
UDK 004.032.26

ISSN 0554-6397

IZDAVAČ:

**UDRUGA ZA PROUČAVANJE I
RAZVOJ POMORSTVA**

PUBLISHER:

**ASSOCIATION FOR RESEARCH
AND DEVELOPMENT OF
MARITIME INDUSTRIES**

POMORSKI ZBORNIK	Posebno izdanje	STR. 435
JOURNAL OF MARITIME & TRANSPORTATION SCIENCES	Special edition	PAGES 435

RIJEKA, 2025.

**KOORDINACIJA UDRUGA ZA OČUVANJE I
REVITALIZACIJU POMORSKE, RIBARSKE I
BRODOGRAĐEVNE BAŠTINE KVARNERA I ISTRE**

*COORDINATION OF ASSOCIATIONS FOR THE
PRESERVATION AND REVITALISATION OF MARITIME,
FISHING AND SHIPBUILDING HERITAGE OF
KVARNER AND ISTRIA*

**POMORSKI I POVIJESNI MUZEJ HRVATSKOG
PRIMORJA RIJEKA**

*MARITIME AND HISTORY MUSEUM OF THE
CROATIAN LITTORAL RIJEKA*

u suradnji s
in cooperation with

PRIMORSKO-GORANSKOM ŽUPANIJOM
PRIMORJE-GORSKI KOTAR COUNTY

GRADOM RIJEKA
CITY OF RIJEKA

TURISTIČKOM ZAJEDNICOM KVARNERA
KVARNER TOURIST BOARD

TURISTIČKOM ZAJEDNICOM GRADA RIJEKE
RIJEKA TOURIST BOARD

POMORSKIM FAKULTETOM SVEUČILIŠTA U RIJECI
FACULTY OF MARITIME STUDIES, UNIVERSITY OF RIJEKA

**SEKCIJOM ZA HRVATSKU POMORSKU BAŠTINU
ZNANSTVENOG VIJEĆA ZA POMORSTVO HAZU**
*SECTION FOR CROATIAN MARITIME HERITAGE OF THE SCIENTIFIC
COUNCIL FOR MARITIME AFFAIRS OF THE CROATIAN ACADEMY OF
SCIENCES AND ARTS*

Prva konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske
povodom

**15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine
na Kvarneru i u Istri**

i 10 godina rada i djelovanja

**Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i
brodograđevne baštine Kvarnera i Istre**

Rijeka, četvrtak 12. i petak 13. rujna 2024.

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka,
Trg Riccarda Zanelle 1, Mramorna dvorana

**First Conference on the Preservation and Interpretation of Croatian
Maritime Heritage**

on the occasion of

**15 years of systematic preservation and revitalization of maritime
heritage in Kvarner and Istria**

and 10 years of work and activity of the

**Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of
Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria**

Rijeka, Thursday, 12 and Friday, 13 September 2024

Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka,
1 Square Riccardo Zanella, Marble Hall

Zbornik radova
Conference Proceedings

Rijeka, 2025.

Za nakladnika – For publisher

Izv. prof. dr. sc. Siniša Vilke

Glavni urednik – Editor-in-chief

Izv. prof. dr. sc. Siniša Vilke

Gosti urednici – Guest editors

Doc. dr. sc. Tea Perinčić

Doc. dr. sc. Jakov Karmelić

Prof. dr. sc. Robert Mohović

Recenzenti – Reviewers

Doc. dr. sc. Tea Perinčić

Doc. dr. sc. Jakov Karmelić

Prof. dr. sc. Robert Mohović

Lektura – Language editing

Mr. sc. Orietta Lubiana

Prijevod na engleski jezik – Translation into English

Dr. sc. Jana Kegalj

Redaktura – Redacting

Tea Perinčić, Robert Mohović, Jakov Karmelić

Korektura – Correction

Orietta Lubiana, Jana Kegalj, Robert Mohović, Jakov Karmelić, Iris Bruketa, Tea Perinčić

Koordinacija realizacije izdanja – Coordination of the release

Iris Bruketa, univ. spec. oec.

Grafičko oblikovanje, prijelom i tisak – Lay-out, graphic design and print

Tiskara i grafika Viškovo d.o.o.

Naklada – Issue

150 primjeraka – 150 copies

Organizatori Prve konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske i
inicijatori tiskanja posebnog izdanja Pomorskog zbornika:
Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine
Kvarnera i Istre
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka
Organizacijski odbor: Robert Mohović, Tea Perinčić, Jakov Karmelić, Iris Bruketa

Organizers of the First Conference on the Preservation and Interpretation of the Maritime
Heritage of Croatia and initiators of a special edition of the Maritime Proceedings:
Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing
and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria
Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka
Organizing Committee: Robert Mohović, Tea Perinčić, Jakov Karmelić, Iris Bruketa

pomorski zbornik

Journal of Maritime & Transportation Sciences

POSEBNO IZDANJE

RIJEKA, 2025.

UREDNIŠTVO POMORSKOG ZBORNIKA

Glavni urednik:

dr. sc. Siniša Vilke, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Nikolai Atanasov Velikov, N. Y. Vaptsarov pomorska akademija, Fakultet za navigaciju, Bugarska

dr. sc. Mate Barić, Sveučilište u Zadru, Odjel za pomorstvo, Hrvatska

dr. sc. Željko Bartulović, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Hrvatska

dr. sc. David Brčić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Jasmin Ćelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Borna Debelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Aleksandra Deluka-Tibljaš, Sveučilište u Rijeci, Građevinski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Julijan Dobrinić, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Daniela Gračan, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Hrvatska

dr. sc. Ana Gundić, Sveučilište u Zadru, Odjel za pomorstvo, Hrvatska

dr. sc. Jana Kegelj, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Rob Konings, Delft Tehnološko sveučilište, Nizozemska

dr. sc. Ljudevit Krpan, Primorsko-goranska županija, Hrvatska

dr. sc. Livia Maglić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Lovro Maglić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Vladislav Maraš, Sveučilište u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Srbija

dr. sc. Marinko Maslarić, Sveučilište u Novom Sadu, Fakultet za tehničke znanosti, Srbija

dr. sc. Tin Matulja, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Vedran Mrzljak, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Emanuela Nan, Sveučilište u Genovi, Odjel za civilno, kemijsko i ekološko inženjerstvo, Italija

dr. sc. Joško Parunov, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Hrvatska

dr. sc. Helga Pavlić Skender, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Snežana Tadić, Sveučilište u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Srbija

dr. sc. Edvard Tijan, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Elen Twrdy, Sveučilište u Ljubljani, Fakultet za pomorstvo i promet Portorož, Slovenija

dr. sc. Maja Uran Maravić, Sveučilište Primorska, Fakultet za turizam, Slovenija

dr. sc. Goran Vojković, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, Hrvatska

dr. sc. Albert Zamarin, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Srđan Žuškin, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Mohamed El Kalla, Arapska akademija za znanost, tehnologiju i pomorski promet, Egipat

IZDAVAČ:

UDRUGA ZA PROUČAVANJE I RAZVOJ POMORSTVA

Adresa: Studentska 2, 51000 Rijeka, Hrvatska

Telefon: +385 (0)91 443 4475

E-mail: udruga.pomorstvo@gmail.com

Priprema i tiskanje posebnog izdanja Pomorskog zbornika financirana je sredstvima Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

PREDSJEDNIŠTVO UDRUGE ZA PROUČAVANJE I RAZVOJ POMORSTVA

Predsjednik:

dr. sc. Borna Debelić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

Članovi Predsjedništva:

Adrijana Agatić, mag. ing. log., Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Toni Bielić, Sveučilište u Zadru, Pomorski odjel, Hrvatska

dr. sc. David Brčić, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Andrea Russo, Sveučilište u Splitu, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Julijan Dobrinić, Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, Hrvatska

dr. sc. Siniša Vilke, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Borna Debelić Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

Članovi Nadzornog odbora:

Loris Rak, dipl. iur., Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Biserka Rukavina, Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet, Hrvatska

dr. sc. Jakov Karmelić, CMA-CGM Hrvatska

Radovi objavljeni u Pomorskom zborniku uvrstavaju se u sljedeće baze podataka:

ASFA (CSA) Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts

TRID – the TRIS and ITRD database

EBSCO Academic Search Complete

PROQUEST - Natural Science Collection, SciTech Collection, Technology Collection Ulrich's Intl

Periodicals Directory

News of New Electronic Journals

ZDB - Zeitschriftendatenbank

PROQUEST-ZDB – Zeitschriftendatenbank

Worldcat Libraries

HRČAK

Klasifikaciju UDK izradila Sveučilišna knjižnica Sveučilišta u Rijeci.

Foto: Marko Valjak

POMORSKI ZBORNIK

Posebno izdanje

Str. 1 - 435

Rijeka, 2025.

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavnog urednika.....	11
Uvodna riječ – gosti urednici.....	13
Od teorije prema praksi u očuvanju i interpretaciji pomorske baštine	17
Robert MOHOVIĆ	
Od vizije očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine do njezine realizacije na Kvarneru i u Istri	19
Tamara NIKOLIĆ ĐERIĆ	
Kako se čuva pomorska baština na hrvatskom Jadranu? Ekomuzeji i interpretacijski centri kao baštinske prakse 21. stoljeća	49
Tea PERINČIĆ	
Prepoznavanje i očuvanje nematerijalne pomorske baštine	61
Turistička zajednica Kvarnera	
Pomorska baština kao turistički potencijal - Kvarner Maritime Heritage	69
Primjeri dobre prakse i interpretacija pomorske baštine	77
Zvijezdana KLOBUČAR FILČIĆ	
Kuća lovranskoga guca – Lovran	79
Robert MOHOVIĆ	
Ekomuzej Mošćenička Draga - Štorija od mora - Kuća od mora – Mošćenička Draga	87
Nedjeljko DUNATO	
Krčka jedra – Krk	111
Toni KRALJIĆ	
DUBoak – Interpretacijski centar maritimne baštine – Malinska	131
Marija MARINKOVIĆ	
Interpretacijski centar <i>Čovik i more</i> – očuvanje i promocija ribarske i pomorske baštine Lopara – Lopar	139
Valentina PRENI	
Interpretacijski centar Ribarska kuća Klenovica	153

Jelena DUNATO	
Creski kaić – manifestacija i interpretacijski centar – Cres	159
Ozana URSIĆ, Vedran KASAP	
Kuća od 5 dolori - Interpretacijski centar Mario J. Puratić – Sumartin, otok Brač	167
Pomorski muzeji i muzeji s pomorskim zbirkama	177
Silvija HULJINA	
Muzej Grada Crikvenice - doprinos očuvanju pomorske baštine – Crikvenica ...	179
Kate ŠIKIĆ ČUBRIĆ	
Muzej betinske drvene brodogradnje: model očuvanja i interpretacije pomorske baštine – Betina	189
Marijana DLAČIĆ	
Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru – Zadar	199
Biljana BOJIĆ, Barbara CRNOBORI	
Očuvanje i interpretacija pomorske baštine u radu Muzeja grada Umaga – Umag	209
Marija PLENKOVIĆ, Duje DOROTKA	
Ribarski muzej u Vrboskoj – pionirski poduhvat u zaštiti ribarske baštine Jadrana – Vrboska, otok Hvar	227
Draženko SAMARDŽIĆ	
Sto godina muzejske djelatnosti u Biogradu na Moru – Biograd na Moru	241
Festivali i ostale dobre prakse očuvanja i revitalizacije pomorske baštine	249
Jakov KARMELIĆ	
Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije FIUMARE – model organizacije festivala pomorske baštine – Rijeka	251
Vladimir SKRAČIĆ	
Bilješka o Latinskom idru – Murter	269
Marinka FRŽOP	
Betinska gajeta – tradicija koja živi u zajednici - Brodogradnja kroz povijest – Betina, otok Murter	293
Joško BOŽANIĆ	
Falkuša <i>Comeza-Lisboa</i> brod iz UNESCO-ova Geoparka Viški arhipelag – Trideset godina svjetske promocije hrvatske maritimne baštine – Komiža	305
Miro CVITKOVIĆ	
Radionice za očuvanje tradicionalnih alata, zanata i običaja „Barake Palagruzone“ – Udruga Palagruza – Komiža	321
Sadržaj, odabrani tekstovi i sažeci na engleskom jeziku.....	335
Karta hrvatske obale Jadrana s ustanovama i centrima prezentacije pomorske baštine.....	433

Uvodna riječ glavnog urednika

Štovani čitatelji, cijenjeni suradnici i dragi prijatelji pomorstva i prometa, posebno izdanje *Pomorskog zbornika*, koje sadrži radove s prve hrvatske konferencije na temu očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, prilog je šezdesettrogodišnjem kontinuitetu i ugledu ovoga znanstvenog i stručnog časopisa.

Savez društava za proučavanje i unapređenje pomorstva osnovan je 9. rujna 1962. godine u Splitu, sa zadaćom proučavanja i unaprjeđenja pomorstva. Prvo sjedište Društva bilo je u Zadru, a ubrzo prelazi u Rijeku, gdje se i danas nalazi.

Predsjedništvo su sačinjavali ugledni znanstvenici te - kako je onda bio običaj - političari i admirali. Predsjednici Društva i urednici *Pomorskog zbornika* bili su akademik Grga Novak, profesor Vjekoslav Maštrović, akademik Vladislav Brajković i drugi.

Društvo je raspolagalo značajnom administrativnom infrastrukturuom te je pored glavnog tajništva u Rijeci imalo i odjele u Piranu, Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Kotoru i Zagrebu. Organiziralo je tematska stručna i znanstvena savjetovanja s kojih u *Pomorskom zborniku* objavljuje održane referate, znanstvene i stručne članke. Tijekom niza desetljeća aktivno promovira pomorstvo te održava živom ideju „jadranske orijentacije Hrvatske“.

Od travnja 2015. godine Društvo djeluje pod nazivom Udruga za proučavanje i razvoj pomorstva. Glavna aktivnost Udruge u prošlosti, kao i danas, svodi se na izdavanje *Pomorskog zbornika*, koji izlazi neprekidno 63 godine.

Tisuće stranica tiskanih tijekom šest desetljeća koje su ispisali eminentni suradnici svjedoče o razvoju hrvatske pomorske znanosti te potvrđuju vrijednost pomorske tradicije Republike Hrvatske. Od početka izlaženja *Pomorski zbornik* je objavljivao znanstvene i stručne radove koji su obrađivali teme slavne hrvatske pomorske prošlosti iz doba antike, preko Dubrovačke Republike, a u novije doba iz vremena ekspanzije hrvatskog pomorstva i brodarstva 70-tih godina prošlog stoljeća. Njegujući jadransku pomorsku povijesnu baštinu te promišljanjem i prakticiranjem sprege između znanstvene teorije i prakse, Zbornik je djelovao u cilju valorizacije pomorske orijentacije i razvijanja Hrvatske kao pomorske zemlje. *Pomorski zbornik* je znanstveni časopis koji sa 70 svezaka predstavlja nezaobilazno pomorsko stručno i kulturno dobro i jedna je od temeljnih vrijednosti hrvatske pomorske misli i tradicije.

Osobito me veseli što smo uspostavili suradnju s organizatorima konferencije o očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine te izdavanjem ovoga posebnoga izdanja omogućili objavu članaka koji svjedoče o značaju navedenih tema za očuvanje naše pomorske tradicije i nasljeđa.

Dragi suradnici, znanstvenici i stručnjaci, Vaši rukopisi, članci, ideje i rezultati istraživanja predstavljaju zalog za budućnost. Vašim intelektualnim doprinosom zajednički promičemo naše pomorstvo.

Zahvaljujem gostima urednicima i kolegama Tei Perinčić, Jakovu Karmeliću i Robertu Mohoviću te se veselim daljnjoj suradnji na sljedećim konferencijama posvećenima očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine.

Glavni urednik *Pomorskog zbornika* – Siniša Vilke

Uvodna riječ – gosti urednici

Povodom obilježavanja 15. godišnjice prvog javnog izlaganja na temu sustavnog pristupa očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine na Kvarneru i u Istri, kao i 10. godišnjice rada i djelovanja Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre, u Rijeci je 12. i 13. rujna 2024. u Mramornoj dvorani Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka održana prva hrvatska konferencija na temu očuvanja i revitalizacije sveukupne pomorske baštine.

Glavni organizatori konferencije bili su Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre i Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, u suradnji s Primorsko-goranskom županijom, Turističkom zajednicom Kvarnera, Turističkom zajednicom Grada Rijeke, Pomorskim fakultetom Sveučilišta u Rijeci i Sekcijom za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo HAZU.

Osim obilježavanja spomenutih godišnjica, glavni ciljevi konferencije bili su predstavljanje projekata očuvanja i revitalizacije pomorske baštine s područja cijele Hrvatske, razmjena iskustava o postignutim rezultatima i povezivanje u djelovanju na očuvanju i revitalizaciji te komunikaciji pomorske baštine, kao i završna rasprava s pogledom u budućnost očuvanja i revitalizacije pomorske baštine u Hrvatskoj.

Sudionici konferencije bili su djelatnici pomorskih muzeja, interpretacijskih centara pomorske baštine, turističkih zajednica, predstavnici Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Primorsko-goranske županije i Konzervatorskog zavoda u Rijeci te ostali zainteresirani za temu očuvanja i revitalizacije pomorske baštine.

Uvodna izlaganja odnosila su se na teme vizije očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, prepoznavanja i očuvanja nematerijalne pomorske baštine, na prezentaciju rezultata realiziranih projekata financiranih iz EU fondova (*Mala barka, Mala barka 2, Arca Adriatica* i *AdriPromTour*) i na teme sagledavanja pomorske baštine kao turističkog potencijala.

Prvog dana konferencije predstavljeni su interpretacijski centri očuvanja pomorske baštine s područja Istre i Hrvatskog primorja iz Rovinja, Mošćeničke Drage, Lovrana, Crikvenice, Jadranova, Krka, Malog Lošinja, Malinske, Kostrene, Lopara, Raba, Kraljevice, Bakra, Selca, Klenovice i Cresa.

Na drugom danu konferencije predstavljeni su pomorski muzeji i muzeji s pomorskim zbirkama (Betina, Split, Zadar, Veli Lošinj, Umag, Vrbovska) te interpretacijski centri pomorske baštine iz Milne, Sumartina, Novigrada i Biograda. U završnom dijelu konferencije predstavljeni su pomorski festivali i ostale dobre prakse očuvanja i

revitalizacije pomorske baštine kroz djelovanje udruga (iz Murtera, Betine, Komiže i Splita).

Svi su sudionici konferencije kroz svoja izlaganja iznosili vizije i rezultate realiziranih projekata, u kojim prostorima i na koji način su prezentirali prikupljene artefakte, isticali su svoje osobitosti, poteškoće i načine kako ih pokušavaju riješiti, odnose s osnivačima, broj zaposlenih djelatnika, financiranje svojeg djelovanja te odnos s lokalnim zajednicama.

Iz zanimljivih izlaganja bilo je očito da sve sudionike veže velika strast, ljubav i entuzijazam prema ovom dijelu našeg naslijeđa. Život uz more i od mora oblikovao je identitet primorskih i otočnih zajednica koji se prenosio generacijama, a konferencija je pokazala na koliko se različitih načina interpretira i vrednuje svekolika pomorska baština. Tako su predstavljeni primjeri mnogobrojnih interpretacijskih centara: interpretacijski centar *Kuća od mora* u Mošćeničkoj Dragi osnovan je kao pilot-projekt za osnivanje interpretacijskih centara pomorske baštine na Kvarneru u okviru projekta *Mala barka*, a interpretacijski centar u Krku predstavio je zbirku Željka Skomersića, koji u središtu mjesta ima brodomaketarsku radionicu, gdje se može neposredno promatrati njegova vještina izrade maketa. Predstavljen je jedinstveni primjer plovidbenog interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Lošinja na lošinjskom logeru *Nerezinac* te primjer virtualnog muzeja ribarstva, pomorstva i brodogradnje grada Raba pod nazivom *Juxta Mare*. Ovaj je virtualni muzej postavljen na 13 informativnih ploča na šetnici od Banjola do Barbata. Ploče su opremljene QR kodovima, čime je omogućeno na pametnom telefonu vidjeti čitavu stazu sa svim točkama gledano iz zraka te pristupiti svakoj od njih posebno i pregledati njihov bogat sadržaj, dok AR tipka na zaslonu pruža mogućnost povezivanja mobilnog uređaja s trodimenzionalno izvedenim objektima u digitalnom formatu, koji se pojavljuju u živoj slici na zaslonu i prividno projiciraju u prostor pred uređajem, stvarajući proširenu stvarnost. Rovinjski Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* temelji svoj prezentacijski i programski koncept na valorizaciji gradnje batane te svih pratećih kulturnih elemenata koji se uz nju vežu: tradicijsko ribarstvo, *bitinadu* kao jedinstveni glazbeni izričaj, istriotski jezik, gastronomiju, pomorske običaje i svečanosti, jedrenje oglavnim jedrima i drugo, a zbog svih njegovih aktivnosti i rezultata ovaj je ekomuzej uvršten u UNESCO-ov Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine. Interpretacijski centar *Kuća lovranskega guca* u Lovranu u središtu prezentacije ima lovranski guc i lokalnu tradicijsku brodogradnju, a interpretacijski centar *Kuća od 5 dolori* u Sumartinu posvećen je ribarskom pronalazaču Mariju Puratiću. U Betini su prezentirali ploveću zbirku tradicijskih brodova na otvorenom, Muzeju Grada Crikvenice u središtu su tematske izložbe koje provodi, posvećene pomorskoj baštini, a Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja u Rijeci koordinirao je kreiranje *on-line* baze podataka pomorske baštine, koji su poslužili za izradu virtualnog muzeja mora *Mala barka* i *Arca Adriatica*, koji obuhvaća široko područje od Slovenskog primorja, preko Istre do Kvarnera. Uočena je velika vrijednost djelovanja interpretacijskih

centara u malim otočnim i primorskim mjestima, često osnovanih u dotada ruševnim i neiskorištenim prostorima, a koji u svojim sredinama postaju oaze istraživanja i drugih baštinskih vrijednosti i zamašnjak razvoja kulturnog turizma.

U raspravi, kojoj je cilj bio problematizirati budućnost očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, isticani su izazovi u financiranju i definiranju pravnog okvira za komercijalizaciju djelovanja nakon završetka EU projekata (naplata ulaznica i suvenira, turistički prijevoz tradicijskim barkama i sl.), podcrtan je problem neodgovarajućeg planiranja, u kojemu se sadržaj postava prilagođava unaprijed definiranom prostoru te je apostrofirani odnos arhitekata, dizajnera i kustosa, koji uvelike utječe na kvalitetu postava. Problematiziran je odnos muzeološkog djelovanja i promocije pomorske baštine kroz turistički proizvod. Istaknuta je potreba autentične obnove tradicijskih barki i njihove opreme, kao i stalnog prenošenja znanja i vještina obnove barki i umijeća plovidbe i jedrenja na mlađe generacije. Veliku motivaciju za obnovu tradicijskih barki mogu ostvariti povlašteni uvjeti za komunalni vez i plaćanje manjih naknada u lučicama.

Iako neki od pozvanih nisu bili u mogućnosti sudjelovati na konferenciji, a neki od prisutnih sudionika nisu dostavili svoje priloge za ovu ediciju *Pomorskog zbornika*, čime ne možemo biti u potpunosti zadovoljni, ipak možemo utvrditi da je Konferencija dokazala da su u novije vrijeme projekti očuvanja i valorizacije pomorske baštine zahvatili mnoga primorska i otočna mjesta te da je Konferencija dala veliki podstrek za nastavak upoznavanja i razmjenu iskustava, čvršćeg umrežavanja u pružanju veće međusobne podrške i stvaranju foruma za zajedničko nastupanje prema javnosti, lokalnim samoupravama, turističkim zajednicama i tijelima državne uprave, od kojih se može tražiti pomoć za realizaciju daljnjih vizija i ciljeva u očuvanju i revitalizaciji pomorske, ribarske i tradicijske brodograđevne baštine.

Svi pristigli tekstovi su urednički uređeni i recenzirani kao priopćenja s konferencije te su u Zbornik uvršteni i raspoređeni prema tematskim (sadržajnim) cjelinama: Od teorije prema praksi u očuvanju i interpretaciji pomorske baštine, Primjeri dobre prakse interpretacije pomorske baštine, Pomorski muzeji i muzeji s pomorskim zbirkama te Festivali i ostale dobre prakse očuvanja i revitalizacije pomorske baštine.

Dogovoreno je da domaćin sljedeće, druge konferencije posvećene očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine, bude *Muzej betinske drvene brodogradnje* iz Betine na otoku Murteru. Veselimo se sljedećem susretu sa željom za povoljnim vjetrom u baštinska jedra.

Gosti urednici – Tea Perinčić, Jakov Karmelić, Robert Mohović

Foto: Marko Valjak

**Od teorije prema praksi u očuvanju i
interpretaciji pomorske baštine**

Robert Mohović*

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Od vizije očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine do njezine realizacije na Kvarneru i u Istri

15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri i 10 godina rada i djelovanja Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre

Sažetak

Ovaj uvodni članak pregled je onoga što je sustavno učinjeno na području očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri, a prilika je to i za istaknuti doprinos *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre* u tom procesu. Iako je jedna grupa entuzijasta započela s radom na očuvanju i revitalizaciji maritimne baštine od dvijetisućitih, simboličkim početkom sustavnog pristupa ovoj tematici smatramo okrugli stol *Očuvanje i revitalizacija pomorske (maritimne) baštine*, koji je održan na Sajmu nautike u Rijeci krajem rujna 2009. godine, jer su se upravo vizije i ideje postavljene na ovom okruglom stolu kasnije počele realizirati. Prvi značajniji iskoraci bili su organizacija manifestacije *Oživimo mrtvi kanal* (2011.), a zatim *Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji se u Rijeci održava kontinuirano od 2012. godine te sudjelovanje na *Festivalu mora i mornara* u Brestu u Francuskoj 2012. i drugdje u inozemstvu, ali i diljem hrvatske obale. Najznačajniji iskorak na ovom području ostvaren je kroz međunarodni projekt *Mala barka* (2014.), a zatim i kroz druge EU projekte (*Mala barka 2*, *Arca Adriatica*, *AdriPromTour*), vodećeg partnera Primorsko-goranske županije. Ovi projekti omogućili su realizaciju vrlo uspješnih manifestacija temeljenih na maritimnoj baštini, obnove tradicijskih barki i lošinskog logera *Nerezinac*, realizaciju interpretacijskih centara te čitavog niza aktivnosti koje su doprinijele očuvanju i revitalizaciji maritimne baštine, kao i stvaranju sinergijskih učinaka s turističkom privredom, pa je stoga značajno i kreiranje brenda TZ Kvarnera *Kvarner Maritime Heritage*. Glavni dionici realizacije ovih projekata pokrenuli su čitav niz inicijativa na području očuvanja i revitalizacije maritimne baštine i organizirali čitav niz tematskih predavanja, okruglih stolova i prigodnih izložbi.

* Redoviti profesor u trajnom izboru na Zavodu za nautičke znanosti Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, predsjednik Ekomuzeja Mošćenička Draga, predsjednik *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre*, dopredsjednik Katedre Čakavskog sabora općine Mošćenička Draga i pročelnik Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU).

Postignuti rezultati u mnogim su mjestima diljem Kvarnera i Istre povećali zainteresiranost lokalnih zajednica za realizaciju sličnih projekata i aktivnosti, pa se sa zadovoljstvom može zaključiti da se sustavni pristup području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine pokazao punim pogotkom. Sve učinjeno rezultiralo je uvrštenjem *Umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera i Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale* na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Ključne riječi

15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri, Koordinacija, očuvanje i revitalizacija pomorske, ribarske i brodograđevne baštine

1. Uvod

Prošlo je 15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri i 10 godina rada i djelovanja *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*, pa je to prilika da se sumiraju rezultati i vidi što je učinjeno dobro, a na čemu bi na ovom području još trebalo raditi kako bi se polučili još bolji rezultati.

Na samom početku treba naglasiti da s inicijativama ove grupe entuzijasta ništa nije počelo, niti će završiti te stoga treba odati veliko priznanje svim onim povjesničarima, muzeolozima, brodomaketarima, brodograditeljima i općenito zaljubljenicima u pomorsku baštinu, koji su na području istraživanja, prezentacije i očuvanja pomorske baštine kroz povijest učinili vrlo mnogo. Imajući u vidu stanje na području očuvanja, ali i prezentacije i revitalizacije pomorske baštine na kojoj je jedna grupa entuzijasta s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci na čelu s profesorom Dinkom Zorovićem radila od dvijetisućite godine (obnova broda *Uragan*, izrada replike jarbola brigantina, izlaganje riječkog torpeda, postavljanje pomorskih artefakata u prostor itd.), postalo je jasno da sporadični pristupi nisu dovoljni i da bez sustavnog pristupa ovom području neće biti moguće učiniti više.

Nekako istovremeno s razvijanjem te spoznaje, 2009. godine u Mošćeničkoj Dragi je organizirana 1. smotra i regata tradicijskih barki na jedra (danas *Mala barka - Štorija od mora*). Iako ovo nije prva regata tradicijskih barki na Kvarneru (prva je održana u Krku 1998. godine - *Krčka jedra*) i u Istri (prva je održana u Rovinju 2006. godine), ovaj događaj je odjeknuo i zainteresirao javnost, ali i medije, koji su o manifestaciji pisali u superlativima. Uslijedio je poziv na Sajam nautike u Rijeci, koji se održao krajem rujna 2009. godine. Osim što su na sajmu sudjelovale posade s tradicijskim barkama i organizirana je revijalna regata, s organizatorima je dogovoreno održavanje okruglog stola *Očuvanje i revitalizacija pomorske (maritimne) baštine*, na kojemu su sudjelovali govornici s područja Kvarnera i iz Istre, kako entuzijasti, tako i stručnjaci iz relevantnih institucija.

Kasnije su se na temelju vizije i prema idejama postavljenima na ovom okruglom stolu počele provoditi konkretne aktivnosti, koje su polučile pozitivne rezultate. Stoga ovaj okrugli stol smatramo simboličkim početkom sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri.

Važan doprinos očuvanju i revitalizaciji maritimne baštine dao je osnatak *Koordinacije udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre)*, koja neformalno djeluje od 2011. godine, a od 2014. godine je i službeno registrirana prema Zakonu o udrugama.

Prvi značajniji iskoraci u smislu očuvanja i revitalizacije maritimne baštine bili su organizacija manifestacije *Oživimo mrtvi kanal* 2011. godine i zatim *Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji se u Rijeci kontinuirano održava od 2012. godine. Usporedno s tim organizirano je i sudjelovanje tradicijskih barki na *Festivalu mora i mornara* u Brestu u Francuskoj 2012., a zatim i u drugim mjestima u Francuskoj te u Italiji i Sloveniji.

Vrlo brzo nakon toga (2014.) odobren je međunarodni projekt *Mala barka*, a zatim i drugi EU projekti (*Mala braka 2*, *Arca Adriatica*, *AdriPromTour*) vodećeg partnera Primorsko-goranske županije, koji su omogućili dobivanje sredstava i realizaciju konkretnih aktivnosti na području očuvanja i revitalizacije pomorske baštine. Kroz projekte je pokrenuta i intenzivna suradnja s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja u Rijeci i Pomorskim i Tehničkim fakultetom Sveučilišta u Rijeci, što je dodatno doprinijelo kvaliteti izvedbe projekata.

Ovi projekti omogućili su realizaciju vrlo uspješnih manifestacija temeljenih na maritimnoj baštini, obnove tradicijskih barki i lošinjskog logera *Nerezinac*, realizaciju interpretacijskih centara te čitavog niza aktivnosti koje su doprinijele očuvanju i revitalizaciji maritimne baštine, kao i stvaranju sinergijskih učinaka s turističkom privredom. Jedan od rezultata ovih projekata je i kreiranje brenda *Kvarner Maritime Heritage*, koji je ustanovila TZ Kvarnera.

Glavni dionici realizacije ovih projekata u međuvremenu su pokrenuli i čitav niz inicijativa te sudjelovali u realizaciji aktivnosti značajnih za područje očuvanja i revitalizacije maritimne baštine. Za cijelo to vrijeme davali su podršku i mnogobrojnim jedinicama lokalne samouprave, koje su pokretale svoje projekte na području očuvanja i revitalizacije maritimne baštine te organizirali čitav niz tematskih predavanja, okruglih stolova i prigodnih izložbi. Predstavnici „pokreta“ s Kvarnera i iz Istre, osim na svojim manifestacijama, daju podršku i sudjeluju na manifestacijama vezanim uz očuvanje pomorske baštine diljem Hrvatske, a često i u inozemstvu.

Osim rezultata koje su ostvarili dionici vezani uz navedene projekte, vrlo je značajno istaknuti da su postignuti rezultati povećali zainteresiranost lokalnih zajednica u mnogim mjestima diljem Kvarnera i Istre za realizaciju sličnih projekata i aktivnosti, pa se sa zadovoljstvom može zaključiti da se sustavni pristup području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine pokazao punim pogotkom.

Kruna svih ovih nastojanja je uvrštenje *Umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera i Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale* na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

2. Zaključci okruglog stola „Očuvanje i revitalizacija pomorske (maritimne) baštine“

Zbog važnosti rezultata okruglog stola *Očuvanje i revitalizacija pomorske (maritimne) baštine*, koji je održan u rujnu 2009. godine na Sajmu nautike u Rijeci, a na kojemu su kao panelisti sudjelovali Robert Mohović, Tea Perinčić, Ferdinando Zorović, Dario Vasilčić, Silvano Raffaelli i Ricardo Bosazzi, ali su se raspravi pridružili i drugi entuzijasti, stručnjaci i predstavnici institucija te značaja zaključaka ovog okruglog stola za kasnije realizacije konkretnih aktivnosti u području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine, važno je istaknuti zaključke ovog skupa.

Slika 1. Okrugli stol „Očuvanje i revitalizacija pomorske (maritimne) baštine“ u rujnu 2009. godine na Sajmu nautike u Rijeci

Nakon iscrpne rasprave, svi su se složili da bez sustavnog pristupa neće biti moguće polučiti željene rezultate, jer sporadični pristupi nisu ni izdaleka dovoljni. Vođeni tom mišlju, na ovom okruglom stolu postavljena je vizija i predložene su ideje te je zaključeno sljedeće:

Hrvatska jadranska kultura i njena afirmacija nezamislive su bez valorizacije i revitalizacije baštine vezane uz more. Sporadični pristupi nisu ni izdaleka dovoljni. Sustavni pristup, uz dugoročno planiranje sredstava bez kojih ovi projekti nisu mogući, može polučiti željene efekte.

Stoga je potrebno provoditi sustavne aktivnosti kako bi se stvorili sinergijski učinci, i to:

- raditi na očuvanju postojećih brodova i brodica, njihovoj obnovi te izgradnji replika povijesnih plovila,

- osmišljavati događanja koja su vezana za valorizaciju maritimne baštine,
- kontinuirano istraživati, prezentirati i educirati,
- osmisлити načine prezentacije, popularizacije i isticanja značenja ideje očuvanja i revitalizacije maritimne baštine kao dijela hrvatskog identiteta.

Zbog činjenice da su tradicijske brodice u velikoj opasnosti od potpunog iščezavanja, jedan od najvažnijih ciljeva bio je:

- očuvanje postojećih brodica koje još uvijek imaju autohtonu vrijednost (obnova) te izgradnja replika povijesnih plovila,
- razvijati ove projekte u okviru pomorskih muzeja/zbirki i drugih ustanova i udruga koje se bave očuvanjem maritimne baštine,
- iznalaziti načine stimuliranja pojedinaca odnosno vlasnika takvih plovila za njihovo čuvanje i obnavljanje.

U tom smislu potrebno je pokrenuti čitav niz inicijativa:

- osiguravanje prostora (vezova) u lukama za tradicijska plovila,
- oslobađanje od pristojbi za vez (ili umanjivanje),
- pružanje stručne pomoći u rekonstrukciji i obnovi,
- osiguravanje sredstava za financijsku pomoć u obnovi i opremanju plovila (nepovratna sredstva, mogućnost namjenskog kreditiranja i sl.).

Veliki iskorak bila bi realizacija inicijative da se tradicijska plovila proglase kulturnom baštinom Republike Hrvatske.

Potrebno je pokretati projekte kao što su:

- smotre i regate povijesnih brodica (kasnije i brodova), organizacija festivala temeljenih na maritimnoj baštini,
- predstavljati materijalnu i nematerijalnu baštinu kroz predavanja, izložbe, demonstracije i radionice tradicijskih vještina i sl.,
- uključiti ovakve manifestacije u turističku ponudu kao dio kulturnog turizma i brendiranja destinacije,
- ove manifestacije povezivati s drugim kulturno-umjetničkim programima (glazbenim, likovnim, dramskim i sl.).

Kako je već navedeno, prema ovoj viziji i idejama kasnije su se provodile konkretne aktivnosti koje su polučile pozitivne rezultate te dovele do toga gdje se na Kvarneru i u Istri na području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine nalazimo danas.

3. Pregled ostvarenog u posljednjih 15 godina

Na krilima entuzijazma i zaključaka s okruglog stola iz 2009. godine, započelo se sa sustavnim aktivnostima na području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine na Kvarneru i u Istri, pa su pokrenute mnogobrojne regate tradicijskih barki na jedra i organizirani festivali temeljeni na maritimnoj baštini, organiziran čitav niz predavanja, okruglih stolova, izložbi, radionica tradicijskih pomorskih, ribarskih i brodograđevnih vještina, odobreni su i realizirani brojni

međunarodni i drugi projekti na području očuvanja i revitalizacije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine te su pokrenute razne inicijative i mnoge druge značajne aktivnosti koje su doprinijele vidljivosti, ali i realizaciji konkretnih sadržaja. U nastavku ovog rada kratko će se prikazati najvažnija ostvarenja.

3.1. Regate tradicijskih barki na jedra i manifestacije temeljene na maritimnoj baštini

Prva regata tradicijskih barki na Kvarneru, *Krčka jedra*, održana je u Krku u kolovozu 1998. godine (regata je obnovljena, jer je prva regata u Krku održana 1925. godine i kasnije se održavala s prekidima), a u Istri *Rovinjska regata tradicijskih barki s oglavnim i latinskim jedrom* (*Regata rovine di barche tradizionali con vela al terzo e latina*) u Rovinju u lipnju 2006. godine, nakon čega je organizirana *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra* (danas *Mala barka - Štorija od mora*) u Mošćeničkoj Dragi u srpnju 2009. godine.

Nakon 2009. godine počele su se organizirati mnogobrojne smotre i regate tradicijskih barki (danas ih na Kvarneru i u Istri imamo petnaestak godišnje), a neke su od njih prerasle u prave manifestacije temeljene na pomorskoj baštini, na kojima se organiziraju radionice i demonstracije tradicijskih pomorskih zanata i vještina, predavanja, izložbe, veslanja i jedrenja za djecu, roditelje i posjetitelje i slični sadržaji. Iako su regate, koje su po vokaciji takmičarske, polučile i neke negativne efekte u smislu opremanja barki koje nisu autentično opremljene, a sve da bi se postigli što bolji rezultati, činjenica je da su podigle vidljivost manifestacija i samih tradicijskih barki te dodatno motivirale mnoge za njihovo očuvanje i obnavljanje.

Regata tradicijskih barki na jedra *Nino Gasparinic* u Lovranu pokrenuta je 2010. godine; *Nerezinska regata tradicijskih barki na jedra* Nerezine imala je dugu tradiciju s prekidima (prva je organizirana 1920. godine), ali je ponovo pokrenuta 2011. godine; Koordinacija (tada neformalna) je u suradnji s Udrugom *ProTorpedo* bila suorganizator manifestacije *Oživimo mrtvi kanal* 2011. godine, koja je bila preteča *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji se u Rijeci kontinuirano održava od 2012. godine i koji je postao jedna od najvećih manifestacija ove vrste u Republici Hrvatskoj; *Fažanska regata tradicijskih barki* pokrenuta je u Fažani 2012. godine, u Rabu su 2012. godine pokrenuti *Dani jedrenja na Rabu* s regatom krstaša i tradicionalnih brodica, što je kasnije zamrlo, da bi se 2021. godine pokrenula *Regata tradicijskih barki na vesla i jedra*; u Iki je 2014. godine pokrenuta *Smotra tradicijskih barki Ive Sipa*, a održane su smotre barki i u okviru manifestacija *Vino i vruja* i *300 let škvera va Ike*; *Martinska regata tradicijskih barki* u Martinšćici na otoku Cresu pokrenuta je 2014. godine; *Regata drvenih barak* pokrenuta je u Selcu 2015. godine; u Crikvenici je u sklopu tradicijske manifestacije *Ribarski tjedan*, koja traje više od 50 godina, pokrenuta i regata tradicijskih barki na jedra 2017. godine; u Malinskoj je 2018. godine pokrenuta regata koja je prerasla u festival s regatom tradicijskih barki na jedra *Homo na jidra - Memorijal Nikola Jurić*; u Cresu je 2019. godine

pokrenut festival Dani creske pomorske i ribarske baštine *Creski kaić*; u Malinskoj i Glavotoku je 2024. godine tradicionalna manifestacija *Porcijunkula* proširena i na *Smotru i blagoslov tradicijskih barki*. Regata plovila tradicionalne gradnje održava se i u sklopu velike jedriličarske regate *Fijumanka* u Rijeci, a u sklopu *RetroRibarske* u Medveji održava se i smotra tradicijskih barki. U međuvremenu su pokrenute i regate tradicijskih barki na jedra u Ičićima (Regata barkajola *Melkior Paragvaj*) i *Burtižanje - revijalna regata tradicijskih barki* u Puntarskoj dragi u Puntu na otoku Krku, ali one nisu zaživjele na dulje vrijeme. Ove godine namjerava se pokrenuti manifestacija *Tradicijska jedra pod Arenom* u Puli.

Slika 2. Regata tradicijskih barki na jedra u riječkoj luci - Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE

3.2. Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije FIUMARE

Koordinacija (tada neformalna) je u suradnji s Udrugom *ProTorpedo* bila suorganizator manifestacije *Oživimo mrtvi kanal* 2011. godine, preteče *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji se u Rijeci kontinuirano održava od 2012. godine.

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE kreira događanja zasnovana na maritimnoj baštini te privlači turiste na višednevni boravak u Rijeku i na Kvarner. Promovira Rijeku i Kvarner kroz prezentaciju i valorizaciju baštinskih potencijala na području pomorstva, ribarstva i tradicijske brodogradnje organizacijom

čitavog niza atraktivnih događanja, ali i prezentacije kvarnerskih destinacija s njihovim specifičnim eko-etno proizvodima. Važan cilj je i edukacija svih dionika destinacije o povijesno-kulturnom naslijeđu Rijeke i Kvarnera te edukacija na području maritimne baštine najmlađih sugrađana. Osim cilja očuvanja i revitalizacije maritimne baštine, cilj je i jačanje potencijala kulturnog turizma u Rijeci/na Kvarneru. *Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE* nositelj je turističkog brenda TZ Kvarnera *Kvarner Maritime Heritage*.

Festival FIUMARE obuhvaća tridesetak različitih programa koji se izvode na dvadesetak lokacija te se iz godine u godinu potvrđuje kao prepoznatljiva pomorska manifestacija s kulturnom, edukativnom i turističkom vrijednošću.

FIUMARE obuhvaća programe kao što su: izložba tradicijskih barki na Korzu i u Mrtvom kanalu, radionice tradicijskih zanata i pomorskih vještina, znanstveno-popularna predavanja, prigodne izložbe (u ribarnici, u muzejima, na Korzu), dani otvorenih paluba na brodovima u riječkoj luci, bal jedara i svjetala, regate tradicijskih barki na jedra, jedrenje za djecu i roditelje na tradicijskim barkama, ribolovni kupovi, likovne kolonije, stručna vodstva kroz maritimnu baštinu Rijeke, dani otvorenih vrata Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i Pomorske škole Bakar, dani otvorenih vrata Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja, Muzeja Grada Rijeke i Prirodoslovnog muzeja u Rijeci te eko-etno sajam autohtonih proizvoda, cjelovečernji program Astronomskog centra Rijeka, izložba fundusa knjiga pomorske tematike u antikvarijatima, uprizorenje povijesnih događaja (npr. *Karolina Riječka spašava Rijeku*) i nastup članova čitateljskog kluba *Mali knjigoljupci* iz Gradske knjižnice Rijeka.

Slika 3. Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE na riječkom Korzu

Kroz program ove manifestacije, osim prikaza materijalne maritimne baštine odvijaju se i programi koji značajno doprinose očuvanju i revitalizaciji nematerijalne baštine, što je u suvremenom muzeološkom pristupu vrlo značajno i neizostavno. Veliki značaj *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE* očituje se i u povezivanju Rijeke kao prirodnog i povijesnog središta Kvarnera s ostalim destinacijama, čime se dodatno valoriziraju svi baštinski potencijali regije. Iskorak *Kvarnerskog festivala mora* očituje se i u objedinjavanju cijelog niza manifestacija na raznim lokacijama Kvarnera pod zajedničkim nazivnikom *Smotre i regate tradicijskih barki na jedra* u Rijeci, Lovranu, Iki, Mošćeničkoj Dragi, Krku, Malinskoj, Cresu, Martinšćici, Crikvenici, Selcu i Nerezinama. Najveća manifestacija, središnji događaj, je *FIUMARE* u Rijeci. Ovime *Kvarnerski festival mora* širi svoju misiju na cijeli prostor Primorsko-goranske županije, traje od proljeća do jeseni, i pruža priliku brojnim posjetiteljima i turistima da sudjeluju na jednoj ili više manifestacija. *FIUMARE* u Rijeci traje osam dana i objedinjava sve elemente bogate pomorske povijesti središta Primorsko-goranske županije.

Nositelj organizacije *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE* je *Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre)*, a suorganizatori su Grad Rijeka, Primorsko-goranska županija, TZ Grada Rijeke, TZ Kvarnera i Lučka uprava Rijeke.

Vrijednost ovog festivala je i u povezivanju čitavog niza ustanova, udruga, tvrtki i pojedinaca, pa u realizaciji programa i aktivnosti festivala sudjeluje veliki broj subjekata: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Udruga *Pro Torpedo*, ŠRD Luben, MO Luka, Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Pomorska škola Bakar i školski brod *Vila Velebita dva*, Tehnička škola Rijeka, Muzej grada Rijeke, Prirodoslovni muzej u Rijeci, Udruga kapetana Sjevernog Jadrana, hotel *Marina*, Centar za industrijsku baštinu Sveučilišta u Rijeci, Klub Sušačana, Fotosavez PGŽ, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Gradska knjižnica Rijeka, Rijeka sport d.o.o., Astronomski centar Rijeka, Akademsko - astronomsko društvo Rijeka, antikvarijati *Mali neboder* i *Ex libris*, Ekomuzej Mošćenička Draga i članice koordinacije *Tradicijska jedra Kvarnera i Istre*: Udruga *Kuća o batani - Casa della batana* Rovinj/Rovigno, JK *Brioni* Fažana, Ekomuzej Mošćenička Draga (Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora*) i Katedra Čakavskog sabora općine Mošćenička Draga - Sekcija za tradicijske barke *Draške barki* Mošćenička Draga, Udruga *Naš Lovran - Lovrana nostra*, sekcija *Lovranska lantina* Lovran, JK *Plav* Krk i ŠD *Škarpina* Nerezine.

3.3. Sudjelovanje na festivalima, regatama tradicijskih barki na jedra i sajmovima u zemlji i inozemstvu

Povrh organizacije i sudjelovanja na festivalima i regatama tradicijskih barki na jedra na Kvarneru i u Istri, pomorska baština i vještine predstavljaju se istovremeno na mnogobrojnim festivalima, regatama i sajmovima diljem Hrvatske, ali i u inozemstvu.

Na inicijativu Koordinacije, uz nositelja organizacije Primorsko-goransku županiju te turističke zajednice, gradove i općine, 2012. godine realiziran je projekt sudjelovanja tradicijskih barki na *Festivalu mora i mornara* u Brestu u Francuskoj. Nastup u Brestu bio je vrlo zapažen te je polučio velik interes javnosti i medija u zemlji i u Francuskoj. Ovaj projekt bio je važan za pravu vidljivost „pokreta“ za očuvanje i revitalizaciju pomorske baštine.

Slika 4. Predstavnici Kvarnera na Festivalu mora i mornara u Brestu 2012.

Predstavnici „pokreta“ s Kvarnera i iz Istre, osim sudjelovanja na manifestacijama koje organiziraju, daju podršku i sudjeluju na manifestacijama vezanim uz očuvanje pomorske baštine *Latinsko idro* u Murteru, *Regata za dušu i tilo* u Betini, *Dani u Vali* u Starom Gradu na Hvaru, *Hvar - metropola mora* u gradu Hvaru, *Rota Palagruzona* u Komiži i *Zadarska koka* u Zadru. Hrvatsku pomorsku baštinu prezentiraju i u inozemstvu na festivalima mora u Brestu, Morbihanu i Setteu u Francuskoj te na regatama tradicijskih barki u Veneciji (*Regatta Storica* i *Vela al terzo - Coppa dell Presidente*), Piranu i Izoli. Od ostalih aktivnosti valja spomenuti i višekratne nastupe na sajmovima nautike u Rijeci i u Zagrebu.

Na navedenim manifestacijama hrvatska pomorska baština prezentira se kroz organizaciju tematskih predavanja, okruglih stolova i prigodnih izložbi pomorske tematike, radionica tradicijskih pomorskih, ribarskih i brodograđevnih vještina te kulturno-umjetničkih i gastro programa.

3.4. Sudjelovanje u pripremi i realizaciji međunarodnih projekata

Veliki iskorak u realizaciji planiranog bili su međunarodni projekti, koji su omogućili dobivanje sredstava i realizaciju konkretnih aktivnosti. Ovdje posebno treba spomenuti projekte *Mala barka* i *Mala barka 2*, jer je po realizaciji tih projekata *MALA BARKA* na neki način postala sinonim za očuvanje i revitalizaciju tradicijske pomorske baštine, posebno na Kvarneru i u Istri. Nakon tih projekata slijede projekti *Arca Adriatica* i *AdriPromTour*. Vodeći partner u svim ovim projektima bila je Primorsko-goranska županija, a jedan od partnera i TZ Kvarnera, kao i Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, s kojima je ostvarena izvrsna suradnja. Ovi projekti omogućili su nam realizaciju konkretnih aktivnosti, dali dodatnu vidljivost te potakli i ostale na prijavu sličnih projekata. Tako je, osim navedenih projekata, veliki broj primorskih jedinica lokalne samouprave realizirao projekte vezane uz pomorsku baštinu na svom području kroz sredstva LAGUR-ova ili drugih fondova.

Kroz projekte su povučena značajna sredstva iz kojih su realizirani interpretacijski centri maritimne baštine, obnovljene barke i obnovljen lošinjski loger *Nerezinac*, održan veliki broj manifestacija temeljen na pomorskoj baštini i sl. Realizacija projekata ostvarila je i sinergijske učinke s turističkom privredom, jer su pored navedenog postavljene markacije baštinskih točaka s interpretacijskim tabelama, modelirano je 10 zajedničkih turističkih prekograničnih itinerara, koji će se dalje razvijati i prilagođavati potrebama i željama korisnika, izrađene su slikovnice, brošure, razglednice, letci i mobilna aplikacija. Kroz projekte su uspostavljene i baze pomorske baštine i virtualni muzeji (<http://www.malabarka.eu/hr/naslovnica/> i <https://arcaadriatica.eu/>). Zajedničkim radom na ovim projektima TZ Kvarnera ustanovila je brend *Kvarner Maritime Heritage*.

3.4.1. Mala barka

Projektom *MALA BARKA - Turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine sjevernog Jadrana kroz stvaranje novih turističkih proizvoda* željela se ostvariti turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine sjevernog Jadrana stvaranjem novih turističkih proizvoda. Projekt je trajao od 1. veljače 2015. do 29. travnja 2016. godine, a partneri na projektu bili su Primorsko-goranska županija (vodeći partner), Turistička zajednica Kvarnera, Općina Izola i Turistička zajednica Izola. Budžet projekta bio je 678.016,66 eura, a od toga su

576.314,15 eura bespovratna sredstva iz Europskog fonda za regionalni razvoj (Operativni program Slovenija - Hrvatska 2007. - 2013.).

Projektni ciljevi bili su: razviti i promovirati prepoznatljiv turistički proizvod temeljen na pomorskoj, ribarskoj i brodograditeljskoj baštini, osigurati jasnu prepoznatljivost turističkog proizvoda (brendirati proizvod), razviti mrežu stručnjaka u pograničnom području (destinacijski menadžment i centar izvrsnosti), razviti zajednički centar izvrsnosti i osigurati njegovu održivost te omogućiti širenje modela na ostala prekogranična mjesta, nadograditi i oplemeniti postojeće turističke manifestacije, osigurati trajnu zaštitu kulturne i povijesne materijalne i nematerijalne pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine opremanjem interpretacijskih centara, promovirati materijalnu i nematerijalnu baštinu pograničnog područja o pomorstvu, ribarstvu i brodogradnji (plovila, tradicionalni zanati, običaji, tradicionalna jela i pića itd.) te jačati ljudske resurse za razvoj novoga turističkog proizvoda temeljenog na pomorskoj, ribarskoj i brodograditeljskoj baštini.

Ostvareni rezultati projekta bile su provedene zabavno-edukativne manifestacije u Rijeci, Mošćeničkoj Dragi i Izoli, uređeni muzejski prostori (interpretacijski centri) na temu tradicijskog pomorstva, ribarstva i brodogradnje u Mošćeničkoj Dragi (interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* Ekomuzeja Mošćenička Draga) i Izoli i osmišljen novi turistički proizvod MALA BARKA. Kroz projekt su promovirane znamenitosti pograničnog područja putem monografije, brošura, televizijskih spotova i sudjelovanja na sajmovima.

3.4.2. Mala barka 2

Projektom *MALA BARKA 2 - Očuvanje pomorske baštine sjevernog Jadrana* željeli su se ostvariti očuvanje, zaštita, razvoj i promicanje pomorske baštine sjevernog Jadrana kroz turističku valorizaciju na načelima održivog turizma. Projekt je trajao od 1. listopada 2016. do 31. ožujka 2019. godine, a partneri na projektu bili su Primorsko-goranska županija (vodeći partner), Turistička zajednica Kvarnera, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Udruga i Ekomuzej *Kuća o batani* Rovinj - Associazione Ecomuseo *Casa della batana* Rovigno, Občina Izola - Comune di Isola, Turistično združenje Izola - Ente per il turismo Isola, Občina Piran - Comune di Pirano i Pomorski muzej - Museo del mare *Sergej Mašera* Piran - Pirano. Budžet projekta bio je 2.164.455,00 eura, od toga 1.839.786,75 eura bespovratnih

sredstava iz Europskog fonda za regionalni razvoj (Program suradnje Interreg V-A Slovenija-Hrvatska) - www.malabarka.eu

Projektne ciljevi bili su: očuvanje, zaštita, razvoj i promicanje pomorske baštine pograničnog područja kroz valorizaciju na načelima održivog turizma, katalogiziranje, očuvanje i interpretacija pomorske baštine, kreiranje turističke ponude na sjevernom Jadranu kao destinaciji pomorske baštine te razvoj prekograničnih kulturno-turističkih proizvoda.

Projektom se na cijelom obalnom dijelu pograničnog područja željelo maksimalno zaštititi postojeću materijalnu i nematerijalnu pomorsku baštinu te ju kroz niz mjera (uređenje interpretacijskih centara, održavanje edukativno-pokaznih manifestacija, virtualni muzej i dr.) sustavno iskoristiti kako bi se razvio i zaživio zajednički turistički proizvod.

Ostvareni rezultati projekta bili su: povećanje broja trajno zaštićenih artefakata pomorske nematerijalne i materijalne baštine (kroz interpretacijske centre, virtualni muzej, bazu pomorske baštine, opise tehničkih karakteristika plovila), postavljeno i prezentirano cijelo obalno pogranično područje kao jedna turistička destinacija (intenzivna promotivna kampanja), atraktivni turistički sadržaji (manifestacije i radionice Akademije tradicijskih pomorskih vještina), povećanje broja posjetitelja u pograničnom području, poboljšanje turističke infrastrukture temeljene na pomorskoj baštini (interpretacijski centri u Malom Lošnju - Nerezinama, Krku, Izoli i Piranu, obnova tradicijskih plovila koja će biti autentični primjeri i izložci u lučicama i na regatama) te povećanje broja educirane djece, mladih i posjetitelja o pomorskim zanatima i vještinama (Akademija tradicijskih pomorskih zanata i vještina).

3.4.3. Arca Adriatica

Projekt *ARCA ADRIATICA - Zaštita, promocija i turistička valorizacija jadranske pomorske baštine* bio je dio treće prioritetne osi *Okoliš i kulturna baština* programa INTERREG Italija - Hrvatska. U ovom projektu nastavilo se raditi na zajedničkoj zaštiti, promociji i turističkoj valorizaciji jadranske pomorske baštine, pa je on predstavljao svojevrsni nastavak uspješno realiziranih EU projekata *Mala barka* i *Mala barka 2*. Projekt je trajao od 1. siječnja 2019. do 30. lipnja 2021. godine, a partneri na projektu bili su Primorsko-goranska županija (HR) - vodeći partner, Općina Malinska - Dubašnica (HR), Turistička zajednica Kvarnera (HR), Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* (HR), Općina Cervia (IT), Općina Cesenatico (IT), Mediteranski poljoprivredni institut Bari (IT) 3, Općina San Benedetto del Tronto (IT), Sveučilište Ca' Foscari Venecija (IT) i Općina Tkon (HR). Budžet projekta bio je 3.168.790,00 eura (23.544.109,70 kn), od čega je 85% sufinancirano iz Europskog

fonda za regionalni razvoj, a 15 % sufinancirali su projektni partneri. <https://www.italy-croatia.eu/>

Glavni ciljevi projekta bili su razvoj zajedničkog turističkog proizvoda temeljenog na načelima društvene i ekološke održivosti, kojim se ujedno valorizira, čuva, štiti i promiče bogata pomorska baština pograničnog područja, pa se kroz niz mjera i projektnih aktivnosti nastojala u što većoj mjeri zaštititi postojeća materijalna i nematerijalna pomorska baština, kao i pridonijeti stvaranju novog turističkog proizvoda te jedinstvene i prepoznatljive prekogranične destinacije.

Ostvareni rezultati projekta bili su nastavak rada postojećih i osnivanje novih mreža centara izvrsnosti, izrađen je Akcijski plan razvoja održivog turizma za Općinu Malinska-Dubašnica, izrađene su i postavljene markacije 54 atrakcije pomorske baštine (48 na Kvarneru i 6 u Rovinju), obnovljene su 23 tradicijske barke, od čega 8 na Kvarneru, osnovana je Akademija tradicijskih pomorskih zanata i vještina, nastavljen je rad postojećih i osnivani su novi centri promocije, održano je 10 interpretacijskih manifestacija pomorske baštine tijekom 2019. i 2021. godine (na Kvarneru u Rijeci, u Mošćeničkoj Dragi, Krku, Crikvenici i Malom Lošinj/Nerezinama), modelirani su novi prekogranični turistički itinerari ARCA ADRIATICA i pritom su izrađena 24 itinerara, izrađeni su promotivni spotovi koji su emitirani na TV i radio postajama te tiskani različiti promotivni materijali, baza pomorske baštine nadopunjena je s dodatnih 250 elemenata, izrađen je prijedlog upisa u registar kulturnih dobara, izrađen je virtualni muzej pomorske baštine te uređen Interpretacijski centar *DUBoak* u Malinskoj.

3.4.4. AdriPromTour

Projekt *AdriPromTour - Valorizacija jadranske kulturne i prirodne baštine kroz jačanje vidljivosti i turističke promocije* iz Programa prekogranične suradnje Interreg V-A Italija - Hrvatska 2014. - 2020. pod nazivom *Zajednički razvoj tematskih kulturnih ruta* trajao je od 1. lipnja 2022. do 30. lipnja 2023. godine, a partneri na projektu bili su Primorsko-goranska županija (HR) - vodeći partner, Općina Cervia (ITA), Općina Cesenatico (ITA), Grad Kaštela (HR), Europe Point of Teramo Consortium (ITA), Šibensko-kninska županija (HR), Polytechnic University of Marche (ITA) i Sveučilište *Juraj Dobrila* iz Pule (HR). Budžet projekta bio je 609.504,46 eura, od čega je 85% sufinancirano iz Europskog fonda za regionalni razvoj, a 15% financirali su projektni partneri. Budžet hrvatskih partnera bio je 308.312,98 eura, a budžet Primorsko-goranske županije 118.930,16 eura.

Glavni cilj projekta bio je promoviranje pomorske i kulturne baštine, prvenstveno pomorske baštine valorizirane kroz projekte *Arca Adriatica* i Kulturno-turističke rute *Putovima Frankopana*.

Ostvareni rezultati projekta, u dijelu koji se odnosi na pomorsku baštinu, bili su edukacija dionika na temu pomorske baštine, dvodnevno studijsko putovanje s posjetima interpretacijskim centrima maritimne baštine otoka Krka (Krk i Malinska), organizirana je tematska manifestacija *Večer od mora* u Mošćeničkoj Dragi, provedena je medijska kampanja projekta, realizirano je sudjelovanje na turističkom sajmu *Place2GO* u Zagrebu, izrađeni su propagandni materijali, projekt je prezentiran slovenskim novinarima u Mošćeničkoj Dragi u sklopu organiziranog studijskog putovanja u okviru projekta *Očuvanje, zaštita i promicanje pomorske i ribarske baštine i identiteta općine Mošćenička Draga - Štorija od mora*, izrađeni su video materijali (3 video zapisa koji su obuhvatili 1 promotivni video, 1 video zapis studijskog putovanja i 1 završni video projekta), a snimljeno je i 6 lokacija za VR platformu.

3.5. Najvažniji rezultati na području očuvanja i revitalizacije maritimne baštine

Najvažniji rezultati na području očuvanja i revitalizacije maritimne baštine na Kvarneru i u Istri ostvareni su kroz obnove tradicijskih barki i lošinjskog logera *Nerezinac*, realizaciju Akademije tradicijskih pomorskih zanata i vještina, realizaciju interpretacijskih centara maritimne baštine, neka ostala ostvarenja i inicijative, uvrštenje *Umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera i Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale* na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, kao i organizacija i realizacija Konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske.

3.5.1. Obnova tradicijskih barki

Obnova barki s ciljem da ih se zaštititi od propadanja nije bila nimalo jednostavna, jer je trebalo pronaći malobrojne brodograditelje koji bi izveli potrebne radove. Osim obnove barki, Pomorski i Tehnički fakultet Sveučilišta u Rijeci izradili su tehničke opise i tehničko snimanje te su izrađeni nacrti kako bi se u budućnosti po potrebi mogle izraditi replike ovih tradicijskih barki. Sve obnove su i dokumentaristički snimljene.

U okviru projekta MALA BARKA 2 na Kvarneru je obnovljeno 8 tradicijskih barki, i to: guc iz 1953. godine, prijavitelj: Športsko društvo *Škarpina*, Nerezine, obnovitelj: Brodograđevni obrt *Brodograditelj*, Dobrinj, brodograditelj Zdravko Škrabonja; opatijski guc iz 1895. godine, prijavitelj: Udruga *Ikarski barkajoli*, Ika, obnovitelj: Kika marine service d.o.o., Ičići, brodograditelj Feručo Brubnjak; leut iz 1934. godine, prijavitelj: Ekomuzej Mošćenička Draga, Mošćenička Draga,

obnovitelj: Stolarski servis Loris, Mošćenice, brodograditelj Loris Rubinić; gajeta iz 1932. godine, prijavitelj: Igor Felker iz Suska, obnovitelj: Veliko plavetnilo d.o.o., Rijeka, brodograditelj Ivan Kalčić; guc iz 1990. godine, prijavitelj: Jedriličarski klub - Yacht Club *Jadro*, Selce, obnovitelj: Vekasa - Commerce d.o.o., Krk, brodograditelji Stanislav Žic i Josip Mršić; pasara iz 1954. godine, prijavitelj: Udruga *Naš Lovran - Lovrana nostra*, Lovran, obnovitelj: Inter Diesel d.o.o., Lovran, brodograditelj Ivan Kalčić; lovranski guc iz 1968. godine, prijavitelj: Arsen Dobrijević iz Čavli, obnovitelj: ASPAR obrt za proizvodnju, trgovinu i usluge, Matulji, brodograditelj Ivan Pavelić te bragoc iz 1960. godine, prijavitelj: Grad Krk, obnovitelj: Brodograđevni obrt Malinska, Malinska, brodograditelj Franko Kraljić.

Slika 5. Obnova tradicijske tratarice Sv. Andrija

U okviru projekta *ARCA ADRIATICA* na Kvarneru je obnovljeno 8 tradicijskih barki, i to: guc iz 1933., prijavitelj: Ekomuzej Mošćenička Draga - Mošćenička Draga, obnovitelj: Stolarski servis *LORIS* - Mošćenice, brodograditelj Loris Rubinić, mjesto obnove: Mošćenice; guc iz 1970., prijavitelj i obnovitelj: *Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre* - Rijeka, brodograditelj Loris Rubinić, mjesto obnove: Mošćenice; pasara iz 1931., prijavitelji: Sportsko društvo *Škarpina* Nerezine i *JK Reful* Cres, obnovitelji: *ODIN* popravci drvenih brodova - Cres, brodograditelj: Marino Toić i Alvis Benussi - Rovinj, sporedno zanimanje brodograditelj i jedrar, mjesto obnove: Cres, Bale i Rovinj; guc iz 1945., prijavitelj: Udruga *Naš Lovran - Lovrana nostra* - Sekcija *Lovranska lantina* - Lovran, obnovitelj: *Navis Nautika 2* - Lovran, brodograditelj Željko Petričić, mjesto obnove: Veprinac/Perinići i Tošina/Opatija; gajeta iz 1958., prijavitelj: *JK Plav* Krk, obnovitelj: Brodograđevni obrt Malinska - Malinska, brodograditelj: Franko Kraljić,

mjesto obnove: Malinska; pasara iz 1976., prijavitelj: Udruga *lkarski barkajoli* - Ika, obnovitelj EPO - Opatija, brodograditelj Feručo Brubnjak, mjesto obnove: Liganj (Lovran); pasara MK 34 iz 1989., vlasnik: Toni Kraljić, obnovitelj: Brodograđevni obrt Malinska - Malinska, brodograditelj: Franko Kraljić, mjesto obnove: Malinska te pasara MK 73 iz 1985., vlasnica: Klaudija Koči, obnovitelj: Brodograđevni obrt Malinska - Malinska, brodograditelj: Franko Kraljić, mjesto obnove: Malinska.

Model obnove bio je sljedeći: prijavitelji su bile udruge koje se bave očuvanjem i revitalizacijom pomorske baštine, koje su za obnovu prijavljivale svoje barke ili privatne barke, ali su s vlasnicima sklopljeni sporazumi vezani uz njihove obveze nakon obnove (nastaviti samostalno održavati barke, imati ih privezane na području PGŽ i označene zastavom s logom projekta te participirati s barkama na tradicijskim manifestacijama - regatama). Prijavitelji su u prijavi, osim osnovnih podataka o pojedinoj barki, trebali dokumentirati njihovo stanje te sastaviti troškovnik obnove. Nakon što su izabrane barke, raspisan je natječaj za njihovu obnovu, na koji su se javljali brodograditelji s područja Kvarnera te je s njima sklopljen ugovor o obnovi pojedine barke. U projektu *Mala barka 2* za svaku barku je temeljem troškownika definiran raspoloživi iznos za obnovu koji je ovisio i o troškovniku, dok je u projektu *Arca Adriatica* po svakoj barci bio osiguran jednak iznos (10.000 eura). Ukoliko sredstva nisu bila dovoljna, u oba je projekta dužnost prijavitelja bila osigurati dodatna sredstva za dovršetak obnove i stavljanje barke u funkciju. Obnova je trebala biti izvedena na način da se zadrži autentičan izgled pojedine barke, pa je pritom trebalo koristiti primjerene materijale te izraditi kormila, jarbolje i tradicijska jedra. Tijekom obnove, nadzor su obavljali stručnjaci s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Sve su obnove, kako je navedeno, praćene izradom tehničkih opisa (Robert Mohović, Đani Mohović i Renato Ivčec s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci) i tehničkog snimanja te su izrađeni nacrti (Roko Dejhalla s Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Rijeci), a obnove su i dokumentaristički snimljene (Tomislav Budiselić, Studio Insomnia). Po završetku obnove, barke su svečano porinute u more na lokalnim tradicijskim manifestacijama.

Međutim, valja naglasiti da je osim obnove tradicijskih barki kroz navedene projekte ostvaren i značajan broj obnova kroz privatne projekte, kao i kroz institucijske projekte financirane javnim sredstvima. Primjeri su obnova više tradicijskih barki kroz projekt *Drvo je prvo* (nositelj TZ Mali Lošinj), izrada replike brsečke batane (*patane*), koju je provela Općina Mošćenička Draga kroz projekt *Štorija od mora 2*, financirana preko LAGUR-a *Vela Vrata*, i obnova tradicijskih barki koju je financirala Općina Malinska-Dubašnica.

3.5.2. Obnova lošinjskog logera Nerezinac

Možda je najsloženija aktivnost u ovim projektima bila obnova lošinjskog logera *Nerezinac*, koji je pretvoren u jedinstveni primjer plovćeg muzeja. Osim obnove trupa broda i brodskih sustava, bilo je potrebno rekonstruirati autentičnu snast logera,

što je bio poseban izazov. Naime, autentičnom snasti nije kod nas opreman ni jedan tradicijski jedrenjak više od sto godina.

Drveni motorni brod *Dražica* (nakon obnove preimenovan u *Nerezinac*) vrijedan je primjerak tradicijske brodogradnje, i kao takav je 2010. godine upisan na listu zaštićenih kulturnih dobara Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Jedrenjak je obnovljen po uzoru na lošinjske logere s kraja 19. stoljeća. Obnovom i restauriranjem, potpalublje broda pretvoreno je u atraktivan *Interpretacijski centar maritimne baštine otoka Lošinja* te je na taj način realizirana jedinstvena turistička infrastruktura koja doprinosi vizuri tipičnih pomorskih otočnih mjesta na sjevernom Jadranu. Privezan na Obali lošinjskih kapetana, ispred *Muzeja Apoksiomena*, na suvremen, atraktivan i interaktivan način prikazuje i interpretira dugu i bogatu pomorsku tradiciju svoga kraja. Brod sudjeluje i na turističkim manifestacijama u sklopu kojih se održavaju regate tradicijskih plovila. Kako se radi o „drugačijem” interpretacijskom centru pomorske baštine na brodu koji nije samo privezan, već i plovi, moguće ga je sresti na raznim mjestima - u lučicama itinerara projekta *Mala barka*, ili negdje usput dok plovite sjevernim Jadranom.

Slika 6. Obnovljeni lošinjski loger „Nerezinac”

Autorica muzeološkog koncepta ovog jedinstvenog interpretacijskog centra je kustosica Katarina Mažuran, prof., dok projekt postava potpisuju Sanjin Kunić, dipl. dizajner, i Luka Jelušić, MFA dizajner.

Postav u potpalublju broda prikazuje život na brodu kroz pet karakterističnih tematskih cjelina: posada, hrana, tereti, pomorske rute te gradnja i održavanje broda (sve oplemenjeno zvukom). Navedene tematske cjeline obrađene su na način da, pored faktografije, nude i nadgradnju koja poziva posjetitelje na zamišljanje mogućih narativa, odnosno dopunu nedostatnih informacija vlastitom maštom. Pored fotografija i autentičnih predmeta, postav se sastoji od ilustracija i tekstualnih zapisa koji nude naznaku moguće povijesti broda. Nepotpuna, fragmentarna i imaginarna povijest broda shvaćena je kao prilika za propitivanje autentičnosti povijesti i tradicije, koju najčešće olako shvaćamo kao nepobitnu činjenicu.

Postav na obali (rivi) i palubi (koverti) sadrži informativnu ploču s osnovnim informacijama o brodu te dio nazvan „radionica“, koji je zamišljen kao konstrukcija slična stolarskom stolu, na kojemu posjetitelji mogu isprobati neke od vještina tradicijske brodogradnje ili one potrebne za održavanje broda, dok na palubi mogu isprobati sve vezano uz mornarske vještine ili upravljanje brodom. Moguće aktivnosti su šuperenje (kalafatanje), krpanje jedara, blanjanje, brušenje, zabijanje čavli, krivljenje drva (na paru), vezanje mornarskih čvorova, ribanje palube (kuverte), puhanje u rog, podizanje posjetitelja preko koloturnika (paranki), podizanje jedra i sl.

Broj je u ovoj posljednjoj fazi obnove obnavljan u brodogradilištu u Malom Lošinj, koje je dalo veliki obol njegovoj obnovi (direktor Antony Saganić, Dragan Balija u komercijali i nabavi te šef objekta Dragomir Fatuta). Posebno treba istaknuti i brodograditelja Zdravka Škrabonju, koji je kao kooperant škvera izveo gotovo sve radove u drvu. Kormilarski pult i kaštanjole izradio je brodograditelj Loris Rubinić, a pletene bokobrane ispleo je Siniša Mikelić s Raba.

Projekt obnove izradili su Jasmin Perić i Mišel Margan iz tvrtke Ri Naval d.o.o., projektirajući obnovu broda i prilagodivši ga standardima i propisima Hrvatskog registra brodova, dok su profesori s Pomorskog fakulteta (Robert Mohović, Đani Mohović i Renato Ivče) bili savjetnici pri projektiranju i nadzoru obnove, posebno u dijelu koji se odnosi na autentičnost obnove i zadržavanje autohtonosti izgleda broda.

Obnova broda obuhvatila je obnovu trupa i izradu potpuno nove palube, ugradnju glavnog i pomoćnog motora te tankova, kao i strojarnice i svih ostalih brodskih sustava. Najzahtjevnija je bila izrada jarbolja i snasti. Za navedeno su stručnjaci s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci proveli istraživanje te definirali sve elemente jarbolja i snasti kako bi se postigao što autentičniji izgled broda koji odgovara lošinjskim logerima. Vrlo zahtjevno bilo je i zadovoljiti sve zahtjeve Hrvatskog registra brodova, za što su zaslužni projektanti. Dakako, osim navedenog, u potpalublju je izrađen postav interpretacijskog centra.

U završnom opremanju broda sudjelovali su, osim djelatnika brodogradilišta, i Ferdinando Zorović, Robert, Đani i Josip Mohović ml., Renato Ivče, zapovjednik broda Gilberto Fazlić te Ivan Bižaca, zapovjednik remorkera u lošinjskome škveru.

Broj je u vlasništvu poduzeća Loger d.o.o., čiji su osnivači bili pokojni Kresencio Lekić, Karl Heinz Putz i Ferdinando Zorović. Između Logera d.o.o, Grada Malog Lošinja i PGŽ-a potpisan je tripartitni ugovor o korištenju broda u projektu

u trajanju od 5 godina bez prava naplate usluga i 20 godina za održavanje broda te je brod stavljen u javnu funkciju. Dio sredstava dobiven je iz projekta *Mala barka 2* (približno 1.000.000,00 kn), a razliku do konačne sume osigurali su Ministarstvo turizma te Grad Mali Lošinj, TZ Malog Lošinja i ostali sponzori. Ukupna vrijednost obnove broda i uređenja ovog *Interpretacijskog centra maritimne baštine otoka Lošinja* iznosila je približno 4.000.000,00 kn.

3.5.3. Akademija tradicijskih pomorskih zanata i vještina

U suradnji Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka i *Koordinacije udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre* i njenih članica te Tehničke škole Rijeka pokrenuta je 2017. godine *Akademija tradicijskih pomorskih zanata i vještina*, u čijem su sklopu održavane radionice tradicijske brodogradnje kod brodograditelja u Malinskoj, Mošćeničkoj Dragi/Mošćenicama i Selcu te u Tehničkoj školi Rijeka, a dio aktivnosti provodio se i na kulturno-turističkim manifestacijama (maritimnim festivalima, smotrama i regatama tradicijskih barki na jedra i sl.), vezanima uz promociju pomorske baštine kao edukativno-pokazne aktivnosti. Osim praktičnog dijela radionica, organizirana su i predavanja za teorijske dijelove programa vezana uz tradicijsku brodogradnju, koja su održavana u Rijeci. Ova predavanja su organizirana kao javna predavanja te su bila dostupna i široj zainteresiranoj javnosti.

Akademija je pokrenuta s ciljem da se umijeće gradnje i obnove tradicijskih plovila (barki), kojemu prijeti zaborav i nestajanje, prenese na nove naraštaje. Pokretanjem radionica tradicijske brodogradnje željeli su se postići sljedeći ciljevi: obnova tradicijskih plovila, prijenos znanja i očuvanje umijeća gradnje i popravka tradicijskih plovila, poticaj malim brodograditeljima i obrtnicima drvodjelcima da se specijaliziraju u tradicijskoj brodogradnji, edukacija djece i mladih o tipovima i karakteristikama tradicijskih plovila specifičnih za sjeverni Jadran te umijeću njihove gradnje i popravka, uvrštavanje tradicijske brodogradnje u edukativne programe obrazovnih institucija te očuvanje tradicijske brodogradnje u dokumentarnom zapisu (fotografije i/ili video zapisi obnove tradicijskih plovila na radionicama).

Polaznici Radionica tradicijske brodogradnje bili su poglavito učenici Tehničke škole Rijeka, smjera brodogradnje, a povremeno i učenici pomorskih škola, studenti Pomorskog fakulteta, studenti studija brodogradnje te zainteresirani članovi udruga koje se bave očuvanjem i revitalizacijom pomorske baštine, kao i svi ostali zainteresirani polaznici, uključujući i turiste. Posebno su organizirane i pokazne radionice za djecu osnovnoškolskog uzrasta. Program radionica tradicijske brodogradnje bio je sadržajno jednak za sve navedene ciljne skupine, međutim složenost programa razlikovala se ovisno o ciljnoj skupini.

U projektu *Mala barka 2* za učenike Tehničke škole Rijeka, smjera brodograđevni tehničar, bilo je održano 20 radionica, svaka u trajanju po 8 školskih sati. Organizacija i vođenje radionica povjereno je *Koordinaciji udruga za očuvanje pomorske, ribarske*

i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre, a voditelji radionica bili su Robert Mohović, Đani Mohović, Nedeljko Dunato, Silvano Raffaelli i Davor Lončarić. Medijatori između učenika i majstora tradicijske brodogradnje bile su nastavnice Tehničke škole Rijeka Marija Marač i Ljiljana Domazet. Za svaku radionicu tradicijske brodogradnje medijatori su u dogovoru s brodograditeljem i voditeljem pripremili detaljniji plan provedbe radionice te s planom i programom upoznali polaznike prije početka rada. Tijekom obnove plovila u sklopu provedbe radionica tradicijske brodogradnje obnova se fotografirala i snimala, što se kasnije koristilo za daljnje edukacijske i prezentacijske svrhe, a od izuzetne je važnosti za očuvanje nematerijalne baštine.

Radionice tradicijske brodogradnje provodili su majstori tradicijske brodogradnje u Malinskoj (Franko Kraljić), u Mošćeničkoj Dragi/Mošćenicama (Loris Rubinić) te u Selcu (Josip Mršić). Kroz projekt je za učenike i nastavnike osiguran prijevoz do mjesta provedbe radionica.

Radionice tradicijske brodogradnje u Malinskoj provodile su se tijekom obnavljanja bragoca iz 1960. godine duljine 9,50 m, koji je izgrađen u Chioggi, i guca s Krka duljine 5,96 m, u Mošćenicama tijekom obnavljanja leuta (tratarice) *Sv. Andrija*, izgrađenog 1934. godine u Cresu, duljine 7,95 m i tijekom zahvata obnove na nekoliko kvarnerskih guceva, a u Selcu tijekom obnavljanja pasare duljine 6 m, izgrađene 1974. godine u brodogradilištu Krk.

Teorijska predavanja vezana uz tradicijsku brodogradnju održala su se u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka, Tehničkoj školi Rijeka te na Pomorskom i Tehničkom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Predavači su bili istaknuti stručnjaci iz područja brodogradnje i pomorstva, nastavnici stručnih predmeta te brodograditelji i drugi poznavatelji problematike gradnje i obnove tradicijskih barki.

Teorijska predavanja pratila su sadržaj definiranog programa i sastojala su se od sljedećih dijelova: Uvoda u radionice tradicijske brodogradnje (Stanje i perspektive očuvanja i revitalizacije tradicijskih plovila (Robert Mohović), Značaj razvoja Akademije tradicijskih zanata i vještina (Tea Perinčić), Vrste tradicijskih barki i brodova (Luciano Keber), Materijal gradnje tradicijskih barki i brodova (Marija Marač), Nacrti linija, konstrukcijskih elemenata i ostalih dijelova barki i brodova (Dunja Legović), Konstrukcija drvenih barki (Luciano Keber), Konstrukcija drvenih brodova (Ljiljana Domazet), Načini gradnje i obnove tradicijskih barki (Roko Dejhalla) te Pomorski običaji i suvremena prezentacija tradicijskih barki i brodova (Jakov Karmelić).

Radionice tradicijske brodogradnje za učenike osnovnih škola održane su u Mošćeničkoj Dragi, Malinskoj i Selcu. Radionice tradicijske brodogradnje za učenike i posjetitelje održane su na manifestacijama u Krku (*Krčka jedra* 2018.), Nerezinama (*Nerezinska regata tradicijskih barki* 2018.), u Lovranu (*Regata tradicijskih barki na jedra Nino Gasparinic* 2018.) te u Mošćeničkoj Dragi (*10. Smotra i regata tradicijskih barki na jedra - MALA BARKA - Mošćenička Draga* 2018). Na svakoj ovoj manifestaciji održano je više radionica.

U projektu *Arca Adriatica* su za učenike Tehničke škole Rijeka, smjera brodograđevni tehničar, radionice tradicijske brodogradnje održavane u školi i u radionici, koja je kroz projekt bila opremljena potrebnim strojevima i alatom te u Mošćenicama u brodograđevnoj radionici Loris Rubinića. Tijekom provedbe radionica gradila se replika tradicijske pasare, koju su zajedno s učenicima gradili brodograditelji Loris i Josip Rubinić. Osim praktičnog dijela, organizirana su i teorijska predavanja vezana uz tradicijsku brodogradnju, koja su održana u sklopu nastave prije i istovremeno s održavanjem praktičnog dijela radionica. Ova predavanja izvodile su nastavnice Marija Marač i Ljiljana Domazet, koje su bile i medijatorice između učenika i brodograditelja. Svaka radionica trajala je pet radno-edukativnih dana tijekom školske godine 2020./2021. s trajanjem od po 6 školskih sati. Organizacija i vođenje radionica ponovo su povjereni *Koordinaciji udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*, a voditelj radionica bio je Robert Mohović. Provedba ovih radionica također je fotografirana i snimana, što se koristilo za daljnje edukacijske i prezentacijske svrhe.

Za izradu replike izabrana je tradicijska pasara duljine 4,35 m, izgrađena u Lovranu 1939. godine, a prema nacrtu linije rebara koji je izradio brodograditelj Gianfranco Sirotnjak 1989. godine. Temeljem nacрта linija Roko Dejhalla s Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Rijeci izradio je Opći plan, Građevni plan s presjecima i nacrt glavnog rebra, Smještaj opreme i osoba na brodici/čamcu, a Opis gradnje brodice/čamca izradio je Robert Mohović u suradnji s brodograditeljima.

Slika 7. Izrada replike tradicijske pasare u Tehničkoj školi Rijeka

Ovaj projekt realiziran je na način da su brodograditelji plaćeni za vrijeme utrošeno u pripremu i izradu brodice kroz radionice tradicijske brodogradnje, a materijal za gradnju i opremanje nabavili su sami. Po završetku gradnje brodica je ostala u njihovom vlasništvu.

Osim navedenih radionica, provedene su i radionice na manifestaciji u Lovranu (Regata tradicijskih barki na jedra *Nino Gasparinic* 2021.) i na manifestaciji u Mošćeničkoj Dragi (*12. smotra i regata tradicijskih barki na jedra - MALA BARKA / ARCA ADRIATICA* - Mošćenička Draga 2021.).

Valja istaknuti činjenicu koja veseli - nakon završetka navedenih projekata, Akademija je nastavila s radom. Naime, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka iz godine u godinu uspijeva osigurati sredstva za provedbu radionica tradicijske brodogradnje s učenicima Tehničke škole Rijeka. Radionice provodi brodograditelj Feručo Brubnjak, a odgovorni nastavnik je Robin Matulja.

3.5.4. Interpretacijski centri

Vrlo značajni rezultati projekta su realizacije interpretacijskih centara s temama pomorske, ribarske i brodograđevne baštine. Vrijednost realizacije ovih centara nije samo u interpretaciji baštine, već i u sinergiji s turizmom, jer su ovime nastali atraktivni turistički sadržaji, koji su kulturni turizam podigli na višu razinu.

Kroz navedene EU projekte ostvarena su četiri interpretacijska centra (*Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Kuća od mora* - Ekomuzej Mošćenička Draga u Mošćeničkoj Dragi (ovo je bio pilot-projekt, koji je poslužio kao primjer za kasniju realizaciju ostalih projekata interpretacijskih centara diljem Kvarnera), *Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka* u Krku, *Plovni interpretacijski centar lošinjske pomorske baštine - lošinjski loger Nerezinac*, Interpretacijski centar maritimne baštine *DUBoak* u Malinskoj, a obnovljen je i Interpretacijski centar *Batana* u Rovinju).

Slika 8. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka u Krku

Međutim, kao što je navedeno, na Kvarneru su i izvan ovih projekata realizirani mnogi projekti interpretacijskih centara vezani uz pomorsku baštinu: u Lovranu *Kuća lovranskoga guca*, u Jadranovu *Kućica od ribari*, u Baški *Ribarska kućica Buymmer*, u Kostreni *Kuća kostrenskih pomoraca*, u Loparu Interpretacijski centar ribarstva i pomorstva *Čovik i more*, u Rabu *Juxta Mare* - virtualni muzej ribarstva, pomorstva i brodograditeljstva grada Raba, u Kraljevici *Mali muzej ribarstva i brodogradnje*, u Bakru Interpretacijski centar ribarstvene i pomorske baštine *O ribi*, u Selcu *Ribarska kućica* i u Klenovici Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica*. U Cresu su obavljene pripreme i pripremljen muzeološki koncept Interpretacijskog centra *Creski kaić*, a najstariji dio luke (mandrač) već je namijenjen samo za tradicijske barke, pa je na neki način stvoren „plovni muzej“ na otvorenom. Slično je postignuto i u Krku na dijelu Ribarskog gata. U Malinskoj osim interpretacijskog centra postoji tradicijski škrver obitelji Kraljić, koji je uređen i za mogući razgled, a dio obale ispred centra *DUBoak* namijenjen je tradicijskim barkama. Također, u Malom Lošinjju je osim *Plovnog interpretacijskog centra lošinjske pomorske baštine* na lošinjskom logeru *Nerezinac* uređena i Riva lošinjskih kapetana s interpretacijom pomorske povijesti otoka Lošinja, a u planu je i pretvaranje stare zgrade Nautike u interpretacijski centar.

Međutim, osim navedenih interpretacijskih centara vrlo važnu ulogu u prezentaciji i interpretaciji pomorske baštine imaju muzeji, poglavito Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, ali i Muzej grada Rijeke, Prirodoslovni muzej u Rijeci, Muzej *Apoksiomena* u Malom Lošinjju i Kula u Velom Lošinjju, Muzej Grada Crikvenice u Crikvenici, Pomorski i povijesni muzej Istre u Puli i Muzej Grada Umaga u Umagu. Zanimljive zbirke pomorske i ribarske baštine imaju i samostani na Košljunu i u Portu na otoku Krku.

3.5.5. Ostala ostvarenja i inicijative

Osim navedenog, valja naglasiti i da su u ovih 15 godina pokrenuti projekti katalogizacije tradicijskih plovila, i ne manje važno, izrade Pravila za obnovu, gradnju i opremanje tradicijskih plovila.

Značajan obol dan je i u istraživanju pomorske baštine Kvarnera i Istre kao temelja za uspostavu platforme virtualnog Muzeja mora (<http://www.malabarka.eu/hr/naslovnica/>) i (<https://arcaadriatica.eu/>). Stručnjaci iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, u suradnji sa stručnjacima s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, u razdoblju od 2014. do 2021. godine provodili su terenska istraživanja, a rezultati (prikupljeni podaci) su upisani u on-line bazu, koja je također kreirana kroz navedene projekte. Prije početka terenskih istraživanja, definirano je 17 kategorija pomorske baštine (materijalne i nematerijalne).

Pokrenut je i čitav niz inicijativa: osiguravanje prostora (vezova) u lukama za tradicijska plovila i oslobađanje od pristojbi za vez, u čemu se i uspjelo, jer sve drvene barke na području lučkih uprava u Primorsko-goranskoj županiji plaćaju 50% pristojbe za vez, a one koje su tradicionalno opremljene i sudjeluju na manifestacijama

10% pristojbe; pružanje stručne pomoći u rekonstrukciji i obnovi plovila; pomoć u osiguravanju sredstava kroz projekte. Veseli da su ove inicijative djelomično i urodile plodom.

Sudjeluje se i u čitavom nizu inicijativa institucija, koje se odnose na očuvanje i revitalizaciju maritimne baštine. Tijekom svih ovih godina organiziran je veliki broj predavanja i izložbi pomorske tematike, čime se nastoji senzibilizirati javnost i institucije za očuvanje i revitalizaciju pomorske baštine.

Također, redovito se sudjeluje u izradi strategija kulturnog razvitka pojedinih jedinica lokalne i regionalne samouprave te strategijama razvoja kulturnog turizma, kao i u podupiranju raznih inicijativa, npr. one o osnivanju Muzeja mora u Rijeci. Sudjelovalo se u pripremi i realizaciji otvorenja manifestacije Rijeka - Europska prijestolnica kulture 2020.

U proteklom razdoblju održan je veliki broj manifestacija temeljen na pomorskoj baštini, što je ostvarilo i sinergijske učinke s turističkom privredom, jer su pored navedenog postavljene markacije baštinskih točaka s interpretacijskim tabelama, modelirano je 10 zajedničkih turističkih prekograničnih itinerara, koji će se dalje razvijati i prilagođavati potrebama i željama korisnika, destinacija je promovirana putem monografije i tematskih brošura, izrađene su slikovnice, razglednice, leci i mobilna aplikacija, televizijski spotovi, sudjelovalo se na sajmovima, a uspostavljeni su i centri izvrsnosti i promocije. Sve navedeno rezultiralo je već spominjanim brendom *Kvarner Maritime Heritage*.

Ne manje važno je i osnivanje Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 2016. godine, čiji su pokretači upravo osobe koje su aktivno sudjelovale u navedenim projektima i postignućima na području maritimne baštine na Kvarneru i u Istri (Robert Mohović, pročelnik sekcije, i članovi: Jakov Karmelić, Tea Perinčić, Đani Mohović, Dinko Zorović i nažalost pokojni Roko Dejhalla).

3.5.6. Uvrštenje na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske

U posljednjih desetak godina učinjeno je zaista mnogo na području očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, ali osim postignutih materijalnih rezultata, posebno valja istaknuti i senzibilizaciju društva za teme pomorske, ribarske i brodograđevne baštine, koja je važan dio našeg primorskog identiteta. Na neki je način kruna tih nastojanja - osim realizacije interpretacijskih centara, organizacije mnogobrojnih manifestacija koje ističu pomorsku baštinu, provođenja edukativnih radionica, tematskih predavanja i izložbi - i činjenica da smo na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske uspjeli uvrstiti *Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera* i *Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale*, što je priznanje, kao i obveza daljnjeg očuvanja istoga. Trenutno se radi na pripremi uvrštenja ovog potonjeg dobra na listu nematerijalne baštine svijeta pod okriljem UNESCO-a.

3.5.7. Konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske

Rezultati postignuti na očuvanju hrvatske pomorske baštine nakon 15 godina kontinuiranog rada predstavljeni su na prvoj konferenciji o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske, održanoj u sklopu *Festivala mora i pomorske tradicije FIUMARE 2024*. Ova dvodnevna konferencija održana je 12. i 13. rujna 2024. godine i nosila je naziv *15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri i 10 godina rada i djelovanja Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*, a domaćin joj je bio Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka u impresivnoj Guvernerovoj palači. Organizatori konferencije bili su *Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre* i Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (Organizacijski odbor Robert Mohović, Tea Perinčić, Jakov Karmelić i Iris Bruketa). Iako je organizirana povodom obilježavanja obljetnice napora usmjerenih prema očuvanju pomorskog nasljeđa Kvarnera i Istre, u Rijeku su stigli i brojni gosti iz Dalmacije, koji su također predstavili svoje realizirane projekte, ali i one čija realizacija tek predstoji. Sva izlaganja i primjeri dobre prakse bit će objedinjeni u separatu *Pomorskog zbornika*. Povodom ovih obljetnica, uz festival *FIUMARE* i Konferenciju na postamentima na Korzu postavljena je i izložba *Na rotama pomorske baštine*.

Slika 9. Konferencija o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske

4. Koordinacija udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

Veliki doprinos u realizaciji navedenog nedvojbeno je dala *Koordinacija udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre)*. Ove godine je i 10. godišnjica osnutka Koordinacije, koja djeluje neformalno od 2011. godine, a od 2014. godine je i službeno registrirana prema Zakonu o udrugama. Osnivači Udruge su Katedra Čakavskog sabora općine Mošćenička Draga - Sekcija za tradicijske barke *Draške barki* - Mošćenička Draga, Udruga *Naš Lovran - Lovrana nostra*, Sekcija *Lovranska lantina* - Lovran, Jedriličarski klub *Plav* - Krk, Športsko društvo *Škarpina* - Nerezine, Udruga *Kuća o batani - Casa della batana* - Rovinj/Rovigno i Jedriličarski klub *Brioni* - Fažana. Pridružene članice Koordinacije su Udruga *Ikarski barkajoli* iz Ike, JK *Jadro* iz Selca i JK *Gratisan* iz Pule.

Slika 10. Osnivanje Koordinacije udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre (Tradicijska jedra Kvarnera i Istre) u Mošćeničkoj Dragi 2014. godine

Tijekom ovog vremena, Koordinacija je postala nezaobilazan subjekt u promišljanjima i realizaciji projekata očuvanja i revitalizacije hrvatske pomorske baštine, što su prepoznale mnoge institucije. Koordinacija intenzivno surađuje s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja Rijeka, Asocijacijom pomorskih muzeja Mediterana, nadležnim tijelima u Primorsko-goranskoj županiji, Gradu Rijeci te općinama i gradovima na području Kvarnera i Istre. Predstavnici Koordinacije inicijatori su osnivanja i članovi Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu, Znanstvenog savjeta za pomorstvo pri Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (HAZU). Osim s onima na sjevernom Jadranu, Koordinacija surađuje i sa svim značajnijim udrugama koje se bave očuvanjem i revitalizacijom maritimne baštine na području Republike Hrvatske.

Za svoj rad Koordinacija je 2017. godine dobila priznanje Ministarstva mora, prometa i infrastrukture RH „za doprinos u promicanju pomorske kulture“, kao i priznanje TZ Kvarnera za očuvanje i promociju pomorske baštine na Kvarneru te organizaciju festivala *FIUMARE*. Posljednje priznanje stiglo je od TZ Kvarnera na Kvarnerskom danu turizma 2024. i dodijeljeno je povodom 15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri i 10 godina rada i djelovanja *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*, između ostaloga i za doprinos u razvoju brenda *Kvarner Maritime Heritage*, kao i za organizaciju Prve konferencije o očuvanju i interpretaciji pomorske baštine Hrvatske.

5. Nagrade i priznanja

Veseli da su rezultati ovoga rada prepoznati, o čemu svjedoče mnogobrojne nagrade i priznanja, od kojih možemo istaknuti one najvažnije: Projekt *Mala barka*, osvojeno 3. mjesto u kategoriji *Community and Government* za održivi turizam, Projekt *Mala barka 2* proglašen je najboljim EU projektom hrvatskih županija u kategoriji prekogranične suradnje u 2020. godini, za brend TZ Kvarnera *Kvarner Maritime Heritage* osvojeno je 1. mjesto kao za najbolji tematski proizvod održivog kulturnog turizma u Europi u 2022. godini, a 2023. godine dobiveno je prestižno međunarodno priznanje - BIG SEE Award u kategoriji *Kreativne priče i identitet destinacije kao jedinstven doživljaj*.

6. Zaključak

U prošlosti je prijenos znanja, vještina i dobrih praksi kao dio tradicije s generacije na generaciju tekao bez većih intervencija i osviještenosti da se doista čini nešto što je važno za održanje zajednice. Ubrzane promjene načina života, naročito u 20. stoljeću, dovele su do prekida tog stoljetnog tijeka. Zbog toga je naš zadatak najprije bio prepoznati one važne elemente naše tradicije kao vrijednu baštinu koju

trebamo sačuvati, ali i koju s ponosom možemo predstaviti drugima te se, naposljetku, pobrinuti da je živimo u novom kontekstu 21. stoljeća.

Sve navedeno su značajni iskoraci kojima se maritimna baština Kvarnera i Istre nastojala valorizirati i interpretirati, ponajprije za lokalnu zajednicu čiji je ona jedan od značajnijih identiteta, ali i za posjetitelje te su se na taj način postigli sinergijski učinci s turističkom privredom. No, treba posebno istaknuti da su sva ova nastojanja podigla svijest i senzibilizirala lokalne zajednice za očuvanje i revitalizaciju maritimne baštine te pridonijela očuvanju maritimne baštine, one materijalne, ali što posebno veseli i one nematerijalne, koja je vrlo krhka. Naime, bez znanja i vještina na području maritimne baštine, ona će nestati. Stoga je upravo ovoj činjenici posvećena posebna pažnja te su se iznalazili razni modeli uključivanja svih dobnih skupina, a posebno mladih u ovaj proces, jer su oni ti koji bi ova znanja trebali baštiniti u budućnosti.

Sve postignuto u očuvanju i revitalizaciji pomorske, ribarske i brodograđevne baštine na ovom području dokaz je koliko je lokalna zajednica i cijela regija Kvarnera i Istre svjesna potrebe održivog razvoja i očuvanja kulturnog identiteta, ali i važnosti turističke valorizacije maritimne baštine.

Tekstovi i materijali korišteni za pripremu rada

U pripremi ovog rada korišteni su radni materijali i neformalni tekstovi nastali tijekom realizacije navedenih projekata i aktivnosti.

Tamara Nikolić Đerić*

E-mail: tnikolicdjeric@gmail.com

Ekumuzej Kuća o batani - Casa della batana

Kako se čuva pomorska baština na hrvatskom Jadranu? Ekumuzeji i interpretacijski centri kao baštinske prakse 21. stoljeća

Sažetak

Godina 2003. bila je ključna za razvoj globalnog i lokalnog diskursa o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Usvajanjem UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine pokrenuti su brojni procesi pobaštinjenja širom svijeta, uključujući i lokalnu inicijativu očuvanja rovinjske brodice *batane*. Kao odgovor na sve manju prisutnost tradicijskih drvenih plovila u rovinjskoj luci, lokalna zajednica je 2004. godine osnovala prvi hrvatski ekumuzej - *Kuću o batani - Casa della batana*. Ekumuzej, razvijen kroz participativni pristup zajednice i stručnjaka, postao je primjer dobre prakse u valorizaciji kako materijalne, tako i nematerijalne kulturne baštine. Ekumuzej ne promatra *batanu* isključivo kao brod, već kao nositelja znanja, vještina, običaja, jezika, glazbe i gastronomije, čime se ostvaruje temeljna ideja UNESCO-ove Konvencije iz 2003. – očuvanje živih kulturnih praksi. Rad se bavi i širim teorijskim okvirom razvoja muzeja i ekumuzeja, ističući njihove transformacije od elitističkih institucija prema alatima za demokratsko upravljanje kulturnom baštinom. Posebno se naglašava važnost ekumuzeja i interpretacijskih centara kao prostora za inkluzivni baštinski diskurs, gdje zajednica aktivno sudjeluje u očuvanju i tumačenju vlastite baštine. Ekumuzeji se ne promatraju kao zamjena za muzeje, već kao fleksibilni modeli prilagođeni lokalnim kontekstima.

Ključne riječi: baštinske prakse, ekumuzeji, interpretacijski centri, nematerijalna kulturna baština, pomorska baština

1. Uvod

Godina 2003. bila je prijelomna za institucionalizirani, prije svega UNESCO-ov baštinski diskurs na globalnoj razini i očuvanje pomorske baštine na onoj lokalnoj, konkretno rovinjskoj. Naime, 2003. godine usvojena je UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, a potpuno nezavisno od tog globalnog događaja, u Rovinju se rađa ideja o potrebi očuvanja rovinjske brodice *batane*. Ideja dolazi od same zajednice, koja uviđa da je u luci sve manje tradicijskih drvenih brodica, koje su do sredine 20. stoljeća predstavljale jedan od osnovnih izvora prihoda ribarske

* Doktorica znanosti, viša kustosica - kulturna antropologinja

zajednice, a kasnije njen simbol, s obzirom na to da se *batana* nastavila koristiti u manjoj mjeri za ekonomsko ribarstvo, ali vrlo aktivno u svakodnevnom životu za obiteljski ribolov i razonodu. Samo godinu dana kasnije, ta se ideja artikulirala kroz prvi ekomuzej u Hrvatskoj. Ekomuzej *Kuća o batani-Casa della batana*, inauguriran 2004. godine, realiziran je kroz participativni proces istraživanja, dokumentiranja i interpretiranja rovinjske pomorske baštine, koji su predvodili povjesničar Marino Budicin, ujedno i predstavnik lokalne zajednice, kao nositelj znanja i vještina vezanih uz *batanu* te stručnjakinja za baštinu Dragana Lucija Ratković Aydemir, uz financijsku potporu Grada Rovinja-Rovigno. Osnovna nit vodilja, koja je formirala ekomuzej ne samo kao mjesto valorizacije materijalne pomorske kulture u vidu brodice *batane*, već i mjesto očuvanja žive baštine, bila je ono što čini i samu srž UNESCO-ove Konvencije iz 2003. - ideja da iza predmeta stoje određena znanja, vještine i vrijednosti koje nositelji prenose s generacije na generaciju, i unatoč određenim promjenama koje se neupitno događaju pod utjecajem društveno-političkih i okolišnih utjecaja, zadržavaju snažno značenje u lokalnoj zajednici. Svjesni da je nemoguće revitalizirati izgradnju *batane* ako ona nema svoju primjenu u suvremenom društvu, rovinjski ekomuzej temelji svoj prezentacijski i programski koncept na valorizaciji izgradnje *batane* te svih pratećih kulturnih elemenata koji se uz nju vežu: tradicijsko ribarstvo, *bitinadu* kao jedinstveni glazbeni izričaj, istriotski jezik, gastronomiju, pomorske običaje i svečanosti, jedrenje oglavnim jedrima i drugo. Svi navedeni aspekti lokalne kulture s vremenom su *pobaštinjeni* i kao takvi uključeni u Registar kulturnih dobara RH¹ ili su dio širih globalnih baštinskih strujanja, poput Mediteranske kuhinje, koja se nalazi na UNESCO-ovoj Reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine.²

Oba su događaja, svaki u svojim geografskim i društvenim okvirima, bila iznimno značajna. Konvenciju iz 2003. ratificirale su do danas 184 zemlje³, a ista je, unatoč kritikama baštinske struke usmjerene na propitivanje stvarnih efekata zaštite (usp. Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.) 2013:8-10), omogućila prepoznavanje, revitalizaciju i očuvanje kulturnih praksi ne samo *reprezentativnih* zajednica koje bi potencijalno doprinijele jačanju nacionalnih identiteta, već i onih manjinskih, doprinoseći različitim intenzitetom u pojedinim zemljama članicama promociji kulturne raznolikosti i međukulturnog dijaloga. S druge strane, Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* inspirirao je, a u nekim slučajevima i potaknuo, cijeli niz inicijativa za očuvanje pomorske baštine na hrvatskom Jadranu, uključujući i uspostavu ekomuzeja, interpretacijskih centara ili centara za posjetitelje. Također,

¹ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>

² Iako istarska kuhinja nije ušla u izbor „amblematskih“ zajednica koje su formalno uključene u nominaciju, kao stručna voditeljica Ekomuzeja *Kuća o batani-Casa della batana*, godinama promoviram lokalnu gastronomsku tradiciju kao dio šireg baštinskog koncepta Mediteranske kuhinje, uključujući poštivanje sezonalnosti, običaja i praksi vezanih uz uzgoj, pripremu i konzumaciju namirnica.

³ *State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2

vjerujemo kako je *Kuća o batani - Casa della batana* utjecala i na uključivanje pojma „ekomuzeja“ u Zakon o muzejima (N N 61/18), s obzirom na pisma koja smo 2015. i 2017. uputili Ministarstvu kulture i medija RH. Na žalost, cjelokupni prijedlog koji je uključivao i prijedlog o izradi posebnog pravilnika za ekomuzeje (a sada potencijalno i interpretacijske centre), kojim bi isti bili prepoznati kao baštinske prakse temeljene na participativnim upravljačkim modelima, ali ih se ne bi u potpunosti izjednačavalo s muzejima s obzirom na različite predmete valorizacije i metode rada, do sad nije naišlo na plodno tlo. Iako je Ekomuzej u mnogim slučajevima bio inspiracija različitim zajednicama za pokretanje sličnih projekata, uspostavi značajnog broja interpretacijskih centara (a manje ekomuzeja!) u posljednjih desetak godina u Hrvatskoj „kumovale“ su razvojne politike i financijske sheme koje su usmjerene na diverzifikaciju turističke ponude te je u tom kontekstu kulturna baština prepoznata kao razvojni faktor, odnosno konkurentska prednost hrvatskog turizma. Problematika kulturne baštine svedene na turistički proizvod i isključivost financiranja kulturnih sadržaja kroz turističku prizmu ima(t) (će) dalekosežne posljedice ne samo na tradicijsku kulturu koja se, osim u slučajevima rituala, gotovo uvijek prilagođavala društvenim trendovima, već i na druge oblike kulturne produkcije. Biti toga svjestan, prvi je korak ka kritici i subverziji turističkog upliva u kulturu s ciljem jačanja lokalnih zajednica i njihovog kulturnog izričaja. Brojni su primjeri koji su započeli kao turistički proizvod, a koji su svojim programskim djelovanjem, u i s lokalnom zajednicom, pokazali da su više od turističkog proizvoda i da formula uspjeha i održivosti leži u cjelogodišnjem radu i afirmaciji u lokalnoj zajednici, a tek kasnije onoj turističkoj.

2. K baštinskim praksama 21. stoljeća

Pod baštinskim praksama u ovom se radu podrazumijevaju sve aktivnosti koje se provode s ciljem *pobaštinjenja* (*heritagisation*) kulture ili su njezin produkt. Prema Harrisonu (2013), pobaštinjenje je opći pojam za proces u kojem predmeti, mjesta ili prakse postaju baština. Oni se transformiraju iz običnih funkcionalnih stvari u nešto što ima značenje i/ili kulturni značaj. (Sjöholm 2016:87). U tom smislu baština je suvremeni odraz našeg odnosa prema prošlosti, a predstavlja skup vrijednosti koji je povezan s procesima ekonomske i kulturne komodifikacije. Baština je svugdje prisutna, isprepletena unutar dinamike moći svakog društva i intimno povezana s konstrukcijom identiteta na zajedničkoj i osobnoj razini (Harvey u Graham, Howard (ed.), 2008:19-20).

Nedugo nakon usvajanja Konvencije iz 2003., Kirshenblatt-Gimblett iznosi tezu prema kojoj se *baština stvara metakulturnim postupcima koji muzeološke vrijednosti i metode (skupljanje, dokumentiranje, čuvanje, prezentaciju, evaluaciju i interpretaciju) primjenjuju na živuće osobe, njihova znanja, prakse, artefakte, društvene svjetove i životne prostore. Stručnjaci koji se bave baštinom koriste se pojmovima, standardima i propisima pomoću kojih kulturne pojave i njihove praktičare smještaju u sferu baštine, čineći ih tako metakulturnim artefaktima poput „nacionalnog živućeg blaga“*

ili „remek-djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva”, a izvođači, obredni stručnjaci i obrtnici čija „kulturna dobra” postaju baština doživljavaju kroz taj proces novi odnos prema tim dobrima - metakulturni odnos prema nečemu što je ranije bio samo *habitus* (Kirchenblatt-Gimblett u Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013:65). Autorica primjenjuje muzeološke vrijednosti i metode kako bi objasnila procese koji od habitusa, odnosno sustava trajnih i prijenosnih dispozicija, koje funkcioniraju kao principi za generiranje i oblikovanje ponašanja i mišljenja unutar nekog društva (usp. Bourdieu, 2013:72), čine nematerijalnu kulturnu baštinu.

2.1. Muzeologija i pobaštinjenje

Međutim, slične su pobude i procesi doveli i do razvoja muzeologije, kao prve od mnogih baštinskih praksi. Dakle, kada čovjek uočava da određeni predmet, mjesto ili praksa ima posebno mjesto u društvu, ali gubi svoju primarnu funkciju, on razvija novi obrazac svojstven baštinskoj zajednici, kojim te predmete (primjerice kroz uspostavu muzeja), mjesta (kroz uspostavu UNESCO-ove Liste svjetske baštine i/ili koncepta kulturnog krajolika) i prakse (kroz osnivanje folklornih društava ili uspostavom UNESCO-ove Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine) stavlja u novi kontekst. Taj *baštinski habitus*⁴, taj novi društveni obrazac svojstven europskom kulturnom i intelektualnom miljeu, koji svoje izvore ima još u renesansi, kada bilježimo početke baštinske valorizacije antičke kulture, nije ništa novo. Ono što se s vremenom mijenja su predmeti interesa i metode *pobaštinjenja*. Kako ističu Gibson i Pendlebury, vrijednosti baštine su „kulturalno i povijesno konstruirani“, stoga *tkivo, objekt ili okruženje nosi vanjski nametnut kulturno i povijesno specifičan značaj, koji privlači status vrijednosti ovisno o dominantnim okvirima vrijednosti tog vremena i mjesta* (Sjöholm 2016:16). S obzirom na autoritet koji baštinske institucije i prakse s vremenom grade, procesi *pobaštinjenja* poprimaju takve opsege da se na *pobaštinjenje* svojih kulturnih praksi odlučuju i oni koji, svjesno ili nesvjesno, elementima svakodnevne kulture žele dati novi kontekst i novu vrijednost. Dakle, u muzejima ili na sceni više nemamo samo ugrožene, višestoljetne ili raritetne elemente, već se i svakodnevna kultura interpretira u baštinskom kontekstu. Koliko god kritični bili prema tim procesima, činjenica je da bez (eko)muzeja, KUD-ova, folklor a i folklorizma (usp. Ceribašić u Muraj, Vitez (ed.), 2008:259-270), i UNESCO-ovih Konvencija i instrumenata zaštite, da nabrojimo samo neke, teško da bismo danas

⁴ Sintagmu *baštinski habitus* koristim kako bih imenovala sustav trajnih i prijenosnih dispozicija koje funkcioniraju kao principi za generiranje i oblikovanje ponašanja i mišljenja unutar neke grupe, u ovom slučaju baštinske zajednice, koja predstavlja ono što Bourdieu naziva „objektivne“ društvene strukture (usp. Meissner, 2021:51-57). Bortolotto čini sličnu distinkciju kada u svom istraživanju simboličkog vlasništva nad glinenim zviždaljkama ističe da se funkcija zviždaljki promijenila, i da se njima ne bavimo kao kulturnim izričajima koji se doživljavaju kao *habitus*, nego kao predmetima i praksama koje i sami lokalni akteri već razmatraju kao „baštinu” s „metakulturnom dimenzijom” (Bortolotto u Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013).

govorili o izgradnji guca, pjevanju *bitinada* ili jedrenju latinskim i oglavnim jedrima kao praksama koje se više ili manje aktivno prakticiraju na sjevernom Jadranu. Ti bi se pojmovi najvjerojatnije nalazili u rijetkim povijesnim izvorima, ako i tamo, a s obzirom na to da zajednica nije bilježila procese izgradnje niti uputstva za pjevanje, da povjesničari ne bi zamjećivali vrijednost tih praksi, a da folklorista vjerojatno ne bi ni bilo da se u renesansnom čovjeku (a možda i nekom ranijem) nije probudio taj *baštinski habitus*. Naime, svi su ovi elementi nastavili svoj život upravo zahvaljujući ideji baštine i procesima *pobaštinjenja*, neki kroz djelovanje KUD-ova, drugi potaknuti djelovanjem baštinskih udruga ili (eko)muzeja. Isto se može primijeniti na arheološku, kulturno-povijesnu, umjetničku i druge baštine. Dakle, baština je diskurs koji se razvija od renesanse, s posebnim zamahom u prosvjetiteljskom 18. i romantičarskom 19. stoljeću, ujedno zadojenima i kolonijalističkim⁵ duhom, mijenjajući svoje oblike do danas u odnosu na društveno-političke, ekološke, tehnološke i ekonomske silnice. Fenomen ekomuzeja i interpretacijskih centara sagledava se u tom procesu kao relativno nova baštinska praksa, koja prati suvremeni postkolonijalni baštinski diskurs, usmjeren na demokratizaciju pristupa, interpretacije i upravljanja vlastitom baštinom.⁶ Iako se riječ „muzej“ (grč. *mouseion* - sjedište Muza) spominje još od 3. st. prije Krista, ona sama po sebi nije nosila jednako značenje kao danas. Muzej u Aleksandriji zapravo je predstavljao mjesto filozofskih rasprava i knjižnicu te je bio više prototip sveučilišta, nego institucija koja je služila za očuvanje i tumačenje materijalne kulture. Riječ „muzej“ ponovno je oživljena u 15. stoljeću u Europi, gdje je korištena za opisivanje zbirke antičke plastike koju je Lorenzo de' Medici organizirao u parku skulptura. Razvoj ideje „muzeja“ nastavio je njegov sin Cosimo I., postavivši u palači *Uffizi* zbirku slika, koja je već 1581. bila otvorena za javnost (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>).

Osim jedinstvenog firentinskog primjera kao preteče javnog muzeja, u 16. i 17. stoljeću pojavljuje se pojam *kabinet čuda*, zbirki neobičnih, često egzotičnih predmeta, koji su izazivali divljenje i fascinaciju. Kabineti čuda predstavljali su prvi oblik muzeja, ali nisu bili dostupni javnosti - posjetitelji su bili samo odabrani pojedinci. Prvi muzeji koji su se otvorili za širu javnost nastali su u 17. i 18. stoljeću. Zbirka Johna Tradescanta u Lambethu u Engleskoj bila je među prvim privatnim kolekcijama koje su se nazvale muzejima. Godine 1656. objavljen je katalog ove zbirke pod nazivom

⁵ Razvoj muzeja pratimo (i) kroz naslijeđe kolonijalizma s obzirom na to da su, kako Brulon Soares naglašava, *muzeji definirali zbirke kao svoju osnovnu komponentu, dok su bili ukorijenjeni u kolonijalizmu. Potomci kabinetâ znatiželja, gdje je objektivizacija „Drugog“ u prikazu društava bila središnja praksa, sudjelovali su u kolonijalnom sustavu kao važan alat za dominaciju kultura kroz akumulaciju zbirki oduzetih od ljudi* (Brulon Soares, 2021:7).

⁶ Iako postoje određene kritike ekomuzeologije (usp. Brulon Soares, 2021), istu je argumentaciju moguće upotrijebiti kao kontrakritiku. Naime, kako autor poziva na situirano znanje kada ekomuzeologiju stavlja u kontekst novog kolonijalizma, tako je moguće argumentirati da se iz pozicije jugoistočne ili središnje Europe ekomuzeologija pokazala kao dobro sredstvo ili korak ka demokratizaciji pristupa baštini i osnaživanje lokalnih zajednica, doprinoseći multivokalnosti sektora.

Musaeum Tradescantianum. Godine 1675. zbirka postaje vlasništvo Eliasa Ashmolea i premješta se na Sveučilište u Oxfordu, gdje je izgrađena zgrada koja je otvorena 1683. godine kao *Ashmolean Museum*, prvi muzej na svijetu koji je bio stalno otvoren za javnost (<https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>). Prvi muzeji kao institucije razvili su se tek u 18. st., a nastali su iz privatnih umjetničkih zbirki (na temelju privatne zbirke H. Sloanea osnovan je 1753. *Britanski muzej* u Londonu, koji je bio prva državna muzejska institucija).

Veliki broj javnih muzeja (*Gliptoteka* u Münchenu 1816., *Arheološki muzej u Splitu* 1820.) nastao je nakon Francuske revolucije iz darovanih privatnih zbirki, konfiskacijom crkvene i privatne imovine velikaša i protivnika aktualne političke vlasti, ili kao ratni plijen (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>). Ova kratka povijest muzeja ukazuje nam zapravo na vrlo dinamičan i nerijetko problematičan razvoj koji su muzeji kao institucije i baštinske prakse imali. Od elitističkih mjesta i praksi za zabavu i „čudjenje“ malobrojnih, do doma konfiscirane privatne imovine, ili pozornice imperijalističkih politika. Muzeologija kao znanost o muzejima do danas nije iznašla rješenje kojim bi s muzeja „sprala“ kolonijalistički i sve druge problematične diskurse koji su ga stoljećima oblikovali jer, kako navodi Brulon Soares, *„dekolonizacija se ne može temeljiti samo na restituciji ili davanju prava nekim potlačenim populacijama da uđu u muzej i pristupe svojim oduzetim dobrima; radi se o pozivanju tih grupa i pojedinaca da promijene naš način razmišljanja, da preoblikuju naše vlastito razumijevanje kulturne baštine i da osude nasilje koje muzeji ponekad proizvode, a koje je ponekad izvan dosega nas kao znanstvenika i muzejskih profesionalaca pripadnika određenih klasa i etničkih skupina“* (Brulon Soares, 2021:244). Iako muzeologija za sada nije iznašla konkretne načine dekolonizacije muzeja, praksa pokazuje da se baština ne oblikuje samo kroz autorizirani baštinski diskurs (usp. Smith, 2006.), kao onaj dominantan stručni diskurs koji regulira profesionalne baštinske prakse, već i kroz ono što Kisić naziva inkluzivni baštinski diskurs, a koji uključuje raznovrsne *kritičke, demokratske, pluralne i emancipatorske borbe u konceptualizaciji, istraživanju i prakticiranju baštine* (Kisić, 2021:22).

2.2. Ekomuzeji

Ekomuzeji predstavljaju možda najpoznatiji primjer novih baštinskih praksi koje se javljaju kao svojevrsna reakcija na brojne društvene i okolišne izazove sredine 20. stoljeća, uključujući političke nemire, ekološke katastrofe i rastuću zabrinutost zbog industrijskog zagađenja i nuklearnih eksperimenata. Kasnih 1960-ih, tradicionalni muzeji nisu pružali odgovore na nova pitanja koja su se postavljala, posebno u pogledu njihove uloge u društvu, ali i očuvanja prirodne baštine i nestajućih ruralnih zajednica. Reakcija muzealaca, prije svega u Francuskoj, bila je stvaranje ekomuzeja, novih muzeja koji su se temeljili na ideji održivosti, holističkog pristupa baštini i aktivnog uključivanja zajednice u procese očuvanja. Kako naglašava Babić, iako su se mnogi ekomuzeji temeljili na principima muzeja na otvorenom te su u nekim

slučajevima bili slični njemačkim *heimat* (zavičajni) muzejima, a koji su nažalost kao i mnogi drugi muzeji bili instrumentom političke propagande, ključna distinkcija bila je u načinu na koji su pristupali baštini i okolišu. Iako je sam naziv vrlo često izazivao dvojbu o pravoj misiji ovakvih institucija, a nerijetko je i prefiks „eko“ služio kao poligon za dobivanje financijskih sredstava s obzirom na pomodnost termina u drugoj polovici 20. stoljeća, ekomuzeji su predstavljali prostor za reinterpretaciju odnosa između ljudi, okoliša i kulturne baštine, potičući zajednicu na aktivno sudjelovanje u procesu očuvanja.

Novi pristup muzeologiji označava pomak prema društvenoj odgovornosti muzeja, redefinirajući njihov značaj u suvremenom društvu i naglašavajući važnost participacije zajednica u identifikaciji problema i iznalaženju metoda očuvanja kulturne i prirodne baštine za buduće generacije (Babić, 2009:51-52). U tom novom pristupu muzeji su shvaćeni kao alati za razvoj lokalnih zajednica, suprotstavljajući se kolonijalnom shvaćanju, prema kojemu je ono što se čuva u muzeju obično bilo oduzeto potlačenim grupama. Međutim, Brulon Soares smatra da koncept „ekomuzeja” - muzeja bez zidova, bez zbirke, orijentiranog prema teritoriju i populaciji nije bio adekvatan odgovor, jer problem nije (bio) u zbirkama, već u nasilnim načinima na koje su one akumulirane (Brulon Soares, 2021:251). Iako je ovaj zaključak vjerojatno validan za veliki broj (eko)muzeoloških realnosti i da ekomuzeologija zaista nije mogla razriješiti teret kolonijalističkog pokreta koji se tako živo ocrtavao u mnogim politikama sakupljanja i predstavljanja, citirajući prof. dr. Tomislava Šolu, dr. sc. Darko Babić ističe da ekomuzeologija nije model koji bi bio primjenjiv na sve zajednice, već *filozofija i način osluškivanja* (Babić, 2009:50). Upravo zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, neki su ekomuzeji, poput *Kuće o batani - Casa della batana*, postali međunarodno priznate dobre prakse u očuvanju nematerijalne kulturne baštine, istovremeno čuvajući onu materijalnu i ukazujući na važnost očuvanja prirodnog okruženja u kojemu i s kojim se kultura ostvaruje.

2.3. Interpretacijski centri i centri za posjetitelje

Osim ekomuzeja, na istim vrijednosnim principima razvijale su se i druge baštinske prakse. Kod nas su to u posljednjih petnaestak godina interpretacijski centri i centri za posjetitelje, koji su poticani „s vrha” s ciljem razvoja turističke infrastrukture. Interpretacijski centri kao baštinski modeli vuku korijene iz SAD-a i tamošnjih nacionalnih parkova, a popularni su i kod približavanja materijalne baštine u vidu spomenika i arheoloških kompleksa široj publici. Kod nas su interpretacijski centri razvili vrlo specifičnu formu, naslanjajući se nerijetko na principe ekomuzeologije. Takav se hibrid zapravo pokazao kao baštinska praksa prepuna potencijala s obzirom da je, u odnosu na muzeje, njihova uspostava, a kasnije i održavanje, financijski dostupnije, da je administrativno i legislativno puno jednostavnije osnovati interpretacijski centar, ali da se istovremeno, zahvaljujući visokom stupnju svijesti o važnosti očuvanja lokalne baštine, oko interpretacijskih centara razvio vrlo ozbiljan,

inovativni baštinski pokret koji osnažuje zajednice i utire put novim metodama očuvanja kulturne i prirodne baštine.

Tematska i geografska raznovrsnost interpretacijskih centara te multidisciplinarni i participativni pristup u konceptualizaciji narativa izložbe omogućili su kvalitetnu identifikaciju, a potom i valorizaciju baštine, posebno one pomorske te je potaknut cijeli niz aktivnosti s ciljem njenog očuvanja. Pritom su jednako dobro osmišljene mjere očuvanja kako nematerijalne kulturne baštine, tako i one materijalne. Primjer su procesi dokumentacije kroz projekte *Mala barka 2* i *Arca Adriatica*, ili pak organizacija manifestacija kao što je to u slučaju tradicijskog jedrenja, gdje se kroz usklađeni kalendar regata i snažnu suradnju zajednica sjevernog Jadrana ovaj vid nematerijalne baštine potpuno revitalizirao. Također, gotovo da nema interpretacijskog centra ili ekomuzeja bez zbirke predmeta nastale donacijama lokalnog stanovništva. Kod takvih zbirki postoji dodatna motivacija za njenu zaštitu s obzirom na emotivnu vezu između predmeta i darovatelja, dok u užem muzeološkom smislu dodatnu vrijednost čini njihova (u najvećem broju slučajeva) jasna provenijencija. Interpretacijski centri su tako postali domom predmetima koji su do prije koju godinu „trulili“ u konobama i na *šufitima*, a otvorili su svoja vrata i iznimno rijetkim predmetima poput *ladve*, koja se čuva u *DUBoaku* u Malinskoj. S obzirom na to da su gotovo sve zgrade interpretacijskih centara novouređene, i da imaju dobar sustav za održavanje stabilnih mikroklimatskih uvjeta, može se reći da se u pojedinim interpretacijskim centrima predmeti bolje čuvaju nego u muzejima. Međutim, pitanje budućnosti tih predmeta, koje s pravom postavlja dr. sc. Perinčić u svom radu (Perinčić, 2022:46-53), smatram da je manje ili jednako nesigurno kao i budućnost predmeta u muzejima.⁷ Ono što je kod interpretacijskih centara olakotna okolnost je da ove baštinske prakse nisu muzeji, i da njihova primarna misija nije sakupljanje, čuvanje i predstavljanje predmeta, već sveukupnosti kulturne realnosti jednog kraja i aktivni angažman zajednice u tim procesima. Stoga je za pretpostaviti da oni svoje djelovanje neće temeljiti na razvoju zbirke, odnosno otkupu novih predmeta. Također, već sakupljeni predmeti se s obzirom na poznatu provenijenciju lako mogu vratiti vlasnicima, što je kod muzeja iznimno kompleksan proces i u velikoj većini slučajeva nemoguć.

Samo ovih nekoliko redaka bilo je dovoljno kako bi se ukazalo na zaista velike izazove baštinskog sektora. Međutim, te izazove valja sagledavati zasebno, jer svaka baštinska praksa ima specifične moduse djelovanja. Ono što je za sada sigurno je da su ekomuzeji i interpretacijski centri omogućili autoreprezentaciju i jačanje osjećaja ponosa kod određenih zajednica te da su doprinijeli njihovom osnaživanju u procesima zagovaranja i uživanja u pravu na kulturu kao jednom od temeljnih ljudskih prava. Kao

⁷ Prema izvještaju MDC-a iz 2021., 93% hrvatskih muzeja nema dovoljno prostora za adekvatno čuvanje predmeta, a za deset godina bit će potrebno još 44.786 m². Simptomatično je da 69% muzeja godišnje ne otpiše ni jedan predmet, a opis se u istom Izvješću navodi kao jedna od mjera kvalitetnog upravljanja zbirkama. (Konferencija Muzejske čuvaonice - od brige o zbirkama do politike sabiranja, 18. i 19. svibnja 2021. *Stanje i izazovi hrvatskih muzejskih čuvaonica*, Ivona Marić i Dunja Vranešević).

savjetnica za baštinske prakse koja je posljednjih godina radila s brojnim zajednicama na uspostavi interpretacijskih centara i ekomuzeja, uvijek sam naglašavala da na ove baštinske prakse ne smijemo gledati kao na turističke projekte, niti na zamjene za muzeje, već je nužno svaku kulturnu realnost i prateću baštinsku praksu sagledati zasebno i kroz osluškivanje zajednice i šireg društvenog konteksta raditi na cjelogodišnjem programu koji odgovara na specifične probleme i zahtjeve. Nužno je konstantno usavršavanje kadrova i suradnja s različitim dionicima, uključujući lokalnu zajednicu i baštinske službe, kako bi se baštinska praksa konstantno inovirala i ostala relevantna. Konačno, praksa je do sada pokazala da baštinske prakse, poput ekomuzeja i interpretacijskih centara, ne mogu biti samoodržive kao turistički proizvodi, odnosno da ne mogu opstati od prodaje ulaznica. Da bi te prakse bile održive, nužan je kadar koji može osigurati različite izvore financiranja na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, kroz inovativne turističke ponude i međunarodnu suradnju, odnosno europske projekte. Ništa manje važna nije potpora lokalne samouprave, koja bi trebala osigurati osnovnu financijsku strukturu.

3. Ekomuzej Kuća o batani - Casa della batana kao dobra praksa očuvanja pomorske baštine

Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* sa svojim dvadesetogodišnjim iskustvom pravi je primjer konstantne inovacije. Kroz godine, Ekomuzej je postao ključna institucija u promociji i očuvanju nematerijalne kulturne baštine Rovinja - Rovigno, posebice kada je riječ o pomorskoj baštini, specifičnije o tradicijskoj drvenoj brodici - *batani*, a koja je zahvaljujući ekomuzeološkom pristupu s vremenom postala simbol ovog istarskog grada. Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* osnovan je 2004. godine na inicijativu lokalne zajednice, ali je pravno funkcionirao u okviru *Zavičajnog muzeja Grada Rovinja - Rovigno*. Ovaj korak bio je odgovor na sve veću potrebu za zaštitom specifične tradicije vezane uz *batanu*, a kako nije bilo jasnih pravnih okvira za inovativne baštinske prakse, djelatnosti su se odvijale pod okriljem muzeja. Međutim, muzeološki strukovni okviri ubrzo su postali preuski, pa se 2007. godine Ekomuzej osamostalio kao udruga građana, čiji je cilj očuvanje pomorske baštine i razvoj kulturnog turizma.

Vrlo je važno naglasiti da je od samog početka *Batana* bila usmjerena na razvoj održivog turizma, nudeći posjetiteljima jedinstveni uvid u povijest i kulturu Rovinja, uz poseban naglasak na način života lokalne zajednice kroz upotrebu *batana*. Činjenica da je udruga upotrebljavala brodice bila je u izravnom sukobu s početnim idejama o konzervaciji tradicijske brodogradnje. Kao zaštićeni predmeti, brodice se dakako ne bi mogle nastaviti koristiti, međutim vrednovane kao materijalizacija prakse, odnosno kao nematerijalna kulturna baština, one su još snažnije zaživjele, a revitaliziran je i cijeli niz drugih elemenata. Revitalizacija se provodi kroz nekoliko fizičkih i programskih cjelina, koje su se s godinama nadopunjavale. Središnje mjesto valorizacije *batane* zasigurno je *Kuća o batani - Casa della batana*, lokalnog naziva

muòstra, kao središnji interpretacijski i dokumentacijski centar sa stalnom izložbom odakle posjetitelji, uključujući lokalne škole i umirovljenike, kreću u istraživanje rovinjske pomorske baštine. Godinu dana nakon njegovog osnutka, ekomuzeju je pridodan i *Spàcio Matika*, mjesto kušanja, mirisanja, slušanja i pjevanja lokalne baštine. Naime, u tradicionalnoj *taverni*, odnosno podrumu, gdje su se nekada ribari i poljoprivrednici družili uz čašicu vina, *Batana* je revitalizirala najživopisnija druženja, nastavljajući tako osnovnu funkciju *spàcia* - druženje i valorizaciju gastronomske i glazbene tradicije Rovinja - Rovigno. Brodice se grade i popravljaju na Malom škveru, lokalnog naziva *peìcio squèro*, a uskoro će se Mali škver zamijeniti onim pravim, najstarijim i jedinim preostalim *škverom*, koji je *Batana* dobila na upravljanje i gdje se upravo izvode pripremni radovi za uspostavu radionice i izložbe na temu velike brodogradnje.

Rovinjska regata tradicijskih barki s oglavnim i latinskim jedrom, ili jednostavno Regata, glavna je rovinjska *fešta* brodica, mora i mornara, koja se odvija kao jedan od ključnih programa Ekomuzeja od 2005. godine. Zahvaljujući ovoj regati, ojačana je suradnja na sjevernom Jadranu, posebno s Italijom, a Ekomuzej je još jednom potvrdio svoju ulogu kao stručna podrška različitim zajednicama u procesima valorizacije baštine kroz proces nominacije na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine, na kojoj smo od 2019. radili zajedno s kolegama iz Rijeke i Betine. Ključnim programima kasnije su pridodane *Regata batana na vesla*, Aplikacija *Batanina šetnja* kao besplatni virtualni vodič kroz rovinjsku maritimnu baštinu, a koja je dostupna za IOS i Android platforme te Suvenirnica *futalateina*. Zbog svih navedenih aktivnosti i njihovih rezultata, Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* 2016. je kao program uvršten u UNESCO-ov Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine. U odluci (11.COM 10.C.4) Međuvladinog odbora stoji: „*Odbor odabire Projekt zajednice za očuvanje žive baštine Rovinja/ Rovigno - Ekomuzej batana - kao program, projekt ili aktivnost koja najbolje odražava načela i ciljeve Konvencije i pohvaljuje državu podnositeljicu za isticanje uspješne veze između revitalizacije elementa nematerijalne kulturne baštine i održivog razvoja, s utjecajem na cijelu zajednicu.*“ Međutim, Ekomuzej ni tu nije stao, već je nastavio tražiti nove načine upravljanja, a započeta je i obnova stalnog postava, koja je dovršena 2022. godine.

S obzirom na to da smo od 2017. započeli provoditi financijski zahtjevne projekte, bilo je izazovno funkcionirati kao udruga koja ponekad sve do travnja ne bi znala ishod natječaja, odnosno ne bi imala sredstva za hladni pogon. Kako bi se što lakše financirale brojne aktivnosti i kako bi financiranje bilo stabilno, kao tadašnja predsjednica i stručna voditeljica, inspirirana *Pogonom* - zagrebačkim Centrom za kulturu i mlade, predložila sam osnivanje hibridne ustanove, koju bi zajednički osnovali Grad Rovinj - Rovigno i Udruga *Kuća o batani - Casa della batana*. Na žalost, iako je ideja naišla na odobrenje Grada i Ministarstva kulture i medija RH, Ministarstvo financija odbilo je takvu mogućnost, odnosno nije odobrilo upis Ustanove u Registar proračunskih korisnika, jer ne ispunjava uvjete propisane člankom 4. Pravilnika

o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinice lokalne samouprave. Naime, Ministarstvo financija ne može odobriti upis u Registar niti jednom subjektu čiji je suosnivač subjekt izvan općeg proračuna, a to je u našem slučaju bila Udruga. Neovisno o tome, Ustanova je osnovana 2021. godine kao gradska ustanova, a nedugo nakon toga potpisan je Sporazum prema kojemu Udruga nastavlja biti regulatorno tijelo koje odlučuje o programskim aktivnostima i punopravno sudjeluje u njihovoj implementaciji.

Našu dobru praksu nastavljamo dijeliti kao akreditirana udruga za pružanje savjetodavnih usluga Međuvladinom odboru za očuvanje nematerijalne kulturne baštine kroz članstvo u UNESCO ICH NGO Forumu te kroz aktivnu participaciju u *Asocijaciji pomorskih muzeja Mediterana*. Udruga trenutno provodi Creative Europe projekt *Living Heritage Journeys* zajedno s još pet UNESCO-ovih elemenata i dobrih praksi iz Italije, Poljske, Belgije i Švedske, s ciljem razvoja smislenih i u zajednici ukorijenjenih turističkih iskustava. Konstantan rad na međunarodnim i nacionalnim projektima omogućava održivo poslovanje i zadržavanje relevantnosti baštinske prakse ne samo na lokalnoj, već i na međunarodnoj razini.

4. Zaključak

Ekumuzej *Kuća o batani - Casa della batana* primjer je uspješne baštinske prakse, koja pokazuje snagu zajedničkog djelovanja lokalne zajednice u očuvanju i reinterpretaciji kulturne baštine. Kroz integrirani pristup, koji uključuje materijalne i nematerijalne aspekte, Ekumuzej je postao model održivog razvoja i kulturne participacije. Unatoč izazovima financiranja i institucionalnog priznanja, njegov utjecaj na baštinsku politiku i praksu u Hrvatskoj je značajan, posebno jer potvrđuje važnost inkluzivnog pristupa u očuvanju identiteta i promicanju kulturne raznolikosti.

Ekumuzeologija je za pomorsku baštinu Istre i sjevernog Jadrana zasigurno imala snažan pozitivan utjecaj, dok je *Kuća o batani - Casa della batana*, prateći ekumuzeološke principe, pokazala kako zajednice mogu uzeti u ruke budućnost svoje baštine.

Literatura

Babić, Darko. *O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini*. U: Vujić, Žarka ; Špikić, Marko (ur.). Ivi Maroeviću baštini u spomen. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009., str. 43-60.

Bortolotto, Chiara. *Golema cola-cola u Gravini: nematerijalna kulturna baština, kulturno dobro i teritorij između UNESCO-ova diskursa i lokalne baštinske prakse*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 179-202.

- Bourdieu, Pierre. *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. [1977]. 2013.
- Brulon Soares, Bruno. *The myths of museology: on deconstructing, reconstructing, and redistributing*. U: The Decolonisation of Museology: Museums, Mixing, and Myths of Origin Synthesis. ICOFOM Study series 49-2, 2021., str. 243-260.
- Ceribašić, Naila. *Folklor i folklorizam*. U: Muraj, Aleksandra; Vitez, Zorica (ur.) Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima. Hrvatsko etnološko društvo i Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2008., str. 259-270.
- Hameršak, Marijana i Pleše, Iva. *Uvod u proizvodnju baštine*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva, Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 7-28.
- Harvey, David C. *The History of Heritage*. U: Graham, Brian i Howard, Peter (ur.). The Ashgate research companion to heritage and identity. Routledge, 2008., str. 19-36.
- Jennie, Sjöholm. 2016. Heritagisation, Re-Heritagisation and De-Heritagisation of Built Environments *The Urban Transformation of Kiruna, Sweden*, doktorska disertacija
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *Svjetska baština i kulturna ekonomija*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 65-120.
- Kisić, Višnja. *Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development*. U: A research agenda for heritage planning. 2021., str. 21-38.
- Marić, Ivona i Dunja Vranešević, 2021. Konferencija Muzejske čuvaonice - od brige o zbirkama do politike sabiranja, 18. i 19. svibnja 2021. *Stanje i izazovi hrvatskih muzejskih čuvaonica*
- Meissner, Marlene. 2021. *Intangible cultural heritage and sustainable development: The valorisation of heritage practices*. Heritage Studies. Springer.
- museum - cultural institution. Geoffrey D. Lewis. <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>
- muzej. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2025. Pristupljeno 29. 3. 2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>>.
- Registar kulturnih dobara RH <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>
- State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2

Tea Perinčić*

E-mail: tea@ppmhp.hr

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

Prepoznavanje i očuvanje nematerijalne pomorske baštine

Sažetak

U radu je predstavljeno poimanje nematerijalne pomorske baštine i osvještavanje njezine vrijednosti na području Kvarnera. Autorica se referira na aktivnosti koje su započele 2009. godine kroz suradnju nekoliko udruga, pojedinaca entuzijasta i profesionalaca iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. U petnaestogodišnjem razdoblju postignuto je ne samo prepoznavanje nematerijalnog dijela pomorske tradicijske baštine, već su potaknute i aktivnosti na njezinoj zaštiti i održanju kroz festivale pomorske baštine, predavanja i javna izlaganja, pokazne radionice, obučavanje mladih i zakonsku zaštitu.

Ključne riječi: nematerijalna baština, pomorska baština, tradicija, prijenos znanja, održivost

1. Prepoznavanje nematerijalne baštine

Baština je usko povezana s identitetom određene zajednice. I dok je onaj njezin materijalni dio odmah uočljiv, pa često prema njemu sudimo o „visini“ kulture ljudi koji na određenom području žive ili su živjeli, onaj nematerijalni dio prepoznamo tek s vremenom. Primjećujemo ga kroz jezik, način izražavanja, stvaranja, svakodnevnog življenja. S obzirom na to, nematerijalna kultura izložena je stalnim utjecajima i mijenama. Ona je „živo“ dobro koje je nemoguće frizirati, jer i nastaje upravo kao unutarnji odgovor zajednice na vanjske podražaje. U svom odnosu prema drugima, zajednica izgrađuje svoj identitet i kulturu. Nematerijalna baština uvijek je prostor razmjene i nadogradnje. Kad, pak, govorimo o pomorskoj baštini, ona bi *sui generis* trebala biti otvorenija i izloženija vanjskim utjecajima s obzirom da je prostor mora prostor novih komunikacija i veza s cijelim svijetom. Dinamika mijena kojima je određena zajednica izložena, utječe i na promjene njezine nematerijalne kulture. U globalnom svijetu u kojemu danas živimo ne postoje potpuno izolirane zajednice ili,

* Doktorica znanosti, docentica, muzejska savjetnica u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka

bolje rečeno, nema zajednice koja živi bez globalnog utjecaja. U takvim prilikama javlja se potreba očuvanja nasljeđa prijašnjih generacija, posebnosti i identiteta, vlastitih korijena. Nematerijalna baština tu dolazi u prvi plan.

Upravo zbog toga 2003. godine UNESCO donosi Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Prema toj konvenciji, nematerijalna baština podrazumijeva prakse, izvedbe, izraze, znanja, vještine kao i instrumente, predmete, artefakte i s njima povezane prostore koje zajednice, grupe, a u nekim slučajevima i pojedinci, shvaćaju svojom kulturnom baštinom. Ova nematerijalna kulturna baština prenosi se s generacije na generaciju i iznova stvara kao odgovor zajednice ili grupe na njihovo okruženje, prirodu i povijesno nasljeđe te im daje osjećaj identiteta i kontinuiteta, unapređujući poštovanje prema kulturnoj raznolikosti i ljudskom stvaralaštvu. Ovo se odnosi samo na ona nematerijalna nasljeđa koja su u skladu s postojećim međunarodnim ljudskim pravima, a zahtijeva međusobno poštovanje zajednica, grupa i pojedinaca te održivi razvitak ljudskog društva.¹

Republika Hrvatska već je 2005. godine ratificirala ovu konvenciju. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara također prepoznaje nematerijalnu baštinu, i to kao: jezik, dijalekt, govor i toponimiku te usmenu književnost svih vrsta; folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja te druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrte.² Osim donošenja Konvencije, UNESCO je također uspostavio Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i Listu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Republika Hrvatska ima čak 17 nematerijalnih kulturnih dobara koja su na UNESCO listi, a postoji i nacionalna lista.

Pomorska baština, zbog svoje složenosti, nije razmatrana kao cjelina gotovo sve do unatrag petnaestak godina, već su fragmentarno izdvajani dijelovi tradicije i kulturnog stvaralaštva pojedinih zajednica. Pomorska baština doista je dio kulturne baštine, ali ima svoju specifičnost koju tako snažno i prije svega određuje interakcija čovjeka i primorskog - morskog okoliša te stoga zaslužuje zasebnu kategoriju.

U rujnu 2009. godine u Rovinju, u organizaciji udruge *Eko-muzej Kuća o batani / Eco-museo Casa della batana* održan je forum Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana (*Association of Mediterranean Maritime Museums*) s temom nematerijalne pomorske baštine. Nematerijalna baština bila je tada još „svjež“ pojam u muzeološkim i konzervatorskim krugovima. Članovi *Eko-muzeja Kuća o batani*, pod stručnim vodstvom Dragane Lucije Ratković Aydemir, bili su među prvim koji su se aktivno počeli baviti očuvanjem nematerijalne pomorske baštine, odnosno vlastitog identiteta kroz očuvanje umijeća gradnje rovinjske batane. Na forumu AMMM u Rovinju predstavljeni su i primjeri dobre prakse iz drugih dijelova europskog Sredozemlja.

¹ Convention for the Safeguarding of the intangible cultural heritage, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132540> (pristupljeno 10. 3. 2025.)

² Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (pristupljeno 10. 3. 2025.)

Zahvaljujući pozivu organizatora foruma imala sam prilike, zajedno s profesorom Robertom Mohovićem, sudjelovati i predstaviti one dijelove pomorske baštine koji su mi s obzirom na moje zvanje povjesničara bliski, a to su povijesni zapisi koji upućuju na pomorske vještine koje su se koristile u plovidbi tijekom ranog novog vijeka. Dokumenti se vrlo često promatraju kao materijalni ostatak prošlosti ili povijesni izvor, no ovisno o sadržaju mogu biti i jedini prijenosnici tradicijskih znanja, umijeća, vještina, izraza, jezika, običaja, vjerovanja i općenito načina života. Osobito kada se govori o proučavanju tzv. kulturne povijesti i povijesti svakodnevice starijih povijesnih razdoblja, onda su pisani dokumenti vrlo oskudni i nedostatni, pa se istraživanje proširuje i na usmenu tradiciju, priče, pjesme te slike³. Materijalni ostaci prošlosti mogu imati kulturnu vrijednost, ali čak i oni koji nemaju materijalnu vrijednost, mogu biti izuzetno važni kao evokacija na nematerijalnu baštinu. Upravo kao i batana, koja kao mali plovni objekt izrađen od drveta zapravo „nosi“ identitet rovinjske talijanske zajednice, jer su uz njenu gradnju i upotrebu vezani mnogi dijelovi nematerijalne baštine.

2. Razotkrivanje pomorske baštine na Kvarneru

Nakon foruma AMMM u Rovinju, započeli smo s osvještavanjem potrebe zaštite i predstavljanja nematerijalne pomorske baštine na području Kvarnera. I dok je s jedne strane postojala dobra volja, pa i znanja i nastojanja da se i izvan muzejskih institucija zaštite ostaci materijalne pomorske baštine na Kvarneru, veliki su doprinos u području tradicijske pomorske baštine imale udruge, koje su osnovali upravo zaljubljenici u pomorsku baštinu. Iako je njihov fokus prije svega bio na obnovi i očuvanju tradicijskih barki te organiziranju i održavanju regata kao vida susreta i druženja, istovremeno su djelovali na očuvanju nematerijalne baštine, iako toga možda nisu bili svjesni.

Naš je zadatak bio da upravo u suradnji s njima krenemo u osvještavanje potrebe zaštite nematerijalne baštine. Ukratko, da prepoznamo vrijednost umijeća, vještina i znanja starih majstora - brodograditelja, a onda postepeno osvijestimo da je pomorska tradicijska baština puno šira od toga. Osim brodogradnje i izrade opreme za plovila (jedara, vesala, konopa, bokobrana, kolotura itd.) u srži je i umijeće plovidbe koje zahtijeva prepoznavanje uvjeta na moru, iskustva koje se prenosilo generacijama. Nedjeljivo je vezano uz to i jezično bogatstvo, kao što su specifični nazivi dijelova plovila, opreme, alata, načina izrade i segmenti plovidbe. Postepeno razaznajemo da su to i druga povezana zanimanja, kao što je ribolov, priprema jela od riba i morskih plodova, solane, iskorištavanje morskog pijeska i slično. Uz to su vezani i razni običaji i vjerovanja. Sve je to ono krhko znanje koje se čuva unutar jedne zajednice, a da pri tome nije sintetički zatvoreno, već itekako živo i otvoreno za razmjene s

³ Burke, Peter: Što je kulturna povijest?, Antibarbarus, Zagreb, 2006.

drugim zajednicama, podložno izmjenama i nadopunama onim praksama koje su se iz generacije u generaciju pokazale najboljima.

Osim prepoznavanja dijelova pomorske tradicijske nematerijalne baštine i suradnje s nositeljima, kako pojedincima, grupama, tako i zajednicama, važno je bilo započeti i s njezinim popisivanjem na području Kvarnera. Zahvaljujući financijskoj potpori dobivenoj iz europskih fondova, kroz koje su financirani projekti prekogranične suradnje Slovenija - Hrvatska i Italija - Hrvatska, kustosi Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka u razdoblju od 2014. do 2021. godine proveli su niz terenskih istraživanja. Terenskim istraživanjima prethodilo je definiranje kategorija pomorske baštine. Tako smo ustanovili on-line bazu pomorske baštine, koja sadrži sljedeće kategorije materijalne i nematerijalne kulture:

1. Arhitektura vezana uz pomorstvo, kao što su pomorske kompanije, lučke uprave, pomorske škole, brodogradilišta, ribarnice, tvornice za preradu ribe, tvornice za brodsku opremu, ribarske kućice, crkve, kapelice i svetišta posvećena zaštitnicima pomoraca, lazareti i pomorske karantene, lučka infrastruktura, skladišta, kuće pomorskih kapetana, spomenici pomorcima i groblja.
2. Objekti pomorske signalizacije, kao što su svjetionici i lanterne.
3. Muzejske ustanove, interpretacijski centri, zbirke i posjetiteljski centri.
4. Spomenici i spomen-ploče s pomorskim titularima i motivima.
5. Kulturno-povijesna baština u priobalju i podmorju, kao što su luke, pristaništa, navozi, arheološki ostaci na obali i u podmorju, potopljeni brodovi.
6. Kulturni krajolik - uređene uvale, zaljevi, kanali, tunere, plaže, kupališta.
7. Plovila.
8. Oprema vezana uz pomorske djelatnosti, kao što su sidra, brodski vijci, brodograditeljski strojevi i slično, ali dislocirani s izvornog mjesta korištenja.
9. Izložbe s pomorskim motivima.
10. Audio-video, knjižni i arhivski zapisi.
11. Toponimi lokaliteta vezanih uz pomorstvo.
12. Pomorska jezična baština.
13. Tradicijske djelatnosti, obrti i vještine vezane uz pomorstvo.
14. Javna uprava, tvrtke, službe i institucije vezane uz pomorstvo.
15. Udruge vezane uz pomorstvo.
16. Manifestacije.
17. Sportovi na moru.

Prikupljeni podaci upisani u on-line bazu poslužili su za izradu virtualnog muzeja mora *Mala barka*, koji obuhvaća široko područje od Slovenskog primorja, preko Istre do Kvarnera⁴. U projektu prekogranične suradnje Italija - Hrvatska pod nazivom *Arca Adriatica* ovom dijelu projekta pridruženi su i podaci koje su prikupili

⁴ <https://muzejmalabarka.com/> (pristupljeno 10. 3. 2025.)

partneri iz Pomorskog muzeja u Cesenaticu (*Museo della marineria di Cesenatico*) i San Benedetta del Tronta.

3. Mogućnosti očuvanja nematerijalne pomorske tradicijske baštine

Kroz navedene projekte proveli smo i obnovu dvadesetak tradicijskih barki s područja Kvarnera. U ovom procesu od izuzetne važnosti bila je suradnja sa stručnjacima s Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, koje je predvodio prof. dr. sc. Roko Dejhall. S obzirom da tradicijski izrađene barke kao što su guc, batana i pasara uglavnom nisu izgrađene prema unaprijed napravljenim tehničkim nacrtima, bilo je potrebno da za svaku obnovljenu barku stručnjaci izrade izmjere i prema njima tehničke nacрте. Uz njih su stručnjaci s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci - prof. dr. sc. Robert Mohović, prof. dr. sc. Đani Mohović i prof. dr. sc. Renato Ivčec - izradili tehničke opise. Usporedo je snimljen video-zapis procesa obnove svake barke kod brodograditelja. Zahvaljujući ovim materijalima, i ubuduće će biti moguće izraditi repliku guca, batane ili pasare, kako su je gradili tradicijski majstori prije stotinjak godina. Na taj smo način konzervirali umijeća i vještine tradicijske male brodogradnje na Kvarneru.

Sljedeći korak bio je osigurati bar djelomični prijenos znanja tradicijske brodogradnje. Zajedno s profesorima Marijom Marač i Ljiljanom Domazet iz Tehničke škole u Rijeci učenicima smjera brodogradnje omogućili smo da se okušaju u pojedinim fazama obnove tradicijskih barki kod brodograditelja Franka Kraljića u Malinskoj, Lorisa i Josipa Rubinića u Mošćenicama te Josipa Mršića u Selcu.

Ove radionice postale su dio praktične nastave za učenike smjera brodograditelj. Štoviše, kroz projekt *Arca Adriatica* u Tehničkoj školi je opremljena radionica u kojoj su učenici uz stručno vodstvo profesora Marije Marač, Ljiljane Domazet, Robina Matulje i Rajka Rubeše izradili tradicijsko plovilo tipa pasara.

Osim praktičnog dijela radionica organizirana su i javna predavanja za teorijske dijelove programa vezana uz tradicijsku brodogradnju koja su održavana u Rijeci, a bila su dostupna i široj zainteresiranoj javnosti. Posebno su organizirane i pokazne radionice za djecu osnovnoškolskog uzrasta.

Usporedo se provode i pokazne radionice pomorskih zanata i vještina na festivalima mora i manifestacijama koje se tijekom ljetnih mjeseci organiziraju diljem Kvarnera. Radionice obuhvaćaju demonstracije soljenja ribe, raznih oblika ribarenja, jedrenja tradicijskim jedrima, kulinarske radionice, izrade mornarskih čvorova, izrade konopa i sličnih mornarskih vještina.

Značajan doprinos realizaciji ovih radionica dala je *Koordinacija udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*, kojoj je bila povjerena organizacija i vođenje radionica.

Zahvaljujući financijskoj potpori Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske nastavili smo s praktičnom nastavom za učenike kroz program koji smo nazvali *Akademija pomorskih zanata i umijeća*.

4. Zakonska zaštita nematerijalne tradicijske baštine

Kako je već prethodno istaknuto, Republika Hrvatska pokazala se vrlo uspješnom u prepoznavanju vrijednosti svoje nematerijalne baštine, i to u svjetskim okvirima. Nacionalni registar kulturnih dobara sadrži 234 nematerijalna dobra. Među njima je svega šest vezano uz tradicijsku pomorsku baštinu: Iskustvo gajete falkuše - pučke vrednote vezane uz komišku gajetu falkušu (umijeće gradnje, navigacija, plovidba, ribolov, jezik), Tradicijske ribolovne vještine, običaji i vjerovanja na Jadranu, Umijeće gradnje betinske gajete, Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, Umijeće izgradnje rovinjske batane, Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale i Znanja i vještine izrade dizalica za barke (grue, pai, stupovi).⁵

Svi prethodno spomenuti postupci koje smo proveli kroz projekte prekogranične suradnje *Mala barka*, *Mala barka 2* i *Arca Adriatica*, a u suradnji s udrugama okupljenima u *Koordinaciju udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre* poslužili su kao priprema za podnošenje prijedloga za registraciju Umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera kao nematerijalnog kulturnog dobra Republike Hrvatske. U obrazloženju stoji da se radi o umijeću gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera, koji je spoj nekoliko tradicijskih pomorskih obrta, vještina i znanja koji zajedno čine neodvojivu cjelinu. To se umijeće odnosi na vještine vezane uz drvenu brodogradnju i uključuje izradu jedara, koloturnika, vesala i užadi, dok sama plovidba podrazumijeva vještinu pokretanja barke uz pomoć snage vjeta, vesala ili motora, kao i poznavanje geografije mora i vjetrova. Stoga gradnju i plovidbu na području Kvarnera zajednica doživljava kao jedinstveno umijeće.⁶

Ono što je važno kod ove registracije je postojanje nositelja kulturnog dobra. To su u ovom slučaju prvenstveno brodograditelji koji se još uvijek bave tradicijskom brodogradnjom, udruge i pojedinci koji se bave plovidbom tradicijskim jedrima te ustanove kao što je Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka koji provodi aktivnu promociju ovih tradicijskih vrijednosti, kao i povezivanje nositelja.

Sljedeći korak bio je povezivanje udruga i ustanova koje se bave pomorskom baštinom na nacionalnoj razini i intenziviranje naše suradnje radi razmjene iskustava, naročito u očuvanju i promociji nematerijalne tradicijske pomorske baštine. U ovu suradnju su aktivno, osim našeg muzeja i *Koordinacije Tradicijska jedra Kvarnera i Istre*, bili uključeni *Eko-muzej Kuća o batani Rovinj / Eco-museo Casa della batana Rovigno*, *Muzej betinske drvene brodogradnje* te *Hrvatski pomorski muzej iz Splita*. Suradnja je rezultirala registriranjem Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale kao nematerijalnog kulturnog dobra Republike Hrvatske.

Svi ovi postupci dobili su dodatnu nadgradnju u međunarodnoj suradnji, koja je potaknuta kroz *Asocijaciju pomorskih muzeja Mediterana (AMMM)* te je sastavljen

⁵ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details> (pristupljeno 10. 3. 2025.)

⁶ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7587> (pristupljeno 10. 3. 2025.)

tim od predstavnika Hrvatske, Španjolske, Francuske, Švicarske, Italije i Grčke za pripremu kandidature Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima na Mediteranu za UNESCO-ovu listu nematerijalne svjetske baštine. Kod svakog spomenutog koraka, kao i u daljnjem očuvanju nematerijalnih dobara, ključno je postojanje nositelja i aktivan prijenos znanja i vještina na mlađe generacije, čime se osigurava opstanak kulturnog dobra.

Upravo u tome leži sva krhkost nematerijalne baštine koja se teško prepoznaje dok je dio svakodnevice, ali se tako brzo može izgubiti umiranjem posljednjeg nositelja, čovjeka koji svoje znanje i umijeće nije uspio prenijeti onima koji ostaju za njim.

5. Zaključak

Na području očuvanja pomorske baštine zapravo smo samo „zagrebli“ površinu. Bavimo se tek malim dijelom tradicijske baštine, male drvene brodogradnje i jedrenjem oglavnim i latinskim jedrima. Onaj dio tzv. industrijske baštine koji se odnosi na umijeća, znanja i vještine na području industrijske brodogradnje i pomorstva gotovo je neosviješten, dok istovremeno brodogradilišta, kao i pomorske kompanije, već odavno napuštaju modele prethodnog stoljeća, a ljudi koji su za njih radili već su odavno umirovljeni, a da nisu uspjeli podijeliti svoja znanja i iskustva. Zbog čega je uopće potrebno to bilježenje prethodnih znanja, kad je sve ono od danas novo, sutra već zastarjelo i gotovo neprimjenjivo? Ono što ostaje su vrednote, dobre prakse koje služe kao podloga za poboljšanje, ali i kao polazište za inovacije. S druge strane, tu je i pitanje identiteta zajednice, koje počiva na kulturi i tradiciji, ili na onim jednostavnim pitanjima „Tko smo?, Što smo? i Odakle dolazimo?“, što ovome svijetu dobro ostavljamo i pridonosimo li boljem ljudskom društvu. Nezanemariv je i pojam održivosti, koji je neodvojiv od tradicijskih vrijednosti. U konkretnom primjeru drvene tradicijske brodogradnje, nalazimo sve ono što je održivo i ne ostavlja dubok ugljični otisak na planetu. Plovila su građena od drva koje je pomno birano u šumi, ponekad se godinama uzgajalo da bi dobilo željeni oblik. Stabla su se sjekla samo onoliko koliko je bilo potrebno, pazeći da uvijek ostaju mladice za neke buduće brodske dijelove. Sve ostalo što se koristilo za izgradnju barke bilo je, osim vijaka, od organskih tvari. Jedra su se šila od platna, konopi radili od konoplje. Takva je barka bila izložena bržem propadanju, pa je stoga zahtijevala stalno i mukotrpno održavanje. To danas možda predstavlja najveći problem, jer se za održavanje barke na tradicionalni način nema vremena, sredstava, a ponekad ni čovjeka - stručnjaka. Budućnosti usmjerenoj prema brzim, jeftinim i nekvalitetnim rješenjima, iza kojih ostaje otpad u kojemu se gušimo, alternativa je održivost, koja se sastoji u unaprjeđenju tradicijskog nasljeđa.

Turistička zajednica Kvarnera

E-mail: kvarner@kvarner.hr

Pomorska baština kao turistički potencijal – Kvarner Maritime Heritage

Sažetak

Kvarner ima dugu i snažnu povezanost s morem, što je oblikovalo njegov identitet, kulturu i gospodarstvo. Radi očuvanja i promocije maritimne baštine, Turistička zajednica Kvarnera 2019. godine razvila je brend *Kvarner Maritime Heritage*. Brendiranje je omogućilo sustavnu promociju maritimne baštine kroz kulturno-turističke proizvode i jačanje pozicije Kvarnera kao destinacije kulturnog turizma. Veliki doprinos razvoju brenda dale su aktivnosti provedene u sklopu EU projekata *Mala barka*, *Mala barka 2* i *Arca Adriatica*.

Ovdje treba posebno naglasiti uspješnu suradnju Turističke zajednice Kvarnera s Primorsko-goranskom županijom, koja je bila vodeći partner u navedenim projektima te s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja Rijeka. Velik doprinos u sustavnom pristupu očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru dala je i *Koordinacija udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre*.

Brend uključuje mrežu od 90 interpretacijskih oznaka, 24 tematska itinerara, 16 obnovljenih tradicijskih barki, 5 velikih maritimnih manifestacija i 4 interpretacijska centra. Ove aktivnosti promoviraju pomorsku baštinu kroz edukacije, radionice, zabavne i interaktivne sadržaje, prilagođene širokoj publici, ali i mlađim uzrastima.

Brend je prepoznat i na međunarodnoj razini, a danas predstavlja uspješan model povezivanja tradicije, turizma i lokalne zajednice u stvaranju autentičnog i održivog kulturnog proizvoda.

Cljučne riječi: Kvarner Maritime Heritage, Kvarner, Turistička zajednica Kvarnera, maritimna baština, kulturni turizam, brendiranje destinacije

1. Uvod

Kvarner je oduvijek snažno povezan s morem, more je oblikovalo život, identitet i kulturu lokalnog stanovništva. Bogata pomorska baština, utemeljena na tradiciji brodogradnje, ribarstva i pomorstva, danas predstavlja jedno od ključnih obilježja regije. Autohtonost i maritimna tradicija imaju neprocjenjivu kulturnu vrijednost, ali predstavljaju i izniman turistički potencijal.

Upravo iz potrebe za sustavnom valorizacijom i promocijom tog iznimnog nasljeđa, Turistička zajednica Kvarnera je 2019. godine u suradnji s partnerima, poglavito s Primorsko-goranskom županijom, Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja Rijeka, *Koordinacijom udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre* te

pojedincima i udrugama koje su provodile projekte očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, razvila jedinstveni brend *Kvarner Maritime Heritage*, koji povezuje i interpretira atrakcije kvarnerske maritimne baštine.

2. Brendiranje kao alat za očuvanje i promociju maritimne baštine

Brendiranje je proces stvaranja jedinstvenog identiteta za proizvod, uslugu ili destinaciju. U turizmu, brendiranje pomaže u isticanju specifičnosti destinacije, povećava prepoznatljivost i privlači ciljanu publiku.

Brend *Kvarner Maritime Heritage* omogućava sustavnu promociju maritimne baštine, ali i stvaranje kulturno-turističkih proizvoda koji se temelje na tradiciji regije. Brend ističe posebnosti kvarnerske maritimne baštine te ju čini dostupnom kako domaćim tako i inozemnim posjetiteljima, ali omogućuje i dugoročno pozicioniranje Kvarnera kao važne destinacije kulturnog turizma.

3. Razvoj brenda i uloga EU projekata

Sustavni pristup turističkoj valorizaciji i promociji maritimne baštine intenzivirao se tijekom EU projekata *Mala barka*, *Mala barka 2* i *Arca Adriatica*. Ovi projekti omogućili su prikupljanje i korištenje potrebnih znanja, razvoj suradnje s partnerima iz Hrvatske i inozemstva te financijsku potporu u procesu zaštite, obnove i interpretacije maritimne baštine. Ovdje treba posebno naglasiti uspješnu suradnju s Primorsko-goranskom županijom, koja je bila vodeći partner u ovim projektima, i Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja Rijeka kao jednim od partnera na projektima, ali svakako i *Koordinaciju udruga za očuvanje pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre - Tradicijska jedra Kvarnera i Istre*, koja je dala veliki obol u sustavnom pristupu očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru. Osim navedenih, zahvaliti treba trudu pojedinaca i udruga koje su kroz sve ove godine radile na raznim projektima vezanim uz pomorsku baštinu.

Značajan iskorak u brendiranju napravljen je u sklopu EU projekta *Arca Adriatica*, kada je Turistička zajednica Kvarnera, u suradnji s navedenim partnerima, razvila brend *Kvarner Maritime Heritage*, kao dio postojećeg brenda *Kvarner Culture*. Zahvaljujući novom brendu omogućena je sustavna identifikacija, promocija i interpretacija maritimne baštine Kvarnera, s ciljem stvaranja jedinstvenog turističkog proizvoda utemeljenog na tradiciji, lokalnom identitetu i održivosti.

Kao rezultat višegodišnjeg rada i ulaganja, brend *Kvarner Maritime Heritage* danas objedinjuje niz sadržaja i aktivnosti te na atraktivan način doprinosi očuvanju i promociji kvarnerske maritimne baštine.

Dizajn logotipa brenda *Kvarner Maritime Heritage* ciljano je oblikovan kako bi pratio postojeći vizualni identitet Turističke zajednice Kvarnera, čime se osigurava dosljednost i prepoznatljivost unutar šireg brenda *Kvarner Culture*.

Logotip nije samo znak raspoznavanja, već i komunikacijsko sredstvo koje prenosi vrijednosti brenda: autentičnost, kulturnu posebnost, povezanost s morem i pripadnost regiji. Njegova jednostavnost omogućuje laku primjenu u različitim kontekstima - od interpretacijskih ploča i promotivnih materijala, do digitalnih sadržaja.

Logotip:

4. Ključni elementi brenda Kvarner Maritime Heritage

Brend *Kvarner Maritime Heritage* obuhvaća više različitih segmenata i atrakcija, koje zajedno čine bogatu i raznoliku mrežu kulturno-turističkih točaka. Najistaknutije atrakcije označene brendom *Kvarner Maritime Heritage* su:

- 90 interpretacijskih ploča i oznaka diljem primorskih destinacija županije,
- 24 itinerara pomorske baštine,
- 16 obnovljenih tradicijskih kvarnerskih barki,
- 5 velikih maritimnih manifestacija u Rijeci, Mošćeničkoj Dragi, Krku, Crikvenici i Nerezinama/Malom Lošinj, u
- 4 interpretacijska centra pomorske baštine - u Mošćeničkoj Dragi, Krku, Malinskoj i Malom Lošinj (loger *Nerezinac*).

5. Jedinstvene markacije pomorske baštine

Na 90 lokacija diljem Kvarnera postavljene su informativne i edukativne oznake (markacije) podijeljene na tri vrste i u osam tematskih kategorija. Svaka oznaka sadrži QR kod koji posjetitelje vodi do Virtualnog muzeja maritimne baštine. Time se baština prezentira na suvremen i interaktivan način, i to na pet jezika (hrvatski,

engleski, talijanski, njemački i slovenski). Markacije su bile i temelj za osmišljavanje 24 itinerara pomorske baštine.

6. Itinerari pomorske baštine

Na temelju postavljenih markacija kreirana su 24 tematska itinerara. Itinerari su raznovrsni, razlikuju se prema trajanju (od jednodnevnih do tjednih) i sadržajima (kulturne rute, rute manifestacija, edukativne rute, itd.) te su prilagođeni različitim interesima i profilima posjetitelja. Prateći itinerare posjetitelji imaju priliku upoznati autentična primorska mjesta, povijesne luke, brodogradilišta, muzeje i interpretacijske centre, ali i upoznati ljude koji još uvijek njeguju tradiciju života s morem. Svrha itinerara nije samo turistička, već i edukativna: gostima nude priliku da na neposredan način upoznaju maritimni identitet regije, vrijednosti tradicijskih pomorskih vještina i običaja koji su oblikovali povijest Kvarnera.

7. Obnovljene tradicijske barke

Obnovljene tradicijske barke zasigurno su jedan od najatraktivnijih elemenata brenda *Kvarner Maritime Heritage*. Na Kvarneru je u sklopu EU projekata obnovljeno šesnaest tradicijskih barki - od pasara, guceva, gajeta, pa do leuta. Obnovljene barke danas su svojevrsni muzeji na otvorenom, a aktivno sudjeluju na različitim događajima - od regata, tematskih festivala, pa sve do edukativnih radionica za djecu i mlade. Upravo kroz obnovljene tradicijske barke brend *Kvarner Maritime Heritage* ostvaruje jednu od svojih ključnih misija: ne samo očuvanje, već i aktivnu revitalizaciju pomorske baštine, s ciljem da se ona prenosi na nove generacije te da je vrijedan i prepoznat turistički sadržaj.

8. Maritimne manifestacije

Uz obnovljene tradicijske barke, maritimne manifestacije su jedna od najupečatljivijih atrakcija brenda *Kvarner Maritime Heritage*. Ove manifestacije predstavljaju spoj tradicije, lokalnog identiteta, kulturne baštine i jedinstvenog turističkog doživljaja. Njihov značaj je od ključne važnosti, jer zahvaljujući svojim programima aktivno doprinose očuvanju i popularizaciji jedrenja tradicijskim drvenim barkama, brodogradnje, pomorskih i ribarskih vještina te priča i običaja koji su oblikovali identitet Kvarnera.

U sklopu brenda istaknuto je pet ključnih maritimnih manifestacija koje se svake godine održavaju u različitim dijelovima Kvarnera i koje su, svaka na svoj način, postale simbol povezivanja lokalnog stanovništva i posjetitelja s kvarnerskom maritimnom baštinom:

8.1. Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije – FIUMARE

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije – FIUMARE održava se u Rijeci krajem svibnja i početkom lipnja te predstavlja svojevrsni vremeplov koji grad vraća u doba kada je more bilo središnja točka svakodnevice.

Posjetitelji imaju priliku razgledati tradicijske drvene barke na jedra koje su izložene na Korzu, a mogu sudjelovati i na radionicama mornarskih i ribarskih vještina, edukativnim predavanjima, prisustvovati povijesnim uprizorenjima, kušati tradicionalna jela te uživati u zabavnim programima.

Festival FIUMARE danas nije samo manifestacija - on je kulturno središte koje okuplja dionike iz područja kulture, turizma, obrazovanja i umjetnosti.

8.2. Smotra i regata tradicijskih barki na jedra Mala barka - Štorija od mora

Tijekom srpnja u Mošćeničkoj Dragi se održava *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA - Štorija od mora*. Ova trodnevna manifestacija spaja prošlost i sadašnjost, tradicijske barke, pomorsku kulturu i suvremene oblike interpretacije baštine.

Središnji događaj je regata tradicijskih barki, na kojoj obično sudjeluje tridesetak barki. Osim jedrenja, manifestacija donosi čitav niz sadržaja kao što su radionice tradicijske brodogradnje, ribarskih i mornarskih vještina, izložbe s morskim motivima, glazbeni i scenski nastupi te dječje radionice. Manifestacija kroz edukativne i zabavne sadržaje široj javnosti približava vrijednosti maritimne kulture i jača svijest o vrijednosti lokalnog identiteta.

8.3. Krčka jedra

U kolovozu grad Krk postaje središte maritimnih događanja tijekom održavanja manifestacije *Krčka jedra*. *Krčka jedra* su višednevna proslava pomorske kulture, tijekom koje se organiziraju regate, izložbe, predavanja, radionice te gastro i glazbeni programi. Posebna atrakcija je regata tradicijskih barki na jedra, koja se održava 15. kolovoza i starta točno u podne sa zadnjim otkucajem zvona krčke katedrale. *Krčka jedra* su ujedno prva i najstarija regata tradicijskih plovila na ovom dijelu Jadrana.

8.4. Ribarski tjedan

Već je više od 50 godina prijelaz iz kolovoza u rujan u Crikvenici rezerviran za jednu posebnu manifestaciju - *Ribarski tjedan*. Manifestacija okuplja ljubitelje mora, ribarstva i tradicije kroz raznovrsna događanja - od kulturnih i zabavnih programa, regata, tematskih radionica, do neizostavnih gastro doživljaja. Poseban naglasak stavljen je na eno-gastronomsku ponudu, gdje posjetitelji mogu uživati u bogatstvu morskih delicija, pripremljenih prema autohtonim receptima.

8.5. LOSINAVA - Lošinjskim jedrima oko svijeta

U rujnu se na otoku Lošinju održava festival *Losinava*, posvećen bogatoj pomorskoj i brodograđevnoj tradiciji otoka.

Tijekom festivala održavaju se regate tradicijskih barki, brodograditeljske i pomorske radionice, izložbe i edukativni programi. Kroz niz tematskih događanja, manifestacija oživljava slavnu prošlost otoka i mlađim generacijama prenosi poruku o važnosti očuvanja pomorske baštine.

Svih pet manifestacija povezuje suradnja i angažman lokalnih zajednica, udruga, turističkih djelatnika i stručnjaka iz područja baštine. Također, tijekom manifestacija posjetitelji se kroz radionice, regate i izložbe aktivno uključuju u programe manifestacija, čime se stvara jedinstven doživljaj, temeljen na autohtonosti i tradiciji. Zahvaljujući aktivnostima kao što su manifestacije, brend *Kvarner Maritime Heritage* je više od turističkog proizvoda - on je simbol identiteta i inovativne interpretacije bogate maritimne baštine.

9. Interpretacijski centri

Važnu ulogu u očuvanju i predstavljanju maritimne baštine Kvarnera imaju četiri interpretacijska centra, smještene u Krku, Malinskoj, Mošćeničkoj Dragi te na lošinjskom logeru *Nerezinac*.

Svaki od njih pruža jedinstven uvid u pomorsku prošlost lokalne sredine, koristeći suvremene interpretacijske alate koji baštinu čine zanimljivom široj publici. Interpretacijski centri su različiti po konceptu i sadržaju, no imaju zajednički cilj - očuvati i interpretirati kvarnersku maritimnu baštinu na edukativan i autentičan način.

Kao dio brenda *Kvarner Maritime Heritage* nude prostor za dijalog, učenje i prepoznavanje maritimne baštine kao važnog kulturnog naslijeđa i načina života.

10. Međunarodna prepoznatljivost

Kvaliteta i inovativnost brenda *Kvarner Maritime Heritage* prepoznata je i na međunarodnoj razini. Tako je 2022. godine ovaj brend Europska mreža kulturnog turizma (ECTN) proglasila najboljim tematskim proizvodom održivog kulturnog turizma u Europi. Već iduće godine brend je osvojio prestižnu međunarodnu nagradu BIG SEE Award u kategoriji „Kreativne priče i identitet destinacije kao jedinstven doživljaj”. Međunarodne nagrade potvrđuju da se Kvarner pozicionirao kao jedan od predvodnika u inovativnom pristupu promocije kulturnog turizma, temeljenom na autentičnom identitetu i održivosti.

11. Zaključak

Brend *Kvarner Maritime Heritage* predstavlja dobar primjer kako se kulturna baština može uspješno transformirati u suvremen, atraktivan i održiv turistički proizvod. Brend istovremeno doprinosi očuvanju vrijedne pomorske baštine i jačanju identiteta destinacije, potičući razvoj, edukaciju i vidljivost.

Sinergijom lokalne zajednice, posebno pojedinaca i udruga koje su realizirale projekte očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, turističkog sektora i drugih ustanova koje su sudjelovale u ovim projektima, stvoren je brend koji inspirira, educira i povezuje prošlost s budućnošću, more s ljudima i tradiciju s inovacijama.

Foto: Marko Valjak

Primjeri dobre prakse i interpretacija pomorske baštine

Zvijezdana Klobučar Filčić*

E-mail: info@visitlovran.com

Turistička zajednica općine Lovran

Kuća lovranskoga guca

Sažetak

Kuća lovranskoga guca je interpretacijski centar u Lovranu, osnovan 2015. godine, koji čuva i promiče tradicijsku brodogradnju, osobito lovransku brodicu guc. Projekt je pokrenut 2007. godine prema ideji Silvana Raffaellija, člana udruge *Naš Lovran*, a realizacija je trajala osam godina. Lovranski guc, brodica koju je izradio brodograditelj Giovanni Gasparini, postala je simbol lokalne brodograditeljske baštine. Ova brodica služila je kao ribarska, ali i turistička brodica, povezujući Lovran s Opatijom. Projekt su podržali stručnjaci s Pomorskog fakulteta u Rijeci, iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka te lokalni entuzijasti i obrtnici. U realizaciji su sudjelovala poduzeća i obrti iz Lovrana, čime je projekt dobio dodatnu lokalnu vrijednost. *Kuća lovranskoga guca* smještena je uz gradsku kulu u srednjovjekovnoj loži, a njen cilj je očuvanje tradicije i edukacija posjetitelja o važnosti lovranskog guca. Ovaj centar uključuje izložbe brodskih modela i alata te nudi prostor za radionice i predavanja.

Projekt su podržali Općina Lovran, Turistička zajednica, Ministarstva turizma te lokalni donatori. Iako centar trenutno ne naplaćuje ulaznice, njegov značaj za turizam i očuvanje kulturne baštine je veliki. Budućnost projekta uključuje bolje umrežavanje s udrugama i veću uključenost lokalne zajednice u aktivnosti centra. Centar bi trebao postati ključni dio kulturno-turističke ponude Lovrana i cijelog Kvarnera.

Ključne riječi: Kuća lovranskoga guca, lovranski guc, tradicionalna brodogradnja, interpretacijski centar, maritimna baština, Udruga Naš Lovran

1. Uvod

Kuća lovranskoga guca projekt je koji je nastao 2007. godine kao ideja pokojnog Silvana Raffaellija, člana udruge *Naš Lovran - Lovrana nostra*. Trebalo je dugih osam godina do konačne realizacije ovoga projekta te uređenja i opremanja današnjeg interpretacijskog centra *Kuća lovranskoga guca*.

2. Ostavština Giovannija Nina Gasparinica

Temelj projekta bio je lovranski guc, poznata lovranska brodica vrlo važna kao djelo tradicijske brodograditeljske i materijalne kulturne baštine, autorsko djelu ruku

* Direktorica Turističke zajednice općine Lovran

lovranskog brodograditelja Giovannija - Nina Gasparinica. Ribar i gostioničar, od djetinjstva zaljubljenik u more i barke, već je u djetinjstvu iskazao svoje crtačke i maketarske sposobnosti. U zreloj dobi, na nagovor tršćanskog brodograditelja inž. Enza Pozzetta, svoj je talent posvetio brodogradnji. Započeo je s gradnjom barki u jednoj podrumskoj prostoriji u lovranskom Starom gradu, a nakon nekoliko godina nastavio u do tada zapuštenom prostoru bivšeg *caffè saloona Scivez*. Uz pasare i kvarnerske guceve koje je izradio, izradio je modele i nacрте po kojima je gradio lovranske guceve.

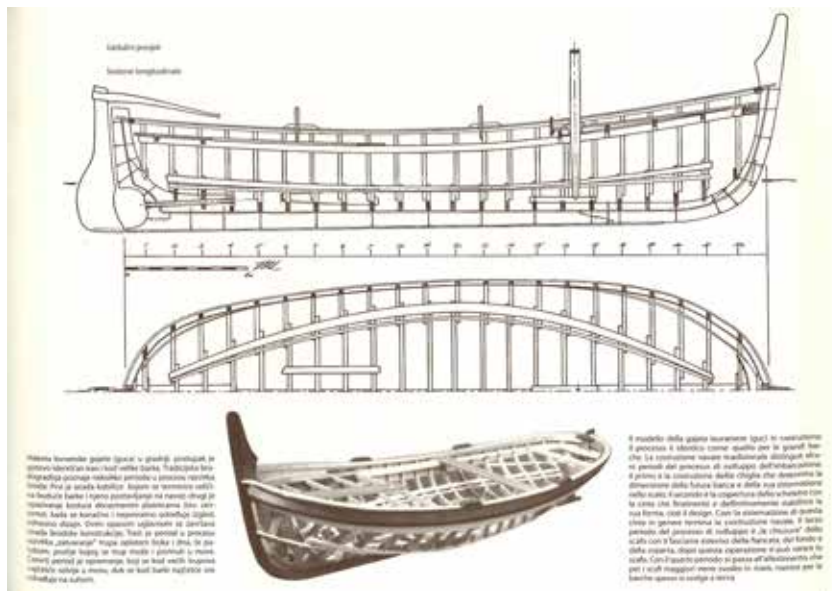
Kao predložak za projektiranje lovranskog guca poslužila mu je korčulanska gajeta. Svojoj je brodici dao prekrasne vitke linije, koje se posebno ogledaju na blagim bokovima i pramcu, a unutarnji dio trupa izgradio je za višestruku namjenu. Kod Nina Gasparinica zanat su izučili Ivan Kalčić iz Lovranske Drage, sin Bruno Vincenzo i Gianfranco Sirotinjak iz Lovrana.

3. Lovranski guc i nastanak postava

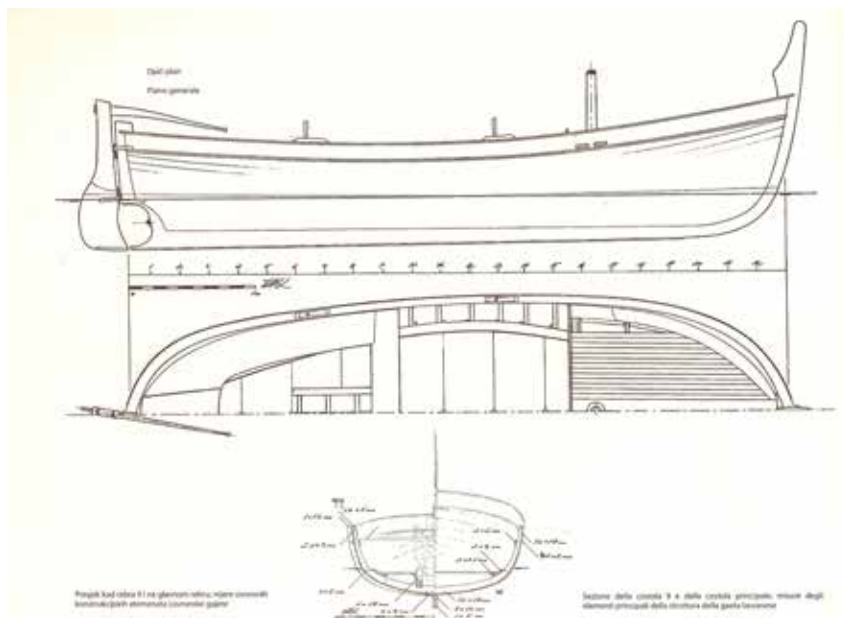
Ovaj tip brodice postao je poznat na cijelom Jadranu, a krajem 60-tih godina i u inozemstvu. U svojoj namjeni služio je kao ribarska brodica, ali i u turističke svrhe kao taxi, prevozeći turiste od Lovrana do Opatije i okolice.

Slika 1. Kuća lovranskoga guca - u nastajanju

Slika 2. Kuća lovranskega guca - nacrti (1)

Slika 3. Kuća lovranskega guca - nacrti (2)

Na realizaciji samog projekta svoj je obol dala i struka te su pomno probrani vrsni stručnjaci, poznavatelji maritimne tradicijske baštine našega kraja, koji su u cijeloj ovoj priči imali savjetodavnu ulogu. U stručnom suradničkom timu nalazili su se prof. dr. sc. Robert Mohović s Pomorskog fakulteta u Rijeci, dr. sc. Tea Perinčić, tadašnja ravnateljica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka te Luciano Keber, pomorski kapetan i maketar. Svoj doprinos dali su i mnogi žitelji Lovrana i okolice, zaljubljenici u tradicijske barke kao suradnici u izvedbi projekta i to: Alan Sanković (tadašnji načelnik Općine Lovran), Vojko Brubnjak (tadašnji direktor Turističke zajednice općine Lovran), Franko Gržin, Branislav Petković, Stanko Iskra, Albano Tonon, Luka Joka, Nataša Cibić Poznić, Željko Orešković, Viktor Eugen Randi, Nenad Pantalon, Serđo Lipovšek i Antun Paravić.

Važno je naglasiti da su se u onaj fizički dio realizacije zaista uključila poduzeća i obrti u vlasništvu Lovranaca i žitelja susjednih naselja, dajući time dodanu vrijednost ovom vrijednom projektu i u konačnici vrijednom centru koji priča priču o lovranskom gucu kao poveznici lovranske prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Računalnu obradu projekta odradio je Marin Lazarin iz Ad-Aperio d.o.o. Rijeka u suradnji s Rankom Pužem. Podršku u tehničkoj obradi i tisku dao je Ivan Požarić, vlasnik IP Studija Lovran. S građevinskim radovima uključili su se Megra d.o.o. Medveja i Bonsai d.o.o. Lovran. Za instalaterske radove zaslužan je Elektro-obrt Vukelić Kastav. Ličilačke radove obavio je Soboslikarski obrt Klaudio Barković Sveta Jelena, a staklarske radove Artefakt staklarski obrt d.o.o. iz Rijeke.

Općina Lovran objeručke je podržala projekt i otkupila primjerak lovranskog guca, i to baš onog koji je idejni začetnik Gasparinic 1967. godine izgradio za sebe. Sufinancirala se restauracija i sanacija guca, koja je završena 2012. godine. Uz Općinu Lovran i Udrugu *Naš Lovran - Lovrana nostra* projekt su podržali i Turistička zajednica općine Lovran i Ministarstvo turizma, a svojim su donacijama potpomogli i Lovranka d.o.o. Lovran (Zvonko Piglić), Mate Barković, ribar iz Svete Jelene te Lucijan Brubnjak.

Osim originalnog primjerka modela lovranskog guca, izložen je i stari ručni alat kojim su se majstori od zanata služili u izradi i obnovi tradicijskih brodica, a kojima se neki služe još i dan - danas.

4. Interpretacijski centar

Interpretacijski centar *Kuća lovranskoga guca* strateški je turistički smješten na sam ulaz u srednjovjekovni Lovran, tik uz gradsku kulu Lovran, u srednjovjekovnu ložu (*loggia*). Svoja vrata otvorio je 2015. godine. U 2024. godini, zajedno s gradskom kulom, ovo je bio dio projekta *Povežimo se baštinom* Urbane aglomeracije Rijeka, pomoću kojega su adaptirana ta dva objekta, koja su postala jedan centar.

Kuća lovranskoga guca nosi oznaku kvalitete *Feel & Taste* - oznaka projekta *Riviera4Seasons2*, financiranog iz programa *Interreg V-A Slovenija - Hrvatska*, čija je tema aktivna zaštita baštine kroz održivi razvoj turizma u okolici i zaleđu Opatije i Pirana s ciljem proširenja kulturno-turističke ponude u novonastale itinerare.

Slika 4. Lovran - Gradska kula i Kuća lovranskoga guca

Danas je oba prostora moguće posjetiti za radnog vremena ureda Turističke zajednice općine Lovran, koja se također nalazi u dijelu srednjovjekovne lože, a model samostalnog funkcioniranja i naplate ulaznica u svrhu turističke valorizacije još uvijek nije pronađen, pa je razgled oba objekta moguć besplatno. Osim klasičnog razgledavanja, sam centar *Kuća lovranskoga guca* prikladan je prostor koji redovito ugošćava sudionike raznih radionica, predavanja i prezentacija udruga s područja Općine Lovran, a sve pod kapom *Kulture Lovran*, Odjela za kulturu Općine Lovran.

5. Novi izazovi

Iako je udruga *Naš Lovran - Lovrana nostra* idejni začetnik i nositelj ovog projekta, suživot udruge i interpretacijskog centra je minimalan, na čemu bi u budućnosti trebalo poraditi i više uključiti same članove udruge u aktivnosti interpretacijskog centra, ali bi i sam interpretacijski centar trebao biti svojevrsna oglasna ploča udruge, koja će prezentirati njezine aktivnosti, poput one najveće - regate tradicijskih barki *Nino Gasparinic*, koja se održava svake godine u lipnju. Sama udruga u posljednje je vrijeme naišla na probleme oko daljnjih aktivnosti revitalizacije tradicijskih barki

na području Općine Lovran, ostavši bez prostora u kojemu su se te barke izrađivale i obnavljale. Ostaje čekati da se nađe zajedničko rješenje s Općinom Lovran oko nastalog problema, kako bi se i dalje uspješno djelovalo u smjeru očuvanja tradicijske maritimne baštine Lovrana, koja nije beznačajna.

Slika 5. Kuća lovranskoga guca - regata tradicijskih barki

Misao vodilja za budućnost je bolje umrežiti sve prostore ovoga kompleksa u jedinstveni kulturno - turistički centar sa sustavom naplate, koji će za Lovran donijeti jedinstven, nov sadržaj s cjelovitom pričom o životu Lovranaca kroz povijest.

6. Zaključak

Interpretacijski centar *Kuća lovranskoga guca* zasigurno je odličan početak nastojanja Lovranaca da ožive taj vrlo bitan trenutak svoje povijesti i da lovranski guc, kao model tradicijske barke, uvrste na kartu tradicijske maritimne baštine, rame uz rame s ostalim modelima koji su već zasluženno dobili svoj krov nad glavom. Zasigurno će, uz dobru koordinaciju i organizaciju, to biti centar zbivanja koja pričaju o tom dijelu povijesti, toliko značajnom za razvoj Lovrana kakav je danas.

Slika 6. Kuća lovranskega guca - danas (1)

Slika 7. Kuća lovranskega guca - danas (2)

Robert Mohović*

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

Ekumuzej Mošćenička Draga

Ekumuzej Mošćenička Draga - Štorija od mora - Kuća od mora

Sažetak

Ekumuzej Mošćenička Draga osnovan je 2012. godine, nakon što su provedene radionice mapiranja baštinskih potencijala Općine Mošćenička Draga te nakon izrade Strateškog i Akcijskog plana, kao i vizualnog identiteta Ekumuzeja. Ekumuzej ima pet zasebnih sastavnica, od kojih je jedna sastavnica *Štorija od mora* s interpretacijskim centrom *Kuća od mora* u Mošćeničkoj Dragi, koji je otvoren 2016. godine, a realiziran kroz projekt *Mala barka*, pri čemu je lokalna zajednica jako dobro prihvatila projekt i dala značajan obol u njegovoj realizaciji. Sastavnica *Štorija od mora* posvećena je ribarskoj i pomorskoj baštini čitave Općine Mošćenička Draga, i osim interpretacijskog centra obuhvaća istraživanja i organizaciju čitavog niza manifestacija, tematskih radionica, izložbi, predavanja te raznih intervencija u prostoru, koje tematiziraju ribarsku i pomorsku baštinu. Ovaj interpretacijski centar smješten je unutar zaštićene cjeline povijesne jezgre, iznad rive u Mošćeničkoj Dragi. Stalni postav predstavlja sljedeće tematske cjeline: ribarstvo, more i podmorje, tradicijsku brodogradnju, pomorstvo i mornarske vještine, koje su predstavljene kroz klasični muzejski postav i multimedijalnu prezentaciju. Za *Kuću od mora* izrađen je i katalog stalnog postava. Interpretacijski centar ima i stalni postav na rivi u Mošćeničkoj Dragi, pri čemu se u interpretaciju uključuje živući ambijent luke, što je bitna značajka ekumuzeja. Ekumuzej Mošćenička Draga, kroz svoju sastavnicu *Štorija od mora*, glavni je nositelj očuvanja i revitalizacije ribarske i pomorske baštine, što postiže organizacijom manifestacija s prezentacijom tradicijskih ribarskih, pomorskih i brodograđevnih vještina, organizacijom radionica tradicijskih vještina kao što su soljenje ribe, demonstracijska priprema ribolovnih alata i lov ribe, obnavljanje drvenih barki, izrada i krpanje mreža, izrada vrša, parangala i sl., izrada jedara, opremanje barki jedriljem, jedrenje i veslanje na tradicijskim barkama i sl. Plodna je suradnja na ovim temama i s velikim brojem drugih, organizacija i institucija, a članovi Ekumuzeja Mošćenička Draga sudjelovali su u realizaciji svih međunarodnih projekata koji su provedeni na području Primorsko-goranske županije (*Mala barka*, *Mala barka 2*, *Arca Adriatica* i *AdriPromTour*), ali i projekata iz ovog područja, čiji je nositelj bila Općina Mošćenička Draga (*Štorija od mora*, *Štorija od mora 2* i *Adriatic PortLand*).

Ključne riječi: Ekumuzej Mošćenička Draga, Štorija od mora, Kuća od mora, očuvanje i revitalizacija pomorske, ribarske i brodograđevne baštine

1. Uvod

Ekumuzej Mošćenička Draga osnovan je 2012. godine kao rezultat dugogodišnjeg promišljanja i rada njegovih osnivača: Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička

* Redoviti profesor u trajnom izboru, predsjednik Ekumuzeja Mošćenička Draga

Draga, Općine Mošćenička Draga, Turističke zajednice Općine Mošćenička Draga te Javne ustanove Parka prirode Učka. Osim navedenih pravnih osoba, osnivači Ekomuzeja su i pojedinci sa senzibilitetom za očuvanje i revitalizaciju baštinskih potencijala na području Općine Mošćenička Draga. Ekomuzej Mošćenička Draga ima predsjednika i dopredsjednika te Savjet i Nadzorni odbor. Savjet čine predsjednik, dopredsjednik i predstavnici pravnih osoba osnivača te predstavnici udruga iz Mošćenica, Brseča i Kraja, pa su u upravljački rad Udruge uključeni predstavnici cijelog teritorija Općine Mošćenička Draga.

Pri osnivanju Udruge i postavljanju njene strukture značajan doprinos dala je Dragana Lucija Ratković Aydemir, koja je sa svojim timom vodila pripreme za osnivanje kroz radne sastanke i radionice mapiranja baštinskih potencijala te izradila Strateški¹ i Akcijski plan². Vizualni identitet Ekomuzeja Mošćenička Draga³ izradio je dizajner Sanjin Kunić 2014. godine.

Ekomuzeji se javljaju šezdesetih godina prošlog stoljeća u Francuskoj kao protuteža značajnim društvenim i gospodarskim promjenama. Oni svojim djelovanjem prikazuju i tumače čovjeka u interakciji s okolinom, i to na način da upravo taj čovjek iz te određene sredine bude aktivni sudionik ekomuzeja⁴. Uvažavajući to načelo, ljudi općine Mošćenička Draga osnovali su ekomuzej kako bi očuvali svoju materijalnu i nematerijalnu baštinu te unaprijedili druge aktivnosti kojima je baština temelj, kao što je stvaranje inovativnog turističkog proizvoda, odnosno razvoj kulturnog turizma.

Područje na kojemu djeluje Ekomuzej obilježava pet zasebnih sastavnica s centrima u Mošćeničkoj Dragi (*Štorija od mora* - interpretacijski centar *Kuća od mora* s temom ribarske i pomorske baštine), Trebišćima (*Perunov svijet* s mitsko-povijesnom stazom Trebišća-Perun i eko-etno selom Trebišća i interpretacijskim centrom staroslavenske mitologije *Kuća stabla svijeta*), Mošćenicama (*Mošćenice živi povijesni grad*, koji baštini srednjovjekovnu urbanu strukturu i komunalni statut na kojemu je temeljen interpretacijski centar mošćeničke povijesne baštine), Brseču (*Povijesni grad na stijeni* i rodno mjesto Eugena Kumičića s interpretacijskim centrom u njegovoj rodnoj kući) i Kraju (*Kraj mošćeničkega komuna* i rodno mjesto Viktora Cara Emina s interpretacijskim centrom). Ekomuzej Mošćenička Draga dobio je 2018. godine i svoj Krovni interpretacijski plan.⁵

Svaka od sastavnica ima svoju dinamiku razvoja, stoga svaka ima i svoj interpretacijski centar koji, promatrani u cjelini, prikazuju jedinstvenu sliku kraja

¹ Ratković, D. L., Strateški plan Ekomuzeja Mošćenička Draga, Muze d.o.o., 2012.

² Ratković, D. L., Akcijski plan i program Ekomuzeja Mošćenička Draga, Muze d.o.o., 2012.

³ Kunić, S., Vizualni identitet Ekomuzeja Mošćenička Draga, Kindin, obrt za oblikovanje, Opatija, 2014.

⁴ Gob, A., N. Drouguet. Muzeologija: povijest, izazovi današnjice. Zagreb, Antibarbarus, 2007., str. 51-54

⁵ Frangeš, G., Krovni interpretacijski plan Ekomuzeja Mošćenička Draga, Mjesto pod suncem d.o.o., Odjel za prostor i baštinu, Šapjane, 2018.

u kojemu Ekomuzej djeluje. Mošćenička Draga prva je dobila svoj Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine - *Kuću od mora* 2016. godine. Sastavnica posvećena ribarskoj i pomorskoj baštini čitave Općine Mošćenička Draga nosi naziv *Štorija od mora*, i osim interpretacijskog centra obuhvaća istraživanja i organizaciju čitavog niza manifestacija, tematskih radionica, izložbi, predavanja te raznih intervencija u prostoru koji tematiziraju ribarsku i pomorsku baštinu.

2. Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine - „Kuća od mora”

Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* smješten je iznad rive u Mošćeničkoj Dragi u „Minčicinoj” kući. Ova se zgrada nalazi unutar zaštićene cjeline - povijesne jezgre Mošćeničke Drage, a interpretacijski centar, koji se prostire na prve dvije etaže, ima približno 60 m². Stalni postav predstavlja sljedeće tematske cjeline: ribarstvo, more i podmorje, tradicijsku brodogradnju, pomorstvo i mornarske vještine. Tematske su cjeline predstavljene kroz klasični muzejski postav i multimedijalnu prezentaciju, a izrađen je i katalog stalnog postava⁶.

Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine ima i stalni postav na rivi u Mošćeničkoj Dragi, pri čemu se živući ambijent luke uključuje u interpretaciju, što je bitna značajka ekomuzeja. Ovaj dio muzeja na otvorenom sastoji se od 16 informativnih ploča s interpretacijskim tekstovima i fotografijama o pojedinim vrstama barki, načinima ribolova, ribarnici, istezalištu za barke, moru i podmorju te razvoju luke Mošćenička Draga. Osim informativnih ploča, na rivi se nalaze i predmeti koji se koriste u pomorskim aktivnostima, kao što su sidra i replika jarbola manjeg jedrenjaka. S obzirom na prostorne mogućnosti, ova će zbirka zasigurno rasti. Stalni postav predstavljaju i privezane barke raznih vrsta (posebno mjesto pritom imaju drvene barke tradicijske gradnje). Sve to dio je izložbe na otvorenom, čime se ostvaruje koncepcija ekomuzeja u koji su uključena i svakodnevna zbivanja na rivi (uplovljavanje i isplovljavanje barki, ribari sa svojim aktivnostima, ribarnica i sl.). Važna je komponenta interpretacije smotra i regata tradicijskih barki na jedra, koja se na rivi i u akvatoriju Mošćeničke Drage organizira u srpnju, kontinuirano od 2009. godine. Manifestacija sadrži i čitav niz radionica tradicijskih ribarskih, pomorskih i brodograđevnih vještina, tematskih predavanja i izložbi te bogat glazbeni i gastro program.

Na samom ulazu u *Kuću od mora* predstavljeni su mornarski čvorovi, kao poziv posjetiteljima namjernicima i slučajnim prolaznicima da uđu i otkriju ostatak bogatstva lokalne baštine. Promatrajući objašnjenja, posjetitelji se i sami mogu okušati u vezivanju čvorova.

⁶ Mohović, R., Perinčić, T. *Kuća od mora* - interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine - katalog stalnog postava, Općina Mošćenička Draga - Ekomuzej Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2023.

2.1. Ribarija - pekjarija

Prizemlje Interpretacijskog centra posvećeno je ribarskoj baštini, moru i podmorju pod zajedničkim nazivom *Ribarija - pekjarija*. Sastoji se od sljedećih cjelina: Uvod, Ribarska zadruga Brseč, Žena u sjeni, Suživot ribarstva i turizma, Ribari i ribarski brodovi, Ribarski brodovi - vlasnici i Ribarske kumpanije, koje prate tekstovi, fotografije i artefakti te kratki filmovi, koji prikazuju vrste ribolova na našem području (plivaričarenje, kočarenje, ribolov ostalim povlačnim mrežama, ribolov mrežama stajaćicama, vršama, parangalima, ostima, raznim povrazima, pušćama i panulama) i kadrove podmorja.

Slika 1. Kuća od mora - prizemlje (ribarska baština)

Intenzivna ribarska aktivnost na ovom području iznjedrila je mnogobrojne vrsne ribare, koji su stvorili značajnu flotu ribarskih brodova i brodice. Ribarska flota akvatorija Mošćeničke Drage imala je u svom sastavu 24 ribarska broda - 5 većih ribarskih brodice te tridesetak ribarskih barki, koje su se koristile za lov plave ribe migavicama i malim plivavicama (*imbrojima*), uz čitav niz pomoćnih barki (*svećarica*), kao i veći broj barki za ribolov mrežama stajaćicama te barki za lov kvarnerskih škampi vršama (*škampari*). U posljednjih dvadeset godina 20. stoljeća flota ribarskih brodova s ovog područja bila je najzastupljenija u ulovu plave ribe na čitavom sjevernom Jadranu, a i danas je jedna od značajnijih u Hrvatskoj. Između dva svjetska rata, a posebno nakon Drugog svjetskog rata, na području općine Mošćenička Draga ribario je značajan broj manjih ribarskih družina (ribarske *kumpanije*), koje su koristile ribarske brodice za lov na malu plavu ribu. Značajan događaj za naš kraj bilo je osnivanje Ribarske zadruge Brseč 1956. godine. U Ribarskoj zadruzi u svim

vremenskim razdobljima radilo je 38 ribara iz Brseča i s Brseščine. Zadruga je imala više ribarskih brodova (brodica) i barki *svećarica*, a bili su namijenjeni za lov male plave ribe, prvenstveno papalina, skuša, plavica, srdela i incuna.

Vrlo je zanimljiv dio *Žena u sjeni*. Uloga žene u ribarstvu nije zanemariva, iako je potisnuta iz dominantne vizure. U ribarskim obiteljima žene su vrlo rijetko „izlazile“ na more, ponekad s muževima u mali ribolov, ali su nerijetko same plele i krpale mreže. U Mošćeničkoj Dragi žene su krpale mreže u konobama i ribarskim magazinima ili ispred njih, a neke i na rivi. Dočekivale su ribare, pomagale u prebiranju ribe ako je to bilo potrebno, preuzimale ulov i same ga prodavale na ribarnici u Mošćeničkoj Dragi, ali i u Lovranu, Opatiji i Rijeci. Žene s ovog područja činile su većinu zaposlenih u Tvornici ribljih konzervi Ika.

Pojavom turista željnih mora i sunca, razvio se zanimljiv suživot koji je predstavljen u dijelu *Suživot ribarstva i turizma*. U početku su turisti plažu dijelili s ribarima koji su ovdje izvlačili barke i sušili mreže, a turisti se sunčali među njima. Radoznali su se turisti miješali u luci s ribarima tijekom njihovih aktivnosti. Dio te atmosfere može se i danas osjetiti u jutarnjim satima kada dolaze ribari te iskrcavaju ribu i pripremaju brodove za novi ribolov.

Mnogi su ribari dodatno zarađivali kao *barkajoli*. Premda pojava *barkajola* nije vezana isključivo uz prostor Liburnije, na ovom se području pojavljuju početkom 20. stoljeća. Riječ je o svojevrsnim turističkim djelatnicima, „vodičima“ koji su prevozili turiste između lokalnih turističkih mjesta ili na obližnje plaže te od i do usidrenih brodova, prevelikih za pristajanje u luku. U tu svrhu mnogi su se gucevi preuređivali kako bi mogli primiti putnike: umjesto jarbola i jedra, u sredini se sada nalaze klupice za sjedenje, a jarbol s jedrima se premješta prema pramcu, a često se dodavao i jedan na krmi (*opatijski guc*). Njihovoj romantici stihove je u pjesmi „Barke faren“ posvetio i Drago Gervais, a uglazbila ih je i otpjevala Beti Jurković 1974. godine.

Pojam *barkajola* u Mošćeničkoj Dragi ima dvojako značenje, ili bolje rečeno *barkajoli* su kroz povijest obavljali dva različita posla. U oba slučaja prevozili su ljude, ali u prvo vrijeme putnike do broda i s broda, a kasnije turiste na izlete. Draški su *barkajoli* tradicijskim barkama, najčešće kvarnerskim gucevima, najprije na vesla, a kasnije motorom, goste prevozili uzduž draških plaža, pa i do susjednih plaža od Medveje do Brseča, a katkad i do plaža na sjevernom dijelu otoka Cresa. Ova je tradicija u tom obliku zamrla osamdesetih godina 20. stoljeća, a zadržalo se iznajmljivanje plovila turistima bez *barkajola*.

2.2. Mala tradicijska brodogradnja

Ako je ribarstvo označilo i prehranilo ovdašnje obitelji, odmah uz njega bilo je pomorstvo. Ljudi su ovdje bili poznati kao vrsni pomorci i brodograditelji. Tradicijska mala brodogradnja Kvarnera prikazana je na drugom katu *Kuće od mora* pod zajedničkim nazivom *Male barke Kvarnera*. Sastoji se od cjelina Uvod i Mala barka u gradnji, koje prate tekstovi, fotografije i artefakti (šablone, mjerne naprave, pile,

blanje, dlijeta, čekići, bušilice...). Ovaj dio postava nadopunjen je multimedijalnom prezentacijom vrsta barki s opisima, slikama i nacrtima, animacijom gradnje kvarnerskog guca, fotografijama obnove kvarnerskog guca MD 551 te maketama tratarice Sv. Andrija, kvarnerskog guca MD 551, pasare i lovranskog guca u mjerilu 1:10. Izloženo je i staro tradicijsko jedro (oglavno) te oprema za održavanje barki i snasti (jedrarske igle, dlijeta za šuperenje i stupa, razni kistovi - *pineli* i sl.)

Slika 2. Kuća od mora - kat (mala tradicijska brodogradnja)

Karakteristike tradicijskih tipova brodica sjevernog Jadrana proizašle su iz geografskih obilježja lokaliteta te potreba vlasnika koji su naručivali njihovu gradnju. Tipovi brodica koji su se razvili i bili najzastupljeniji po ribarskim naseljima na kvarnerskom i istarskom primorju, pa tako i u akvatoriju Mošćeničke Drage, su gucevi, pasare, batane, gajete i leuti. Prema svojoj namjeni, nazivale bi se *tratarice*, *svečarice*, *škamparice*...

Brodice su obično gradili vješti majstori, koji su svojim znanjem i iskustvom konstruirali plovila prema željama naručitelja. Ti majstori male brodogradnje u kvarnerskom primorju nazivali su se *proti*, *meštri*. U manjim ribarskim mjestima bilo je uobičajeno da ribari, ako imaju iskustvo u drvodjelstvu i maloj brodogradnji, sami izgrade barku za vlastite potrebe. Nije bilo neobično čuti da po konobama (*magazinima*) i na pristupačnim obalama odjekuju zvukovi rađanja nove brodice.

Gradnja tradicijskih tipova brodica u suvremenoj epohi nije u potpunosti zamrla. Stari majstori izrade još pokoju brodicu i prenose svoje znanje zainteresiranim

pojedincima. Suvremeno doba olakšalo je tehniku izgradnje malih barki u vidu alata i strojeva, mada se još uvijek koriste i pokoji stari alati.

Održati i očuvati vještinu izrade barke od prvotne ideje, pa kroz sve faze njezine izgradnje, gotovo da je važnije i od očuvanja same barke. Znanje i vještine se najbolje prenose kroz rad. Ono što se nekad prenosilo s generacije na generaciju kroz rad s iskusnim brodograditeljima, danas se uglavnom prenosi kroz sjećanja, fotografije, snimke i prikupljenu materijalnu ostavštinu. Važno je, međutim, da se taj kontinuitet ne prekine, da se podiže svijest o važnosti očuvanja baštine, kao i o njenoj krhkosti ako se ona ne prenese, a time i sačuva. Stoga je, osim navedenog, nezaobilazan praktični rad s djecom i mladima, kao i odraslima koji žele učiti.

Gradnja tradicionalnih brodica kroz stoljeća prenosila se usmenom predajom, praktičnim pokazivanjem pojedinih faza rada. Nažalost, moglo bi se reći da su danas sve te vještine očuvane samo dijelom, i to zahvaljujući radu pojedinih entuzijasta. Brodograditelji su za izradu drvenih plovila u prošlosti razvili i rabili specifične alate i pomagala. Alati su često bili vrlo slični onima koji su se upotrebljavali u drugim obrtima, ali su ih brodograditelji zbog specifičnih zahtjeva svoga posla prilagođavali svojim potrebama, pa su se oni s vremenom sve više udaljavali od njihovih izvornih oblika.

Izrada tradicijskih plovila sastoji se od niza aktivnosti, kao što su projektiranje plovila i opreme, nabava materijala, pa do same izrade trupa i opreme te njegova opremanja. Uobičajena izrada tradicijskih plovila može se podijeliti u sljedeće faze: izrada polumodela, izrada nacrti, izrada šablona, priprema i nabava materijala gradnje, izrada kobilice i statve/statvi, izrada i ugradnja rebara, izrada i ugradnja ostalih dijelova konstrukcije, izrada i ugradnja oplata, izrada i ugradnja ostalih dijelova plovila, šuperenje, premazivanje i bojanje, izrada jarbolja, jedrilje i izrada jedara, izrada vesala, motorni pogon i ugradnja te porinuće plovila nakon izgradnje.

Plovila u njihovom životnom vijeku treba održavati, pa je uz gradnju i toj temi u postavu posvećena posebna pažnja.

Na području općine Mošćenička Draga susreću se gotovo sve tradicijske barke istočne obale Jadrana, ali najčešće gucevi i pasare, nešto rjeđe batane, gajete i leuti, a u prošlosti i braceri. Za ovo područje zanimljiv je i pojam *tratarica*, što je skupni izraz za barke koje su ribarile mrežom potegačom (*tratom*). Za ovu namjenu koristili su se veći gucevi, gajete ili leuti. U stalnom postavu na multimediji su prikazani opisi, nacrti i fotografije ovih tipova barki.

2.3. Pomorstvo

Područje Mošćeničke Drage naoko je teritorijalno malo, međutim bogato je pomorskim iskustvom, pa time i baštinom plovidbe kroz više generacija. Stoga je u *Kući od mora* naslov tog dijela postava *I moj nono je navigat*. Ta bogata povijest, koja dotiče gotovo sve obitelji na ovom području, podijeljena je na doba jedrenjaka (druga polovica 19. st.), pomorstvo između dva svjetska rata i pomorstvo u drugoj

polovici 20. stoljeća. Posebnu vrijednost imaju i zavjetne slike iz župa Mošćenice i Brseč. Postav je u ovom dijelu obogaćen brojnim fotografijama, navigacijskim instrumentima i signalnom zastavom te zavjetnom slikom iz crkve Blažene Djevice Marije u Kraju.

Slika 3. Kuća od mora - kat (pomorska baština)

I ovaj dio postava *Kuća od mora* nadopunjen je multimedijalnom prezentacijom vrsta jedrenjaka s njihovim opisima i slikama, popisom i slikama jedrenjaka koji su bili u vlasništvu ili pod zapovjedništvom ljudi iz ovog kraja, prikazom crkvice i u njima pronađenih zavjetnih slika pomorske tematike, prikazom brodskih dnevnika, pomorskih knjižica i sl. Posjetitelji mogu pretraživati baze ovdašnjih pomoraca u 20. stoljeću, točnije između dva svjetska rata. Dio multimedije obuhvaća videa s prikazom izrade desetak najvažnijih uzlova (čvorova).

Ljudi ovoga kraja plovili su po svim morima svijeta još od doba jedrenjaka. Uz iseljavanje u Ameriku, to je bio jedini način da se riješe siromaštva. Bilo je to doba „drvenih brodova i željeznih ljudi“. Između dva svjetska rata naši ljudi još masovnije odlaze ploviti na parobrode talijanskih kompanija. Gotovo da nije bilo obitelji na Mošćenišćini i Brsešćini koja nije imala nekog pomorca. Završetkom Drugoga svjetskog rata, naši pomorci najčešće plove na brodovima brodarskih tvrtki *Jugolinija*, *Lošinjska plovidba* i *Jadrolinija*, a kasnije, pa sve do danas, i na brodovima mnogobrojnih svjetskih brodarskih kompanija.

Mošćeničko je pomorstvo dijelilo sudbinu kvarnerskog pomorstva druge polovice 19. stoljeća, kad je plovidba jedrenjacima bila na vrhuncu, ali je to ujedno i početak

kraja plovidbe na jedra. Dio kvarnerskih brodovlasnika, pa tako i mošćeničkih, u trenutku svoje afirmacije seli u Rijeku, koja je bila gospodarsko središte cijeloga kraja. Mošćeničani i Brsečani bili su vlasnici ili suvlasnici 45 brodova te zapovjednici na svojim i tuđim brodovima (25 zapovjednika).

U prvo vrijeme bili su to brodovi obalne plovidbe, zatim i velike obalne plovidbe, a najviše je bilo brodova duge plovidbe, koji su plovili svim morima svijeta i uplovljavali u luke na svim kontinentima. Jedrenjaci su bili tipa brigantin, brik, bark i nava. Od 45 jedrenjaka duge i velike obalne plovidbe, bilo je 5 brigantina, 10 brikova, 26 barkova, 1 nava, a za 3 jedrenjaka ne zna se vrsta. Osim toga, veliki broj ljudi ovoga kraja činio je posade tih brodova.

Nažalost, krajem 19. stoljeća naši brodovlasnici nisu se, kao ni ostali kvarnerski brodovlasnici, na vrijeme preusmjerili na parobrodarstvo, koje je u potpunosti istisnulo jedrenjake. Na tim parobrodima naši su ljudi plovili najčešće kao članovi posade, a rijetki su bili zapovjednici ili časnici.

U razdoblju talijanske vladavine, u pomorskoj evidenciji od 1924. do 1937. bilo je upisano 407 pomoraca Mošćeništine i 159 pomoraca Brseštine. Uspoređujući to s brojem stanovništva, zaključuje se da je gotovo petina u to vrijeme imala pomorsku knjižicu (*matrikulu*). Mošćenički pomorci činili su znatan broj časničkoga osoblja.

Talijanske vlasti imale su poseban uvjet za one koji su htjeli biti zapovjednici brodova. Morali su pristupiti fašističkoj stranci i talijanizirati svoje prezime. Oni koji su to odbili, bili su degradirani, a neki su pod tim uvjetima gradili daljnju karijeru. Evidentirano je tako 7 zapovjednika brodova, 12 vođa palube (*noštroma*), a njih 15 upravljalo je kormilom. S područja Brseštine u maticama je evidentiran 1 zapovjednik broda. Od ostalih službi na palubi, 7 ih je plovilo u svojstvu vođe palube (*noštromo*), a 5 kao kormilari. Najviše je pomoraca Mošćeništine plovilo u svojstvu ložača, dok je najviše pomoraca s područja Brseštine u nekom dijelu svoje pomorske karijere plovilo u svojstvu mornara.

Pomorci ovoga kraja zaposleni na prekoceanskim linijama nerijetko napuštaju brod na sjevernoameričkoj obali (Montreal, Boston, New York, Philadelphia, Baltimore, Norfolk, New Orleans). Svega dvoje napustilo je brodove na drugim kontinentima - u Australiji (Sidney) i u Južnoj Americi (Buenos Aires).

Sredinom 20. stoljeća počinju se osnivati nove jugoslavenske brodarske tvrtke, na kojima plove i naši pomorci. U početku je bilo teško dobiti pomorsku knjižicu (*matrikulu*), jer su pomorci bili temeljito provjeravani kako u stranim zemljama ne bi pobjegli s broda. Kasnije se ova procedura liberalizira te je *matrikulu* mogao dobiti gotovo svatko.

U to doba najviše naših ljudi plovi na brodovima *Jugolinije*, *Lošinjske plovidbe* i *Jadrolinije*, ali i na drugim jugoslavenskim kompanijama. Osim u svojstvu članova posade palube i stroja, nakon završetka Pomorske škole u Bakru i Više pomorske škole u Rijeci, sve više naših ljudi plovi u svojstvu časnika palube i stroja te zapovjednika i upravitelja stroja.

Sredinom 60-ih godina 20. stoljeća pomorci iz ovoga kraja sve češće nalaze ukrcaj na brodovima stranih brodarskih tvrtki. Nakon propasti većine domaćih brodara, naši pomorci danas plove gotovo isključivo na brodovima stranih kompanija, i to uglavnom samo u najvišim zvanjima, što dokazuje njihovu stručnost i pomorsku izvrsnost.

Koliko je život pomoraca bio težak i još uvijek jest u mnogobrojnim, nepredvidljivim situacijama i ćudljivosti mora, prikazuju nam zavjetne slike. U župama Mošćenice i Brseč pronađeno je, istraženo i dokumentirano 20 pomorskih zavjetnih slika. U crkvama župe Mošćenice pronađeno je 15 slika, i to najviše u crkvi Blažene Djevice Marije u Kraju (11), u crkvi sv. Antona u selu Sveti Anton (4), u crkvi sv. Sebastijana, sv. Roka i Majke Božje od Zdravlja u Mošćenicama (1), a u crkvama župe Brseč ukupno 4 slike, i to u crkvi sv. Jurja u Brseču (1), u crkvi sv. Nikole u selu Golovik (2) i u crkvi sv. Jelene u selu Sveta Jelena (1).

Pronađene zavjetne slike imaju obilježja slikanja brodova u 19. stoljeću koje više nije bilo povezano samo sa zavjetom, već su slike i svjetovnog karaktera te vrlo često zrače iskrenom naivnošću skromnog umjetnika i sebi svojstvenom ljepotom.

2.4. Otkrivanje pomorske baštine u „Kući od mora“

Osim navedenih tematskih cjelina, u stalnom postavu *Kuće od mora* postoje još neki elementi postava, koji pomažu u otkrivanju pomorske baštine.

Stari drveni ormar s ladicama za arhiviranje dokumentacije iz tvornice *Torpedo* u Rijeci pretvoren je u *interaktivni multimedijalni ormar Kuće od mora*. Otvaranjem pojedine ladice, osim fotografija načina korištenja pojedinih alata tradicijske brodogradnje (pile, blanje, dlijeta, i ostataka pri radu - piljevina, strugotina), mogu se vidjeti i drugi zanimljivi predmeti manjih dimenzija. Pojedine ladice imaju zvučne efekte, koji asociraju na pomorstvo i more (vjetar, valovi, brodski zvukovi, a kada se otvore tri ladice istovremeno čuju se i davno snimljene i sačuvane pomorske radio emisije, meteorološki izvještaji, kretanje brodova i sl.).

Pogled u prošlost i sadašnjost draške rive okularima kroz koje se gleda prema Mošćeničkoj Dragi (riva, plaža Sipar, pučina...) omogućava pogled „uživo“, ali se vidi i kako je ta ista vizura izgledala desetljećima unatrag.

Od Cesari do Stupovi - obalna toponimija općine Mošćenička Draga prikazuje obalu od uvale Cesara do uvale Stupova, s prikazom obalne toponimije općine Mošćenička Draga (video s upisanim toponimima pojedinog dijela obale). Obala je u HD tehnologiji snimljena kroz projekt „Obala naših unuka“ (voditelj projekta Vlatko Ignatoski).

Dio *Pomorska baština u pisanoj riječi domaćih stvaralaca* posvećen je Eugenu Kumičiću i Viktoru Caru Eminu i opisima iz njihovih djela nadahnutih morem i primorskim krajem. Eugen Kumičić (Brseč, 1850. - Zagreb, 1904.) hrvatski književnik i političar, pisao je pod pseudonimom Jenio Sisolski, a u svojim djelima bio je nadahnut morem i primorskim krajem iz kojega je potekao. Jedan od najdojmljivijih

prikaza oluje i pomorske havarije nalazimo u njegovom djelu *Začudeni svatovi*. Viktor Car Emin (Kraj, 1870. - Opatija, 1963.) hrvatski književnik, publicist i političar, od zaborava je sačuvao znamenitu misao starih kapetana i mornara: *Krepat, ma ne molat!*

Poseban je dio postava na prvom katu *Dječji kutak Kuće od mora*, u koji se djeca uvlače kroz brodski prozor (*fineštrin*). U ovom prostoru nalazi se mini knjižnica slikovnica te ekran s multimedijalnom prezentacijom zanimljivih sadržaja maritimne tematike namijenjene njihovom uzrastu.

Uz stepenice koje vode iz prizemlja na kat Interpretacijskog centra izloženi su razni artefakti: osti, kormilo (*timun*) s rudom (*rigola*), kolotur (*buceli*), konopi i koloturnici (*paranki*), vijak (*propela*) s dva krila spojen s osovinom, brodska navigacijska svjetla (*ferali*), pramčani zaštitni brodobran (*proveni brk*), bočni pleteni zaštitni brodobran (*pajet*), drveno veslo i mreža (obješena za sušenje), koji obogaćuju postav.

Na zidu stepeništa prikazuju se filmovi i fotografije recentnih aktivnosti Ekomuzeja Mošćenička Draga i zajednice u očuvanju i revitalizaciji maritimne baštine. To su smotre i regate tradicijskih barki, radionice tradicijskih ribarskih i pomorskih zanata i vještina i sl.

2.5. Draška riva - stalni postav na otvorenom

Kao što je navedeno, draška riva mjesto je gdje se odvija svakodnevni život ribara, čije su barke ovdje privezane. Ona je „živo srce“ *Kuća od mora* i predstavlja svojevrsni postav na otvorenom. Ujedno se ovdje događa i susret posjetitelja, turista i lokalnih ljudi s tradicijom i pomorskom baštinom bez posebne svijesti o tome, jer se ta tradicija jednostavno živi. Turistima je posebno zanimljivo pratiti pripreme i odlazak ribara i ribarskih brodova na svakodnevni posao, kao i dočekivati ih ranom zorom.

Ekomuzej u Mošćeničkoj Dragi ima i svoj vanjski dio, onaj pred *Kućom od mora*, na rivi. Na šesnaest interpretativnih ploča prikazana je povijest i sadašnjost draške rive i razvoj luke, kao i informacije o malim barkama Kvarnera, ribarskim brodovima, načinima ribolova i posebnostima mora i podmorja ovoga kraja.

Prvih je pet ploča posvećeno malim barkama Kvarnera: gucu, pasari, lovranskom gucu (gajeti), tratarici i batani. Istaknuta je i registarska oznaka barki te vrste koje su privezane u luci, a koje se svakodnevno može vidjeti.

Luka Mošćenička Draga smještena je na zapadnoj obali Riječkoga zaljeva, na poziciji s geografskim koordinatama $\varphi = 45^{\circ} 14,2' N$; $\lambda = 14^{\circ} 15,3' E$. Operativna je obala duljine 60 m, s dubinom od približno 4 m i kapacitetom priveza dva do tri manja broda, dok su obale za privez brodica unutar lučice ukupne duljine 160 m s dubinama 2 do 3 metra i kapaciteta priveza 50 brodica. Sve su obale tipa masivnih obalnih zidova. Inače je uvala ispred Mošćeničke Drage od davnina korištena za prihvat plovila. Tako se 1784. u ispravi o primopredaji Kastavske gospoštije na tom području spominje luka zvana Sveta Marina (*porto detto S. Marina*). U slučaju loših vremenskih prilika, brodice bi se izvlačile na plažu Sipar, koja se protezala sve do područja gdje se danas

nalaze kameni stolovi za prodaju ribe (*peškarija*). Za privezivanje plovila korištene su jednostavne konstrukcije na drvenim stupovima (*pasarele*). Riva se zatim značajno proširuje 1914. godine, a zatim značajnije nadograđuje u više navrata tridesetih, pedesetih i šezdesetih te osamdesetih godina, dok današnji oblik s nadogradnjom prema sjeveru dobiva 2021. godine.

Na draškoj rivi odvija se i dio društvenog života mjesta i na njoj se održavaju razni turistički sadržaji. Tako je draška luka dio scenografije na kojoj se odvija tradicionalno spaljivanje *pusta*, kojim završavaju karnevalske svečanosti na Liburniji. Od 2009. godine ovdje se održava godišnja smotra i regata tradicijskih barki na jedra, jedna od najvećih manifestacija takve vrste na području Kvarnera i Istre.

Slika 4. Mošćenička Draga - regata tradicijskih barki na jedra

Osnivanjem Ekomuzeja Mošćenička Draga, osim realizacije *Interpretacijskog centra ribarstva i pomorstva*, prostor draške rive postaje živući ambijent uključen u interpretaciju s čitavim nizom popratnih događanja (radionica tradicijskih ribarskih i pomorskih vještina, izložbe, predavanja i edukativne radionice za najmlađe, veslanje i jedrenje na tradicijskim barkama...).

U kontekstu luke kroz interpretacijske ploče posebno je tematizirano istezalište (*škalada*) i način povlačenja barki na kraj kroz povijest te draška ribarnica - *Peškarija* s perilom. Na interpretacijskim pločama tematizirano je i *More i podmorje*.

Akvatorij Općine Mošćenička Draga proteže se od rta Cesare do uvale Stupova u duljini od 7,2 M i dio je akvatorija Riječkog zaljeva (akvatorij Općine Mošćenička Draga prostire se na 50,4 kvadratna kilometra). Obala obiluje bujnom mediteranskom vegetacijom koja se razrasla do samoga mora, u kombinaciji s visokim hridima i prekrasnim žalima od kamenih oblutaka. Najveće plaže su Draška plaža (*Pesak*)

i Sipar, Sv. Ivan, Uboka, Jelenšćica, Klančac i Stupova, Cesara i Krajska Lučica, ali ovo područje obiluje i manjim skrovitim zalima. Osim prekrasnih vizura mora i priobalja, fascinantno je i njegovo podmorje. Obalno područje od Mošćeničke Drage do ulaza u Plominski zaljev obuhvaćeno je Ekološkom mrežom prema Direktivi o staništima, a podmorje kraj plaže Klančac u Brseču zbog svoje bioraznolikosti i očuvanosti pripada u posebno područje zaštite. U podmorju ovoga akvatorija ronici mogu vidjeti atraktivne olupine potopljenih čeličnih brodova *Kaliopi*, *Stella Polare*, *Giuseppe Dormio*, *Vis*, jedne torpiljarke i jedrenjaka *Kostrena*.

3. O inicijativi, pripremi i realizaciji interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine - „Kuća od mora”

Inicijativu za osnivanje Interpretacijskog centra ribarstva i pomorstva u Mošćeničkoj Dragi pokrenula je 2008. godine Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga (Radna grupa za proučavanje pomorstva i ribarstva). Općina Mošćenička Draga je uz pomoć Primorsko-goranske županije uspjela građevinski urediti prostor te ga 2012. godine pretvoriti u galeriju. Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* Ekomuzeja Mošćenička Draga realiziran je 2016. godine kroz EU projekt *Mala barka - Turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine sjevernog Jadrana kroz stvaranje novih turističkih proizvoda*.

Ovaj projekt bio je zamišljen kao pilot-projekt realizacije interpretacijskog centra na području maritimne baštine u manjem primorskom mjestu, a koji bi mogao poslužiti kao primjer za realizaciju sličnih projekata u drugim mjestima na Kvarneru. Ta misija je i uspjela, jer se u narednim godinama realiziralo petnaestak sličnih interpretacijskih centara.

Osnova za promišljanje i realizaciju ovog Interpretacijskog centra bila su istraživanja koja su članovi Radne grupe za proučavanje pomorstva i ribarstva KČS Mošćenička Draga provodili od 2004. godine. Rezultati su kroz predavanja i izložbe svake godine prezentirani na manifestaciji „Za Andrejnu“ u Mošćenicama. Godine 2015. na manifestaciji „Za Andrejnu“ organizirana je izložba ribarskih i pomorskih artefakata „Pošpijajmo va primorsku konobu i ribarski magazin“, s ciljem da se prikupi što više ribarskih i pomorskih artefakata kako bi se mogao napraviti odabir za budući stalni postav Interpretacijskog centra.

Najveći dio izložaka stalnog postava vlasništvo je lokalnih ljudi, čime se oni uključuju u ostvarenje Interpretacijskog centra *Kuća od mora*. Pri odabiru eksponata vodilo se računa da kroz njih bude zastupljeno što je više moguće domaćih obitelji, kako bi se postigao što veći osjećaj pripadnosti Interpretacijskog centra zajednici. Dio građe posuđen je od Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, čiji su kustosi sudjelovali u osmišljavanju muzeološkog koncepta ovog Interpretacijskog centra, kao i u njegovoj realizaciji.

Uz svaki izložak nalazi se kartica s osnovnim informacijama o njemu, o vlasništvu te lokalni naziv, što je od iznimne važnosti za stvaranje rječnika stručnog nazivlja na lokalnom čakavskom dijalektu, čime se čuva i jezična baština.

3.1. Realizacija projekta

Idejni koncept stalnog postava⁷ osmislio je Robert Mohović, muzeološki koncept⁸ izradila je kustosica Ivana Šarić Žic, a autori tekstova su Robert Mohović, Tea Perinčić, Ivana Šarić Žic, Nikša Mendeš, Emma Marangoni i Josip Mohović ml. Arhitektonski projekt interijera⁹ izradio je arhitekt Marko Franković, a dizajn postava i grafičko oblikovanje¹⁰ dizajner Sanjin Kunić.

U realizaciji projekta tekstove je prevodio Neven Ivanić i tvrtka Adverbium d.o.o., opremu i izvedbu postava radio je IP studio iz Lovrana i tvrtka Černelić d.o.o., tehnički postav Sanjin Kunić, Robert Mohović, Josip Mohović ml. i IP studio iz Lovrana, restauraciju i konzervaciju predmeta Dino Marković i Dezinfekcija d.o.o., multimediju Zoran Medved, Igor Crnković, Gregor Bogdanović, Sara Salamon, Ana Jurčić, Damjan Šporčić i Maja Ogrizović, računalnu animaciju Aleks Katunar, snimanje i obradu video-materijala Donald Vukas, Tomislav Budiselić i Velimir Stamatović.

U postavu interpretacijskog centra prezentirana su videa, pri čemu su snimani sljedeći brodovi, brodice i ribari: R/B *Poletuša* (Roberto Krnetić, Josip Vitas), R/B *Orion* (Serđo Blaženić), 6 MD (Vjekoslav Galović), brodice MD 551 (Josip Mohović ml., Robert Mohović) i MD 400 (Marčelo Hubička), a snimke podmorja dobivene su od tvrtke Marine Sport Dive Center iz Mošćeničke Drage.

U postavu su prezentirane fotografije više autora i izvora (Marko Valjak, Tomislav Budiselić, Mladen Ščerbe, fotoarhiv Edvina Rutara, fotoarhiv Emila Barkovića, fotoarhiv Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, fotoarhiv Ekomuzeja Mošćenička Draga te fotoarhiv Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka).

Nacrti tradicijskih barki i brodova u postavu djelo su poznatog brodomaketara Luciana Kebera, a kao podloga za tekstove o tradicijskim barkama i brodovima korišteno je više izvora, ali je osnovni izvor bila njegova knjiga *Tradicijske barke Jadrana*, Architectura navalis Adriatica, Rijeka, 2011.

⁷ Mohović, R., Idejni koncept interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine Ekomuzeja Mošćenička Draga, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2014.

⁸ Žic Šarić, I., Muzeološki koncept interpretacijskog centra „Kuća od mora“, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka, 2014.

⁹ Franković, M., Interpretacijski centar Mošćenička Draga - Arhitektonski projekt, MF arhitekti d.o.o., Rijeka, 2015.

¹⁰ Kunić, S., Interpretacijski centar Mošćenička Draga - Dizajn postava i grafičko oblikovanje, MF arhitekti d.o.o., Rijeka, 2015.

Podloga za tekstove o ribarstvu, pomorstvu i tradicijskoj brodogradnji bila su istraživanja Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga (Radna grupa za proučavanje pomorstva i ribarstva), koja su provedena od 2004. godine.

Slike čvorova preuzete su iz knjige Damira Višića (*Knjiga grupova*) i knjige Antona I. Simovića (*Mornarske vještine*).

Artefakti koji su izloženi u stalnom postavu, njih nešto više od dvije stotine, su iz zbirke Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, Tržnice d.d. Rijeka i privatnih zbirki obitelji Premuš, Zanon i Juraj - Zagore, obitelji Barković, Mate - Sv. Jelena, obitelji Krnetić, Roberto - Mošćenička Draga, obitelji Mohović, Josip, Milutin, Robert, Đani - Mošćenička Draga, obitelji Velčić, Livio - Mošćenice, obitelji Martinčić, Drago, u nasljedstvu unuka - Mošćenička Draga, obitelji Hubička, Marcello - Mošćenička Draga, obitelji Malinarić, Nevio - Medveja, obitelji Babačić, Josip - Mošćenička Draga, obitelji Valentin, Darko - Kraj, obitelji Blaženić, Serdo - Sv. Jelena i obitelji Rubinić, Loris - Mošćenice.

Stalni postav u svom sastavu ima i makete tradicijskih barki, čiji je autor Roland Vlahović, a prijemni info-pult (konstrukcija pramca guca) i nacрте na panelima koji su podloga dijelu koji se odnosi na tradicijsku brodogradnju, izradio je brodograditelj Loris Rubinić.

Kako je već navedeno, Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Ekomuzeja Mošćenička Draga, *Kuća od mora*, realiziran je sredstvima Općine Mošćenička Draga i Primorsko-goranske županije s približno 300.000 kn (40.000 eura) te sredstvima Operativnog programa EU Slovenija - Hrvatska 2007. - 2013., a u sklopu provedbe projekta *MALA BARKA - Turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine sjevernog Jadrana kroz stvaranje novih turističkih proizvoda*. Opremanje prostora koji je prethodno bio uređen, i izvedba stalnog postava interpretacijskog centra, financirani su iz navedenog projekta sa 785.000 kn (približno 104.000 eura).

Poteškoće koje su se javile tijekom realizacije projekta su osim onih organizacijskih - posebno u pripremi i raspisivanju natječaja, koordiniranju velikog broja dionika koji su sudjelovali u pripremi i realizaciji projekta, poštivanju rokova realizacije pojedinih elemenata projekta - bile i u nedovoljnim sredstvima za realizaciju zamišljenog. Naime, od same prijave projekta do njegove realizacije prošlo je nekoliko godina, a cijene izvedbe pojedinih elemenata u međuvremenu su porasle. Treba naglasiti da je tijekom realizacije projekta postojala velika sinergija svih uključenih dionika, koji su ovaj pilot-projekt shvatili kao određeni izazov te su pojedini poslovni subjekti odradili zamišljene elemente projekta u okviru dostupnih financijskih sredstava. Projekt je realiziran u cijelosti i zbog volonterskog rada članova lokalne zajednice.

3.2. Uloga lokalne zajednice

Lokalna zajednica je Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* prihvatila jako dobro i s ponosom, jer su prepoznali da je to dio lokalnog

identiteta - ne jedini, ali vrlo značajan. Ono što valja istaknuti u realizaciji ovakvih projekata je da lokalna zajednica treba sudjelovati u projektu od same pripreme do kasnije realizacije, jer se na taj način postiže bolji osjećaj pripadnosti, može se uzeti u obzir i njihovo mišljenje i sl., a na najbolji način se iskoristi i kolektivna memorija zajednice. U slučaju provedbe ovog projekta, lokalna zajednica je bila involvirana kroz djelovanje KČS Mošćenička Draga, odnosno Radne grupe za proučavanje pomorstva i ribarstva i provedena istraživanja i prezentaciju njihovih rezultata, njihovo sudjelovanje u prikupljanju ribarskih i pomorskih artefakata za izložbu koja je prethodila realizaciji interpretacijskog centra te kroz ustupanje artefakata za stalni postav, pri čemu se vodilo računa da se obuhvati što je više moguće domaćih obitelji. Veliki doprinos u realizaciji projekta svojim volonterskim, ali i vrlo stručnim radom, dali su članovi Ekomuzeja Mošćenička Draga. Sve navedeno doprinijelo je tome da se uspio postići zavidan osjećaj pripadnosti *Kuće od mora* zajednici.

Nakon što je Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* realiziran, lokalna zajednica i dalje podržava projekte sastavnice *Štorija od mora* Ekomuzeja Mošćenička Draga te sudjeluje u središnjoj manifestaciji *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA - Štorija od mora*, a pojedinci i u čuvanju i obnovi barki, radionicama tradicijskih ribarskih i pomorskih vještina i sl.

4. Rad i djelovanje Interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine „Kuća od mora“ i sastavnice „Štorija od mora“ Ekomuzeja Mošćenička Draga

Rad i djelovanje Interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* u Mošćeničkoj Dragi usko je povezan s radom i djelovanjem u okviru sastavnice *Štorija od mora* Ekomuzeja Mošćenička Draga. Rad i djelovanje Interpretacijskog centra podržava Općina Mošćenička Draga, kao i Turistička zajednica Mošćenička Draga, jer ovaj centar predstavlja atraktivan i inovativan turistički proizvod, koji značajno doprinosi razvoju kulturnog turizma na području Općine Mošćenička Draga.

4.1. Rad i djelovanje Interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine „Kuća od mora“

Interpretacijski centar često posjećuje lokalno stanovništvo (mnogi i vrlo često) što veseli, jer na taj način iskazuju interes i pripadnost centru. Osim njih, posjećuju ga individualni posjetitelji i turisti, a česte su i posjete organiziranih grupa (posebno u pred i posezoni). Najčešće su to organizirane grupe školske djece. U interpretacijskom centru često se organiziraju vođeni razgledi postava pod nazivom *Štorija od mora* va *Kuće od mora* te radionice tradicijskih ribarskih i pomorskih vještina za učenike osnovnih škola.

Slika 5. Kuća od mora - radionice tradicijskih zanata za učenike

Trenutno se režije i tekuće održavanje centra financiraju sredstvima Općine Mošćenička Draga, dio troškova vlastitim sredstvima Ekomuzeja Mošćenička Draga, a dio dežurstava interpretatora financira se sredstvima TZ Mošćenička Draga. U centru se ne naplaćuju ulaznice. Ekomuzej, kao ni centar, nemaju zaposlenika, već se dežurstva interpretatora honoriraju. Radno vrijeme centra je u ljetnim mjesecima u večernjim satima, a u pred i posezoni na upit za organizirane grupe.

Glavna interpretatorica je Ivana Blaženić, koja vodi organizirane grupe, a kada je ona spriječena, grupe vodi Katarina Mohović. Svi interpretatori koji rade u interpretacijskom centru tijekom ljeta su pripremljeni kroz svojevrsnu edukaciju vezanu uz baštinske teme, koje se prezentiraju u *Kući od mora*.

Centar, kao dio Ekomuzeja Mošćenička Draga, osim što usko surađuje s Općinom i TZ Mošćenička Draga, surađuje i s KČS Općine Mošćenička Draga, kao i drugim udrugama (Udruga *Kandalora* iz Mošćenica, Udruga *Građani Brseča* iz Brseča i Udruga *građani Kraj* iz Kрая).

Upravo iz navedenog o radu i djelovanju Interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora*, mogu se uočiti i problemi. Najveći problem je nedovoljna dostupnost centra posjetiteljima, što proizlazi iz činjenice da nema zaposlenika, u prvom redu zbog nemogućnosti financiranja istog. Isto vrijedi i za Ekomuzej Mošćenička Draga, koji nema zaposlenika koji bi profesionalno vodio i sudjelovao u pripremi i realizaciji mnogobrojnih projekata koji se provode u okviru

Ekomuzeja. Svi ti projekti realiziraju se volonterskim radom predsjednika i pojedinih članova.

U tom smislu, u budućnosti valja napraviti iskorak te zaposliti najmanje jednu osobu, a tijekom ljetnih mjeseci i više njih, kako bi se dio rada i djelovanja Ekomuzeja profesionalizirao te time podigao na višu razinu. Za zapošljavanje stručne osobe ključno je dostatno financiranje Općine Mošćenička Draga, a svoj doprinos trebala bi dati i TZ Mošćenička Draga.

4.2. Rad i djelovanje sastavnice „Štorija od mora“ Ekomuzeja Mošćenička Draga

U okviru sastavnice *Štorija od mora* Ekomuzeja Mošćenička Draga, kojoj pripada i Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora*, organiziraju se prezentacije tradicijskih ribarskih, pomorskih i brodograđevnih vještina kroz organizaciju radionica tradicijskih vještina kao što su soljenje ribe, demonstracijska priprema ribolovnih alata (mreže, parangali i sl.), demonstracijski lov ribe, obnavljanje drvenih barki, izrada i krpanje mreža, izrada vrša, parangala i sl., izrada jedara, opremanje barki jedriljem, jedrenje i veslanje na tradicijskim barkama i sl. Uz navedeno, istovremeno se organiziraju primorske večeri s glazbom i ponudom autohtone hrane i pića te prodajom eko-etno proizvoda.

Slika 6. Riva u Mošćeničkoj Dragi - radionice tradicijskih ribarskih i pomorskih vještina

Ne manje važne su i manifestacije, kojima je izvorište u pomorskoj, ribarskoj i brodograđevnoj baštini, što posjetitelji posebno cijene. Dosad su - od 2009. godine - organizirane smotre i regate tradicijski barki na jedra *Mala barka/Štorija od mora*, veslačke regate tradicijskih barki, *Dani kvarnerskog škampa i morskih delicija* te manifestacija posvećena i u čast svim pomorcima i ribarima našeg zavičaja *Za Andrejnu*.

Članovi Ekomuzeja Mošćenička Draga i Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga (Radna grupa za proučavanje pomorstva i ribarstva i Sekcija za tradicijske barke *Draške barki*) sudjeluju na sličnim manifestacijama diljem Hrvatske i u inozemstvu i promoviraju ideju očuvanja i revitalizacije maritimne baštine.

Ekomuzej Mošćenička Draga usko surađuje s *Koordinacijom udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre* (Katedra joj je i osnivač), ali i s velikim brojem organizacija i institucija (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Prirodoslovni muzej u Rijeci, Muzej Grada Rijeke, Primorsko-goranska županija, TZ Kvarnera, Pomorski i Tehnički fakultet Sveučilišta u Rijeci ...).

Dva člana Ekomuzeja Mošćenička Draga sudjeluju i u radu Sekcije za hrvatsku pomorsku baštinu Znanstvenog vijeća za pomorstvo HAZU, a dio članova u realizaciji Akademije tradicijske brodogradnje s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja iz Rijeke. Ekomuzej Mošćenička Draga sudjelovao je u pripremi uvrštenja „Umijeća gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera” i „Umijeća plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale” na popis nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, a trenutno sudjeluje i na pripremi prijave za UNESCO-ov popis svjetske baštine. Ekomuzej Mošćenička Draga redoviti je član *Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana* (AMMM), pa predsjednik redovito sudjeluje u radu Skupštine i FORUMA pomorskih muzeja Mediterana.

Veliki je doprinos članova Ekomuzeja Mošćenička Draga u organizaciji i realizaciji *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji se u Rijeci održava kontinuirano od 2012. godine, a bili su jedni od nositelja organizacije i sudjelovanja tradicijskih barki s Kvarnera i Istre na *Festivalu mora i mornara* u Brestu u Francuskoj 2012. godine. Hrvatsku pomorsku baštinu prezentirali su i na festivalima mora u Morbihanu i Setteu u Francuskoj te na regatama tradicijskih barki u Veneciji (*Regatta Storica i Vela al terzo - Coppa dell Presidente*), Piranu, Izoli te na prigodnoj izložbi u Ljubljani.

Ekomuzej Mošćenička Draga sudjelovao je u svim međunarodnim projektima vezanim uz pomorsku baštinu koji su provedeni na području Primorsko-goranske županije, i pritom dao značajan obol njihovoj realizaciji. Bili su to EU projekti *Mala barka*, *Mala barka 2*, *Arca Adriatica* i *AdriPromTour*. Kroz ove projekte su, naime, povučena značajna sredstva iz kojih je realiziran Interpretacijski centar *Kuća od mora*, obnovljene su tri barke i izrađena jedna nova, održan veliki broj manifestacija i radionica temeljenih na pomorskoj baštini, postavljene interpretacijske tabele,

izrađene su slikovnice, brošure, razglednice, leci i mobilna aplikacija, a sudjelovali smo i u izradi baze pomorske baštine i virtualnog muzeja.

Osim navedenim projektima, članovi Ekomuzeja Mošćenička Draga dali su ključan doprinos realizaciji projekata *Štorija od mora* i *Štorija od mora 2* (FLAG natječaj - mjera 2.2. očuvanje i valorizacija pomorske i ribarske baštine i očuvanje identiteta područja iz lokalne razvojne strategije u ribarstvu 2014. - 2020. FLAG-a *Vela vrata* i projekta *Adriatic PortLand* iz programa Interreg Italija-Hrvatska).

Kroz projekte *Štorija od mora* i *Štorija od mora 2* realizirane su regate tradicijskih barki na jedra u Mošćeničkoj Dragi, provedene su edukativne radionice tradicijskih pomorskih i ribarskih vještina, izrađen je katalog stalnog postava *Kuće od mora* i brošura *Štorija od mora*,¹¹ koja nudi pregled svih baštinskih potencijala temeljenih na maritimnoj baštini Općine Mošćenička Draga, izrađeni su suveniri i ilustracije, didaktički set i slikovnica za djecu, provedena je edukacija interpretatora, izrađena polivalentna kućica koja će biti korištena za manifestacije i radionice, uređena je stara općinska vijećnica i oplemenjena maritimnim motivima, izrađeni su elaborat i dokumentacija za izradu brsečke batane (*patane*), temeljem čega je i izrađena replika brsečke batane, pripremljen je storytelling *Štorija od mora* i storytelling uprizorenje *Štorija od mora*, izrađen je Plan kulturno - umjetničkih interpretacija u prostoru (neke su i izvedene) te su kontinuirano provedene promidžbene aktivnosti.

U projektu *Adriatic PortLand* realizirana je regata tradicijskih barki na jedra u Mošćeničkoj Dragi 2024. godine, a sudjelovalo se i na manifestacijama partnera u Battaglia Terme, Rovinju i Cesenaticu; s Katedrom Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga realiziran je exchange lab na temu modela održivosti, očuvanja i revitalizacije pomorske baštine, a sudjelovalo se i na labovima partnera.

U realizaciji svih ovih projekata ostvareni su sinergijski učinci s turističkim gospodarstvom, što je na neki način temelj za održivost predviđenih programa.

Ovaj trud oko čuvanja maritimne baštine prepoznat je na nacionalnoj i međunarodnoj razini: Ekomuzej Mošćenička Draga primljen je u članstvo *Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana* (AMMM), 2016. godine dobio je nagradu *SKÁL International Sustainable Tourism Award* te 2017. godine priznanje Turističke zajednice Kvarnera za doprinos očuvanju i promociji pomorske baštine na Kvarneru i za organizaciju manifestacije *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA*.

Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora*, kao i manifestacija *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA - Štorija od mora*, nose oznaku kvalitete *KVARNER Maritime Heritage*, koju je ustanovila Turistička zajednica Kvarnera. Ova tradicijska regata prepoznata je i na međunarodnoj razini te je više godina uvrštavana u program *Europskog dana pomorstva*.

¹¹ *Štorija od mora* - Ribarska i pomorska baština Općine Mošćenička Draga - brošura, Općina Mošćenička Draga i TZ Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2023.

U budućnosti Ekomuzej Mošćenička Draga, u dijelu koji se odnosi na sastavnicu *Štorija od mora*, namjerava nastaviti s etabliranim aktivnostima (organizacija manifestacija, provođenje radionica, organizacija predavanja i izložbi, sudjelovanje na manifestacijama i regatama drugih organizatora te podupiranje raznih inicijativa na području očuvanja i revitalizacije maritimne baštine), ali i unaprijediti organizacijski rad centra i Ekomuzeja, proširiti postav kroz opremanje radionice tradicijske brodogradnje, sudjelovati u pripremi i realizaciji novih projekata, a svakako će trebati raditi na uključivanju u rad i djelovanje mladih osoba sa senzibilitetom za ovo područje djelovanja.

4.3. Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA / Štorija od mora

Najznačajnija manifestacija, koja je ostvarila najveću vidljivost nastojanjima u očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine, svakako je *Smotra i regata tradicijskih barki na jedra MALA BARKA/Štorija od mora*, koja se u Mošćeničkoj Dragi organizira od 2009. godine. Manifestacija traje od petka do nedjelje (drugi vikend u srpnju), a glavni organizator manifestacije je Ekomuzej Mošćenička Draga, dok su suorganizatori Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga (Sekcija za tradicijske barke *Draške barki*) te Turistička zajednica i Općina Mošćenička Draga.

Program manifestacije obuhvaća svečano otvorenje s promenadnim koncertom limene glazbe, svečano porinuće obnovljenih barki, otvaranja prigodnih izložbi, promenade barki uz drašku plažu i glazbenu pratnju, revijalno jedrenje tradicijskih barki *Bordižamo na bave s kraja*, smotru tradicijskih barki u plovidbi ispred rive u Mošćeničkoj Dragi *Ples jedara i svjetala* sa svjetlosnim efektima i uz pratnju glazbe, radionice tradicijskih pomorskih vještina s demonstracijom tradicijskih zanata i popratnim stručnim komentarima u kojima sudjeluju mnogobrojna djeca, ali i odrasli posjetitelji manifestacije (prikazi vezivanja čvorova, načina ribolova mrežama, krpanja mreža, soljenja ribe, prikaza alata i vještina tradicijske male brodogradnje, nagibanja *tratarice na karenu*, izvlačenja barki na plažu kao nekada kada nije bilo zaštićene lučice, ribolov s rive za djecu i radionice prepoznavanja vrsta riba, posjeti većim brodovima (lošinjski loger *Nerezinac*, tartana *Pula*). Svakodnevno se u luci i na rivi u Mošćeničkoj Dragi prezentira maritimna baština u njenom prirodnom ambijentu, a u Interpretacijskom centru ribarske i pomorske baštine *Kuća od mora* uz razgled se organizira i stručno vodstvo *Štorija od mora* va *Kuće od mora*, redovito se organizira veslanje i jedrenje na tradicijskim barkama za djecu i posjetitelje *Svi na more, na srh od bavi s kraja*, bogat je i kulturno-umjetnički program na rivi (glazbeni nastupi i koncerti s primorskom glazbom, poetski nastupi, predstave, radionice slikanja), a dio se odvija i na plovilima, što je sve uvijek popraćeno maritimnom scenografijom, a često se organiziraju i radionice s eno i gastro sadržajima. Svakog dana manifestacije održava se i sajam eko-etno proizvoda, a u ugostiteljskim objektima nudi se bogata gastro ponuda.

Središnji događaj je regata tradicijskih barki na jedra, koja se organizira u subotu, i koja je najposjećenija regata takvog tipa na Kvarneru i u Istri. Na regati pravo nastupa imaju tradicijske barke tipa guc, kvarnerski guc, lovranski guc (gajeta), pasara, gajeta, leut i batana koje su opremljene tradicijskim jedrima (oglavno, latinsko, sošno, strmo). Prije starta regate posjetitelji mogu promatrati opremanje i pripremu tradicijskih barki. Navečer se organizira ribarska večera za sudionike smotre i regate, uz druženje prijatelja mora, tradicijskih barki, jedara i mornarskih vještina sa svečanom podjelom nagrada i priznanja sudionicima regate tradicijskih barki na jedra uz prigodnu glazbu.

Manifestacija se oglašava i medijski prati (rade se i plaćene reportaže) te polučuje velik odjek u medijima, a velik je i broj dolazaka na manifestaciju, kako lokalnog stanovništva, tako i posjetitelja i turista.

5. Zaključak - živjeti baštinu

Interpretacijski centar *Kuća od mora* značajan je iskorak kojim se pomorsku i ribarsku baštinu ovoga kraja nastojalo, nikako u cijelosti, ali ipak jednim dobrim dijelom, objediniti na jednome mjestu. Samom činjenicom da su stvoreni uvjeti postojanja prostora, otvorena je i mogućnost nadogradnje sadržaja koji se u tom prostoru izlaže i interpretira. U turističkom mjestu kao što je Mošćenička Draga, u ljetnim se mjesecima broj stanovnika gotovo utrostruči. Brojni posjetitelji i turisti sve su zahtjevniji i željni novih iskustava¹². Uobičajeni sadržaj kao što su more i plaža ostaju aduti primorskih mjesta, međutim nisu uvijek dovoljni. Sadržajem kakav je predstavljen u *Kući od mora* obogaćuje se turistička ponuda mjesta, no ona ne bi trebala biti samoj sebi svrha. Prije svega, lokalna zajednica je ta koja interpretacijski prostor treba osjetiti kao svoj. Na neki se način osnivanjem tog prostora njoj treba i „odužiti“, jer življenjem prikazanih tradicija lokalna zajednica, ljudi koji je čine, omogućuju da se one pokažu drugima. Znak je dobro obavljena posla ako se lokalna zajednica može poistovjetiti s prikazanim i interpretiranim sadržajem, a istovremeno je to i zalog da će ona i dalje biti dio programa kojima se lokalna kulturna baština i tradicija nastoje održati, pokazati i prenijeti.

Ono što veseli u postignutom u očuvanju i revitalizaciji pomorske, ribarske i brodograđevne baštine na području Mošćeničke Drage je da lokalna zajednica okupljena oko navedenih projekata zaista i živi tu baštinu.

¹² Tomljenović, R., Boranić Živoder, S., Akcijski plan razvoja kulturnog turizma. Zagreb: Institut za turizam, 2015., str. 8. Dostupno na: http://www.mint.hr/UserDocsImages/arhiva/001_160128-AP_kulturni.pdf (pristup: 1. 3. 2018.)

Literatura

- Frangeš, G., Krovni interpretacijski plan Ekomuzeja Mošćenička Draga, Mjesto pod suncem d.o.o., Odjel za prostor i baštinu, Šapjane, 2018.
- Franković, M., Interpretacijski centar Mošćenička Draga – Arhitektonski projekt, MF arhitekti d.o.o., Rijeka, 2015.
- Gob, A., N. Drouguet. Muzeologija: povijest, izazovi današnjice. Zagreb, Antibarbarus, 2007.
- Kunić, S., Vizualni identitet Ekomuzeja Mošćenička Draga, Kindin, obrt za oblikovanje, Opatija, 2014.
- Kunić, S., Interpretacijski centar Mošćenička Draga – Dizajn postava i grafičko oblikovanje, MF arhitekti d.o.o., Rijeka, 2015.
- Mohović, R., Idejni koncept interpretacijskog centra ribarske i pomorske baštine Ekomuzeja Mošćenička Draga, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2014.
- Mohović, R., Perinčić, T. Kuća od mora - interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine - katalog stalnog postava, Općina Mošćenička Draga - Ekomuzej Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2023.
- Ratković, D. L., Strateški plan Ekomuzeja Mošćenička Draga, Muze d.o.o., 2012.
- Ratković, D. L., Akcijski plan i program Ekomuzeja Mošćenička Draga, Muze d.o.o., 2012.
- Štorija od mora - Ribarska i pomorska baština Općine Mošćenička Draga - brošura, Općina Mošćenička Draga i TZ Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, 2023.
- Tomljenović, R., Boranić Živoder, S., Akcijski plan razvoja kulturnog turizma. Zagreb: Institut za turizam, 2015.
- Žic Šarić, I., Muzeološki koncept interpretacijskog centra „Kuća od mora“, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka, 2014.

Nedeljko Dunato*

E-mail: nedeljko.dunato@gmail.com

JK Plav Krk

Krčka jedra

Sažetak

U članku pod naslovom *Krčka jedra* predstavlja se kratak opis i kronologija razvoja svih aktivnosti koje se odnose na jedrenje tradicijskim drvenim barkama te brige za njihovo održanje, obnovu i prezentaciju javnosti. Jedriličarski klub *Plav* iz Krka osnovan je 29. svibnja 1876. godine i najstariji je jedriličarski klub na obje obale Jadrana. Tradicija je to vrijedna poštovanja. Početkom 1998. godine Upravni odbor donosi odluku o organiziranju regate tradicijskih barki pod nazivom *Krčka jedra* te je prva regata održana 16. kolovoza iste godine sa startom iz krčke luke točno u podne, na zadnji otkucaj zvona sa zvonika katedrale. Sljedećih godina nastavljaju se održavati zajedničke regate s dvije klase, tradicijskih barki i *krstaša*, uvijek na dan Vele Gospe točno u podne, sve do 2012. godine, u kojoj se razdvajaju regate tradicijskih barki od regata *krstaša*. Godine 2009. uspostavljeni su kontakti s liburnijskim udrugama tradicijskih barki, da bi ta suradnja rezultirala osnutkom *Koordinacije udruga za zaštitu i revitalizaciju pomorske, brodograđevne i ribarske baštine Kvarnera i Istre* u Mošćeničkoj Dragi 23. kolovoza 2014. godine. U međuvremenu je Krk obnovio dvije barke, i to pasaru *Bodulku* i guc *Bodula*. Godine 2012. od Lučke uprave dobivaju se posebni beneficirani uvjeti držanja barki na komunalnom vezu i dogovara se da se zapadna obala Ribarskog mula namijeni za privez tradicijskih drvenih barki. Iste godine Krk se predstavlja na *Festivalu mora i mornara* u Brestu. Godine 2015. organizira se *Noćni ples barki* te razne prigodne radionice i priredbe, čime manifestacija prerasta u trodnevni festival pomorstva, a *Bodulka* nastupa u Veneciji na veslačkoj promenadi *Regata storica* i jedriličarskoj regati tradicijskih barki *Coppa del Presidente*.

Velika obljetnica, 140 godina osnutka Kluba, prigodno je obilježena 2016. godine, a 2017. godine u Starom Gradu na Hvaru *Krčka jedra* i tri druge jadranske manifestacije, koje promoviraju zaštitu i obnovu pomorske baštine, obilježile su 20 godina održavanja. Godine 2018. završavaju se projekti uređenja *Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka*, obnova tradicijskog ribarskog broda, bragoca *Paolina* te uređenje i opremanje gradskog guca *Plav 1876*. Godine 2020. uslijedila je obnova gajete *Lastavica* iz projekta *Arca Adriatica*. Godine 2022. obilježena je 25. obljetnica održavanja manifestacije *Krčka jedra*. Godine 2024. postavlja se izložba *Krčka jedra* u Kotoru.

Ključne riječi: Plav, jedra, pasara, bragoc, barka, regata

1. Na tradicijama pomorske baštine

Jedrenje se kao zabava javlja po prvi put u Nizozemskoj u 17. stoljeću te se pretečama sportskih jedrilica smatraju nizozemski manji brodovi zvani *jaght* (kasnije engleski: *yacht*).

* Član vodstva Jedriličarskog kluba „Plav“

U Europi je najstariji jedriličarski klub *The Water Club of the Harbour of Cork* u Irskoj (danas mu je naziv *Royal Cork Yacht Club*), osnovan 1720. godine, da bi tijekom 18. i 19. stoljeća nicali brojni klubovi u Francuskoj, Engleskoj, Švedskoj, Nizozemskoj, Danskoj, Njemačkoj, Belgiji, ali i u prekomorskim zemljama - u SAD-u, Indiji, Kanadi itd.

Slika 1. Članovi JK Plav - 140 godina kluba

Jedriličarski klub *Plav* iz Krka osnovan je 29. svibnja 1876. godine i najstariji je jedriličarski klub na obje obale Jadrana. Tradicija je to vrijedna poštovanja. Dok mnogi, tada znatno veći i bogatiji gradovi, i ne pomišljaju na osnivanje jedriličarskog kluba, krčki se zanesenjaci, ljubitelji mora i jedrenja, odlučuju na takav iskorak.

Zastava Jedriličarskog kluba Plav

Nakon Prvoga svjetskog rata otok Krk ušao je u sastav novoosnovane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Te su godine bile iznimno teške, jer su mnogi hranitelji obitelji poginuli na bojištima, polja nije imao tko obrađivati, stoka je dobrim dijelom uginula, što je stanovništvo dovelo na rub gladi. Rat je iscrpio ionako osiromašeni otok. Dapače, poslijeratna velika glad odnosila je živote mladih i starih. U takvim je uvjetima malo tko mogao i pomisliti na sportsko natjecanje, a najmanje na sportsko jedrenje, koje zahtijeva znatno veća materijalna ulaganja u odnosu na ostale sportove. U Krku nikada nisu živjeli vlasnici jedrenjaka za prijevoz tereta, već su Krčani oduvijek bili

orijentirani na ribarske brodove. Ukupno 24 takva broda, uglavnom bragoca veličine 15-ak bruto registarskih tona, a tek jedan od 25 bruto registarskih tona (*Nuova Regina Martirum*, sagrađen 1935. godine, vlasnika Giuseppea Depicologuanea) bila su 30-ih godina prošloga stoljeća registrirana u Krku. Brodove i barke imali su samo imućniji ljudi, ali nitko za razonodu, već su im služile za posao. Stoga se valja prisjetiti da je prva jedrilica koja je uplovila u krčku luku bila vlasništvo Josipa Antuna Kraljića, rođenoga Dubašljanina, ali do 1923. godine stanovnika Malog Lošinja. Bio je učitelj, i u poslijeratnom metežu stvaranja novih država na Lošinj, u Rijeci i u Krku, on se odlučio za Krk i svojom pasarom imena *Nada* uputio se iz Čikata rano ujutro i ploveći na jedra i veslaajući stigao u Krk oko 17 sati. Vidjevši tu brodicu, ubrzo je sličnu naručio liječnik dr. Otmar Brovet, a nakon njega liječnik dr. Vladimir Stanjek, odvjetnik dr. Petar Velčić, Mate Petito, magistar farmacije Ivan Žic, Vid Festini, prof. Josip Capponi, Dragoslav Perišić, Josip Morožin, Josip Bradčić, Antun Nikolić i drugi. Kako je raslo zanimanje za rekreativno i sportsko jedrenje, tako se broj jedrilica postupno povećavao te se u registar čamaca u Lučkoj kapetaniji u Krku upisuju: 1924. godine *Istra*; 1926. *Labud*, *Mara* i *Desa*; 1927. *Nada*; 1933. *Bodulka* itd. Na taj je način u Krku sredinom 30-ih godina postojalo 7-8 brodica, ali je danas teško točno utvrditi njihov broj, jer su često mijenjale vlasnike, čak tri puta tijekom jedne godine. Pokatkad su novi vlasnici mijenjali i ime broдика.

Prvo je natjecanje jedrilica u Krku održano 8. rujna 1925. u povodu 1000. obljetnice Hrvatskog Kraljevstva. Prijavljeno je bilo osam brodica - šest iz Krka (*Istra*, *Živko*, *Negrit*, *Bosiljka*, *Marica* i *181*) i dvije iz Punta (*Primorac* i *Broj 9*). Polje natjecanja je bilo: Krk luka - But - plutača pred ulazom u Punat - Krk luka, ukupne dužine šest morskih milja. Start je bio lebdeći. Na startu se pojavilo šest jedrilica, jer dvije iz Punta nisu pristigle. Najveća, *Negrit*, bila je dužine pet metara, a najmanja, *Bosiljka*, 4,5 m. Prva je na cilj stigla *Istra*, za njom *Živko*, a treća *Negrit*. U opisu natjecanja Capponi je zabilježio: „...Natjecanje je uspjelo i oduševilo čitavo građanstvo koje se u velikom broju sakupilo na obali, pratilo natjecanje, dok je jedan „bragoc“ na motor bio krcat znatiželjnih ljubitelja tog športa i pratio čitavo natjecanje. Klicanjem i pljeskanjem dala je publika priznanje natjecateljima za odlaska i dolaska, a gradska je glazba svirala koračnicu svakoj lađici kad je prispjela na cilj. To je bio jedan od najljepših dana u Krku pa se tom priredbom vrlo lijepo i dostojno proslavilo tisućgodišnjicu Hrvatskog Kraljevstva koju je proslavu upriličilo Sokolsko društvo Krk. Novac za nagrade skupilo je Društvo za promet stranaca u Krku među građanstvom, dok je glazbu dala Općina Krka. Sa znatiželjom očekuju oduševljeni ljubitelji ovog lijepog športa drugo natjecanje...”

U članku 2. Statuta JK *Plav* stoji: „Klub je udruga dragovoljno udruženih građana u oblasti športa, kulture i tehničke kulture udružen u Hrvatski jedriličarski savez. Osim u Hrvatski jedriličarski savez Klub se može udruživati i s drugim udrugama u udruge i saveze iz sporta, kulture i tehničke kulture. Klub okuplja djecu, mladež i građane radi neposredne popularizacije i širenja i unapređenja jedriličarstva, športa uopće, kulture i tehničke kulture te očuvanja i revitalizacije hrvatske tradicijske

brodogradnje, a u skladu sa Zakonom o športu te Zakonom o udrugama, s programom i aktima Hrvatskog jedriličarskog saveza i drugih udruga i saveza u koje se udružuje. Klub potiče aktivnosti svojih članova za bavljenje fizičkom i tehničkom kulturom i kulturom uopće u cilju razvijanja športske i kulturne ličnosti.”

Slika 2. Na tradicijama pomorske baštine

Tradicija krčkog jedrenja i ljubav prema tradicionalnim drvenim brodicama na jedra, održala je u Krku desetak i više takvih brodica tipa guc, pasara, gajeta, koje i danas za jačeg burina znaju podići jedra i bordižat u akvatoriju Krčkog zaljeva. U takvim uvjetima, tijekom posljednjih desetljeća proteklog stoljeća često se među vlasnicima krčkih drvenih barki na jedra govorilo kako treba organizirati regatu za takve barke.

Tako počinje tekst dijela knjige *140 godina Jedriličarskog kluba Plav u Krku (1876. - 2016.)*, s podnaslovom *Na tradicijama pomorske baštine (1998. - 2016.)*, čije autorstvo potpisuju Katarina Prebeg i Nedeljko Dunato, knjiga koju 2016. godine izdaje nakladnik Jedriličarski klub Plav iz Krka s izvršnim nakladnikom Glosa d.o.o. iz Rijeke, a u prigodi obilježavanja 140. godišnjice osnutka kluba.

Sve je ostajalo na pričama, dok dva mladića iznikla iz JK Plav, Anton Skomeršić i Marko Skomeršić, nisu konkretizirali ideju. Njih dvojica i Zvonimir Štimac u siječnju

1998. godine došli su na sjednicu Upravnog odbora Kluba s prijedlogom da se tog ljeta organizira regata tradicijskih drvenih barki s jedrima. Svima je odmah bilo jasno da se radi o izvanrednoj ideji te je Upravni odbor usvojio njihovu zamisao i odmah započeo dogovarati o pravilima regate, datumu održavanja, nazivu i logotipu regate. Ubrzo je dogovoreno da će regata nositi naziv *Krčka jedra* i održavat će se u kolovozu, prve nedjelje nakon Krčkog sajma - Lovrečeve. Logotip će činiti stilizirani oris barke s jedrom, a Zvonimir Štimac preuzeo je obvezu izrade rješenja. Regata će startati iz krčke luke sa startnom linijom između dva svjetionika, a start regate će, kao i u stara predratna vremena, označiti zadnji zvon podnevnog zvona sa zvonika katedrale. Istodobno je odlučeno da se, zbog što većeg broja sudionika, regata organizira i za kategoriju *krstaša*.

Osvanuo je i dan prve regate, 16. kolovoza 1998. godine. Nebo je bilo sunčano, na moru bonaca. S juga se počeo osjećati lagani dašak vjetrova. Barke su se polako okupljale i nije se gubilo nadu. Približavalo se podne i dizana su prva jedra. U pripremama za regatu prvi je isplovio Ivan Mrakovčić svojom osammetarskom plavom gajetom *Lastavica* KK 39, koja ima bijelo oglavno jedro i flok. S njime su na barci bili Katarina Skomeršić na timunu i Ivan Španjić na floku. S glavnog mula otisnuo se i dignuo jedra Stanko Babić svojom gajetom dužine 7,5 m sa sošnim jedrom i flokom te s križem na jarbolu; jedra i barka su u crvenoj bordo boji. S njime su na barci bili sin Luka, Saša Radivoj i Marin Depikolzovane. Iza Ribarskog mula isplovila je mala pasara KK 53, četiri metra dužine s bijelim oglavnim jedrom: to su bili Marijan Ciković s Mirom Crnčićem na timunu i Veljko Mrvoš.

Damir Salopek sa svojom Sagenom *Sirius* KK 304 krenuo je u zavjetrinu lukobrana i dignuo bermudsko jedro i flok. S njime su na barci bili Željko Dijanić na floku i Marijan Dijanić. Sageno nije drvena barka, ali je zbog njezinih performansi ipak razvrstana u oldtimere. Iz smjera brodogradilišta krenuo je Nedeljko Dunato sa šestmetarskom zelenom pasarom *Miklošica* KK 566, koja ima bijelo oglavno jedro i mali crveni flok. Na barci su bili njegova kći Nadia i prijatelj Zdenko Petrak na floku. Tu je bila i lijepa, crna, osam metara duga njemačka barka HP 10, vlasnika kojega svi znaju kao Hemingway. Uočljiva je, jer ima visoki jarbol s isto tako visokim sošnim jedrom i flokom. U posadi je i Željko Skomeršić. Sedmi i posljednji isplovio je Branko Žic sa sedammetarskom bijelom gajetom KK 100, koja ima oglavno jedro i lijepi flok. S njime su bili supruga Lovorka i prijatelj Franko Marić.

Osim sedam tradicijskih barki, u regati je sudjelovalo i 12 *krstaša*. Jedan od njih je i brod *Galeb Mandrake*, karbonska jurilica kostrenskog *Galeba* koja na ovoj regati, svima je znano, ne može imati ozbiljnu konkurenciju. Tu su i začetnici ove regate Anton - Tonči Skomeršić i Marko Skomeršić s Tončijevom 7,5 metara dugačkom jedrilicom *Rivetto*, naziva *Edge* KK 590. Na glavnom mulu i lukobranu skupilo se mnoštvo promatrača. Slika je prekrasna i svi su s nestrpljenjem očekivali start regate. Žamor je prekinuo otkučaj zvona s katedrale: jedan, dva, tri... i na dvanaesti otkučaj, pri laganoj bavi s juga, krenulo se. Startnu je crtu prva prošla Cikovićeva pasara, zatim Salopekova Sageno, pa četiri veće drvene barke - Žicova gajeta, *Lastavica*

Ivana Mrakovčića, Dunatova *Miklošica*, i iza nje Babićeva gajeta. Publika je bodrila natjecatelje, koji su veselo uzvraćali mahanjem i povicima. Cilj je regate bio između Buke i Konoba, gdje su bila usidrena dva broda: *Košljun*, vlasnika Berislava Manestra i Antona Žica Klačića te *Mali pin* u vlasništvu poduzeća *Zlatni otok*. Ciković i Babić polako su izmicali ostalima i napredovali uz obalu prema Dražici; Mrakovčić i Dunato bordali su i okrenuli prema Plavniku, Sagena i Žic teško se izvlače iz Portapizane. Na kraju regate prvo je mjesto osvojila pasara KK 53 Marijana Cikovića, druga je bila gajeta KK 500 Stanka Babića, a treće je mjesto pripalo pasari KK 566 Nedeljka Dunata. Među krstašima, pobijedio je brod *Galeb Mandrake*, drugo je mjesto osvojila strana jedrilica s oznakom R 38, a Krčani Anton Skomeršić i Marko Skomeršić sa svojim *Rivettom* osvojili su treće mjesto. Na regatnim se brodovima *feštalo*. Uz veselje, prepričavali su se dojmovi i razne *storije*. Ozračje je pokvarila nezgoda kada se jedan od sudionika regate, inače stari „morski vuk“ koji je više puta prejedrio Jadran, s *gindacom* (konop podizač jedra) podignuo na jarbol kako bi nešto popravio. Pao je na leđa s nekoliko metara visine i ozlijedio se. Regata je usprkos svemu uspješno završena i svima je bilo jasno da ovo neće biti jedina i posljednja.

2. Krčka jedra

Sljedećih godina nastavljaju se održavati zajedničke regate s dvije klase - tradicijskih barki i *krstaša*, uvijek na dan Vele Gospe točno u podne. Uvijek bi se tu skupilo desetak i više drvenih ljepotica, a dolazili su sudionici s cijelog otoka, naročito iz Krka i Punta te poneka barka iz Baške i Klimna, ali i iz Rijeke i Crikvenice. Manifestacije su se financirale dijelom iz budžeta lokalne samouprave, a većim dijelom sponzorstvom lokalnih gospodarstvenika. U prvom redu poduzeća *Zlatni otok*, kasnije *Valamar*, ali i lokalnih vinara, uljara, Brodogradilišta Krk, Marine Punat, Centra za kulturu Grada Krka i Županijske lučke uprave Krk i dr.

Uz 1998., početnu godinu *Krčkih jedara*, kao godine koje su posebno obilježile revitalizaciju maritimne baštine na Krku treba izdvojiti:

2009. godinu - kada su uspostavljeni kontakti s liburnijskim udrugama tradicijskih barki;

2011. godinu - kada je Krk krenuo u obnovu tradicijskih drvenih barki kako bi ih uredio, opremio i izložio kao primjer krčke pomorske i brodograđevne baštine te kako bi se njima nastupalo na smotrama i regatama tradicijskih drvenih barki. Iste su se godine regati prvi put organizirano pridružile barke s Kvarnera i iz Istre.

Slika 3. Krčka jedra

3. Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

Počevši od 2009. godine započelo se u Krku, ali i u širem kvarnerskom okružju, razgovarati o potrebi zaštite i revitalizacije pomorske, brodograđevne i ribarske baštine ovoga kraja. Opće je mišljenje bilo da se samo zajedničkim djelovanjem i omasovljavanjem, odnosno vraćanjem u uporabu što većega broja drvenih brodica, mogu postići zadani ciljevi. Dvije godine potom, 2011., u Mošćeničkoj Dragi je održan prvi sastanak organizatora smotri i regata tradicijskih barki na jedra na području sjevernog Jadrana iz Lovrana, Rijeke, Rovinja, Mošćeničke Drage i Krka. Ta je suradnja rezultirala osnutkom *Koordinacije udruga za zaštitu i revitalizaciju pomorske, brodograđevne i ribarske baštine Kvarnera i Istre* u Mošćeničkoj Dragi 23. kolovoza 2014. godine. U *Koordinaciju* je uključeno šest udruga iz Mošćeničke Drage, Lovrana, Krka, Nerezina, Rovinja i Fažane. Za predsjednika *Koordinacije udruga* izabran je glavni motivator i inicijator Robert Mohović, za potpredsjednika za područje Kvarnera Nedeljko Dunato, a za područje Istre izabran je Alvis Benussi.

4. Krčka pasara „Bodulka“

Kada je riječ o krčkim tradicijskim barkama, onda prije svega imamo na umu pasaru, koja pripada skupini vrlo raširenih tradicijskih barki. Pasara je najčešće manja barka, dužine od četiri do šest metara, a obilježava je krmeno zrcalo, što znači da ima „odsječenu” krmu, za razliku od guca ili gajete koji imaju oštru, odnosno zaobljenu krmu. Male pasare najčešće nemaju palube. Zbog tih njezinih značajki, osobito zbog široke krme, ona je stabilnija i praktičnija za razne namjene za koje su je tijekom proteklih stoljeća rabili: ribarenje, prijevoz tereta i ljudi, kao pomoćnu barku za jedrenjake, pjeskare i ribarske brodove i sl. Uz kvarnerski guc, najrasprostranjenija je i najčešća barka na Kvarneru i na sjevernojadranskim otocima.

Na Krku su pasare proizvodili mnogi brodograditelji u Baški, Klimnu, Malinskoj, Puntu i Krku, ali i u ostalim naseljima. Što se oblikovanja tiče, znano je da koliko ima brodograditelja, tolika postoje i rješenja za ove lijepe i praktične barke. Kod većine dolazi do izražaja umjetnost majstorskog oblikovanja podvodnog dijela trupa, posebno krme. Neke od tih barki imaju prednji dio barke pokriven palubom (*kuvertom*, *škafom*), koja je najčešće služila za odlaganje i spremanje ribarskih mreža i ostalih alata, a u novije vrijeme, kod barki za razonodu, za odmaranje na suncu. Kao i sve brodice, i pasare su mogle biti opremane različitim vrstama jedara: oglavnim, strmim, sošnim i latinskim, iako je na Kvarneru najčešće oglavno. Često su priređivane regate, a tada su tradicionalna jedra ustupala mjesto suvremenim jedrima, koja su se pokazala boljima.

Početkom 2011. godine Grad Krk prihvatio je poticaj autora ovoga teksta da Grad kupi neku manju drvenu barku, pasaru te da je uredi i opremi za natjecanje i istodobno je izloži u krčkoj luci kao primjer dijela krčke pomorske baštine. Takva je barka pronađena te je 23. svibnja 2011. godine od Nenada Milčetića iz Malinske kupljena pasara MK 10, dužine 4,20 m i širine 1,60 m. U Svjedodžbi o baždarenju navodi se da je pasara sa *škafom* izrađena 1970. godine u brodogradilištu Jurja Lolića u Malinskoj s registracijskom oznakom MK 10 i pod imenom *Pufica*, a u Rješenju o upisu u očevidnik navodi se da je prva vlasnica bila dr. Dubravka Hercigonja iz Bogovića. Lolić je poznata brodograditeljska loza koja korijene vuče iz Baške, a i danas u istom *škeru* Lolićevi potomci - Kraljići, grade i popravljaju drvene barke. Za pokretnu silu ta je pasara na raspolaganju imala samo vesla, *timun* te predviđeno mjesto za postavljanje jarbola i jedra. Građena je od hrastovog i smrekovog drva, dok je preljepi *proveni škaf* napravljen u kombinaciji s mahagonijem.

Slika 4. Pasara „Bodulka”

Barka je popravljena u istom *škeru*, sada u vlasništvu graditeljeva unuka Franka Kraljića. Opremljena je jarbolom, oglavnim jedrom i flokom te je uz prigodnu svečanost, popraćenu gradskom glazbom i u prisutnosti velikog broja Krčana, 4. lipnja 2011. godine „bačena” u more s Ribarskog mula u Krku u povodu proslave Dana Grada Krka i sv. Kvirina. Krštena je imenom *Bodulka*, a na porincu je kuma barci bila poznata krčka sportska ribarica Meri Šimunić.

Kupnju i popravak barke financirao je Grad Krk; jarbol, *pinule* i *bašton* Turistička zajednica Grada Krka, a jedra gradska vijećnica Svjetlana Volarić, koja je za ovu namjenu darovala godišnju vijećničku naknadu. *Bodulka* je u ovih pet godina zaista prošla „svega i svačega” - od raznih smotri i regata diljem Kvarnera i Istre, nastupa na jezeru Bajer, do veslačke manifestacije i regate u Veneciji, *Festivala mora i mornara* u Brestu te prezentacije na Zagrebačkom velesajmu.

Na svom prvom nastupu, *Bodulka* je s posadom Dankom Milohnićem i Nedeljkom Dunatom, u klasi pasara na regati u Mošćeničkoj Dragi 2011. godine, gdje su mnoge barke zbog jakog maestrala spustile jedra, osvojila prvo mjesto.

I u godinama koje su slijedile *Bodulka* je, s najčešćom posadom Nadia, Vanda i Nedeljko Dunato, ali i s posadama koje su vodili Danko Milohnić, Marko Skomeršić ili Aleksandar Pejnović, osvajala prva mjesta u klasi.

5. Guc „Bodul“

S obzirom na jako pozitivan odjek u javnosti postignut kupnjom i uređenjem pasare *Bodulka*, tri mjeseca nakon što je porinuta, ujesen 2011. godine, odlučeno je nabaviti barku tipa guc. U luci Glavotok pronađen je stogodišnji guc u prilično lošem

stanju. Prevezen je u *škver* Franka Kraljića, gdje je utvrđeno da su *madiri* (daščana oplata) potrošeni, a *ašte*, *kolumba* i *korbe* (statve, kobilica i rebra) u vrlo lošem stanju te da se barku ne isplati popravljati. Stoga je dogovorena izrada replike istoga guca, koju su zajednički financirali Grad Krk i Turistička zajednica Grada Krka. Guc je sagrađen iste zime te je porinut na Dan Grada Krka, 4. lipnja 2012. godine. Barka je kao i izvorna, dužine 4,20 m preko svega, široka 1,30 m i gaza 0,30 m. Prvo natjecanje na kojemu se nastupilo gucem bila je regata *Nino Gasparinic* u Lovranu u lipnju 2012. godine; posadu su činili Danko Milohnić i Nedeljko Dunato. Guc je svojim lijepim bojama, koje je dizajnirao arhitekt Nenad Kocijan, privukao pozornost mnogih posjetitelja regate, a po običaju bilo je i komentara kako boje nisu tradicijske.

Slika 5. Guc „Bodul”

6. Značaj 2012. godine za Krčka jedra

To je godina u kojoj se razdvaja regate tradicijskih barki od regata *krstaša*, u kojoj se od Lučke uprave dobivaju posebni, beneficirani uvjeti držanja barki na komunalnom vezu i dogovara se da se zapadna obala Ribarskog mula namijeni za privez tradicijskih drvenih barki te godina u kojoj se Krk predstavlja na *Festivalu mora i mornara* u Brestu.

S obzirom na to da na krčku regatu već od 2011. godine organizirano dolaze i barke s Liburnije, iz Istre i s otoka Lošinja i Raba, broj barki sudionica na regati ubrzano raste. Jedri se uobičajeno, sa startom iz Krčke luke u 12 sati, a barke su kategorizirane u šest klasa: 1. pasara-kajić, 2. kvarnerski guc, 3. pasara preko 5,25 m, 4. guc preko 5,25 m, 5. batana, 6. gajeta, leut i dr. tradicijske barke preko 7 m. Slijedom povećanog broja barki, zaključeno je da je, zbog sigurnosti starta regate,

neophodno organizirati odvojene regate - posebno za tradicijske barke i posebno za *krstaše*. Tako se regata tradicijskih barki nastavila održavati na Velu Gospu, a regata *krstaša* odgođena je za tjedan dana. Te 2012. godine na regati je sudjelovalo 25 barki, a publika i nadalje, kao i svih prethodnih godina, pokazuje veliki interes za promatranje posebno starta regate, koji na *glavni mul* i *Porporelu* dovodi veliki broj promatrača i navijača. Upravo je ta činjenica, uz nastojanje očuvanja i obnove pomorske baštine, razlog da se svih ovih godina u financijsku podršku realizaciji ovoga projekta uz Grad Krk uključuje i Turistička zajednica Grada Krka, koja u tome pronalazi još jedan oblik promocije Krka kao turističke destinacije.

Te godine Upravno vijeće Županijske lučke uprave Krk, na inicijativu autora ovoga teksta, donosi odluku kojom tradicijske drvene barke dobivaju poseban tretman i prednost u korištenju komunalnih vezova.

7. Festival mora i mornara u Brestu

Tradicijska jedra Kvarnera i Istre, tada još kao neformalna udruga, 2012. godine organizirala su i realizirala sudjelovanje 5 hrvatskih tradicijskih barki s područja Kvarnera i Istre na *Festivalu mora i mornara* u Francuskom Brestu. Projekt je nazvan Hrvatska - Kvarner i Istra na Atlantiku, a proveden je u suradnji s Primorsko-goranskom županijom, TZ-om Kvarnera, tvrtkom ACI, gradovima Krk, Rab i Rovinj, općinama Lovran i Mošćenička Draga te turističkim zajednicama i udrugama iz tih mjesta. Projekt je, osim navedenih, sufinanciralo i Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture. Osim predstavljanja tradicijskih barki, u Brestu je kroz promidžbene materijale i razne aktivnosti predstavljena i bogata maritimna baština Kvarnera i Istre, ali i naše turističke destinacije.

Još jedna zanimljivost koju je obilježila gostovanje *Bodulke* u Brestu, dogodila se sasvim slučajno u drugom dijelu boravka na festivalu, kada je helikopter francuske mornarice prilikom demonstriranja spašavanja utopljenika u niskom letu prevrnuo i potopio *Bodulku*, pa je ta vijest kao senzacija dospjela u mnoge francuske i hrvatske medije. Da bi priča bila još zanimljivija, sljedećeg jutra *Bodulke* nije bilo na vezu jer ju je, valjda kao najljepšu, neki francuski zaljubljenik u jedrenje „otudio” i odjedrio njome u nekoliko milja udaljenu susjednu uvalu te je ostavio nasukanu na plaži uredno složenih jedara i spremljenog kormila. *Bodulka* je neoštećena pronađena i vraćena u luku.

Zbog pažnje koju je *Bodulka* dobila u javnosti Tonči Žužić, krčki autor nekoliko slikovnica i organizator mnogih manifestacija, i ilustrator Ivan Blažetić, tiskali su 2013. godine slikovnicu *Ćuk Krki i Bodulka*, u kojoj na simpatičan način pripovijedaju o Krku i *Bodulki*.

8. Noćni ples barki

Inspirirani prekrasnim efektima noćnog jedrenja u Brestu, Krčani su 2015. godine napravili još jedan ozbiljan atraktivan iskorak u promociji manifestacije *Krčka jedra*. Učinili su to tako što je organizirano večernje jedrenje pod svjetlima reflektora promjenjivih boja te uz upečatljive zvukove klasične glazbe, koja je pratila tiho klizanje barki na jedra krčkom lukom. Ovo događanje nazvano je *Noćni ples barki* i nastavilo se svih narednih godina, pa uz razne radionice, predavanja, vatromet i druge svjetlosne efekte, izložbe, pa i kazališne predstave, *Krčka jedra* postaju pravi mali festival trodnevnog događanja posvećenog pomorskoj baštini. U nekoliko navrata *Noćni ples barki* izvodio se uz živu prigodnu glazbu i recitale morske tematike s drvenog jedrenjaka usidrenog na Ribarskom mulu. Uzduž obale uvijek se skupilo više tisuća gledatelja privučenih snažnim i lijepim glazbenim tonovima i prekrasnom slikom razapetih jedara.

Iste se godine započinje i s radionicama brodograđevnih vještina, u kojima naši brodograditelji Josip Mršić i Franko Kraljić demonstriraju izradu drvenih vesala, jarbola i *pinula*, *kalafatavanja* drvene barke i sl. *Timunjeri* Stevo Pejnović i Miljenko Milohnić promotivno voze djecu i druge posjetitelje i ukazuju im na užitak jedrenja u drvenoj barci, a Nedeljko Dunato pokazuje im kako se vesla stojeći do nekog kraćeg cilja, kako sjedeći ako se želi odveslati do susjednog otoka Plavnika, kako se tiho vozi ne vadeći vesla iz mora, što se koristilo u noćnom lovu *na malu sviću* ili *vođenju sitne plave ribe pod svićom u škar*, a kako na *šija-vogu*. U *Interpretacijskom centru pomorske baštine otoka Krka* svake su se godine djeca i drugi posjetitelji imali prigodu, uz vodstvo Željka Skomeršića, upoznati sa zanimljivim sadržajem centra i s načinom izrade modela tradicijskih barki i brodova.

9. Venecija - Regata storica i Coppa del Presidente

U Veneciji se svake godine održava veslačka *Regata storica*, za koju govore da datira od 13. stoljeća, a s tradicijom je nastavljeno i 2015. godine, kada je regata organizirana 6. rujna. Bila je to velika veslačka povorka raznih tipova venecijanskih brodova i barki ravnog dna. Bogato ukrašene barke veslaju od Trga sv. Marka u Canal Grande, pa ispod mosta Rialto prema Piazzale Roma. Na putu za Piazzale Roma povorka se zaustavlja i vraća prema središnjem dijelu kanala, gdje se barke privezuju uz obale kanala između Rialta i Academie, nakon čega započinju regate dvojaca, četveraca, osmeraca, do 18 veslača u jednoj barci. Ulice, balkoni, prozori i poneki krovovi puni su ljudi koji zdušno bodre sudionike veslačke povorke i kasnije natjecatelje u regati. Sve je prepuno boja, zastava, balona, brodova...

Kao predstavnici *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, brodograđevne i ribarske baštine Kvarnera i Istre*, u veslačkoj su povorci sudjelovale dvije barke: krčka pasara *Bodulka* s Milivojem Lončarićem i Nedeljkom Dunatom na veslima, i guc obitelji Mohović iz Mošćeničke Drage. Još petero članova naše Udruge

veslalo je na jednoj venecijanskoj balotini. Dobar domaćin Udruzi bila je Udruga *Vela al terzo*, koja je naše barke i opremu smjestila u svoju malu lučicu i radionicu pokraj Arsenala, a posade na otok San Servolo.

Još je jedna regata u Veneciji tradicionalna. To je Kup predsjednika Republike - *Coppa del Presidente*, koja je održana sljedeće nedjelje, 13. rujna, i na kojoj je sudjelovalo 80 barki na jedra, među kojima najveći broj *sanpierota*, duljine oko šest metara, slične našoj batani, zatim *topo (batiel)*, *bragagna*, *bragozzo*, *bragozzeto*, ali i ostale barke tipa guc i pasara. Osim krčke *Bodulke* i guca obitelji Mohović, na regati je sudjelovao lovranski guc Ivice Grbca i rovinjska batana u vlasništvu udruge Ekomuzeja *Kuće o batani*. Posadu *Bodulke* činili su Danko Milohnić i Ksenija Pavlović. Odlično su jedrili i među prvima u klasi prošli ciljem, međutim došlo je do zbrke u razvrstavanju barki u klase, pa su naši natjecatelji ostali bez medalje.

10. Nekoliko važnih obljetnica

Godine 2016. proslavili smo 160 godina od osnutka Kluba. Velika obljetnica osnutka prigodno je obilježena svečanom sjednicom svih bivših i tadašnjih članova te promocijom knjige *140 godina JK Plav*. Uz mnoge uzvanike, sjednici je prisustvovao i predsjednik Hrvatskog jedriličarskog saveza Marin Milardović koji je, uručujući predsjedniku Kluba Danku Milohniću prigodnu plaketu, prisutne podsjetio da u statutu tog nacionalnog saveza stoji zapisano kako se hrvatsko jedriličarstvo oslanja na temelje postavljene pred 140 godina upravo u gradu Krku.

Godine 2017. obilježili smo 20 godina manifestacije *Krčka jedra*. U Krku je postavljena izložba fotografija obnove barki i nastupa na raznim smotrama i regatama, a na festivalu *Dani u vali* u Starom Gradu na Hvaru, u posebnim paviljonima prezentirana su *Krčka jedra* i druge tri jadranske manifestacije koje promoviraju zaštitu i obnovu pomorske baštine, a koje su obilježile 20 godina održavanja.

U 2018. godini se, uz sufinanciranje iz projekta Interreg Slovenija/Hrvatska *Mala barka 2*, završavaju gradski projekti uređenja *Interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Krka*, obnove tradicijskog ribarskog broda, bragoca *Paolina* te uređenje i opremanje gradskog šestmetarskog guca *Plav 1876* čije financiranje, kroz brodograđevnu akademiju u okviru *Male barke 2*, organizira *Koordinacija*.

11. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka

U gradu već čitav niz godina djeluje poznati brodomodelar i sakupljač pomorske baštine Željko Skomeršić, koji u skromnom gradskom prostoru od 30 m² drži radionicu brodskih modela i izložbu modela i brojnih brodskih instrumenata, alata, pomorskih karti, knjiga, dokumenata i sl. Vođeni saznanjem da Skomeršić raspolaže s puno više artefakata, više nego što stane u postojeći prostor, a koje bi bilo poželjno izložiti na uvid javnosti, zauzeli smo se kod gradonačelnika da se pokuša urediti novi, puno veći prostor na povoljnoj lokaciji. Grad je nakon nekog vremena prihvatio inicijativu,

započeo sanaciju i u konačnici uredio prostor prema unaprijed izrađenom tehničkom projektu. Sa Skomeršićem je zaključen ugovor o načinu korištenja prostora, a Grad je sa Županijom, kroz projekt *Mala barka 2*, prema dizajnerskom projektu Sanjina Kunića realizirao uređenje interpretacijskog centra, o čemu Željko Skomeršić piše:

„*Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka* otvoren je u 6. mjesecu 2018. godine. Financiranje adaptacije prostora i opremanje Centra financirano je iz fondova Europske unije kroz projekt „Mala barka“ u iznosu od 110.000,00 EUR, te učešćem Grada Krka u iznosu od otprilike 50.000,00 EUR. Prostor je vlasništvo Grada Krka, dok je sav izloženi materijal moje vlasništvo koje je posudbenim ugovorom zaključenim s Gradom Krkom u Centru izloženo. Ugovor se obnavlja svakih pet godina.

Želim naglasiti da je otvaranje Centra dobar primjer javno-privatnog partnerstva. Radno vrijeme Centra je svakodnevno (7 dana u tjednu) od 9.00 do 12.00 sati, te od 19.00 do 22.00 sata, a prema potrebi i duže, te na upit i izvan radnog vremena. Broj posjeta je 2023. godine dosegao brojku od 6.000. Sve je više posjetitelja koji se svake godine vraćaju. Primjećujem da se svake godine povećava broj organiziranih posjeta, čak i izvan sezone, posebno u vrijeme vikenda. Ulaz u Centar je besplatan. Ukupna površina prostora je 100 m² od čega je izložbeni prostor oko 75 m², a ostatak je maketarska radionica u kojoj ja izrađujem makete brodova gdje posjetitelji mogu izravno vidjeti izradu maketa, te biblioteka s tematikom brodogradnje, pomorstva, ribarstva i navigacije. U mojoj radionici se također izrađuje i oprema za potrebe tradicionalnih barki sjevernog Jadrana i to: buceli, bigote, drvene radanče itd.

S obzirom da je centar temeljen na građi koju sam osobno skupljao kroz godine, te sam upućen u „tajne“ tih predmeta kao i makete koje sam izrađivao, time je doživljaj posjetitelja bolji jer ima prigode čuti iz prve ruke sve informacije što je rijetko praksa (iako je ima npr. novi centar u Milni na Braču gdje Vas dočeka povjesničarka umjetnosti koja je sama pripremala postav i poznaje priče i eksponate). Ujedno rijetkost je vidjeti maketara na djelu u radionici - to danas mislim da nema nijedan muzej u Hrvatskoj - neki svjetski pomorski muzeji imaju radionice u postavu gdje je povremeno moguće vidjeti maketare na djelu.

Centar je dizajnirao gosp. Sanjin Kunić. Panoi su postavljeni po zidovima na kojima su tekstovi o razvoju pomorstva na Krku, brodarstva, turizma i jedrenja prevedeni na 4 strana jezika, te kod posjetitelja pobuđuju veliku pažnju. Tekstove su napisali kustosi Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja - Rijeka. Moram reći da imam vrlo dobru suradnju s više hrvatskih muzeja kojima se za njihove potrebe posuđuje građa.

Gospodin Kunić je prostor podijelio u 5 cjelina i to:

- kako se konstruira barka na osnovu polumodela,
- brodogradilište i alat,
- ribarstvo,
- parobrodarstvo,
- jedrenjaštvo.

Slika 6. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka

Budući da sam ja kolekcionar, unutar Centra se nalazi i zbirka nautičkih karata od 1590. godine nadalje, zbirka brodskih satova, antikvarne knjige s pomorskom tematikom od 1723. godine nadalje, navigacijski instrumenti, te dokumenti pomoraca s otoka Krka.

Kod formiranja postava htjelo se izbjeći ratne mornarice, ali što je vrijeme odmicalo to se sve više nametala Austrougarska ratna mornarica, tako da je u Centru moguće vidjeti austrougarsku mornarsku uniformu, oslikanu mornarsku škrinju, odlikovanja, te jedinu zastavu Markgrofovije Istre kojoj su u drugoj polovini 19. stoljeća do 1916. godine pripadali otoci Krk, Cres i Lošinj. Često je korištena na brodovima vlasnika s navedenih otoka, o čemu postoji svjedočanstvo na slikama brodova tih vlasnika. U sklopu interpretacijskog centra pohranjena je i sačuvana donacija prof. Velimira Salamona, našeg najvećeg istraživača pomorske baštine, autora koji je iz zaborava izvukao, revitalizirao, te tehnički izradio nacрте gajete falkuše. Svoj cjeloživotni opus donirao je meni jer je smatrao da ću ja s dužnom pažnjom i poštovanjem sačuvati njegovo djelo. Taj dio zbirke sastoji se od stotinjak uokvirenih grafika tradicionalnih brodova i barki istočne strane Jadrana, nekoliko stotina DVD-a i CD-a na kojima je pohranjeno sve što je radio, više od 2.000 negativa i dijapozitiva, te biblioteka pomorske tematike. U sklopu ukupne knjižne građe Centra nalazi se 11 rječnika pomorske terminologije na nekoliko jezika. Tu se nalazi također zbirka starih nacрта brodova - originali s kraja 18. i 19. stoljeća, te više desetaka nacрта za brodomaketare. Zbog skučenosti prostora nisam u mogućnosti izložiti zbirku uniformi trgovačke mornarice koje su djelovale u Rijeci, te su iste pohranjene u mojoj kući.

Ja i dalje sakupljam, zbirka se obogaćuje i raste no nema puno mjesta za širenje postava pa tek najatraktivniji predmeti budu izloženi (npr. spomenuta austro-ugarska škrinja). Za kraj moram se osvrnuti na multimediju koju bih preporučio samo u slučaju kada ne postoje artefakti. Moja preporuka je u centre postaviti više artefakata, a manje

ekrana. Na kraju želim istaknuti da je sve što se nalazi u Centru na raspolaganju svim zainteresiranim koji se prema građi odnose s dužnom pažnjom jer smatram da je to poslanje takvih centara.“

12. Bragoc „Paolina“

Ribari iz Chioggie u Italiji su tijekom nekoliko stoljeća ribarili zapadnom obalom Istre i kvarnerskih otoka i pritom za kočarenje koristili brodove tipa *bragoc* - brod ravnog dna i malog gaza, pogodan za plovidbu u plitkim morima kao što je venecijanska laguna.

Tako su krčki ribari (ribari grada Krka) preuzeli takve brodove, pa bragoc postaje gotovo isključivi tip broda kojim su Krčani ribarili. Kočarilo se najčešće s dva broda koja su, jedreći usporedno, za sobom vukla koču. Znalo se kočariti i s jednim brodom, što se naročito razvilo pojavom motora kao pogonskog sredstva. U Krku su se bragoci zadržali u upotrebi do iza Drugog svjetskog rata, a posljednji je nestao iz krčke luke šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Slika 7. Bragoc „Paolina“

Zbog toga se u Jedriličarskom klubu *Plav* i u Gradu Krku, s ciljem očuvanja i revitalizacije pomorske, brodograđevne i ribarske baštine, nakon što se već uredilo i izložilo dva najtipičnija krčka i kvarnerska plovila - pasaru i guca - opredijelilo za nabavu i rekonstrukciju bragoca. U Veneciji djeluje udruga *Arzana*, koja se kao i naša bavi očuvanjem pomorske baštine te smo posredstvom naših prijatelja iz Rovinja od ove udruge dobili na dar stari bragoc izgrađen u jednom od brodogradilišta u Chioggi četrdesetih ili pedesetih godina prošloga stoljeća. Brod imena *Paolina*, duljine 9,50 m, bio je u vrlo lošem stanju, ali je svojim izgledom i veličinom u potpunosti zadovoljio naša očekivanja, pa se pristupilo izradi odgovarajućih troškovnika za rekonstrukciju i osiguravanju financijskih sredstava za uređenje broda. Poslovi rekonstrukcije podijeljeni su u tri faze - cjeline.

Prvu cjelinu poslova predstavljao je popravak trupa broda. Taj vrlo zahtjevan brodograditeljski posao, u kojemu je zamijenjen velik dio konstrukcijskih elemenata i oplata broda, obavljen je u Pineziću kod iskusnog majstora Josipa Mršića i financiran je sredstvima Gradskog proračuna.

Drugu cjelinu poslova čini izrada potpuno nove palube i brodske nadgradnje. Ovaj posao financiran je jednim dijelom iz EU projekta za regionalnu suradnju Slovenije i Hrvatske Interreg - *Mala barka 2*, čiji je glavni nositelj Županija primorsko-goranska, i nešto većim dijelom iz sredstava gradskog proračuna Grada Krka, a radovi su izvedeni u poznatom otočnom brodogradilištu Franka Kraljića u Malinskoj.

Treću cjelinu poslova čini opremanje broda pogonskim motorom, jarbolima i jedrima te nizom druge opreme potrebne da bi brod zaplovio. Jedra je projektirao poznati jedriličar Anton Grego, a *Ulman sails* iz Kostrene realizirao je krojenje i šivanje. U brod je ugrađen brodski stroj marke Perkins, snage 75 KS te dva jarbola s oglavnim jedrima površine 15 i 45 m², a predstavljanje broda Krčanima upriličeno je u povodu i u čast Dana Grada Krka i zaštitnika Krčke biskupije sv. Kvirina, 3. lipnja 2018. godine. Prvo jedrenje realizirali su Aleksandar Pejnović, Nedeljko Dunato, Željko Skomeršić i Danko Milohnić, a čast uplovljavanja u krčku luku pripala je Nedeljku Dunatu, voditelju nabave i obnove broda, Željku Skomeršiću koji je pomagao u tehničkim rješenjima obnove, brodograditeljima Josipu Mršiću i Franku Kraljiću te Danku Milohniću.

13. Guc „Plav 1876“

Anton Grego, poznati hrvatski jedriličar i olimpijac, pronašao je u Kostreni guca u obnovi, prelijepih linija, koji je 1950. godine izgrađen u Klimnu. Međutim, pokušaj njegovog otkupa nije se uspjelo realizirati. Nekoliko godina kasnije, autoru ovoga teksta javio se Krčanin s boravištem u Kostreni, Zlatko Braut, s informacijom da je vlasnik guca spreman povoljno ga prodati. Inicijativom kod gradonačelnika Darija Vasilica, koji je uvijek imao razumijevanja za brigu o pomorskoj baštini i jedrenju općenito, realizirana je kupovina s namjerom da se barka pohrani i pričeka neki oblik vanjskog financiranja. To se ubrzo i ostvarilo kroz Akademiju brodogradnje *Male*

barke 2 godine 2018., čime je Grad Krk postao vlasnik, a JK *Plav* korisnik četvrtog tradicijskog plovila koje se izlaže u luci i nastupa na smotrama i regatama tradicijskih barki.

Slika 8. Guc „Plav 1876“

14. Još nekoliko važnih godina i postignuća

Sredstvima iz EU projekta *Arca Adriatica* 2020. godine se u brodogradilištu Franka Kraljića u Malinskoj obnovilo gajetu *Lastavica* KK 39. Prelijepa, osam metara dugačka gajeta, sudionica je prve regate 1998. godine i mnogih drugih krčkih regata, ali i onih u Nerezinama i na liburnijskoj obali. Gajeta se na prvim regatama pojavljuje s vlasnikom Ivanom Mrakovčićem, a kasnije s njegovim sinom Markom, čija vesela posada obogaćuje svaku manifestaciju na kojoj sudjeluje.

Tijekom 2022. godine obilježavala se 25. godina manifestacije *Krčka jedra*. Uz već tradicionalni *Noćni ples barki* i regatu na kojoj su sudjelovale brojne posade s Kvarnera i iz Istre s trideset i jednom barkom te organizirane promotivne pokazne radionice brodograđevne i pomorske baštine, na obali je postavljena izložba fotografija sa svih 25 krčkih regata te uređenja četiriju gradskih tradicijskih barki.

Godine 2024. Centar za kulturu Grada Krka je u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru organizirao i postavio izložbu s regate tradicijskih barki *Krčka jedra*, pod motom: *Plovili smo: plovimo i ploviti se mora - Navigare necesse est.*

Slika 9. Krčka jedra u Kotoru

15. Zaključak

Kao što kaže stara latinska izreka, *Navigare necesse est*, vjerujem da isto vrijedi i za *Krčka jedra* kao manifestaciju, kao i da će se okupiti nova grupa mladih ljudi, koji će preuzeti brigu za očuvanje brodograđevne, pomorske i ribarske baštine našega kraja.

Literatura

Prebeg, Katarina i Dunato, Nedeljko: *140 godina jedriličarskoga kluba Plav u Krku (1876. - 2016.)*, Krk, Jedriličarski klub Plav, 2016.

Autori fotografija: Luka Tabako, Borut Brozović, Igor Gržetić, Vladimir Kalinić, Lovro Šolman, Nedeljko Dunato, Ivica Brusić, Nedeljko Dunato

Design logotipova: *Krčka jedra* - Zvonimir Štimac, *Krčka pasara* - Igor Gržetić, *Bragoc Paolina* - Igor Gržetić, *140 godina JK Plav* - Igor Gržetić

Toni Kraljić*

E-mail: toni.kraljic@malinska.hr

KD Dubašnica d.o.o., Malinska-Dubašnica

DUBoak - Interpretacijski centar maritimne baštine

Sažetak

Općinu Malinska - Dubašnica povijesno određuju dva izuzetno vrijedna resursa, koja se u kontekstu razvoja kulture i civilizacije na ovom dijelu otoka Krka tisućljećima nadopunjuju. To su s jedne strane Jadransko more, a s druge bogate hrastove šume i plodna polja. Posljednjih desetljeća, uslijed promjena načina života, more je postalo najvrjedniji resurs, no ne više kao hranitelj ili sredstvo povezivanja, već za pružanje usluga u sezonskom turizmu. Posljedica toga je betonizacija i nasipavanje obale, širenje građevinskih područja na nekada vrijedna polja i šume te ubrzana i često neplanska apartmanizacija. U isto vrijeme dolazi do zanemarivanja i zaboravljanja tradicionalnih znanja, vezanih podjednako uz maritimnu, kao i ruralnu, odnosno svu kulturnu baštinu, a posljedično i do gubljenja stoljećima kovanog identiteta zajednice.

Sredinom prošlog desetljeća rodila se vizija urbanističko-arhitektonskog preoblikovanja rive u Malinskoj. Kao dio te ideje, nametnula se potreba za otvaranjem interpretacijskog centra u svrhu predstavljanja, valorizacije i revitalizacije bogate maritimne, kulturne i prirodne baštine Općine Malinska - Dubašnica. Na tom tragu, u lipnju 2022. godine otvoren je *Interpretacijski centar maritimne baštine DUBoak*. Centar je zamišljen i ostvaren kao jedinstveno mjesto koje uz interpretacijski postav udovoljava udruge vezane uz maritimnu baštinu Općine. Kroz multimedijalni postav i interpretaciju u Centru su predstavljena dva najvrjednija resursa i njihov međudodnos, odnosno baština uz njih vezana - maritimna i prirodna baština Općine Malinska - Dubašnica.

Ključne riječi: Dubašnica, maritimna baština, Interpretacijski centar, Malinska, DUBoak

1. Inicijativa

Uslijed nagle promjene privređivanja i načina života lokalnog stanovništva i time uzrokovanog gubitka mnogih baštinskih praksi, narušenog identiteta zajednice i urbane devastacije, koja je započela devedesetih godina prošloga stoljeća, pristupilo se intenzivnom promišljanju budućeg razvoja Općine Malinska – Dubašnica, prije svega u kontekstu održivog turizma: vraćanja izvornosti turističke ponude, stvaranja nove turističke ponude s ciljem konkurentnosti, kao i osnaživanja i revitaliziranja lokalne kulture i identiteta. Godine 2015. javlja se radna skupina „Bracerom prema zapadu“, koja kao odgovor na zacrtane ciljeve vidi upravo revitalizaciju i prezentiranje bogate

* Direktor Komunalnog društva Dubašnica d.o.o., Općina Malinska - Dubašnica

maritimne baštine. Tri godine nakon toga dolazi do obnove i porinuća pasare *Božjan*, čime je napravljen uistinu veliki iskorak, i posade iz Malinske počinju sudjelovati i stjecati iskustva na mnogim tada već razvijenim manifestacijama na sjevernom Jadranu.

Ubrzo nakon toga, 2020. godine, u jeku korona krize, započinje izgradnja *Interpretacijskog centra maritimne baštine DUBoak*. Osim samog multimedijanskog postava, koji interpretira teme maritimne i prirodne baštine, unutar zgrade Centra smještene su prostorije Jedriličarskog kluba *Malinska* i Športsko-ribolovne udruge *Lastavica* Malinska. Krov Centra pretvoren je u šetnicu, čime se korisnicima vratio dio javnog prostora i formirana je nova atrakcija. Osim svoje interpretacijske funkcije i doma za udruge, Centar je zamišljen i kao multimedijalna, multifunkcionalna kulturna ustanova na raspolaganju udrugama, stanovnicima i pravnim osobama Općine Malinska - Dubašnica.

Osmišljavanje i ostvarenje projekta podudaralo se, i zapravo je inicirano, potrebom preuređenja cijele površine luke Malinska i stvaranja novih sadržaja, i time pokrenute promjene prostornog plana Općine Malinska - Dubašnica, čime je riješena i najveća zapreka u realizaciji - prostorno-planska ograničenja. Prilikom same izgradnje Centra, trebalo je definirati model njegovog budućeg upravljanja, čemu je Općinsko vijeće doskočilo dodjeljivanjem Centra i njegovih djelatnosti postojećem komunalnom poduzeću *Dubašnica d.o.o.*

2. Realizacija projekta

Slika 1. ICMB DUBoak

Zgradu je projektirao arhitektonski ured NFO iz Zagreba, dok je muzeološki postav osmislila tvrtka FARO 11, pod vodstvom dr. sc. Tamare Nikolić Đerić. U realizaciji projekta sudjelovali su još: STUDIO PUTINJA d.o.o. - dizajn prostora, HEREDO -

plan interpretacije, VISUALIA - izvedba multimedije i ALPHERA - grafički dizajn. Izgradnja zgrade financirana je općinskim sredstvima u vrijednosti od 13.000.000,00 kn, a opremanje postava sufinancirano je sredstvima EFRR kroz projekt *ARCA ADRIATICA* (INTERREG Italija - Hrvatska) u iznosu od 318.000,00 eura. Izgradnja je započela u proljeće 2020. godine, a Centar je otvoren u lipnju 2022. godine.

Slika 2. Unutarnji postav

Put kroz postav ICMB *DUBoak* zamišljen je kao priča koja vodi od samoga početka, dakle od žira, jer u Dubašnici gotovo sve proizlazi iz hrasta, odnosno duba. Ime *DUBoak* izvedenica je iz lokalnog naziva za hrast - *dub* i engleske riječi *oak* (hrast), koje zajedno asociraju na riječ *dubok*, a duboka je malinskarska vala zaštićena od dominantnih vjetrova, duboko je i Jadransko more, duboka je i veza između lokalnog stanovništva i njegova okoliša... Koliko je dub bio važan za ovo područje, svjedoči i sam naziv naše općine - Dubašnica, a održivo gospodarenje hrastovim šumama rezultiralo je bogatom pomorskom trgovinom ogrjevnim drvom i ne manje bitnim - izuzetnom bioraznolikošću prostora. Unutarnji postav Centra kroz hrastove šume (*drumne*), očuvane s ciljem dobivanja brodograđevnog drva za mletački arsenal i kasniju trgovinu ogrjevnim drvom i mitologiju vezanu uz njih, vodi do tradicijskih brodica. U Centru su predstavljeni i Liburni, prva organizirana skupina na ovim prostorima i prva pomorska sila sjevernog Jadrana, a poznate su i nekadašnje lokacije njihovih brodogradilišta u našoj općini. Preko priča o lokalnoj brodogradnji, počecima kartografije, navigaciji, nastanku turizma i virtualne plovidbe iz Krka do Venecije na

braceri, dolazi se do središnjeg eksponata, *ladve* - monoksilnog plovila izdubljenog iz jednog komada debla. Upravo je *ladva*, kao izdubljeno deblo, najizravnija poveznica između šume i mora, odnosno stabla i plovidbe. U malinskarskoj vali *ladva* se u gotovo nepromijenjenom obliku rabila sve do prve polovice 20. stoljeća. Uz *ladvu*, maritimnu baštinu Malinske-Dubašnice obilježili su još i guc, pasara, bracara i loger, čije makete se mogu pronaći u Centru.

Vanjski postav Centra sačinjavaju tradicijske barke vezane na rivi u njegovoj neposrednoj blizini i tradicijsko brodogradilište obitelji Kraljić, u kojemu već gotovo 150 godina na istom mjestu članovi iste obitelji proizvode gotovo iste barke.

Slika 3. Škver obitelji Kraljić

3. Uloga lokalne zajednice i aktivnosti Centra

S obzirom na nedostatak javnih prostora za realizaciju društvenih i kulturnih događaja, odnosno općeniti nedostatak kulturnih i javnih sadržaja u užem centru Malinske, ali i usmjeravanje aktivnosti Centra upravo na lokalno stanovništvo, ubrzo nakon otvaranja ICMB DUBoak je postao rado posjećen i široko prihvaćen. U vrlo kratkom vremenu nakon otvaranja, pokrenuti su programi revitalizacije mnogih, gotovo zaboravljenih običaja, čija realizacija se temelji upravo na uključivanju lokalnog stanovništva i njihovog sačuvanog znanja. Time je stečeno povjerenje u rad i temeljne ideje Centra. Prateći plan upravljanja, *cost benefit* analize i ostale planove, u provođenje gotovo svih programa uključeni su dionici lokalne zajednice - bilo kroz suradništvo, volonterski rad, besplatan pristup raznim sadržajima ili kroz uključivanje u provođenje raznih radionica. Time pojedinci, najčešće upravo iz najugroženijih

skupina društva, ostvaruju ne samo vrijedno mjesto za zadovoljavanje svojih društvenih potreba, nego i mogućnost za ostvarivanje dodatnih prihoda.

Iako je *DUBoak* centar maritimne baštine, u svoje programe i aktivnosti pokušava uklopiti čim više lokalnih baštinskih fenomena, tako da kroz svoje aktivnosti zahvaća gastronomsku baštinu, prirodnu baštinu, kulturnu baštinu, sport i sl., jer maritimna baština je ukupnost življenja na moru i uz more.

S ciljem valoriziranja naše bogate baštine i njezinog približavanja posjetiteljima i lokalnom stanovništvu, u *DUBoaku* se kontinuirano provodi cijeli niz edukativnih radionica, interpretacijskih šetnji i vezanih manifestacija. Radionice obuhvaćaju različite teme - od maritimnih i mornarskih vještina, do ekoloških, gastronomskih i kreativnih radionica. Interpretacijske šetnje uključuju *in situ* učenje o temeljnim fenomenima koji našu zajednicu izdvajaju od ostalih: posjet *drmunima*, šumskom fenomenu otoka Krka, i objašnjavanje povezanosti tradicionalnih načina gospodarenja krajobrazom s izuzetnom bioraznolikošću koju naš prostor još uvijek baštini, zatim posjet fenomenima vezanim uz maritimnu baštinu, i samu plovidbu tradicijskim plovilima, koja su dio vanjskog postava.

Slika 4. Radionice centra DUBoak

Djelatnici Centra s volonterima i članovima raznih udruga provode radionice i pokazna jedrenja i veslanja te sudjeluju na regatama i smotrama tradicijskih barki širom Jadrana, Hrvatske, ali i Europe. U 2024. godini, u okviru aktivnosti Centra, započela je valorizacija običaja vezanog uz obilježavanje blagdana *Sense* (Uzašašće Gospodinovo), kako bi se predložio za upis u Registar kulturnih dobara Republike

Hrvatske. Radi se o drevnom pastirskom običaju, koji je karakterističan isključivo za župu Dubašnica, a čiji vrhunac je utrka „Teć za sir“, u kojoj se dubašljanski mladići utrkuju za kolut ovčjeg sira.

Na dan svetkovine Gospe od Anđela, lokalno *Porcijunkulu*, vlasnici barki i brodova s Krka, Cresa i Lošinja stoljećima su plovili na Glavotok, franjevački glagoljaški samostan iz 15. stoljeća, kako bi primili blagoslov za svoja plovila i posadu. Ova svetkovina je i dan potpunog oprosta, tzv. Porcijunkulskog oprosta, koji mogu dobiti vjernici u svim franjevačkim crkvama diljem svijeta. Običaj je gotovo iščezao, ali od 2023. godine plovila organizirano iz Malinske plove za Glavotok, čime je ovaj drevni običaj revitaliziran i kroz 2025. godinu planira se njegov upis u već postojeće zaštićeno kulturno dobro RH „Jadranska marijanska maritimna hodočašća“.

Slika 5. Porcijunkula

Također, do sada su organizirana dva izdanja „Dubašljanske gastronomije“. Ovo kulinarско putovanje u prošlost nadahnuto je živopisnim pseudo-tekstom akademika Branka Fučića iz 1996. godine *Gastronomija grišnoga fra Karla z Dubašnice*. Manifestacijom se slavi lokalni čakavski govor, dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja te mediteranska prehrana na hrvatskom Jadranu, njegovoj obali, otocima i dijelu zaleđa, sve troje upisano u UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva pod nematerijalna dobra.

Naposljetku, *DUBoak* je suorganizator Smotre i regate tradicijskih plovila *Homo na jidra*. Ova manifestacija postala je središnja manifestacija obilježavanja bogate

maritimne baštine našega kraja, koja slavi *Umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima duž hrvatske obale* i *Umijeće gradnje i plovidbe tradicijskim barkama Kvarnera*, oboje upisano u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske. Sama manifestacija je izuzetan doprinos razvoju postsezonske turističke ponude, kao i mamac za mnoge stanovnike našega kraja, koji su već gotovo zaboravili na svoju bogatu maritimnu baštinu.

Slika 6. Homo na jidra

Najveće priznanje za dosadašnji rad uslijedilo je 2023. godine, kada je Centru dodijeljena nagrada *Živa* za najbolji baštinski lokalitet Foruma slavenskih kultura 2023. godine.

4. Prepreke i problemi

Kako bi Centar optimizirao povrat uložених sredstava i maksimizirao aktivnosti, u njemu su trajno zaposlene tri osobe, što uzrokuje značajne godišnje izdatke za plaće, odnosno ukupni hladni pogon. S obzirom na to da Centrom upravlja trgovačko društvo, nije moguće izravno proračunsko financiranje njegova rada. Zbog navedenog, financijska održivost pokušava se ostvariti kroz aktivnosti u okviru rada trgovačkog društva i sudjelovanjem u EU projektima. Komunalno društvo *Dubašnica d.o.o.* trenutno provodi dva Interreg projekta: SReST (INTERREG DANUBE) i FoRESisT (INTERREG SLO - HRV), koja su vezana uz rad i aktivnosti Centra. SReST je

fokusiran na Društveno odgovorni Slow Food turizam u dunavskoj regiji. Taj je međuregionalni projekt usmjeren na očuvanje agrobioraznolikosti i gastronomskog blaga kroz *slow food* turizam. U okviru projektnih aktivnosti, u 2025. godini financirat će se manifestacije *Sensa* i *Gastronomija*. FoRESisT je pak fokusiran na očuvanje i vrednovanje šumskih i poljoprivrednih ekosustava, i u sklopu toga projekta provode se značajna istraživanja lokalne bioraznolikosti i baštinskih praksi koje su do nje doveli.

Budući napredak u radu, kao i rješavanje mnogih problema vezanih uz funkcioniranje Centra, planira se osnivanjem nove Javne ustanove u okviru Općine Malinska - Dubašnica, koja će preuzeti upravljanje ICMB-om *DUBoak* te sličnim institucijama i fenomenima koje baštini naša Općina. Time će se značajno pojeftiniti i olakšati financiranje, a posljedično i funkcioniranje, čime će se jamčiti dugogodišnja održivost, a time i napredak aktivnosti i rada Centra.

5. Zaključak

Iz primjera utjecaja, odnosno učinka koji je otvaranje ICMB *DUBoak* izazvalo u Općini Malinska - Dubašnica u vrlo kratkom vremenu nakon otvaranja, vidljiva je korist ulaganja i planiranja kulturnih sadržaja s ciljem revitaliziranja baštine, kao i prezentiranje iste širim korisnicima - jednako lokalnom stanovništvu i posjetiteljima, s ciljem stvaranja dodatne ponude u turizmu. Izvjesno je da je otvaranje Centra izazvalo pozitivan *spill over efekt* na širem području. Naravno, nije dovoljno samo izgraditi zgradu i opremiti je - gotovo je jednako toliko važno detaljno isplanirati model upravljanja i daljnje aktivnosti samoga projekta te zadržati agilnost u prilagođavanju budućim potrebama i eventualnoj promjeni modela upravljanja.

Marija Marinković*

E-mail: marija@lopar.com

Turistička zajednica Općine Lopar

Interpretacijski centar *Čovik i more* - očuvanje i promocija ribarske i pomorske baštine Lopara

Sažetak

Ovaj rad analizira proces osnivanja i djelovanja Interpretacijskog centra *Čovik i more* u Loparu, koji je otvoren s ciljem očuvanja i interpretacije pomorske i ribarske baštine. Opisane su faze planiranja, inicijative, realizacije projekta, izbor tematskih cjelina i izazovi u realizaciji. Poseban naglasak stavljen je na doprinos lokalne zajednice i aktivnosti centra nakon otvorenja. Rad također razmatra buduće smjernice razvoja interpretacije baštine u kontekstu održivog turizma. Interpretacijski centar *Čovik i more* otvoren je 18. prosinca 2023. godine u Loparu s ciljem očuvanja i interpretacije pomorske i ribarske baštine ovoga kraja. Inicijativa za osnivanje centra proizašla je iz potrebe za adekvatnim prostorom za čuvanje, izlaganje i interpretaciju materijalne i nematerijalne baštine, kao i želje za edukacijom lokalnog stanovništva i posjetitelja o bogatoj maritimnoj povijesti, kako Lopara tako i otoka Raba. Kroz analizu dosadašnjih izazova i planova za budući razvoj, rad naglašava važnost interpretacije baštine kao sredstva za očuvanje identiteta i održivi razvoj lokalne zajednice.

Ključne riječi: interpretacijski centar, *Čovik i more*, Lopar, ribarska baština, pomorska tradicija

1. Uvod

Interpretacijski centar *Čovik i more* na inovativan način pristupa očuvanju i interpretaciji ribarske i pomorske baštine, kako Lopara tako i otoka Raba. Smješten u Loparu na otoku Rabu, ovaj centar integrira povijesne, kulturne i edukativne elemente, kako bi lokalnom stanovništvu i ostalim posjetiteljima približio važnost ribarske i pomorske tradicije. Projekt je pokrenut uz podršku Lokalne akcijske grupe u ribarstvu (LAGUR-a) *Tramuntana*, koristeći sredstva FLAG (Fisheries Local Action Group) natječaja.

Od otvorenja 18. prosinca 2023. godine postao je važan dio turističke i kulturne ponude Lopara. Centar se aktivno koristi za edukativne radionice, tematske izložbe i promociju kulturne baštine, s naglaskom na povezanost s turističkim sektorom. Otvoren je cijele godine, a ulaz je besplatan, čime se potiče inkluzivnost i dostupnost. Unatoč poteškoćama u realizaciji projekta, poput složene administracije i ograničenih resursa, projekt je uspješno realiziran i predstavlja značajan doprinos očuvanju baštine i razvoju lokalne zajednice.

* Voditeljica marketinga u Turističkoj zajednici općine Lopar

Otvoren je na inicijativu Turističke zajednice Općine Lopar te je sufinanciran iz fondova Europske unije (EU fondova). Osnovna svrha centra je zaštita i promocija kulturne baštine kao temelja za održivi razvoj ribarskog i akvakulturnog područja Lopara i otoka Raba.

2. Inicijativa

Ideja o osnivanju interpretacijskog centra potekla je iz potrebe za očuvanjem ribarske i pomorske baštine Lopara, a ključni povod za pokretanje projekta bio je natječaj LAGUR-a *Tramuntana* iz 2019. godine za mjeru 2.A.1.A. „Razvoj turističkih sadržaja povezanih s tradicijom ribarskog kraja”. Direktor Turističke zajednice Općine Lopar, Marin Mušćo, zajedno s projektnim timom, prepoznao je ovu priliku i započeo konzultacije sa stručnjacima i lokalnom zajednicom. Ovaj prostor nastao je iz potrebe da se sačuva i ispriča priča o životu naših predaka - od povijesnih događaja, tradicionalnih plovila i ribarskih tehnika, pa sve do priča iz prošlosti i specifičnih prehrambenih navika.

Značajan doprinos očuvanju sjećanja na prošlost dali su i lokalni i etnografski zapisi, kao i ostali povijesni izvori koji bilježe običaje i svakodnevni život ribara i pomoraca na Rabu te ključni aspekti života otočana vezanih uz more. Kako bi se osigurala vjerodostojnost sadržaja, postav centra koncipiran je u suradnji s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja, čiji su stručnjaci pripremili muzeološke i interpretacijske materijale za odabrane tematske cjeline. Takvi izvori omogućili su dublji uvid u tradicijske prakse koje danas interpretiramo kroz postav centra.

Lopar se prvenstveno ističe po svojoj geografskoj konfiguraciji i smještaju na otoku Rabu. Smješten na sjeveroistočnom dijelu otoka, Lopar je u prošlosti bio relativno izoliran od ostatka otoka, s obzirom na to da je najudaljenije mjesto od središta Raba. Ova specifičnost dovela je do razvoja vlastitih praksi i kulturnih običaja, koji su se oblikovali u skladu s potrebama i izazovima života na tom dijelu otoka. Zbog udaljenosti od središta otoka, Lopar je bio gotovo autonoman, a lokalno stanovništvo oslonjeno na vlastite resurse i sposobnosti preživljavanja, što se odražavalo na kulturnu baštinu, koja je neodvojiva od prirodne baštine. Prirodni svijet u Loparu oblikovao je način života i prehrambene navike, gdje je more bilo glavni izvor hrane i života, a specifičnosti tog života stvorile su jedinstveni kulturološki pečat.

Budući da je Lopar bio odvojen od ostatka otoka, s manjim utjecajem vanjskih kulturnih i političkih pritisaka, lokalna zajednica razvila je specifičan identitet, utemeljen na znanju i vještinama potrebnima za preživljavanje. To je uključivalo razvoj specifičnih tehnika za uzgoj i ribolov, koji su bili prilagođeni izazovima života na relativno izoliranom mjestu. Lopar je stoga uvijek bio „drugačiji” od ostatka otoka, s vlastitim potrebama, rješenjima i tradicijama, koje su se kroz stoljeća prenosile i oblikovale jedinstven identitet ovog mikrolokaliteta.

Jedan od razloga zašto je ovaj projekt pokrenut je i nedostatak prostora za izlaganje artefakata i građe koja je bila od važnosti za povijest i kulturu ovoga

područja. U tom kontekstu, Interpretacijski centar *Čovik i more* predstavlja rješenje za dugoročni problem nedostatka prostora za izložbe, a uz to omogućuje i bolju zaštitu i prezentaciju kulturne baštine. Otvaranjem ovog centra dobili smo prostor za održavanje raznih aktivnosti tijekom cijele godine.

3. Realizacija projekta

Interpretacijski centar *Čovik i more* ima edukativnu, kulturnu i turističku funkciju, koja se temelji na interpretaciji pomorske baštine Raba i šireg jadranskog područja. Centar nastoji kroz interaktivne izložbe, multimedijalne prikaze i edukativne aktivnosti očuvati i prenijeti znanje o pomorskoj povijesti, tradiciji i kulturnom naslijeđu. Središnja funkcija centra je omogućiti posjetiteljima razumijevanje i dublje povezivanje s morem, njegovom poviješću i utjecajem na društva koja su živjela na obali.

Suradnja s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja, Pomorskim fakultetom u Rijeci, Centrom tehničke kulture i Hrvatskim savezom brodomaketara bila je ključna za osiguranje kvalitete i relevantnosti postava. Tamara Nikolić Đerić iz tvrtke *Kulturbiro* osmislila je plan interpretacije i oblikovanje tekstova, dok je tvrtka *Kindin*, predvođena Sanjinom Kunićem, bila zadužena za oblikovanje prostora. Lokalna zajednica doprinijela je doniranjem predmeta i dijeljenjem znanja o tradiciji i životu predaka.

Postav Interpretacijskog centra *Čovik i more* osmišljen je kao kombinacija tekstualnih panela, autentičnih izložaka i multimedijalnih sadržaja. Kroz 30 snimljenih video-zapisa na totemima prikazane su teme vezane uz ribarstvo, brodogradnju, pomorsku baštinu i tradicionalnu kuhinju.

Dodatno, postav uključuje slike tradicionalnih plovila na totemima te brojne stare fotografije postavljene po zidovima, koje prikazuju prizore iz svakodnevnog života i pomorskih aktivnosti. Ova kombinacija omogućuje posjetiteljima da na interaktivan način upoznaju bogatu baštinu Lopara. Logotip Interpretacijskog centra *Čovik i more* vizualno spaja tirkiznu i tamnoplavu boju, simbolizirajući plitki i duboki dio mora. Njegov znak obuhvaća stilizirano ljudsko oko, ribu i val, čime se naglašava isprepletenost čovjeka i morskog svijeta. Dizajn odražava harmoničan suživot čovjeka i mora te važnost njihove međusobne povezanosti.

Slika 1. Logotip interpretacijskog centra „Čovik i more“

Centar je podijeljen u četiri tematske sobe:

3.1. Prva soba: Povijest

Prva, uvodna tema Interpretacijskog centra *Čovik i more* usmjerena je na povijest Lopara, povezujući je s razvojem otoka Raba i širim povijesnim događanjima na Mediteranu. Cilj ove tematske sobe je smjestiti posjetitelje u društveni i povijesni kontekst postava, istovremeno predstavljajući ključne aspekte pomorske baštine otoka, od najranijih vremena do modernog razdoblja.

Povijesni prikazi, popraćeni multimedijalnim sadržajima, fotografijama i tekstovima, omogućuju posjetiteljima da urone u prošlost Lopara i razumiju kako su more i pomorstvo oblikovali identitet lokalne zajednice. Ova soba tako služi kao temeljni uvod u cjelokupnu priču Interpretacijskog centra *Čovik i more*.

3.2. Druga soba: Plovila, oruđa i tehnike

U drugoj sobi interpretacijskog centra uvodi se tema plovila i ribarstva, koja je ključna za povijest i kulturnu baštinu Lopara i Raba. Razvoj ribarstva i pomorstva na otoku Rabu ima dugu tradiciju, o čemu svjedoče zapisi u *Rapskom zborniku* „Pomorstvo Raba nekad i danas“, gdje se navode ključni aspekti života otočana vezanih uz more. Povijesni izvori, poput rada Ivana Pederina „Svakidašnjica u Rabu od mistike do renesanse i baroka“ detaljno opisuju svakodnevni život Rabljana i njihov oslonac na djelatnosti vezane uz more.

Rab, kao i ostatak Jadrana, ima dugu povijest u korištenju raznih tipova plovila, koji su se prilagođavali tehnološkim naprecima i promjenama u potrebama stanovništva. Od prvih brodica i galija, do modernijih plovila koja koriste parni pogon i motor, plovila su igrala ključnu ulogu u svakodnevnom životu ljudi na ovom području. Rab je, kao i mnogi drugi dijelovi Jadrana, bio poznat po svojoj pomorskoj tradiciji i specifičnim tipovima plovila koja su se koristila za ribolov i prijevoz tereta. Neka od najpoznatijih plovila koja su bila prisutna na Rabu i u Loparu, karakteristična za lokalnu pomorsku baštinu, uključuju rapsku i loparsku laju, gajetu, pasaru i batanu. Ova plovila bila su prilagođena za ribolov u priobalnim vodama i prijenos tereta, a njihova konstrukcija i uporaba predstavljaju specifičnost ovoga kraja.

Za razliku od tradicijskih plovila poput laje, koja se zadržala u upotrebi sve do sredine 20. stoljeća, starija plovila poput galija, trabakula i bracara izašla su ranije iz uporabe zbog uvođenja novih tehnologija, kao što su parni i motorni pogon. Ipak, ova starija plovila ostaju važan dio pomorske baštine i povijesti te se izlažu u centru uz pomoć grafika, maketa i slika. U vitrini su ispod stakla izloženi alati za gradnju brodica. Ovi alati i tehnike gradnje su od velike važnosti, jer prikazuju način na koji su ljudi koristili svoje vještine za izgradnju plovila koja su im bila neophodna za svakodnevni život. Izgradnja brodica povezana je s temom ribarstva, jer su upravo ova plovila korištena za ribolov, a posebno za lov na tune i skuše, koji je bio specifičan za područje Lopara i Raba. Ribarstvo je bilo važan dio lokalne ekonomije i kulture.

Temeljni dio ove teme je prikazivanje ribarskih tehnika kroz povijest, s naglaskom na specifičnosti lova na tune i skuše, koji su se, nažalost, morali smanjiti zbog ekoloških uvjeta i pretjeranog izlova. Pored toga, izloženi su i predmeti vezani uz ribarsku tradiciju, poput alata, mreža i drugih potrepština, uz detaljne tekstove koji objašnjavaju povijest i razvoj ribolova na ovom području.

Slika 2. Soba: Plovila, oruđa i tehnike (autor: Petar Lupić)

3.3. Treća soba: Čovik i more

U trećoj sobi posjetitelji će se upoznati s dubokom povezanosti ljudi i mora kroz društvene i kulturne fenomene koji su se razvijali tijekom povijesti. Tema „More je život” ističe ključnu ulogu mora u oblikovanju tradicija, običaja i svakodnevnog života ljudi te njihove duhovne i simboličke odnose prema njemu. Kroz ovu prostoriju posjetitelji istražuju kako je more, osim što je bilo izvor života i preživljavanja, oblikovalo i duhovnu povezanost lokalne zajednice, ostavljajući snažan trag na jezik, vjerovanja i običaje. More se ovdje prikazuje kao životodajna snaga, ali i kao nepredvidiv element koji nosi i opasnosti te izaziva duboku povezanost s lokalnom tradicijom. Posjetitelji će shvatiti kako je vjera oblikovala život ljudi koji su svaki dan živjeli u blizini mora i rizika koji su ga pratili. Ova soba posjetiteljima je posebno zanimljiva, jer kroz priče i običaje koji su oblikovali naš identitet naglašava duboku povezanost čovjeka i mora.

3.4. Četvrta soba: Tradicionalna kuhinja

Kroz povijest, život otočana bio je neraskidivo povezan s morem, a to se najviše odražava u njihovoj prehrani. Riblja jela, jednostavna, ali bogata okusima, stoljećima su se pripremala prema receptima koji su se prenosili s generacije na generaciju. U Interpretacijskom centru *Čovik i more* posjetitelji imaju priliku upoznati specifične prehrambene navike i gastronomsko naslijeđe kako otoka Raba, tako i Lopara, gdje svaki recept priča priču o teškom, ali ispunjenom životu uz more. More je bilo i ostalo glavni izvor prehrane otočana, a riba se pripremala na način koji je odgovarao tadašnjim mogućnostima - jednostavno, s malo sastojaka, ali s puno ljubavi i poštovanja prema prirodi. Kroz priče i izložene artefakte može se doživjeti kako su naši preci pripremali hranu, kako su čuvali ribu i na koji način je more oblikovalo njihov svakodnevni život. Tradicionalna rapska kuhinja nije samo niz recepata - ona je dio identiteta, dio života otočana i još jedan dokaz kako je more oduvijek bilo izvor života i inspiracije za ljude koji ovdje žive.

Slika 3. Spajanje prošlosti i sadašnjosti - djeca u nošnji ispred multimedijalnog prikaza plovila (autor: Petar Lupić)

4. Financiranje projekta

Projekt uspostave Interpretacijskog centra *Čovik i more* proveden je u dvije faze, pri čemu je korištena kombinacija vlastitih sredstava i bespovratnih sredstava iz europskih fondova.

Prva faza, financirana isključivo vlastitim sredstvima u iznosu od 800.000 kuna (oko 100.000,00 eura), obuhvaćala je ključne građevinske radove, koji su

omogućili nastavak projekta. Izvedeni su zahvati na konstrukciji zgrade, uključujući uklanjanje krova, dogradnju skladišnog prostora, izgradnju stepeništa te pripremne radove potrebne za daljnju realizaciju projekta. Ova faza bila je ključna za osiguranje infrastrukture potrebne za postavljanje izložbenog postava i multimedijjskih sadržaja.

Druga faza realizirana je uz financijsku potporu FLAG natječaja, iz kojega je osigurano oko 2.465.367,70 kuna (oko 327.000,00 eura) iz sredstava Europske unije putem Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo. Ova faza uključivala je dogradnju kata, unutarnje uređenje prostora, postavljanje namještaja, instalaciju multimedijalne opreme te konačno oblikovanje postava i interpretacijskih sadržaja. Cilj ove faze bio je osigurati visokokvalitetnu prezentaciju pomorske baštine kroz modernu interpretaciju i interaktivne prikaze. Ukupni trošak realizacije projekta iznosio je 3.265.367,70 kuna (oko 432.500,00 eura). Ova kombinacija izvora financiranja omogućila je provedbu svih planiranih aktivnosti, osiguravajući dugoročnu održivost centra i njegovu funkcionalnost. Proces prijave i realizacije projekta bio je izazovan, s obzirom na složenost administrativnih postupaka vezanih uz EU projekte, ali uz podršku LAGUR-a *Tramuntana* i Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, sve faze uspješno su dovršene u skladu s predviđenim rokovima i standardima. U konačnici, zahvaljujući osiguranim sredstvima, Lopar je dobio suvremeni interpretacijski centar koji ne samo da doprinosi očuvanju i promociji pomorske baštine, već i obogaćuje turističku i kulturnu ponudu destinacije.

5. Poteškoće, izazovi i rješenja

Tijekom pripreme i realizacije projekta, tim se suočavao s nizom izazova koji su zahtijevali veliku posvećenost, strpljenje i prilagodljivost. S obzirom na to da se radilo o opsežnom projektu koji je uključivao građevinske zahvate, istraživanje, prikupljanje materijala, snimanje video-sadržaja i postavljanje multimedijalnih elemenata, svaki korak nosio je određene prepreke koje je trebalo uspješno riješiti. Jedan od najvećih izazova bila je složenost administrativnih procedura vezanih uz EU projekte. Od samog početka bilo je nužno osigurati da se svaki aspekt projekta provodi u skladu s propisima i standardima, što je zahtijevalo detaljno planiranje, pripremu opsežne dokumentacije, pravovremenu dostavu izvještaja te usklađivanje svih aktivnosti s financijskim i operativnim smjernicama. Svaki trošak morao je biti opravdan i dokumentiran, a svi ugovori, natječaji i izvještaji podliježali su rigoroznim provjerama. Proces provjera i dopuna često je oduzimao mnogo vremena i zahtijevao je dodatna pojašnjenja i dostavu novih dokumenata, što je dodatno usporavalo tijek realizacije projekta. Osim administrativnih prepreka, organizacija snimanja edukativnih video-sadržaja bila je izrazito zahtjevna. Snimljeno je čak 30 edukativnih filmova, a svako snimanje moralo se pažljivo uskladiti s vremenskim uvjetima i dostupnošću sudionika. Budući da su pojedini kadrovi zahtijevali specifične vremenske uvjete - mirno more, bez vjetrova, određenu svjetlost ili atmosferu, bilo je potrebno pomno pratiti vremenske prognoze i prilagođavati raspored snimanja u zadnji trenutak. Također, sudionici koji

su sudjelovali u rekonstrukciji tradicionalnih ribarskih tehnika morali su biti slobodni upravo u tim trenucima, što nije uvijek bilo lako organizirati, jer su mnogi od njih imali svoje redovne obaveze. Neki od sudionika, premda su prvotno iskazali interes, na kraju nisu mogli sudjelovati zbog poslovnih ili osobnih razloga, pa je u kratkom roku bilo potrebno pronaći zamjene. Još jedna neočekivana poteškoća bila je prikupljanje autentičnih predmeta za postav Interpretacijskog centra. Iako su mnogi mještani rado sudjelovali u doniranju tradicijskih ribarskih alata, fotografija i drugih vrijednih eksponata, pojedini predmeti za vlasnike su imali veliku sentimentalnu vrijednost. Zbog toga je bilo potrebno uložiti puno vremena i truda u razgovore s vlasnicima, objasniti im značaj projekta i uvjeriti ih da će njihovi predmeti biti pažljivo sačuvani i izloženi uz odgovarajuće oznake koje će odati počast njihovoj obiteljskoj povijesti.

Kroz cijeli proces ključnu ulogu odigrala je suradnja s iskusnim stručnjacima i institucijama. Muzeolozi, dizajneri i povjesničari pomogli su oblikovati sadržaj na način koji je vjerodostojan, edukativan i privlačan posjetiteljima. Lokalna zajednica također je dala veliki doprinos, ne samo doniranjem predmeta, već i sudjelovanjem u snimanju, organizaciji radionica i prenošenju znanja o tradicionalnim tehnikama ribolova i brodogradnje.

Unatoč svim poteškoćama, posvećenost i timski rad omogućili su uspješnu realizaciju projekta, čime je Lopar dobio moderan interpretacijski centar koji ne samo da dokumentira i prezentira bogatu pomorsku baštinu, već i aktivno uključuje posjetitelje kroz interaktivne sadržaje i multimedijske prikaze. Ovo iskustvo bilo je izazovno, ali je istovremeno ojačalo svijest o važnosti očuvanja kulturne baštine i povezivanja zajednice u zajedničkom cilju - prenošenju priče o životu uz more naših predaka budućim generacijama.

6. Uloga lokalne zajednice

Suvremeni pristupi očuvanju baštine sve više naglašavaju važnost uključivanja lokalnih zajednica i pojedinaca u procese prepoznavanja i vrednovanja njihovih kulturnih vrijednosti. Smjer u kojem je centar osmišljen, kako kroz vizualni identitet tako i kroz svoje funkcije, odraz je namjere da se očuva i dodatno osnaži lokalni kulturni identitet. Proces stvaranja uključivao je temeljito proučavanje dostupnih izvora, razgovore s mještanima te suradnju stručnjaka iz različitih disciplina, čime se dodatno potvrdilo da je život na otoku neraskidivo povezan s morem. Lokalna zajednica igrala je ključnu ulogu u realizaciji Interpretacijskog centra *Čovik i more*, od prvotne ideje do konačne realizacije. Njihova uključenost bila je vidljiva na više razina - od pružanja povijesnih informacija i osobnih priča do doniranja predmeta pomoću kojih je stvoren izložbeni postav. Upravo zahvaljujući ovom aktivnom sudjelovanju, centar ne samo da prikazuje baštinu, već i odražava kolektivni identitet Lopara.

Suradnja s mještanima bila je temeljna za osmišljavanje sadržaja. Kroz razgovore i istraživanja, došlo se do spoznaje da je život na otoku u potpunosti oblikovan morem - ono je bilo izvor hrane, inspiracija za običaje i ključno za gospodarske aktivnosti

poput ribarstva i brodogradnje. Upravo su ta iskustva i priče lokalne zajednice omogućile stvaranje vjerodostojnog i emotivnog postava.

Organizacija događanja i radionica u suradnji s lokalnim školama i udrugama dodatno doprinosi ovoj povezanosti, omogućujući mlađim generacijama da uče o tradiciji kroz interaktivne sadržaje, dok stariji članovi zajednice aktivno prenose svoja znanja i iskustva. Interpretacijski centar *Čovik i more* na taj način nije samo prostor za edukaciju posjetitelja, već i središte koje povezuje zajednicu, čuvajući kolektivno pamćenje i identitet kroz suvremene baštinske prakse.

More je za otočane bilo i ostalo ključni faktor koji oblikuje njihov svakodnevni život. Bez obzira na to radi li se o ribarenju, brodogradnji ili običajima poput tradicionalnih povorki i vjerskih proslava, more ima izravan ili neizravan utjecaj na sve aspekte života. Cilj centra je prikazati tu isprepletenu povezanost, ističući koliko je život na otoku uvijek bio i ostao neraskidivo povezan s morem, njegovim resursima i simbolikom.

7. Aktivnosti centra nakon otvorenja

Interpretacijski centar *Čovik i more* 2024. godinu obilježio je uspješnim radom i raznovrsnim programima usmjerenima na očuvanje i promociju pomorske tradicije Lopara i otoka Raba. Kroz edukativne radionice, tematska događanja, izložbe i stalno vođenje, centar je bio mjesto okupljanja svih generacija te je ostvario dobru posjećenost, kako domaćeg stanovništva, tako i turista.

Tijekom godine, u suradnji s Centrom za kulturu i sport Lopar, održan je niz edukativnih i tradicijskih radionica, koje su privukle velik broj posjetitelja, osobito djece.

Održavale su se radionice vezivanja čvorova, gdje su djeca učila osnovne pomorske čvorove i njihovu primjenu, i izrada maketa rapske lađe. Jedan od posebnih događaja bio je Festival mora i lokalne tradicije *Ljudi od mora*, koji je dodatno obogatio program centra. U sklopu festivala, osim posjeta centru, održane su:

- tradicijska radionica: prezentacija tradicionalnih plovila i alata,
- prikaz starih ribolovnih alata i izrada *vršica od sića*: posjetitelji su imali priliku vidjeti stare alate i sudjelovati u izradi vrša,
- prezentacija sviranja *miha*: tradicionalni glazbeni instrument dodatno je obogatio program festivala, vraćajući posjetitelje u prošlost kroz zvukove lokalne glazbe.

Centar su tijekom godine posjećivali različiti profili posjetitelja: djeca, odrasli, domaći gosti i turisti. Osim radionica, u centru su održani i razni sastanci, predavanja i promocije kulturne baštine. Organizirane su tematske izložbe, koje su dodatno istaknule važnost pomorske baštine i života s morem. Posebno je zapaženo da su domaći posjetitelji činili veći udio tijekom godine, dok su strani turisti centar posjećivali u manjem broju, čak i tijekom ljetnih mjeseci. No, kroz suradnju s turističkim sektorom, nastoji se povećati broj međunarodnih posjetitelja kroz ciljane promotivne aktivnosti.

Slika 4. Presentacija tradicionalnih plovila i alata

Trenutno, s obzirom da se Interpretacijski centar nalazi u sklopu zgrade Turističke zajednice Općine Lopar (TZO Lopar), djelatnici TZO-a organiziraju vođene ture i ostala događanja zajedno s Centrom za kulturu i sport Lopar. Za provedbu programa i vođenje raznih tradicijskih radionica angažiraju se vanjski suradnici, stručnjaci i članovi lokalne zajednice.

Osim s lokalnim institucijama, centar surađuje i s drugim baštinskim organizacijama i interpretacijskim centrima u regiji, čime se dodatno osnažuje mreža kulturnih institucija posvećenih očuvanju pomorske tradicije. Ta povezanost omogućuje razmjenu znanja, iskustava i zajedničke projekte usmjerene na valorizaciju i promociju kulturne baštine Kvarnera i Jadrana.

Interpretacijski centar *Čovik i more* dijeli slične ciljeve i koncepciju s drugim interpretacijskim centrima i muzejima posvećenima očuvanju pomorske i ribarske baštine. Primjerice, *Muzej betinske drvene brodogradnje* na otoku Murteru bavi se tradicijom drvene brodogradnje, dok *Ekomuzej batana* u Rovinju ističe važnost malih tradicijskih plovila i njihovog utjecaja na lokalnu zajednicu.

Na otoku Rabu nalazi se i *Juxta Mare*, virtualni muzej koji priča zanimljivu povijest brodogradnje, pomorstva i ribarenja otoka Raba. Ovaj projekt posjetiteljima približava bogatu pomorsku prošlost otoka kroz niz tematskih točaka koje obrađuju tradiciju brodogradnje, trgovinu, pomorstvo i život uz more. Za razliku od *Juxta Mare*, koji interpretira pomorsku baštinu na otvorenom prostoru koristeći informativne ploče, *Čovik i more* pruža interaktivno iskustvo kroz multimedijalne sadržaje, edukativne radionice i izložbene postavbe. Ova dva projekta međusobno se nadopunjuju, nudeći posjetiteljima različite načine upoznavanja s pomorskom baštinom otoka Raba.

Uz lokalne institucije, *Čovik i more* surađuje i s drugim interpretacijskim centrima kroz razmjenu znanja, sudjelovanje na konferencijama i zajedničke projekte. Primjer toga je sudjelovanje predstavnika centra na konferenciji povodom 15 godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine Kvarnera i Istre, gdje je Interpretacijski centar *Čovik i more* predstavljen kao primjer dobre prakse.

Jedno od važnijih priznanja ove godine bila je nagrada ECTN Awards (European Cultural Tourism Network Awards) - Europske mreže kulturnog turizma. Interpretacijski centar *Čovik i more* ušao je u finale i osvojio treće mjesto, što je iznimno postignuće. ECTN Awards prepoznaju najbolje prakse u očuvanju kulturne baštine i njezinoj promociji kroz turizam, a ova nagrada dodatno potvrđuje našu posvećenost očuvanju tradicije i razvoju kulturnog turizma.

Ovakva povezanost i usporedba s drugim interpretacijskim centrima omogućuju daljnji razvoj sadržaja i primjenu novih metoda interpretacije baštine, čime se Lopar dodatno pozicionira kao važna točka u očuvanju pomorske kulture Jadrana.

8. Prepreke i problemi u sadašnjem i budućem radu

Iako Interpretacijski centar *Čovik i more* bilježi značajan uspjeh i pozitivne reakcije posjetitelja, suočava se i s izazovima koji zahtijevaju daljnja ulaganja i prilagodbe, kako bi se osigurala dugoročna održivost. Jedan od ključnih problema je financijska održivost, s obzirom na to da centar zahtijeva kontinuirana ulaganja u održavanje, ažuriranje sadržaja i osmišljavanje novih programa. Planiraju se nova partnerstva i aktivnosti koje bi mogle pridonijeti stabilnijem financiranju te omogućiti daljnji razvoj interpretacijskih i edukativnih sadržaja.

Još jedan izazov odnosi se na nedostatak ljudi koji mogu aktivno sudjelovati u radionicama i prijenosu znanja. Većina stručnjaka i lokalnih znalaca koji bi mogli prenijeti vještine tradicionalnog ribarstva, brodogradnje i drugih pomorskih zanata su starije životne dobi, a mnogi od njih, zbog zdravstvenih razloga ili nedostatka energije, nisu u mogućnosti redovito sudjelovati u edukativnim programima. Zbog toga je potrebno osmisliti nove pristupe, uključujući snimanje svjedočanstava, digitalizaciju sadržaja te suradnju s mlađim generacijama koje bi mogle preuzeti ulogu prenositelja znanja.

Dodatni izazov predstavlja jezična dostupnost sadržaja, budući da su svi prijevodi trenutno dostupni samo na engleskom jeziku. S obzirom na raznolikost i interes posjetitelja, postoji prostor za proširenje prijevoda na druge jezike poput njemačkog, talijanskog, češkog ili slovenskog, čime bi se poboljšala pristupačnost i kvaliteta interpretacije za širi krug posjetitelja.

Osim toga, iako centar već ima bogat postav, postoje mogućnosti za njegovo dodatno proširenje i obogaćivanje novim eksponatima i multimedijalnim sadržajima. Postojeći prostor omogućava dodavanje novog postava, koji bi dodatno osnažio priču o pomorskoj baštini Lopara. U budućnosti se planira istražiti mogućnost uvođenja interaktivnih elemenata, proširene stvarnosti (AR) i novih tehnologija, koje bi

posjetiteljima omogućile još dublje i angažiranije iskustvo. Unatoč ovim izazovima, Turistička zajednica Općine Lopar aktivno radi na pronalaženju rješenja koja će omogućiti dugoročni razvoj i održivost. Uz pravovremena ulaganja, širenje mreže suradnika i prilagodbu suvremenim trendovima interpretacije baštine, Interpretacijski centar *Čovik i more* ima potencijal postati još značajniji edukativni i kulturni punkt, ne samo na lokalnoj, već i na regionalnoj razini.

9. Plan djelovanja centra

Vizija razvoja Interpretacijskog centra *Čovik i more* usmjerena je očuvanju, istraživanju i suvremenoj interpretaciji pomorske baštine, uz korištenje modernih tehnologija i aktivno uključivanje lokalne zajednice i posjetitelja. Kroz daljnja ulaganja u infrastrukturu, edukativne programe i međunarodnu suradnju, centar će nastaviti rasti kao ključna kulturna i edukativna institucija Lopara, čuvajući neprocjenjivu baštinu za buduće generacije. Centar *Čovik i more* nastavlja razvijati svoje sadržaje i programe s ciljem očuvanja i promocije pomorske baštine Lopara te aktivnog uključivanja lokalne zajednice i posjetitelja u proces učenja i istraživanja. Budući razvoj centra temelji se na nekoliko ključnih smjernica: unaprijeđenju sadržaja, proširenju jezične dostupnosti, digitalizaciji i modernizaciji postava, jačanju suradnje s institucijama i udrugama te osiguravanju financijske održivosti.

9.1. Proširenje i nadogradnja interpretacijskih sadržaja

U narednom razdoblju planira se postepeno proširivanje postava novim eksponatima i tematskim cjelinama. Poseban naglasak stavlja se na: Uvođenje novih multimedijalnih sadržaja poput proširene stvarnosti (AR) i interaktivnih elemenata koji bi posjetiteljima omogućili još angažiranije iskustvo; Razvoj dodatnih tematskih izložbi i privremenih postava koji bi periodično mijenjali sadržaj i time omogućili stalnu dinamiku i zanimljivost centra; Proširenje zbirke tradicijskih predmeta, uključujući dodatne alate, makete i dokumente koji bi još detaljnije prikazali povijest pomorstva i ribarstva u Loparu.

9.2. Povećanje jezične dostupnosti

S obzirom na rastući broj inozemnih posjetitelja, planira se uvođenje prijevoda sadržaja na više jezika, uključujući njemački, talijanski, češki i slovenski, kako bi se omogućila bolja interpretacija baštine za širu publiku.

9.3. Jačanje suradnje s obrazovnim i znanstvenim institucijama

Centar će nastaviti s aktivnim uključivanjem škola, fakulteta i istraživačkih ustanova u svoje programe. Planira se: organizacija terenske nastave i edukativnih radionica za učenike i studente s ciljem prijenosa znanja o pomorskoj baštini; suradnja

s Pomorskim fakultetom i srodnim institucijama na razvoju znanstvenih i istraživačkih projekata; daljnje povezivanje s drugim interpretacijskim centrima i muzejima u regiji radi razmjene iskustava i zajedničkih inicijativa.

9.4. Digitalizacija i modernizacija centra

Kako bi se prilagodio suvremenim načinima prezentacije baštine, centar planira:

Digitalizaciju arhivskih materijala i njihovo postavljanje na mrežne platforme kako bi bili dostupni široj publici; Korištenje QR kodova i mobilnih aplikacija koje bi posjetiteljima omogućile dodatne informacije i multimedijalne prikaze putem pametnih telefona; Razvoj virtualne ture koja bi omogućila online razgledavanje centra, čime bi sadržaj bio dostupan i onima koji ne mogu fizički posjetiti Lopar.

9.5. Povećanje broja posjetitelja i turistička valorizacija centra

Kako bi se centar još bolje integrirao u turističku ponudu Lopara i otoka Raba, planiraju se: jača suradnja s turističkim agencijama i vodičima kako bi se centar uključio u službene turističke rute; razvoj posebnih programa za grupe (škole, udruge, umirovljenike, poslovne grupe) s prilagođenim edukativnim i interaktivnim sadržajem; povećanje promocije kroz digitalne kampanje, sudjelovanje na sajmovima i plasiranje sadržaja na međunarodne platforme posvećene kulturnom turizmu.

9.6. Osiguranje financijske održivosti

Kako bi se omogućila dugoročna stabilnost i razvoj centra, istražuju se mogućnosti dodatnog financiranja putem natječaja i programa financiranja iz EU fondova i nacionalnih razvojnih programa, partnerstva s lokalnim i međunarodnim institucijama koje se bave očuvanjem kulturne baštine i razvoja suvenirske ponude vezane uz tematiku centra, čime bi se u budućnosti osigurao prihod za održavanje i razvoj sadržaja.

10. Zaključak

Interpretacijski centar *Čovik i more* nije samo prostor za prezentaciju pomorske i ribarske baštine Lopara, već i važan most između prošlosti i sadašnjosti, koji aktivno doprinosi očuvanju lokalnog identiteta. Poseban naglasak stavljen je na odnos s lokalnom zajednicom, koja je svojim znanjem, iskustvima i donacijama autentičnih predmeta dala neprocjenjiv doprinos u oblikovanju sadržaja centra. Suradnja s lokalnim stanovništvom vidljiva je ne samo u fazi stvaranja postava, već i kroz stalne aktivnosti centra poput edukativnih radionica, tematskih događanja i interaktivnih izložbi. Ove aktivnosti zadovoljavaju različite potrebe lokalne zajednice - od očuvanja dijalekta i običaja, do prenošenja znanja mlađim generacijama.

Centar time postaje živo mjesto susreta, ne samo za turiste, već i za lokalno stanovništvo, čime se osigurava da baština Lopara ostane živa, relevantna i dostupna budućim generacijama. Uloga Interpretacijskog centra nije samo čuvanje prošlosti, već i stvaranje prostora za razumijevanje, ponos i identitet zajednice u suvremenom kontekstu.

Literatura

Nikolić Đerić, Tamara - Interpretacijski plan Interpretacijskog centra „Čovik i more“, TZO Lopar, 2021.

Turistička zajednica Općine Lopar - Službena dokumentacija o osnivanju Interpretacijskog centra „Čovik i more“, Lopar, 2021.

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja (PPMHP) - Stručni muzeološki i interpretacijski tekstovi za Interpretacijski centar „Čovik i more“, neobjavljeni interni dokumenti, Rijeka

Valentina Preni*

E-mail: lagur.tunera@gmail.com

Lokalna akcijska grupa u ribarstvu Tunera

Interpretacijski centar Ribarska kuća Klenovica

Sažetak

Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* smješten je u naselju Klenovica, jednom od dvadeset naselja Grada Novog Vinodolskog. Ovo naselje je drugo po broju stanovnika, odmah nakon grada Novog Vinodolskog, i nalazi se uz samu obalu. Ribarska kuća u Klenovici postoji od 1966. godine, a vjerojatno i od ranije te su je kao takvu koristili ribari - članovi prve ribarske zadruge *Udarnik*. U 2023. godini ribarska kuća je u potpunosti adaptirana i opremljena te je od predmeta prikupljenih iz klenovarskih ribarskih obitelji stvoren mali interpretacijski centar sa stalnim postavom. Otvoren je na inicijativu Grada Novog Vinodolskog, uz potporu LAGUR-a *Tunera* (Lokalne akcijske grupe u ribarstvu *Tunera*). Ideja o osnivanju centra proizašla je iz potrebe za očuvanjem i interpretacijom specifičnih tradicija ribarstva, koje su duboko utemeljene u lokalnu zajednicu. Projekt je sufinanciran sredstvima Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo kroz natječaj LAGUR-a *Tunera*. Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* ima izuzetnu važnost za ovu malu, ali povijesno bogatu zajednicu. Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* otvoren je za posjetitelje i ulaz je besplatan, što omogućava svima, bez obzira na društveni ili ekonomski status, da dožive i nauče više o ribarskoj tradiciji koja je oblikovala Klenovicu. Centar je mjesto gdje se baština oživljava i prenosi na buduće generacije. Klenovica, nekoć usmjerena gotovo isključivo na ribarstvo, danas, zahvaljujući centru, može čuvati i interpretirati svoju baštinu.

Ključne riječi: Interpretacijski centar, ribarska baština, Klenovica, LAGUR Tunera, Europski fond za pomorstvo i ribarstvo

1. Uvod

Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* otvoren je 2024. godine s ciljem očuvanja i interpretacije ribarske baštine ovog malog primorskog naselja. Centar je otvoren na inicijativu Grada Novog Vinodolskog, uz potporu Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo putem natječaja LAGUR-a *Tunera*. Njegov zadatak je očuvati povijest, tradiciju i vrijednosti koje su oblikovale život u Klenovici kroz stoljeća. Klenovica, smještena u Primorsko - goranskoj županiji, nekada je bila okrenuta ribarstvu kao osnovnoj gospodarskoj grani, a danas se interpretacijom te ribarske baštine žele povezati prošlost i sadašnjost.

* Stručna suradnica u Lokalnoj akcijskoj grupi u ribarstvu Tunera

2. Inicijativa

Potreba za osnivanjem interpretacijskog centra potekla je iz svijesti o izumiranju tradicionalnog ribarskog života i nestanku zanata koji su bili temelj lokalne ekonomije. *Ribarska kuća Klenovica* nije samo interpretacijski prostor, već i živuće učilište za buduće generacije i posjetitelje, koji se upoznaju s kulturnim i povijesnim značajem ribarstva. Inicijativa je nastala uz podršku lokalne zajednice Klenovice. Jedan od ključnih ciljeva LAGUR-a *Tunera* je očuvanje ribarstvenog okoliša i baštine, što je bio temelj za raspisivanje natječaja koji je omogućio realizaciju ovog interpretacijskog centra.

Slika 1. Ribarska kuća Klenovica

3. Realizacija projekta

Realizacija projekta Interpretacijskog centra *Ribarska kuća Klenovica* bila je usmjerena na očuvanje i interpretaciju lokalne ribarske baštine. Projekt je započeo kao inicijativa Grada Novog Vinodolskog, prepoznajući važnost očuvanja tradicije ribarstva. Središte projekta bilo je na stvaranju prostora koji bi posjetiteljima omogućio neposredan kontakt s baštinom i tradicijom ribarskog života. Projekt uključuje fizički postav s ribarskim alatima i multimedijalnim sadržajem, koji posjetiteljima omogućuju bolje razumijevanje lokalne tradicije. Scenarij izložbenog postava i multimedijalni sadržaji uključuju fotografije i video- materijale koji posjetiteljima omogućuju dublje razumijevanje ribarske tradicije. Predmeti u postavu centra prikupljeni su od samih

mještana i obitelji koje su generacijama bile povezane s ribarstvom, čime su u postav uneseni osobni predmeti i priče, koje su od velike vrijednosti za interpretaciju lokalne povijesti.

4. Financiranje projekta

Ukupna vrijednost projekta Interpretacijskog centra *Ribarska kuća Klenovica* iznosi 146.450,00 eura, a sufinanciran je sredstvima Europske unije kroz Europski fond za pomorstvo i ribarstvo. Projekt Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* financiran je putem LAGUR natječaja za Mjeru B.1.1. „Mali muzeji ribarstvene i/ili brodograditeljske baštine“ iz Lokalne razvojne strategije u ribarstvu LAGUR-a *Tunera* za razdoblje od 2014. - 2020. Korištenjem sredstava iz ovog fonda, projekt je dobio potrebnu financijsku podršku za adaptaciju i opremanje ribarske kuće, čime se stvorio interpretacijski prostor koji objedinjuje i na zanimljiv način prezentira materijalnu i nematerijalnu pomorsku baštinu. Ova financijska potpora Europske unije omogućila je ne samo očuvanje lokalne ribarske baštine, već je dala i doprinos razvoju održivog turizma i jačanju kulturne ponude u Klenovici.

5. Poteškoće, izazovi i rješenja

Tijekom realizacije projekta, izazov su predstavljale promjene u troškovima materijala koje su nastale tijekom njegove provedbe. Naime, cijene materijala, kao što su građevinski i izložbeni materijali, podložne su promjenama uslijed vanjskih ekonomskih faktora. Takve promjene mogu nastati zbog raznih razloga. Pandemija koronavirusa imala je značajan utjecaj na cijene građevinskih materijala na tržištu, što je dovelo do znatnog poskupljenja određenih vrsta materijala. Promjena cijena između trenutka kada je projekt odobren, i trenutka kada započinje njegova stvarna realizacija predstavlja izazov, a taj vremenski razmak prilično je dug. U projektima koji se financiraju iz EU fondova, kao što je i ovaj, ključno je imati otvorenu komunikaciju s financijskim institucijama i tijelima koja odobravaju sredstva. Ako dođe do većih promjena, nužno je pravovremeno obavijestiti te institucije i podnijeti zahtjev za revidiranjem financijske potpore.

6. Uloga lokalne zajednice

Lokalna zajednica odigrala je ključnu ulogu u realizaciji i održavanju centra. Jedan od najsvjetlijih primjera suradnje s lokalnom zajednicom bila je suradnja s ribarima Klenovice. Ribari su se izuzetno angažirali u projektu, jer su prepoznali njegov značaj za očuvanje njihove tradicije i identiteta. Kroz projekt su dali izniman doprinos, osobito kroz donaciju svojih ribarskih alata, koji su postavljeni u interpretacijskom centru.

Slika 2. Ribolovni alati

Alati koje su ribari dali na korištenje i izlaganje nisu samo obični predmeti - oni su živa povijest ribarske tradicije ovoga kraja. Jedan od najistaknutijih i najvažnijih predmeta u postavu Interpretacijskog centra *Ribarska kuća Klenovica* je *Plava vrpca Vjesnika*, prestižno priznanje koje je dodijeljeno posadi ribarskog broda *Osorščica* iz Klenovice za izvanredne spasilačke pothvate. Ova vrpca simbolizira hrabrost, požrtvovnost i predanost ribara Klenovice, koji su se istaknuli u spašavanju ljudskih života u izuzetno teškim uvjetima.

Slika 3. Plava vrpca Vjesnika u postavu

7. Aktivnosti centra

Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* posjetiteljima nudi jedinstvenu priliku da se upuste u istraživanje lokalne ribarske tradicije kroz različite izložbene elemente, a sve to uz pomoć multimedijalnog prikaza. Iako je prostor centra manji, njegov sadržaj omogućava interaktivno iskustvo, koje posjetiteljima pruža bogat uvid u povijest, običaje i svakodnevni život ribara iz Klenovice. Jedan od ključnih dijelova centra je multimedijalni prikaz, koji obuhvaća različite aspekte života u Klenovici, omogućujući posjetiteljima da kroz slike, zvuk i video-materijale dožive lokalnu povijest na dinamičan i edukativan način. Kroz ovaj prikaz posjetitelji mogu istraživati: stare fotografije koje prikazuju život stanovnika Klenovice, poznate ribare, zadrugu, brodove i ulove, povijesni prikaz, priče i legende koje donose bogatstvo narodne tradicije i usmene povijesti, uključujući legende vezane uz more, ribarske običaje i značajne događaje iz prošlosti Klenovice, tradicijsku prehranu i klenovarske (ribarske) noći, gdje posjetitelji mogu saznati podatke o specifičnim jelima koja su se pripremala u ribarskim kućama, uz priče o ribarskim noćima i običajima koji su pratili ritam života u ovom malom primorskom naselju.

8. Plan djelovanja centra

Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* u središte djelovanja postavlja edukaciju, očuvanje tradicije i angažman zajednice, čime će postati ključna točka u očuvanju i promociji lokalne ribarske baštine. Kontinuirani rad na obogaćivanju sadržaja, aktivnostima za posjetitelje i suradnji sa zajednicom omogućit će da centar ostane živo mjesto, relevantno i korisno za sve posjetitelje i lokalnu zajednicu. U Interpretacijskom centru *Ribarska kuća Klenovica* tijekom ljetne sezone djeluje Turističko-informativni centar Klenovica, koji posluje u okviru Turističke zajednice Grada Novi Vinodolski, pružajući posjetiteljima informacije i podršku te doprinosi promociji lokalnog turizma.

9. Zaključak

Interpretacijski centar *Ribarska kuća Klenovica* postao je simbolom očuvanja tradicije i identiteta lokalne zajednice. Kroz različite aktivnosti, poput edukativnih programa, radionica i izložbi, centar postaje važan most između prošlosti i sadašnjosti, pomažući stanovnicima da se povežu s vlastitim naslijeđem. Osim toga, interpretacijski centar pruža platformu za lokalnu kreativnost, potičući zajednicu na aktivno sudjelovanje u očuvanju kulturnih vrijednosti, čime doprinosi jačanju lokalnog identiteta i ponosa. Njegov rad nije samo u području očuvanja baštine, već i u aktivnom uključivanju zajednice u kulturne procese, čime doprinosi održivom razvoju lokalne kulture i turizma.

Literatura

Obrazac prijave koji je nositelj projekta, Grad Novi Vinodolski, poslao u sklopu natječaja LAGUR-a za projekt *Ribarska kuća Klenovica*.

Jelena Dunato*

E-mail: jelena.dunato@cres.hr

Creski muzej, Cres

Creski kaić - manifestacija i interpretacijski centar

Sažetak

Creski kaić je drvena brodica tipa pasara, koja je tipična za malu cresku brodogradnju. U svrhu očuvanja i revitalizacije creskih drvenih brodica, JK *Reful* s partnerima 2019. godine pokrenuo je manifestaciju *Creski kaić - dani creske pomorske baštine i tradicije*, koja se održava svake godine krajem svibnja i početkom lipnja, i obuhvaća tradiciju, edukaciju i zabavu. Sudjelovanjem na manifestaciji, Creski muzej je prikupio i obradio građu i svjedočanstva o creskom kaiću te pokrenuo inicijativu da priča o kaiću dobije trajni smještaj. Godine 2023. Grad Cres je s partnerima krenuo u realizaciju Interpretacijskog centra *Creski kaić*, smještenog u gradskoj galeriji na glavnom trgu, pored povijesnog Malog mandrača, u kojemu su vezane drvene brodice. Idejno rješenje interpretacijskog centra je dovršeno, adaptacija prostora je u tijeku, a otvorenje je planirano za lipanj 2025. godine.

Glavne riječi: Cres, creski kaić, interpretacijski centar, mala drvena brodogradnja

1. Uvod

Ideja o osnivanju Interpretacijskog centra *Creski kaić* pojavila se kao posljedica uspjeha manifestacije *Creski kaić*, koja je prvi put održana 2019. godine u Cresu i otad se redovito održava svake godine. Na inicijativu organizatora i suradnika s predstavnicima Grada Cresa, 2023. godine je odlučeno da se kreće u realizaciju Interpretacijskog centra u prostoru galerije na Trgu Frane Petrića, koja je u vlasništvu grada. U trenutku pisanja ovog rada (siječanj/veljača 2025.), Interpretacijski centar još nije dovršen, ali su radovi u tijeku.

2. Manifestacija *Creski kaić*

Inicijativa o pokretanju manifestacije *Creski kaić* u svrhu očuvanja creske pomorske baštine i tradicije krenula je od Marčela Damijanjevića iz JK *Reful*, koji je 2019. godine okupio partnere Grad Cres, Creski muzej, TZ Grada Cresa, ŽLU Cres, Zajednicu Talijana Cres, Udrugu umirovljenika, OTRA-u, SRD *Parangal* i druge.

* Ravnateljica u Creskom muzeju, viša kustosica

Prva manifestacija *Creski kaić* održana je početkom lipnja 2019. godine. Od početka je bila namijenjena prije svega lokalnom stanovništvu, a tek onda posjetiteljima te usmjerena na malu tradicijsku brodogradnju i sve vještine i običaje vezane uz nju. Sedmodnevna manifestacija kombinirala je tradiciju, edukaciju i zabavu. Program je uključivao četiri izložbe, dva predavanja, folklor, koncerte, gastronomiju, turnire u tradicionalnim igrama, prezentaciju kalafatskih i brodograditeljskih vještina, podvodni ribolov i udičarenje, sajam lokalnih proizvoda i, kao krunu manifestacije, regatu tradicijskih plovila i noćnu plovidbu u creskoj luci.

Sljedeće dvije godine, 2020. i 2021., bile su pandemijske godine, kada je planiranje i organizacija svih manifestacija - pa tako i *Creskog kaića* - bilo otežano. Zbog protupandemijskih mjera, održavanje manifestacije pomaknuto je na kraj kolovoza, kada se moglo očekivati da će, zbog vrhunca turističke sezone, mjere biti najmanje restriktivne. No usprkos ograničenjima, organizatori nisu odustali od sedmodnevne manifestacije ni od bogatog i raznovrsnog programa. Zahvaljujući tome, kroz dvije pandemijske godine *Creski kaić* nije smanjio opseg, niti je publika dobila znatno manje sadržaja.

Slika 1. „Creski kaić“ 2021. godine, regata tradicijskih plovila

Godine 2022. manifestacija se vratila u svoj originalni termin, kraj svibnja i početak lipnja, s još bogatijim programom, koji je trajao od 25. svibnja do 5. lipnja i jedan dan (prvu subotu) se odvijao u Valunu. Ponovo su predstavljene tradicijske, edukativne i zabavne aktivnosti - izložbe, radionice, sportska natjecanja, predavanja, gastronomija, koncerti i nezaobilazna regata tradicijskih plovila.

Kroz sljedeće dvije godine, 2023. i 2024., manifestacija *Creski kaić* ponavljala se u istom terminu (posljednji tjedan svibnja/prvi tjedan lipnja), s bogatim i raznovrsnim sadržajem otprilike istog opsega. Lokalno stanovništvo, vlasnici tradicionalnih plovila te vanjski posjetitelji prepoznali su kvalitetu manifestacije. Prema broju sudionika i

entuzijazmu svih koji se okupljaju na *Creskom kaiću*, može se zaključiti da je on postao ključan dio turističke i kulturne ponude Cresa, prepoznatljivi brend koji se danas povezuje kako s očuvanjem tradicijske brodogradnje, tako i sa zabavnim i edukativnim sadržajima.

3. Financiranje

Financiranje manifestacije *Creski kaić* je kroz proteklih šest godina ovisilo o različitim izvorima, ali najviše o sredstvima koje je osigurao FLAG. Samo prve godine, 2019., *Kaić* je ovisio isključivo o lokalnim i regionalnom potporama i sponzorima, kada je za manifestaciju utrošeno 200.000 kuna. Već u idućem razdoblju, od 2020. do 2022. godine, projekt „Creski kaić - očuvanje i valorizacija ribarske i pomorske baštine otoka Cresa“ financiran je preko FLAG natječaja za sredstva iz EU mjera 2.2 „Očuvanje i valorizacija pomorske i ribarske baštine i očuvanje identiteta područja“ u iznosu od 1.115.382,50 kuna za trogodišnje razdoblje. Od regionalnih i lokalnih potpora i sponzora prikupljeno je još oko 20% sredstava. Godine 2023. *Creski kaić* financiran je preko FLAG natječaja mjera 3.3 „Provedba strategije lokalnog razvoja - operacije koje provode Flagovi“ u iznosu od 61.655 eura te od lokalnih i regionalnih potpora i sponzorstva 10.300 eura, a u 2024. u iznosu od 55.000 eura te od lokalnih i regionalnih potpora i sponzorstva 15.000 eura.

Dodatno, za izložbe i publikacije koje je izdao Creski muzej, utrošeno je još 8.000 eura dobivenih od Ministarstva kulture i medija, Primorsko-goranske županije i Turističke zajednice Grada Cresa.

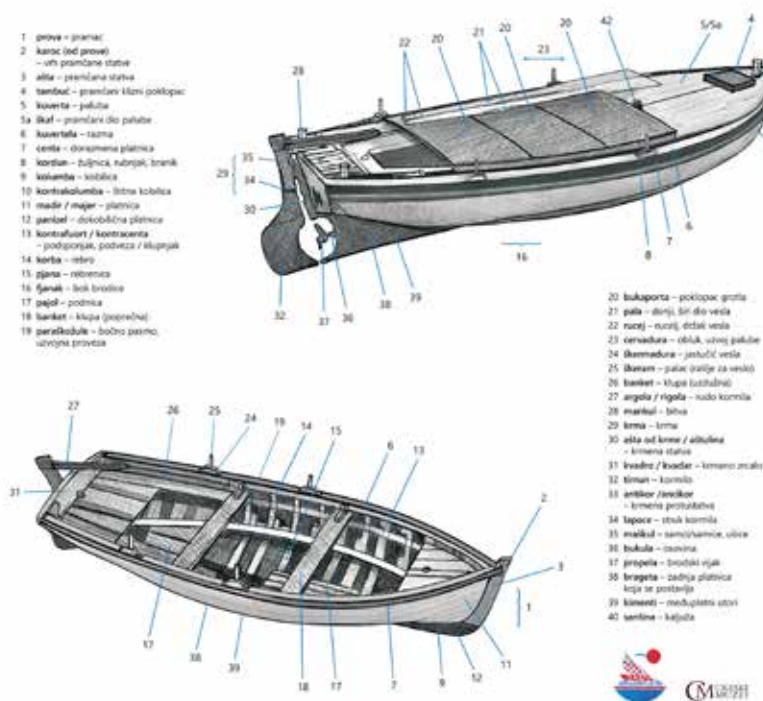
4. Creski muzej i *Creski kaić*

Creski muzej sudjelovao je kao suorganizator *Creskog kaića* od samih začetaka manifestacije, prepoznajući u njoj priliku za očuvanje i prezentaciju male tradicionalne brodogradnje, koja je dotad uglavnom bila zapostavljena.

Godine 2019. ravnateljica Muzeja Jelena Dunato i vanjska suradnica Jelena Šćedrov Dlačić popisale su sve drvene brodice u creskoj luci, pronašle njihove vlasnike te od njih dobile podatke o brodicama i stare fotografije. Fotografirane su sve drvene brodice koje su se tad nalazile u creskoj luci. Na temelju dobivenih materijala, uz suradnju dizajnera Josipa Strmečkog, Creski muzej je izdao brošuru *Creski kaić - tradicijske barke u creskoj luci*, u kojoj su bili predstavljeni svi podaci i fotografije. Brošura je tiskana u nakladi od 1000 primjeraka i dijelila se besplatno za vrijeme manifestacije. Uz brošuru tiskane su i dvije info-ploče, koje su bile postavljene u creskoj luci i koje su tamo stajale do 2024., kad se raspored brodice na vezovima promijenio. Na info-pločama se nalazio plan Velog i Malog mandrača s označenim svim drvenim brodicama, njihovim registracijama, imenima i godinom izrade, što je svim posjetiteljima omogućilo da se na licu mjesta upoznaju s tradicijskom drvenom brodogradnjom.

Iduće, 2020. godine, Creski muzej je uz manifestaciju pripremio izložbu *Creski kaić - sjećanja majstora brodograditelja* s istim timom - autorica izložbe bila je Jelena Dunato, stručna suradnica Jelena Ščedrov Dlačić, a dizajn je potpisao Josip Strmečki. Na izložbi su predstavljeni intervjui s dvojicom creskih brodograditelja - Franjom Osolnjakom Centom i Gašparom Purichem. Zabilježena su njihova sjećanja na školovanje, rad u škveru i izgradnju drvenih barki u privatnim konobama. Uz fotografije i intervjue, bili su izloženi i brodograditeljski alati. Kroz pripreme za tu izložbu, snimljen je i dodatni video-materijal, jer je već tada bilo jasno da će se priča o creskoj brodogradnji jednog dana morati objediniti u neki oblik stalnog postava.

CRESKI KAIĆ

Slika 2. „Od ašte do timuna“ – info-ploča s obilježenim dijelovima kaića

Godine 2021. Creski muzej se ponovo posvetio istraživanju male drvene brodogradnje. Rezultat je bila izložba i brošura *Creski kaić - od ašte do timuna*, kojoj je autorica bila Jelena Dunato, ilustracije je izradila Ena Bajuk, a dizajn Josip Strmečki. Cilj te izložbe bio je zabilježiti sve tradicionalne nazive za dijelove drvene brodice i za brodograditeljske alate. Posjetitelji su na crtežima creskog kaića - drvene

pasare kakva se gradila u Cresu - mogli vidjeti obilježene sve ključne dijelove brodice i saznati njihov naziv na lokalnom dijalektu i na standardnom hrvatskom jeziku. Na isti način su predstavljeni i brodograditeljski alati. Uz izložbu je tiskana i brošura u nakladi od 1000 primjeraka, koja se besplatno dijelila za vrijeme manifestacije, i u kojoj su se mogli pronaći svi crteži i fotografije s izložbe, uz mali rječnik creske brodogradnje.

Sljedeće dvije godine Creski muzej se odmaknuo od izravnog istraživanja male drvene brodogradnje i za manifestaciju je pripremio drukčije sadržaje. Najprije je 2022. godine, u suradnji s Markom Uhačem (Konzervatorski odjel u Puli) i Idom Koncani Uhač (AMI, Pula), predstavljena izložba o povijesti i obnovi brodice *Sv. Marko*. Iako je *Sv. Marko* originalno bio spasilačka brodica Austro-ugarske ratne mornarice, izuzetno je važan za Cres, jer je otkupljen i obnovljen u Valunu te je od 1928. do 80-ih godina 20. stoljeća održavao brodsku liniju Valun - Cres. Godine 2023. Creski muzej postavio je izložbu o *Plavici*, tvornici za preradu ribe, koja je u Cresu proizvodila riblje konzerve gotovo stotinu godina.

5. Interpretacijski centar

S obzirom na uspjeh manifestacije *Creski kaić* i izložbi koje su je pratile, na količinu materijala koji je Creski muzej prikupio te na rastuću svijest o propadanju brodograđevne baštine i vještina vezanih uz nju, postalo je jasno da će priča o creskom kaiću trebati trajnije rješenje. Inicijativa za osnivanje interpretacijskog centra krenula je od Marčela Damijanjevića iz JK *Reful* i Jelene Dunato iz Creskog muzeja, uz podršku Grada Cresa i Turističke zajednice Grada Cresa. Godine 2023. odlučeno je da će budući interpretacijski centar biti smješten u prostoru nekadašnje Galerije *Solis*, na glavnom gradskom trgu. Prostor je u vlasništvu Grada Cresa, ukupne je površine 42 m², a na trg se otvara vratima i jednim prozorom. Nakon što je prethodni korisnik iselio, prostor je nekoliko godina stajao zapušten te je zahtijevao temeljito preuređenje.

Iako prostor nije velik, smješten je na glavnom gradskom trgu - najfrekventnijem prostoru povijesne jezgre Cresa, a što je još važnije, udaljen je tek dvadesetak metara od Malog mandrača. Mali mandrač je najstariji i najjuvčeniji dio creske luke, u kojem su od 2024. godine, zahvaljujući dogovoru između vlasnika vezova i lučke uprave, smještene isključivo male drvene brodice. Stoga je Mali mandrač već sada živi muzej na otvorenom, u kojemu posjetitelji mogu vidjeti primjere lokalne drvene brodogradnje, i kao takav je integralni dio budućeg interpretacijskog centra. Na taj način, interpretacijski centar neće biti ograničen na 42 m² zatvorenog prostora, već će stalni postav u centru biti samo uvod u upoznavanje brodograditeljske baštine koju će posjetitelji moći vidjeti u njezinom prirodnom elementu - na vezu u Malom mandraču.

JK *Reful*, u dogovoru s ostalim sudionicima, naručio je idejno muzeološko rješenje za interpretacijski centar, koje je u listopadu 2023. godine izradio Grga Frangeš iz *Mjesta pod suncem d.o.o.*

Glavne ciljane skupine posjetitelja su stanovnici Cresa, domaći i strani turisti, stručna publika i školske skupine, a kao glavni ciljevi interpretacije navedeni su prezentacija povijesti male drvene brodogradnje u Cresu, očuvanje i prenošenje brodograditeljskih vještina, podizanje svijesti o potrebi očuvanja malih drvenih brodica te osnaživanje zajednice preostalih brodograditelja i vlasnika malih drvenih brodica.

Sadržaj interpretacijskog centra temelji se na materijalima i predmetima koje su dosad prikupili Creski muzej i JK *Reful*, uz manji dio dodatne građe koja još treba biti nabavljena. Interpretaciji se pristupa kroz interpretacijske tekstove, grafičke elemente, predmete, multimediju i interaktivne elemente, uz dodatne publikacije, promotivne materijale i sadržaje koji će biti postavljeni izvan centra.

Sinopsis idejnog rješenja predviđa da će postav interpretacijskog centra biti podijeljen u sedam interpretacijskih cjelina. Prva od njih je *Povijest i uloga male brodogradnje*, koja pruža povijesni kontekst razvoja male brodogradnje od monoksila, antičkih brodica, pa sve do suvremenih drvenih brodica i njihovih lokalnih posebnosti.

Druga cjelina je *Creski kaić*, koja sadrži i najvažniji eksponat u interpretacijskom centru - brodicu CS74 kao primjer konstrukcije kaića, na kojemu će biti prikazani i imenovani svi dijelovi, sirovine i postupci u izradi te znanja o plovidbi. Iako se ideja postavljanja čitave brodice u relativno mali prostor može činiti nepraktičnom, ona posjetitelju pruža ono što niti jedan multimedijски sadržaj ne bi mogao: izravan kontakt sa stvarnim drvenim kaićem. Nadalje, skidanjem dijela oplata i ogoljivanjem rebara i unutarnje konstrukcije, posjetitelji će moći vidjeti ono što je kod brodica na vezu nevidljivo - unutarnju konstrukciju kaića i njegov oblik ispod vodene linije.

Treća cjelina, *U škveru i konobi*, služi kao pozadina kaiću, evocirajući prostore u kojima su drvene brodice građene i održavane. Naime, iako su neke male drvene brodice izgrađene u creskom *škveru*, većinu su ih izgradili majstori brodograditelji po privatnim konobama. Stoga s jedne strane imamo *škver* kao mjesto gdje se znanje stjecalo i prenosilo, gdje su radili čitavi timovi ljudi, često na velikim drvenim brodovima te konobu s druge strane, kao privatno, gotovo intimno mjesto u kojemu su brodograditelji sami gradili brodice.

Četvrta cjelina, *Iz šume*, govori o resursima koji su potrebni za izgradnju brodica - o nabavi drva iz lokalnih šuma, ali i iz daleka, o selekciji drvene građe ovisno o obliku i kvaliteti drva, o procesu namakanja i sušenja drva prije ugradnje u brodicu.

Peta cjelina je naslovljena *Alati i tehnike*, i u njoj je naglasak na predmetima - brodograđevnim alatima i opremi, koji će biti izloženi na stolarskom banku i na zidovima, tako da se posjetitelji mogu upoznati s njima. Prezentacija će uključivati njihove lokalne nazive, uz ilustracije o načinu njihove uporabe.

Šesta cjelina, *Ljudi i zajednica*, posvećena je odnosu male drvene brodogradnje i lokalne zajednice te prezentira značaj kaića za kulturu življenja i identitet Cresa. U ovoj cjelini posjetitelji će moći vidjeti video-isječke s pričama o pomorskoj baštini i svjedočanstvima brodograditelja i vlasnika brodica.

Sedma i posljednja cjelina naslovljena je *Mandrač danas*, i ona služi kao točka koja povezuje izložbu na otvorenom sa sadržajem interpretacijskog centra. Posjetitelji će moći saznati nešto o povijesti Velog i Malog mandrača te proučiti kartu luke i podatke o drvenim brodicama na vezu.

Interpretacijski centar kroz tih sedam cjelina zaokružuje priču o creskom kaiću, prezentirajući njegovu povijest i značaj, materijal od kojega je građen, vještine i alate koji su potrebni, ljude koji su gradili kaiće i plovili na njima i, naposljetku, položaj male drvene brodogradnje danas, njezinu važnost i potrebu za njezinim očuvanjem.

Rješenje vizualnog identiteta interpretacijskog centra predložio je Sanjin Kunić, temeljeći ga na registarskim oznakama koje imaju drvene brodice, a koje su se u prošlosti izrađivale tako da su se kistom, uz pomoć šablone, brojke i slova nanosile na pramac. Stoga logo interpretacijskog centra sadrži bijela slova C i S (CS je registarska oznaka za Cres), koja izgledaju kao da su izrađena šablonom, na plavoj ili tamnosivoj podlozi.

Unutrašnji dizajn prostora interpretacijskog centra također korespondira s tom idejom brodograditeljske radionice/konobe, s grubljim materijalima i tercijarnim bojama niske zasićenosti.

Slika 3. Prijedlog loga Interpretacijskog centra „Creski kaić“

Obnova prostora gradske galerije na Trgu Frane Petrića, u kojoj će biti smješten interpretacijski centar, započela je u prosincu 2024. godine, a rok za izvođenje je 90 dana. Investitor je Grad Cres, a vrijednost građevinsko-obrtničkih radova iznosi 49.998,30 eura bez PDV-a. U siječnju 2024. raspisan je natječaj za izvedbeni projekt postava Interpretacijskog centra *Creski kaić*. Rok za dovršetak radova je kraj svibnja 2025. godine.

6. Zaključak

Interpretacijski centar *Creski kaić* je primjer neuobičajenog puta do realizacije stalnog postava na temu male drvene brodogradnje, jer je *Creski kaić* započeo kao manifestacija kroz koju se prikupljala građa i podizala svijest o potrebi njenog očuvanja, da bi se tek kasnije pokrenula inicijativa o osnivanju interpretacijskog

centra i njegovu smještaju u gradsku galeriju. Da nije bilo uspjeha manifestacije, moguće je da ne bi bilo ni interpretacijskog centra.

Iako interpretacijski centri male brodogradnje nisu novost duž naše obale, potreba za njima u lokalnoj zajednici je velika, kao i interes posjetitelja. Mala drvena brodogradnja je ugrožena svugdje na Jadranu: znanje i vještine nestaju kako stare generacije odlaze, a novih nema da ih zamijene. Vlasnici brodica često se više ne mogu brinuti o njima i one propadaju, jer je njihova osnovna namjena - ribolov i prijevoz tereta da bi se prehranile otočke obitelji - iščezla s pojavom turizma. Interpretacijski centri ne mogu vratiti vrijeme unatrag, ali mogu sačuvati znanja i svjedočanstva, ukazivati na važnost očuvanja baštine, naročito u lokalnoj zajednici, i možda pronaći neku novu namjenu za stare kaiće.

Slika 4. Creska luka 1963.

Literatura

Jelena Dunato, Jelena Ščedrov Dlačić, *Creski kaić - Dani creske pomorske baštine i tradicije*, Creski muzej, Cres, 2019.

Jelena Dunato, *Creski kaić, Od ašte do timuna - pojmovnik creske brodogradnje*, Creski muzej, Cres, 2021.

Jelena Dunato, *Prijedlog za osnivanje Interpretacijskog centra creskog kaića*, Creski muzej, JK Reful, Cres, 2023.

Grga Frangeš, *Interpretacijski centar Creski kaić - Idejno muzeološko rješenje*, Mjesto pod suncem d.o.o., Šapjane, 2023.

Ozana Ursić*

E-mail: ozana@clinica.hr

Vedran Kasap**

E-mail: vedran@clinica.hr

Clinica Studio

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studij dizajna

Kuća od 5 dolori **Interpretacijski centar Mario J. Puratić**

Sažetak

Tekst donosi opis procesa stvaranja interpretacijskog centra *Kuća od 5 dolori* od pripreme sadržaja do realizacije iz perspektive dizajna, ali dizajna koji nije isključivo fokusiran na svoju vizualnu pojavnost, već promišlja integralno korisničko iskustvo posjetitelja. Primjerom procesa stvaranja *Kuće od 5 dolori*, opisujemo ključne faze procesa te predstavljamo smjernice i preporuke budućim inicijatorima sličnih projekata.

Ključne riječi: dizajn, dizajn iskustva, interpretacijski centar, Mario Puratić, Purić Power Block, Brač

1. Uvod

Interpretacijski centar *Kuća od 5 dolori* posvećen je bračkom izumitelju Mariju Puratiću rođenom u Sumartinu, ali i brojnim bračkim velikanima svjetskog ribarstva, kako bi se očuvala kolektivna memorija o vremenima i vještini koja je prehranjivala otočke obitelji kako nekad, tako i danas. Centar je zamišljen kao mjesto prihvata posjetitelja, s naglaskom na prezentaciju značaja Puratićevih izuma za ribarstvo na svjetskoj razini.

2. Inicijativa

Općina Selca, u čijem je administrativnom sklopu i Sumartin, inicirala je izradu idejnog projekta interpretacijskog centra u sklopu FLAG natječaja „Očuvanje,

* Diplomirana dizajnerica, Clinica studio

** Profesor umjetnosti, docent na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu - studij dizajna

valorizacija i promicanje materijalne i nematerijalne lokalne baštine temeljene na ribarstvu, maloj brodogradnji, marikulturi i životu uz more i na moru“, sufinanciran iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo. Ukupna vrijednost investicije je 456.678,49 eura od čega 388.176,72 eura iznosi potpora EU, a 68.501,77 eura iznose sredstva Republike Hrvatske.

U projekt se krenulo rekonstrukcijom građevine u vlasništvu općine Selca, koja se nalazi na sumartinskoj rivi nedaleko rodne kuće Marija Puratića. S obzirom na to da rodna kuća Marija Puratića nije mogla biti predmet investicije uslijed neriješenih imovinsko-pravnih odnosa, odabrana je alternativna lokacija interpretacijskog centra koja izravno korelira s ribarskom lukom.

3. Metodologija

U fazi razrade idejne muzeološke koncepcije, potrebna je suradnja multidisciplinarnog tima. Stručnjaci iz različitih područja, ovisno o temi interpretacije, muzeolozi, kustosi, projektanti, dizajneri, programeri, umjetnici, tekstopisci i sl. zajedničkom suradnjom kreiraju scenarij posjetiteljskog iskustva kroz narativ i medije prezentacije. Ključno je postaviti realne okvire u odnosu na vremenske rokove, budžet, prostorna ograničenja, temu, ali i kasnije upravljanje centrom. U ovom konkretnom slučaju, vremenska ograničenja koja su postavljena za izradu idejne koncepcije, uvjetovana natječajnim rokovima za sufinanciranje, diktirala su i nešto drugačiji proces rada od uobičajenog. Izazovi ovakvih projekata, koji su vrlo čest slučaj, uglavnom su vezani uz redosljed pripreme faze projekta. Tako je i u ovom slučaju projektni zadatak interpretacijskog plana i likovnog postava bio predefiniран već izrađenim arhitektonskim projektom rekonstrukcije, pa se sadržaj prilagođavao gotovom rješenju prostora, što bi u idealnom scenariju trebao biti obrnuti postupak.

Paralelno s arhitektonsko-građevinskom rekonstrukcijom ranije spomenute građevine, krenulo se u izradu idejnog rješenja izložbenog postava. Inicijativom načelnika Općine Selca Ivana Marijančevića i direktorice TZ Općine Selca Nikoline Tonšić, prikupljeni su dostupni arhivski materijali od mještana i živuće rodbine Marija Puratića, koji su bili polazišna točka za razradu interpretacijskog plana. Autori idejnog rješenja stalne izložbe su Ozana Ursić, Vedran Kasap i Vanja Cuculić, dok su kao stručni suradnici za razvoj sadržaja na projektu sudjelovali dr. sc. Jakov Karmelić i dr. sc. Robert Mohović s Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Veliku pomoć u razvoju interpretacijskog plana pružila je i Ida Jakšić, muzejska savjetnica Etnografskog muzeja u Splitu, prvenstveno svojim ranije objavljenim znanstvenim člankom *Mario Puratić - od bračkog ribara do američkog izumitelja*, a kasnije i ustupanjem materijala i kontakata iz vlastite istraživačke arhive.

4. Načela dizajna korisničkog iskustva

Kvaliteta interpretacijskih prostora temelji se na kvaliteti prikupljenog, istraženog, strukturiranog i dokumentiranog sadržaja prezentiranog primjerenim jezikom i medijima prilagođenim ciljanoj publici. Planiranje strukture sadržaja temelji se na publici kojoj se obraćamo, iz čega proizlazi definiranje tona komunikacije te uspostavljanje arhitekture informacija. *Godine 2015. Microsoft je otkrio da je ljudska pažnja pala na prosječno samo osam sekundi (manje od pažnje zlatne ribice)...Kako onda stvarni muzeji mogu privući pažnju posjetitelja te proširiti i sačuvati svoju publiku?*¹

Unatoč svojem izuzetnom značaju, Puratićev izum poznat je tek uskom krugu specijaliziranih korisnika. Pri interpretaciji takvih tema, dizajn korisničkog iskustva u interpretacijskim centrima i muzejima mora zadovoljiti raznolika očekivanja posjetitelja te im osigurati osjećaj razumijevanja i uključenosti, neovisno o njihovim fizičkim predispozicijama, predznanju, dobi, obrazovanju ili informatičkoj pismenosti. Edukativan i motivirajući ton slojevite komunikacije, apostrofiranih dozom humora, ima ulogu poticanja znatiželje i zadržavanja pažnje publike tijekom cjelokupnog posjeta.

Optimiziranje količine sadržaja, ali i dojma posjetitelja o količini sadržaja, igra važnu ulogu u korisničkom iskustvu. Osjećaj prezasićenosti interpretacijskog prostora sadržajem demotivira posjetitelja i stvara dojam nesavladivosti prezentirane teme. Iz tog razloga je postizanje dobrog omjera prezentiranog sadržaja, postepenost u njegovoj vizualnoj dostupnosti, raznovrsnosti osjetilnih podražaja i optimizacija u razinama angažiranosti posjetitelja presudna za kvalitetan prijenos informacija.

Odabir medija igra važnu ulogu u strukturiranju prezentacijskog sadržaja. Možemo ih podijeliti na dva tipa prezentacije sadržaja: analogni i digitalni. Oba tipa mogu imati svoje statične i pokretne inačice. U statične, analogne vrste ubrajamo tekstove, ilustracije, fotografije i strip, aplicirane na fizičku površinu poput papira, naljepnice ili drugih statičnih materijala koji se ne napajaju električnom energijom. Prednost ovog tipa medija je neovisnost o vanjskim faktorima, poput nestanka električne energije, i mogućnost usvajanja sadržaja u većem broju situacija. Nedostatak ovog tipa medija je kompleksnija višestapna produkcija izmjene sadržaja. Isti sadržaji se mogu aplicirati i na digitalne uređaje tj. ekrane, čime dobivamo statične digitalne medije interpretacije. Njihova prednost je jednostavnija izmjena, redukcija ili nadopuna sadržaja, ali ovisi o električnoj energiji, bez koje je tako prezentiran sadržaj nedostupan korisnicima. Digitalna statična prezentacija sadržaja ne omogućava viši nivo interakcije, jer posjetitelji ne mogu svojom radnjom utjecati na prikazani sadržaj.

Pokretni analogni mediji pogone se isključivo mehaničkim putem, i zahtijevaju od posjetitelja određenu aktivnost pri usvajanju sadržaja. On u sebi može imati

¹ As Attention Spans dwindle, How Does a Museum Capture New Audiences?
<https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-how-3-museums-are-growing-and-diversifying-their-audiences>

integrirani statični analogni sadržaj koji se mijenja fizičkom interakcijom posjetitelja i objekta. Pokretni analogni medij može funkcionirati i bez statičnog analognog sadržaja. Ovaj tip medija se vrlo često primjenjuje kod simulacije ili repliciranja pokreta i radnji važnih za bolje razumijevanje željenog sadržaja. Prednost ovog tipa medija je što je fokus posjetitelja pri usvajanju sadržaja na vrlo visokoj razini i što medij osigurava „ekskluzivnost prostora”. Drugim riječima, ovako prezentiran sadržaj može se usvajati isključivo boravkom na samoj lokaciji. Nedostatak je kompleksnost dizajna i produkcije samog objekta i osjetljivost na vandalizam i održavanje.

Digitalni interaktivni sadržaji najčešće se nalaze na ekranima osjetljivim na dodir i omogućavaju različite razine interakcija s posjetiteljima, kao i prikaz opsežnijeg ili kompleksnijeg sadržaja. Razina interakcije može biti:

- nepostojeća - ako je riječ o video-zapisu ili animaciji koja se reproducira u ponavljajućim ciklusima, bez obzira na radnju posjetitelja,
- minimalna - ukoliko se radi o sadržaju koji posjetitelj može pokrenuti i do neke razine upravljati njime,
- visoka - ukoliko posjetitelj pomoću digitalnog korisničkog sučelja upravlja sadržajem.

Kombinirani analogni-digitalni interaktivni medij pripada najvišem razredu uključivosti posjetitelja, jer zaokuplja njegovu pažnju koristeći multisenzorske podražaje - vizualne, auditivne i taktilne. Takvim medijem korisniku se može prenijeti najveći broj najsloženijih informacija, ali on zahtijeva i najvišu razinu dizajnerskih znanja i vještina te vrlo često podrazumijeva interdisciplinarni tim projektanata i stručnjaka.

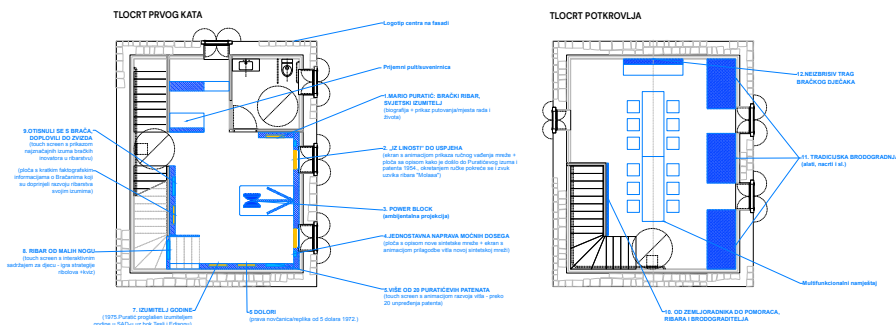
5. Primjena načela dizajna na Kući od 5 dolori

U *Kući od 5 dolori* korišteni su svi spomenuti tipovi medija, različito zastupljeni prema kompleksnosti i hijerarhiji sadržaja. Naglasak je prvenstveno na mehaničkoj interakciji, kojom posjetitelji okretanjem kolotura otkrivaju sadržaj. Povezivanjem mehanike otkrivanja sadržaja s mehanikom dominantnom u temi, identitetski se podcrtava karakter izložbe putem korisničkog iskustva. Dijelovi tekstualnih sadržaja otkrivaju se dizanjem i spuštanjem ploča unutar zidnih obloga, čime se vizualno rasterećuje prostor, korisnika motivira na istraživanje i razotkrivanje, a inspiracija proizlazi upravo iz filozofije Marija Puratića: Trebalo je iznaći načina „da ta mriža dolazi odozgora, a ne odozdala”.² Prostor se oblikovno naslanja na estetiku karakterističnu za brodove u apstrahiranom obliku, pa se daju naznake brodskih okana, konopa i kolotura.

² Jakšić, Ida: „Mario Puratić, od bračkog ribara do američkog izumitelja“, izvorni znanstveni članak UDK 639.2+001.895 <https://hrcak.srce.hr/file/203133>

Slika 1. Shematski prikaz modela interpretacijskog panela

Slika 2. Tlocrt interpretacijskog centra „Kuća od 5 dolori“

Centar se prostire na dvije etaže, ukupne površine približno 87m². S obzirom na zadatosti prostora, odabran je linearni interpretacijski plan, kojim se kronološki opisuje životni put Marija Puratića.

Prva etaža centra sastoji se od prijemnog dijela predviđenog za prodaju ulaznica i suvenira, sanitarnog čvora te izložbenog prostora. Multifunkcionalni prostor interpretacije na drugoj etaži u potkrovlju objekta omogućava organizaciju različitih aktivnosti poput radionica, predavanja i povremenih izložbi. Posjetitelji se u prvom dijelu upoznaju sa životnom pričom Marija Puratića. Narativ započinje biografskom pričom o odrastanju i razlozima njegovog odlaska u Sjedinjene Američke Države. Slijedi ju animirani video, koji se aktivira okretanjem kolotura, a koji prikazuje

Slika 3. Originalni primjerak izuma Power Blocka u središtu postava

kontekst životnih uvjeta koji su ga motivirali na osmišljavanje izuma. U središnjem dijelu prostorije postavljen je originalni primjerak Power Blocka, donacija obitelji Aničić, koji je sastavni dio scenografije, ali i najistaknutiji izložak unutar prostora, preko kojega se projiciraju ambijentalni kadrovi mora. Nastavak interpretacije opisuje trnovit put od ideje do službenog patentiranja i proizvodnje Power Blocka koji se danas slikovito, zbog svog ekonomskog značaja, uspoređuje s izumom struje. Činjenica da Puratić nije stao na izumu plivaričarskog kolotura, već ga je nastavio usavršavati, interpretira se putem interaktivnog digitalnog izložka, koji posjetiteljima omogućava sekvencijalni pregled više od 20 njegovih patenata, uglavnom ribolovnih pomagala.

Vrhunac priče o Marijevom svjetskom uspjehu prezentiran je brojnim priznanjima, od kojih je najznačajnije proglašenje za izumitelja godine, koje mu je 1975. uručilo Američko Udruženje vlasnika intelektualne imovine (IPO, *Intellectual Property Owners*) na svečanosti na kojoj je Nikola Tesla uvršten u „Zadužbinu časti”.

Istaknuti dio ove teme prezentiran je originalnim primjerkom novčanice koju posjetitelji mogu obostrano razgledati izbliza. Ovaj izložak bio je i inspiracija za naziv centra, jer je Puratićev Power Block slijedom mišljenja UN-ove Organizacije za hranu i poljoprivredu „*ključan izum koji je više nego ijedan drugi unaprijedio mehanizaciju ribolovnim mrežama*”³ potaknuo Narodnu banku Kanade, ribarske velesile, da pusti u optjecaj novčanicu u vrijednosti od 5 dolara, koja na poledini nosi sliku ribarskog broda s Puratićevim plivaričarskim koloturom. Naziv centra „KUĆA OD 5 DOLORI”

³ <https://www.fao.org/fishery/en/equipment/powerblock/en>

Kuća od dolori

INTERPRETACIJSKI CENTAR

MARIO J. PURATIĆ

Slika 4. Vizualni identitet interpretacijskog centra

Slika 5. Dio postava posvećen bračkim velikanima ribarstva

posjetitelje koji nisu upoznati s likom i djelom Marija Puratića intrigira duhovitom igrom značenja, potiče ih da uđu u centar propitujući kakva to kuća vrijedi 5 dolara, i pri posjetu saznaju kako je jedan stanovnik malog Sumartina ostao zapisan u svjetsku povijest.

U kutu prostorije, u niši stubišta, smješten je digitalni interaktivni izložak za najmlađe, „Ribar od malih nogu”, s edukativnim igrama o ribolovu te flori i fauni podmorja.

Dio interpretacije posvećen je i nekim drugim velikanima otoka Brača koji su sudjelovali u revolucionarnim promjenama svjetskog ribarstva, poput Ante Viličića, Ante Nižetića i Nikole Bezmalinovića (Nick Bez ili Big Bez), koji zasigurno zavrjeđuje i značajniji spomen u budućem razvoju kulturne ponude općine Selca.

Slika 6. Potkrovlje interpretacijskog centra

Potkrovlje centra u obodnom dijelu interpretira tradicionalnu brodograditeljsku baštinu Sumartina kroz prezentaciju kalafatskog alata, koju je donirala obitelj Zelanović. U središnjem dijelu prikazuje se dokumentarni film o životu Marija Puratića, s kazivačima koji su članovi njegove obitelji te donosi intimniji prikaz Puratića, koji se uvijek rado vraćao rodnom Sumartinu. Prostor potkrovlja opremljen je modularnim namještajem, koji omogućava različite scenarije korištenja prostora.

Cilj je ove male, ali značajne prezentacije, očuvati spomen na Marija Puratića te inspirirati posjetitelje na važnost stvaranja vlastitih ideja i poticati na inicijative koje mogu promijeniti svijet.

6. Planirane aktivnosti centra i izazovi u njihovu provođenju

Aktivnosti centra uključuju organizaciju i provedbu edukativnih programa, radionica i predavanja te postavljanje povremenih izložbi koje promoviraju ribarsku baštinu.

Pokrenuta je suradnja s obrazovnim ustanovama, udrugama i lokalnom zajednicom te se priprema organizacija raznih tematskih događanja i manifestacija, kao i sudjelovanje na srodnim događanjima. Planiran je razvoj i distribucija edukativnih i promotivnih materijala te organizacija vođenih obilazaka za posjetitelje.

Kuća od 5 dolori zapošljava jednu osobu na radnom mjestu voditelja/ice interpretacijskog centra, a djeluje pod upravljanjem Turističke zajednice Općine Selca. Kao javna turistička infrastruktura, rad centra bit će usmjeren na očuvanje, interpretaciju i promociju ribarske baštine, ali i na ukupno unaprjeđenje kulturno-

turističke ponude Općine Selca.

Financiranje centra osigurava se sredstvima Općine Selca i Turističke zajednice Općine Selca, međutim dugoročno se očekuju određeni izazovi osiguravanja sredstava za razvoj programa.

Isto tako, rad na privlačenju posjetitelja tijekom cijele godine zahtijevat će učinkovite marketinške strategije i alate. Kako bi se doskočilo navedenim izazovima, potrebno je strateško planiranje, uz suradnju s relevantnim institucijama i partnerima.

Cilj *Kuća od 5 dolori* je postati mjesto očuvanja lokalne baštine s vizijom razvoja i mjesto koje će povezivati lokalnu zajednicu, posjetitelje i znanstvenike iz područja maritimne baštine.

7. Zaključak

Muzeji i kulturne institucije sve više prepoznaju važnost angažiranja dizajnera i otvorenosti ka suvremenim medijima interpretacije u svrhu podizanja atraktivnosti sadržaja. Iskustvo prostornog doživljaja uvijek će biti nezamjenjivo, i stoga je potrebno promišljati o narativu i medijima interpretacije kao o integralnoj cjelini. Unatoč težnji za uvođenjem suvremenih medija i tehnologije, treba osvijestiti kako ih koristiti vješto i s razumijevanjem, a da se pretjeranom zasićenošću ne postigne suprotan efekt. Uključenost korisnika moguće je postići kroz različite razine interakcija, koje moraju biti promišljene i podređene sadržaju, kako bi rezultirale pozitivnim dojmovima.

Literatura

As Attention Spans Dwindle, How Does a Museum Capture New Audiences? <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-how-3-museums-are-growing-and-diversifying-their-audiences>

Jakšić, Ida : „Mario Puratić, od bračkog ribara do američkog izumitelja“, izvorni znanstveni članak UDK 639.2+001.895 <https://hrcak.srce.hr/file/203133>

FAO. 2025. Fishing Technology Equipments. Power block. Technology Fact Sheets. In: *Fisheries and Aquaculture*. Updated 2008-11-28 [Cited Saturday, March 15th 2025]. <https://www.fao.org/fishery/en/equipment/powerblock/en>

Foto: Marko Valjak

**Pomorski muzeji i muzeji
s pomorskim zbirkama**

Silvija Huljina*
E-mail: silvija@mgc.hr
Muzej Grada Crikvenice

Muzej Grada Crikvenice - doprinos očuvanju pomorske baštine

Sažetak

U članku su ukratko predstavljeni osnutak i rad Muzeja Grada Crikvenice te različite aktivnosti povezane s očuvanjem pomorske baštine na području na kojem muzej djeluje. Programski su te aktivnosti povezane s osnovnom djelatnošću muzeja, a vremenski obuhvaćaju razdoblje od posljednjih petnaest godina.

Cljučne riječi: muzej, Crikvenica, pomorska baština

1. Uvod

Muzej Grada Crikvenice osnovan je Odlukom Gradskog vijeća Grada Crikvenice 22. studenog 2007. godine, a s radom je započeo 1. srpnja 2008. godine nakon upisa u sudski registar. Osnivač muzeja, Grad Crikvenica, za muzejske potrebe osigurao je dio prostora u zgradi nekadašnje gradske vijećnice na adresi Preradovićeva 1, gdje se muzej i danas nalazi. Ta hvalevrijedna odluka bila je potaknuta izuzetno vrijednim nalazima, koji su otkriveni nekoliko godina ranije. Brojni fosilni ostaci različitih životinjskih vrsta iz razdoblja pleistocena, među kojima se ističu ostaci europskog špiljskog lava, pronađeni su na paleontološkom lokalitetu jame Vrtare male u Dramlju. Na drugom arheološkom lokalitetu Crikvenica - Igralište, smještenom uz potok Dubračinu, arheolozi su pronašli ostatke nekadašnje rimske keramičarske radionice, s velikom količinom svakodnevne uporabne i građevinske keramike. Najvrjedniji pojedinačni nalaz je crikvenička amfora ravnog dna, čija je proizvodnja karakteristična upravo za ovu radionicu. Zahvaljujući ovim nalazima, ali i aktivnom zalaganju i lobiranju nekolicine upornih pojedinaca te razumijevanju tadašnje gradske vlasti, stvoreni su preduvjeti za osnutak muzeja. Prvi ravnatelj tada muzeja u osnivanju bio je Damir Gašparović, a muzej su nakon njega vodile Irena Jurić, Daniela Lakotić i Silvija Huljina. Uz ravnatelja, u muzeju je stalno zaposlena samo jedna osoba na

* Profesorica, ravnateljica Muzeja Grada Crikvenice

radnom mjestu kustosa, a poslove kustosa od samih početaka predano obavlja Tea Rosić, diplomirani arheolog i povjesničar umjetnosti. Ona je idejni začetnik i pokretač svakog projekta i aktivnosti koji će biti navedeni u nastavku.

Broj zaposlenih u muzeju danas, nažalost, ni približno ne udovoljava našim potrebama, zahtjevima i željama, a slična je situacija i s muzejskim prostorom. Samo dvije osobe vode cjelokupno stručno, administrativno i financijsko poslovanje jedne muzejske ustanove i gotovo svakodnevno smo u neskladu između onoga što želimo i što možemo napraviti. Međutim, postoje neke pozitivne naznake da bi se to u skorijoj budućnosti ipak moglo promijeniti. Kao gradski muzej, Muzej Grada Crikvenice usmjeren je prvenstveno na prikupljanje, čuvanje, dokumentiranje, proučavanje i prezentiranje kulturne baštine područja Grada Crikvenice i njezine okolice. Uz četiri mjesta našega grada - Jadranovo, Dramalj, Crikvenicu i Selce, pažnja je usmjerena i na prostor susjednog Vinodola te Vinodolskog kanala. Teme kojima se bavimo karakteristične su za većinu gradskih muzeja, a u našem slučaju obuhvaćaju paleontologiju, arheologiju, etnologiju te brojne povijesne teme. S obzirom na ograničene kadrovske i financijske kapacitete, dugogodišnja praksa Muzeja Grada Crikvenice suradnja je s brojnim pojedincima, stručnim i znanstvenim ustanovama, ali i drugim subjektima. Vjerujemo da na taj način unaprjeđujemo rad i važnost našeg muzeja, bez obzira na to je li riječ o arheološkim istraživanjima, ili nekom od izloženih projekata.

2. Pomorska baština

Među brojnim temama kojima smo posvećeni u svakodnevnom radu, važno mjesto zauzimaju one povezane s pomorskom baštinom, i to u najširem smislu. Zapravo, to i nije tako neobično ako znamo da su kroz povijest crikvenički kraj i njegovo stanovništvo bili uvelike orijentirani na život uz more i s morem. Crikveničani su u prošlosti bili prepoznati kao vrsni ribari i tunolovci, a važno mjesto u pregledu razvoja nacionalnog ribarstva ima crikvenička obitelj Skomerža i napredak koji su svojim inovacijama donijeli. Uz ribarstvo, možemo istaknuti još neke teme kojima se muzej bavio, poput djelovanja kraljevske ratne mornarice u Selcu, ili prve trajektne linije koja je zaplovila na našoj strani Jadrana.

U nastavku ću se osvrnuti na one najznačajnije aktivnosti i projekte usmjerene na očuvanje pomorske baštine, kojima smo se aktivno bavili zadnjih petnaest godina. To se slučajno poklapa i s petnaest godina sustavnog očuvanja i revitalizacije pomorske baštine na Kvarneru i u Istri, čija je obljetnica bila jedan od povoda prošlogodišnjoj konferenciji u Rijeci. Provedene aktivnosti ulaze u različita područja muzejskog rada, poput očuvanja kulturne baštine, prikupljanja građe, izložbene, izdavačke i edukativne aktivnost, ali će one, radi jednostavnijeg pregleda i lakšeg snalaženja, biti predstavljene kronološkim redom.

Imajući u vidu činjenicu da je crikvenički muzej jedan od mlađih gradskih muzeja u Hrvatskoj, razumljivo je da su prve, a ujedno i najdugovječnije aktivnosti muzeja s

područja očuvanja pomorske baštine, bile usmjerene i još uvijek jesu na prikupljanje građe. Do građe se dolazilo na različite načine, kao što je to običaj u muzejima - istraživanjem, donacijom i otkupom. Posebno smo ponosni na veliki broj predmeta koje su nam darovali naši sugrađani, a koji su time dali dodatni poticaj radu ustanove te postali njezini suradnici i vjerni posjetitelji. Najveći broj predmeta povezanih s ribarstvom i općenito pomorskim nasljeđem svoje je mjesto našao u *Zbirci predmeta svakodnevnog života*. Među njima bih istaknula udicu iz 1. stoljeća, pronađenu na spomenutom arheološkom lokalitetu Crikvenica - Igralište. Iz tog malog, tek tri centimetra dugačkog predmeta, možemo sa sigurnošću zaključiti da Crikvenica i njezina okolica imaju tradiciju ribolova još od antičkog vremena.

Slika 1. Na barki Mika Matejčića iz Crikvenice nakon ulova 660 komada golčića u ljeto 1954. (ustupila obitelj Matejčić)

2.1. Rogi ribaru

Prvi veći projekt muzeja povezan s očuvanjem pomorske baštine, koji je kratko bio predstavljen na konferenciji u Rijeci, nosi naziv *Rogi ribaru*. Riječ je o izložbi koja je u Muzeju Grada Crikvenice bila postavljena u srpnju 2011. godine, a predstavila je dio nekad bogate ribarske tradicije ovoga kraja, od koje je danas malo toga sačuvano. Zanimljiv naslov izložbe preuzet je iz lokalnog govora. Naime, ribarima se u ovim krajevima prilikom odlaska na more nije smjelo poželjeti sreću, već je bilo poželjno reći „rogi“. Vjerovali su da je to obećavajući predznak dobrog ulova.

Na izložbi su se posjetitelji mogli upoznati s temom kroz kratke informativne tekstove, zanimljiv slikovni materijal i izložene predmete povezane s ribarstvom. Međutim, ono što je za nas bilo puno važnije je činjenica da se u realizaciju ove

izložbe uključilo pedesetak različitih suradnika, među njima veliki broj lokalnih ribara i naših sugrađana, koji su i godinama nakon ove izložbe ostali uz nas. Mi bismo postavili pitanja i slušali, a oni su s nama dijelili svoja znanja i neprocjenjivo iskustvo. Po završetku izložbe darovali su muzeju vrijednu građu, ribarski alat i predmete povezane s ribarskom svakodnevicom te tako dali ogroman poticaj stvaranju muzejskog fonda. Katalog koji je pratio izložbu doživio je čak dva izdanja, a slobodno se može pogledati na našoj internetskoj stranici, kao i sva ostala muzejska izdanja: <https://mgc.hr/izdanja/>.

2.2. Kućica od ribari

U nekadašnjoj ribarskoj kućici tunere, u uvali Perčin u Jadranovu, muzej je 2015. godine otvorio izdvojeni izložbeni postav. Kućicu je godinu ranije dao obnoviti Grad Crikvenica i prepustio je muzeju na korištenje. S obzirom na specifične uvjete kućice i njezin smještaj uz samo more, izložbeni postav posjetiteljima je dostupan isključivo u ljetnim mjesecima. Za razliku od prethodne izložbe, gdje je predstavljen opći pregled ribarstva ovoga kraja, ovdje je u prvi plan stavljen tunolov. Naime, uvala Perčin jedna je od povijesnih lokacija nekadašnjeg jedinstvenog načina tunolova u Hrvatskome primorju i na Kvarneru, i bilo je razumljivo izložbeni postav otvoriti na ovom mjestu. Prilikom realizacije izložbe i ovaj su put uvelike pomogli lokalni ribari i Jakovari, a glas jednog od njih godinama je dočekivao posjetitelje *Kućice*. Uskoro smo unutar izložbenog prostora predstavili i neke druge teme povezane s pomorskom baštinom, pa su tako iza nas izložbe *Miće barki - brodomaketarstvo Slobodana Cara, Pjeskari - melari* u suradnji s Lucianom Keberom te *Svjetlo u kanalu*.

Slika 2. Ribarska kućica, Uvala Perčin, Jadranovo (arhiva MGC)

2.3. Slana 1930. - 1941.

Nešto drugačija tema od dosad spomenutih smještena je u vrijeme Kraljevine SHS i obrađuje dinamično razdoblje u prošlosti Selca od 1930. - 1941. godine. Tada malo primorsko mjesto postaje središte jugoslavenske Kraljevske ratne mornarice te se u uvali Slana izgrađuju svi potrebni objekti za smještaj komande Pomorske odbrane Selce. Izložba *Slana 1930. - 1941.* postavljena je u ljeto 2017. godine, a već iduće godine izdan je i istoimeni katalog. Ovom izložbom započela je aktivna i plodna suradnja s kolegama iz Hrvatskog pomorskog muzeja Split. Zajedničku je izložbu splitska publika mogla vidjeti 2019. godine.

Slika 3. Časnici i mornari Pomorske odbrane Selce, oko 1940. (ustupio F. Čataj)

2.3. Prva na Jadranu

Dok smo se, vjerujem kao i mnogi drugi, susretali s problematikom očuvanja pomorske baštine i njezine revitalizacije, radili smo ono što znamo. Izložbeni projekt *Prva na Jadranu*, i katalog izložbe istoga naziva, bio je još jedna lijepa suradnja s kolegama iz Hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu, i to u razdoblju od 2018. do 2020. godine. To je jedna od onih izložbi koju je lokalna zajednica odlično prihvatila. Uključili smo ih u pripremu, a oni su nam zahvalili svojim pričama, fotografijama i predmetima. Trajektna linija obilježila je njihove živote, a mali trajekt *Bodulka*, koji je povezao Šilo i Crikvenicu, zauvijek je promijenio način pomorskog prometovanja na Jadranu. Izložba je, uz Crikvenicu i Split, gostovala u *Tehničkom muzeju Nikola Tesla* u Zagrebu. Kvalitetu ovoga projekta, čiji su autori bili Tea Rosić i Ljubomir

Radić, prepoznalo je i *Hrvatsko muzejsko društvo* te su 2020. godine dva muzeja primila nagradu za najbolju međumuzejsku suradnju.

Slika 4. Izložba Prva na Jadranu u Muzeju Grada Crikvenice, 2019. (arhiva MGC)

2.4. Razgovori o baštini

Uskoro nam je postalo jasno da su izložbene i izdavačke aktivnosti povezane s pomorskom baštinom, kao i prikupljanje građe, dobar početak, ali bilo je potrebno učiniti svojevrstan iskorak. Ne mogu reći da smo u tom trenutku točno znali što nam je činiti, jer mi još uvijek postavljamo slična pitanja. Međutim, kao logičan slijed u tom trenutku učinio nam se ciklus predavanja o pomorskoj baštini. Željeli smo našu lokalnu zajednicu upoznati s primjerima dobre prakse, čuti iskustva kolega koji o ovoj temi znaju više od nas, ukazati na neke zajedničke probleme koji su svugdje prisutni i možda svi zajedno doći do nekih zaključaka i rješenja. Već smo tada, te 2019. godine, bili svjesni tko su glavni nositelji očuvanja i revitalizacije pomorske baštine u Hrvatskoj. Održano je ukupno devet predavanja, a među izlagačima su bili prof. dr. sc. Robert Mohović, doc. dr. sc. Jakov Karmelić, dr. sc. Tea Perinčić, naše muzejske kolege Kate Šikić Čubrić, Mirela Bilić, Ljubomir Radić, Nikša Mendeš i Stjepan Špalj te istinski zaljubljenici u pomorsku baštinu Luciano Keber i Davor Lončarić. Uvidjeli smo tko bi u našoj lokalnoj zajednici mogao biti zainteresiran za ovu temu i voljan pomoći. Nažalost, bilo nam je također jasno da bez istinske potpore i aktivnog angažmana jedinice lokalne samouprave, turističke zajednice te lučke uprave i kapetanije prijeti opasnost da pomorska baština bude svedena na muzejski eksponat.

2.5. Katalog drvenih barki

Na velikom broju starih fotografija i razglednica, koje su dio fundusa muzeja, teško je ne primijetiti brojne drvene barke i brodove, koje su svojom prisutnošću ispunjavale crikveničke luke i lučice. Njihovi vlasnici imali su neraskidivu vezu s morem i barkom. Ona im je služila za prehranjivanje obitelji, povezivala je obale kopna i susjednog otoka, prepoznala prve blagodatni turizma i nešto lakšeg načina života. Ne možemo se zavaravati, bio je to način života koji je danas u Crikvenici nepovratno izgubljen.

Što je u svemu tome mogao napraviti muzej? Sramežljivo skrivene među suvremenim plastičnim brodicama, još uvijek možemo pronaći pokoju drvenu barku. Imajući u vidu današnji način života, i čovjeka koji nema vremena za zahtjevno i predano održavanje drvenih barki, odlučili smo ih popisati, kao prvi korak koji bi nas mogao voditi prema njihovu očuvanju. Drvene barke danas posjeduju tek rijetki zaljubljenici u tradiciju, i oni koji su ih naslijedili od predaka te ih održavaju u znak sjećanja. U ljeto 2021. godine kolegica Tea Rosić, u pratnji našeg sugrađanina Marijana Cara, obišla je sve luke i lučice od Jadranova do Selaca te registrirala ukupno 36 drvenih barki i skupila osnovne podatke o njima. Dio informacija prikupljen je u razgovoru s vlasnicima, a dio je preuzet iz javno dostupnih registara. Tom broju pridodala je i 17 drvenih barki, koje su dijelom plastificirane. Prikupljeni podaci objavljeni su u *Katalogu drvenih barki*, koji je Muzej Grada Crikvenice izdao 2022. godine. Tu je, uz metodologiju i pristup izrade kataloga te kriterije za popis barki, dan kratki osvrt na tradicionalne barke Vinodolskog kanala, gdje posebno mjesto zauzima mali crikvenički guc. Dio kataloga posvećen je vlasnicima barki i poteškoćama s kojima se redovito susreću. To su zasigurno temeljni problemi koji su prisutni i u drugim sredinama: sve starija dob vlasnika, visoki troškovi održavanja, nedostupnost veza i nemogućnost pronalaska dobrih majstora, čak i u situaciji kada financijska sredstva nisu problem. Da danas, samo par godina kasnije, idemo napraviti novi popis, broj drvenih barki bio bi, nažalost, puno manji. Neke su otišle zajedno sa svojim vlasnicima, a druge čekaju na odluku svojih nasljednika.

2.6. Barka *Smilja*

Ovaj pregled najznačajnijih aktivnosti Muzeja Grada Crikvenice, usmjerenih na očuvanje pomorske baštine našeg kraja, završit ćemo svijetlim i pozitivnim primjerom koji daje nadu. Priča oko muzejskog guca *Smilja* zapravo je započela s prethodno spomenutim katalogom, kojim smo stekli uvid u stanje i broj drvenih barki prisutnih na našem području. Posebnu pozornost obratili smo na tip tradicionalne barke poznat kao crikvenički guc. Nisam sigurna bi li *Smilja* ponovno zaplovila crikveničkom lukom, da se nije dogodila jedna prilično nesvakidašnja situacija. Krajem 2020. godine, kada je svijet bio zahvaćen korona groznicom, Muzej Grada Crikvenice dobio je oporučno donaciju od 20.000,00 američkih dolara. Bila su to značajna sredstva za naš mali muzej

ali, naravno, nedovoljna za sve ono što želimo. Međutim, vrlo brzo se iskristalizirala ideja o obnovi tradicionalne barke, a zahvaljujući katalogu, točno smo znali koji guc želimo obnoviti. I tu smo imali sreće, jer je vlasnik pristao prodati barku, a sreća nas je poslužila i s pronalaskom izvrsnog brodograditelja Lorisa Rubinića, s kojim nas je povezao prof. dr. sc. Robert Mohović. Projektu se uskoro aktivno priključuje i nekolicina naših sugrađana. Dušan Rebernik napravio je nacрте, a naš dragi suradnik Marijan Car nesebično je s nama dijelio znanje i savjete te nas upućivao na one koji bi nam mogli pomoći u procesu obnove, koji nije bio jednostavan. Međutim, tražili smo i dobili savjete i potrebnu pomoć, a lučka uprava osigurala je vez za barku. Ovu nesvakidašnju, lijepu i pozitivnu priču prepoznali su i neki donatori te je muzej dobio dodatna financijska sredstva. Na kraju je u projektu sudjelovalo više od četrdeset pojedinaca i institucija, koji su dali svoj doprinos. Zahvaljujući zajedničkom radu i pristiglim donacijama uspjeli smo privesti kraju projekt obnove barke. Guc *Smilja* je u prosincu 2023. godine u punom sjaju uplovio u crikveničku luku, a danas je možete vidjeti privezanu na vezu 1, baš kako i zaslužuje.

*Slika 5. Tomislav Kostrenčić i prva vožnja guca Smilja u crikveničkoj luci, 2023.
(arhiva MGC)*

3. Zaključak

U danom pregledu naših aktivnosti usmjerenih na zaštitu i očuvanje pomorske baštine, nisam se do sada dotakla jedne važne stavke - njihova financiranja. U našem slučaju guc *Smilja* predstavlja pozitivan, ali usamljen primjer, jer taj je projekt gotovo u potpunosti realiziran donacijama, i to u iznosu većem od 95%. Ostali muzejski

projekti i aktivnosti najvećim su dijelom financirani sredstvima Grada Crikvenice, našeg osnivača, i to u okviru Financijskog plana Muzeja Grada Crikvenice. Ta sredstva, naravno, ni približno ne udovoljavaju potrebama očuvanja ne samo pomorske baštine, već baštine općenito. Međutim, zahvaljujući trogodišnjem planiranju imamo priliku usmjeriti ih u ono što u tom trenutku smatramo primarnim, iako odluka nije uvijek jednostavna. Ostali izvori financiranja u malom postotku, procjenjujem ne većem od 1%, čine vlastita sredstva te programi sufinancirani sredstvima Primorsko-goranske županije, Ministarstva kulture i medija te drugih lokalnih jedinica. Aktivnosti navedene u ovom članku uglavnom su dio Programa kulture našeg Financijskog plana te su realizirane u okviru izdavačke djelatnosti, odnosno muzejsko-galerijske izložbene djelatnosti. S obzirom na to da bi za prikupljanje financijskih izvještaja za svaku aktivnost posebice bilo potrebno iznimno mnogo vremena, iznijet ću samo ukupno izvršenje Financijskog plana Muzeja Grada Crikvenice za ove dvije aktivnosti, izdavačku i muzejsko-galerijsku, i to za 2012. i 2024. godinu. Naime, od tada je Muzej Grada Crikvenice u sustavu riznice proračuna i proračunskih korisnika te su mi financijski podaci dostupniji nego oni prijašnjih godina. Radi lakše usporedbe, svi iznosi bit će iskazani u eurima. Godine 2012. Muzej Grada Crikvenice je za sve svoje izdavačke i izložbene projekte na raspolaganju imao 24.124,90 eura, a dvanaest godina kasnije 29.598,18 eura. Prisutno je povećanje od 18,5%, ali uzmemo li u obzir rast troškova u tih dvanaest godina i naš subjektivan dojam, slobodno mogu reći da se više programskih aktivnosti za manji iznos moglo realizirati 2012. godine.

Guc *Smilja* i ovdje predstavlja izuzetak - on se unutar Financijskog plana muzeja vodi kao kapitalni projekt broj K380172, punog naziva Kapitalno ulaganje u obnovu tradicionalne drvene barke. Ukupna vrijednost ovog projekta, što je vidljivo iz Izvršenja Financijskog plana Muzeja Grada Crikvenice i popratne dokumentacije za 2022. i 2023., iznosila je 25.000,00 eura.

Na kraju ovoga članka, kojim se željelo predstaviti sažet pregled našeg doprinosa očuvanju pomorske baštine, umjesto zaključka mogu iznijeti neka svoja razmišljanja temeljena na dosadašnjem radu. Na pitanje jesmo li zadovoljni učinjenim, možemo odgovoriti da donekle jesmo. Jesmo li mogli neke stvari drugačije napraviti, naravno da jesmo. Ovaj posao obavljamo kao stručni djelatnici u okviru jedne kulturne institucije, i to nas razlikuje od članova udruga koji su u pravilu volonteri, i možda nam daje određenu prednost. Međutim, bez obzira na našu pripadnost različitim ustanovama, institucijama ili udrugama, puno toga ovisi o nama kao pojedincima. Vjerujem da se u konačnici uvijek vidi dodatan trud, rad i napor koji je uložen u pojedini projekt. Neki veći iskorak u očuvanju i revitalizaciji naše baštine, sudeći po dosadašnjem iskustvu, bit će moguć jedino zajedničkim djelovanjem i suradnjom. U to se možemo svakodnevno uvjeriti i u našem redovnom radu. Stručni djelatnici, udruge i pojedinci već su započeli s tom praksom međutim, ako nam se ne pridruže važni subjekti za ovu problematiku poput nadležnih ministarstava i jedinica lokalne samouprave, postoji opasnost da će mali dio baštine možda i biti očuvan, ali sigurno ne i revitaliziran. Muzej će u tom smjeru nastaviti raditi sve ono što ulazi u područje

našega djelovanja. I dalje ćemo istraživati različite teme pomorske baštine, skupljati i čuvati građu, prezentirati je javnosti putem različitih edukativnih, izdavačkih ili izložbenih djelatnosti te poticati zajednicu na daljnji rad i neke možda konkretnije postupke.

Literatura

Rosić, Tea 2012. *Rogi ribaru*, Muzej Grada Crikvenice

Rosić, Tea; Špalj, Stjepan, 2018. *Slana 1930. - 1941.*, Muzej Grada Crikvenice

Rosić, Tea (ur.); *Prva na Jadranu*, 2020. Hrvatski pomorski muzej Split, Muzej Grada Crikvenice

Rosić, Tea 2022. *Katalog drvenih barki Selce - Crikvenica, Dramalj, Jadranovo*, Muzej Grada Crikvenice

Uremović, Vladimir 1997. *Povijest Crikveničkog ribarstva*, Ustanova u kulturi „Dr. Ivan Kostrenčić“

Izvori

Izvršenje Financijskog plana Muzeja Grada Crikvenice 2012., 2022., 2023., 2024.

<https://mgc.hr/izdanja/>

Kate Šikić Čubrić*

E-mail: kate@mbdb.hr

Muzej betinske drvene brodogradnje

Muzej betinske drvene brodogradnje: model očuvanja i interpretacije pomorske baštine

Sažetak

Muzej betinske drvene brodogradnje osnovan je 2014. godine, a muzejski prostor i stalni postav otvoreni su za javnost 2015. godine. Njegovo osnivanje obilježeno je opsežnim pripremama, prikupljanjem predmeta i dokumentiranjem usmenih kazivanja, uz aktivno sudjelovanje brojnih volontera iz lokalne zajednice. Početna zbirka, koja broji oko 450 predmeta iz područja brodogradnje, poljoprivrede i ribarstva te dokumentirani iskazi brodograditelja, etnografa i praktičara, omogućili su detaljno razumijevanje tradicijskog načina života na otoku Murteru.

Muzej djeluje kao javna ustanova pod nadležnošću Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, financiran prvenstveno sredstvima Općine Tisno, a dodatna sredstva osigurana su kroz natječaje i FLAG inicijative. Organizacijska struktura, koja uključuje ravnatelja i stručno i tehničko osoblje, omogućava profesionalno upravljanje i provedbu godišnjih programa. Svojom misijom, muzej aktivno promiče očuvanje, edukaciju i promociju tradicijske brodogradnje, s posebnim naglaskom na uključivanje djece i mladih kroz interaktivne radionice, predavanja i praktične demonstracije. Digitalna prisutnost putem virtualnih sadržaja i video uradaka omogućuje širenje znanja o lokalnoj pomorskoj baštini i na globalnoj razini.

Ključni projekti uključuju razvoj muzeja na otvorenom, gdje su na površini od 1381m² postavljena 43 tradicijska broda te projekt obnove gajete *Marija* iz 1922. godine, koja je obnovljena 2021. godine i danas služi kao edukativni brod u okviru programa „Zaplovi u gajeti“. Cilj ovog programa je očuvanje umijeća plovidbe na latinsko jedro, kombinirajući teorijska predavanja i praktične vježbe. Unatoč izazovima poput nedostatka prostora za depo i izložbe, kontinuiranom suradnjom s lokalnom zajednicom i relevantnim institucijama, muzej nastoji osigurati daljnji razvoj i očuvanje pomorske baštine.

Ključne riječi: tradicijska brodogradnja, pomorska baština, muzej na otvorenom, drveni brodovi, nematerijalna baština

1. Uvodno

Muzej betinske drvene brodogradnje osnovan je 2014. godine, a muzejski prostor i stalni postav otvoreni su za javnost u kolovozu 2015. godine. Proces uspostave muzeja uključivao je opsežne pripreme aktivnosti, koje su obuhvaćale prikupljanje predmeta

* Magistrica etnologije, ravnateljica Muzeja betinske drvene brodogradnje

te dokumentiranje usmenih kazivanja, a u koje se uključio značajan broj volontera iz lokalne zajednice. Ove aktivnosti pridonijele su ne samo stvaranju muzejske građe, nego i animaciji šire zajednice, koja je aktivno sudjelovala u oblikovanju budućeg stalnog postava i u radu muzeja. Donacijama pojedinaca omogućena je akumulacija predmeta, čime su donatori dali značajan doprinos radu ustanove.

U danima koji su prethodili otvorenju muzeja, zajedničke radne akcije potaknule su stvaranje pozitivne atmosfere unutar zajednice, što je kasnije osiguralo povoljno okruženje za rad muzeja. Prvotno je prikupljeno približno 450 predmeta, koji su prvenstveno pripadali poljima brodogradnje, poljoprivrede i ribarstva. Većina prikupljenih predmeta datira u prvu polovicu 20. stoljeća. Osim predmeta materijalne kulture, ključnu ulogu imalo je i bilježenje kazivanja brodograditelja, težaka, etnografa te drugih stručnjaka i praktičara s područja tradicijskih zanimanja. Dokumentirani iskazi osigurali su vrijedne etnografske i tehničke podatke, relevantne za razumijevanje i tumačenje brodogradnje, drvenih brodova i jedrenja, kao i tradicijskog načina života u akvatoriju otoka Murtera i gravitirajućeg područja.

Stalne zbirke muzeja nastale su prikupljanjem predmeta iz lokalne zajednice i danas čine okosnicu muzejskog postava. Muzej se u svojem djelovanju vodi sakupljačkom politikom, koja uključuje kontinuirano obogaćivanje zbirki kroz izložbene aktivnosti i ostale programe, sve u skladu s unaprijed osmišljenom muzeološkom koncepcijom.

Osnivač *Muzeja betinske drvene brodogradnje* je Općina Tisno, unutar čijeg proračuna muzej djeluje kao korisnik. Ustanova posluje kao samostalni entitet, pri čemu osnivač osigurava sredstva za rad stručnog osoblja i osnovne operativne troškove. Muzej provodi programe koji se donose na godišnjoj razini u skladu s planom rada, čiju izradu i implementaciju nadgleda ravnatelj.

Muzej djeluje kao javna ustanova registrirana pri Trgovačkom sudu, pod nadležnošću Ministarstva kulture i medija RH. Prema klasifikaciji, pripada kategoriji etnografskih muzeja, iako zbirke koje izlaže obuhvaćaju predmete i tehničke i etnografske naravi. Organizacijska struktura muzeja uspostavljena je prema sistematizaciji radnih mjesta. Na čelu ustanove nalazi se ravnatelj, dok su unutar muzeja predviđena radna mjesta kustosa, voditelja marketinga, recepcionara, čuvara te osoblja za održavanje muzeja na otvorenom.

Tijekom posljednjih deset godina muzej se uspješno etablirao na kulturnoj sceni, postavši priznata i ugledna ustanova u svojoj djelatnosti. Zahvaljujući kvalitetnom radu i stručnim postignućima, muzej je zauzeo značajnu i referentnu poziciju unutar područja svog djelovanja.

Muzej betinske drvene brodogradnje nije samo prostor očuvanja i prezentacije baštine, već i dinamična ustanova, koja svojim aktivnostima doprinosi kulturnom, edukativnom i turističkom razvoju regije. Kroz inovativne pristupe i uključivanje lokalne zajednice, muzej nastavlja njegovati tradiciju drvene brodogradnje i promicati njenu važnost kao integralnog dijela kulturnog identiteta.

Slika 1. Stalni postav muzeja

2. Misija i vizija

Muzej betinske drvene brodogradnje je od samog otvaranja postao jedno od središta očuvanja, edukacije i promocije tradicijske brodogradnje, uspješno povezujući baštinu s potrebama suvremenog društva. Kroz redovite edukativne programe, radionice i suradnju s brodograditeljima, muzej sustavno radi na dokumentiranju i prenošenju znanja o tradicijskim tehnikama gradnje brodova, kako posjetiteljima, tako i zainteresiranim pojedincima. Posebno je usmjeren na uključivanje djece i mladih, nudeći interaktivne aktivnosti, poput izrade modela brodova i praktičnih demonstracija korištenja broda, čime oživljava njihov interes za pomorsku baštinu i tradicijsku brodogradnju.

Istodobno, muzej djeluje kao promotor kulturne i gospodarske važnosti brodogradnje i tradicijskih brodova. Sudjelovanjem u jedriličarskim susretima, osmišljavanjem i promocijom manifestacija koje za cilj imaju promociju maritimne baštine, organiziranjem posjeta brodogradilištima i sličnim aktivnostima privlači pažnju javnosti i posjetitelja. Tim aktivnostima povećava se svijest o značaju očuvanja, ali i potiče turistička valorizacija ovog dijela baštine. Njegova digitalna prisutnost, putem virtualnih izložbi, dokumentarnih videozapisa i društvenih mreža, omogućuje da priča o betinskoj brodogradnji dopre do globalne publike, povezujući lokalne tradicije sa širim i intenzivnijim inicijativama za opstanak tradicijske drvene brodogradnje.

Dokumentiranje tradicijskih tehnika gradnje predstavlja još jednu važnu aktivnost muzeja. Priručnici, multimedijalni sadržaji i snimke procesa gradnje omogućuju i osiguravaju očuvanje brodograditeljskih znanja za buduće generacije.

3. Financiranje, suradnja i angažman zajednice

Muzej betinske drvene brodogradnje osigurava financijska sredstva iz različitih izvora, uključujući redovno financiranje i dodatna sredstva namijenjena specifičnim programima i projektima. Osnovnu financijsku potporu za svakodnevni rad institucije

i plaće zaposlenika osigurava osnivač muzeja, Općina Tisno. Uz to, muzejski programi i projekti redovito se prijavljuju na natječaje Ministarstva kulture, županije, Turističke zajednice te FLAG inicijativa, čime se prikupljaju dodatna sredstva za realizaciju posebnih aktivnosti i inicijativa muzeja.

Lokalna zajednica ima važnu ulogu u radu *Muzeja betinske drvene brodogradnje*, jer je izravno uključena u očuvanje, promociju i revitalizaciju pomorske baštine. Kroz suradnju s različitim udrugama, volonterima i institucijama, muzej osigurava veću angažiranost i prisutnost na lokalnoj razini, ali također potiče razvoj kulturnih i društvenih veza unutar zajednice. Volonteri i članovi lokalnih udruga, poput Kulturno-umjetničkog društva *Zora* ili Udruge *Betinska gajeta 1740*, aktivno sudjeluju u organizaciji manifestacija, radionicama i drugim aktivnostima kojima je cilj očuvanje kulturne baštine. Kroz suradnju s ovim udrugama, muzej omogućava autentične i edukativne sadržaje, a volonteri svojim angažmanom značajno doprinose provedbi muzejsko-edukativnih aktivnosti, izložbi i kulturnih događanja.

Uz suradnju s lokalnim udrugama, muzej najčešće ostvaruje i suradnju s muzejima u Šibeniku i Splitu, što omogućuje razmjenu iskustava, resursa i stručnosti u očuvanju brodogradnje te kulturne i pomorske baštine. Također, suradnja s Turističkom zajednicom Šibensko-kninske županije i Turističkom zajednicom mjesta Betina ima važnu ulogu u promociji muzeja, njegovih aktivnosti i privlačenju posjetitelja, čime se širi svijest o značaju očuvanja betinske brodogradnje. Aktivnosti muzeja, uz angažman i podršku lokalne zajednice, doprinose povećanju vidljivosti muzeja, jačanju zajedništva te stvaranju snažnijeg društvenog okvira za očuvanje kulturne baštine. Angažman lokalne zajednice *Muzej betinske drvene brodogradnje* čini važnim centrom za očuvanje pomorske baštine i aktivnim sudionikom u društvenom životu zajednice.

4. Aktivnosti i važniji projekti

U svojih 10 godina rada, muzej je bio prvenstveno orijentiran na rad s korisnicima muzeja - posjetiteljima, muzejskom publikom i lokalnom zajednicom. Kroz niz različitih radionica, predavanja i edukativnih aktivnosti radilo se na edukaciji i podizanju svijesti o važnosti baštine vezane uz brodogradnju i ulogu broda. Upravo je u kategoriji „Edukacija, učenje i podizanje svijesti“ *Muzeju betinske drvene brodogradnje* 2019. godine dodijeljena nagrada Europske unije za kulturnu baštinu *Europa Nostra*. U ovom radu istaknuli bismo nekoliko kapitalnih projekata.

4.1. Muzej na otvorenom Muzeja betinske drvene brodogradnje

Prva regata tradicijskih brodova na latinsko jedro u Betini održana je 2003. godine uz sudjelovanje manjeg broja brodova, pretežno gajeta, opremljenih tradicijskim jedrom i opremom. S vremenom su vlasnici tih brodova počeli

grupirati svoja plovila unutar određenog dijela mjesne lučice u Betini, gdje su bili smješteni isključivo tradicijski ojedreni i redovito održavani brodovi. Međutim, zbog nepostojanja službene regulacije unutar lučice, dolazilo je do problema s vezovima, jer bi vlasnici po povratku s mora često nailazili na zauzeta mjesta. Već pri izradi muzeološke koncepcije *Muzeja betinske drvene brodogradnje* planiralo se da muzejski sadržaji budu izvan same zgrade muzeja. Prvotno je zamišljena vanjska recepcija, staza brodograditelja i drugi elementi u javnom prostoru, prema konceptu „muzeja izvan zidova“. Ubrzo po otvaranju muzeja krenulo se u realizaciju ideje o stvaranju vanjskog postava muzeja, u kojemu bi se izložili privatni tradicijski brodovi koji su reprezentativni, u najboljem stanju, s posebnim naglaskom na one koji najčešće sudjeluju na regatama i posjeduju jarbol, lantinu i jedro. Ipak, realizacija ove ideje zahtijevala je složene administrativne i tehničke prilagodbe, budući da prostorni plan nadležne općine nije predviđao takvu namjenu lučkog prostora.

Slika 2. Betinska luka 2006. godine

Kako bi se osigurala formalna regulacija ovog segmenta lučice, izrađena je geodetska podloga uz podršku osnivača - Općine Tisno. Na temelju nje izrađena je maritimna studija sa sidrenim planom i razmještajem brodova, čime su stvoreni uvjeti za uvođenje posebne pravne kategorizacije luke. Nakon što su nadležna tijela odobrila izmjene i dopune prostornog plana, luka je definirana kao luka posebne namjene, što je omogućilo službenu regulaciju prostora. Time su stvoreni uvjeti za sklapanje ugovora sa Šibensko-kninskom županijom kao koncesionarom, čime je osiguran višegodišnji i funkcionalni prostor za smještaj tradicijskih brodova i očuvanje maritimne baštine Betine.

Slika 3. Muzej na otvorenom danas

Površina muzeja na otvorenom obuhvaća 1381m² lučice, unutar koje su smještena 43 tradicijska broda. Ugovor za korištenje pomorskog dobra u posebne svrhe sklopljen je sa Šibensko-kninskom županijom na razdoblje od 20 godina. U muzeju su zastupljeni brodovi tipa kaić, lađa, gajeta i leut.

Početno financiranje projekta provedeno je vlastitim sredstvima, a naknadno su putem FLAG natječaja refundirana uložena sredstva. FLAG *Galeb*, pod čiju nadležnost pripada područje Betine, raspisao je natječaj u sklopu mjere 2.1.1. za razvoj društveno-kulturnog sadržaja povezanog s lokalnom ribarskom i kulturnom baštinom. Kroz ovaj natječaj osigurana su sredstva za postavljanje interpretacijskih i registarskih tablica te multimedijalnih sadržaja u sklopu muzeja na otvorenom.

Projekt vanjskog muzeja dio je šireg integralnog projekta „Putevima baštine“, koji je muzej provodio u suradnji s Turističkom zajednicom mjesta Betina u razdoblju od 2018. do 2021. godine. Kroz projekt je interpretiran vanjski muzej, sakralna arhitektura, crkva, brodogradilišta i druge značajne lokacije unutar mjesne jezgre Betine. Posebna stavka bila je rekonstrukcija i valorizacija tradicijske gajete *Marija*, izgrađene 1922. godine, jedne od rijetkih preostalih betinskih gajeta starijeg tipa.

4.2. Obnova i edukativna uloga gajete *Marija* u očuvanju pomorske baštine

Gajeta *Marija*, izvorni primjerak betinske gajete starijeg tipa, obnovljena je 2021. godine u sklopu ranije navedenog projekta u cijelosti financiranog FLAG sredstvima iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo. Gajeta *Marija* izgrađena je 1922. godine u brodogradilištu obitelji Filipi u Betini, i predstavlja značajan segment pomorske

baštine Hrvatske. Prvi put službeno registrirana 1934. godine u Sukošanu, *Marija* je nakon zanimljivog i intenzivnog radnog vijeka 2012. godine završila u Betini, čekajući rekonstrukciju. Prepoznajući njezinu vrijednost, Udruga *Betinska gajeta 1740* planirala je njezinu obnovu, no projekt je odgođen zbog nedostatka financijskih sredstava. Nakon godina mirovanja u brodogradilištu, gajeta je obnovljena 2021. godine u sklopu projekta *Muzeja betinske drvene brodogradnje*, uz strogo poštivanje pravila struke i tradicijskih metoda brodogradnje. Danas služi kao edukativni brod u sklopu programa „Zaplovimo u gajeti“, čiji je cilj očuvanje i prijenos umijeća plovidbe na latinsko jedro novim generacijama.

Slika 4. Gajeta Marija u rekonstrukciji

Tijekom rekonstrukcije zamijenjeno je 70% rebara, krmeni i pramčani masivi, statve, kobilica te većina konstruktivnih elemenata broda. Nakon obnove, gajeta *Marija* zadržala je autentične karakteristike: duljina joj iznosi 6,90 metara, širina 2,70 metara, visina 0,88 metara, a nosivost 2,2 tone. Opremljena je brodskim motorom snage 29 KS, što omogućuje kombinaciju tradicionalne i suvremene navigacije.

Od 2024. godine gajeta *Marija* koristi se u edukativne svrhe unutar programa „Zaplovi u gajeti“, usmjerenog na poučavanje djece, mladih i zainteresiranih pojedinaca o vještinama tradicijske plovidbe. U sklopu programa, tijekom ljeta 2024. provedene su aktivnosti s naglaskom na jedrenje i osnove navigacije, omogućujući sudionicima stjecanje znanja o pomorstvu i tradicijskom jedrenju.

Slika 5. Zaplovi u gajeti

Glavni cilj programa jest očuvanje nematerijalnog kulturnog dobra - umijeća plovidbe na latinsko jedro - te njegovo prenošenje unutar lokalne zajednice. Poseban naglasak stavljen je na edukativni dio programa, koji obuhvaća temeljna znanja o pripremi broda za plovidbu, jedriličarske vještine, pomorsku sigurnost te razumijevanje vjetrova. Program je osmišljen kao kombinacija teorijskih predavanja na kopnu i praktičnih vježbi na moru.

Slika 6. Zaplovi u gajeti

Na kopnu se polaznici upoznaju s karakteristikama tradicijskih brodova, brodomskom opremom, konstrukcijom jedara te tehnikama njihove izrade. Morske aktivnosti uključuju isplovljavanje, uplovljavanje, manevriranje jedrom, prilagodbu smjeru vjetrova te pravilno slaganje i pospremanje jedra nakon plovidbe. Kroz program

se polaznici osposobljavaju za svladavanje različitih navigacijskih izazova i primjenu tradicijskih pomorskih znanja u praksi.

5. Osvrt na prepreke i probleme u sadašnjem i budućem radu

Muzej se u svakodnevnom radu susreće s operativnim izazovima koje rješava u hodu, prilagođavajući se situaciji i pronalazeći optimalna rješenja. Međutim, jedan od ključnih problema s kojim se suočava jest nedostatak adekvatnog prostora za muzejski depo. Kako se zbirka neprestano obogaćuje novim predmetima, potrebno je osigurati sigurno i kvalitetno skladište, koje bi omogućilo njihovo pravilno čuvanje i zaštitu. Trenutni kapaciteti nisu dovoljni za sustavno i dugoročno pohranjivanje muzejske građe, što otežava njezino stručno zbrinjavanje i dostupnost za istraživanje i izlaganje.

Osim problema s muzejskim depoom, ograničenje u radu muzeja predstavlja i nedostatak izloženog prostora za povremene izložbe. Povremene izložbe od velike su važnosti za prezentaciju kulturne baštine, privlačenje posjetitelja i obogaćivanje sadržaja, no prostorna ograničenja često uvjetuju njihov opseg i učestalost.

Kako bi riješio ove izazove, muzej u suradnji s osnivačem, Općinom Tisno, istražuje mogućnosti proširenja postojećih kapaciteta te pronalaska alternativnih. Konstantno se i aktivno traže financijska sredstva putem natječaja i programa sufinanciranja, koja bi omogućila poboljšanje infrastrukture. Unatoč ovim izazovima, muzej kontinuirano pronalazi načine za prilagodbu i unaprjeđenje rada, kako bi osigurao kvalitetne uvjete za očuvanje i prezentaciju pomorske baštine.

6. Izazovi budućnosti

Jedan od glavnih izazova u radu muzeja na očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine jest promocija brodogradnje kao zanata, s obzirom na relativno malen broj aktivnih brodograditelja. Muzej se suočava s poteškoćama u očuvanju i prijenosu ovog umijeća na mlađe generacije, što ugrožava kontinuitet i razvoj brodogradnje. Također, izazov predstavlja i potreba za pomoći vlasnicima brodova u održavanju plovila, budući da mnogi od njih nemaju dovoljna sredstva ili stručnosti za pravilno očuvanje svojih brodova.

Rješenja koja muzej primjenjuje uključuju razvijanje suradnje s brodograditeljima i vlasnicima brodova kako bi im se omogućila podrška u održavanju, posebno kroz financijsku pomoć. Muzej aktivno traži mogućnosti za prijavu na relevantne natječaje i sufinanciranja, a suradnja s institucijama kao što su Ministarstvo kulture, županije te EU programi pomaže u osiguravanju sredstava koja su nužna za očuvanje pomorske baštine. Također, muzej se fokusira na edukaciju i promociju brodogradnje kroz različite manifestacije, radionice i izložbe, kako bi povećao interes i svijest o važnosti očuvanja ovog važnog dijela pomorske tradicije. Uz sve navedeno, *Muzej betinske drvene brodogradnje* razvija koncept „muzeja zajednice“ kroz aktivno uključivanje lokalnog stanovništva u svoje aktivnosti. Njegova

vizija nije ograničena samo na izložbeni prostor, već muzej treba svakodnevno izlaziti izvan svojih zidova kroz razne sadržaje i događanja u javnom prostoru. Organizacijom radionica na otvorenom, suradnjom s brodograditeljima u stvarnim radionicama te uključivanjem mještana u projekte očuvanja baštine, muzej postaje živo središte zajednice. Ovakav pristup omogućuje mu da bude ne samo čuvar povijesti, već i pokretač kulturnog, društvenog, turističkog i gospodarskog razvoja.

7. Zaključak

Muzej betinske drvene brodogradnje ima važnu ulogu u očuvanju kulturne baštine i identiteta lokalne zajednice. Njegov doprinos nadilazi klasične funkcije muzeja kao mjesta čuvanja i izlaganja predmeta, jer djeluje kao dinamična institucija koja stanovnike aktivno uključuje u procese dokumentiranja, očuvanja i promocije tradicijskih vrijednosti. Kroz suradnju s lokalnim udrugama, volonterima i institucijama, muzej je uspio izgraditi snažnu mrežu podrške, koja omogućava kontinuirani razvoj njegovih programa i projekata.

Poseban značaj muzeja ogleda se u njegovoj edukativnoj funkciji. Organiziranjem radionica, predavanja i interaktivnih aktivnosti, muzej prenosi znanja o tradicijskoj drvenoj brodogradnji i potiče interes djece i mladih za pomorsku baštinu. Programi poput „Zaplovimo u gajeti“ osiguravaju prijenos vještina plovidbe na latinsko jedro novim generacijama, čime se tradicijska znanja čuvaju od zaborava.

Muzej također doprinosi turističkoj valorizaciji Betine i šire regije. Kroz manifestacije, jedriličarske susrete i digitalnu prisutnost, privlači posjetitelje i istraživače zainteresirane za maritimnu baštinu. Muzej na otvorenom, koji obuhvaća autentične tradicijske brodove, jedinstven je primjer povezivanja kulturne baštine s javnim prostorom, što dodatno naglašava njegovu važnost za identitet mjesta.

Unatoč operativnim izazovima i financijskim ograničenjima, *Muzej betinske drvene brodogradnje* nastavlja biti ključni akter u očuvanju pomorske baštine. Njegova budućnost ovisi o nastavku suradnje s lokalnom zajednicom, potpori institucija i razvoju inovativnih programa, koji će osigurati trajnu vitalnost ovog vrijednog kulturnog središta.

Literatura

Gajeta Marija (2021.) Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/gajeta-marija/> (17. veljače 2023.)

Muzeološka koncepcija Muzeja betinske drvene brodogradnje s idejnim i izvedbenim projektom likovnog postava (2014.) Dostupno na: <http://www.tisno.hr/upload/clanci/2015/04/2015-04-06/108/muzeoloskakoncepcijastalnogpostavamuzejabrodogradnje.pdf> (17. veljače 2023.)

Razvoj društveno - kulturne infrastrukture i muzeja na otvorenom Muzeja betinske drvene brodogradnje (2019.) Dostupno na: <https://www.mbdb.hr/hr/novi-projekt-muzeja-betinske-drvene-brodogradnje/> (17. veljače 2023.)

Šikić Čubrić, K. (ur.) (2019.) *Vodič kroz stalni postav Muzeja betinske drvene brodogradnje*, Betina, Stega tisak

Marijana Dlačić*

E-mail: mdlacic@hazu.hr

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Sažetak

Pomorska zbirka djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zadru te je prvi put otvorena za javnost 1966. godine. Krajem 1972. najvrjedniji dio zbirke upisan je u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Značajnu podršku pri osnivanju Pomorske zbirke pružilo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, a u sakupljanju predmeta važnu ulogu su imali gospodarski subjekti vezani uz pomorstvo i pomorsku industriju, druge kulturne i znanstvene ustanove u Zadru, ali i pojedinci. Posebno je plodna bila međumuzejska suradnja s drugim pomorskim muzejima i zbirkama u Jugoslaviji. Danas zbirka posjeduje oko 400 predmeta, u vremenskom rasponu od antike do suvremenog razdoblja. HAZU, Sveučilište u Zadru, Grad Zadar i Zadarska županija 2019. godine potpisali su pismo namjere, a 2024. godine su i sklopili sporazum o osnivanju Muzeja hrvatske maritimne kulture u Zadru, čiji će dio biti i Pomorska zbirka.

Ključne riječi: Pomorska zbirka, pomorstvo, Zadar

1. Uvod

Pomorska zbirka djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zadru, a njeni začeci sežu u 1958. godinu kada je Vjekoslav Maštrović, direktor tadašnjeg Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) u Zadru, započeo s prikupljanjem predmeta vezanih uz pomorstvo i pomorsku prošlost Zadra i sjeverne Dalmacije. Stalni postav je uređen u prizemnim prostorijama zgrade Zavoda, a zbirka je otvorena za javnost 1966. godine pod imenom Pomorski muzej, s namjerom da to i postane, no nikada nije ustanovljena kao samostalna ustanova. Zbog toga nije imala vlastitih zaposlenika, nego je njen razvoj ovisio ponajprije o zalaganju znanstveno-stručnih djelatnika zaposlenih na drugim radnim mjestima unutar Zavoda, posebno spomenutog Vjekoslava Maštrovića. Godine 2004. po prvi put je zaposlena osoba zadužena za Pomorsku zbirku, no tek

* Voditeljica Pomorske zbirke u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru

u listopadu 2023. godine na mjestu voditeljice zbirke zaposlena je stručna osoba sa zvanjem više kustosice.

2. Nastanak i razvoj zbirke

Prvotno je zbirka zamišljena kao sveobuhvatan prikaz povijesti pomorstva na području sjeverne Dalmacije, odnosno područja koje gravitira Zadr. Uz prošlost pomorstva na ovome području, namjera je bila prikazati i svakodnevni život na brodu, običaje vezane uz pomorstvo i život uz more, razvoj brodogradnje te pomorsku industriju. Potonjem se pridavala posebna pažnja s obzirom da je Zadar sredinom 20. stoljeća upravo na tom području postigao veliki napredak: dovoljno je spomenuti da su se tada osnovale *Jugoslavenska tankerska plovidba* i tvornica za proizvodnju brodskih instrumenata *Vlado Bagat*. S druge strane, Zadar je stoljećima bio upravno središte Dalmacije, a njegovo neposredno zaleđe bilo je granično područje između u mnogočemu različitih civilizacija, pa je imao i iznimnu političku važnost, posebno s obzirom na tegobnu prošlost u prvoj polovici 20. stoljeća. Stoga se nastojao prikazati i opći povijesni pregled ovoga područja. Danas zbirka posjeduje oko 400 predmeta u vremenskom rasponu od antike do suvremenog razdoblja, koji se mogu svrstati u sljedeće kategorije: sidra, brodski dijelovi i oprema, navigacijski instrumenti, karte i globusi, modeli brodova, slike, grafike i crteži te pomorski dokumenti. Ovako široko postavljen koncept omogućio je prikupljanje raznovrsne građe, koja je dobro polazište za tematsko širenje zbirke u različitim smjerovima.

Slika 1. Dio stalnog postava Pomorske zbirke prilikom otvorenja 1966. godine
(Arhiv Pomorske zbirke)

Iako je sakupljanje predmeta za buduću pomorsku zbirku započelo 1958. godine, njenom nastanku prethodila su obimna znanstvena istraživanja, koja je obavljao Institut JAZU u Zadru (danas Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru), ali i druge sastavnice te Odjeli (danas Razredi) Akademije u sklopu svojih istraživačkih projekata. Posebno plodna suradnja ostvarila se s Akademijinim Jadranskim institutom u Zagrebu i Pomorskim muzejom u Splitu, koji su provodili istraživanja na sjevernodalmatinskom području i prije osnutka Akademijina Instituta u Zadru 1954. godine. Provedena terenska i arhivska istraživanja ukazala su na potrebu sakupljanja predmeta koji će nadopuniti stečena saznanja, pa se osnivanje pomorske zbirke ukazalo kao logičan nastavak proučavanja pomorstva Zadra i sjeverne Dalmacije.

Značajnu podršku pri osnivanju Pomorske zbirke pružilo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, koje je osnovano u Splitu 1962. godine nakon uspješne suradnje na tiskanju jubilarnog *Pomorskog zbornika* u tri sveska, koji je izdan povodom dvadeset godina od osnutka Jugoslavenske ratne mornarice. Na zborniku je radilo devedeset i dvoje znanstvenika i znanstvenica iz različitih područja. Urednici su bili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, a izdavač je (u međuvremenu preimenovani) Institut za ekonomske i historijske nauke u Zadru. Sjedište Društva bilo je u zgradi zadarskog Instituta, njegov prvi predsjednik bio je akademik Grga Novak, a glavni tajnik Vjekoslav Maštrović. Na taj je način djelovanje Društva bilo usko povezano s radom samoga Instituta. Zadatak Društva bio je, među ostalim, izdavanje publikacija o pomorstvu, pa je pokrenuto izdavanje godišnjaka *Pomorski zbornik*, a tiskana su i posebna izdanja, poput monografija *Viška bitka*, *Grad Nin i naše pomorstvo* itd. *Pomorski zbornik* je u zadarskoj nakladi izašao u osam svezaka, nakon čega je sjedište Društva, a samim time i nakladnika, prebačeno u Rijeku.

Suradnja je uspostavljena i s gospodarskim subjektima u Zadru, jer se postavom, uz povijesni razvoj, željelo prikazati i suvremeno stanje u pomorstvu. Stoga zbirka posjeduje modele i fotografije brodova u vlasništvu *Jugotankerske plovidbe*, brodske instrumente koje je proizvela tvornica *Vlado Bagat* te uzorke brodske užadi tvornice *Otočanka*. Predmeti su sakupljeni i od pomorskih poduzeća izvan Zadra. Posebno je bila izražena želja za prezentiranjem svih (većih) jugoslavenskih brodogradilišta i brodarskih poduzeća, od piranske *Splošne plovbe* preko pulskog *Uljanika*, riječke *Jadrolinije* i *Jugolinije*, do trogirskog brodogradilišta *Jozo Lozovina - Mosor* i splitskog *Brodospasa*. Na taj je način zbirka dopunjena modelima, slikama i fotografijama brodova te brodskom opremom.

Stvaranjem temelja za pomorsku zbirku Vjekoslav Maštrović uključio se i u agilnu sekciju pomorskih muzealaca, u kojoj su bili djelatnici drugih pomorskih muzeja i zbirki u Jugoslaviji kojih je tada, razumljivo, bilo manje nego danas. To su pomorski muzeji u Splitu, Dubrovniku, Rijeci, Orebiću, Malom Lošinju, Kotoru i Piranu. Predsjednik sekcije bio je Radojica F. Barbalić, pomorski povjesničar, koji u to vrijeme nije bio muzejski djelatnik, ali je usko surađivao s muzejima na stvaranju pomorskih zbirki. Ta je sekcija, uz Društvo za proučavanje i unapređenje

pomorstva Jugoslavije, pružila veliku podršku zadarskoj Pomorskoj zbirci, no treba naglasiti da je pomoć bila uzajamna. Dok je sa zadarske strane pružana prvenstveno stručna i znanstvena pomoć, Pomorska zbirka u Zadru je zahvaljujući toj suradnji uvećala svoju zbirku. Naime, muzeji su međusobnom razmjenom dopunjavali zbirke onim predmetima koji nisu lokalno specifični, poput brodske opreme i navigacijskih instrumenata. U sakupljanju predmeta za zbirku angažirali su se i brojni pojedinci, koji su istraživali u okolici Zadra i na otocima.

Najviše predmeta prikupljeno je šezdesetih godina 20. stoljeća, prije otvaranja zbirke za javnost, no aktivan rad na zbirci nastavio se i u sljedećem desetljeću. Godine 1972. zbirka je upisana u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Uz sakupljanje građe, velika pozornost pridavala se i znanstvenom istraživanju, koje je primarna djelatnost Zavoda. Pomorska zbirka bila je dio njegovog Odsjeka za povijest pomorstva te se u osamdesetim godinama rad Odsjeka gotovo isključivo usmjerio na znanstveno istraživanje, a rad na zbirci sveo se na vođenje grupa i otvaranje prostora zbirke za posjetitelje. To se poklapalo s odlaskom u mirovinu Vjekoslava Maštrovića, pokretača i neumornog entuzijasta u predstavljanju pomorskog značaja Zadra. Tek početkom dvijetisućitih ponovno se kreće s njenim oživljavanjem i predstavljanjem javnosti. Godine 2002. uređeni su prostori u pokrajnjoj zgradi Zavoda, u kojoj je ranije bila restauratorska radionica te se zbirka smješta tamo. Treba naglasiti da su se ti radovi nadovezali na projekt uređenja i restauracije glavne zgrade Zavoda, koja je oštećena tijekom Domovinskog rata, što je otežalo i usporilo cjelokupni rad Zavoda, pa tako i Pomorske zbirke. No, nakon nekoliko godina zgrada se pokazala neadekvatnom za smještaj vrijednih i osjetljivih predmeta, pa se zbirka ponovno izmješta.

Slika 2. Stalni postav Pomorske zbirke (autor: Tonči Lučić)

Slika 3. Stalni postav Pomorske zbirke (autor: Tonči Lučić)

3. Pomorska zbirka: izazovi i prilike

U želji da zbirka bude što pristupačnija javnosti, 2012. godine sklopljen je sporazum s *Narodnim muzejom Zadar* da se dio zbirke izloži u Kneževoj palači, s iskazanom namjerom da se zbirka trajno preda u vlasništvo muzeju. Time se htjelo postići da se zbirka što primjerenije (o)čuva i predstavi javnosti, budući da Akademijin Zavod nije imao adekvatne prostore, ni stručno muzejsko osoblje. Međutim, nakon pokretanja rekonstrukcije Kneževe palače, zbirka nije bila primjerenito pohranjena, pa je Akademija, odnosno Zavod, raskinula suradnju i zatražila povrat građe, što je i učinjeno, a 2017. godine zbirka je ponovno izložena u prizemnim prostorijama Zavoda. Tada dolazi do svojevrsnog zaokreta u promišljanju budućnosti zbirke. Uvidjevši da će zbirka ipak najbolje biti zbrinuta u okviru ustanove u sklopu koje je i nastala, započelo se s traženjem načina kako doskočiti brojnim poteškoćama u čuvanju postojeće zbirke i promišljanjem u kojem smjeru treba ići njen razvoj. U prvom redu potrebno je podići svijest o bogatstvu pomorske baštine Zadra i sjeverne Dalmacije, odnosno područja koje gravitira Zadru, kao i svijest o postojanju takve zbirke, koja je među lokalnim stanovništvom gotovo izgubljena. Tome je velikim dijelom pridonijela i činjenica da se zbirka nekoliko puta selila, a posebno njeno premještanje iz okrilja Zavoda u samo središte grada, u Kneževu palaču. Naime, Zavod se nalazi u predjelu Brodarica izvan stare jezgre u kojoj su koncentrirani svi kulturno-umjetnički sadržaji, pa se kod lokalnog stanovništva razvila percepcija da izvan središta nema sličnih sadržaja. „Udaljeni“ smještaj zbirke na karti grada pokazao se kao izazov koji je potrebno prevladati. Zavod je smješten u vili Dirce, koju je 1912. godine izgradila obitelj Tamino te sa svojim prostranim dvorištem i vrtom

čini jednu od ljepših i prepoznatljivijih zadarskih vizura, i to na samo dvadesetak minuta hoda od središta grada. Usto, nalazi se uz obalu kojom prolazi prometnica koja povezuje sjeverozapadni dio grada sa središtem te predstavlja jednu od gradskih žila kucavica. Sve ovo govori u prilog trenutnom smještaju Pomorske zbirke, usprkos u javnosti raširenom mišljenju da bi se Pomorskoj zbirci trebao naći smještaj u staroj jezgri „jer su tamo svi muzeji“. Štoviše, svojim „tako blizu, a tako daleko“ položajem može se pozicionirati na izvrsnom mjestu za konzumiranje kulturnih sadržaja izvan stare jezgre, koja je u ljetnim mjesecima zakrčena, a zimi gotovo prazna. Tome u prilog govori i činjenica da je spomenuta prometnica na obali ujedno i šetnica brojnim hodačima, bilo da su to obližnji stanovnici ili turisti, pa im Pomorska zbirka predstavlja izvrsnu priliku za svojevrсни predah. Tim više što su na istom potezu drugi sadržaji koji svjedoče o suživotu s morem, poput zadarskog *barkajola*, ili imaju rekreativno-sportski karakter, poput jedriličarskog kluba, kao i marine s nautičkim sadržajima. I samo ime Brodarica svjedoči o (nekadašnjoj) ulozi ovog područja u životu grada Zadra, pa se kao rješenje za prevladavanje tog izazova nameće revalorizacija i reinterpretacija cijelog okolnog prostora.

Slika 4. Vila Dirce, zgrada Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru u kojoj se nalazi Pomorska zbirka (autor: Bojan Bogdanić)

Da bi se to postiglo, potrebno je u prvom redu stvoriti stručnu podlogu te su u tom smjeru provedeni različiti koraci. U suorganizaciji sa Zadarskom županijom, 2021. godine organiziran je znanstveno-stručni skup *Maritimna kultura zadarskog kraja*

u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, koji je pratila izložba u fizičkom i virtualnom obliku, uz pripadajući katalog. Na taj se način željelo obuhvatiti i vrednovati raznolike aspekte pomorstva vezane uz ovo područje, ali i baštinske ustanove koje čuvaju građu vezanu uz pomorstvo. Pomorska zbirka se raznim programima redovno uključuje u manifestacije organizirane na lokalnoj ili nacionalnoj razini koje su prepoznatljive i u široj javnosti, poput *Noći muzeja*, festivala povijesti *Kliofest*, manifestacije u organizaciji zadarske gradske knjižnice *Zadar čita* i drugih. Na taj način ostvaruje se suradnja sa širom muzejskom zajednicom, ali i brojnim ustanovama i organizacijama, a posebno su vrijedni različiti programi realizirani sa školama i dječjim vrtićima. Značajan dio aktivnosti vezan je i uz povećanje vidljivosti i prepoznatljivosti zbirke u javnosti te privlačenje posjetitelja. Te su aktivnosti ponajprije usmjerene lokalnom stanovništvu, koje mora osvijestiti važnost i značaj zbirke za vlastitu zajednicu i identitet, pa će je moći preporučiti i svojim gostima.

U želji da se zbirka još bolje približi javnosti, posebno mlađoj populaciji, u tijeku je osuvremenjivanje stalnog postava, koje će se izvesti na više razina. U stručnom dijelu izradit će se novi koncept. Pomorska zbirka prvotno je konceptualno zamišljena kao povijesni pregled razvoja pomorstva na području Zadra i sjeverne Dalmacije, no raznovrsnošću građe pogodna je za tematsko sagledavanje i prezentiranje različitih aspekata pomorstva u skladu sa suvremenim trendovima u muzeologiji. U tom smjeru promišlja se i novi postav, čiju će okosnicu i dalje činiti postojeća građa, uz mogućnost dopune novonabavljenim predmetima. U prezentacijskom smislu uvest će se digitalni interaktivni alati, čime će postav biti suvremeniji i privlačniji, no također će „rasteretiti“ prostor, jer će dvodimenzionalna građa, poput dokumenata i fotografija, biti predstavljena na multimediji. Poteškoću donekle predstavlja ustroj Pomorske zbirke, jer ona nije samostalna organizacijska jedinica, nego djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, čija je osnovna djelatnost znanstveno-istraživačka. To značajno ograničava mogućnosti prijava na javne pozive usmjerene na sufinanciranje muzejske djelatnosti, iako zbirka ima obilježja muzeja. Dio sredstava za redovnu djelatnost osigurava Akademija, no veći projekti ostvaruju se uz pomoć drugih izvora financiranja, pri čemu treba „doskočiti“ uklapanju i prilagođavanju projekata u uvjete natječaja koji nisu prilagođeni specifičnim organizacijskim jedinicama poput Pomorske zbirke. Unatoč tome, takav ustroj ne ometa svakodnevni rad sa zbirkom.

4. Vizija budućnosti: Muzej hrvatske maritimne kulture

Pri promišljanju budućnosti Pomorske zbirke uočena je potreba za osnivanjem samostalnog muzeja u sklopu Akademije koji će biti izdvojen iz djelatnosti Zavoda, što će pridonijeti djelovanju, ali i vidljivosti zbirke. Početna se ideja na poticaj akademika Nikole Bašića razvila u sveobuhvatniji i ambiciozniji projekt osnivanja posve novog Muzeja hrvatske maritimne kulture, u koji će biti uklopljena i Pomorska zbirka. Plan je da se izgradi nova muzejska zgrada na mjestu nekadašnje restauratorske

radionice u stražnjem dijelu dvorišta Zavoda, a vanjski dio bi obuhvaćao obližnji park i dio obale ispred muzeja, u kojoj bi bila uređena lučica s tradicijskim plovilima. Godine 2019. HAZU, Sveučilište u Zadru, Grad Zadar i Zadarska županija potpisali su pismo namjere o osnivanju muzeja, a u listopadu 2024. sklopljen je sporazum kojim su detaljnije uređene obveze suosnivača. Muzej bi bio samostalna ustanova u sklopu Akademije, koja je preuzela obvezu njegove gradnje. Obveze Grada Zadra odnose se na izradu projektne dokumentacije i uređenje obližnjeg parka za potrebe muzeja, zadaća Zadarske županije je uređenje dijela obale gdje bi se nalazila lučica, a Sveučilište u Zadru izradit će muzeološki elaborat. Predviđeno je da se gradnja i financiranje muzeja velikim dijelom osigura iz sredstava EU fondova.

6. Zaključak

Pomorska zbirka nastala je u određenim povijesnim okolnostima koje su uvjetovale njen razvoj i današnji obim te s obzirom na to treba promisliti način njena uklapanja i prezentacije u Muzej hrvatske maritimne kulture. Potonji samim svojim imenom stremi obuhvatu koji uključuje cijeli dio hrvatske obale te u skladu s time treba biti promišljen i izrađen njen koncept. S druge strane, Pomorska zbirka, unatoč dijelu građe s općim značajem, ima prvenstveno lokalni i regionalni značaj. No, to nije nedostatak nego prilika da se, parafrizirajući slogan „misli globalno, djeluj lokalno“, lokalna baština i identitet prikažu u suodnosu sa širim regionalnim i globalnim trendovima i stanjem u pomorstvu, poput globalnih trgovačkih pomorskih veza ili ekoloških pitanja vezanih uz marikulturu i ekologiju mora, što su u današnjem vremenu goruća pitanja. Iz toga ne treba isključiti pomorsku baštinu i tradiciju koje, koliko god bile lokalne, u sebi uvijek odražavaju elemente vanjskih podražaja i kontakata s drugim zajednicama.

Pomorska zbirka predstavlja osnovu pomorskog identiteta Zadra i sjeverne Dalmacije te treba ponovno postati aktivan čimbenik u zajednici u suradnji s kojom je prije nekoliko desetljeća i nastala. Cilj je da lokalno stanovništvo stekne naviku dolaska, sudjelovanja u aktivnostima i sukreiranju programa zbirke, pa će i Muzej hrvatske maritimne kulture prigrliti kao logičan nastavak i dio svojeg identiteta, a ne kao (još jednu) atrakciju za turiste.

Literatura

Arhiv Pomorske zbirke

gl. ur. Bašić, N. (2022) *Muzej hrvatske maritimne kulture u Zadru*. Zagreb - Zadar, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zadru

ur. Cvetnić, S. (2005) *Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 2004., knjiga 108*. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/?pr=v.pdf&id=176325> (posjećeno 13. 2. 2025.)

Maštrović, V. (1967) Udio zadarskog instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866-1966). *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. XIII – XIV, 435. - 461.

Oršolić, T. (2015) Maštrovićeva uloga u osnivanju Akademijina Instituta u Zadru. U: Grubić, M. (gl. ur.) *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 20. obljetnice smrti, 18. prosinca 2006., Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar. Str. 219. - 225.

Peričin, Lj., Peša Pavlović, N. (2021) *Maritimna kultura zadarskog kraja u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*. Zagreb - Zadar, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru - Zadarska županija, Upravni odjel za pomorsko dobro, more i promet.

<https://www.info.hazu.hr/2024/10/u-hazu-potpisan-sporazum-o-uređenju-medusobnih-odnosa-u-projektu-osnivanja-hrvatskog-muzeja-maritimne-kulture-u-zadru/> (posjećeno 13. 2. 2025.)

Biljana Bojić*, Barbara Crnobori**

E-mail: muzej.grada.umaga@pu.t-com.hr

Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago

Očuvanje i interpretacija pomorske baštine u radu Muzeja grada Umaga

Sažetak

Muzej grada Umaga od svog se osnutka 2000. godine aktivno bavi očuvanjem, dokumentiranjem i interpretacijom kulturne baštine na području sjeverozapadne Istre. U razdoblju od 2021. do 2023. godine Muzej je proveo tri projekta: „Grue - očuvanje i promocija tradicionalnih drvenih dizalica za barke“, „Čudesna morska ISTRAŽivanja“ i „S okusom mora - Sapore di mare“. Ovi projekti su realizirani uz financijsku potporu Ministarstva poljoprivrede Republike Hrvatske i Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo, unutar Lokalne akcijske grupe u ribarstvu (FLAG) *Pinna nobilis*. Kroz navedene projekte valorizirana je lokalna pomorska i ribarska baština putem znanstvenih istraživanja, edukativnih aktivnosti, izložbi, multimedijalnih sadržaja i izdavačke djelatnosti. Ovaj rad analizira ključne aspekte očuvanja pomorske baštine u Muzeju grada Umaga, prikazuje izazove provedbe projekata, suradnju s lokalnom zajednicom te buduće planove u kontekstu interpretacije maritimne baštine.

Ključne riječi: pomorska baština, Muzej grada Umaga, ribarstvo, drvene dizalice za barke, šivani brod Zambratija, gastronomska baština

1. Uvod

Muzej grada Umaga - *Museo civico di Umago* - je javna ustanova, koju je 2000. osnovao Grad Umag, s ciljem prikupljanja, istraživanja, zaštite i prezentacije kulturne baštine Umaga i njegove okolice. Kao središnja muzejska institucija grada, Muzej aktivno djeluje na očuvanju materijalne i nematerijalne kulturne baštine, istovremeno promovirajući suvremeni život i stvaralaštvo unutar lokalne zajednice. Posebna pažnja posvećena je edukaciji i podizanju svijesti o važnosti kulturne baštine, uz naglasak na njezino održivo korištenje.

Muzej je smješten u srednjovjekovnoj obrambenoj kuli iz 14. stoljeća, koja sama po sebi predstavlja vrijedan kulturno-povijesni spomenik. U svojim zbirkama čuva arheološke nalaze, etnografske predmete i povijesne fotografije, razglednice i dokumente, svjedočeći o bogatoj i raznolikoj prošlosti sjeverozapadne Istre. Stručni

* v.d. ravnateljice Muzeja Grada Umaga – Museo civico di Umago

** Viša kustosica pedagoginja

tim Muzeja, koji čine ravnateljica kustosica i kustosica pedagog, predano radi na istraživanju i interpretaciji kulturne baštine, aktivno surađujući s lokalnom zajednicom i stručnjacima iz različitih područja.

Posljednjih godina Muzej grada Umaga svoje istraživačke i edukativne aktivnosti intenzivno usmjerava na očuvanje pomorske baštine, s posebnim naglaskom na tradicionalno ribarstvo, brodogradnju i gastronomsku tradiciju. U razdoblju od 2021. do 2023. godine Muzej je, putem natječaja koje je provodila Lokalna akcijska grupa u ribarstvu (FLAG) *Pinna nobilis*, uspješno realizirao niz značajnih projekata usmjerenih na istraživanje, očuvanje i promociju pomorske baštine Umaga.

2. Ključni projekti (2021. - 2023.)

1. **Projekt „Grue“** - usmjeren na očuvanje i promociju tradicionalnih drvenih dizalica za barke, koje su bile ključni element obalne infrastrukture i ribarske tradicije Umaga.
2. **Projekt „Čudesna morska ISTRAŽivanja“** - valorizacija maritimne arheološke baštine kroz istraživanje i interpretaciju četiri značajna arheološka lokaliteta: Sv. Ivan Kornetski, Katoro, Sipar i Zambratija. Ovi lokaliteti svjedoče o kontinuiranom ljudskom prisustvu duž umaške obale od prapovijesti do ranog srednjeg vijeka.
3. **Projekt „S okusom mora - Sapore di mare“** - očuvanje i promocija kulinarskih običaja i praksi vezanih uz ribarstvo i konzumaciju morskih plodova. Kroz edukativne radionice, predavanja, stručnu publikaciju i manifestaciju projekt promiče autohtone recepte te osvještava javnost o važnosti prehrane temeljene na morskim resursima.

Svi navedeni projekti sufinancirani su sredstvima Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo, a realizirani su kroz Lokalnu akcijsku grupu u ribarstvu (FLAG) *Pinna nobilis*, udrugu koja djeluje na teritoriju gradova Umag, Novigrad i Buje te općinama Brtonigla, Grožnjan i Opatlj.

3. Izazovi u provedbi projekata

Tijekom provedbe projekata „Grue - očuvanje i promocija tradicionalnih drvenih dizalica za barke“, „Čudesna morska ISTRAŽivanja“ i „S okusom mora - Sapore di mare“, Muzej grada Umaga suočio se s nizom izazova koji su utjecali na dinamiku rada i realizaciju aktivnosti.

3.1. Organizacijski i upravljački izazovi

Na početku pandemije COVID-19, uprava Grada Umaga donijela je odluku o smanjenju broja zaposlenih u Muzeju, što je rezultiralo gubitkom radnih mjesta

za dvoje stručnih djelatnika. Muzej je nastavio s radom uz minimalan tim, koji su činile ravnateljica/kustosica i muzejska pedagoginja. Ova situacija značajno je otežala organizaciju i provedbu aktivnosti.

Zbog smanjenog broja zaposlenih, za realizaciju pojedinih faza projekata Muzej je bio primoran angažirati vanjske stručnjake, članove lokalne zajednice i volontere.

Planirana suradnja s Gospodarskom školom u Bujama, konkretno sa smjerom za stolarske tehničare, nije bila moguća, jer je taj obrazovni program ugašen. Kao alternativu, Muzej se preorijentirao na suradnju s učenicima smjera elektrotehnike, koji su u sklopu projekta izradili vlastitu web stranicu o *gruama*.

3.2. Financijski izazovi

Tijekom pandemije došlo je do značajnog porasta troškova rada, nabave opreme i materijala. Primjerice, nabava johe za projekt „Čudesna morska ISTRAživanja“ bila je otežana, što je usporilo realizaciju planiranih aktivnosti. Također, unutar projekta „S okusom mora“, troškovi nabave prehrambenih proizvoda i kulinarske opreme premašili su početne procjene, što je dodatno opteretilo proračun projekta.

3.3. Logistički izazovi

Nakon što je Svjetska zdravstvena organizacija 11. ožujka 2020. proglasila pandemiju COVID-a 19, uvedena su ograničenja okupljanja, putovanja i organizacije javnih događanja. Unatoč tim izazovima, Muzej je uspješno prilagodio svoje aktivnosti primjenom digitalnih formata, radom u manjim grupama te organizacijom programa na terenu i na otvorenom prostoru, čime je osiguran kontinuitet edukativnih i promotivnih sadržaja.

U sklopu projekta „S okusom mora - Sapore di mare“, priprema radionica i jela od ribe i drugih morskih organizama povremeno je bila otežana zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta na moru i lovostaja, što je utjecalo na opskrbu ribom. Ovi faktori usporili su dinamiku provedbe planiranih aktivnosti te zahtijevali dodatnu fleksibilnost u organizaciji.

4. Aktivnosti Muzeja u očuvanju pomorske baštine (2021. – 2023.)

4.1. Projekt „Grue – očuvanje i promocija tradicionalnih drvenih dizalica za barke“

Projekt „Grue“ fokusirao se na zaštitu i promociju tradicionalnih drvenih dizalica za barke, poznatih kao *grue*, koje predstavljaju specifičnu tehničko-kulturnu inovaciju ribarske zajednice sjeverozapadne Istre.

Ciljevi projekta uključuju:

1. Identifikaciju, dokumentaciju i valorizaciju tradicionalnih dizalica,

2. Edukaciju i diseminaciju znanja putem interdisciplinarnog pristupa,
3. Implementaciju digitalnih tehnologija u interpretaciji pomorske baštine,
4. Jačanje svijesti lokalne zajednice o značaju pomorske kulturne baštine.

Nositelj projekta bio je Grad Umag, dok je Muzej grada Umaga sudjelovao kao glavni partner. Projekt se provodio na području FLAG-a *Pinna nobilis*, uz financijsku potporu u iznosu od 60.057,40 eura.

4.1.1. Povijesni razvoj *grua* - Od prvih čeličnih dizalica do tradicijskih drvenih *grua*

Na sjeverozapadnoj obali Istre, gdje je Jadransko more iznimno plitko, razvijena je specifična tehnika izrade drvenih dizalica - *grua*, koja je postala neizostavni dio lokalne ribarske tradicije. Njihovo oblikovanje bilo je izravno uvjetovano geografskim i klimatskim specifičnostima umaškog priobalja.

Obala ovog područja uglavnom je plitka i hridinasta. Tamo gdje nije bilo prirodnih uvala ili sigurnih lučica, ribari su morali osmisliti inovativne metode za zaštitu svojih plovila. Najveću prijetnju predstavljali su snažni jugozapadni vjetrovi - garbin i lebić, koji su izazivali visoke valove i otežavali sidrenje. Kako bi spriječili oštećenje svojih barki, ribari su razvili sustav drvenih dizalica, koje su im omogućavale podizanje i sigurno odlaganje plovila na *grue*, štiteći ih tako od nepovoljnih vremenskih uvjeta.

Izgradnja svjetionika Savudrija također je imala značajan utjecaj na lokalnu ribarsku zajednicu u razvoju jednostavnih drvenih dizalica. Godine 1818. sagrađen je prvi moderni svjetionik na Jadranu - svjetionik Savudrija, što je bilo prvo veliko ulaganje tadašnjeg Austrijskog Carstva na području Umaga. Njegova kamena kula uzdiže se na rtu Bašanja, ključnom pomorskom orijentiru na ulazu u Tršćanski zaljev. Pomorska uprava (*Governo Marittimo*) u Trstu, koja je upravljala svjetionicima, postavljala je čelične dizalice za potrebe svojih posada, a s vremenom su se one počele postavljati i u lukama. Arhivski izvori potvrđuju njihovu prisutnost u novigradskoj i umaškoj luci.

Prva čelična dizalica za barke na ovom području izgrađena je krajem 19. stoljeća u neposrednoj blizini svjetionika Savudrija, a služila je svjetioničarima za podizanje i spuštanje njihovih opskrbnih brodica. Upravo ona postaje uzor ribarima od Savudrije do Novigrada, koji su prema tom modelu počeli izrađivati jednostavnije drvene dizalice.

Početkom 20. stoljeća ribari u uvali Lako u Bašaniji započinju s izgradnjom prvih dizalica od drva. Snalažljivo su koristili bagrem - jeftin i lako dostupan materijal iz okolnih umaških šuma. Bagrem, poznat i kao akacija, vitko je i brzorastuće drvo, lako obradivo, izuzetno čvrsto te otporno na vlagu i štetočine, što ga je činilo idealnim građevnim materijalom za ovu vrstu konstrukcije.

Razvoju drvenih dizalica dodatno je pogodovala činjenica da su sredinom 19. stoljeća istarske šume sustavno pošumljavane bagremom, prvenstveno za ogrjev i građevinske svrhe. Time je ribarima osigurana stalna dostupnost ovog korisnog i izdržljivog materijala.

Slika 1. Umirovljeni svjetioničar Franjo Matičić podiže svoju barku na drvenu dizalicu – gruu, dok se pored nje nalazi čelična dizalica, u podnožju svjetionika Savudrija

Slika 2. Ako se stablo bagrema siječe u „pravoj luni“, za puna mjeseca krajem kolovoza, drveni stupovi su dugotrajni. Važno je i odmah po sječi oguliti koru s trupaca, koja se najbolje skida ručnim strugačem kore (spiana a due man).

Znanje i vještine izrade *grua* prenosili su se generacijama unutar lokalne ribarske zajednice te su se očuvali do danas. Tijekom vremena razvila su se dva tipa drvenih dizalica - savudrijski i umaški. Njegujući umijeće izrade i spremanja barki na *grue*, uz savudrijsku batanu ribari su stvorili dragocjen dio etnografske i nematerijalne baštine ovoga kraja.

Njihova je važnost prepoznata i na institucionalnoj razini - od 2022. godine umijeće i znanja gradnje *grua* upisani su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nematerijalno kulturno dobro. Ovo priznanje ne samo da potiče daljnju valorizaciju i očuvanje ovog fenomena, već odaje počast domišljatim ljudima umaškog priobalja, koji su u uvjetima nepristupačne obale i specifičnih klimatskih prilika pronašli jednostavna, inovativna rješenja koja su im olakšala život.

4.1.2. Tipologija drvenih *grua*

Projekt je prvi put sustavno obradio i definirao dva osnovna tipa drvenih *grua* koje su se razvile na sjeverozapadnoj obali Istre.

4.1.3. Savudrijski tip *grua*

Savudrijski tip *grua* sastoji se od nepomične nosive konstrukcije izrađene od dva okomita bagremova stupa, visoka oko pet metara. Stupovi su čvrsto ukopani u stijenu ili betonski mol te postavljeni na međusobnoj udaljenosti od četiri metra, s blagim nagibom prema moru radi bolje stabilnosti.

Kako bi se dodatno ojačala konstrukcija, između stupova postavljaju se tri do četiri poprečne prečke. Osim što osiguravaju čvrstoću, služe i kao ljestve, omogućujući lakši pristup vrhovima stupova.

Na vrhovima stupova nalaze se čelične kuke na koje se vješa koloturnik (*paranco*). Sustav podizanja brodice temelji se upravo na ovom koloturniku, koji se sastoji od dva kolotura (*carrucola*, *bozzel*) kroz koja prolazi uža, omogućujući ručno podizanje i spuštanje plovila uz minimalan napor.

Grue ovog tipa najčešće su građene u Savudriji, Bašaniji i Zambratiji.

4.1.4. Umaški tip *grua*

Umaški tip *grua* također koristi drvenu konstrukciju od bagremovih stupova, ali se razlikuje po tome što nema poprečne prečke. Umjesto njih, u stupove su zabijeni željezni klinovi, koji omogućuju lakše penjanje po stupu.

Na vrhu stupova montiran je kolotur, kroz koji prolazi čelična žica. Žica je na dnu stupa povezana s ručnim vitlom (*mulinelom*), što omogućuje sigurno i jednostavno podizanje i spuštanje barke, uz minimalan fizički napor.

Ovakav tip *grua* najčešće se može vidjeti u Umagu i Moeli.

Bez obzira na razlike u konstrukciji, obje vrste *grua* imale su istu svrhu - zaštitu plovila od vremenskih nepogoda i olakšavanje ribarskog načina života.

4.1.5. Provedene aktivnosti

4.1.5.1. Stručna publikacija: dokumentacija i valorizacija baštine

Kao znanstvena osnova projekta, izrađena je publikacija „U naručju - Tradicijsko umijeće spremanja plovila pomoću drvenih dizalica - *Grue*“, koja po prvi put pruža sveobuhvatnu analizu tehničkih karakteristika, povijesnog razvoja i socio-kulturne funkcije *grua*. U publikaciji su obrađene tematske cjeline o ribolovnim praksama sjeverozapadne Istre, dan je povijesni pregled razvoja drvenih dizalica za plovila, tehničke značajke drvenih dizalica, zapisano je tradicijsko umijeće izrade dizalica od bagremova drva, tipologija *grua* (savudrijski i umaški tip) i konstrukcijske karakteristike (strukturni elementi, materijali, mehanizmi podizanja).¹

Znanstvena analiza potvrđuje da su *grue* integralni dio ribarskog krajolika sjeverozapadne Istre te imaju značajnu ulogu u očuvanju pomorske kulturne memorije.

4.1.5.2. Edukativne i promotivne aktivnosti: prijenos znanja i podizanje svijesti

Projekt je uključivao niz edukativnih programa prilagođenih različitim ciljnim skupinama - djeci, odgajateljima, učiteljima i profesorima, odraslima i stručnoj javnosti. Poseban naglasak stavljen je na uključivanje lokalnih ribara i nositelja znanja o gradnji *grua*, koji su kroz edukativne radionice prenosili svoje vještine i iskustva, pridonoseći očuvanju i popularizaciji tradicijskih pomorskih tehnika. Tako su realizirane aktivnosti:

- Predavanja i radionice za vrtiće, škole, odgojitelje, učitelje i profesore (ukupno 500 sudionika)
- Terenska istraživanja i vođene ture na lokalitetima očuvanih dizalica (ukupno 450 sudionika na lokacijama Bašanija, Moela)
- Primjena digitalnih alata u edukaciji, uključujući VR naočale, tablete i interaktivne kioske.

4.1.5.3. Audiovizualna dokumentacija: film

U sklopu projekta snimljen je dokumentarni film *Grue – tradicionalne drvene dizalice za barke* (režija: Dan Oki, trajanje: 54 minute). Film bilježi i prenosi bogatu pomorsku baštinu umaškog područja, fokusirajući se na:

- Nositelje znanja i vještina izrade tradicionalnih drvenih dizalica – *grua*,
- Poznavatelje ribarskih vještina, tehnika i alata specifičnih za ovo područje (ribarski alati: *grampe*, *granser*, *trapola per aragoste*),
- Lokalne običaje i tradiciju, uključujući proslavu blagdana sv. Andrije, zaštitnika ribara.

¹ Dežjot, 2003.

Film je sniman na autentičnim lokacijama duž umaške obale, a izvorni govornici, pripadnici lokalne zajednice, kroz svoja iskustva i priče dočaravaju svakodnevni život uz more.

Osim što predstavlja vrijednu audiovizualnu građu za očuvanje i valorizaciju pomorske baštine, film ima i promotivnu funkciju. Premijerno je prikazan na *History Film Festivalu* u Rijeci (2023.), a zatim i na *RAM Film Festivalu* u Roveretu (2024.).

4.1.5.4. Digitalizacija i interaktivne muzejske instalacije

Projekt je rezultirao izradom digitalnih sadržaja koji posjetiteljima omogućuju multimedijalno istraživanje *grua*. Ti su materijali integrirani u interaktivni muzejski kiosk, tablete i VR naočale, čime se pomorska baština na inovativan način približava suvremenoj publici.

VR aplikacija korisnicima pruža interaktivno iskustvo virtualne šetnje molovima u Bašaniji te simulaciju plovidbe tradicionalnom batanom. Uz to, VR naočale i tableti služe kao prenosivi edukativni alati koji se koriste ne samo u muzeju, već i u školama, kulturnim institucijama i drugim edukativnim prostorima.

Ovaj suvremeni pristup digitalnoj muzeologiji osigurava široku dostupnost sadržaja i omogućuje istraživanje pomorske tradicije na nov, dinamičan način, potičući njezinu valorizaciju i očuvanje.

4.2. Projekt „Čudesna morska ISTRAŽivanja“

Drugi projekt, „Čudesna morska ISTRAŽivanja“, promovirao je ribarsku i pomorsku tradiciju sjeverozapadne Istre kroz arheološke lokalitete koji svjedoče o dugovjekoj povezanosti čovjeka i mora - od 12. stoljeća pr. Kr., do 9. stoljeća n. e. Projekt je samostalno proveo Muzej grada Umaga, uz financijsku potporu od 100.728,65 eura iz Podmjere 2.2.1. FLAG-a *Pinna nobilis*.

Glavni cilj projekta bio je oblikovanje stalnog muzejskog postava podijeljenog u dvije tematske cjeline. Prva je posvećena prapovijesnom brodu Zambratija, najstarijem šivanom brodu na Mediteranu, dok druga donosi priču o antičkom i kasnoantičkom životu na umaškom priobalju.

Projekt je uključivao i popratni edukativni program, koji se sastojao od ciklusa stručnih predavanja i izložbe „Mreže i udice“, popraćene tiskanim stručnim katalogom.

U sklopu projekta predstavljeni su najnoviji rezultati arheoloških istraživanja s četiri lokaliteta na obalnom području Umaga:

- Sipar - naselje s pristaništem (1. st. pr. Kr. - 9. st. n. e.)
- Katoro - rimska vila s pristaništem i ribnjakom
- Sv. Ivan Kornetski - rimska vila s lukom
- Zambratija - prapovijesni drveni šivani brod (12. - 10. st. pr. Kr.)

4.2.1. Zambratija - najstariji šivani brod Mediterana

Središnji dio projekta predstavlja izložba prapovijesnog šivanog broda, otkrivenog u podmorju uvale Zambratija sjeverno od Umaga. Ostaci drvene konstrukcije, duge 6,7 m i široke 1,6 m, pronađeni su prilikom arheoloških istraživanja, koja su se provodila od 2008. do 2013. godine pod vodstvom dr. sc. Ide Koncani Uhač iz Arheološkog muzeja Istre u Puli (AMI), Marka Uhača iz Konzervatorskog odjela u Puli i dr. sc. Giulia Boetta iz francuskog *Centra Camille Jullian*. Daljnje radiokarbonske analize utvrdile su starost broda u vrijeme između zadnje četvrtine 12. i posljednje četvrtine 10. stoljeća pr. Kr., čime je potvrđen kao najstariji primjer potpuno šivanog drvenog broda na Mediteranu.

Princip gradnje broda iz Zambratije temeljio se na konceptu *prvo ljuska*. Prvo se postavljao središnji osni element (kobilica) izrađen iz monoksila - masivnog debla brijesta. Na taj se element šivanjem dograđivala oplata tj. platice koje određuju formu broda te se naposljetku ulažu i vezuju rebrenice. Ovakav proces omogućavao je kontinuirano uzdužno šivanje oplata. Rebrenice su izrađene od johe i divlje kruške, a za brtvljenje spojeva korištene su jelove letvice te mali drveni čavli od topole i johe. Cijela konstrukcija dodatno je zaštićena premazom od pakline, osiguravajući brodu vodonepropusnost i dugotrajnost.

Brod Zambratija bi u cijelosti mogao biti dug 9,11 m, širine 2,28 m te visine boka 0,66 m na središnjem dijelu trupa. Na osnovu pronađenih ostataka, došlo se do zaključka o simetriji lijevog i desnog boka, kao i simetriji krme i pramca broda. Karakteristika broda je plitki gaz, koji mu je omogućavao laku dužobalnu plovidbu uz hridinastu umašku obalu.

Arheolozi ga svrstavaju u sjevernojadransku tradiciju šivane brodogradnje, čiji su tragovi vidljivi i u rimskom razdoblju. Među 65 primjera do danas poznatih šivanih brodova, Zambratija je najstariji primjer, potvrđujući razvoj šivane brodogradnje od brončanog do rimskog razdoblja. Njegova arhitektonska rješenja i gradnja, tehnika šivanja i spajanja dijelova oplata, kao i sustav brtvljenja trupa, nemaju paralela na širem području Mediterana. Tako je otkriće broda iz Zambratije ključno za razumijevanje evolucije pomorske tehnologije na Jadranu i Mediteranu.²

4.2.2. Postav o prapovijesnom šivanom brodu Zambratija

Kako bi javnosti na pristupačan način predstavili prapovijesni brod i njegovu jedinstvenu gradnju, postav je oblikovan oko replike pronađenih ostataka prapovijesnog šivanog broda u omjeru 1:1. Time se posjetiteljima omogućuje dublje razumijevanje njegove izrade, tehnike gradnje i povijesnog značaja.

² Koncani Uhač, Boetto, Uhač, 2019.

Slika 3. Postav replike ostataka prapovijesnog šivanog broda Zambratija u Muzeju grada Umaga

Slika 4. Replika broda Zambratija – uzdužno šivanje oplata

Izrada replike bila je poseban izazov, budući da su u trenutku rekonstrukcije ostaci broda još uvijek bili pod morem. Cjelokupni postav se radio u suradnji s Arheološkim muzejom Istre i Konzervatorskim odjelom u Puli. To je značilo da

su se arheolozi - graditelji morali oslanjati na ograničene podatke prikupljene podvodnim istraživanjima, koristeći napredne metode dokumentacije i analize. Proces rekonstrukcije nije bio samo tehnički zahtjevan, već je predstavljao i oblik eksperimentalne arheologije - pristupa koji omogućuje bolje razumijevanje drevnih tehnika brodogradnje kroz njihovu praktičnu primjenu.

Osim toga, postav sadrži video-materijal koji prikazuje tijekom arheoloških istraživanja broda te interaktivni edukativni kutak posvećen tehnici šivanja drvene oplata, omogućujući posjetiteljima da se iz prve ruke upoznaju s ovom prapovijesnom metodom gradnje.

4.3. Umaško priobalje u antici - Život uz more i s morem

Drugi tematski segment muzejskog postava posvećen je antičkom i kasnoantičkom razdoblju umaškog priobalja od kraja 1. stoljeća pr. Kr. do 5. stoljeća. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, blizini mora i plodnom tlu, umaško područje bilo je sastavni dio razvijenog sustava maritimnih vila - luksuznih imanja rimskih aristokrata i bogatih trgovaca. Smještene uz samu obalu, ove su vile imale luke i pristaništa, omogućujući izravan izvoz poljoprivrednih proizvoda poput maslinovog ulja, vina i ribljeg umaka (*garum*). Ostaci takvih vila otkriveni su na više lokacija, uključujući Katoro, Zambratiju, Umag, Sv. Ivan Kornetski i Lovrečicu, potvrđujući njihovu ključnu ulogu u gospodarstvu i pomorskoj trgovini. Najvažnija trgovačka ruta povezivala je umaško priobalje s Akvilejom, najvećom lukom sjevernog Jadrana, odakle su se lokalni proizvodi distribuirali dalje u Rim, Italiju i druge dijelove Carstva. Istovremeno, uvozili su se luksuzni predmeti iz Italije, s Bliskog istoka i iz sjeverne Afrike.

Postav - „Umaško priobalje u antici“

Kroz bogate arheološke nalaze, postav prikazuje svakodnevni život, vjerovanja i gospodarske aktivnosti antičkog stanovništva. Ekspoziti su podijeljeni u tematske cjeline, koje obuhvaćaju: vjerovanja i običaje, ribolov i ribogojstvo, božanstva povezana s morem, vinom i gozbama, pomorsku trgovinu i mediteranske veze Umaga.

More je u antičko doba imalo snažan religijski i simbolički značaj. Na području Savudrije pronađena je brončana statueta Izide Fortune koja se datira između 1. i 3. stoljeća, a bila je zaštitnica plovidbe, plodnosti, sreće i sudbine. Štovanje ove egipatsko-rimske božice potvrđuje važnu ulogu koju su pomorska božanstva imala u zaštiti antičkog čovjeka na području Umaga.

Ribarstvo i ribogojstvo imalo je važnu ulogu u prehrani i ekonomiji. Nalazi brončanih udica te keramičkih i olovnihi utega za mreže svjedoče o razvijenim ribarskim tehnikama toga doba. Posebno značajan nalaz su ostaci bazena za živu ribu (*vivarium*) u Katoru, koji potvrđuju postojanje sustavnog uzgoja ribe i kontinuirane opskrbe svježim morskim plodovima.

Vino je imalo i društvenu i kultnu ulogu, što potvrđuju nalazi posuda iz podmorja Katora. Među njima se ističu *enofora* iz Knida, s prikazima Dionizova kulta te korinška čaša s ritualnim scenama posvećenima Dionizu i Prijapu, zaštitniku plodnosti i moreplovaca.

Razvijena pomorska trgovina potvrđena je brojnim nalazima amfora koje su dolazile iz različitih dijelova Mediterana, uključujući sjevernu Afriku i istočni Mediteran. Ove su amfore služile za transport vina, ulja, ribljih prerađevina i žitarica, svjedočeći o širokoj trgovačkoj mreži koja je povezivala Umag s ostatkom Rimskog Carstva.

Postav „Umaško priobalje u antici“ pruža dragocjen uvid u pomorsku orijentaciju antičkog Umaga, njegov gospodarski razvoj i kulturne utjecaje. Kroz arheološke nalaze i tematske cjeline ističe more kao središte života, trgovine i duhovnih vjerovanja toga doba, otkrivajući bogatu prošlost ovog obalnog područja.³

4.4. Izložba „Mreže i udice“ - Život uz more na poluotoku Sipar

Izložba i publikacija „Mreže i udice“ istražuju eksploataciju mora u doba antike i ranog srednjeg vijeka, oslanjajući se na višegodišnja sustavna istraživanja arheološkog lokaliteta Sipar. Arheološki lokalitet Sipar, smješten sjeverno od Umaga, Muzej grada Umaga sustavno istražuje od 2013. godine u suradnji s arheologinjom Brankom Milošević Zakić, višom kustosicom Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (MHAS). Autorica i izložbe i publikacije upravo je kolegica Milošević Zakić.

Otkriveni arhitektonski ostaci i pokretni nalazi na lokalitetu, datirani od 1. stoljeća pr. Kr. do 9. stoljeća, svjedoče o neprekinutom naseljavanju i intenzivnoj pomorskoj aktivnosti. U rimsko doba Sipar je bio uporišna točka za stabilizaciju regije nakon histarskih ratova, dok je u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku postao utvrđeni *civitas*, ključan za pomorsku trgovinu i ribarstvo.

Izložba „Mreže i udice“ donosi uvid u stoljetnu povezanost ljudi s morem na poluotoku Sipar, malom prostoru gotovo u potpunosti okruženom vodom. Kroz bogate arheološke nalaze, posjetitelji mogu otkriti kako su stanovnici ovog područja koristili more za transport, trgovinu, prehranu i proizvodnju dragocenih materijala.

Jedan od ključnih aspekata života na Siparu bio je ribolov, što potvrđuju brojni pronađeni predmeti - udice, keramički i olovni ribarski utezi, koji su prisutni u svim arheološkim slojevima. Ti nalazi svjedoče o kontinuitetu ribarenja, bilo u komercijalne svrhe, ili za osobne potrebe stanovnika. Uz to, otkrivene velike količine ljuštura morskih puževa volaka upućuju na proizvodnju purpura, izuzetno vrijedne boje, koja je u antici i u srednjem vijeku imala visok socijalno-statusni značaj.

Ostaci prehrane, poput ljuštura školjki i puževa, klijesta zglavkara te ribljih kostiju hrskavičastog skeleta, dodatno potvrđuju koliko su more i njegovi resursi bili neizostavan dio svakodnevnog života.

³ Milošević Z., Bojić, Crnobori, 2023.

Izložba donosi i širi kontekst života na Siparu kroz kasnu antiku i rani srednji vijek, prikazujući kako su se ljudi prilagođavali povijesnim okolnostima na globalnoj mediteranskoj sceni. Lokalitet Sipar jedno je od najbogatijih arheoloških nalazišta toga razdoblja na hrvatskom Jadranu, a sustavna istraživanja koja su u tijeku financiraju Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Istarska županija i Grad Umag.⁴

4.5. Ciklus predavanja - Čudesna morska ISTRAŽivanja

U sklopu projekta provodio se ciklus stručnih predavanja, gdje su voditelji arheoloških istraživanja na kopnenim i podvodnim arheološkim lokalitetima predstavili najnovija saznanja o:

- prapovijesnom šivanom brodu iz Zambratije - dr. sc. Ida Koncani Uhač (AMI),
- antičkim vilama u Sv. Ivanu Kornetskom i u Katoru - Tea Katunarić Kirjakov, Umjetnička akademija u Splitu (UMAS),
- rimskom ribarskom alatu i priboru s lokaliteta Sipar - Branka Milošević Zakić, (MHAS).

Osim predavanja, u sklopu projekta izrađeni su edukativni materijali i suveniri poput drvenih slagalica (puzzle) s motivom broda Zambratija te promotivne brošure.

4.6. Projekt: „S okusom mora - Sapore di mare“

4.6.1. Očuvanje ribarske i kulinarske baštine

Tradicionalna prehrana priobalnih zajednica oblikovala se u suživotu s morem, oslanjajući se na dostupne morske resurse i jednostavne metode pripreme hrane. Umaška tradicionalna kuhinja, s naglaskom na riblja jela i plodove mora, počivala je na održivom ribarstvu, korištenju lokalnih namirnica (uz iznimku bakalara), sezonskom ulovu ribe te kulinarškoj domišljatosti lokalnog stanovništva.

Osim prehrabene uloge, hrana je oduvijek bila važan dio kulturnog identiteta. Svjesni toga, Muzej grada Umaga pokrenuo je projekt „S okusom mora“, usmjeren na očuvanje gastronomske baštine kroz nekoliko ključnih aspekata:

- Prikupljanje i dokumentacija tradicijskih znanja - istraživanje povijesnih izvora, razgovori s lokalnim ribarima i domaćicama te bilježenje sjećanja umaških *ezula*.
- Praktična edukacija - organizacija radionica o čišćenju, pripremi, soljenju i konzerviranju ribe.
- Promocija i valorizacija kulinarske baštine - izdavanje ribarske kuharice s izvornim receptima, organizacija manifestacija i izrada promotivnih materijala.

⁴ Milošević Z., 2022., 2024.

Nositelj projekta bio je Muzej grada Umaga, u partnerstvu sa Zajednicom Talijana „Fulvio Tomizza“ Umag. Projekt je sufinanciran sredstvima uz financijsku potporu od 46.251,64 eura iz Podmjere 4.2.1., FLAG-a *Pinna nobilis*. Cilj projekta je bio sačuvati i prenijeti bogatu tradiciju umaške ribarske i kulinarske baštine budućim generacijama.

Projekt „S okusom mora“ provodio se kroz niz interdisciplinarnih aktivnosti koje povezuju muzeologiju, etnologiju, gastronomiju i ribarstvo. Projekt je rezultirao izdanjem prve ribarske kuharice Muzeja grada Umaga, koja je objavljena na četiri jezika (hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom).

Knjiga „S okusom mora - Sapore di mare“ predstavlja dokumentirano kulinarstvo naslijeđe umaške obale, s naglaskom na tradicijske ribarske recepte. Autorice, Biljana Bojić i Barbara Crnobori, istražile su i zabilježile recepture umaških domaćica, ribara i sjećanja *ezula* te analizirale arhivske podatke o ribarskoj prehrani.

Publikacija obuhvaća razdoblje od 19. do 20. stoljeća i strukturirana je u nekoliko tematskih cjelina: ribarska tradicija, gastronomija, kulinarske tehnike i alati povezani s ribarstvom.

Prvi dio posvećen je *Životu uz more*, s naglaskom na priobalni ribolov u ribolovištima (*peschierama*), koja su odgovarala kopnenim posjedima komune, crkve ili veleposjednika; zatim je predstavljena i uloga ribara i žena u ribarstvu te njihov doprinos očuvanju ove djelatnosti. Slijedi poglavlje *Za stolom*, koje obrađuje tradicijska riblja jela, pružajući uvid u kulinarske običaje i specifičnosti pripreme ribe i plodova mora. Središnji dio knjige donosi recepte, razvrstane prema vrstama morskih organizama. Osim toga, predstavljeni su opisi i zabilježena sjećanja i povijesne priče o pojedinoj namirnici.

Nadalje, u poglavlju *Prerada ribe* obrađene su tradicionalne metode prerade ribe, uključujući konzerviranje, sušenje i soljenje, koje su stoljećima bile ključne tehnike očuvanja ribljih proizvoda u ribarskoj tradiciji. Time se istakla njihova važnost u dugoročnoj pohrani i korištenju ribe kroz povijest. Predstavljena je sažeta povijest industrije prerade ribe u Umagu - od otvaranja malih pogona za soljenje ribe obitelji Divari i Fragiaco, preko početaka industrijske prerade ribe s talijanskim poduzetnikom Sanguinettijem, čiji su pogoni pred Drugi svjetski rat postali dio velike tvornice Arrigoni iz Isole, pa sve do razdoblja nakon rata, kada se pogon restrukturira u tvornicu Dragonja, a potom prelazi u sastav Podravke. Nažalost, 1967. godine pogon za preradu ribe se zatvara.

Završni dio knjige posvećen je ribarskim alatima, s detaljnim prikazom i objašnjenjem njihove uporabe u različitim oblicima ribolova.

U knjizi je zabilježen specifičan jezik umaških domaćica i ribara na umaškom dijalektu, kao na primjer nazivlje vezano za dijelove kuhinje i opreme (*ognjišta-fogoleri*, keramički lonac-*lavezo*); nazivi riba i morskih plodova (*iglica-angusigolo*, jegulja-*bisato*, ogrc-*naridola*, rakovica-*gransevola*, grmalj-*gransiporo*), ribljih jela (bakalar na bijelo-*bacalà in bianco*, brodet od cipla-*sievolo in broveto*, šugo od sipa i šparoga-*sepe sofigade coi sparesi*, list prženi-*sfoia fritata*); ribarskih tehnika i alata

(pušća-pus'cia, varalica za sipe-separiola, metalne grablje-grampa, kliješta-granser).⁵

Knjiga doprinosi očuvanju kulinarske baštine i pruža sustavan pregled prehrambenih praksi karakterističnih za područje sjeverozapadne Istre.

Slika 5. Tradicionalni ribarski alati: metalne grablje - grampa i kliješta - granser za lov rakovica

4.6.2. Edukativna predavanja i radionice

U sklopu programa održano je deset stručnih predavanja posvećenih ihtiofauni zapadne obale Istre, prehrani ribom, ribarskoj tradiciji i nutritivnim vrijednostima morskih organizama. Predavanja su održali morski biolozi, nutricionisti, lokalni ribari i umaške obitelji, koji su kroz svoje znanje i iskustvo sudionicima približili bogatu ribarsku baštinu, tradicionalne prehrambene navike te važnost ribe u svakodnevnoj prehrani.

Uz predavanja, održane su i četiri praktične radionice koje su vodili lokalni ribari i nositelji tradicijskih znanja. Kroz praktičan rad, sudionici su imali priliku naučiti tradicionalne tehnike pripreme ribe, uključujući čišćenje, soljenje, konzerviranje te sakupljanje morskih puževa i priljepaka. Ove radionice omogućile su prijenos autentičnih znanja i vještina te osnažile povezanost lokalne zajednice s ribarskom baštinom.

⁵ Bojić, Crnobori, 2023.

Slika 6. Polaznici radionice soljenja ribe - svatko nosi kući svoju limenku sa soljenom ribom

4.6.3. Web stranica projekta

Pokrenuta je web stranica projekta ([www: s-okusom-mora.com](http://www.s-okusom-mora.com)), dostupna na četiri jezika - hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom. Stranica donosi 22 kratka videozapisa i bogatu zbirku fotografija, dokumentirajući ribarsku i kulinarsku tradiciju Umaga. Osim toga, sadrži recepte, priče i iskustva lokalne ribarske zajednice prikupljene kroz projektne aktivnosti.

4.6.4. Prva manifestacija posvećena *savoru* - tradicionalnom ribljem jelu

U sklopu projekta organizirana je prva manifestacija posvećena *savoru*, tradicionalnom ribljem jelu duboko ukorijenjenom u pomorsku i ribarsku tradiciju Jadrana. Cilj ovog događanja bio je popularizirati ovo jednostavno, ali iznimno autentično jelo, koje je nekada bilo neizostavan dio prehrane ribara i pomoraca. Središnji dio *fešte* bilo je natjecanje u pripremi najboljeg *savora*.

Savor, poznat i kao *saor*, izvorno se pripremao od ostataka pržene ribe, kako bi se produžio njezin rok trajanja i osigurao obrok za posade na brodovima. Korijeni ovog recepta sežu u daleku prošlost - već je antički kuhar Apicije u svojoj slavnoj kuharici *De Re Coquinaria* iz 1. stoljeća zapisao kako je najbolje prženu ribu odmah po pečenju poprskati toplim octom kako bi dulje ostala svježja.

Na *fešti* su predstavljena 22 različita *savora* od srdela, pripremljena u domaćim kuhinjama naših sugrađana iz Umaga, Savudrije i Buja. Pripremani su različiti tipovi *savora* - od tradicionalnih i moderniziranih varijanti, do crvenog *savora* sa šalšom od rajčice, koji je specifičan za područje Babića, južno od Umaga, gdje se i danas

priprema. Stručni tročlani žiri, sastavljen od ljudi s mora i ugostitelja, odabrao je tri najbolja *savora*, nakon čega su posjetitelji mogli kušati sva pristigla jela.

Savor je promoviran ne samo kroz natjecanje i degustaciju, već i putem stručnog predavanja novinarkе Martine Vocci, pod nazivom „Sardele i savor - kako su jeli naši stari“, koje je publici približilo povijest i značaj ovog jela.

5. Zaključak

Realizacijom triju projekata - „Grue“, „Čudesna morska ISTRAŽivanja“ i „S okusom mora“ - ostvareni su značajni iskoraci u očuvanju, valorizaciji i popularizaciji pomorske baštine Umaga. Ključnu ulogu u njihovoj provedbi imali su lokalni ribari i nositelji tradicije, čije su vještine, znanja i svjedočanstva bili temelj za istraživanje i dokumentiranje ribarskih tehnika, alata, drvenih dizalica za barke te gastronomskih praksi. Njihov doprinos omogućio je izradu stručnih publikacija „U naručju - tradicijsko umijeće spremanja plovila pomoću drvenih dizalica - Grue“ i „S okusom mora - Sapore di mare“, kao i provedbu edukativnih radionica o *gruama*, soljenju, konzerviranju i pripremi ribe.

Projekt „Čudesna morska ISTRAŽivanja“ omogućio je realizaciju prvog dijela stalnog muzejskog postava, u sklopu kojeg je predstavljen jedan od najvažnijih nalaza pomorske baštine Mediterana - brod Zambratija.

Kroz projekt „Grue“ potvrđena je neprocjenjiva kulturna, tehnička i povijesna vrijednost *grua*, koji su stoljećima bili neraskidiv dio identiteta umaške obale. Integracijom suvremenih tehnologija u muzeološku praksu te dokumentiranjem baštinskih znanja, osigurana je dugoročna zaštita i prijenos ovog umijeća budućim generacijama. Također, znanje i vještine vezane uz gradnju *grua* upisani su na Popis nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske.

Projekt „S okusom mora“ dodatno je povezao Muzej grada Umaga s lokalnom zajednicom, aktivno uključivši ribare, domaćice i druge nositelje znanja o umaškoj ribarskoj tradiciji u realizaciju radionica, prve ribarske kuharice muzeja te organizaciju „Fešte od savora“.

Ovi su projekti postavili čvrste temelje za daljnji razvoj pomorskih tema u Muzeju grada Umaga, omogućujući nastavak aktivnosti i nakon njihova završetka. Tako je, po završetku projekta, izložba „Mreže i udice“ gostovala u Hrvatskom pomorskom muzeju u Splitu te u Pomorskom muzeju *Sergej Mašera* u Piranu, čime je ostvarena važna međunarodna suradnja i otvoren prostor za daljnje povezivanje s pomorskim muzejima u regiji.

Projekt „Grue“ nastavljen je i nakon službene realizacije - 2023. i 2024. godine provedene su radionice u sklopu kojih su učenici, uz stručno vodstvo lokalnih majstora, sudjelovali u obnovi drvenih *grua* u uvalama Bašanija i Moela, gdje su također postavljene informativne table o drvenim dizalicama.

Muzej i dalje razvija programe zaštite, interpretacije i valorizacije pomorske baštine, nudeći edukativne radionice poput soljenja i konzerviranja ribe, čime se ideja projekta „S okusom mora“ nastavlja i u budućnosti.

Slika 7. Nastavak aktivnosti očuvanja drvenih dizalica - obnova grua s učenicima 2023./2024.

Literatura

Bijić, B., Crnobori, B. (2023.) *S okusom mora - Sapore di mare*. Umag: Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.

Bojić, B. (2021.) *Grue - očuvanje i promocija tradicionalnih drvenih dizalica za barke*, (brošura izložbe), Umag: Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.

Dežjot, S. (2022.) *U naručju - Tradicijsko umijeće spremanja plovila pomoću drvenih dizalica – grua / Tra i bracci - L'arte tradizionale di custodire imbarcazioni con l'ausilio di gru in legno – grue*, Umag: Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.

Koncani Uhač, I., Boetto, G., Uhač, M. (2019.) *Zambratija - Prapovijesno šivani brod, Rezultati arheološkog istraživanja, analiza i studija*. Monografije i katalozi 33. Pula: Arheološki muzej Istre.

Milošević Zakić, B. (2022.) *Mreže i udice - eksploatacija mora u doba antike i ranog srednjeg vijeka / Reti e ami da pesca - sfruttamento del mare in età romana e altomedievale*, Umag: Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.

Milošević Zakić, B. (2024.) *Mreže i udice / Reti e ami da pesca / Fishing nets and hooks*. (brošura izložbe), Umag: Muzej grada Umaga – Museo civico di Umago.

Milošević Zakić, B., Bojić, B., Crnobori, B. (2023.) *Umaško priobalje u antici / La costa di Umago nell'epoca romana*, (brošura izložbe) Umag: Muzej grada Umaga - Museo civico di Umago.

Vežnaver, A. (2018.) *Izida Fortuna – Sjedinjenje dviju božica*, Pula: Arheološki muzej Istre.

Marija Plenković*

E-mail: mplenkovi@gmail.com

Duje Dorotka**

E-mail: duje.dorotka@gmail.com

Muzej općine Jelsa

Ribarski muzej u Vrboskoj - pionirski poduhvat u zaštiti ribarske baštine Jadrana

Sažetak

Ribarski muzej u Vrboskoj osnovan je 1972. i najstarija je ustanova svoje vrste na obalama Jadrana. Oformljen u okviru nekadašnjeg *Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara* i uz veliki entuzijazam mještana, kroz razne promjene institucionalnih okvira i modela upravljanja kroz povijest opstao je do danas kao sastavni dio (zbirka) današnjeg *Muzeja općine Jelsa*. Prvih 49 godina svoga postojanja djelovao je u unajmljenom prostoru, a 2023. godine sredstvima EU i Općine Jelsa započinje izgradnja nove zgrade za trajni smještaj muzeja. Projekt je realiziran u suradnji Općine Jelsa i *Muzeja općine Jelsa*, a osim izgradnje uključivao je i tisak kataloga zbirke te izradu muzejske aplikacije. Sve projektne aktivnosti su realizirane i muzej će otvoriti svoja vrata za posjetitelje na ljeto 2025. s privremenim postavom, dok se ne osiguraju sredstva za realizaciju Projekta stalnog postava, izrađenog 2024. godine. Novi prostor omogućit će adekvatnije uvjete za daljnji razvoj muzejske djelatnosti i bolju povezanost s lokalnom zajednicom, čime će se omogućiti i bolja edukacija o važnosti ribarstva i povezanih tradicija. Iako će privremeni postav biti otvoren 2025. godine, dugoročni cilj ostaje stvaranje stalnog postava, koji će primjereno objediniti bogatu povijest i tradiciju ovog ribarskog kraja.

Ključne riječi: Ribarski muzej, Vrboska, Muzej općine Jelsa, ribarstvo, srednja Dalmacija, otok Hvar

1. Muzej ili zbirka?

*Odbor za proslavu otvaranja Ribarskog muzeja u Vrboskoj - o. Hvar
Prigodom jubilarne 30. godišnjice
Ratne mornarice i pomorstva SFRJ
Poziva vas na prijem
Prijem će se održati u hotelu „Adriatik“ - Vrboska
Otvaranje Ribarskog muzeja istog dana u 10 sati*

* Ravnateljica Muzeja Općine Jelsa, kustosica

** Voditelj Ribarske zbirke, kustos

Ovaj tekst pozivnice ilustrira činjenicu da je *Ribarski muzej* od svoga osnutka nazivan muzejom, što je uobičajeno i danas, nakon preko pedeset godina dinamične povijesti ove baštinske ustanove. Osnovan je 1972. godine kao jedinica tadašnjeg *Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara* (u daljnjem tekstu Centar), ustanove koja je, predvođena Nikom Dubokovićem Nadalinijem, udarila snažan temelj hvarskoj muzejskoj djelatnosti. Dakle, od osnutka je *de facto* bila riječ o muzejskoj *zbirci* Centra, ali u to vrijeme bilo je uobičajeno da se izdvojene zbirke nazivaju muzejima, pa je isti slučaj kasnije bio i s *Vinogradarskim muzejom* u Pitvama. Danas je *Ribarski muzej* pod upravljanjem *Muzeja općine Jelsa*, čija je posebnost da objedinjuje nekoliko muzejskih zbirki, izloženih na različitim lokacijama. Iako ova praksa korištenja obaju termina - *muzej* i *zbirka* - može djelovati zbunjujuće, termin *muzej* u nazivu zadržan je iz poštovanja prema dugoj tradiciji postojanja *Ribarskog muzeja* u Vrboskoj i činjenici da programski djeluje relativno neovisno o drugim zbirkama krovne ustanove, dok se termin *zbirka* koristi kada se govori konkretno o muzejskoj građi u užem smislu.

Dakle, *Ribarska zbirka* najstarija je zbirka u fundusu *Muzeja općine Jelsa*, a sadrži oko 500 predmeta koji ilustriraju uobičajene tradicijske ribolovne tehnike i ribarski stil života karakterističan za otok Hvar, ali i šire područje jadranske obale, s obzirom na to da su se na čitavom ovom području koristili isti ili slični alati, uz postojanje lokalnih specifičnosti s obzirom na dominantne tipove ribolova. Zbirka je karakteristična za drugu polovinu 19. i prvu polovinu 20. stoljeća, iako se brojni predmeti nisu značajnije razlikovali ni u znatno starijim povijesnim razdobljima. Fundus zbirke većim dijelom (približno 400 predmeta) čini izvorna etnografska građa, koju dijelimo u šest većih tematskih cjelina: oprema tradicijskog ribarskog broda; lov srdele *pod sviću*; prerada ribe; ribarske mreže; sitniji ribarski alat i pribor i ribarska kuhinja. Preostali dio fundusa čini zbirka prepariranih riba, školjaka, rakova i drugih primjeraka morske faune te povijesni dokumenti vezani uz ribarstvo. Za razliku od etnografske građe, stručna obrada ovih predmeta tek predstoji.

Među svim nabrojanim skupinama predmeta, jedna grupa se po svojoj kolekcionarskoj vrijednosti i unikatnosti posebno ističe - ribarski ferali. Naime, *Ribarski muzej u Vrboskoj* danas sadrži najbogatiju zbirku ovih naprava u Republici Hrvatskoj. Zbirkom se prezentiraju sve razvojne faze ribolovnih svjetala za lov plave ribe korištenih na Jadranu - od arhaičnih *svićala* na borovu luč, preko ferala na tekući petrolej, pa ferala na *garburu* i *petromasa*, ali i nekih manje poznatih inovacija i prototipa osmišljenih u vremenu „krize borovine” krajem 19. stoljeća. Iako su sami po sebi vizualno vrlo atraktivni, priča koju nam oni posreduju puno je važnija. U stanovitom smislu mogu se tumačiti evolucijski, kao razvojne faze suvremenih ribolovnih svjetala, no važno je istaknuti da je njihova gospodarska važnost u kontekstu povijesti našeg otoka bila mnogostruko veća. Ovi su ferali, zajedno s mrežama potegačama, u punom smislu othranili nebrojene generacije otočana u razdoblju kad je ribolov, posebice lov srdela, bio ključan faktor gospodarstva i opstanka malih otočnih zajednica. Svi ferali *Ribarskog muzeja u Vrboskoj* stoga su izravna veza s ribarskom prošlosti, svjedoci nekih prošlih vremena, ljudi, navika i

poslova, i autentični posrednici ribarske tradicije i baštine Vrboske i otoka Hvara - tim više što su izloženi upravo u Vrboskoj, gdje je većina njih i provela svoj „radni vijek”.

Što se tiče porijekla predmeta zbirke, više od 90% ih je nabavljeno u Vrboskoj, a gotovo svi (uz svega nekoliko izuzetaka) su s otoka Hvara. Iako, dakle, predmeti zbirke predstavljaju jedno šire područje, ona ima izražen lokalni karakter.

Slika 1. Dio starog postava s feralima Ribarskog muzeja (Muzej općine Jelsa)

2. Ribarska baština - poticaj za osnivanje muzeja

Već sama činjenica da je Hvar otok te da se tragovi ljudskog djelovanja na njemu mogu fragmentirano pratiti od prapovijesti do suvremenog doba, nameće vjerojatnost da je more bilo resurs ishrane stanovništva u svim povijesnim etapama. Uobičajena ishodišna točka u konkretnijim povijesnim pregledima otoka Hvara je dolazak Grka s otoka Parosa, koji 384. godine pr. n. e. utemeljuju naselje na području današnjeg Starog Grada. Bio je to značajan povijesni trenutak u životu otoka, jer je osnovani grad Faros postao polisom - samostalnom državom te je kovao vlastiti novac, imao radionice keramike i obilnu proizvodnju hrane iz obližnjeg polja koje se naziva *Chora Farou* (današnje Starogradsko polje)¹.

Arheološki podaci o životu na otoku u razdoblju prije grčke kolonizacije relativno su oskudni, a arheološki nalazi koji se odnose na ribarstvo antike su sporadični. Uglavnom je riječ o nalazima brončanodopskih i kasnije željeznih udica te utega za mreže, koji potvrđuju da se na otoku Hvaru ribarilo i u grčkom i kasnijem rimskom

¹ Čavić 2004:9

periodu, premda o značaju ribarstva za hvarsku antičku lokalnu ekonomiju ovi nalazi ne govore puno. Oskudnost povijesnih vrela proteže se i na razdoblje srednjeg vijeka.

Vjerojatno je da ribarstvo značajniju gospodarsku važnost na otoku neće imati sve do kraja 15. stoljeća, kada Venecija konačno stabilizira svoju prevlast na obalama istočnog Jadrana, koja će trajati sve do kraja 18. stoljeća. Relativno mirno ozračje mletačke uprave Dalmacijom, povremeno zvane i *pax venetiana*², otvorilo je mogućnost trajnijeg naseljavanja uz more. Ubrzo započinje i intenzivnije naseljavanje Vrboske, i to upravo zbog ribolova kojim je težačko stanovništvo iz unutrašnjosti otoka nastojalo upotpuniti i nadopuniti svoju privredu. Naime, najraniji poznati dokument o naseljavanju Vrboske je pismo koje župnik Vrbanja, Vrboske i Svirača Nikola Starjanić 1504. šalje biskupu, govoreći da su brojni njegovi župljani preselili u Vrbosku radi lova srdele³. O naseljenosti Vrboske prije ovoga ne znamo mnogo, no poznato je da *Hvarski statut* iz 1331. spominje Vrbosku kao granicu posjeda Pitava i Vrbanja s crkvicom sv. Petra - sveca zaštitnika ribara, što upućuje na mogućnost ribarske aktivnosti na ovom mjestu i u ranijem periodu. Ovome u prilog ide i jedna od teorija o porijeklu imena mjesta, prema kojoj je *Varbo(nj)ska* inicijalno bila uvala Vrbanja, što pretpostavlja da su je stanovnici naselja iz unutrašnjosti (u prvom redu iz mjesta Vrbanj) koristili kao svoju luku i prije nego je utemeljeno zasebno naselje.

Za razumijevanje ribarske historiografije otoka Hvara neizostavan dokument je i spomenuti *Hvarski statut* iz 1331., odnosno njegovo prvo tiskano izdanje iz 1643., koje nam donosi i niz pravila vezanih uz ribarstvo i trgovinu ribom: propise o reguliranju prodaje ribe, o cijenama pojedinih vrsta ribe, o zabranama pojedinih ribolovnih alata, o globama protiv prekršitelja itd. Sve ovo svjedoči tome da je ribarstvo na otoku Hvaru u ovom vremenu već bila važna gospodarska grana, koju su vlasti nastojale držati pod kontrolom.

Zanimljivo je i pravilo *Hvarskog statuta* prema kojemu se plemići koji se „rekreativno” bave ribolovom oslobađaju svih poreza i davanja prema crkvi i državi, što je bila obveza ribara „profesionalaca”. Najpoznatiji od ovih ranih rekreativnih ribolovaca bio je i Petar Hektorović, hvarski renesansni pjesnik, čiji je spjev *Ribanje i ribarsko prigovaranje* iz 1568. danas klasik rane hrvatske književnosti, a opisuje njegov trodnevni ribarski put od Hvara do Šolte s dvojicom ribara. Djelo obiluje opisima onodobnih ribolovnih tehnika i načina uživanja u ribi i vinu te izvrsno ilustrira značaj koji je ribolov imao za stanovnike otoka Hvara u 16. stoljeću. Od razdoblja mletačke uprave Dalmacijom ribarstvo, uz vinogradarstvo, postaje temelj lokalne ekonomije, a ove dvije gospodarske grane ostat će glavni motori razvoja otočnih zajednica sve do uzleta turizma sredinom prošloga stoljeća.

Prema kraju 19. st. tradicionalno vrbovačko ribarstvo intenzivira se i profesionalizira, ponajprije zahvaljujući novim tehnologijama ribolovnih ferala i

² usp. Tudor 2016:9

³ usp. Duboković 1959:60

napuštanju starih metoda svijetljenja plamtećom borovom luči. U ovom razdoblju ribolovni potencijal Vrboske prepoznala je i inozemna tvrtka Société Générale Française u vlasništvu Anglo-austrijske banke, koja 1898. u Vrboskoj gradi tvornicu za preradu ribe. *Fabrika* je neizostavan dio lokalne povijesti Vrboske, s obzirom na to da su brojni stanovnici posredno ili neposredno bili uključeni u njezin rad. Tvornica je imala nekoliko svojih brodova i mreža za lov sitne plave ribe, a otkupljivala je ulov od drugih lokalnih ribara koji su s njom surađivali. Dok je ribolov bio muški posao, u pogonu tvornice radile su uglavnom žene koje su zapošljavane sezonski, u ljetnom razdoblju kada je zbog ribolovne sezone potreba za radnom snagom bila povećana. Osim opskrbe austro-ugarskog, a kasnije jugoslavenskog tržišta ribljim proizvodima, proizvodi iz *Fabrike* izvozili su se diljem Mediterana, posebice u Grčku i Italiju, čiji su brodovi često dolazili na utovar u vrbovačku luku. Zbog ovoga Pomorska vlada sa sjedištem u Trstu u Vrboskoj već 1898. osniva i Carinski i lučki ured⁴.

Zbog svoje povijesti isprepletene s ribarstvom, Vrboska se naprosto nametnula kao logičan izbor za smještaj *Ribarskog muzeja*. Ipak, sama bogata ribolovna prošlost ne bi trebala baciti sjenu na drugi, možda još važniji razlog zbog kojega je Muzej otvoren upravo u Vrboskoj, a to je izuzetan trud i angažman Vrbovljana, koji su uglavnom volonterski sudjelovali u njegovom osmišljavanju i realizaciji.

Slika 2. Razglednica Vrboske početkom 20. stoljeća s motivom svičarice s acetilenskim feralom. Izdavač: Arhiv za propagandu Jadrana, Split (ustupila obitelj Beritić)

⁴ Dančević 1978:75

3. Institucionalni okviri osnivanja i rada Ribarske zbirke

Institucionalne početke muzejske djelatnosti na otoku Hvaru valja tražiti u okviru djelovanja nekadašnjeg Centra, prvotno osnovanog kao *Historijski arhiv u Hvaru* polovinom prošlog stoljeća, a koji je djelovao na čitavom otoku, s obzirom na to da je Hvar u to vrijeme bio jedna administrativna cjelina. Bila je to prva ustanova specijalizirana za zaštitu kulturne baštine našega otoka, iako joj je prvotna namjena bila arhivska djelatnost. Osnivač ove ustanove i njen dugogodišnji ravnatelj, Niko Duboković Nadalini, ubrzo proširuje djelatnost na zaštitu spomenika, osnivanje muzejskih zbirki, prikupljanje dokumentacije i stručnu knjižničnu djelatnost, pa je 1965. godine *Historijski arhiv* preregistriran u *Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara* s tri osnovne djelatnosti - arhivskom, muzejskom i konzervatorskom. U okvirima Centra uspostavljena je mreža povjerenika u manjim mjestima na otoku i intenzivno se istražuju teme iz političke, društvene, gospodarske, pomorske i kulturne prošlosti otoka.

Djelatnici i suradnici Centra, svjesni galopirajućih promjena tradicijske kulture, osobito gospodarstva, uslijed ubrzanog razvoja turizma i općih globalizacijskih procesa, pokrenuli su važne sakupljačke akcije. U tom je valu započelo i prikupljanje građe za *Ribarski muzej*, koje je potaknuo sam Duboković. On se 1971. godine s idejom o novom muzeju obraća Vrbovljaninu Antunu Ruževiću, umirovljenom kapetanu korvete JRM, koji s entuzijazmom pristaje biti rukovoditelj u postupcima prikupljanja muzejskih predmeta i osiguravanja njihovog smještaja. Akcije prikupljanja započinju početkom 1972. godine, kada još nije riješeno pitanje smještaja budućeg muzeja, pa u prvim mjesecima prikupljanja Ružević donirane predmete pohranjuje u svoju konobu. Ubrzo je uspostavljen i Odbor za formiranje Ribarskog muzeja, koji ovlašćuje grupu svojih članova (u sastavu: Kuzma Dobrovojić, Ivo Mihojević, Ivica Keršić i Ratko Franković) za dogovor s prof. Matom Dežulovićem o najmu prizemlja njegove kuće na rivi u Vrboskoj, uz obavezu adaptacije prostora za izlaganje muzejskih predmeta. Ugovor o najmu potpisan je u kolovozu 1972. godine.

Vrijedno je istaknuti i činjenicu da je od prvih sakupljačkih akcija, pa sve do prigodnog otvorenja u listopadu 1972., priprema muzeja počivala gotovo isključivo na volonterskom radu pojedinaca, izuzevši skromnu dotaciju Skupštine općine Hvar od 5.000 i kap. Luke Dančevića od 1.000 dinara⁵. Ovaj proces Ružević slikovito opisuje u jednom dopisu upućenom Centru 1973.:

Pionirskim radom i entuzijazmom mještana, u prvom redu ribara i boraca NOR-a, pronađeni su predmeti i eksponati u dvorištima i potkrovljima ribarskih kuća. Na taj način, djelomično smo sakupili unikate iz ribarske prošlosti za lov na plavu i pridnenu ribu. Za sve što je do sada učinjeno na uređenju prostorija i za prikupljanje eksponata nije utrošeno niti dinara. Međutim odbor muzeja suočio se s

⁵ Ružević 1975:2

*nedostatkom financijskih sredstava bez kojih ne možemo ni zamisliti daljnje uređenje i unaprjeđenje muzeja. Napominjemo da su sve dužnosti u muzeju volonterske i za to ne tražimo nikakvih dotacija*⁶.

Godine 1972. dolazi do promjene u vodstvu Centra. Potaknut mišlju da je vrijeme da netko drugi preuzme vodstvo, Duboković odstupa s mjesta direktora, a na njegovu poziciju dolazi arheolog Mladen Nikolanci iz Splita. Iako je Duboković u stanovitom smislu „pripremio teren” za osnivanje zbirke, za sav daljnji rad vezan uz stručna pitanja muzeja, poput koncepcije i izrade postava, komunikacije sa strukovnim ustanovama, pribavljanja dokumentacije i sl. bit će zaslužan upravo Nikolanci.

Kao novi direktor Centra, Nikolanci je oduševljen zatečenim entuzijazmom Vrbovljana, pa u jednom dopisu upućenom Republičkom fondu za unaprjeđenje kulturnih djelatnosti iz 1973. o počecima muzeja zapisuje:

*Dobrovoljni rad koji je prošle godine bio uložen sa strane mještana, ribara i boraca NOB-e, i koji će se ponoviti i u ovoj godini moglo bi se pokušati prikazati novčanim ekvivalentom, ali to ne bi imalo naročite svrhe osim možda samo s formalne strane. Želimo ovim samo skrenuti pažnju na taj - smatramo rijetki - fenomen entuzijazma kojim je malo ribarsko mjesto Vrboska prihvatilo inicijativu formiranja muzeja i koji je ono potvrdilo svojim efektivnim fizičkim učešćem. I ono što će se u ovoj godini izvesti bit će - očitije nego bilo kakvim pismenim pokazateljima - vidljivo iz fizičke prisutnosti izvedenog posla*⁷.

Prigodno otvorenje *Ribarskog muzeja* upriličeno je 8. listopada 1972. godine, u okviru obilježavanja tridesete godišnjice osnutka Jugoslavenske ratne mornarice, koja je svoj dan postrojbe slavila 10. rujna. Otvorenju su prisustvovali delegati mornarice, brojni mještani Vrboske i općinski rukovoditelji, a okupljenima su se obratili upravnik *Ribarskog muzeja* Antun Ružević i direktor Centra Mladen Nikolanci, a dirljiv govor održao je i tada najstariji vrbovački ribar Jakov Damjanić. Za svečanu atmosferu pobrinuli su se članovi mješovitog zbora *KUD-a Vrboska*, koji je u to vrijeme vodio Toni Krstinić. Premda je muzej formalno otvoren, bila je ovo samo prigoda da se javnosti prikaže sakupljeni materijal. Pred upravom muzeja i djelatnicima Centra bilo je još mnogo posla: osigurati osnovne uvjete za rad (poput struje, prilagođenog prostora, namještaja i sl.), izraditi koncepciju postava i pribaviti odobrenje za rad od Muzejskog savjeta Hrvatske. Početkom 1973. *Ribarskom muzeju* stižu i prve konkretnije dotacije (od općine Hvar 10.000 dinara i od Republičkog fonda za unaprjeđenje kulturnih djelatnosti 13.500 dinara - radna snaga i dalje je uglavnom bazirana na volonterskom radu)⁸. Paralelno s uređenjem prostora, Nikolanci komunicira s ravnateljstvom matične ustanove za sve etnografske zbirke na našem području - *Etnografskim muzejom Split*, i izrađuje prve nacрте i muzeološku koncepciju postava.

⁶ Nikolanci 1973., Dotacija za Ribarski muzej u Vrboskoj, dopis, MHB

⁷ Ružević 1973., Centru za zaštitu kulturne baštine Hvar, dopis, MHB

⁸ Ružević 1975: 2

Po pitanju infrastrukture muzej je opremljen do proljeća, i u svibnju 1973. otvara svoja vrata za posjetitelje. Formativne godine obilježile su poteškoće s financijama, ali i veliki entuzijazam djelatnika, volontera i suradnika *Ribarskog muzeja*. Nastavljeno je prikupljanje muzejskih predmeta koji su dijelom donirani, a dijelom otkupljeni te je formirana bogata zbirka ribarskih alata.

U vremenu svog osnutka, bio je ovo prvi specijalizirani *Ribarski muzej* na obalama Jadrana.

Slika 3. Nastup mješovitog zbora KUD-a Vrboska na otvorenju Ribarskog muzeja 1972. (ustupila Vinka Mrduljaš rođ. Ružević)

Uspostavom nove države početkom 1990-ih dolazi do preustroja općine Hvar u četiri manje jedinice - dva grada i dvije općine, a zbirke Centra predane su na upravljanje onim gradovima i općinama na čijem području se nalaze. Kao pravni sljednik Centra, u Hvaru je osnovan *Muzej hvarske baštine*. Starome Gradu su predane *Etnografska zbirka* u Tvrđalju te *Galerija Plančić* i *Kapetanska soba* u palači Biankini, koja od 2007. postaje sjedištem *Muzeja Starog Grada*. Općini Jelsa predane su *Ribarska zbirka* u Vrboskoj i *Vinogradarska zbirka sa spomen sobom NOB-a* u Pitvama, koje su osnutkom *Muzeja općine Jelsa* 2010. godine ušle u fundus ove ustanove.

Usljed ovakvih institucionalnih promjena, *Ribarski muzej* je dva desetljeća bio otvoren za javnost tijekom ljeta, a bio je pod izravnom skrbi Općine Jelsa. Međutim, dva desetljeća je izostala kontinuirana stručna skrb o zbirci. Osim toga, zbirka nije imala status kulturnog dobra RH, a uvjet za njenu registraciju bio je izrada dokumentacije. Ovaj i druge povremene stručne postupke obavlja Ivana Radovani iz

Konzervatorskog odjela u Splitu. Njen popis građe bio je temelj Rješenja o preventivnoj zaštiti⁹, prvog koraka za formalno-pravnu zaštitu predmeta *Ribarskog muzeja* kao pokretnih kulturnih dobara RH. Osnutkom *Muzeja općine Jelsa* započinje nova faza sistematiziranja muzejske djelatnosti kroz istraživačku i izložbenu djelatnost, pedagoški rad te provođenje zaštitnih postupaka na muzejskim predmetima.

Novi izazovi započinju 2021. godine, kada *Ribarski muzej* ostaje bez izložbenog prostora. Paralelno, Općina Jelsa s *Muzejom općine Jelsa* kao partnerom, prijavljuje Projekt izgradnje zgrade Ribarskog muzeja u Vrboskoj na natječaj FLAG-a Škoji u okviru mjere 2.1. „Promicanje društvene dobrobiti i kulturne baštine u područjima ribarstva i akvakulture” iz lokalne razvojne strategije u ribarstvu FLAG-a Škoji 2014-2020. Odobrenje ovog projekta 2021. godine ključan je događaj u povijesti muzeja, jer nakon gotovo 50 godina „podstanarstva” muzej konačno dobiva svoj vlastiti prostor koji više neće biti adekvatan samo za prezentaciju ljeti, nego i za rad s korisnicima i realizaciju muzejskih programa i događaja tijekom čitave godine, što je nužan preduvjet za neometan i kontinuiran rad sa zajednicom.

Slika 4. Plakat s programom 50. obljetnice osnutka Ribarskog muzeja, dizajn: Nikola Križanac (Muzej općine Jelsa)

⁹ Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Klasa:612-08/15-12/0387; Urbroj:532-04-02-15/15-15-1 od 24. kolovoza 2015.

Ipak, do dovršetka izgradnje nove zgrade i izrade novog stalnog postava, bilo je potrebno unajmiti novi privremeni izlagački prostor da bi se premostio ovaj smještajni vakuum između iseljenja iz starog i useljenja u novi prostor. Ovo je bilo osobito važno zbog toga što se radilo o obljetničkoj pedesetoj godini od osnutka muzeja, koju je trebalo primjereno obilježiti. Nametnulo se i pitanje prekida kontinuiteta izlaganja najstarijeg ribarskog muzeja na Jadranu. Općina Jelsa prihvaća ovaj prijedlog, i ubrzo je postignut dogovor s Mirjanom Damjanić, koja je ustupila svoju konobu od pedesetak m² na Pjaci za potrebe muzeja. Rezultat je bio mali, privremeni pregledni postav, u kojemu je izložena trećina predmeta zbirke, i koji je bio otvoren za javnost dva ljeta - 2022. i 2023. godine. Ovdje je 2022. godine priređena Proslava 50. obljetnice osnutka *Ribarskog muzeja*. Time je završeno prvih pola stoljeća *Ribarskog muzeja*, čija je buduća perspektiva razvoja u novoj zgradi.

4. Recentna djelatnost Ribarskog muzeja

Osnivanje *Muzeja općine Jelsa* bio je važan iskorak u radu *Ribarskog muzeja*, s obzirom na to da nakon više od dva desetljeća zbirka ovime ponovno dobiva jamstvo kontinuirane stručne skrbi kustosa. Time se ponovo uspostavljaju osnovni uvjeti za bavljenje muzejskom djelatnosti: istraživanjem, izložbama te pedagoškim radom i radom sa zajednicom. Doduše, u starom prostoru muzeja ovi uvjeti bili su daleko od idealnih, uzevši u obzir da su sve aktivnosti, osim razgledavanja postava, ovisile o nenatkrivenom vanjskom prostoru dvorišta muzeja, što je bitno ograničavalo rad sa zajednicom, posebice u zimskim mjesecima. Unatoč tome, od 2016. do 2022. u *Ribarskom muzeju* priređen je čitav niz ljetnih izložbi - od etnografskih izložbi iz vlastite produkcije, gostujućih izložbi realiziranih u suradnji sa srodnim baštinskim ustanovama, preko izložbi iz fundusa privatnih kolekcionara, brodomaketara, lokalnih umjetnika itd.

Istraživački rad intenzivira se od 2019. godine, kada se Muzeju odobrava novo zaposlenje, čime se rasterećuje dotad jedina zaposlena stručna osoba zadužena za sve zbirke *Muzeja općine Jelsa*. Sljedeće 2020. godine priređena je trajna izložba *Mriže, felori i ribarske stvori*, s ciljem kontekstualizacije stalnog postava i osuvremenjivanja muzeografskih aspekata zbirke, ali i da se sumiraju rezultati recentnijih etnografskih istraživanja o ribarskoj baštini Vrboske i otoka Hvara.

U ovom razdoblju u *Ribarskom muzeju* intenzivira se i pedagoški rad. Godine 2019. pokrenut je ljetni ciklus dječjih modelarskih radionica u suradnji s profesoricom tehničke kulture Katijom Barbić, koji je nastavljen 2020. i 2021., nakon čega je prekinut zbog preseljenja u manji prostor koji nije bio adekvatan za rad s djecom, no nastaviti će se u novoj zgradi muzeja. Radi se o radioničkim ciklusima od kojih se svaki odvija u desetak termina tijekom ljeta, a u kojima djeca dolaze u muzej te *pilaju*, bruse, i boje svoje modele. U koncipiranju radionica nastojimo se držati maritimnih motiva, pa su tema 2019. bili ribarski brodovi, 2020. svjetionici, a 2021. igra „memory” s motivima predmeta iz *Ribarskog muzeja*. U sklopu ovih radionica priređena su i dva izleta za

polaznike - 2020. u suradnji s tvrtkom *Plovput d.o.o.* na svjetionik u Sućurju, a 2021. u suradnji s lokalnom udrugom *Lantina* iz Vrboske, koja okuplja vlasnike i ljubitelje tradicijskih plovila, na ribolovni izlet na obližnji otočić Zečevo.

Osim ciklusa modelarskih radionica u suradnji s prof. Barbić, u stalnoj ponudi *Ribarskog muzeja* je i nekoliko jednodnevnih radionica za djecu i odrasle iz vlastite produkcije. Jedna od njih je dječja radionica izrade ambalaže za riblje konzerve, koja se referira na povijesnu priču o riboprerađivačkoj industriji u Vrboskoj. Druga radionica vrijedna spomena, koja je namijenjena i djeci i odraslima, odnosi se na rekonstrukciju postupka *mašćenja* ili *tanganja* mreža borovom korom, koji je za potrebe radionice primijenjen na bojanje bijelih pamučnih majica. Ova radionica izazvala je interes i van granica našeg otoka te smo s njom do sada gostovali na poziv srodnih ustanova u Rijeci i Splitu.

Osim radionica, u dvorištu bivšeg *Ribarskog muzeja* održavana su i brojna predavanja, predstavljanja knjiga, projekcije prigodnih filmova, prezentacije projekata i druge aktivnosti otvorene za zajednicu. Iako je uglavnom riječ o sadržajima vanjske produkcije, vrijedno je istaknuti i autorsko demonstracijsko predavanje o razvoju ribarskih ferala kroz povijest današnjeg voditelja zbirke Duje Dorotke, naslovljeno *Svitla prošlosti*, koje je zbog povećanog interesa održano dva puta u Vrboskoj tijekom 2022. i jednom u Rijeci 2023., na poziv jedne lokalne umjetničke udruge.

Slika 5. Brodomodelarska radionica za djecu iz 2020., voditeljica prof. Katija Barbić (Muzej općine Jelsa)

5. Prema novom stalnom postavu

Nova zgrada *Ribarskog muzeja* izgrađena je na sjevernoj strani uvale, u predjelu zvanom „Priko”. Projekt izgradnje financiran je sredstvima Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo te Općine Jelsa, a arhitektonski projekt potpisuje Damir Čizmok iz projektnog ureda *Faros projekt d.o.o.* Nositelj projekta Izgradnje zgrade Ribarskog muzeja bila je Općina Jelsa, s *Muzejom općine Jelsa* kao partnerom. Obveze nositelja projekta odnosile su se na samu fizičku izgradnju, dok je *Muzej općine Jelsa* kao projektni partner bio zadužen za ostale prijavljene projektne aktivnosti, a to su tisak kataloga *Ribarske zbirke* te izrada muzejske aplikacije *Fish TrApp*.

Katalog zbirke izdan je dvojezično, i premda je nazvan „katalogom” (jer sadrži kataloški popis predmeta), zapravo je riječ o publikaciji u kojoj su tekstovima i fotografijama predstavljene sve glavne teme koje nam posreduju predmeti *Ribarskog muzeja*, kao i detaljan historijat ustanove i neke zanimljive crtice iz povijesti vrbovačkog ribarstva.

Aplikacija *Fish TrApp* napravljena je u suradnji s tvrtkom *Smart Technologies d.o.o* iz Splita, a radi se o aplikaciji s iskustvom „proširene stvarnosti”, kojom se određeni muzejski sadržaji implementiraju u javni prostor putem QR kodova razmještenih po Vrboskoj. Dvadeset pločica s QR kodovima bit će postavljeno diljem mjesta, a kada ih korisnici skeniraju, na ekranu im se otvaraju ili stare fotografije i razglednice fotografirane s pozicije na kojoj korisnik stoji, ili 3D modeli različitih scena i arhaičnih predmeta u prostoru. Po „otkrivanju” svih dvadeset lokacija, korisniku se otvara kviz od dvadeset pitanja vezanih za povijest i ribarsku baštinu Vrboske, a za dobar uspjeh na kvizu slijedi nagrada, koju će se moći preuzeti u *Ribarskom muzeju*.

Sve su navedene projektne aktivnosti u trenutku pisanja ovoga teksta u završnoj fazi realizacije, i *Ribarski muzej* bi konačno trebao otvoriti svoja vrata za posjetitelje do ljeta 2025. godine. Međutim, s obzirom na to da navedenim projektom nisu predviđena sredstva za muzejsko opremanje zgrade niti za izradu novog stalnog postava, ovo će biti privremeni muzejski postav, koji će biti izložen do mogućnosti realizacije trajnog postava. Paralelno s uređenjem ovog privremenog postava, *Muzej općine Jelsa*, u suradnji s arhitekticom Mateom Marinović iz Splita, 2024. izrađuje projekt konačnog stalnog postava, i trenutno traži sredstva za njegovu realizaciju. Muzeološku koncepciju novog stalnog postava potpisuju Marija Plenković i Dujе Dorotka iz *Muzeja općine Jelsa*, a arhitektonski projekt Matea Marinović iz tvrtke K-M-G d.o.o.

Slika 6. Nova zgrada Ribarskog muzeja (Muzej općine Jelsa)

6. Izazovi novog stalnog postava

Premda je ribarstvo jedna od povijesno najznačajnijih gospodarskih grana na otoku i uobičajena referenca u reprezentaciji njegovih stanovnika, u istraživanju i prezentaciji fenomena ribarske baštine Vrboske susrećemo se s nekoliko izazova, koje je bilo potrebno precizno mapirati i imati u vidu prilikom izrade stalnog postava. Prvi od njih javlja se već u naslovu zbirke - *Ribarski muzej Vrboska*. Ranije je naznačeno da je naziv zbirke preuzet od *Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, no ovaj naziv može djelovati zbunjujuće i što se tiče opsega i naravi zbirke: je li riječ o zbirci *ribarstva Vrboske*, ili (općoj) zbirci *ribarstva* koja je smještena u Vrboskoj? U pokušaju odgovora na ovo pitanje, važno je istaknuti da se dominantne ribarske prakse na istočnom Jadranu ponekad i značajno razlikuju ovisno o regijama o kojima je riječ, i da svaka današnja ribarska (ili ponekad pomorska) zbirka na Jadranu predstavlja jedan uži krug ribarskih aktivnosti prisutnih na nekom određenom području. Ribarska zbirka u Vrboskoj tako predstavlja uobičajene tradicijske ribolovne tehnike i ribarski stil života karakterističan za područje srednje Dalmacije, a koji je najznačajnije obilježen lovom sitne plave ribe. Što se tiče porijekla predmeta, više od 90% ih je pribavljeno u Vrboskoj, a gotovo svi (uz svega nekoliko izuzetaka) su s otoka Hvara. Iako, dakle, predmeti zbirke predstavljaju jedno šire, srednjodalmatinsko područje, ona ima izražen lokalni karakter, koji također želimo uvažiti u novom stalnom postavu integriranjem nekih lokalnih informacija u kontekstualizirajuće sadržaje (dijalektalne nazive alata, ribarske anegdote iz Vrboske, lokalne specifičnosti i inovacije itd.).

Drugi izazov odnosi se na odabir pristupa istraživanju i izlaganju najveće teme *Ribarske zbirke* - lova srdele. Činjenica je da je udio ribarstva u današnjoj ekonomiji otoka Hvara zanemariv, i da govoreći o ovom gospodarski najvažnijem obliku ribolova u prošlosti uglavnom govorimo o praksama koje su danas napuštene. Pritom treba istaknuti da nije riječ samo o transformaciji pojedinih ribarskih tehnika uslijed tehnološkog razvoja, nego o apsolutnom napuštanju velikog gospodarskog ribarstva u ovom danas turističkom mjestu. S obzirom na to da je otprilike polovica stalnog postava posvećena upravo povijesnom lovu srdele u Vrboskoj, u razradi ove teme u našem slučaju možemo u izvjesnom smislu govoriti o *spasiteljskoj etnografiji*, odnosno očuvanju starih alata, znanja i vjerovanja za buduće generacije radi njihove povijesne i intrinzične vrijednosti za lokalnu zajednicu. Isto vrijedi za još jednu veliku temu iz postava, prerađu ribe, čiji povijesni put staje 1968. godine zatvaranjem tvornice za prerađu ribe u Vrboskoj.

Treći izazov odnosi se na raznolikost i brojnost ribarskih praksi i s njima povezanih alata predstavljenih u okviru tematske cjeline *Sitniji ribarski alat i pribor*, koji zahtijevaju grupiranje i posebnu kontekstualizaciju u ograničenom prostoru. Arbitraran kriterij srodnosti predmeta pritom se nametnuo kao jedini izbor te su skupine predmeta podijeljene na kategorije, unutar kojih će predmeti biti pojedinačno kontekstualizirani. To su: udičarski alati, alati za lov glavonožaca, vrše, osti i *kopitnjoci*. Od svih tema *Ribarskog muzeja*, predmeti ove tematske cjeline u najvećoj mjeri predstavljaju „živu baštinu”, s obzirom na to da se uglavnom radi o starim varijantama alata koji se i danas uobičajeno koriste u rekreativnom i poluprofesionalnom ribarstvu Vrboske, i kao takvi pogodna su baza za rad s lokalnom zajednicom.

Literatura

- Čavić, Aldo. 2004. Stari Grad. Povijesni vodič. Stari Grad: Centar za kulturu Staroga Grada.
- Dančević, Luka. 1978. Iz ribarske prošlosti Jelse i Vrboske. Zapis i zavičaj. Svezak V: 107-114.
- Duboković, Niko. 1959. Emancipacija naselja hvarske ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave. Prilozi povijesti otoka Hvara. 1959. Vol I. No. 1: 48-70.
- Gamulin, Veronika. 2018. Od barake do fabrike: O prerađi ribe na otoku Hvaru. Stari Grad: Muzej Staroga Grada.
- Nikolanci, Mladen. 1973. Ribarski muzej u Vrboski. Periodični izvještaj 45: 2-3.
- Nikolanci, Mladen. 1973. Dotacija za Ribarski muzej u Vrboskoj, dopis. Ribarski muzej Vrboska - Osnivanje, postava, eksponati, operativni arhiv, Muzej hvarske baštine.
- Ružević, Antun. 1973. Prva godina Ribarskog muzeja u Vrboskoj. Hvarski zbornik 1: 381-382.
- Ružević, Antun. 1973., Centru za zaštitu kulturne baštine Hvar, dopis. Ribarski muzej Vrboska - Osnivanje, postava, eksponati, operativni arhiv, Muzej hvarske baštine.
- Ružević, Antun. 1975. Izvještaj o radu sekcije u Vrboski. Periodični izvještaji 66: 2-5.
- Ružević, Antun. 1983. Deset godina od osnivanja Ribarskog muzeja u Vrboski. Periodični izvještaj 139: 11-12.
- Tudor, Ambroz. 2016. Osnatak i prostorni razvoj Vrboske do konca 18. stoljeća. U: Vrboska i njene znamenitosti, ur. Radoslav Tomić, 47-8245. Vrboska: Župa sv. Lovre - Vrboska.

Draženko Samardžić*

E-mail: drazenko@muzej-biograd.com

Zavičajni muzej Biograd na Moru

Sto godina muzejske djelatnosti u Biogradu na Moru

Sažetak

U ovom se radu, a na temelju dostupne sačuvane dokumentacije u Zavičajnom muzeju Biograd na Moru, razmatra o počecima sustavnoga prikupljanja i očuvanja materijalnih ostataka nekada sijela hrvatskih kraljeva, što je na kraju rezultiralo osnivanjem *Muzeja hrvatskih starina Biograd na Moru* 1925. godine. Današnji muzej može se s pravom smatrati sljednikom toga muzeja, koji je nastao u okviru proslave tisućite obljetnice Hrvatskog Kraljevstva.

Cljučne riječi: muzej, baština, zbirke, pomorstvo

1. Povijest osnutka Muzeja hrvatskih starina Biograd na Moru

U prigodi tisućite obljetnice Hrvatskog Kraljevstva koja se obilježavala u tadašnjoj Kraljevini SHS, kasnije nazvanoj Kraljevina Jugoslavija, Biograd na Moru kao dio te zajednice aktivno se uključio u proslavu. U toj svečarskoj atmosferi podignut je „spomenik tisućite obljetnice hrvatskog kralja Tomislava“ i otvoren *Muzej hrvatskih starina Biograd na Moru*. Ovu godinu ujedno možemo smatrati početkom sustavnoga čuvanja i izlaganja materijalnih arheoloških ostataka koji su se još mogli pronaći u gradu koji je dva puta doživio temeljito pljačkanje, paljenje i rušenje.

Na temelju sačuvane i dostupne dokumentacije, koja se čuva u *Zavičajnom muzeju Biograd na Moru*, može se utvrditi kako je i prije gore spomenute godine grupa entuzijasta (učitelji, svećenici) sakupljala ulomke srušenih crkava i razmišljala o izgradnji riznice u koju bi se ti predmeti pohranili. Tako učitelj Grgur Urlić Ivanović koncem 19. stoljeća u „Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku“ piše o pronađenim ruševinama na području Biograda, koje onda skuplja s namjerom izlaganja. Očito je kako je ova proslava Hrvatskog Kraljevstva ubrzala stvar te je s radom otpočeo *Muzej hrvatskih starina Biograd na Moru*. Prvi čuvar bio je don Kažimir Perković. Ovome svakako treba dodati i činjenicu kako je početkom 20. st. don Luka Jelić na predjelu zvanom Gomila, odnosno Glavica, u Biogradu na

* Ravnatelj Zavičajnog muzeja Biograd na Moru

Moru utvrdio i dokumentirao ostatke zidova prvotne biogradske katedrale, što je vjerojatno samo ubrzalo i ojačalo razmišljanje o potrebi otvaranja riznice, odnosno muzeja. Doista, tada postaje sve snažnija misao o potrebi osnivanja zbirke kamenih spomenika. Začetnici ove ideje mahom su domaći i ugledni Biogradci Grgur Urlić Ivanović,¹ Velimir Škarpa², Rude Bačinić³, Artur Jeličić⁴, don Kažimir Perković⁵ te dr. Ivan Lorković⁶, koji je boravio u Biogradu nekoliko mjeseci prije nego je umro.

Slika 1. Istraživanje ostataka biogradske katedrale 1902.-1905. godine

Muzej u Biogradu osnovan je dakle 1925. godine, a osnovala ga je ondašnja općinska vlast i za prvoga čuvara postavila don Kažimira Perkovića. Zadatak muzeja bio je (iz Statuta muzeja) „sabirati i uzčuvati u prvom redu spomenike iz stare hrvatske prošlosti, a u drugom redu i spomenike drugih naroda koje su oni ostavili na zemljištu koje se proteže od Nina do Skradina“. Muzej je bio smješten u općinskoj zgradi.

Postoje pokazatelji kako se koncem 20-tih godina 20. stoljeća veoma ozbiljno planiralo i razmišljalo o gradnji muzeja „hrvatskih starina u Biogradu“⁷, ali se s

¹ Grgur Urlić Ivanović, učitelj i povjerenik Matice hrvatske za Biograd 1881. - 1886.

² Velimir Škarpa, muzejski povjerenik

³ Rude Bačinić, vodeći zastupnik HRSS-a za Dalmaciju u Ustavotvornoj skupštini u Beogradu i općinski načelnik Općine Biograd

⁴ Artur Jeličić, sudbeni dnevničar i povjerenik Matice hrvatske u Biogradu 1887. - 1890.

⁵ don Kažimir Perković, svećenik i čuvar *Muzeja hrvatskih starina Biograd na Moru*

⁶ dr. Ivan Lorković, hrvatski političar

⁷ Gradnja *Muzeja hrvatskih starina u Biogradu*, Obzor br. 69/1928.

pripremama odustalo zbog Šestosiječanjske diktature, koju je uveo kralj Aleksandar Karađorđević I.

Don Kažimir u općinsku zgradu, u jednu prostoriju koja je dodijeljena za potrebe muzeja, smješta rimske i hrvatske starine, kamene spomenike, numizmatiku i heraldiku. Njemu je namijenjena uloga čuvara i tumača znamenitosti mjesta i okolice. Zapravo je to tek trebao biti početak ili klica tog budućeg muzeja, koji nikad nije sagrađen. U nekoliko dnevnih novina čak se i pisalo o početku rada *Muzeja hrvatskih starina Biograd*⁸.

*Slika 2. Osnivač Muzeja hrvatskih starina Biograd na Moru
don Kažimir Perković*

Don Kažimir je pored čuvarske službe obavljao i manja povremena arheološka istraživanja, i to u mjestu Galovac, što se vidi iz prepiske koju je vodio s *Arheološkim muzejom u Splitu*. Kako sam svjedoči, u pismu datiranom u Biogradu dne 20. 6. 1938., na ovo poduzeto arheološko istraživanje ponukao ga je i nagovorio „praotac hrvatskih starina (fra Lujo Marun - dopisano rukom!), koji se vrtio oko nje (gomile zvane Crkvina u Galovcu) punih 40 godina čekajući vrijeme i sredstva da je raskopa sluteći da se tu nešto važna skriva, ali nije dospio da to izvrši. Lani je nekoliko mjeseci otkidao od svoje pensije i slao mi za kopanje gomile. Ja sam udovoljavao želji zaslužnog starca i vodio iskopine po najvećoj vrućini jer je on to požurivao plašeći se blize smrti. I predviđanja fra Luje Maruna su se obistinila. Otkrivene su dvije hrvatske crkve...”⁹

⁸ Don Kažo uredio muzej u Biogradu na Moru, Novosti XXXI/23. jula 1937.

⁹ Ostavština don Kažimira Perkovića

Uslijed ratnih djelovanja tijekom Drugog svjetskog rata, don Kažimir je spremio zbirku u svoju drvarnicu pored kuće u kojoj je stanovao. No, zbirka je nakon njegove smrti bila zapuštena, predmeti porazbacani, neki i otuđeni i uništeni.

Tako dr. Ivan Esih piše u *Obzoru* dana 30. kolovoza 1935. „Kao što Šibenik ima svog don Krstu Stošića, Knin fra Luju Maruna, kao što ninski i obrovački muzej ima svoje savjesne čuvarе, tako i muzej Biograd na Moru ima svoga budnog i učenog čuvara don Kazimira Perkovića u kojega se poznavanje i uzdržavanje starina natječe s ljubavlju prema našim tragovima *stare slave djedovina*“. Dr. Esih završava u svom članku kako je čak za vrijeme zagrebačke oblasti, a na intervenciju Stjepana Radića, donirano 10.000 dinara za uređenje lapidarija u Biogradu. Mislilo se svakogodišnjom dotacijom osigurati život tom muzeju, ali se kasnije zaboravilo i na biogradski muzej, kao i na druge kulturne potrebe. Kako doznajemo iz informativnog članka dr. Ivana Esiha, objavljenog u *Novoj Hrvatskoj* 19. kolovoza 1943., don Kazimir Perković umro je u Biogradu za vrijeme ovoga rata tiho i povučeno.

Slika 3. Prvi stalni postav Muzeja hrvatskih starina Biograd na Moru 1925. godine

Zemlja se nakon rata obnavlja, ali se na muzej nije zaboravilo. Tugomili Dominis, učiteljici iz Biograda, povjerena je uloga „čuvara muzejske zbirke Biograd koja je vjerojatno već tada bila pod ingerencijom Arheološkog muzeja u Zadru. Spomenuti muzej svojim dopisom zadužuje čuvaricu zbirke neka vodi upisnik posjetitelja muzejske zbirke i daje preporuku neka bude s „nama u vezi i da nas obavještava o radu“. (Dopis broj 197/48 od 17. 6. 1948.)

Nakon Tugomile Dominis, službu „povjerenik terena Biograd n/m“ preuzima Marija Radman. Ubrzano se radi, uz koordinaciju *Arheološkog muzeja iz Zadra* - direktora muzeja Mate Suića, konzervatora Grge Oštrića te kustosa muzeja Ive Petriciolija - na uređenju zbirke u Biogradu. To se i dogodilo te je arheološka zbirka ponovno otvorena u zgradi Općine Biograd u dvije prostorije, a zaslugom *Arheološkog muzeja iz Zadra*, koji je postavio cilj „da na teritoriju svoga djelovanja uredi područne zbirke u Ninu i Biogradu“. U sklopu prvosvibanjske proslave, predana je „javnosti malena ali suvremeno uređena muzejska ustanova za koju se bez pretjerivanja može reći da je najbolje izložena područna arheološka zbirka u Dalmaciji“.¹⁰

Ona će djelovati kao područna zbirka *Arheološkog muzeja Zadar*, a pod nadzorom povjerenice muzeja Marije Radman.

Prof. dr. Antun Bauer o istoj toj zbirci piše u svojim rukopisima¹¹: „to je bio historijski događaj u historiji naše muzejske službe“. Nije prošlo niti pet godina, a zbirka je već doživjela sudbinu da je bila „izbačena van i danas kada dođete u Biograd obilazeći od vrata do vrata nije se moglo konstatirati gdje se nalaze ti spomenici“, piše Marija Radman, povjerenica. Iz izvještaja koji je povjerenica uputila 18. veljače 1959. godine, dade se zaključiti kako su muzejski eksponati iz općinskih prostorija najvjerojatnije smješteni u podrum stare škole, gdje su dočekali godinu 1969., kada sele u zgradu staroga Kotarskoga suda, kasnije Općinskoga (danas zgrada muzeja). Zgrada Kotarskoga suda sagrađena je u drugoj polovici 19. stoljeća.

U međuvremenu je počeo s radom Fond za unaprjeđenje kulturnih djelatnosti Općine Biograd, koji zajedno s predstavnicima *Arheološkog muzeja iz Zadra* i *Narodnog sveučilišta Biograd* užurbano rade na uređenju i postavljanju arheološke zbirke u današnjoj zgradi muzeja. Ona je u početku zauzimala dvije prostorije u prizemlju i dvorište (lapidarij), da bi s vremenom cijela zgrada postala muzejski prostor.

Otvaranjem arheološke zbirke zapošljava se kustos, arheolog pok. Branka Juraga, koja provodi i sustavna arheološka istraživanja u Biogradu i na širem biogradskom području. Nije prošlo niti godinu dana, a na cijelom je prvom katu muzeja izložena druga zbirka, poznata pod nazivom *Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća - Gnalić*, koja je uređena uz pomoć *Narodnog muzeja Zadar* i Fonda za unaprjeđenje kulturne djelatnosti Općine Biograd.

2. Osnivanje i početak - nastavak rada današnjega muzeja

Otkriće brodoloma kod otočića Gnalić na izlazu iz Pašmanskog kanala, koje je izazvalo ogromnu senzaciju u javnosti, samo je ubrzalo aktivnosti oko osnivanja samostalnoga muzeja. Postojeće dvije zbirke koje su do tada djelovale u današnjoj

¹⁰ Ivo Petricioli, *Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske*, lipanj 1954. god. III, br. 3

¹¹ Dokumentacija *Zavičajnog muzeja Biograd na Moru*

zgradi muzeja, bile su pod ingerencijom *Arheološkog muzeja Zadar*. Dinamika oko pronađenog potopljenog broda i njegova tereta stvorila je pozitivnu klimu, pa tako Skupština Općine Biograd na Moru na sjednici Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica, održanoj 30. prosinca 1971., donosi Rješenje br. 01-233/1-1971. o osnivanju *Zavičajnog muzeja Biograd na Moru*. Nakon što su se pri Muzejskom savjetu Hrvatske zadovoljili svi uvjeti, Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu daje se pozitivno mišljenje i smatra se kako se može izdati Rješenje za početak rada *Zavičajnog muzeja Biograd na Moru* te je tako muzej dana 30. ožujka 1973. pri Okružnom privrednom sudu u Splitu registriran i upisan u Registar ustanova (posl. br. Us-140/72-2¹²).

Zavičajni muzej Biograd na Moru 9. travnja 1973. saziva prvu sjednicu Savjeta na kojoj se konstituira savjet, usvaja Statut i provodi natječaj za direktora muzeja. Time je okončana procedura oko osnivanja muzeja te se pristupilo sastavljanju ekipe budućih djelatnika. Pored već formiranih dviju zbirki - arheološke i zbirke *Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća*, uskoro se osniva odjel NOB-a i u tom odjelu zapošljava se kustosica. Nakon toga, zbog velikog broja sakupljenih predmeta koji pripadaju etnološkoj tradiciji, zapošljava se i etnolog/inja. Muzej je u nadležnosti bivše Općine Biograd. Muzej je u početku, a pogotovo prilikom adaptacije same zgrade, izrade stalnoga postava i izložbi, angažirao veći broj stručnjaka iz Zadra, Šibenika, Splita i Zagreba.

Godine 1977. muzej je postao jedini korisnik cijele zgrade, jer su do tada u njoj bili i drugi korisnici, poput knjižnice, Škole učenika u privredi, Radio Biograda, pa sve do stanara, odnosno kadra koji je bio zaposlen u raznim općinskim službama. Tako cijelo prizemlje zauzima arheološki postav (prapovijest, antika, rano kršćanstvo i srednji vijek), dok se u lapidariju nalaze veći kameni arheološki spomenici. Najpoznatija zbirka, *Gnalić*, smještena je na prvi kat muzeja, koji je adaptiran i prilagođen kako bi se mogao izložiti materijal izvađen iz podmorskoga nalazišta.

Zbirka NOB-a, koja je ubrzo prerasla u *Povijesno-kulturni odjel*, smještena je na drugi kat muzeja. Konceptija postava prezentira razdoblje od početka 20. stoljeća do kraja Drugoga svjetskoga rata.

Etnografska zbirka nastala u međuvremenu, u čijem se fundusu našao veliki broj predmeta, smještena je u potkrovlje muzeja. Krajem 80-tih godina 20. st. napravljen je scenarij novoga postava, no početak Domovinskog rata zaustavio je taj proces.

Likovna zbirka osnovana je 1979. godine najprije kao mala galerija, zahvaljujući brojnim donacijama i likovnim kolonijama koje su djelovale u Biogradu. Danas ova zbirka broji nekoliko stotina slika, skulptura, grafika i crteža.

Pored svih zbirki koje sačinjavaju muzejski fundus, najbrojnija i zasigurno najpoznatija jest *Teret potopljenog broda iz 16. st. - Gnalić*. Zbirka je obrađena i tako je utvrđeno kako broji nekoliko desetaka tisuća predmeta (robe), koje je prevezio

¹² Dokumentacija *Zavičajnog muzeja Biograd na Moru*

trgovački brod na relaciji Venecija - Carigrad. Brod je potonuo na izlazu iz Pašmanskog kanala, kod otočića Gnalić. Navodi se nekoliko razloga njegova stradavanja.

Slika 4. Dio stalnog postava Zavičajnog muzeja Biograd na Moru – Teret potopljenog broda iz 16. stoljeća - Gnalić

3. Zaključak

O radu i razvoju *Zavičajnog muzeja Biograd na Moru* i njegovoj ulozi na zaštiti i očuvanju spomeničke baštine, pisali su brojni stručnjaci i znanstvenici u objavljenim radovima: Branka Juraga, Mate Suić, Boris Ilakovac, Šime Batović, Janko Belošević, Ivo Petricioli, Sofija Petricioli, Radomir Miro Jurić, Gorka Božulić i dr. Danas je zasigurno po bogatoj građi koju čuva i izlaže prešao nekada zadane okvire i omeđenost bivše Općine Biograd, a pogotovo preko najpoznatijeg podmorskog lokaliteta na istočnoj strani Jadrana, Gnalić, što ovaj muzej svrstava uz bok europskih i svjetskih muzeja. Potvrda tomu je i stalno i neprestano zanimanje za teret potopljenog broda - brodoloma, gdje imamo česte upite za mogućnost gostovanja u drugim državama i u drugim muzejima. Tako je do sada Gnalić bio prezentiran u Veneciji, Trentu, Trstu, Barnbachu, Barceloni, Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Puli, Zadru...

U muzeju je od osnutka do danas postavljeno na stotine izložbi, a muzej je i sam priredio brojne autorske izložbe. U suradnji s Gradom Biogradom, koji je osnivač muzeja, napravljen je projekt temeljite rekonstrukcije postojeće zgrade, kao i scenarij novoga postava. Projekt je prijavljen na natječaj Obnova javne kulturne infrastrukture te smo u očekivanju njegova ishoda.

Foto: Marko Valjak

**Festivali i ostale dobre prakse očuvanja i
revitalizacije pomorske baštine**

Jakov Karmelić*

E-mail: jakov.karmelic@gmail.com

Pro Torpedo, Rijeka

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije FIUMARE – model organizacije festivala pomorske baštine

Sažetak

Na brojnim smotrama i regatama tradicijskih barki na jedra glavna okosnica programa su regate, a manjim se dijelom organiziraju drugi sadržaji, u kojima se istražuju i promoviraju različiti aspekti lokalne materijalne i nematerijalne pomorske, ribarske i brodograđevne baštine. Time se propuštaju mogućnosti njegovanja, prezentacije i prenošenja tradicijskih vrijednosti, običaja, zanata i vještina na mlađe generacije lokalnog stanovništva, ali i turista, koji tijekom ljeta u velikom broju posjećuju naša primorska i otočna mjesta.

Raznovrsnim programom manifestacije, koja ima socio-kulturna, edukativna, zabavno-natjecateljska i ekonomska obilježja, mogu se sinergijski povezati brojne udruge civilnog društva, malo poduzetništvo, kulturne i muzejske ustanove, fakulteti i škole te jedinice regionalne i lokalne uprave i samouprave. U ovom članku navode se primjeri dobre prakse u organizaciji *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE*, koji su se godinama nadopunjavali i predstavljaju mogući opći model manifestacije koji se može primijeniti u drugim sredinama diljem naše obale, a koji naglašava autohtone vrijednosti, valorizira tradicijsku pomorsku baštinu i promovira koncept kulturnog turizma.

KLjučne riječi: FIUMARE, tradicijske barke, pomorski festival

1. Uvod

Regate tradicijskim barkama na jedra na Jadranu imaju svoju dugu povijest.

Tako su jedriličarske regate drvenim pasarama u Nerezinama započele 1920. i trajale do 1942. godine, kada su prekinute zbog rata. Regata je obnovljena 1950. godine, a održavala se neprekidno od 1954. do 1966. u sklopu *Augušta*, nerezinske pučke fešte povodom blagdana Porcijunkule (Gospe od Anđela).¹ Prvo natjecanje drvenim jedrilicama u Krku održano je 1925. godine, a Krčani su 1927. godine sudjelovali i pobijedili na regati *Oko srednje Dalmacije* drvenom pasarom *Desa*.²

* Doktor znanosti, docent, Udruga Pro Torpedo, Rijeka

¹ 36. *Nerezinska regata tradicijskih barki na jedra*, <https://kigo.hr/12781/>

² Prebeg, K., Dunato, N.: *140 godina jedriličarskog kluba Plav na Krku (1876. - 2016.)*, Krk, 2016., str. 22.-30.

Na Krku i na Murteru regate tradicijskim drvenim barkama na jedra počele su se održavati od 1998. godine pod nazivima *Krčka jedra* (održava se na blagdan Vele Gospe, a start regate je točno u podne, na dvanaesti otkucaj zvana s krčkog zvonika) i *Latinsko idro* (održava se na blagdan sv. Mihovila, zaštitnika murterske župe). U Rovinju su se regate počele održavati od 2006. godine pod nazivom *Rovinjska regata tradicijskih barki s oglavnim i latinskim jedrom*, a u Mošćeničkoj Dragi smotre i regate tradicijskih barki na jedra organiziraju se od 2009. godine. U današnje se vrijeme diljem jadranske obale i otoka tijekom ljeta održava preko trideset regata tradicijskim barkama.³

Slika 1. Drvene barke pred start regate u Krku 1927. godine

Nekoć je, a uglavnom je tako i danas, okosnica takvih manifestacija bila regata tradicijskim barkama na jedra, dok se u manjem dijelu organiziraju drugi sadržaji, u kojima se istražuju i promoviraju različiti aspekti lokalne materijalne i nematerijalne pomorske, ribarske i brodograđevne baštine. Time se propuštaju mogućnosti njegovanja, prezentacije i prenošenja tradicijskih vrijednosti, običaja, zanata i vještina na mlađe generacije lokalnog stanovništva, ali i turista, koji tijekom ljeta u velikom broju posjećuju naša obalna i otočna mjesta.

U ovom članku navode se primjeri dobre prakse u organizaciji *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije FIUMARE*, koji su se godinama nadopunjavali, i predstavljaju mogući opći model manifestacije koji se može primijeniti u drugim sredinama diljem naše obale, a koji naglašava autohtone vrijednosti, valorizira tradicijsku pomorsku baštinu i promovira koncept kulturnog turizma.

³ BURTIZ - LATINSKO IDRO, kalendar događanja 2025., <https://burtiz.otokprvic.info/BkalendarH.htm>

S ciljem prenošenja primjera dobre i uspješne prakse, detaljno se prikazuju programske mogućnosti i donosi svojevrsni opći model manifestacije pomorskog festivala ili smotri i regata tradicijskih drvenih barki na jedra, kojima se čuva lokalni identitet i pomorska tradicija prožima s edukativnim, kulturnim, sportskim i ekonomskim obilježjima.⁴ Različitim sadržajima festivala utječe se na sva čovjekova osjetila te se stvaraju nezaboravni doživljaji koje svaki posjetitelj i sudionik može ponijeti sa sobom, a svoje osjećaje i doživljeno izvorno iskustvo poželjeti podijeliti sa svojim prijateljima i znancima.

2. Manifestacija *Oživimo mrtvi kanal*

Članovi Udruge *Pro Torpedo*, inspirirani primjerima očuvanja i valorizacije pomorske baštine u Hrvatskoj i svijetu, organizirali su 2011. godine u Rijeci manifestaciju *Oživimo Mrtvi kanal*, uz tehničku suorganizaciju *Koordinacije udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*. Manifestacijom su povezali veliki broj udruga i ustanova koje različitim sadržajima prezentiraju i valoriziraju pomorsku, ribarsku, brodograđevnu, materijalnu, a posebno nematerijalnu baštinu.⁵ Mozaični program manifestacije sastojao se od organizacije dviju izložbi pomorske tematike, niza predavanja eminentnih stručnjaka o različitim temama pomorske baštine, edukacijskih radionica (brodomaketerske, ribarske, nautičke, radionice mornarskih vještina i jedrenja), koje su se održavale na zapadnoj obali Mrtvog kanala, na Grobničkoj rivi uz zgradu *Exportdrva*, zatim mornarskog veslanja, likovne radionice *Ex tempore*, udičarenja uz mjerenje ulovljene ribe i organiziranih šetnji uz Mrtvi kanal uz stručno vodstvo studentica Filozofskog fakulteta u Rijeci. Na Grobničkoj rivi bio je postavljen lovranski guc, na kojemu se održavala atraktivna lingvistička radionica na način da su posjetitelji izgovarali nazive dijelova barki, a organizatori su te nazive napisali na papiriće, koje su lijepili na drveni guc. U zabavnom dijelu programa sudjelovali su dječji zborovi i vokalne skupine, a bila je organizirana i prigodna gastro ponuda ribljih menija. Posebnu atrakciju manifestacije predstavljale su ojedrene drvene barke (guc, pasara, batana, gajeta) usidrene po sredini Mrtvog kanala, dok su subočice barkama, na kamenom rubu istočne obale, bile zalijepljene velike naljepnice na kojima su pisale osnovne značajke svake pojedine barke. Vlasnici barki bili su iz Mošćeničke Drage, Lovrana, Nerezina, Rovinja, Kraljevice, Novog Vinodolskog i Rijeke. Mladi članovi *Fotokluba Rijeka* tijekom trajanja manifestacije dokumentarno su pratili sve aktivnosti s mora i s kraja i istraživali Mrtvi kanal i prostor koji ga sadržajno određuje.

⁴ U ovom članku korišteni su dijelovi rukopisnog teksta koji je predan za objavu u Zborniku 9. Međunarodne konferencije o industrijskoj baštini 2023. pod naslovom *Od manifestacije Oživimo Mrtvi kanal 2011. godine do Kvarnerskog festivala mora i pomorske baštine - FIUMARE 2022. godine*, autora Jakova Karmelića i Roberta Mohovića

⁵ Otvorena manifestacija *Oživimo Mrtvi kanal*, <https://www.mojarijeka.hr/ozivimo-mrtvi-kanal/>

3. Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Turistička zajednica grada Rijeke prepoznala je snažan baštinski i turistički potencijal ove manifestacije s obzirom na činjenicu da je imala veliki pozitivan odjek među građanima i u medijima te predložila da se preimenuje u *Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE*. Od tada je glavni organizator čitave manifestacije *Koordinacija udruga za očuvanje i revitalizaciju pomorske, ribarske i brodograđevne baštine Kvarnera i Istre*.⁶

Kreirajući programski sadržaj ovih manifestacija, organizatori su bili svjesni činjenice da je u gradu Rijeci preostalo jako malo drvenih barki i da okosnica manifestacije ne može biti velika regata tradicijskih barki na jedra, kako se to uspješno organiziralo u drugim primorskim i otočnim mjestima, ali da grad ima veliku snagu u mogućem aktivnom i partnerskom sudjelovanju značajnog broja udruga civilnog društva, organizacija lokalne samouprave te muzejskih i obrazovnih ustanova. Zadržan je predložak prve održane manifestacije (edukativne radionice, tematske izložbe i predavanja, mornarsko veslanje i jedrenje na tradicijskim barkama na jedra), uz ciljeve da se festivalski program još više obogati širim uključivanjem drugih civilnih udruga i ustanova, povećanjem broja mjesta održavanja različitih sastavnica programa, a posebno uključivanjem tržnice, gostovanjem drugih jedinica lokalne samouprave s područja Kvarnera i Gorskog kotara kroz eko-etno sajam, organizacijom bogatije gastro ponude, uključivanjem turista s motornih jedrenjaka koji na kružnim putovanjima tiču luku Rijeka i organizacijom promenaadnih nastupa limene glazbe i drugih povijesnih postrojbi koje djeluju na Kvarneru.

Nakon uspješne organizacije festivala FIUMARE 2012. i 2013. godine, Turistička zajednica grada Rijeke naručila je od Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija izradu studije *Opravdanost održavanja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2013*.⁷ U ovoj studiji navodi se da je vidljivo „... kako je Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2013 događanje u skladu s postojećim trendovima na turističkom tržištu. Naime, Kvarnerski festival mora sa svojim specifičnostima i elementima nimalo ne zaostaje za manifestacijama sličnih obilježja koje se organiziraju u prethodno navedenim zemljama, tim više što se ovaj Festival bazira na autohtonoj pomorskoj baštini... Iz priloženog programa, vidljivo je kako je građanima i posjetiteljima grada Rijeke prezentiran bogat i raznovrstan sadržaj koji budi interes svakoga, od onih najmlađih, koji kroz ovakvo događanje upoznaju svoj kraj, do najstarijih koji sudjelovanjem na ovom događanju evociraju vremena u kojima je život u Rijeci bio posvećen moru i pomorstvu... Ova studija je potvrdila kako se FIUMARE uklapa u turističke razvojne planove svih razina, od nacionalne (Strategija

⁶ Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE, od 6. do 10. lipnja 2012., <https://mint.gov.hr/print.aspx?id=4960&url=print>

⁷ *Opravdanost održavanja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2013*, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Opatija, 2013.

razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine), regionalne (Izmjene i dopune Glavnog plana razvoja turizma Primorsko-goranske županije) te lokalne (Akcijski plan razvoja turizma grada Rijeke: monitoring Glavnog plana razvoja turizma Primorsko-goranske županije za područje grada Rijeke).”

U okviru projekta *Mala barka*⁸ izrađena je studija *Analiza sličnih turističkih proizvoda u svijetu - manifestacije temeljene na pomorskoj baštini*⁹, kojoj je bio cilj provesti istraživanje turističkih proizvoda temeljenih na pomorskoj baštini, kako bi se na osnovi iskustava iz svijeta i regije usporedile i objedinile istražene spoznaje i predložio opći model manifestacije - pomorskog festivala ili smotri i regata tradicijskim barkama na jedra. Naime, na temeljima tradicionalnih vrijednosti i iskustva života uz more, zanata koji su povezani s gradnjom i održavanjem drvenih barki i jedara, ribolova, ishrane, zabave i sveukupnih običaja lokalnog stanovništva, moguće je stvoriti prepoznatljivi izvorni turistički proizvod. I ova je studija potvrdila da FIUMARE predstavlja manifestaciju koja uspješno objedinjava različite programske sadržaje i time u velikoj mjeri prati europske trendove. Međutim, naglašava se da se u realizaciji riječkog festivala uspješno koriste resursi koje pruža veća gradska, sveučilišna i muzejska sredina, što realno nije moguće u cijelosti realizirati u manjim turističkim mjestima na našim otocima i obali.

4. Programski pravci Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Vrlo složen program *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE* ima oslonac na četiri glavna programska pravca sa sljedećim obilježjima:

Socio-kulturna obilježja

Socio-kulturna obilježja manifestacije ogledaju se u prezentaciji pomorske baštine kroz različite medije: u organizaciji tematskih izložbi, promociji knjiga pomorske tematike, organizaciji predavanja pomorske tematike i tematike kulturno-povijesnih znamenitosti Rijeke i Kvarnera, prikazivanju tematskih povijesnih filmova, organizaciji kulturno-umjetničkih programa i sl.

Edukativna obilježja

Edukativna obilježja manifestacije ogledaju se u organizaciji brojnih radionica tradicijskih pomorskih vještina i drugih radionica na temu mora i brodova, kao što su mornarska radionica, brodomaketarska radionica, radionica ribarskih vještina, nautička radionica, radionica tradicijske brodogradnje, jedrarska radionica, mornarsko veslanje, jedrenje i sl.

⁸ *Mala barka* - turistička valorizacija pomorske, ribarske i brodograditeljske baštine kroz stvaranje novih turističkih proizvoda, Operativni program IPA Slovenija - Hrvatska 2007. - 2013.

⁹ *Analiza sličnih turističkih proizvoda u svijetu - manifestacije temeljene na pomorskoj baštini*, izrađivač Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2016., autori: Robert Mohović i Jakov Karmelić

Zabavno-natjecateljska obilježja

Zabavno-natjecateljska obilježja manifestacije ogledaju se u organizaciji različitih natjecanja na moru, kao što su regate tradicijskim drvenim barkama na jedra, veslačke regate, mornarsko potezanje konopa, natjecanje u udičarenju, turniri u tradicionalnim kartaškim igrama *briškuli* i *trešeti* te nastupi klapa i vokalno-instrumentalnih sastava, folklornih društava i dr.

Ekonomska obilježja

Ekonomska obilježja manifestacije ogledaju se u gospodarskim učincima povezanim s ostvarenjem dohotka putem organizacije eko-etno sajma tradicijskih proizvoda, gastronomske ponude ribe i plodova mora, sajma rabljene ribolovne i nautičke opreme i dr. Ekonomski ciljevi ostvaruju se kroz povećanu potrošnju građana i turista, koja je rezultat novostvorene kulturno-turističke manifestacije.

Slika 2. Grafički prikaz programskih pravaca Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Ovakav program, koji je namijenjen građanima, posjetiteljima i turistima od najmlađeg uzrasta do najstarijih, moguće je realizirati samo uz zajedničku suradnju velikog broja dionika iz različitih sektora: udruga građana, malog poduzetništva, muzejskih ustanova, škola i fakulteta te jedinica lokalne uprave i samouprave.

Iz priložene slike 2 može se uočiti veliki broj organizatora, podupiratelja, programskih partnera i posebnih gostiju, koji su participirali u održavanju programa FIUMARE.¹⁰

8. Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije FIUMARE 2019

Organizatori FIUMARE 2019:

- Grad Rijeka
- Primorsko-goranska županija
- TZ Grada Rijeke
- TZ Kvarnera
- Lučka uprava Rijeke
- Udruga Tradicijska jedra Kvarnera i Istre

Programski partneri:

- Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka,
- Muzej grada Rijeke,
- Prirodoslovni muzej Rijeke,
- Pomorski fakultet Sveučilišta u Rijeci,
- Pomorska škola Bakar,
- Tehnička škola Rijeka,
- Gradska knjižnica Rijeka,
- Centar za industrijsku baštinu Sveučilišta u Rijeci,
- Pro-torpedo,
- Astronomski centar Rijeka - Rijeka sport d.o.o.,
- Akademsko – astronomsko društvo Rijeka,
- Centar tehničke kulture Rijeka,
- Hrvatski savez brodomaketa,
- Bozel Marina,
- ŠRD Luben,
- MO Luka,
- Klub sušačana,
- Udruga kapetana Kraljica mora,
- JK „Caleb“ Rijeka,
- Crveni križ,
- Antikvarijat „Mali neboder“,
- Općina Mošćenička Draga i Ekomuzej Mošćenička Draga,
- Članice koordinacije – „Tradicijska jedra Kvarnera i Istre“,
- Udruga „Kuća o batani – Casa della batana“ – Rovinj/Rovigno,
- JK „Bricni“ – Fažana,
- „Katedra Čakovskog sabora Općine Mošćenička Draga“, sekcija za tradicijske barke „Draške barki“ – Mošćenička Draga,
- Udruga „Naš Lovran – Lovrana nostra“, sekcija Lovranska lantina – Lovran,
- JK „Plav“ – Krk,
- Šd „Škarpina“ – Nerezine

Podupiratelji:

- Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, Lučka kapetanija Rijeka, Luka Rijeka d.d., Jadranski pomorski servis, Turističke zajednice s područja Kvarnera, Tržnice grada Rijeke - Rijeka plus d.o.o.

Sponzori:

- Kuća krčkog pršuta ŽUŽIĆ, Konoba i vinarija NADA Vrbnik

Posebni gosti:

- Kneževi križli Frankopani, Gradska straža Bakar, Bokeljska momarica, Bakarski kapetani i gospoda, Udruga Kapetana Kraljica mora

Popratni program:
RI GASTRO
3. 6. – 9. 6. 2019. **SRDELA JE IN**

Slika 3. Pregled organizatora, programskih partnera, podupiratelja, posebnih gostiju i sponzora 8. Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2019.

¹⁰ Cjeloviti program 8. FIUMARE festivala iz 2019. godine <https://www.rijeka.hr/najavljen-8-festival-fiumare/>

Veliki broj programa različitih programskih partnera implicira i veliki broj zatvorenih i otvorenih prostora na kojima se ti programi realiziraju.

Na priloženoj slici 3 može se vidjeti mapa grada Rijeke s ucrtanim 25 lokacija na kojima se održavalo preko 60 programa u trajanju od 9 dana.

Slika 4. Mapa grada Rijeke s ucrtanim prostorima na kojima su se održavali programi 8. Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2019.

S ciljem boljeg uvida u mogućnosti realizacije svih programskih pravaca pomorskog festivala, u sljedećim potpoglavljima donose se detaljni opisi aktivnosti i sudionika, kako bi poslužili kao sustavan putokaz i moguća inspiracija u organizaciji sličnih manifestacija u drugim mjestima.

4.1. Socio-kulturna obilježja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Svečanom otvorenju festivala FIUMARE na riječkom Korzu prethodile su svečane povorke u čast hrvatske pomorske tradicije. U povorci su sudjelovale povijesne postrojbe u svojim odorama (posebno ističemo članove Udruge Bokeljske mornarice, članove Udruge pomorskih kapetana Sjevernog Jadrana „Kraljica mora”, Gradske straže Bakar, Bakarskih kapetana i gospode), posade brodica koje su nastupale u regati sa zastavama svojih mjesta ili općina iz kojih dolaze, a učenici Pomorske škole Bakar nosili su drvena vesla, horizontalno razapeta jedra (oglavno, latinsko i sošno) te na kraju povorke drveno kormilo.

U 2015. godini povorku je predvodilo veliko veslo krčke galije *Cristo Ressussitato* na čelu s knezovima Krčkim Frankopanima. Nakon njih u povorci su slijedili Rapski samostrelčari i vesla Rapske laje te ostale posade tradicijskih barki u svojim uniformama i s veslima na ramenima.

Tijekom održavanja festivala FIUMARE predstavljeno je nekoliko knjiga s temama iz pomorske baštine.

U programu festivala FIUMARE sudjelovali su riječki antikvarijati *Mali neboder* i *Ex libris* na način da su u danima održavanja festivala u svoje izloge postavili knjige isključivo pomorske tematike, i da su te knjige prodavali po sniženim cijenama.

Posebno vrijedan i inovativan projekt u okviru festivala FIUMARE bilo je postavljanje tematskih izložbi u parternom prostoru riječke ribarnice. Ove izložbe bile su postavljene i vidljive tijekom čitave godine, tako da se može zaključiti da su, s obzirom na veliki broj građana koji svakodnevno navraćaju u ribarnicu, ovo bile najposjećenije izložbe u gradu Rijeci.

Za vrijeme održavanja festivala FIUMARE organizirane su brojne tematske izložbe u različitim izložbenim prostorima u gradu Rijeci. Veliki broj izložbi organiziran je u suradnji s riječkim muzejima. S ciljem veće vidljivosti, na riječkom Korzu bile su više dana izložene različite vrste drvenih barki (gucevi, pasare, batane) s punom opremom, a tijekom dana ojedrene. Na taj su način građani bili u prilici iz neposredne blizine vidjeti i dodirivati drvene barke, pitati njihove vlasnike za pojedine nazive dijelova barki, vrste drva upotrijebljenog u njihovoj izradi i sl. Na Korzu se nastojalo izložiti i barke koje su financirane sredstvima odobrenih EU projekata, a svake godine je proglašavana najizvornija barka, odnosno barka koja je restaurirana i opremljena na izvoran način.

Festival FIUMARE ostvario je suradnju i s *Art kinom*, koji je od Hrvatske kinoteke dobio arhivske tematske filmove o riječkoj luci. Za vrijeme održavanja festivala prikazano je nekoliko dokumentarnih filmova pod programskim naslovom *Riječka luka u filmu*.

U okviru festivala FIUMARE realizirano je i nekoliko kulturno-umjetničkih programa: kazivanje stihova o moru na botelu *Marina*, predstavljanje autorskog projekta *Priča o konobi* o dalmatinskoj konobi, uz čakavsku poeziju autora i kazivača

Mikija Bratanića u riječkoj ribarnici, a *Muzička štorija Kalafat, Papagalo i Batana*, autora Mensura Puhovca u izvođenju ansambla *Intermezzo* iz Rijeke, održana je na riječkom Korzu.

Poseban dio festivala FIUMARE činila su stručno-popularna predavanja pod programskim naslovom *Riječka pomorska baština u slici i riječi*, koja su se tijekom godina održavala u različitim prostorima: Klub Sušačana, ŠRD *Luben*, Gradska vijećnica, Izložbeno-edukacijski centar CTK Rijeka, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Pomorski fakultet Rijeka i u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka.

4.2. Edukativna obilježja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Kroz edukativne radionice prenosila se nematerijalna pomorska baština, koja je obuhvaćala znanja i vještine iz područja ribarstva, moreplovstva i tradicijske brodogradnje. Kroz višegodišnje održavanje festivala FIUMARE organizirane su sljedeće edukativne radionice:

- Mornarska radionica - u okviru ove radionice demonstrirala se izrada mornarskih čvorova i upletki, izrada brka od konopa koji se postavljao na pramac barki, način vezivanja barki te se pokazivala izrada konopa na tradicijski ručni način.
- Brodomaketarska radionica - u okviru ove radionice pokazivala se izrada maketa brodova i barki, izrada makete brodova od papira, 3D modeliranje i 3D printanje modela tradicijskih barki.
- Radionica ribarskih vještina - u okviru ove radionice pokazivani su ribarski alati, način vezivanja udica, način pripreme mamaca za ribe, način pripreme parangala, šivanje i popravak rasparanih mreža upotrebom konca i mornarske igle, soljenje ribe i slično.
- Nautička radionica - u okviru ove radionice demonstrirala se upotreba nautičkih instrumenata (sestanta, kompasa i smjerne ploče), rad na pomorskoj karti (ucrtavanje položaja broda na moru upotrebom nautičkih trokuta i šestara) i korištenje nautičkih publikacija.
- Radionica tradicijske brodogradnje - na drvenoj barci demonstrirano je šuperenje, načini održavanja barke, pokazivani su brodograditeljski alati, izrađivana su vesla, jarboli, kormilo... Istovremeno se provodila leksička radionica na način da se posjetitelje pitalo da imenuju pojedine dijelove barke.
- Jedrarska radionica - u okviru ove radionice objašnjavao se način krojenja jedara, vrste materijala za izradu jedara, šivanje jedara, kao i neophodan alat.
- Edukativno jedrenje za djecu i roditelje na tradicijskim drvenim ojedrenim barkama - u okviru ove aktivnosti, roditelji s djecom ukrcavali su se na barke i potom je za njih organizirano jedrenje u akvatoriju riječke putničke luke.

- Mornarsko veslanje - u okviru ove aktivnosti demonstrirano je više načina mornarskog veslanja i pritom objašnjavani nazivi dijelova vesala, njihova izrada od pojedinih vrsta drva i održavanje. Građanima je omogućeno da neposredno veslaju u drvenim barkama u akvatoriju riječke putničke luke.
- Spašavanje na moru - pokazna vježba spašavanja na moru, u kojoj su sudjelovali djelatnici Lučke kapetanije Rijeka i studenti Pomorskog fakulteta, s ciljem obučavanja koordinirane akcije spašavanja na moru u kojoj sudjeluje više brodica. Nastavno na ovu vježbu, Crveni križ organizirao je preventivnu radionicu naziva *Nauči kodeks sigurnosti na vodi*.

Tijekom festivala organizirano je stručno vođenje po ribarnici, s ciljem edukacije o vrstama riba, sezonama lova i lovostaja te najboljim načinima pripremanja pojedinih riba za konzumaciju.

Tema ribarstva, odnosno poznavanja riba, provodila se i u okviru natjecateljskog udičarenja (ribolovni kup) u organizaciji MO Luka i ŠRD Luben. Nakon što bi udičarenje iz usidrenih brodica završilo, natjecatelji su predavali svoj ulov, a potom je žiri pred publikom mjerio veličinu ribe i brojio i vagao ulovljenu ribu. Ovom prilikom objašnjavalo se koje su vrste ulovljenih riba, na koji mamac su ulovljene, koje vrste su jestive te na koji je način pojedine ribe najbolje pripremiti za konzumaciju.

Prirodoslovni muzej Rijeka u okviru svojih aktivnosti organizirao je brojne tematske izložbe, predavanja, kao i edukativne radionice u muzeju i na otvorenom, na ušću Rječine i u riječkoj luci.

Astronomski centar Rijeka i Akademsko astronomsko društvo Rijeka organizirali su brojne edukacijske programe (interaktivne prezentacije u planetariju, *stallarium* - pokaznu radionicu orijentacije na noćnom nebu, promatranje noćnog neba uz prijenosne teleskope u Astronomskom centru Rijeka i na Gatu Karoline Riječke i prikazivanje snimljenih astrofotografija nebeskih tijela...).

Gradska knjižnica Rijeka organizirala je brojne atraktivne radionice posebno osmišljene za festival FIUMARE, koje su bile namijenjene predškolicima, djeci i odraslima.

Djelatnice Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka održavale su interaktivne radionice s djecom naziva *Riba ribi grize rep*, *Ribolov u antici*, *Signalne pomorske zastavice* i *Preko mora i oceana*.

S ciljem da građani slobodno razgledaju muzejske ustanove, njihov stalni postav i prigodne izložbe, organizirani su programi pod nazivom *Dani otvorenih vrata* Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, Muzeja grada Rijeke i Prirodoslovnog muzeja Rijeka. Također su organizirani *Dani otvorenih vrata* Pomorskog fakulteta u Rijeci s ciljem razgleda fakulteta, kabineta, simulatora plovidbe i strojarnice te brojnih izložbi o povijesti riječkog pomorstva i pomorske akademije. Pomorska škola Bakar otvorila je svoja vrata budućim učenicima i njihovim roditeljima s ciljem da posjete školu i upoznaju se s mogućnostima školovanja pomorskih nautičara i tehničara za brodstrojarstvo.

Programi *Dani otvorenih paluba* organizirani su radi slobodnog razgleda brodova u luci, tijekom kojega su građani mogli razgledati školski brod *Vila Velebita* u vlasništvu Pomorske škole iz Bakra, školski brod *Kraljica mora*, brod *Marina*, posebno zapovjednički most koji je zadržao svoj prvobitni povijesni izgled, lošinjski loger *Nerezinac*, u čijem se potpalublju nalazi postav interpretacijskog centra pomorske baštine otoka Lošinja, i tartanu *Pula*. Razgled ophodnog broda Obalne straže Republike Hrvatske OB-04 *Hrvatska Kostajnica* bio je moguć 2017. godine. Posjet goleti *Oloferne* bio je organiziran 2019. godine, kada je taj povijesni brod posjetio Rijeku tijekom održavanja festivala FIUMARE, a koji je predstavljao mrežu od 74 talijanska pomorska muzeja udružena pod zajedničkim nazivom *Museo Navigante*, s ciljem promicanja prekograničnog partnerstva između muzeja za očuvanje i unaprjeđenje jadranske pomorske kulturne baštine, a osobito njezinih povijesnih brodova.

Građanima je omogućeno da sudjeluju u panoramskoj plovidbi na brodovima u akvatoriju putničke luke (brodovima *Otac Roko* i *Paša*), a posebno u konvoju motornih jedrenjaka flote ID RIVA TOURS i *Katarina Line*, koji je prethodio uprizorenju povijesnog događaja pod nazivom *Karolina spašava Rijeku*. U svečanom konvoju brodova i brodice koji su u sumrak dana, jedan iza drugoga, uplovljavali iz pravca vrha lukobrana u akvatorij putničke luke, pod nazivom *Rijeka s mora*, pored navedenih motornih jedrenjaka sudjelovale su i brodice koje pružaju javni servis u luci (brodice Lučke kapetanije, peljarski čamac, čamac Pomorske policije, pomoćne brodice za privez brodova, tegljači i dr.).

U organizaciji udruge *Pro Torpedo* i *Kluba Sušačana*, a kasnije *Centra za industrijsku baštinu*, organizirana je *Potraga za blagom na Mrtvom kanalu*, u okviru koje su učenici riječkih osnovnih škola na inovativan i natjecateljski način upoznawali kulturno-povijesne znamenitosti uz obale Mrtvog kanala. Radionici je prethodila zavičajna nastava na kojoj su studenti Pomorskog fakulteta u Rijeci govorili o tipologiji drvenih barki, upoznawali učenike s osnovama mornarskih vještina i pokazivali izradu čvorova od konopa. Ova edukativna radionica imala je i natjecateljski karakter, jer se mjerilo vrijeme potrebno za obilazak svih točaka u prostoru i pismene odgovore na postavljena pismena pitanja.

Umirovljeni bivši zapovjednici trgovačkih brodova iz Udruge kapetana Sjevernog Jadrana *Kraljica mora* posjećivali su učenike Osnovne škole *Gelsi* i *San Nicolò* te pričali o životu pomoraca na brodovima, vrstama brodova i teretima koje prevoze. Na simulatoru jedrenja prikazivani su principi jedrenja na moru.

4.3. Zabavno-natjecateljska obilježja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Najatraktivniji dio festivala FIUMARE predstavljala je natjecateljska regata tradicijskim barkama na jedra, koja se održavala u akvatoriju riječke putničke obale. U regatama su sudjelovale barke tipa guc, pasara, batana, leut i gajeta, ojedrene

oglavnim, latinskim, sošnim i strmim jedrima. Vlasnici barki dolazili su iz Opatije, Lovrana, Ike, Ičića, Mošćeničke Drage, Fažane, Pule, Rovinja, Nerezina, Malinske, Bakra, Kraljevice, Crikvenice i Selca. Upravo je prisustvo barki sa šireg područja Kvarnera i Istre dokazalo regionalni karakter manifestacije. Jedne godine na regati je sudjelovala i gajeta *Kurnatarica* udruge *Latinsko idro* iz Murtera.

U okviru festivala FIUMARE nekoliko se godina održavala natjecateljska regata na jezerima Bajer i Lepenica u Gorskom kotaru. Na taj način FIUMARE je dao doprinos povezivanju zelenog i plavog dijela Primorsko-goranske županije.

U večernjem programu pod nazivom *Bal jedara i svjetala* u akvatoriju riječke putničke luke održavala se smotra tradicijskih barki na jedra. Revijalno se jedrilo barkama osvijetljenima reflektorima s kopna, uz pratnju klasične glazbe s razglasa.

Posebna atrakcija festivala, koja je imala najveći odaziv publike u putničkoj luci, bila je uprizorenje povijesnog događaja iz 1813. godine pod nazivom *Karolina spašava Rijeku*. S velikog jedrenjaka odjekivala je paljba, a s obale su uniformirani pripadnici *Bakarske straže* ispaljivali plotune. Neravnomerna bitka trajala je sve dok veslači u drvenoj barci nisu prevezli hrabru Karolinu Belinić na jedrenjak, koja je nakon pregovora s engleskim admiralom uspjela dogovoriti obustavu napada na Rijeku. Taj uspjeh obilježen je vatrometom i glasnim taktovima *Ode radosti*.¹¹

Natjecateljski karakter festivala FIUMARE ogledao se u organizaciji ribolovnog kupca, takmičenja u udičarenju i proglašenja pobjednika za ukupno najveći težinski ulov, najveći broj ulovljenih riba, kao i za pojedinačno najveću ulovljenu ribu.

Regata u veslanju, u kojoj su sudjelovali studenti Pomorskog fakulteta u Rijeci i učenici Pomorske škole Bakar u muškoj i ženskoj konkurenciji, također je predstavljala natjecateljski dio festivala FIUMARE.

Turnir u *briskuli i trešeti* predstavljao je natjecanje u kartaškim igrama koje se tradicionalno igraju u primorskim i otočnim mjestima na cijelom području Kvarnera.

Cilj *Potrage za blagom*, koja se provodila uz obale Mrtvog kanala, bio je educirati mlađi uzrast o kulturno-povijesnim spomenicima ovoga dijela Rijeke, a pismene odgovore trebalo je dostaviti u najkraćem vremenskom roku.

Mornarsko potezanje konopa, kroz otvoreni turnir ekipa podjednake težine (uz javno vaganje) predstavljalo je zabavno i natjecateljsko druženje sudionika u regatama, kao i građana iz publike. Nagrada pobjedničkoj ekipi u potezanju konopa bila je krčki pršut, što je bio dovoljno snažan motiv za sudjelovanje u ovom natjecanju.

Tijekom održavanja festivala FIUMARE, u zabavnom dijelu programa nastupale su brojne klappe i vokalne-instrumentalni sastavi, ansamblji limene glazbe te folklorne skupine.

¹¹ <https://www.mojarijeka.hr/kako-je-karolina-rijecka-spasila-grad-uprizorena-povijesna-bitka-iz-1813-godine/>

4.4. Ekonomska obilježja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

U okviru eko-etno sajma, izlagači iz Rijeke, s Kvarnera i iz Gorskog kotara predstavljali su autohtone proizvode (sireve, pršute, maslinovo ulje, vino, slastice, tjestenine, pekarske proizvode - baškote, sušeno voće, orašaste plodove, sezonsko voće i povrće, mariniranu, soljenu i sušenu ribu i dr.) i ručno izrađene suvenire (od keramike, platna, vune, konopa i dr.). Izlagači su najčešće bili odjeveni u narodne nošnje kraja iz kojega su došli na festivalski sajam.

Ovom aktivnošću promovirale su se kvarnerske subregije kroz autohtone proizvode i materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu.

U okviru programa *Mala burza nautike* bilo je omogućeno razgledavanje, razmjena iskustava i kupnja rabljene ribolovne i nautičke opreme.

Posebne gastronomske aktivnosti organizirane su pod nazivima: *FIUMARE riblji gastro show*, *Rijeka gastro*, *Srdela je IN*, *Tjedan trešanja*, *Gastro Cooking Show* - *Gourmet priče Opatijske rivijere i Rijeke*, *Ribarska večer za dušu i tijelo*.

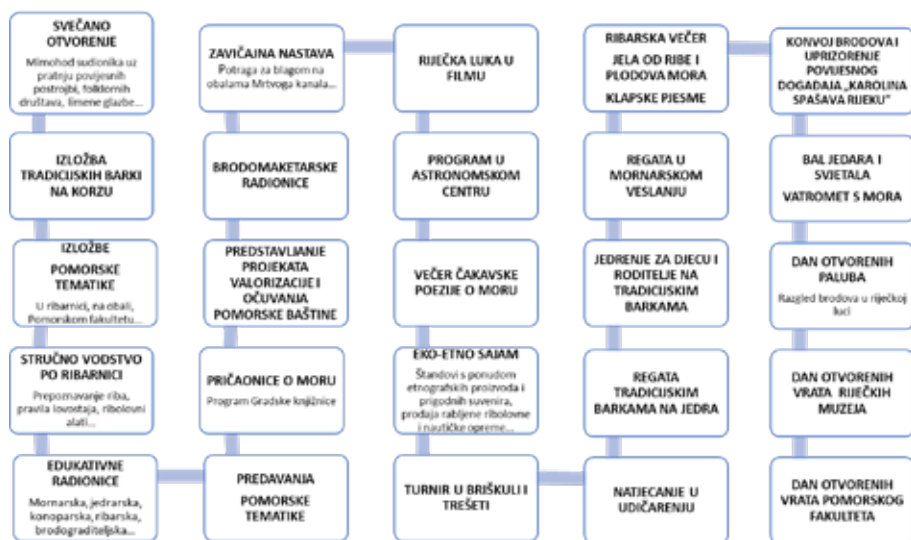
Organizirani su susreti proizvođača vina, maslinovog ulja, ribljih prerađevina, gljiva, voća i povrća s područja Kvarnera s predstavnicima restorana koji nose oznaku *Kvarner Food* i *Kvarner Gourmet*.

4.5. Model programskog sadržaja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

Na priloženoj slici 4 prikazan je model programskog sadržaja *Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE*. Prikazuje se programski slijed održavanja različitih programskih aktivnosti: od svečanog otvorenja, održavanja brojnih radionica i izložbi, sportsko-natjecateljskih sadržaja do eko-etno sajma raznovrsnih proizvoda.

Ovakav model organizacije, koji slijedi svjetska iskustva sličnih tematskih festivala, može postati uzor za organizaciju sličnih festivala diljem Jadrana, uz preporuku da svako mjesto zadrži i razvija svoje prepoznatljive osobitosti te sinergijski koristi vlastite resursne osnove različitih sudionika manifestacije i raznovrsnih lokacija za njezino održavanje.

Ovakvim načinom organizacije, manifestacija naglašava autohtone vrijednosti svakog mjesta, valorizira različite oblike tradicijske baštine i promovira koncept kulturnog turizma temeljen na pomorskoj baštini.

Slika 5. Model organizacije programskog sadržaja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE

5. Poteškoće i izazovi u organizaciji pomorskog festivala

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE temeljio je svoj programski sadržaj na korištenju resursne osnove koju pruža veća gradska sredina (od udruga civilnog društva, malog poduzetništva, kulturnih i muzejskih ustanova, fakulteta i škola, jedinica regionalne i lokalne uprave i samouprave te istaknutih pojedinaca koji baštine pomorsku baštinu), koji se realizirao na velikom broju različitih lokacija (Klub Sušačana, ŠRD *Luben*, Gradska vijećnica, Izložbeno-edukacijski centar CTK Rijeka, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Pomorski fakultet Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Mrtvi kanal, ušće Rječine, ribarnica, Korzo, riva, lukobran, akvatorij putničke luke i dr.).

Tako složenu manifestaciju, koja se istovremeno održava na velikom broju lokacija i s velikim brojem sudionika, i koja traje više dana, iznimno je teško organizirati i realizirati.

Da bi se kreirao programski sadržaj potrebna je višemjesečna priprema, usklađivanje kalendara s brojnim dionicima i izvođačima, osiguranje svih neophodnih dozvola za održavanje programa na javnim površinama i na moru (od Grada, Policijske uprave, Lučke uprave i Lučke kapetanije). Neophodno je osigurati financijska sredstva za plaćanja marketinškog oglašavanja u medijima, izradu banera i drugog propagandnog materijala, sredstava za organizaciju izložbi na otvorenom, štandova, smještaj i hranu za sudionike s prebivalištem izvan Rijeke, transport, parking,

troškove nagrada za sudjelovanje na regati, zakup i postavljanje bine sa zvučnicima, izvođače zabavnih sadržaja, plaćanje autorskih prava, redare i dr. U konačnici, obim festivalskog sadržaja i posebno broj izvođača u zabavnom dijelu programa, određuje visina osiguranih financijskih sredstva.

U financiranju festivalskog programa oslonac treba biti na viševrsnim izvorima financiranja: na osiguranju sredstava samih sudionika (ustanova i udruga), prijavi i osiguranju sredstava putem javnih natječaja za programe u kulturi na županijskoj i gradskoj razini te turističkih zajednica, na osiguranju sredstava u okviru prijavljenih i odobrenih projekata na razini EU, kao i dodatno traženje sponzora. Sve programe i prijave treba napraviti u prethodnoj godini, u pravilu prije nego su definirani budžeti pojedinih pravnih osoba od kojih se traži sufinanciranje/financijska pomoć ili sponzorstvo. U ovakvom slučaju financiranja iz više izvora, pojavljuje se i problem dokazivanja da se ne radi o dvostrukom financiranju, što je ponekad vrlo teško, jer sredstva iz pojedinih izvora nisu dostatna za pokrivanje troškova čak ni pojedinog dijela manifestacije.

Iako grad pruža veću resursnu osnovu brojnih sudionika i mjesta održavanja programa, praksa je pokazala da je izuzetno teško motivirati i okupiti različite sudionike te unaprijed osigurati velika financijska sredstva. Grad obiluje i drugim kulturno-zabavnim sadržajima koji se održavaju u isto vrijeme te je za niz programa teško osigurati veliki odaziv publike.

Zato organizacija pomorskog festivala u manjim mjestima, s manjim brojem sudionika i lokacijama na kojima se održavaju programi te s kraćim razdobljem održavanja načelno može biti i lakša, jer predstavlja jednu od glavnih godišnjih javnih manifestacija s kojom se lokalno stanovništvo identificira, jačajući svoj identitet i osjećaj pripadnosti, a događa se tijekom ljeta, kada u mjestu boravi veliki broj turista. Istovremeno, lokalna općinska i turistička zajednica u svojim godišnjim planovima mogu planirati financiranje festivala, u čijoj realizaciji sudjeluju lokalna komunalna društva, čime se olakšava realizacija programa. Međutim, realizacija festivalskog programa u manjim turističkim mjestima tijekom ljeta, posebno u špici sezone, može predstavljati veliki izazov s obzirom na to da je većina izvođača u radnom odnosu u turističkom sektoru i da ne može istovremeno sudjelovati u programima. Dodatnu poteškoću organizatorima manifestacije u ljetnim mjesecima predstavlja osiguravanje smještaja za sudionike koji dolaze iz drugih, udaljenijih mjesta.

6. Zaključak

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE ostvario je svoje osnovne ciljeve prezentacije i promocije pomorske, ribarske i brodograđevne baštine čitavog Kvarnera i šire.

Uvažavajući činjenicu da je u gradu Rijeci preostalo jako malo drvenih barki, i da okosnica manifestacije ne može biti velika regata tradicijskih barki na jedra, kako se to uspješno organizira u drugim primorskim i otočnim mjestima, organizatori

manifestacije iskoristili su drugu resursnu osnovu. Raznovrsnim programom, koji je imao socio-kulturna, edukativna, zabavno-natjecateljska i ekonomska obilježja, sinergijski su povezane brojne udruge civilnog društva, malo poduzetništvo, kulturne i muzejske ustanove, fakulteti i škole te jedinice regionalne i lokalne uprave i samouprave.

Bogat mozaični program manifestacije održavao se na više desetaka gradskih lokacija, od akvatorija riječke luke, privezanih brodova, rive, Korza, prostora udruga civilnog društva, knjižnica, muzejskih ustanova i fakulteta do planetarija, i na taj način pomorski festival se približio većem broju sudionika i posjetitelja.

Dugogodišnjim djelovanjem festival FIUMARE utjecao je na podizanje svijesti o važnosti zaštite i očuvanja pomorske tradicije. Na temeljima priče o iskustvu života uz more, zanata koji su povezani s gradnjom i održavanjem drvenih barki i njihovih jedara, tradicijskog ribolova, ishrane, zabave i sveukupnim običajima lokalnog stanovništva, stvorena je prepoznatljiva manifestacija koja je inovirala i nadogradila izvornu turističku ponudu Rijeke i Kvarnera.

Prenoseći pomorsku nematerijalnu baštinu od najstarijih do najmlađih, festival FIUMARE pružao je neponovljiv osjećaj identiteta i poštovanja prema kreativnosti primorskog čovjeka i njegovoj kulturi življenja s morem i uz more.

Koncept festivala FIUMARE bio je ogledni primjer dobre prakse za organizaciju sličnih manifestacija diljem naše obale i otoka. Programski sadržaj može se nadopunjavati i mijenjati sukladno resursima s kojima raspolaže svaka lokalna sredina, s preporukom da svako mjesto zadrži i razvija svoje prepoznatljive osobitosti.

Literatura

Mohović, R., Karmelić, J.: *Analiza sličnih turističkih proizvoda u svijetu - manifestacije temeljene na pomorskoj baštini*, izrađivač Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2016.

Karmelić, J., Mohović, R.: *Od manifestacije Oživimo Mrtvi kanal 2011. godine do Kvarnerskog festivala mora i pomorske baštine - FIUMARE 2022. godine*, rukopis predan za objavu u Zborniku 9. Međunarodne konferencije o industrijskoj baštini, Rijeka, 2023.

Opravdanost održavanja Kvarnerskog festivala mora i pomorske tradicije - FIUMARE 2013, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Opatija, 2013.

Prebeg, K., Dunato, N.: *140 godina jedriličarskog kluba Plav na Krku (1876. - 2016.)*, Krk, 2016.

Internetski izvori

36. Nerezinska regata tradicijskih barki na jedra 15. 9. 2012., <https://kigo.hr/12781/>

BURTIŽ - LATINSKO IDRO, kalendar događanja 2025., <https://burtiz.otokprvic.info/BkalendarH.htm>

Otvorena manifestacija *Oživimo Mrtvi kanal*, <https://www.mojarijeka.hr/ozivimo-mrtvi-kanal/>

Kvarnerski festival mora i pomorske tradicije - FIUMARE, od 6. do 10. lipnja 2012., <https://mint.gov.hr/print.aspx?id=4960&url=print>

<https://www.mojarijeka.hr/kako-je-karolina-rijecka-spasila-grad-uprizorena-povijesna-bitka-iz-1813-godine/>

Cjeloviti program 8. FIUMARE festivala iz 2019. godine <https://www.rijeka.hr/najavljen-8-festival-fiumare/>

Vladimir Skračić*

E-mail: vladimir.skracic@gmail.com

umirovljenik

član Upravnog odbora udruge Latinsko idro Murter

Bilješka o Latinskom idru

Sažetak

U radu se opisuje neformalna kronologija udruge *Latinsko idro* iz Murtera. Najprije je riječ o pomorskom i duhovnom kontekstu u kojemu je pokrenuta regata latinskim jedrom, a zatim utemeljena udruga *Latinsko idro*. U tom kontekstu dominira činjenica da se mjesto Murter u prošlosti našlo u vlasništvu golemog arhipelaga (Kornati i susjedni otoci), čije gospodarstvo nije moglo funkcionirati bez broda. Tako je novo vrijeme s motorima Murter dočekaao s najvećim brojem tradicionalnih brodova na Jadranu. Ideja o pokretanju regate i udruge s takvim brodovima pala je na plodno tlo. Dalje se opisuje razvojni put Udruge i programa koji njeguje tradicionalno veslanje i jedrenje, zatim mobilizacija *idrača* iz Murtera i susjedstva, gradnja školskoga broda i razvojni programski put manifestacije *Dani Latinskog idra* - od samo regate za jedan dan, do više *idračkih* i veslačkih regata i svih drugih sastavnica manifestacije (plovidba po akvatoriju, edukacija, gastronomija, predavanja i izložbe, klapsko i pučko pjevanje ...), koje u različitim inačicama traju gotovo mjesec dana. Osobito se ukazuje na izniman interes za jedrenje, najprije naših susjeda, a potom i mnogih drugih s Jadrana. Taj je zanos doveo do obnove i izgradnje novih drvenih brodova, novih jedara, novih jarbola, lantina i vesala, nove tradicionalne opreme.

Osim svoga broda, Udruga odnedavno ima i svoj novi dom za najnužnije potrebe, svoj novi vizualni identitet, brine se o edukaciji mlađih naraštaja, svojom prisutnosti podržava hodočašća murterskim zaštitnicima u arhipelagu... Udruga je pokrenula i svoju nagradu, *Matrikulu čuvara hrvatske maritimne baštine*, u spomen na svoga najuglednijeg člana, Željka Jerata - Cuma. Postala je pridruženi član *Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana* (AMMM), a zajedno s drugim udrugama, odnedavno je upisana u Registar hrvatske nematerijalne baštine. Trenutno apliciramo, zajedno sa susjednim mediteranskim zemljama i sestrinskim udrugama, na UNESCO-ovu listu svjetske baštine.

Ključne riječi: udruga, Latinsko idro, regata, tradicionalni brod, maritмна baština, jedrenje, veslanje

1. Uvod

Obično se u ovakvim prigodama prisjećamo početaka i priče o tome kako je sve krenulo. Kako je taj dio naše priče gotovo svima poznat i mnogo puta ispričan, nećemo na njega posebno podsjećati (Skračić, 2007). Radije bismo rekli nekoliko riječi o društvenom i mentalnom kontekstu unutar kojega se pokrenula regata, udruga

* Doktor znanosti, redoviti profesor u trajnom izboru u mirovini, član Upravnog odbora udruge Latinsko idro Murter

i kasnije čitava manifestacija. A taj kontekst nije ni proslava 700 godina od prvoga spomena župe Murter, ni znanstveni skup koji je tom prilikom organiziran, a ni onaj drugi koji je tog istog proljeća održan u Betini¹. Bilo je to nešto mnogo dublje, skriveno u nama, za što pravo nismo ni znali i što je čekalo da izađe na vidjelo. Već se u trenutku kada je pokrenuta prva regata dalo naslutiti da će ova manifestacija progovoriti o svima našim zatomljenim znanjima iskrenije i neposrednije nego brojni drugi pokušaji prije nje, koje međutim ne treba ni zaboraviti ni podcijeniti.²

2. Kontekst

Slika 1. Akvatorij Latinskog idra

Kada su sredinom šezdesetih godina već gotovo svi brodovi imali motore, potreba za jedrima i veslima se jednostavno počela gasiti. Osim što se jedrima nije mogao osigurati brz i siguran dolazak na odredište, a naša odredišta nisu bila nadohvat ruke³,

¹ *Betina u hrvatskoj baštini drvene brodogradnje*. Skup je održan na Škveru u Betini 31. svibnja 1998. Predsjednik programskog i organizacijskog odbora bio je Vlatko Jadrešić, a tajnik autor ovih redaka. Skup je organiziran povodom porinuća replike *Condure Croaticae*. Na skupu je predstavljeno 11 izlaganja, no nikada nisu objavljena, iako je to bilo najavljeno.

² Osim regate koja se održavala na Malu Gospu, pučkog i glagoljaškoga pjevanja, čuvanja tradicionalnih običaja, malo se što može smatrati organiziranim radom na očuvanju baštine.

³ Devedeset posto murterskih posjeda nije na otoku Murteru, nego se nalazi na nasuprotnom kopnu (Modrave) ili u arhipelagu (Murterski školji, Sita, Žut i Kornati). Neki kornatski posjedi su udaljen više od 20 milja od matičnih naselja (Murtera i Betine).

da bi se jedrilo trebalo je brod *armižati*, *jarbulati*, *vezati idro* i na koncu, zavisno o smjeru i snazi vjetra, manje ili više sigurno i dugo ploviti.⁴ A onda, kad se dođe u Kornate - na primjer ako se ukaže potreba, a uvijek se ukaže - sve iznova nekoliko puta ponoviti.

Uz nebrojene prednosti koje je jedro imalo u našoj prošlosti, sve slabosti plovidbe s jedrima i veslima izašle su na vidjelo kad se pojavio motor (Radić Rossi, 2017: 37-73). Tko god je *krcat masta* ili *s muntun trave* jedrio kroz Pučinu u strahu da će *bura baciti* prije nego se *uvati Gornjega kraja*, nije mnogo razmišljao o tome što s jedrom kad u krmu sjede motor. A kada su se pokazale sve mogućnosti sigurne plovidbe motorom, nije više bilo te snage koja je mogla zaustaviti proces zaborava. Pokazalo se, kao i u svim sličnim slučajevima, da je *bolje* najveći neprijatelj *dobroga!* Ukratko, motori su definitivno *savili naša idra*. Treba li za tim žaliti?

Takvo stanje stvari trajalo je godinama, a u svojoj biti ono je takvo i danas. I to samo po sebi nije nikakav problem, jer tako uglavnom svi postupaju kada nešto staro zamijene nečim novim, nešto trudno nečim lakšim... Međutim, u svakoj zajednici nađu se pojedinci koji teško odustaju od staroga. Ne zato što ne prihvaćaju novo i bolje, nego prije svega zato što teško zaboravljaju ono što je u tom starom bilo dobro i lijepo, a što je činilo dio njihova života i njihovih sjećanja. Konačno, zato što ih je to staro činilo različitim od svih drugih koji toga nisu imali, ali i nešto po čemu su se oni koji su do staroga držali, prepoznali različitima od svih koji brzo zaboravljaju. Bilo je u tom procesu brige za staro sitnih interesa i ušteda, ali to su bile samo marginalne pojave. Mnogi od onih koji su razmišljali o našoj *rasutoj baštini* - kako bi rekao pjesnik - smatrali su, a i danas smatraju, da je negiranje prošlosti i baštine odlika primitivna svijeta. Isto tako, smatrali su da za dobro ponašanje na moru treba steći mnoge vještine i da je jedrenje jedna od njih. Pa kada se jednom usvoje, svaka plovidba, pa i ona brzim brodovima, može biti sigurnija i uspješnija.

Eto, to je bio psihološki i društveni okvir, kontekst, u kojemu je nastajalo *Latinsko idro*. S jedne strane zaborav, ponekad čak i prezir prema svemu starom i „nepotrebnom“, a s druge osjećaj da ništa nije tako bezvrijedno da bi bilo trajno odbačeno, a pogotovo se takvim ne može smatrati nešto na čemu se stoljećima gradio identitet lokalne zajednice i njezina arhipelaga. Na kraju se ipak pokazalo da je trebalo samo zapaliti šibicu, pa da se plamen razgori. I to se dogodilo. Plamen se tako jako razgorio, da nije zapalio samo našu zajednicu, već i mnoge druge, okolne i poneke udaljene. A ta se šibica zaista zapalila 1998. godine.⁵

⁴ Riječi u kurzivu redovito se odnose na prvi put spomenute nepoznate (topo)nime i čakavske maritimne termine koji nisu univerzalno poznati, a često se ne nalaze ni u standardnojezičnim rječnicima. Nisu akcentuirani. Smatrali smo da to nije nužno s obzirom na prirodu rada.

⁵ Danas se mnogo govori o baštini i radi na njezinoj obnovi. I to je dobro. Ipak, rekli bismo - poslužiti ćemo se terminologijom Haškoga suda - da je u mnogim segmentima, a osobito u interpretacijama, došlo do prekomjerna granatiranja. Mnogo je surogata i izmišljanja povijesti. Međutim, jedan od tih segmenata ostao je u velikoj mjeri izvan opasne zone, a to je - po našem mišljenju - upravo maritimna baština.

Nismo bili svjesni svega što će se dogoditi i kojim će putem događaji krenuti. Po konobama, čuhitima i magazinima, po *kurnaskim portima* i *valama*, „sastavljao“ se *armiž* za prvu regatu od sedam brodova. Odmah su počele i nedoumice, počela su se postavljati pitanja, a jedno od najvažnijih je bilo: Zašto regata? Mnogima je poznato, a stariji se još toga sjećaju, da se u Murteru nikada nisu organizirale regate *na idra*. Tradicionalne regate su bile veslačke. Nemamo pouzdanih podataka o kriterijima koji su tada bili na snazi ni o broju sudionika, ali sigurno znamo da su se *ragate* održavale na blagdan Male Gospe, murterskoga sajma - kako se to tada zvalo - i da je trasa bila od Gospe do Lupeškoga mula⁶. To se može vidjeti i na nekim požutjelim fotografijama. Sjećanje se nije nikada potpuno ugasilo, pa su se regate održavale i nakon Drugoga svjetskog rata. S druge strane, mislili smo - a to je bio i jedan od tada neformaliziranih programskih ciljeva (o kojima će još biti riječi) - da će natjecateljska (*idračka*) regata najbolje mobilizirati javnost, što se na koncu pokazalo ispravnim.

3. Počeci

Prve regate koje smo organizirali, održale su se po sportskim pravilima, *u trokut*, s tzv. letećim startom. Već u drugoj-trećoj regati pokazalo se to neprimjerenim iz više razloga. Jedni su bili tehničke, a drugi sadržajne naravi. Tehnički su bili najprije ti što se već nakon prvih regata mnogo brodova našlo u relativno malom natjecateljskom prostoru. No, važnija od toga bila je činjenica da su naši brodovi teški i spori u manevru (Skračić, 2003: 33-51). Vidjelo se odmah da je taj model neodrživ. Ipak, najvažniji su bili sadržajni razlozi. Naime, jedrenje *u trokut* isključilo je u velikoj mjeri etnološku komponentu manifestacije, a za koju smo se bili odlučili na samom pokretanju regate. Trebalo je naći obrazac, s jedne strane primjeren našim brodovima, a s druge efikasan, kako se na startu ne bi stvarale gužve, događale nezgode i padale teške riječi, obrazac koji bi odgovarao prirodi naših ciljeva. I našli smo ga i dali mu ime: *Plovidba murterskim težačkim rutama* i tako ostali u murterskom težačkom akvatoriju: *Konal*, *Modrave*, *Škoja*.⁷ Start je prebačen na rivu, *sa sidrun izvanka*. Svi su brodovi vezani krmom za kraj i u trenutku starta razvijaju jedro i dižu sidro. Svi kreću istodobno. Pokazalo se kasnije da je ovakav start odgovarao ovakvim brodovima i ovakvim regatama, pa su ga prihvatile i neke druge udruge.

⁶ Gospe od Gradine, točnije crkva Porođenja Marijina, murterska je i betinska crkva na zajedničkom groblju, na ulazu u murtersku luku sa sjeveroistoka, a *Lupeški mul* najveći je *komunski mul* u jugozapadnom dijelu uvala *Hramine* (murterske luke). Natjecatelje se dakle moglo pratiti s murterskih mula.

⁷ *Kona(l)* je akvatorij između otoka Murtera i kopna. *Modrave* su murtersko-betinski posjedi (krčevine, danas uglavnom zapušteni maslinici) na kopnu nasuprot Murtera, a *Škoja* su otočići koji teritorijalno i administrativno pripadaju općinama Murter i Tisno. Za naše regate najvažniji su: *Veliki Vinik*, *Mali Vinik*, *Tegina*, *Sustipanac*, *Maslinjak*, *Zminjak*, *Radej* i *Mala Jarta*.

Slika 2. Start regate Latinsko idro

Budući da su nova pitanja stalno navirala, u listopadu 2000. razradili smo ih i u obliku dogovora. Pregled stanja i želja uobličen je u pisanoj formi. Prenijet ćemo ih ovdje u sažetom obliku, za one koji ne znaju kako je proces uobličavanja današnje manifestacije tekao. Moći će se ocijeniti i što je od tadašnjih misli ostalo, što se promijenilo, a što se nikada nije ostvarilo ili se potpuno odbacilo. Prije nego se osvrnemo na taj „dokument“, htjeli bismo reći da su od samoga početka postojale dvije osnovne ideje o tome u kojem smjeru treba razvijati manifestaciju. Pojednostavljeno, jedna kojoj je više bilo stalo do natjecanja i koja je pobijedila, i druga, koja je smatrala da treba više nastojati na etnološkoj komponenti manifestacije i koja je, uvjetno rečeno, izgubila.

Nakon treće regate, u listopadu 2000., na sastanku utemeljitelja i aktivista dogovoreno je da se do kraja godine donesu Programske odrednice onoga što će kasnije postati udruga *Latinsko idro*.

- Prvo što treba učiniti je trenutno osnivanje *Trajnog odbora* (radni naslov), koji će brinuti o njegovanju tradicije *idrenja na latinsko idro* i kulturi drvenog broda. Ovakav bi odbor kasnije mogao prerasti u udrugu, zakladu, klub ili neki drugi organizirani oblik djelovanja. Iako se to godinu ranije nije činilo potrebnim, već dvijetisućite pokazalo se nužnim. Ni *Bratovština svetog Nikole*, ni *Yacht Club Murter*, ni *Jarušica* više nisu, uza svo zalaganje, dovoljni da ispune okvir u kojemu će se odvijati manifestacija, jer ona ubuduće ne bi smjela biti samo natjecanje, već oblik i način života s morem i tradicijom.⁸

⁸ *Bratovština svetoga Nikole* u tom trenutku je bila zajednica velikog broja uglavnom starijih muškaraca,

- Zadaća *Trajnog odbora* bila bi da do kraja godine o kojoj je riječ definira institucionalni okvir u kojemu ćemo djelovati. Jedan od prijedloga je bio da to bude zaklada. Zaklade su redovito imale i neke društvene, humanitarne ili kulturološke ciljeve, a u tim smo se okvirima i mi tada prepoznali.
- Izbor imena ove zaklade (ili nekog drugog organiziranog oblika djelovanja) činio se vrlo delikatnim. Ponekad je ime sve, iako ne mora biti tako. U izboru je bilo nekoliko konkurentnih mogućnosti: *Latinsko idro*, *Drveni brod*, *Kurnaski brod*, *Betinska gajeta*... Svaka od njih imala je svoje dobre i loše strane.
- Prvo programsko pitanje bila je sama regata. Kada se krenulo u ovaj, kako se to danas voli reći - projekt, činilo se da je glavni zadatak mobilizirati *idrače*. U trenutku kada se taj dio projekta činio gotovom činjenicom, trebalo je krenuti dalje. Sama regata latinskim jedrom sigurno nije bila jedini način na koji su se mogle iskazati sve vrijednosti domaćeg broda i našega pomorskog nasljeđa, a ni posebna mjesta koja zauzimamo na plovidbenoj karti Jadrana. Samo je jedna od osobina toga broda, doduše najvažnija, bila da jedri, a i ona je nastala iz nužde, što se pokazalo istinitim kada su jedra zamijenili motori. Međutim, regata je imala tu prednost da je mobilizirala natjecateljski duh, koji je imanentan čovjeku. Zaključak: regatu treba sačuvati, ali je treba i tehnički i etnološki unaprijediti. Predlagalo se na duži rok i održavanje dviju plovidbi u dva dana.
- Što je podrazumijevala ova druga plovidba? Murterski je kolonatski prostor u akvatoriju raspoređen na više lokacija (Makirina i Modrave na kopnu,⁹ Škoja, Gangaro, Sita, Žut i Kornati na otocima). Ideja je bila da druga plovidba istakne do maksimuma svu našu otočnu, posjedovnu i plovidbenu posebnost i to tako da se svake godine organizira jedna demonstracijska (etnološka/pučka/težačka) plovidba od spomenutih posjeda do Hramine (murterske luke). Bilo je zamišljeno da u plovidbi sudjeluje i nekoliko brodova nakrcanih svime što se u prošlosti prevozilo s udaljenih posjeda: *muntima* trave i drvenim *brimenima*, ribarskim *artima*, *barilima*, *ovcama*, *tovarima*, kozama, malom djecom, *mastom*, maslinama ... Pokazalo se to neprovedivim.¹⁰
- Već tada se postavilo pitanje vremenskog trajanja manifestacije, slobodnog vremena sudionika, pa čak i samog dana održavanja glavne regate. Razumije se - ako se manifestacija pretvori u način života s brodom, što je prema našem

senzibiliziranih za tradicionalni način plovidbe, a *Jarušica* privatna čarter tvrtka u vlasništvu - pokazat će se kasnije - našega najvažnijeg člana i budućega predsjednika Udruge Željka Jerata - Cuma.

⁹ Važno je ovdje naglasiti da se do murterskih posjeda na Modravama i Makirini također dolazilo isključivo brodom, iako su se posjedi nalazili na kopnu.

¹⁰ Ipak ne potpuno. Pokazalo se mnogo godina kasnije da je i to donekle prispodobivo filmskim sredstvima. Autor ovoga teksta 2021. u tomu je sudjelovao kao scenarist televizijskog serijala *Kurnati: abeceda sjećanja*.

mišljenju trebao biti trajni cilj, ovo se pitanje neće ni postaviti. U prvoj fazi, koja je trebala započeti sljedeće godine, računali smo na dva plovidbena dana - jedan natjecateljski i jedan manifestacijski.

- Kako su u regati htjeli sudjelovati tradicijski brodovi s Jadrana s drugačijim jedrima, odlučili smo im to dopustiti, s tim da barem u početku neće biti u konkurenciji za nagrade, a da ćemo kasnije, s obzirom na odaziv, vidjeti kako ćemo postupiti.¹¹ Htjeli smo da Murter postane jedno od središta mediteranskog tradicionalnog jedrenja. Interes je bio golem i samo ga je trebalo artikulirati.
- Pokazalo se dalje da je sam blagdan svetoga Mihovila 29. rujna, zbog toga što uvijek pada u različit dan u tjednu, na neki način neprikladan za širenje programa. Počeli smo razmišljati o tome da se - radno nazvan - *Tjedan murterskog jedrenja*, održi u tjednu u koji pada sveti Mihovil, ali da se udarne točke programa provedu u dane vikenda, dakle petkom, subotom i nedjeljom. Unatoč nekim načelnim slabostima, ovo se na dugi rok činilo jednim razumnim rješenjem. Kasnije smo taj tjedan preimenovali u *Tjedan Latinskog idra*, a još kasnije u *Dane Latinskog idra*.
- *Tjedan Latinskog idra* trebao je po tadanjim razmišljanjima uključiti čitav niz manifestacija, natjecanja, nagrada, prezentacija, predavanja, izložbi, koncerata... Spomenut ću samo neke: natjecanje i nagrade za najbolje opremljeni brod; natjecanje u vezivanju i pripremi jedra za plovidbu; natjecanje u poznavanju brodske i jedrilne opreme i terminologije; izložbu dječjih radova na temu *Brod na jedra i vesla*; pisanje i čitanje najboljih dječjih radova na istu ili na slične teme (tu je ulogu kasnije preuzeo *Murterski godišnjak*); mali kviz za djecu o poznavanju brodske terminologije; različite izložbe (makete brodova, fotografije, slike, druge radove); sudjelovanje eminentnih osoba iz svijeta mora i plovidbe, bili oni praktičari ili kulturni radnici, putem predavanja, izložbi, recitala, koncerata, različitih prezentacija...
- No, glavni je zadatak budućeg organizacijskog ustrojstva bio da se izvrši dano obećanje kako ćemo u sljedećoj, ili u dvije sljedeće godine, izgraditi školski brod, brod za djecu osnovne škole u Murteru. Kada je riječ o gradnji kao takvoj, smatrali smo da se naše aktivnosti ne bi trebale ograničiti samo na nju, već da bi gradnja uključivala i postupke od branja i pohranjivanja drva do same izgradnje te praćenje i dokumentiranje čitavog procesa.
- Bilo je u tom „zapisniku“ još razmišljanja i prijedloga vezanih za promociju udruge/zaklade, o rekvizitima koji prate ovakve manifestacije (majice, vrećice, vizualni identitet, poster, zastavice...), o načinu predstavljanja putem web-stranice; izdavanje vlastite brošure o brodu i latinskom *idru* itd. A što je od svega ostvareno?

¹¹ Od 2024. u regatu je uvedena nova kategorija - *kvarnerski guc*. Koristimo priliku da zahvalimo našim prijateljima s Kvarnera na postojanoj prisutnosti s velikim brojem brodova i na podršci.

Slika 3. Posjet učenika školskom brodu u izgradnji

4. Udruga

Predloženi *Trajni odbor* nije se osnovao sljedećih pet godina te nije ni u što prerastao. A tko zna kako bi se stvari bile odvijale, da se na horizontu nije pojavila donacija koja je mogla (a tako je i bilo) trajno riješiti našu najveću investiciju, to jest školski brod. Naime, od samoga početka među utemeljiteljima, i kasnije članovima, jedna se struja zalagala za to da se poštuje (i koristi) institucionalni okvir i da se sve radi unutar takvoga okvira, ma kako tijesan bio, a druga da se radi entuzijastički, bez ikakva formalnog okvira. Bilo kako bilo, kada se trebala uplatiti donacija, mi nismo imali žiro-računa, jer formalno-pravno nismo ni postojali. Trebalo je žurno formalizirati naš status, a to je u tom trenutku značilo osnovati građansku udrugu. Izradili smo program i statut, organizirali osnivačku skupštinu, izabrali tijela Udruge, odredili ovlaštene potpisnike, izabrali ime, dobili pečat i žiro-račun. Odredili smo da će se udruga zvati (punim imenom) *Latinsko idro - udruga za promicanje vrijednosti drvenog broda i tradicionalnih načina plovidbe*, skraćeno: *Latinsko idro*.

5. Gajeta *Kurnatarica*

Sad se moglo pristupiti gradnji broda. Najprije je trebao odrediti kakav brod hoćemo. Odlučili smo se odmah za gajetu, što s obzirom na sve okolnosti, i činjenicu da je gajeta reprezentativni povijesni brod šibensko-zadarskog, a osobito murtersko-betinskog akvatorija, nije bilo previše teško. Također smo odlučili da će to biti manja gajeta (cca 6,50 m), potpuno opremljena i bez motora te da će se zvati *Kurnatarica*.

Motor nismo ni predviđjeli, namjerno smo odustali, iako u tom trenutku realno nismo imali novaca. No, jače od toga je bilo naše svjesno inzistiranje na tomu da napravimo tradicionalni *brod na idra*. Pokazalo se kasnije da je nepostojanje motora u transferima na druge lokacije, na gostovanja i na druge manifestacije na Jadranu i izvan njega toliko kompliciralo i kompromitiralo naša sudjelovanja, da je nakon 2012. donesena odluka da se ipak ugradi motor. Objektivno gledano, sve što se moglo naučiti o jedrenju i veslanju bez motora, moglo se i s motorom. S druge strane, sve gajete i svi leuti u tom su trenutku već imali motore, što je za naš brod stvaralo samo probleme, s obzirom na to da smo iz perspektive drugih sudionika u regatama bili u prednosti. A to je stvaralo nepotreban nemir, ponekad teške riječi, i na koncu - bar kada je riječ o našoj regati - razvrstavanje svih gajeta i kaića u dvije polazne kategorije: jednu s motorom i drugu bez motora.

Što se same gradnje tiče, nakon raspisana natječaja, gradnja broda povjerena je najboljem ponuđaču - *škveru Marin* iz Betine. Još ranije, prije raspisa natječaja, bila je formirana komisija za izbor tipa broda, a ta ista komisija kasnije je nadzirala gradnju. Za vrijeme gradnje napravljena je fotodokumentacija i održano nekoliko radionica sa školskom djecom na licu mjesta, u *škveru*. Brod je porinut 2007. godine uz nazočnost sponzora, članova Udruge i brojnih znatiželjnika.

Slika 4. Porinuće Kurnatarice

6. Škola brodograditelja u drvu - neostvarena želja

Dva od tri temeljna cilja ostvarena su relativno brzo. Odgovor pomorskog duha, koji je preživio u sjećanju i osjećajima, iako se već dugo prakticirao na nov način, bio je izvanredan, a školski brod, gajetu *Kurnataricu*, izgradili smo također brzo. Treći veliki programski cilj bila je obnova rada obrtničke brodograditeljske škole (ŠUP-a). Tu stvari nisu išle jednostavno, a vjerojatno više neće ići nikako, ne osjete li

lokalne zajednice s otoka Murtera i susjednih naselja potrebu za takvim programom. Državne institucije nisu se iskazale, što nije čudno u zemlji gdje se pripadnost moru i Mediteranu iskazuje samo duljinom obale, brojanjem otoka i turističkih noćenja. U tri smo navrata tražili od Ministarstva obrazovanja da se na Jadranu uspostavi program jedne takve škole/centra. Razumije se - osuvremenjen i prilagođen novim potrebama. Čak smo u prvom pokušaju sami izradili prijedlog programa, ali odgovora nije bilo. U zadnjem (trećem) pokušaju Županija je iskazala stanoviti interes, no meandri obrazovne administracije toliko su isprepleteni, da se njima nije moglo ni ploviti, a kamo li doći do cilja. Za one koji ne znaju, podsjetili bismo da je brodograditeljska obrtnička škola postojala u Murteru sve do 1965., i da je uz praksu na betinskom *škeru* formirala stotine kalafata, stolara, mehaničara i bravara.

7. Kuća *Latinskog idra*

Udruga je dugi niz godina djelovala „na otvorenom“, bez prostora za svoje elementarne potrebe. U Murteru, na glavnom trgu (Rudina/Škver) uz more, ispred Stare rive i Velikoga mula na kojemu se odvija većina događaja vezanih uz program *Dana Latinskog idra*, postoji kuća simboličnog imena - *Stranžica*. Kuća je u crkvenom vlasništvu, ali je uvijek bila na raspolaganju mjestu i u funkciji njegovih potreba: Čitaonica, Turistički ured, Kapetanija, lokalni radio... Udruga je smatrala da bi *Stranžica*, kada se konačno oslobodila svih funkcija, mogla biti idealan prostor za potrebe i provedbu programa Udruge, tim više što je bila na savršenoj lokaciji. Tražili smo to od crkvenih vlasti, ali naše molbe nisu bile uslišane. Miris novca ima neodoljivu moć, ma o kome se radilo! Zato je konačna odluka predstavnika Crkve bila da se *Stranžica* da u najam, a zatim pretvori u (atraktivan) ugostiteljski objekt, a nama je tada, 2019., Crkva unajmila (na ugovor od deset godina) jednu drugu, malu kuću, po površini i lokaciji neprimjerenu našim potrebama. Tu smo kuću uz velike financijske napore renovirali „našim“ sredstvima, kreditima, i uz pomoć europskih fondova i 2023. priveli svrsi.

8. Murterini i Betinjani

Iako je sama inicijativa za pokretanje regate i osnivanje Udruge krenula iz Murtera, nikada se nije postavljalo pitanje koje je mjesto Betine i Betinjana u našoj Udruzi. Utemeljitelji su od prvoga dana bili stajališta da je riječ o jedinstvenom prostoru pomorske kulture, u kojemu svako mjesto ima svoje komplementarne posebitosti. Međutim, da bi se to stanje i formaliziralo, Statutom se odredilo da tri od devet članova Upravnog odbora moraju biti iz Betine, a jedan od te trojice potpredsjednik Udruge. U Statutu je također, uz puno ime Udruge, navedeno i sjedište: Murter-Betina. Nakon osnivanja udruge *Betinska gajeta 1740*, tih odredbi više nema. Naime, mnogi članovi naše Udruge našli su se duboko povrijeđeni ignorantskim stavom utemeljitelja *Betinske gajete* prema našoj udruzi (Skračić, 2022: 47-71), pa

su zato tražili, a to je Skupština prihvatila, da se dvije spomenute odredbe (Betinjani - članovi Upravnog odbora i sjedište Udruge) izbrišu iz noveliranog statuta.

Međutim, ta činjenica nije narušila suradnju, osobito među najutjecajnijim članovima obiju udruga i njihovim rukovodstvima. Svi programi koji su se do tada zajednički izvodili, nastavili su se izvoditi i dalje, a tako je i danas (zajednički nastupi na drugim manifestacijama, sudjelovanje u regatama, korištenje muzejskih usluga i prostora...). Viši cilj - rad na afirmaciji maritimne baštine - neutralizirao je sitne razmirice koje su bile očekivane, ali isto tako i prevladane. To je uvijek slučaj kada se nastupa u dobroj vjeri i za opće dobro. Konačni cilj betinske udruge i Betinjana bio je osnivanje *Muzeja betinske drvene brodogradnje* i zajedno s njim *Muzeja na otvorenom* u betinskom *portu*. I u tome su uspjeli 2015. godine. Svi su naši članovi, u mjeri u kojoj je to bilo do njih i koliko ih se pitalo, bili na raspolaganju pokretačima inicijative.

9. Afirmacija maritimne baštine

Još prije nego je sagrađena *Kurnatarica*, naša manifestacija počela je dobivati današnje oblike. No, ono što se čini najvažnijim i u čemu će *Latinsko idro* u budućnosti vjerojatno imati svoje mjesto u pomorskoj memoriji Jadrana, obnova je plovidbe latinskim jedrom na velikom dijelu Jadrana. Mnogi nasljednici drvenih brodova poželjeli su da u svojim sredinama pokrenu manifestacije i udruge slične programske orijentacije.¹² Istina je da su i prije nas postojali ozbiljni pojedinci koji su mnogo učinili za afirmaciju jadranskoga povijesnog broda.¹³ No nitko do danas nije, po procjenama mnogih, dao takav zamah općem interesu za obnovu plovidbe i svega što je prati, kao *Latinsko idro*. Ni jedna slična manifestacija na Jadranu - s izuzetkom neretvanskoga *Maratona lađa* - ne okuplja toliki broj sudionika na jednom mjestu.¹⁴ Dovoljno je u *Danima Latinskog idra* biti u Murteru, pa da se u to uvjerimo.¹⁵ Broj

¹² Nakon naše prve regate (1998., prije nego je formaliziran status udruge pod imenom *Latinsko idro*), pokrenute su u okruženju mnoge regate i osnovane udruge istog ili sličnog profila.

¹³ Najvažniji predstavnik nove orijentacije prema baštini svakako je bila komiška udruga *Ars halieutica* te njezini eminentni predstavnici Joško Božanić i Velimir Salamon. Nastala u prostoru velike plovidbene i ribarske tradicije nije, unatoč golemom doprinosu za afirmaciju hrvatske pomorske baštine, bitno utjecala i na njezinu popularizaciju.

¹⁴ Treba reći da *Maraton lađa* gotovo u svemu odudara od svih drugih tradicionalnih manifestacija, što mu međutim ne oduzima pečat izvornosti i specifične tradicionalne plovidbe: regata je isključivo veslačka s brodovima sagrađenim za tu svrhu; svi su brodovi jednakih dimenzija i s istim brojem veslača; natjecanje u principu ne ovisi o snazi i smjeru vjetrova; zbog prirode riječnih obala, omogućen je pristup velikom broju promatrača. Konačno, po broju brodova koji sudjeluju u natjecanju, *Maraton* je daleko iza *Latinskog idra* i brojnih drugih dominantno etnoloških regata.

¹⁵ Takvoj afirmaciji Murtera bez sumnje su pridonijele i neke objektivne činjenice. Prva je geografska položnost mjesta, točnije središnji položaj na jadranskoj obali; druga je najveći broj drvenih brodova i danas u upotrebi na jednom mjestu (oko 250), koji su plovili latinskim jedrima, i treća - sretan odabir termina (konac rujna, kad počne jenjavati turistička groznica).

sudionika u regati, domaćih i gostiju, o tome najjasnije svjedoči. Onaj požar, koji smo spomenuli na početku, zahvatio je najprije susjede, da bi se razbuktao po čitavom Jadranu.

I više od toga. Sa svom odgovornošću možemo tvrditi da je i u inozemstvu, onom inozemstvu koje drži do svoje pomorske baštine, *Latinsko idro* više na cijeni nego u svom mjestu rođenja. Provjerili smo to i u inozemstvu, i na licu mjesta u Murteru, kada su nam dolazili gosti iz mediteranskih zemalja s *idračkom* tradicijom. U najprestižnijem časopisu na svijetu za tradicionalnu pomorsku baštinu, *Chasse-marée*, u dva su navrata objavljeni veliki prilozi o *Latinskom idru*.¹⁶ U tom kontekstu željeli bismo također spomenuti da smo s našim brodom sudjelovali na najvećim festivalima mora i pomorske kulture, kao što su Venecija (2005.), Brest (2008.), Morbihan (2015.) i Sète (2016.), a mnoge smo pozive morali odbiti, što zbog velikih transportnih troškova zbog nepostojanja vlastite operative za transport, što zbog pomanjkanja ljudi za formiranje posada.¹⁷ Naša je gajeta do danas sudjelovala u gotovo svim regatama i manifestacijama na hrvatskom dijelu Jadrana, a virtualno, na internetu i u obliku predavanja i prezentacija, u mnogim mjestima diljem Hrvatske i Europe: u Zagrebu, Barceloni, Gandiji, Pisi, Brestu, Morbihanu, Sèteu i Parizu. Gostovali smo, ali samo kao posada bez broda (brod nam je osigurao domaćin) na regati u Stintinu (Sardinija).

10. Regate

10.1. *Idračke regate*

U zadnjem tjednu *Dana* održavaju se tri regate na jedra: *Malo latinsko idro* (dječja u kaićima), *Gaeta's cup* (sportska u gajetama) i konačno *Latinsko idro*, velika regata (leuti, gajete i kaići) - zaštitni znak manifestacije i njezin središnji događaj. Djeca jedre, kako je već kazano, u kaićima, u vjeri da će se putem njihova sudjelovanja očuvati tradicionalno jedrenje. Sportska regata *Gaeta's cup* reminiscencija je na naše prve regate i želja, osobito mlađih, da se provjere mogućnosti našega broda u jednom mogućem sportskom modelu natjecanja. *Latinsko idro* je glavna i najmasovnija regata. Održava se uvijek u nedjelju u isto vrijeme i s njom se, nakon memorijskoga gulaša na Velikom mulu i proglašavanja svih pobjednika, završava druženje s *latinskim idrom* u murterskoj izvedbi¹⁸. Broj sudionika posljednjih se godina ustalio između 70 i 80

¹⁶ Klement Jadrešić, 2006, *Latinsko idro - voiles latines en Croatie, Chasse-marée*; no. 186, str. 50. - 58; Sandrine Pierrefeu, 2015, *Croatie la mer patrie, Chasse-marée* no. 268, str. 16. - 28.

¹⁷ Moramo priznati da smo, unatoč pozivima, sve manje prisutni u inozemstvu. Veliki troškovi, osobito uređenje *Kuće Latinskog idra* te skroman proračun Udruge glavni su razlog odustajanja. A ima i drugih razloga.

¹⁸ Nastojimo da gulaš bude od *kurnaske* bravetine. To nam ne uspijeva uvijek. Ipak, ponekad uspije. Jedan naš član povjerio je Udruzi na brigu i korištenje svoje stado na otoku Kameni Žakan. Kako briga za kornatske ovce ne zahtijeva veći napor, nastojimo drugi dio obaveze (meso za naše potrebe) koristiti maksimalno.

brodova (godine 2023. najviše - 90). Najbrojniji sudionici su, logično, Murterini i Betinjani. Još od prvih regata naši su stalni gosti Hvarani, Rabljani, Dražani, Lovranci, Zlarinjani, Prvićani, Pašmanci, pa Rovinjski, Splitski, Komižani, Velolučani, i zadnjih godina još Nerezinski, Vrbovljani, Krčani, Jezerani i Tišnjani. Plovi se manje-više istim rutama, a one su na neki način i programski zadane. To je murtersko-betinski težački akvatorij. Pobjednicima se, po kategorijama, dodjeljuju nagrade za prvo, drugo i treće mjesto. Nagrade se dodjeljuju i svima koji su svojim trenutnim ili trajnim doprinosom zadužili Udrugu i pomagali joj u njezinim nastojanjima.

Ova je regata i druženje uz jednostavnu hranu bez sumnje najvidljiviji dio programa *Dana Latinskoga idra*. Ona je „zakonito dijete“ murterske plovidbene prošlosti. Regata je natjecateljska, a kako u njoj sudjeluju brodovi različitih tipova i veličina, neki s motorom (ovdje je važan vijak), a neki bez njega, pri razvrstavanju je stvoren veliki broj kategorija. Moglo bi se reći - nikada dovoljan da se ugodi svima. S obzirom na to da ne postoje dva ista drvena broda - kako kažu kalafati - znalo se u šali reći da bi trebalo onoliko kategorija koliko je i brodova. Iako je sudjelovanje u natjecanju najsnažniji motiv, ova regata je pokrenula nemjerljiv broj korisnih postupaka za očuvanje murterske, i ne samo murterske, plovidbene tradicije: napravljeno je ili potpuno obnovljeno mnogo brodova, gotovo sva jedra, bezbroj lantina i jarbola, nekoliko *timuna*, *soha* i vesala. Regata je, osim toga, afirmirala Murter kao nezaobilazno mjesto na karti tradicionalne plovidbe.

Međutim, sve ima i svoje naličje. Regata je krenula putem koji više nije jednostavno pratiti. Postupno, ali sigurno, sve se podređuje pobjedi: start podsjeća na *Formulu 1*; lantine su postajale sve duže, a površine jedara sve veće; pojedine posade su iskrcavale „nepotrebnu“ opremu da bi brod bio lakši; na startu su se ostavljali sidreni konopi i ugrožavali plovidbu drugih brodova; mnogi nisu željeli u svoj brod obične znatiželjnike... Briga za autentične materijale (*idrinu*, konope, *taje* i ostali *armiž*), a naročito za postupke u pripremanju broda za jedrenje (npr. *jarbulivanje*, *veživanje idra*, *imbroja*, *trcalora*) nestaje. Nije potrebno naglašavati da upravo u spomenutim znanjima i vještinama, a ne u natjecanju, leže temelji murterskoga plovidbenog identiteta, i ako njih ne sačuvamo, zauvijek ćemo zakopati našu pripadnost tradicionalnom brodu i moru. Organizatori imaju sve više teškoća u namirivanju sredstava za sve veći broj sudionika. Na sve ove pojave reagirale su i druge udruge (vidi niže).

10.2. Veslačke regate

Prva veslačka regata održava se na Malu Gospu (8. rujna) i s njom započinje manifestacija. Jedino je ova regata dio natjecateljske tradicije Murterina te bi upravo ona trebala biti autentični predstavnik naše pripadnosti brodu. Nažalost, nije tako. Za to ima mnogo razloga, ali najvažnijim se čine napuštanje veslanja i sve manje pojedinaca koji znaju veslati *alla veneziana*. Svemu treba pridodati da većina današnjih brodova ima samo dva vesla, uglavnom stara i *kunkulana*, a neki ni jedno.

U takvim okolnostima, za veslanje su zainteresirani samo stariji i oni koji imaju vesla, a njihov je broj svakim danom sve manji. Ipak, rastom broja udruga u okruženju i povećanjem broja članova (veslača i veslačica) dolazi do stanovite revitalizacije i povećanja interesa. Naša udruga još uvijek uspijeva organizirati *Malu veslačku regatu* (djeca), a od 2018. i jednu veliku pod nazivom *Didovin veslun*. U početku je ova potonja bila zamišljena kao natjecanje između četiri otočna naselja (Murter, Betina, Tisno i Jezera), no kako je interes rastao, otvorili smo je i prema susjedima. Jedino ograničenje koje je ostalo na snazi jest da svako mjesto može predstavljati samo jedna posada. Osim spomenutih, održava se u *Danima* i jedna regata sa ženskom posadom.

Slika 5. Veslači – stara škola

11. Gastronomija

Unutar Udruge organizirala se jaka družina koja brine o *spizi*, a čine je naši stariji članovi, koji su istodobno najbolji veslači, *idrači*, a često i pjevači. Njihova ljubav prema pripremanju hrane i služenju nema granica. Čini nam se da je njihov jednostavni gastronomski program najbolje prepoznata komponenta *Dana Latinskog idra*. Naš najbolji proizvod - kako se to danas voli reći! U legendu polako ulazi *kurnaski gulaš*, nakon regate u nedjelju. U šali smo predlagali kako bi trebalo napraviti još jednu novelu statuta Udruge, i promijeniti joj ime u *Latinsko idro - udruga za promicanje vrijednosti drvenog broda i kurnaskoga gulaša*. To druženje s hranom i *bevandom* na otvorenom, uza same *prove od gajet* i na njima, ima neodoljivu privlačnost. Naši prijatelji iz drugih jadranskih središta i iz inozemstva bezbroj su puta to naglasili. Jede se i drugdje dobro, ali često u okolnostima i prostorima koji ne izazivaju takvu ugodu. I mi smo svugdje dobro jeli, i uvijek nas se gostilo s uvažavanjem, no čini nam

se (možda pretjerujemo) - nigdje kao na našem Mulu. Nigdje se na taj način hrana nije ujedinila s temeljnim programskim sadržajem. Do mjere da je i sama postala sadržajem.

Slika 6. Protagonisti kulinarske škole Latinskog idra

Od samoga početka vodili smo računa da program *Dana Latinskog idra* bude jednostavan i, dodali bismo, narodni. Jednostavan i svakome prihvatljiv. Svaka ekskluzivnost i svraćanje pozornosti na sebe umjesto na sadržaj teško prolazi, a u Murteru - rekli bismo - nikako. Težili smo zato da, na neki jednostavan način, svatko tko želi u njemu može sudjelovati. Prvi je uvjet bio da se glavni dijelovi manifestacije odigravaju u dane kada je najveći broj ljudi slobodan. To je jedan od razloga zbog kojega smo svjesno podlegli vikendizaciji i udaljili se od izvorne izvedbe regate na blagdan svetoga Mihovila (29. rujna). Odlučili smo da će se pučki, narodni, dio programa odvijati u subotu, a sama regata u nedjelju. U subotu, dakle, *marenda* na Staroj rivi i Velikomulu za svih (sudionike, mještane i goste), jednostavna i jeftina: pečene srdele, vino i *friški* kruh. Gastronomska grupa Udruge do te je mjere uvježbana i efikasna u pripremi i distribuciji hrane, da čak i oni koji svemu prigovaraju, nemaju što reći. Uz *marendu* smo malo - pomalo krenuli s jednostavnim etnološkim programom, kako se ne bi izgubila nit vodilja naše manifestacije, tj. stalno podsjećanje na ono što čini naš ukupni identitet kad je riječ o moru i brodu. Počeli smo s *tučenjem mrte* na Staroj rivi, a potom smo, godinu za godinom, otvarali nove teme: *tanganje* i *rastiranje mriž*, demonstracija lova šabatom, *pletanje vrš*, prezentacija i demonstracija lova *migavicom*... Osobito važan element jutarnjeg programa bio je - i za sada se još uvijek drži - *armiživanje broda*. To je natjecanje među sudionicima (koji žele) u vještini pripreme broda za jedrenje (*veživanja idra*, *imbrojevi*, *svih ostalih*

konopov i razvijanje idra). Prethodno formirana Komisija od tri člana odlučuje o pobjedniku, a pobjednik je onaj koji u najkraćem vremenu najurednije *armiža brod za idriti*. Bogata nagrada za pobjednike primjerena je trenutku: pršut, *peča sira* i *damjana vina*.

Subotnji program, u kojemu sudjeluju svi koji žele, nastavlja se rano poslije podne plovidbom prema Betini. Na betinskoj rivi, ispred Starog mlina, ponovno je okupljanje uz *spizu*, *bevandu* i pjesmu. Poslijepodne je na jelovniku meso s roštilja. Od 2018. u gastronomski program uključila se i lokalna udruga *Bakarice*, koja u zadnjem tjednu *Dana* priprema večeru na otvorenom za sve sudionike uz minimalnu naknadu. U gotovo izvornom ambijentu etnoloških predmeta i postupaka, pripremaju se starinska jela od suhe ribe (pasovina, suhe tabinje i suhe hobotnice) te od sušenih mahunarki (čičvarda, bob, bigule...).

12. Edukacija

Na samom početku djelovanja, jedan od naših najvažnijih ciljeva bila je upravo edukacija. No, kako je vrijeme odmicalo, pokazalo se da je to jedan od najsloženijih zadataka te da rezultati nisu, a vjerojatno neće biti ni ubuduće, na razini očekivanja. Najteže je s djecom! Kod njih je općenito došlo do potpunog prekida u kontinuitetu. Samo ona djeca koja dolaze iz obitelji gdje se s brodom još uvijek na ovaj ili onaj način živi, i ona koje roditelji upućuju na vrijednosti mora i broda, pokazuju određeno zanimanje. Zbog toga je, prema našem mišljenju, najvažnije bilo krenuti prema najmlađima, pa smo tako i postupili. S jedne strane kroz edukaciju o vještinama za plovidbu (veslanje i jedrenje), a s druge kroz usputne programe vezane uz brod i plovidbu. Što se prvoga dijela tiče, već godinama djeluje *Ljetna škola* jedrenja latinskim jedrom. Školu vode naši članovi, prije svih entuzijasti koji imaju na raspolaganju više slobodna vremena, najčešće umirovljenici. Fluktuacija u broju polaznika je velika, budući da djeca, uz ostalo, u velikoj mjeri ovise o rasporedu slobodnog vremena unutar svojih obitelji. Neka vrsta produžetka takve edukacije su dvije dječje regate u zadnjem tjednu *Dana* - jedna veslačka, a druga *idračka*, pod nazivom *Malo latinsko idro*. Regate se održavaju u najmanjim brodovima na našoj skali - u kaićima.

Drugi dio dječjeg programa i rada odnosi se na radionice s djecom vrtićke dobi, najčešće u samom središtu mjesta. Radionice vode naše članice, odgajateljice i učiteljice. Po završetku, radovi se prezentiraju javnosti. Osim toga, obično se pred regatu u školi pišu sastavci na temu broda i jedra. Najbolji od tih radova objavljuje se u *Murterskom godišnjaku*. Sa školskom djecom, obično s osmim razredom, organiziramo jednodnevni posjet Kornatima i crkvi u Tarcu. Razmišljamo i o drugim pristupima, metodološki i tehnološki primjerenijim vremenu u kojemu živimo. No, za sada za to jednostavno nemamo snage. Primjeri dobre prakse za tako nešto su digitalni programi u *Muzeju drvene brodogradnje* u Betini, *Kući od mora* u Mošćeničkoj Dragi, *Kući o batani* u Rovinju i drugdje.

13. Prateći programi

13.1. Vjerski pohodi

Nakon stalnog traženja i programskih i izvedbenih sadržaja i dugogodišnjeg balansiranja između naših mogućnosti i želja, rad Udruge u posljednjih desetak godina uglavnom se svodi na organiziranje *Dana Latinskog idra* i na pohode našim brodovima domaćim i stranim manifestacijama posvećenima pomorskoj kulturi. Među tim pohodima svakako treba izdvojiti jedan od prije dvadeset godina. Bilo je to prilikom dolaska pape Ivana Pavla II. u Zadar 2003. godine. Mi smo ga dočekali s petnaest brodova, usidreni u Kanalu pred Forumom. Najintrigantniji dio ove priče sastoji se u tomu što je i pozornica, priređena za doček Svetoga Oca, bila (doslovno) u sjeni latinskog *idra* vezanog na lantinu iznad pozornice/oltara - autorski rad našeg člana, akademika Nikole Bašića, a u izvedbi naših članova - kalafata i jedrara.

Slika 7. Papin oltar u Zadru pod latinskim jedrom

Od prve godine, kada se čitav program odvijao u jednom popodnevju, stigli smo do današnje strukture programa, kojoj ni jedan tjedan više nije bio dovoljan, pa smo ga rasporedili na nekoliko tjedana i nazvali *Dani Latinskog idra*. Sve teme i izvedbe

grupirane su unutar vremenskog okvira od Male Gospe (8. rujna) do zadnje nedjelje rujna ili prve listopada, zavisno o tome kako pada blagdan svetoga Mihovila. Sveti Mihovil je murterski *patron* i ova regata organizirala se njemu u čast, pa se u početku i zvala njegovim imenom.

Danas je stanje otprilike ovakvo: jedna grupa sadržaja okupljena je oko kršćanskih blagdana i pohoda prekomorskim svetištima u Kornatima, koji su dio pomorske i kršćanske tradicije mjesta. Sami *Dani* započinju na Malu Gospu veslačkom regatom. Unazad desetak godina dovršena je crkva na Žutu, koja se s prekidima gradila jedno stoljeće. Kako njezin titular, *Uznesenje Svetoga Križa*, pada usred *Dana Latinskog idra* (14. rujna), to Udruga svake godine organizira pohod brodovima Žutu i crkvi na Grbi. Večer prije svi brodovi i svi koji se zateknu na Žutu gosti su Udruge u jednom od žutskih *porata* s ugostiteljskim sadržajima, gdje se organizira druženje s večerom i malim programom, koji se uglavnom svodi na priče i anegdote iz plovidbe i kornatskoga života. Ovakva druženja Udruga je organizirala i prije posvećenja crkve na Grbi (2011.), po kornatskim *portima* Donjega Kurnata, a od tada najčešće na Žutu.

Treći blagdan kojemu Udruga posvećuje iznimnu pozornost je blagdan Pohoda Marijina Elizabeti, odnosno Gospe Petrovčića, a danas najčešće Gospe o' Tarca¹⁹. Gospu o' Tarca Kurnatari doživljavaju kao svoju zaštitnicu. To je najstarija crkva u arhipelagu, a po njoj se on nekada i zvao - *Insulae Sanctae Mariae*. Blagdan se donedavno slavio 2. srpnja (odnosno kasnije, i danas u prvoj nedjelji srpnja). Odnedavno je Katolička crkva promijenila svoj kalendar i blagdan „preselila“ na 31. svibnja. Kako je Gospe o' Tarca u međuvremenu postala pučko, a ne više samo kornatsko hodočašće te kako također pada u ljeto, sama Udruga ne mobilizira posebno svoje članove, budući da su mnogi od njih taj dan u Kornatima po različitim osnovama. Zbog toga je još Željko Jerat inicirao da svake godine organizira izlet s učenicima osmoga razreda osnovne škole na Gospin blagdan po novom kalendaru (31. svibnja). Cilj je izleta da se mlade senzibilizira za povijest arhipelaga, a lokalitet na kojemu se nalazi crkvice najvažnije je mjesto kornatske povijesti. Nakon glagoljaške mise, netko od upućenih približi djeci vrijeme i prostor u kojemu su ove građevine nastale, i koja je njihova važnost za kornatsku i nacionalnu povijest.

13.2. Predavanja

Popularno-znanstveni okvir manifestacije obilježen je nizom predavanja koja se odnose na brod i našu svekoliku, i ne samo *idračku*, baštinu. Do sada su u tom dijelu programa sudjelovali mnogi ozbiljni znanstvenici i popularizatori pomorske

¹⁹ Ova se crkva ne smije zamjenjivati s onom na Piškeri. Nju Kurnatari ne doživljavaju kao svoju, jer ona to zapravo i nije. Crkvu su u XVI. stoljeću podigli saljski ribari za svoje potrebe, a ona je i danas pod jurisdikcijom Zadarske nadbiskupije. Kurnatari kao svoju doživljavaju samo crkvu u Tarcu, koju su podigli prvi *kurnaski* pastiri i težaci na ruševinama bazilike iz VI. st. Ova crkvice je pod jurisdikcijom Šibenske biskupije.

kulture na Jadranu, njegovom hrvatskom i talijanskom dijelu, a podnose se izvještaji i saznanja s drugih obala na kojima je plovio naš brod i naše posade. Svake godine održe se najmanje dva predavanja. U programu je do sada sudjelovalo osam gostiju iz Italije i Španjolske (Katalonije), Francuske i Norveške, a broj domaćih predavača bio je znatno veći. Ovaj znanstveno-kulturni okvir prate izložbe, najmanje jedna svake godine. Do sada su izlagali naši eminentni maketari, fotografi i slikari.

13.3. Pjevanje

Obnova pjevanja započela je i prije obnove plovidbe na jedra. Danas Murter ima, zahvaljujući golemom naporu pojedinaca, vjerojatno najopsežniju u note stavljenu monografiju glagoljaških napjeva (Špralja, 2011). Do prije nekoliko godina intenzitet rada bio je koncentriran u okviru programa *Slovo Rogovsko*. Danas se, međutim, održava samim pjevanjem. Dok traju *Dani Latinskog idra* održava se i pjevana misa na crkvenoslavenskom za pokojne članove Udruge (crkva svetoga Roka). Mnogi *pučki pivači* ujedno su i aktivni članovi Udruge. U prvim *Danima* u programu su još aktivno sudjelovali *Zbor svetoga Mihovila* i klapa *Mela*. Održavala se i godišnja smotra klapa pod nazivom *Susret klapa pod latinskim idrom*. Pjevanje i glagoljaško pjevanje jedna je od bitnih sastavnica murterskog identiteta. Zato je dio programa *Dana Latinskog idra* posvećen glazbenim izvedbama od neprocjenjive važnosti. No, čini se da taj pjevački zanos posustaje.

14. Nakon Željka

Slika 8. Predsjednik udruge Latinsko idro (1956.-2019.)

U travnju 2019. napustio nas je naš najodaniji član, jedan od utemeljitelja Udruge i njezin najvažniji promotor (Skračić, 2022: 47-70). Pokazalo se odmah nakon prvih regata u Murteru da se njegov „plan“ obnove i afirmacije pomorske baštine nije odnosio samo na Murter. U taj se plan uključio, u samo nekoliko godina, čitav Jadran koji je nekada plovio latinskim jedrom. I ne samo taj, već i onaj koji je plovio oglavnim jedrima (Vuletić, 2017: 135-149). Željko je na taj „pothvat“ bio pripremljen od djetinjstva. Trajna prisutnost u brodu i na moru, predanost poslovima na moru i s morem, nevjerojatna energija i entuzijazam te neupitna iskrenost i velikodušnost nadrasli su vrlo brzo murterske i nacionalne okvire. Na neki bizaran način, on sam bio je pomorska kultura u interpretaciji *Latinskog idra*. Nehotice je zapalio požar, koji se kasnije razbuktao. Potiho i prešutno, nastao je pokret koji bi se bez straha mogao zvati njegovim imenom. Željkov pretužan ispraćaj na murterskom groblju 24. travnja 2019. svjedočio je sam za sebe o mjestu koje je zauzeo u dušama ljudi od mora. I ne samo njih.

Slika 9. Posljednji pozdrav Predsjedniku

Htjeli smo Željkovo mjesto u nastajanju i provedbi ovoga zanosa obilježiti nečim snažnim, nečim što će ga trajno držati uz nas.²⁰ Pomislili smo na uspostavu nacionalne nagrade za čuvare maritimne baštine s njegovim imenom. Nakon duge analize i konzultacija s drugim udrugama te nakon šutnje Ministarstva kulture, kojemu smo se

²⁰ Na nekim portalima pojavila se kritika da Udruga ne čini dovoljno za očuvanje sjećanja na Željka. Zanimljivo je da je riječ o ljudima koji su uživali u Željkovoj velikodušnosti dok je bio živ. Pozivamo stoga njih i sve koji žele dodatno osvijetliti Željkovo djelo da to učine, ili da se jave sa svojim prijedlozima. Mi činimo što možemo.

obratili s našim prijedlogom, odlučili smo da ćemo od karaktera nacionalne nagrade privremeno odustati, ali ne i od nagrade kao takve. Nagradu naše Udruge, pod nazivom *Matrikula čuvara hrvatske maritimne baštine - Željko Jerat Cum*, utemeljili smo 2022. godine. Nagrada se sastoji od simboličkog i materijalnog dijela. Simbolički je dizajnirao naš član, akademik Nikola Bašić, a fizički ga oblikovao predsjednik udruge *Kanata*, maketar i pomorski kapetan Tomislav Tičić. Materijalni iznos nagrade je 1.330 eura. Žiri za izbor nositelja nagrade sastavljen je od sedam članova, zaslužnih aktivista u polju maritimne kulture sa svih strana Jadrana, a na čelu mu je predsjednik udruge *Latinsko idro*. Dosadašnji dobitnici su: Vladimir Skračić (2022.), Velimir Salamon (2023.) i Joško Božanić (2024.).

Obećali smo još na komemoraciji da ćemo u sjećanje na našeg dotadašnjeg predsjednika prirediti opsežnu monografiju o njemu i njegovom maritimnom kurikulumu. To smo 2023. konačno i učinili. Objavili smo knjigu pod naslovom *Željko Jerat - Cum: More, more i opet more* (Latinsko idro, Murter, 2022., 316 str.). Monografija je koncipirana tako da je svatko tko je želio mogao sudjelovati u njezinu nastajanju. Mnogi su pristali: obitelj, novinari, fotografi, prijatelji, članovi naše udruge, najbliži suradnici i brojni članovi sestrinskih udruga. I ne samo s Jadrana. Monografija je obogaćena velikim brojem fotografija sudionika u našim manifestacijama, a još uvijek je dostupna na adresi Udruge.

Mnogi su se bojali da nakon Željkove smrti ništa neće biti kako je bilo ranije. U neku ruku, imali su i pravo. Nestalo je njegova sveprisutnoga glasa u *portu*, njegove dinamike, energije i odlučnosti. Zavladao je neki neprirodni mir. Čekalo se! No, mi koji smo s njim od početka brinuli o Udruzi i koji smo u tom trenutku shvatili koliko je važno, upravo zbog uspomene na Željka, održati kontinuitet njezina djelovanja, nismo smjeli odustati. Pravili smo se na neki način kao da se ništa nije dogodilo. Smatrali smo da Željko i njegov brod imenom *Latinsko idro* mora ploviti dalje, da taj brod, za kojega smo ustvrdili da smo mi sami, ne može ostati vezan u *mulu*. Organizirali smo izbornu skupštinu Udruge te izabrali novoga predsjednika i novi Upravni odbor. Nije bilo iznenađenja! Opet je na neki način sve bilo pripremljeno logikom rada za opće dobro. Novi predsjednik, odgojen u istom ambijentu i s istim preferencijama kao i prethodni, uzeo je *timun* u ruku i *zaveza* provjerenom rutom i s jednakom odlučnošću. Sa stanovitom zebljom očekivali smo *Dane Latinskoga idra* te 2019. godine. Odlučili smo ranije da program za početak nećemo mijenjati ni u jednom segmentu. Jedina dopuna bio je neki oblik komemorativnoga sastanka, na kojem su sudionici iznosili svoja sjećanja na Željka i druženje s njim. Nakon toga program je tekao kao da se ništa nije dogodilo. Kralj je umro. Živio kralj! U regati su sudjelovala 84 broda. I odaziv i atmosfera bili su veličanstveni, dostojni Željkova spomena.

Toga istoga ljeta 2019. godine, još prije regate, na zasjedanju AAAM-a, *Asocijacije pomorskih muzeja Mediterana* u Betini, Udruga je primljena u Asocijaciju kao pridruženi član. Impresivne su bile ovacije sudionika nakon izlaganja posvećena Željku, iako je bila riječ o delegatima s raznih obala Mediterana. Željko, međutim, nigdje nije bio stranac, iako je počivao na susjednom groblju.

Držeći se svih uputa nadležnih službi, uspješno smo održali glavnu regatu i dio programa za vrijeme COVID-a 2020. godine. I odaziv je bio značajan. Uključili smo se potom u LAGUR *Galeb* - Tribunj i izradili, nakon raspisana natječaja, novi vizualni identitet Udruge, u kojemu se ističe tradicionalno obilježje svečane ženske nošnje. Riječ je o šudarima, dizajniranim maramama za glavu murterskih žena koje su, za razliku od mnogih na Jadranu, bile punopravni članovi posada *kurnaskoga broda*. Osim toga, šareni *šudari* bili su mjesni ukras za velike blagdane i svečane prilike, a *Dani Latinskog idra* postali su jedna od njih.

Još dok se plamen nije bio potpuno razbuktao, pokrenuli smo u dva navrata, jednom u *Dane Latinskoga idra* i jednom za vrijeme nautičkoga sajma u Zagrebu, razgovore o kalendaru manifestacija i jedinstvenim pravilima za sudjelovanje u njima. Prvi pokušaji bili su neuspješni. Međutim, nakon što su prijatelji s Kvarnera pokrenuli i ostvarili svoju *Koordinaciju* za sjeverni Jadran, pokušali smo i mi ponovno, i zahvaljujući iznimnim naporima pojedinaca, u tomu uspjeti. Napravljen je novi kalendar za sve udruge iz zadarsko-šibenskoga akvatorija i potvrđen Pravilnik. Pravilnikom se uz kalendar, opća načela o organizaciji i vođenje regata uređuju jedinstveni elementi opreme za sve sudionike svih regata u kojima se natječu članice Koordinacije. Ona se u prvom redu odnose na dužinu lantine i dužinu jedra po lantini (1,6 dužine broda), dužinu jedra po brodu (od *provenoga* do *krmenoga mankula* po dijagonali), obliku jedra (po donjem i zadnjem porubu ravno ili *uideno*), materijalima za konope i jedro (preporučuju se prirodni materijali), a *here/ferse od jedra* okomite.

15. Zaključak

Udruga *Latinsko idro* nije ostvarila sve svoje ciljeve, i kako to često biva - neke možda nikada neće ni ostvariti. Osim toga, zbog protoka vremena i novog općedruštvenog i maritimnog okruženja, mnoge će ciljeve valjati prilagoditi novom vremenu i novom okruženju. S jedne strane, sve prisutnija svijest o čuvanju nematerijalne baštine rezultira sve većim brojem zainteresiranih pojedinaca, udruga i manifestacija, a s druge, sve veći broj zainteresiranih usmjeren je prema većoj vidljivosti i prisutnosti u javnom prostoru (mediji, regate, novi brodovi, nova jedra, nova oprema), a sve manje prema nematerijalnoj, „nevidljivoj baštini“ (obnova starih znanja i vještina u plovidbi jedrima i na vesla; opremanje broda i upravljanje njime). Tome je najviše pridonio natjecateljski duh i pobjednički mentalitet, koji se kod novih generacija razvio do neslučenih razmjera, ponekad i na štetu čuvanja baštine u koju se svi zaklinju.

Udruga *Latinsko idro* od svoje je prve regate stavila u program i jedno i drugo. Osobito smo bili svjesni opasnosti od nestajanja nematerijalne baštine za čije smo očuvanje, u trenutku osnivanja Udruge, imali najbolje uvjete²¹. Kako su, međutim, stari

²¹ Vrlo su ganutljiva sjećanja na prve regate, kada su nam naši stari *idrači* - tada prosječno stariji od sedamdeset godina - pomagali u *jarbulivanju* broda, stavljanju *pekje* na lantinu, vezivanju *idra* i

po prirodi stvari odlazili, a mladi dolazili, i to u velikom broju, naše polazne zamisli pod takvim pritiskom jednostavno nismo mogli pratiti. Interes je prebrzo nadrastao sva očekivanja, i amaterski okvir u kojemu smo djelovali i danas djelujemo, postao je pretijesan za inoviranje. Trebalo je održati kontinuitet i sačuvati rastući interes. Veliki broj posada, i općenito sudionika, a sada još i turista, stavljao je, a stavlja i danas, organizatore na velike muke, prije svih ostalih Upravu te samo zahvaljujući golemom entuzijazmu i požrtvovnosti naših najvjernijih članova uspijevamo držati korak. Nastavi li se ovaj trend, u budućnosti će se morati uspostaviti neka vrsta profesionalizacije.

Drugo veliko pitanje je modernizacija, koju nije lako pratiti. Ovako razgranat i masovan program traži nove ljude, ljude upućene u suvremene načine komuniciranja i apliciranja na raznolike fondove. Amaterski okvir, iako presudan i najvažniji, teško će u budućnosti namicati sredstva i pratiti sve mogućnosti koje će se u perspektivi otvarati, iako će naš temeljni model funkcioniranja i dalje ostati - da ponovimo - narodni. On se do sada pokazao jednostavnim, iskrenim i vjerodostojnim. Naši članovi, naši mještani i naši gosti to prepoznaju i na tome su nam - često to ističu - zahvalni. No, nema nikakve kontradikcije u tome da to sačuvamo i da se istodobno „moderniziramo“. U tome ćemo nastojati, prije svega uključivanjem novih snaga, mladih i pripremljenih za suvremene načine djelovanja. A to već i danas činimo.

Slika 10. Nakon starta

podvezivanju *trcalora*. Bili su nam zahvalni, ponajprije zato što i mi to volimo, ali još više zato što smo im dali priliku da pokažu da ono što oni znaju nije beskorisno i da to znanje, u biti, ne posjeduje više nitko osim njih.

Dani Latinskoga idra postali su, kako u Murteru tako i u okruženju, prvorazredno mjesto okupljanja i ugođe, mjesto slavljenja i afirmacije tradicionalne pomorske kulture. Nije možda na nama da o tome sudimo, ali se čini da je tako. U trenutku kad jadranska obala stenje pod teretom nebrige za javno dobro, mislimo da je to dobar znak. I zato potičemo svih na svim jadranskim točkama da nastave borbu za pravi, autentični Jadran, a ne za njegove surrogate.

Literatura

- Filipi, Goran (1997): *Betinska brodogradnja - etimologijski rječnik pučkoga nazivlja*, Županijski muzej u Šibeniku, Šibenik
- Juraga, Ivo (2021): *Murter iz pera Iva Jurage Nadova*, vlastita naklada, Murter
- Juran, Kristijan (2017): Dolazak korčulanskih kalafata na Murter, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, str. 73-103
- Panella, Giovanni (2017): Natjecanje kao podrška prijenosu znanja iz pomorske kulture: iskustvo latinskog jedra, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, Murter, str. 193-199
- Radić Rossi, Irena (2017): Najstariji prikazi jedrenja u Mediteranu i dosadašnje spoznaje o pojavi latinskog jedra, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, str. 37-73
- Skračić, Vladimir (2003): *Kurnaska gajeta - sveti brod*, Čakavska rič XXXI, 1-2, Split, str. 33-51
- Skračić, Vladimir (2007): *Svijet latinskog idra*, *Latinsko idro*, Murter slike: Davor Šarić
- Skračić, Vladimir (2017): Dvadeset godina plovidbe Latinskim idrom, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, Murter, str. 11-36
- Skračić, Vladimir (2022): Željkova ostavština - tu smo gdje smo!, u knjizi *Željko Jerat Cum: More more i opet more*, (Skračić, V. ur.), *Latinsko idro*, Murter, str. 47-70
- Špralja, fra Izak (2011): *Murtersko glagoljaško pjevanje*, Ogranak Matice hrvatske i župa Murter, Murter
- Turčinov, Boris i Skračić, Vladimir (2017): Brod i idro - znakovi murterske prepoznatljivosti, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, Murter, str. 149-192
- Vodič kroz Muzej betinske drvene brodogradnje*, 2019., ur. Kate Šikić Čubrić, Betina
- Vuletić, Nikola (2017): Gajeta i latinsko jedro: bilješke iz dalmatinskog i kvarnerskoga pučkoga nazivlja, *Murterski godišnjak XV*, Ogranak Matice hrvatske u Murteru, str. 135-149

Marinka Fržop*

E-mail: marinka.frzop@gmail.com

Udruga Betinska gajeta 1740, Betina

Betinska gajeta - tradicija koja živi u zajednici Brodogradnja kroz povijest

Sažetak

Betina se kroz stoljeća razvila kao jedno od najvažnijih središta tradicijske brodogradnje na Jadranu. Zahvaljujući dolasku obitelji Filipi i Uroda, brodogradnja je postala ključna gospodarska djelatnost koja je oblikovala identitet mjesta. Smještaj *škverova* prilagođavao se prirodnim uvjetima, a preseljenje na zapadnu stranu u uvalu Zdrače omogućilo je daljnji razvoj. Nacionalizacija nakon Drugog svjetskog rata donijela je velike promjene u betinskoj brodogradnji, prisiljavajući brodograditelje na prilagodbu novim uvjetima. Ugradnja motora u brodove donijela je promjene koje su gotovo dovele do zaborava tradicijskog jedrenja, ali su napori lokalne zajednice i entuzijasta rezultirali obnovom interesa za ove vještine i znanja. Pokretanje regate *Za dušu i tilo* te osnivanje *Muzeja betinske drvene brodogradnje* osigurali su trajnu platformu za promociju i očuvanje ovog segmenta betinske pomorske baštine. Regate su postale ne samo sportska i kulturna manifestacija, već i središte okupljanja. Priča o betinskoj gajeti, kao i napori pojedinaca i zajednice da je sačuvaju, pokazuje kako se može očuvati kulturni identitet. Zahvaljujući ovim nastojanjima, betinska gajeta ostaje živi simbol povezanosti čovjeka s morem, tradicijom i naslijeđem, koje se prenosi budućim generacijama. Brodograditeljska tradicija i dalje živi zahvaljujući predanom radu majstora kalafata i zalaganju vlasnika drvenih brodova. Djelovanje *Udruge za očuvanje i revitalizaciju pomorske baštine* od velike je važnosti u očuvanju identiteta, kulture i tradicije zajednice. Kroz zaštitu materijalne i nematerijalne pomorske baštine Udruga doprinosi ne samo očuvanju povijesnog naslijeđa, nego i integriranju u suvremene tokove društvenog razvoja. Udruga predstavlja ključnog aktera u povezivanju prošlosti i budućnosti, osiguravajući da se vrijedne vještine prenose na mlađe generacije.

Ključne riječi: brodogradnja, tradicija, latinsko jebro, regata, gajeta, jedrenje, udruga

1. Uvod

Betina, slikovito mjesto na otoku Murteru, ima duboke korijene u tradicijskoj brodogradnji, koja je kroz stoljeća oblikovala identitet i kulturu ovog područja. Počeci brodogradnje u Betini vezuju se uz dolazak Paška Filipija, brodograditelja s Korčule, koji je ostavio neizbrisiv trag u povijesti brodogradnje na ovom prostoru.¹ Nedugo nakon njegovog dolaska, u Betinu se naseljava i obitelj Uroda, koja zajedno s Filipijevima otvara novo poglavlje u razvoju ove djelatnosti, koja se pokazala

* Predsjednica Udruge Betinska gajeta 1740, Betina

ključnom granom gospodarstva.² Kroz povijest, betinska brodogradnja se temeljila na malim *šuverovima*, obiteljskim brodogradilištima koja su generacijama prenosila vještinu i znanje. Razlike u položaju obalnih strana značajno su utjecale na razvoj brodogradilišta, čineći zapadnu stranu boljim izborom za *šuverove* toga doba. Upravo tamo je 1909. godine nastala prva brodograditeljska zadruga, čiji su utemeljitelji bili članovi obitelji Filipi i Urode.³ Pored spomenute brodograditeljske zadruge, u Betini je 1933. godine, na području istočnog Jartića, osnovana još jedna brodograditeljska zadruga. Zadruga se nije dugo održala. Nestašica novca otežavala je poslovanje, zbog čega je većina članova napustila zadrugu. Unatoč tome, brodograditeljska zadruga radila je sve do ožujka 1941.⁴ godine. Nažalost, trud kalafata pratile su nesretne ratne okolnosti, a nacionalizacija nakon Drugog svjetskog rata donijela je velike promjene u brodogradnji. Izvršni odbor kotara Šibenik je 1951. godine donio rješenje kojim se pojedina brodogradilišta brišu iz registra zanatskih radnji, a istovremeno je vlasnicima oduzeto ovlaštenje za obavljanje djelatnosti. Nakon niza nepovoljnih događaja, brodograditelji kojima je oduzeta imovina krenuli su u administrativnu borbu za povrat svoje imovine, ističući da njihove radionice imaju isključivo zanatski karakter.⁵ Nedugo nakon nacionalizacije, državni povjerenici tražili su vraćanje radnika kako bi se pokrenula proizvodnja i omogućio nastavak rada u državnom brodogradilištu *Javor*, pod čijom upravom su tada bili svi nacionalizirani *šuverovi* u Betini, na Murteru i u Šibeniku.

Državno brodogradilište nastavilo je raditi i razvijati se kroz desetljeća. S rastućim zahtjevima tržišta stvorena je potreba za dodatnim površinama i infrastrukturom, što je zahtijevalo angažman većeg broja radnika, zaposlenih u različitim strukama. Međutim, tijekom devedesetih godina djelatnost brodogradilišta doživjela je promjene. Prestrukturiranje i prilagodba novim gospodarskim uvjetima utjecali su na smanjenje proizvodnje i broja zaposlenih, ali su također otvorili prostor i za nove pravce razvoja.

Slika 1. Državno brodogradilište u Betini

Poslijeratne promjene donijele su prilagodbu načinu rada kalafata, koji su morali odgovoriti na nove uvjete te su mnogi svoju struku prilagodili manjem opsegu posla. Kućne radionice, konobe i dvorišta postali su improvizirani prostori za rad - tamo su kalafati gradili i popravljali manje brodove. Brodovi poput leuta, gajeta, kaića i lađa bili su traženi, posebno među otočnim i priobalnim stanovništvom, što je kalafatima osiguralo dodatne izvore prihoda. Ključnu ulogu u održavanju ove gospodarske grane imao je prijenos znanja među članovima obitelji. Kriterij za izbor nasljednika koji će preuzeti poslove bio je poznavanje brodograditeljskog zanata i vještina. Takva osoba je bila garancija da će obiteljski posao napredovati i opstati kroz vrijeme. Ovaj strukturirani način prijenosa znanja osigurao je kontinuitet brodogradnje.

Did je naučija raditi brod od Filipovih, njegova mati je bila iz Filipovih pa ga je tako ujac primija na škver i tako je naučija zanat. I moj otac i njegova braća radila su na škveru sve dok ni počēja rat. Kad se vratija iz Molata, mene je čuva i tucka po brodu jer bi svi pošli u Modrave. Čin je doša iz Molata zaposlija se na škveru, a popodne bi radija doma. Navoz je bija sve dok se ni napravila riva. Autor: Olga Mikin

2. Novo doba betinske gajete

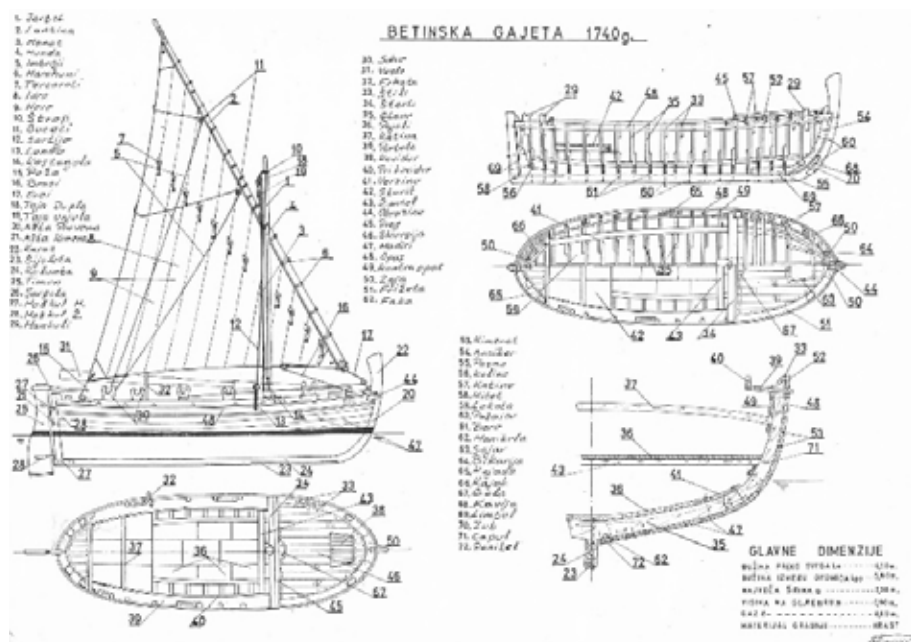
Povijest ovoga kraja obilježena je životom povezanim s morem i kopnom. Stanovnici otoka Murtera stoljećima su posjedovali zemlju, maslinike i vinograde na susjednim i kornatskim otocima te na kopnu, što je zahtijevalo stalnu plovidbu između otoka i kopna. Kako bi prevozili poljoprivredne proizvode, kao i druge vrste tereta, razvijen je poseban tip broda, robusan, s linijama prilagođenim plitkom moru i niskim rivama Kornata. Brod je trebao izdržati sve izazove i osigurati siguran prijevoz tereta i putnika. Izvorni tip betinske gajete seže u 18. stoljeće, i do danas je ostala gotovo nepromijenjena. Prepoznatljiva je po ravnoj *kolumbi* i *dritom* rebro koja osigurava stabilnost, dok joj visoka *prova* daje dodatnu otpornost na valove. Krma je nekoliko centimetara niža od *prove*, čime je postignut skladan i funkcionalan dizajn. *Provena ašta* i *karoc* su blago zakrivljeni, dok je krmena statva okomita na vođenu liniju. Jedna od glavnih značajki ovakve gajete je hvatište za vesla u obliku slova U, što olakšava rukovanje i veslaču osigurava bolji zamah prilikom veslanja. Također, na pramcu se nalazi skala, postavljena radi lakšeg ulaska na brod, što je posebno korisno prilikom pristajanja i ulaska na brod. Na krmi se nalaze dva *mankula* karakteristična za betinsku gajetu.⁶

Razvojem industrije i modernih pogonskih sredstava šezdesetih godina prošlog stoljeća, u gajete je započela ugradnja brodskih motora, što je značajno promijenilo njihovu funkciju i formu. Jedro je postalo suvišno i polako je izgubilo svoju funkciju, a vještina jedrenja gotovo je pala u zaborav. Ljudi su bili sve manje zainteresirani za jedrenje, jer su motori omogućili bržu i sigurniju plovidbu neovisno o vremenskim uvjetima. Osamdesetih godina prošlog stoljeća postalo je očito da se unatoč napretku i modernizaciji polako kretalo prema zaboravu ne samo tradicijskog broda, nego i svega što je taj brod održavalo na životu. Stari brodograditelji, koji su desetljećima

održavali ovaj zanat, polako su nestajali, dok je među mladima bilo sve manje interesa za taj zanat.

Unatoč brojnim izazovima suvremenog doba, među lokalnim stanovništvom bila je prisutna želja za očuvanjem tradicijskog načina života vezanog uz brodogradnju. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća pokrenuta je inicijativa za prikupljanje ekspanata s ciljem otvaranja zavičajne zbirke, koja bi očuvala bogatu kulturnu i povijesnu baštinu Betine. Iako prvotna inicijativa nije uspjela, barem je postavila temelje za daljnje projekte očuvanja tradicije, od kojih je najvažniji osnivanje *Muzeja betinske drvene brodogradnje*. Ideja da se očuva tradicija bila je duboko ukorijenjena ne samo među lokalnim stanovništvom, već i među ljudima koji nisu bili usko vezani uz lokalnu zajednicu. U sklopu programa istraživanja iskustva života s morem, udruga *Ars halieutica* iz Komiže pokrenula je kulturno-antropološki projekt s ciljem očuvanja pomorske baštine Hrvatske. Jedan od glavnih ciljeva bio je istraživanje i rekonstrukcija tradicionalnog broda, poput komiške gajete *falkuše*. Metodološke postavke istraživanja oslanjale su se na multidisciplinarni pristup, uključujući povijesna istraživanja, suradnju sa znanstvenicima, brodograditeljima i lokalnom zajednicom. Takvo znanstveno djelovanje omogućilo je preciznu rekonstrukciju tradicionalnog broda specifičnog lokaliteta. U sklopu projekta predstavljena je ideja uključivanja replike tradicionalne betinske gajete u očuvanje i promociju hrvatske pomorske baštine. Godine 1997. ekipa udruge *Ars halieutica* nekoliko puta posjetila je Betinu, s ciljem pregleda situacije i uspostave kontakata radi istraživanja baštine drvene brodogradnje. Tim posjetama utvrđeno je da će se rekonstruirati tradicionalna betinska gajeta, trupa na ravnoj kobilici, snasti s latinskim jedrom, kakve su građene prije ugradnje brodskog motora. Sretna okolnost je bila da su tada još postojale stare betinske gajete, iz kojih se mogla „izvući“ forma broda, a živi su bili i njihovi graditelji. Angažmanom udruge *Ars halieutica*, tip broda betinska gajeta priznat je tada kao tip tradicionalnog broda.⁷

Godine 1998. Betina je bila u središtu pažnje očuvanja hrvatske pomorske baštine. U sklopu dovršavanja replike *Condure croatice u škveru Ćiro*, broda iz XII. stoljeća otkrivenog 1996. godine na dnu ninske luke i njenog porinuća u more u okviru ninskog programa, u Betini je organiziran znanstveno-stručni skup pod nazivom *Betina u hrvatskoj baštini drvene brodogradnje*. Na skupu je predstavljen projekt rekonstrukcije betinske gajete u sklopu projekta *Ars halieutica*. Ovaj znanstveni skup privukao je pažnju lokalne zajednice, i pobudio veliki interes pojedinaca, koji su shvatili da je napokon došlo vrijeme da se nešto konkretno napravi da ova tradicija ne padne u zaborav. Iste godine organizirana je u Murteru prva regata na latinsko jedro, jedinstveni događaj koji slavi pomorsku tradiciju. Na prvim regatama u Murteru i Betini brodovi su bili *armani* starim platnenim jedrima, koja su bila sačuvana iz nostalgije, često pohranjena u škrinjama. Vlasnici su ih čuvali zbog sentimentalne vrijednosti i nisu mogli predvidjeti njihovu buduću vrijednost. Uvidjevši da je pokretanje regate na latinsko jedro dobar način da se započne i obnova drvene flote te vraćanje tradicionalnom izgledu gajete, počelo se razmišljati o organizaciji betinske regate.

Slika 2. Betinska gajeta s nazivima dijelova broda

Ta ideja nije bila odmah dobro prihvaćena zbog nedostatka interesa za tradicijsko jedrenje. Ipak, usprkos izazovima suvremenog doba i zahvaljujući nekolicini strastvenih pojedinaca s vizijom očuvanja drvenog broda i promocije tradicionalnog jedrenja, krenulo se u realizaciju te ideje. Ključni preduvjet za organizaciju regate bilo je neprekidno postojanje šest opremljenih tradicijskih gajeta, koje su povremeno koristili stariji mještani kad je bilo vrijeme berbe maslina na susjednim otocima i kopnu. Upravo je to značajno - da su stariji vlasnici gajeta sačuvali znanje i vještinu u opremanju broda latinskim jedrom.

3. Utjecaj tradicijskih regata na obnovu brodova

Ideja o organizaciji regate ostvarena je 2003. godine, u suradnji s Jedriličarskim klubom *Žal* i potporom Turističke zajednice Betina. Regata pod nazivom *Za dušu i tilo* okupila je 20 brodova - 14 gajeta, tri leuta i tri kaića, s posadama iz Betine, s Murtera i posadom jednog leuta iz Pašmana.

Za mnoge je to bila prilika da se povežu s tradicijom, nešto što je nedostajalo u svakodnevnom životu. Tijekom godina, broj tradicijskih regata i drvenih brodova na otoku Murteru i na susjednim otocima se povećavao. Regata *Za dušu i tilo* danas broji oko 60 drvenih brodova i okuplja ljude različitog profila - od pomorskih entuzijasta,

gostiju do lokalnog stanovništva. Danas Betina ima oko 20 *armanih* brodova, većinom obnovljenih ili novoizgrađenih.⁸

Ovakve manifestacije imale su značajan utjecaj na drvenu brodogradnju. Takvi događaji potakli su ljude na popravke starih brodova i na izgradnju novih. Sačuvana stara jedra opet su bila u funkciji, opremali su se brodovi koji nisu bili često u upotrebi, a bilo je i više narudžbi novogradnje. Vlasnici brodova, brodograditelji i zaljubljenici u pomorsku baštinu, udružili su se u pokretu obnove koji je zahvatio ne samo otok Murter, nego i šire. Obnovi starih brodova koji imaju povijesnu priču, a nekoć su bili u obiteljskom vlasništvu, davao se poseban značaj. Takvi brodovi ciljano se kupuju, kako bi se obnovili i bili vraćeni svojim korijenima u obitelji kojima su nekoć služili. Danas nasljednici tih obitelji oživljavaju brojne uspomene na nekadašnji život s brodom i morem i ponosno sudjeluju na raznim tradicijskim manifestacijama, prenoseći priče generacija koje su ih koristile i čuvala.

Slika 3. Početak regate Za dušu i tilo

Među takvim gajetama koje su se vratile u krug obitelji je gajeta *Baba Tone*, izgrađena u betinskom Varošu 1924. godine, u *škveru* Ante Filipija Tošulova. Gajeta je prevozila masline, drva za ogrjev, građevinski materijal. Svaka plovidba je za *Babu Tonu* bila rutina, vođena iskustvom njezinih vlasnika. Gajetu 2012. godine vraća u obitelj sadašnji vlasnik, Dario Filipi. Gajeta dolazi u ruke brodograditelja Čedomira Burtine, koji započinje njenu obnovu.

U gajeti prepoznaje stari, izvorni tip gradnje - širokih bokova, plitka, ravnog dna, predviđena za vožnju veslima i jedrom. Zadržava jedno originalno rebro, kako bi gajeta zadržala status izvornog drvenog broda te mijenja svaki potrebn dio, kako bi dobila današnju formu i oblik. Porinuta je 2013. godine, uz svečani program. Gajeta

Baba Tone danas se nalazi u stalnom vanjskom postavu *Muzeja betinske drvene brodogradnje* i sudjeluje na veslačkim i jedriličarskim regatama.⁹ Njene elegantne linije, koncepcija gradnje i funkcionalnost odražavaju duboko razumijevanje uvjeta u kojima je korištena. Svaki element gajete promišljeno je oblikovan, kako bi odgovarao praktičnim zahtjevima poput prijevoza tereta, ali i često zahtjevnom moru. Betinska gajeta *Cicibela*, izgrađena 1931. u *škveru* kalafata Jere Filipija - Tošulova u Betini, predstavlja autentičan primjerak izvornog tipa betinske gajete. Ravna kobilica, kao glavna uzdužna greda, pruža čvrstu bazu brodu, dok ravno rebro daje pravilnost i simetriju konstrukciji trupa, što gajeti osigurava izvanrednu stabilnost i čvrstoću, potrebnu za plovību u svim vremenskim uvjetima.

Slika 4. Obnovljena gajeta *Baba Tone*

Stare gajete gradile su se *po šestu*, od srednjeg glavnog rebra do jedne trećine prove i jedne trećine krme. Posebnost starih betinskih gajeta je u tome da su im rebro i *mankul* od jednog komada drva, a *kalata* - rebro u pramcu - također je bilo izgrađeno iz jednog komada, što je brodu davalo dodatnu čvrstoću. Brod je mobiliziran tijekom Drugog svjetskog rata za potrebe prijevoza izbjeglica s kopna na kornatsko otočje. Služila je kao zadružni brod za prijevoz putnika šezdesetih godina 20. stoljeća. *Cicibela* je u Domovinskom ratu stradala od granatiranja 1993., dok je bila u luci Foša u Zadru te je potopljena na vezu. Kasnije je brod došao u ruke Marina Mijata, sadašnjeg vlasnika, i obnovljen u *škveru Ćiro*. Rješenjem Ministarstva kulture od 14. ožujka 2017. godine, gajeta *Cicibela* proglašena je pokretnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske.¹⁰

Osim popravaka starih drvenih brodova, ovakve regate potiču i novogradnju. SLIKA 5 Udruga *Latinsko idro* iz Murtera pokrenula je projekt izgradnje školskog broda *Kurnatarica*, koji će služiti za poduku školske djece tradicionalnom jedrenju. Gajeta je izgrađena u *škveru Marin*, duga je 6,60 m, široka 2,45 m, visoka 70 cm, s gazom od 35 do 40 cm na ravnoj *kolumbi*, što omogućuje jednostavno upravljanje na vesla i jedro. Na *Svjetskom festivalu mora i mornara* u Brestu 2008. godine predstavljala je, uz ostale hrvatske brodove, hrvatsku pomorsku baštinu, ali i betinsku tradicijsku brodogradnju.¹¹ Novogradnja tradicionalne gajete ostala je vjerna tradiciji, dok je gradnja leuta inspirirana klasičnim dizajnom, ali je prilagođena suvremenim potrebama. Nacrti i modeli ovih leuta nisu jednostavna replika starih leuta, i dimenzije nisu preuzete od starijih primjeraka. U sklopu ovog projekta izgrađena su četiri leuta, od kojih su tri potpuno opremljena za jedrenje. Leut *Gušte* izvorno je građen za prijevoz maslina s kornatskog otočja. Osim svoje praktične namjene, leut *Gušte* redovito sudjeluje na svim regatama, gdje je postao prepoznatljiv po svojim izvršnim maritimnim sposobnostima. Posebno se ističe leut *Orlić*, koji svojim dizajnom održava tradiciju s tradicionalnom kabinom ravnih linija karakterističnim za Murter. Leut *Kvarneriol* odražava vrhunsku kvalitetu, znanje i tradiciju stoljetnog zanata. *Kvarneriol* je izrađen s nevjerojatnom pažnjom prema detaljima, čime je osigurao besprijekornu funkcionalnost i dugotrajnost. Leut odlikuju klasične linije, koje odražavaju eleganciju i tradiciju. Ante Fržop je majstor u gradnji estetski prepoznatljivih, lijepih i pouzdanih brodova. Svojim je radom osigurao da tradicija drvene brodogradnje ostane živa, dok istovremeno postavlja standarde za kvalitetu izrade klasičnih brodova. Tradicionalno opremljen *Kvarneriol* pruža autentičan doživljaj boravka na moru, istovremeno nudeći udobnost i sigurnost za višednevna krstarenja.

Kalafati su svojim znanjem dali neprocjenjiv doprinos organizaciji tradicijskih manifestacija. Posebno su se istaknuli u izradi opreme za jedrenje, pružajući precizne savjete o funkcionalnosti jedra. Osim tehničkog doprinosa, kalafati su bili istinski mentori - svoje znanje su nesebično dijelili, poučavajući osnovama jedrenja i educirajući nove generacije o važnosti pravilne opreme i tehnika jedrenja. Organizacija regate bila je još jedno područje u kojemu su kalafati ostavili neizbrisiv trag. Svojim radom povezivali su ljude iz svijeta medija i jedrenja te promovirali brodogradnju i tradicijske vještine plovidbe na latinsko jedro. Njihov entuzijazam i stručnost učinili su ih nezaobilaznim sudionicima u stvaranju jedriličarske tradicije u drvenim brodovima, koja i danas inspirira brojne sudionike ovog sporta.

Za svakog brodograditelja najveći je uspjeh izgraditi brod, jer to predstavlja vrhunac njegova umijeća - da „iz glave“ precizno odredi njegovu visinu, širinu i dužinu, čak i kada su ti omjeri u pravilima zanata već poznati. Ruke majstora utiskuju unikatni pečat njihovome proizvodu, ali tek u rukama prave posade drveni brod dostiže svoj puni potencijal. Svi betinski kalafati na svoj su način dali dugogodišnji doprinos obnovi drvenih brodova. Njihov rad vidljiv je u brodovima koji svake godine sudjeluju na regatama.

Slika 5. Obnova betinske gajete Jaka

Stoga je potrebno spomenuti sve majstore, koji su u novije vrijeme svojim rukama i znanjem sačuvali ovaj zanat: Milan Burtina, Đenko Filipi, Milan Jadrešić, Siniša Mikin, Neven Kukin, Nikola Papeša, Tomislav Pavić, Krešimir Papeša, Ante Fržop. Unatoč tome što je mala sredina, Betina se istaknula po velikom broju obnovljenih i novoizgrađenih brodova, što je čini jedinstvenim centrom na Jadranu. Danas ima bogatu flotu drvenih brodova, čime nastavlja svoju dugu brodograditeljsku tradiciju. Kroz dvadeset godina, u sklopu novogradnje izgrađen je velik broj gajeta: *Modrvka*, *Dišpetoža*, *Marina*, *Lipa Moja*, *Košte*, *Kurnatarica*, *Baba Majo*, *Mati Jezerka*, dvije falkuše - *Mikula* i *Palagruža*, nekoliko lađa - *Marinka*, *Đurđa*, dok je više gajeta u cijelosti obnovljeno: *Godulica*, *Baba Tone*, *Beba*, *Cicibela*, *Nadalina*, *Prvinka*, *Jaka*, *Marija*. Obnovljeno je i nekoliko gajeta, koje su namijenjene vlasnicima iz drugih krajeva. Novoizgrađeni leuti su *Gušte*, *Orlić*, *Kvarneriol*, leut za otok Prvić i leut *Nikola*. Velik je broj obnovljenih i novih brodova, koji se nalaze izvan otoka Murtera. Ključnu ulogu u broju drvene flote imaju upravo vlasnici brodova, koji svojim financiranjem omogućuju obnovu i izgradnju novih gajeta. Bez njihove uloge, ništa od ovoga ne bi bilo moguće, budući da ne postoji državna potpora za očuvanje ovih tradicionalnih brodova.

4. Osnivanje udruge Betinska gajeta 1740.

Kao odgovor na potrebu očuvanja tradicijskog načina života, s naglaskom na očuvanje pomorske baštine i tradicijske brodogradnje, koja je stoljećima oblikovala identitet mjesta Betine, osnovana je 2011. godine Udruga *Betinska gajeta 1740*.

Cilj je bio okupiti vlasnike drvenih brodova, brodograditelje i ljubitelje pomorske baštine te stvoriti platformu za promicanje ovih vrijednosti. Poseban cilj Udruge bio je proglašenje izgradnje betinske gajete nematerijalnim kulturnim dobrom, čime bi se osiguralo priznanje ovog stoljetnog zanata na nacionalnoj razini te izgradnja *Muzeja betinske drvene brodogradnje*. Jedan od ključnih zadataka Udruge je poticanje obnavljanja starih gajeta, kako bi se spriječilo njihovo propadanje, očuvala autentičnost ove brodograditeljske tradicije te poticanje izgradnje novih. Udruga ima širok spektar djelovanja, koji povezuje kulturnu baštinu, organizaciju tradicijskih manifestacija, zaštitu okoliša te održavanje lokalnog gospodarstva na području brodogradnje. Udruga ima oko 60 članova, a članstvo je podijeljeno u tri kategorije. Aktivno članstvo čine članovi koji aktivno sudjeluju u radu udruge i organizaciji događanja, podupiruće članstvo, u koje spadaju ljubitelji pomorske baštine koji financijski ili logistički podržavaju rad udruge, i počasno članstvo, u koje spadaju istaknuti pojedinci koji su dali značajan doprinos na području brodogradnje i očuvanja tradicije, bilo kroz rad u udruzi ili u širenju svijesti o važnosti betinske gajete. Udruga sa svojim članovima aktivno sudjeluje u promicanju kulture u svakodnevnom životu i surađuje s drugim sličnim organizacijama u Hrvatskoj.¹² Udruga razvija i njeguje partnerstva sa srodnim udrugama kroz sudjelovanje u manifestacijama i zajedničkim projektima. Provodi edukativne aktivnosti, uključujući prezentacije brodske opreme, predavanja i radionice s ciljem prijenosa znanja na mlade i širu javnost. Od iznimnog značaja za lokalnu zajednicu su projekti koje udruga provodi u sklopu regate *Za dušu i tilo*. Kroz realizaciju ovih projekata, okupljaju se svi koji sudjeluju u maritimnim aktivnostima, brodogradnji te entuzijasti s različitih područja. Kao neprofitna organizacija, udruga se suočava s nizom prepreka i problema, koji utječu na njezin sadašnji i budući rad. Glavni izazovi odnose se na ograničene resurse i kapacitete, što zahtijeva dodatne napore, kako bi se nastavilo uspješno djelovanje. Glavne prepreke i problemi su nedostatak sredstava, koji ograničavaju obim i ambicioznost projekta. Financiranje se uglavnom oslanja na lokalnu upravu, donacije, simbolične članarine i povremene potpore, što otežava dugoročno planiranje. Nedostatak podrške u budućim projektima ograničava naše mogućnosti za pristup sredstvima iz fondova. Nedostatak strateške podrške drugih institucija stavlja našu udruhu u nepovoljan položaj, ostavljajući članove prepuštenima samima sebi u mnogim ključnim situacijama. Suočavamo se i s nedostatkom stručnih ljudi, što otežava provođenje složenijih projekata. Iako su naši volonteri iznimno posvećeni radu udruge, većina njih je zaposlena u svojim organizacijama, što značajno ograničava njihovu dostupnost i vrijeme koje mogu posvetiti radu udruge. Volonterski rad zahtijeva veliku količinu vremena, energije i predanosti, posebno kada se radi o složenim projektima ili događanjima. Poslovi koji zahtijevaju specifična znanja često ostaju nedovoljno „pokriveni“, što usporava razvoj projekta. Nemamo odgovarajuću razinu suradnje s relevantnim institucijama, što nas dodatno udaljava od prilika koje bi mogle dodatno unaprijediti naš rad. Uz sve navedeno, financijska održivost ostaje jedan od najvećih problema. Pristup financijskim sredstvima je težak, a izostanak sustavne podrške značajno otežava

planiranje i realizaciju projekata koji zahtijevaju veća ulaganja. Ovi problemi jasno ukazuju na potrebu za boljom koordinacijom, većim ulaganjima i institucionalnom potporom, kako bismo osigurali da rad Udruge ima dugoročan utjecaj. Udruga je do sada realizirala manje projekte, za koja su sredstva pribavljena preko jedinice lokalne uprave te natječaja raznih ministarstava.

5. Naša vizija za budućnost

Naša vizija očuvanja, revitalizacije i promocije pomorske baštine kao ključnog dijela kulturnog identiteta zajednice je da gajeta ostane živ i prepoznatljiv simbol kulturne baštine, turistički prepoznatljiva vrijednost, koja je integrirana u lokalnu zajednicu. Ključ našeg uspjeha u budućnosti leži u planiranju i realizaciji projekata koji potiču svijest o očuvanju tradicijskog broda.

Zadaci: Podržati restauraciju starih brodova uz podršku međunarodnih fondova te redovito održavati postojeće gajete i osiguravati da ostanu funkcionalne i dostupne javnosti; Organizirati događanja koja okupljaju lokalne i strane posjetitelje, prikazati tradicionalne brodove i pomorske vještine, razvijati digitalne aplikacije za promociju baštine; Pokrenuti projekte dokumentiranja umijeća izgradnje betinske gajete; Održavati manifestacije u kojima sudjeluju drveni brodovi te privlačiti turiste i posjetitelje; Aktivno sudjelovati u regionalnim događanjima srodnih udruga, koje promoviraju pomorsku baštinu. Vjerujemo da aktivnosti na očuvanju tradicije nisu moguće bez uključivanja mještana, lokalnih udruga i drugih institucija, kako bismo uključili mlade u aktivnosti udruge. Kroz jasno definirane ciljeve, planiranje i snažnu povezanost sa zajednicom, Udruga *Betinska gajeta* nastaviti će čuvati tradiciju za buduće generacije.

Literatura

Filipi, Goran 1997.: „Betinska brodogradnja: etimologijski rječnik pučkog nazivlja“, Županijski muzej u Šibeniku, Šibenik, 1997.

Anagrafi župe Betina

Šandrić, Šime - kazivanja, Filipi i Urode

Državni arhiv u Šibeniku

Uroda, Josip - obiteljska dokumentacija

Fržop, Ante, brodograditelj - kazivanja tehničke karakteristike gajete

Salamon, Velimir, Metodološke i organizacijske pretpostavke kulturno-antropološkog projekta istraživanja, rekonstrukcije i izgradnje betinske gajete

Fržop, Marinka, 20 godina regate Za dušu i tilo, neobjavljeno

Filipi, Diana, Gajeta Baba Tone, www.betinskagajeta1740.hr

MBDB, Gajeta Cicibela

Fržop, Ante, brodograditelj - gajeta Kurnatarica, kazivanje

Statut udruge Betinska gajeta

Joško Božanić*

E-mail: josko.bozanic@gmail.com

Udruga Ars halieutica, Komiža

UNESCO Geopark Viški arhipelag, Komiža

Falkuša *Comeza-Lisboa* - brod iz UNESCO-ova Geoparka Viški arhipelag

Trideset godina svjetske promocije hrvatske maritimne baštine

Sažetak

Udruga za pomorsku baštinu *Ars halieutica* osnovana je u Komiži na otoku Visu 1986. godine. Povod za osnivanje udruge bilo je potonuće jedinstvenog tipa plovila, gajete falkuše, 26. kolovoza 1986. u Komiži (otok Vis). U to vrijeme ustanovljen je tim za istraživanje pomorske baštine. Projekt je bio usmjeren na istraživanje gajete falkuše, s idejom njene rekonstrukcije. Kroz naše istraživanje odmah smo uključili i druge tipove hrvatskih tradicijskih plovila - od Rovinja u Istri do Dubrovnika, od rovinjske batane i kvarnerskog guca, murterske gajete, neretvanske lađe i trupe, mljetske gajete do dubrovačkog galeona. U 1987. godini rekonstruirali smo povijesni tip gajete falkuše i s replikom *Comeza-Lisboa* prešli 43.000 kilometara s misijom promocije hrvatske pomorske baštine diljem Europe (Expo 1998., Lisabon; Palamós 1998.; Brest - Fête international de la mer et de marins 2000., 2004., 2008., 2012.; Regata Storica, Venecija 2005., 2006.; Bicentenari of the Norwegian Constitution, Oslo 2014.; XII Encontro de embarcaciões tradicionais de Galicia, Cabo de Crus 2015.; The Boats Festival on the Vltava river in Prague 2017.; Terra Marique - Heritage in Support of European Recovery, International Conference, Strasbourg, EU Parliament, 6. srpnja - ploveći gajetom falkušom do EU Parlamenta, Strasbourg 2022.). Povijesni naziv za područje istočnog Jadrana bio je *Terra Nauta* (Zemlja plovidbe), jer je u doba jedara plovidba duž Jadrana bila sigurnija duž istočne obale zbog brojnih otoka, morskih kanala i sigurnih uvala u slučaju oluja. Ova tisućljetna tradicija plovidbe očuvala se kroz projekt očuvanja kulturnog i pomorskog nasljeđa od Istre do Dubrovnika.

Gljučne riječi: Ars halieutica, falkuša, pomorska baština, Viški arhipelag, Jadransko more, tradicijsko ribarstvo

1. Uvod

Kulturna ustanova *Ars halieutica* osnovana je i započela s radom povodom brodoloma posljednje komiške falkuše *Cicibele* 1986. godine, a institucionalizirana je povodom izgradnje falkuše *Comeza-Lisboa* za EXPO 98 u Lisabonu 1997. godine.

Ars halieutica jedina je institucija koja se sustavno, već četiri desetljeća, (od 1986., kada je utemeljena) bavi istraživanjem hrvatske maritimne baštine. Fokus

* Professor emeritus, znanstveni savjetnik, predsjednik Udruge Ars halieutica, Komiža

njena istraživanja je upravo gajeta falkuša, jedinstveni tip mediteranskog ribarskog broda, koji je sačuvala ribarska tradicija Komiže na otoku Visu do sredine 20. stoljeća. To je jedinstven primjer u Europi da je o jednom brodu napravljeno tako sustavno interdisciplinarno istraživanje, koje je uključilo brodogradnju, navigaciju, ribarstvo, usmenu predaju, jezik, književnost, leksikografiju, halijeutičku etnologiju, tradicionalnu meteorologiju, toponimiju i antroponimiju, povijest i kulturnu antropologiju.

Poslije sustavnog interdisciplinarnog istraživanja, neprofitna kulturna ustanova *Ars halieutica* iz Komiže, pod pokroviteljstvom UNESCO-a i HAZU, sagradila je repliku najstarijeg sačuvanog ribarskog broda na Mediteranu - gajete falkuše. Istraživački tim, na čelu s inženjerom brodogradnje prof. dr. Velimirom Salamonom, rekonstruirao je ovaj povijesni brod. Istraživački tim *Ars halieutike* istražio je također cjelokupan kulturni i društveni kontekst kojemu je ovaj brod pripadao.

Slika 1. Porinuće falkuše *Comeza-Lisboa* na Dan sv. Nikole 6. 12. 1997. u Komiži (Matko Biljak)

Dok je, prema drevnom običaju, gorjela žrtvena barka u čast zaštitnika pomoraca, na jednom komiškom žalu pred gomilom od nekoliko tisuća ljudi, pred najvišim predstavnicima Svjetske izložbe u Lisabonu i pred kamerama brojnih novinara, portugalskih i hrvatskih, porinuta je u more nova falkuša, koju će njena kuma Simonetta Luz Afonso, direktorica portugalske izložbe na EXPO-u 98 u Lisabonu, krstiti imenom *Comeza-Lisboa*, povezujući tim imenom drevno ime Komiže i prijestolnicu Portugala, Lisabon. Rođena iz vatre i dima žrtvene barke, poput Fenixa, zaplovit će tog dana *Comeza-Lisboa* na svoje putovanje, koje traje već više od četvrt stoljeća. Dana 10. lipnja 1998., na Dan Hrvatske na Svjetskoj izložbi EXPO 98, u nazočnosti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i najviših autoriteta Svjetske izložbe, posada falkuše *Comeza-Lisboa* na vratima oceana - na ušću rijeke Tejo u Lisabonu, obaviti će ceremoniju prosipanja pepela komiške žrtvene barke, a za spas svih brodova i mornara svijeta. Bio je to ujedno i čin posvete komiške ribarske

epopeje, svih onih generacija brodograditelja i ribara, svih onih galiota Viškog arhipelaga, koji su kroz stoljeća veslali u najdužem veslačkom maratonu na svijetu dugom 75 km - u regati od Komiže do Palagruže.

Ti događaji imali su silan odjek, tako da se u mnogim sredinama probudio interes za obnovu zaboravljene maritimne baštine. *Ars halieutica* svojim je istraživanjem, a posebno projektom *Falkuša*, utjecala na pokretanje niza drugih projekata obnove tradicionalnih brodova, regata i festivala mora od Rovinja do Dubrovnika. Projekt *Falkuša* bio je prvi projekt obnove maritimne baštine u Hrvatskoj, a postao je najkompleksniji projekt te vrste u Europi.

Ars halieutica iz Komiže dala je svoj doprinos i utemeljenju geoparka na prostoru Viškog arhipelaga. U Komiži je ovaj projekt, u suradnji s Hrvatskim geološkim institutom iz Zagreba, pokrenut 2016. godine, a u travnju 2019. UNESCO je proglasio *Geopark Vis Archipelago* i uvrstio ga u *UNESCO Global Geopark Network*. Ovaj projekt pokrenula je ideja o potrebi svjetske valorizacije jednog jadranskog insularnog prostora, čija je izuzetno bogata prirodna i kulturna baština ostala sačuvana do danas.

Upravo geološka tektonska aktivnost ovog središnjeg pučinskog prostora Jadrana, koji se prostire na 6.600 km², od Visa do Jabuke na zapadu i Palagruže na jugu, s izljevima vulkanske lave u vremenu dinosaura, modelirala je podmorski reljef ovog akvatorija, što je omogućilo riblje bogatstvo na njegovim brojnim brakovima od Jabuke do Palagruže. To dokazuje i ribarska povijest ovog prostora, čiji je simbol postala komiška gajeta falkuša.

Simboličku vrijednost ove jedinstvene jadranske ribarske barke prepoznala je i Hrvatska kovnica novca, koja ju je otisnula na kovanici od 25 kuna 1998. povodom Svjetske izložbe u Lisabonu, a ove, 2025. godine, lik gajete falkuše - povijesne barke iz *Geoparka Viški arhipelag*, bit će otisnut na zlatniku od 100 eura.

Slika 2. Kovanica s likom gajete falkuše, Hrvatska kovnica novca 1998.

2. *Ars halieutica* - tri desetljeća svjetske promocije hrvatske maritimne baštine (1995. – 2025.)

U trideset godina udruga *Ars halieutica* sudjelovala je na brojnim događanjima, promovirajući hrvatsku maritimnu baštinu, što ćemo ovdje kronološki i prikazati:

1995.

Construção de navios em madeira na Croácia, Torre de Belem, Lisabon 1995.

Ars halieutica, u suradnji s Pomorskim fakultetom u Dubrovniku i Veleposlanstvom Republike Hrvatske u Lisabonu, organizira izložbu na kojoj je prvi put prezentiran projekt rekonstrukcije komiške gajete falkuše. Prezentacija: Velimir Salamon (*Ars halieutica*), Anica Kisić (Pomorski muzej u Dubrovniku) i Joško Božanić (*Ars halieutica*).

Seminario sulle Fonti per la Storia della Civiltà Marinara Picena

Međunarodna konferencija, San Benedetto del Tronto, od 21. do 22. listopada 1995.

Joško Božanić predstavlja rad *La Gaeta Falkusa Comisana - Vaso della Memoria Colletiva di una Comunità Organica Insulare alla Fine del Millennio*. Zbornik radova *Seminario sulle Fonti per la Storia della Civiltà Marinara Picena*

1996.

III. Forum of Debate on the Maritime Heritage of the Mediterranean, međunarodna konferencija, Barcelona, 28. - 29. 11. 1996. Joško Božanić, Nenad Bobanac, Velimir Salamon predstavljaju rad *Experience of Cultural Anthropological Approach to Reconstruction and Presentation of the Maritime Heritage*. Publicirano u Zborniku radova 1997.

The first European World Heritage Youth Forum, Dubrovnik, rujan 1996. - u organizaciji Velimira Salamona i Joška Božanića održana je radionica „Iskustvo barke“.

1997.

Porinuće gajete falkuše *Comeza-Lisboa* na Dan sv. Nikole 6. XII. 1997.

Poslije dvanaest godina interdisciplinarnog znanstvenog istraživanja, neprofitna kulturna ustanova ARS HALIEUTICA iz Komiže, pod pokroviteljstvom UNESCO-a i HAZU, sagradila je repliku najstarijeg sačuvanog ribarskog broda na Mediteranu - GAJETE FALKUŠE. Istraživački tim pod vodstvom prof. dr. Joška Božanića i prof. dr. Velimira Salamona rekonstruirao je ne samo ovaj povijesni brod, već i cjelokupan kulturni i društveni kontekst kojemu je taj brod pripadao. Rodila se barka iz dubina vremena, a *Ars halieutica* postala je prva hrvatska institucija za istraživanje maritimne baštine.

Na Dan svetoga Nikole, 6. prosinca 1998., pred dvije tisuće ljudi na žalu Gospe Gusarice u Komiži, uz nazočnost visokih predstavnika Svjetske izložbe iz Lisabona, krštena je i potom porinuta u more gajeta falkuša *Comeza-Lisboa*. Falkušu je izgradio

u svom malom škveru u Trogiru brodograditelj Tonči Bakica, prema projektnoj dokumentaciji i pod nadzorom konstruktora falkuše profesora Velimira Salomona.

Porinuće falkuše *Comeza-Lisboa* u Komiži 6. prosinca 1997., kojemu su bili nazočni svi najviši predstavnici EXPO-a 98 iz Lisabona, predstavljalo je simboličan početak 100. svjetske izložbe na kojoj je Hrvatska prvi put sudjelovala. Pred kamerama brojnih novinara, portugalskih i hrvatskih, porinuta je u more nova falkuša, koju će njena kuma Simonetta Luz Afonso, direktorica portugalske izložbe na EXPO-u 98 u Lisabonu, krstiti imenom *Comeza-Lisboa*, povezujući njime drevno ime Komiže (Comeza) i ime prijestolnice Portugala, Lisabona (Lisboa).

Navi di legno - Evoluzione tecnica e sviluppo della cantieristica nel Mediterraneo dal XVI secolo a oggi - međunarodna konferencija, Grado (Italija) 21. - 25. 5. 2007. Josip Božanić predstavio je rad *La spedizione del progetto Ars halieutica*.

Slika 3. Tri vertikale Komiže: kampanel crkve sv. Nikole na brijegu (s dimom žrtvovanog broda), toranj tvrđave Komuna za obranu od gusara (na rivi) i jarbol upravo iz vatre žrtvene barke rođenog Fenixa - gajete falkuše na Dan sv. Nikole, 6. prosinca 1997.

1998.

Gajeta falkuša *Comeza-Lisboa* sudjelovala je od 1. do 27. lipnja 1998. na EXPO-u 98 u Lisabonu. Na Dan Hrvatske na EXPO-u, 7. lipnja, izvedena je na falkuši ceremonija prosipanja pepela žrtvovanog broda iz Komiže (6. prosinca 1997.) u rijeku Tejo za spas svih brodova i mornara svijeta, u nazočnosti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana.

*Slika 4. Svečanost prosipanja pepela žrtvovane barke iz Komije na Dan Republike Hrvatske na EXPO-u 98 u Lisabonu 10. lipnja 1998.
(Vijest iz dnevne novine Lisabona - Diario di Noticias)*

Promediterrania 98 jordanes sobre: La vela Latina, regata i Prvi mediteranski kongres o latinskom jedru, Palamós, 27. - 28. 6. 1998., na kojem 28. lipnja falkuša *Comeza-Lisboa* sudjeluje u regati s brodovima Španjolske, Italije, Francuske i Maroka. Regata kreće iz Port Bo do Calella de Palafrugell. Ovo je prva regata u kojoj sudjeluje falkuša *Comeza-Lisboa*.

Bio je to veličanstven prizor kada smo promatrali gajetu falkušu kako dostojanstveno na vesla uplovjava u Port Bo. Bio je to prizor iz nekog drugog vremena! - izjavio je Santiago Alcolea Blanc iz Barcelone, predsjednik *Amics de la Vela Llatina de Calella de Palafrugell*. Joško Božanić predstavlja rad *The boat*.

1999.

Mare di Corda, *Viaggio nel mondo dei mestieri di costa e di mare*, međunarodna konferencija, San Benedetto del Tronto, 8. 8. do 30. 10. 1999., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *I pescatori delle isole di Diomede*.

2000.

Fête internationale de la mer et la marins, Brest, Svjetski festival brodova i mornara u francuskoj luci Brest u srpnju 2000. godine - falkuša ponovno kreće na Atlantik. Tom prilikom je falkuša *Comeza-Lisboa*, između 2000 brodova sa svih kontinenata okupljenih u Brestu, izabrana među 10 najzanimljivijih brodova, da bi o njima pariška TV *Planete Thalassa* snimila dokumentarni film *Brest 2000*. Organizatori ovog gostovanja bili su Joško Božanić, Velimir Salamon i Nikola Bogdanović.

Wooden Heritage Shipbuilding: Experience of the boat - Baby Boat Programme, International workshop, Dubrovnik, 15. - 19. rujna 2000., na kojem sudjeluje falkuša *Comeza-Lisboa* i baby falkuša *Molo*, a u organizaciji Velimira Salamona, Joška Božanića i Nikole Bogdanovića. Tom prilikom dr. Ingo Heidbrink, kustos muzeja u Bremerhavenu, izjavljuje:

Hrvatska ARS HALIEUTICA pokazuje da postoji i drugačiji način čuvanja i predstavljanja pomorske tradicije od uobičajenog u sjevernim zemljama, ... mnogo složeniji i obuhvatniji način. Oni ne moraju organizirati velike festivale, dovoljna im je jedna mala brodica da stvore izvanredno autentično ozračje ... Duboko je dojmjljiva bila predstava gradnje barke u kojoj su se glumcima aktivno pridružila djeca iz dubrovačkih osnovnih škola ... Možda bismo i mi trebali razmisliti o primjeni njihova iskustva predstavljanja autentične pomorske baštine djeci takvim malim intimnim priredbama ...

2001.

Premier encuentro de la inmigracion Croata su cultura en Chile y America latina, međunarodna konferencija, Universidad Magallanes, Punta Arenas, Chile od 20. do 22. 11. 2001., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Aportación de los Pescadores Croatas a la Industria Pesquera Mundial*.

2002.

Spozalizio del mare, festival mora u talijanskom gradu Cervia, svibanj 2002., na kojemu Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage*.

2003.

Maritime heritage, međunarodna konferencija u organizaciji Wessex Institute of Technology, Southampton, Malta 24. - 26. ožujka 2003., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *The Traditional Fishing Boats' Regatta from Komiža to Palagruža*.

Mondo della pesca incontra il mondo della scuola, Scambi Interculturali e gemellaggi tra Città, Scuole, Associazioni dei Paesi dell'Unione Europea, della Sponda Orientale dell' Adriatico e del Bacino del Mediterraneo, Ancona, 19. - 25. svibnja 2003., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Adriatic culture*.

Slika 5. Dva lika gajete falkuše - Velimir Salamon

2004.

Fête internationale de la mer et la marins, Brest, Svjetski festival brodova i mornara u francuskoj luci Brest u srpnju 2000. godine. Falkuša *Comeza-Lisboa* sudjeluje u Paradi brodova i u regati Brest - Douarnenes. Organizirana je izložba *Croatian maritime heritage* autora Velimira Salomona, u organizaciji Joška Božanića i Nikole Bogdanovića.

Congresso Internazionale della Cultura Interadriatica - Lingue, culture, geostoria, artistico - letteraria, Università degli studi G. d'Annunzio Chieti-Pescara, Dipartimento di studi comparati, listopad 2004. Joško Božanić predstavlja dva rada: *Interpretazione semiotica del fenomeno barca i Tradizionalna ribarska barka gajeta falkuša na najstarijoj transjadranskoj ruti* / *La Tradizionale barca peschereccia Gajeta Falkusa sulla più antica rotta transadriatica*.

2005.

Regata storica, festival mora Venecija, prva nedjelja rujna - gajetom falkušom *Comeza-Lisboa* sudjeluje u veslačkoj regati.

Joško Božanić organizirao je sudjelovanje povodom 250. godišnjice *Memoranduma za pravo ribolova na Palagruži*, kada je 36 falkuša sa 180 ribara otplovilo u Veneciju da bi predali *Memorandum* koji su potpisali svi komički ribari, kojim traže slobodu ribolova na Palagruži.

Maritime Heritage and Modern Ports, Second International Conference on Maritime Heritage, Barcelona 2005., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Semiotic analysis of the oral stories from the island of Vis*.

De Triremibus - Festschrift in honour of Joseph Muscat, međunarodna konferencija, Malta 2005., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Gajeta Falkusa - The Boat from the Depths of Time*.

L'area adriatica, lingue, culture, geostoria artistico-letteraria, congresso internazionale della cultura interadriatica, Pescara, 6. - 9. rujna 2004., na kojemu Joško Božanić sudjeluje s radom *Interpretazione semiotica del fenomeno barca*.

2006.

Regata storica, festival mora Venecija, rujan - veslačka regata gajetom falkušom *Comeza-Lisboa*.

Mediterranean at the beginning of the new millennium. Agreements and disagreements, UNIMED: Međunarodni kongres u Rimu 21. i 22. rujna 2006., gdje Joško Božanić sudjeluje u pripremi Kongresa kao član The International Scientific Committee UNIMED.

2007.

The 6th European Triennial Maritime Heritage Congress, međunarodna konferencija, Rotterdam, Hvenmuseum, 16. - 18. travnja 2007., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *The Mediterranean fishing community as a cultural region*.

Repairs and Maintenance of Heritage Architecture, X. međunarodna konferencija, Prag 4. - 7. srpnja 2007. Wessex Institute of Technology Conference, Joško Božanić sudjeluje s radom *Lingua franca in the Dalmatian fishing and nautical terminology*.

V Congresso Internazionale della Cultura Adriatica, Nuova Serie - Francavilla al Mare - Split 14. -18. lipnja 2007. Joško Božanić predstavlja rad *Morski Čovjek. Memento baštinicima jadranskog arhipelaga / L'Uomo Marino - Memento per gli eredi dell'archipelago Adriatico*.

2008.

27 Fête internationale de la mer et la marins, Brest, 10 - 16. srpnja, organizirano je sudjelovanje 10 povijesnih hrvatskih brodova, 6 radionica, kulturni program i restoran s hrvatskim specijalitetima s ukupno 200 sudionika iz Hrvatske. U *Planète Thalassa* (Pariz), *Cédéric Barateau - Brest 2008* predstavljen je *srednjemetražni dokumentarni film* o pripremi projekta *Hrvatska na Atlantiku* za nastup na svjetskom festivalu *Fête internationale de la mer et la marins*. Republika Hrvatska je pod sloganom *Hrvatska na Atlantiku - Brest 2008*. po prvi put integralno predstavila svijetu svoju maritimnu kulturu na *Svjetskom festivalu mora i mornara - Brest 2008.*, koji se održao u ovoj povijesnoj francuskoj luci od 10. do 17. srpnja 2008. Posljednjeg dana festivala, 16. srpnja, kreće iz Bresta velika regata brodova prema 30 milja udaljenom Duarnanezu. Falkuša je stigla na cilj među stotinu prvih. Organizatori ovih događanja bili su Joško Božanić, Saša Lukić i Plamenko Bavčević, uz projektnu podršku tima McCann Erickson Hrvatska, službene marketinške agencije projekta, koju vode Ivica Vidović i Edvin Jurin.

2009.

28. *XV Forum Association of Mediterranean Maritime Heritage - From the Communities to Museum and vice versa*, Rovinj 21. - 23. rujna 2009. Joško Božanić predstavlja rad *The Idea of Virtual Adriatic Halieutic Museum*.

Dana 4. rujna 2009. *Ars halieutica* utemeljila je obnovljenu povijesnu regatu falkušama od Komiže do Palagruže. Evocirana je uspomena na sastanak komiških kapetana falkuša (*svičora*) u hvarskoj Loggi, gdje su se 9. svibnja 1593. sastala 74 *svičora* iz Komiže kako bi s vlastima Hvarske komune dogovorili datum polaska regate iz Komiže do Palagruže, kao i *regule* ponašanja sudionika regate.

Riječ je o najstarijoj poznatoj jedriličarskoj regati na svijetu, prema dokumentu (1593.) u kojemu su zapisana imena svih kapetana falkuša prijavljenih za regatu. Dokument se čuva u Župnom uredu u Visu. Tom prilikom u hvarskoj Loggi je uprizorena scenska igra donošenja odluke o regati.

Organizacija izložbe serije fotografija falkuše u pariškom metrou u veljači 2009. godine. Postavljanjem jumbo plakata (postera) na 200 stanica pariškog metroa, svojevrsne izložbe o falkuši, Hrvatska turistička zajednica u Parizu predstavila je Hrvatsku kao atraktivnu turističku destinaciju.

Falkuša *Comeza-Lisboa* objavljena je u monografiji *Le grand livre des Voiles & grèements*, Pariz, veljača 2009. godine. Bernard Cadoret, direktor najpoznatijeg francuskog časopisa za maritimnu baštinu, *Chase Maree*, sa suautorima Claude Maro i Michèle Cadoret objavljuje u veljači 2009. u Parizu enciklopedijsku monografiju o najpoznatijim jedrenjacima svijeta, *Le Grand Livre des Voiles & Grèements*, u koju je uvrštena i komiška falkuša *Comeza-Lisboa*.

Pariški časopisi *Yachting Classique* i *Loisirs Nautiques* pišu o falkuši. Novinarka Julie Clerc i fotograf Gérard Guittot dolaze u Komižu od 15. do 17. travnja 2009. u organizaciji *Office National Croate de Tourisme* da bi napravili reportaže za najpoznatije francuske časopise - *Yachting Classique* i *Loisirs Nautiques*.

2010.

Televizijske kuće *TV Voyage* i *TV5 Monde* snimaju falkušu u Komiži. Pariški *TV Planete Thalassa* snima dokumentarni film o falkuši.

Od 21. do 25. lipnja 2010. održana je prva obnovljena međunarodna povijesna regata *Rota Palagruzona* na relaciji Hvar - Vis, Vis - Komiža, Komiža - Palagruža, u kojoj je sudjelovalo dvadeset povijesnih brodova. Regatu je pratilo dvanaest stranih novinara, među kojima je bio i Thomas J. Strodel, čuveni snimatelj njujorške televizijske produkcijske kuće 24FPS PRODUCTIONS. U lipnju 2010. on se ponovno vratio u Hrvatsku da bi snimao dokumentarni film o *Roti Palagruzoni* za 24FPS PRODUCTIONS, koja emitira svoje filmove preko TV postaje *Fine Living Network* za gledateljstvo u 37 milijuna domova u SAD-u i u nekim europskim zemljama.

V Congresso Internazionale della Cultura Adriatica Nuova Serie, međunarodni kongres, *Francavilla al Mare - Split* od 14. - 18. lipnja, na kojem Joško Božanić

predstavlja rad *Morski Čovjek - Memento baštinicima jadranskog arhipelaga / L'Uomo Marino - Memento per gli eredi dell'archipelago*.

2011.

Organiziran je *Palermo Workshop Day, Arsenale di Palermo - Association of Mediterranean Maritime Museums, 25-26 October 2011*, na kojem sudjeluje Joško Božanić.

2012.

Les Tonnerres de Brest 2012, od 13. - 19. srpnja 2012., falkuša *Comeza-Lisboa* sudjeluje u programu Festivala te u regati Atlantikom od Bresta do Douarnenez; organizirana je izložba Ive Pervana *Rota Palagruzona*.

The interpretation of Intangible heritages in museums UNESCO - ICOM: Workshop for the South Caucasus Region Museums, Tbilisi, Gruzija, 24. - 28. studenoga 2012., Joško Božanić bio je voditelj radionice predavljanja iskustva istraživanja maritimne baštine.

Za filmsku kuću *Planete Thalassa* snimljen je film Ferrica Bourateaua *Brest 2012*, u kojemu je prikazana falkuša *Comeza-Lisboa* u Brestu.

2013.

Venturieri - 6 Seminario Internazionale - Storia ed evoluzione nella progettazione, costruzione e recupero delle barce tradizionali, Chioggia, 1. lipnja 2013. Joško Božanić sudjeluje s radom *Aspetti della tradizione velica in Dalmazia*.

ICC6 6th Thematic Workshop Youth Forum, 2. - 6. listopada, Dubrovnik. Joško Božanić predstavlja rad *Traditional boat - Heritage for the Future*.

2014.

10th International Conference on Environmental Cultural Economics and Social Sustainability, Split, siječanj 2014. Joško Božanić predsjednik je organizacijskog odbora i predstavlja rad *Maritime Heritage and Cultural Tourism*.

I European Maritime Heritage Conference, Workum, Nizozemska. Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage*.

U Oslu je povodom 200. godišnjice utemeljenja Kraljevine Norveške organiziran *Festival mora skandinavskih zemalja*, na kojemu je predstavljena falkuša *Comeza-Lisboa*. Među brodovima iz svih nordijskih zemalja, od Grenlanda, Islanda i Farskih otoka do Norveške, Finske, Švedske i Danske, jedini brod s juga Europe i s Mediterana bila je hrvatska falkuša *Comeza-Lisboa*, koju je organizator Festivala *Forbundet Kysten - Federation for the Use and Preservation of Historical Vessel*, izabrao kao kuriozitetni brod s Mediterana da sudjeluje u paradi među tri stotine izabranih nordijskih brodova. Joško Božanić sudjeluje s predavanjem *Croatian Maritime Heritage*, a Ivo Pervan s izložbom *Rota Palagruzona - Traditional regatta from Komiza to Palagruza*.

2015.

Na *Festivalu mora* Cabo de Cruz u Španjolskoj od 9. do 12. srpnja 2015. okupili su se tradicionalni brodovi Galicije, Portugala i Francuske, uz jedan brod iz Hrvatske - komišku gajetu falkušu *Comeza-Lisboa*. Joško Božanić održao je predavanje *Croatian Maritime Heritage*, a Ivo Pervan napravio izložbu fotografija *Rota Palagruzona*.

Europe of Regions and the Mediterranean - Where is Croatia heading?, Sveučilište u Splitu, listopad 2015. Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage - Patrimony for the Future. The Example - historical boat of Gajeta Falkusa*.

Anatomija otoka, Vis, međunarodni znanstveni skup održan od 15. do 18. rujna 2015., na kojemu sudjeluje Joško Božanić s radom *Olujni arhipelag - halieutička antropologija jadranskih pučinskih otoka (Svetac, Jabuka, Brusnik, Biševo, Palagruža)*.

2016.

Croatian Maritime Heritage - The Patrimony for the Future - međunarodna konferencija, Bruxelles, EU Parlament 26. travnja 2016., na kojoj Joško Božanić izlaže rad pod naslovom *Falkuša - The Boat from the Depths of Time*.

Mediterranean Island Conference - Međunarodni sveučilišni centar Vern, Vis, 21. - 24. rujna 2016. Joško Božanić predstavlja rad *The Secrets of Vis Archipelago - An Anthropological Approach*.

Haring Sea Festival, Siglufjörður, Island, 7. - 9. srpnja 2017. Joško Božanić predstavlja rad *Adriatic - Gajeta Falkuša Heritage for the Future*.

2017.

Navalis 2017, the Boats Festival na rijeci Vltavi u Pragu od 17. - 18. svibnja 2017., na kojemu *Ars halieutica* sudjeluje gajetom falkušom *Comeza-Lisboa* pored falkuše *Palagruža* agencije *Alternatura* iz Komiže, i uz workshop koji je organizirala *Udruga Palagruza* iz Komiže. Joško Božanić drži predavanje *Croatian Maritime Heritage*, uz sudjelovanje poemom *Navigare necesse est* na otvaranju festivala.

2022.

Terra Marique - Heritage in support of European recovery, međunarodna konferencija, Strasbourg, EU Parliament, 6. srpnja. Joško Božanić predstavlja rad *Falkusa Boat Comeza-Lisboa from UNESCO Geopark Vis Archipelago - 25 Years of Croatian Maritime Heritage World Promotion (Lisbone EXPO 1998 - Strasbourg EU Parliament 2022)*.

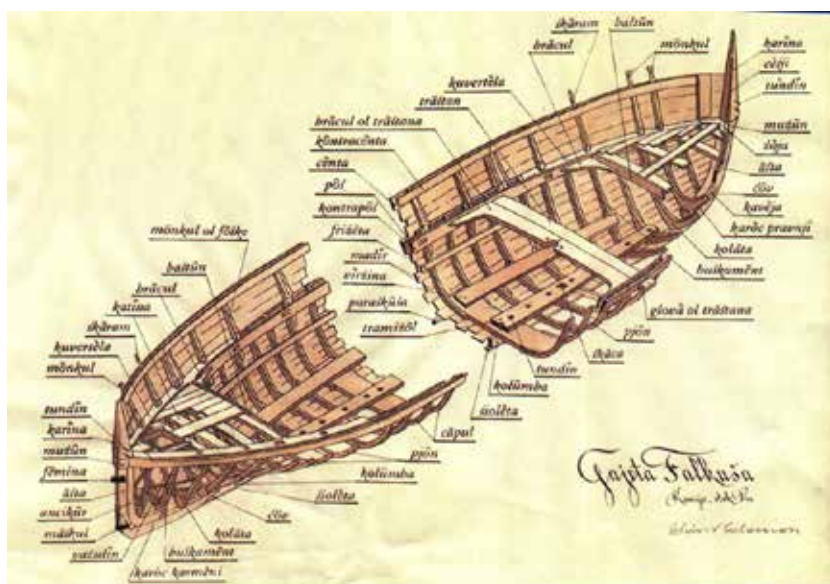
27th Forum Mediterranean Maritime Heritage - The Sea that Unites - Association of Mediterranean Maritime Museums, Pomorski muzej *Sergej Mašera* Piran, 28. rujna - 1. listopada 2022., na kojemu Joško Božanić sudjeluje s radom *Message from Palagruža. About the oldest sailing regatta in the world (Komiža - Palagruža)*.

2023.

Znanstvena konferencija *Otočnost u suvremenom društvenom kontekstu - Pogled u budućnost*, HAZU i Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 20. veljače 2023., na kojoj Joško Božanić sudjeluje s radom *Paradoksalnost fenomena insularnosti - Iskustvo UNESCO-ova Geoparka Viški arhipelag*.

3. Izložbe crteža i fotografija hrvatskih tradicionalnih brodova

1. V. Salamon - *Dubrovačko pomorstvo*. Dubrovnik, Knežev Dvor 1990.
2. V. Salamon - *Baština drvene brodogradnje u Hrvatskoj*. Dubrovnik, Galerija Luža 1990.
3. V. Salamon - *Hrvatski tradicijski brodovi*. HPT galerija, Zagreb 1990.
4. V. Salamon - *Komiška ribarska tradicija*. Knjižnica „Savski gaj“, Zagreb 1993.
5. V. Salamon - *Hrvatska drvena brodogradnja*. Brodogradilište Betina, Betina 1994.
6. V. Salamon - *Komiška brodograđevna tradicija*. Hrvatski pomorski muzej, Split 1994.
7. V. Salamon - *Hrvatska pomorska tradicija*. Guvernerova palača, Rijeka 1994.
8. V. Salamon - *Hrvatska pomorska tradicija*. Nacionalni pomorski muzej, Zagreb 1994.

Slika 6. Nomenklatura gajete falkuše - Velimir Salamon i Joško Božanić

9. V. Salamon - *Shipbuilding and ships of the Eastern Mediterranean in the 18th and the 19th centuries*. Pneumatiko kentro Atena 1995.
10. V. Salamon - *Construção de navios em madeira na Croácia*. Torre de Belem, Lisabon 1995.
11. V. Salamon - *Holzschiffbau an den Croatischen Adria Kueste*. Galerie Raumen Traditioneller, Hamburg 1995.
12. V. Salamon - *Gospa od Mora*. Knjižnica „Savski gaj“, Zagreb 2006.
13. V. Salamon - *Hrvatski tradicijski brodovi*. Galerija „Maltempo art“, Omišalj 2007.
14. V. Salamon - *Razvoj malološinske regatne pasare do jedrilice L5 nacionalne klase*. Galerija „Fritz“, Mali Lošinj 2007.
15. V. Salamon - *Terce jadranskih brodica*. Tehnički muzej, Zagreb 2011.
16. V. Salamon - *Terce jadranskih brodica*. Nacionalna knjižnica. Supetar 2011.
17. V. Salamon - *Valovi mrtvog mora*. „Atelier Lučko“, Zagreb 2012.
18. I. Pervan - *Rota Palagruzona. Dani falkuše u Zagrebu*, Galerija Mimara, Zagreb 2012.
19. I. Pervan - *Rota Palagruzona maritime heritage festival*. Forbundet kysten landsstevne - Bicentenari of the Norwegian Constitution, Oslo 2014.
20. I. Pervan - *Rota palagruzona maritime heritage festival*. XII. Encontro de embarcações tradicionais de Galicia, Cabo de Cruz 2015.
21. V. Salamon - *Brodice Jadrana - poezija u drvu*. Šibenik 2018.
22. V. Salamon - *Brodice Jadrana - poezija u drvu*. Ribarski muzej, Komiža 2018.

4. Projekti i rekonstrukcija povijesnih brodova

Velimir Salamon bio je pokretač sljedećih projekata obnove tradicionalnih hrvatskih brodova:

1. Replika gajete falkuše *Comeza-Lisboa*, Komiža 1997.
2. Replika gajete falkuše *Molo* u programu *Baby boat falkuša* pod pokroviteljstvom UNESCO-a, Komiža 2000.
3. Replika gajete falkuše *Mikula* Komiža 2008.
4. Replika bracer *Gospa od Mora*, Dubrovnik, 2012.
5. Replika gajete falkuše *Palagruža*, Komiža 2015.
6. Priprema dokumentacije za gradnju dubrovačke renesansne pedrijere.
7. Priprema dokumentacije za obnovu sagitte - gusarskog broda Omiša iz 12. st.
8. Nadziranje rekonstrukcije neretvanske trupe.
9. Nadziranje rekonstrukcije pasare iz Punta na otoku Krku.
10. Nadziranje gradnje replike dubrovačkog renesansnog galijuna.
11. Projekt obnove rovinjske batane.

5. Zaključak

Zatvoren je milenijski krug jedne povijesne barke - falkuše. Danas je ona artefakt kulturne baštine, ali i posuda kolektivne memorije jednog insularnog svijeta - Viškog arhipelaga. Ovu je barku svijet prepoznao kao simbol mediteranskog kulturnog identiteta Hrvatske. Gajeta falkuša nije samo povijesni brod - ona je primjer odgovora na izazov opstanka, i stoga naslijeđe za budućnost.

U nizu tekstova koje obuhvaća naša bibliografija, društveni i etički aspekt ove priče česta je tema. Ti su ribari morali stvoriti brod koji će imati optimalnu veličinu i koji će biti polifunkcionalan, da bi zadovoljio potrebe ribolova i života na dalekim i pustim otocima te bio iznimno brz, kako bi mogao pobjeći progoniteljima, gusarskim brodovima koji su otimali njihov proizvod - posoljenu ribu, kao i ribare koje su, ako bi ih uspjeli uhvatiti žive, prodavali na tržnicama robova kao najbolje veslače na galijama. Gusari su harali Jadranom sve do sredine devetnaestog stoljeća, a komiški ribari jedini su mogli opstati kao pučinski ribari na Mediteranu, jer su organizirali regate u kojima je sudjelovalo do pet stotina naoružanih ribara u stotinjak falkuša te su se mogli oduprijeti i najjačim napadačima. Da bi bilo moguće odoljeti napadima gusara i preživjeti u najtežim uvjetima ribolova na otvorenom moru, daleko od sigurnih luka, i izdržati ekstremne napore danonoćnog rada, nužno je bilo poštivanje visokih moralnih principa uzajamne suradnje, međusobnog pomaganja i etičkih principa, unatoč žestokoj međusobnoj konkurenciji u borbi za preživljavanje.

Slika 7. Hrvatski jedrenjaci – Velimir Salamon

S obzirom na ograničen prostor koji imamo u ovom Zborniku za prikaz ostvarenih rezultata našeg znanstveno-istraživačkog rada i promocije hrvatske maritimne baštine, ovdje ne možemo prezentirati našu bogatu bibliografiju nastalu u protekla tri desetljeća. Stoga ćemo ovdje navesti numerički prikaz naše halijeutičke (maritimološke) bibliografije, i popis samo deset referentnih radova.

Objavljeno je ukupno 12 knjiga na temu maritimne kulture. Od tih knjiga, 4 su objavljene i na engleskom jeziku, jedna na talijanskom i jedna na španjolskom. Među njima je 9 monografija i 3 beletrističke knjige - jedna drama (na komiškome govoru i na španjolskom), i dvije zbirke pjesama na komiškome govoru. Objavljeno je 55 znanstvenih radova, 105 stručnih i 73 publicistička rada. Od ukupnog broja objavljenih radova, 46 radova objavljeno je na stranim jezicima - najviše na engleskom (29) te na talijanskom (11), španjolskom (3), njemačkom (2) i portugalskom (1).

Literatura

- V. Salamon (1995). *Construcao de navios em madeira na Croacia*. Katalog Izložbe o maritimnoj baštini u Hrvatskoj, Tore de Belem u Lisabonu
- V. Salamon, J. Božanić, N. Bobanac (1997). *Experience of Cultural Anthropological Approach to Reconstruction and Presentation of the Maritime Heritage*. III Forum on Maritime Heritage, Barcelona, 1997.
- V. Salamon, N. Bobanac, Z. Herold, Z. Robotić. (1999). *The Batana from Rovinj (Rovigno), Istria and the Trupa from the River Neretva (Nerenta) Delta*.
- J. Božanić, N. Bobanac, V. Salamon (1999). *L' experiència de l'enfocament antropològic i cultural per a la reconstrucció i presentació del patrimoni marítim*. Zbornik radova s konferencije u Barceloni, časopis *Drassana*, 8, 18-25.
- V. Salamon, J. Božanić (2001). *The Gajeta Falkuša from Komiža - Reconstruction Project*. U knjizi V. Salamon, J. Božanić i N. Bogdanović (2001). *Experience of the Boat - Wooden Shipbuilding Heritage in Croatia*. Pomorski muzej Dubrovnik, *Ars halieutica* Komiža - Zagreb, 2001.
- V. Salamon, J. Božanić (2001). *The Purpose of Learning the Experience of the Sea*. U knjizi *Experience of the Boat - Wooden Shipbuilding Heritage in Croatia*, Pomorski muzej Dubrovnik, *Ars halieutica* Komiža - Zagreb, 2001.
- J. Božanić (2001). *Summa falkušiana*. Knjiga Mediterana, Split, listopad 2000., Mogućnosti br. 1-2, 2001.
- J. Božanić (2007). *Lingua franca in the Dalmatian fishing and nautical terminology*. Wessex Institute of Technology Conference. Repairs and Maintenance of Heritage Architecture X, Prag, 4. – 7. srpnja 2007. pp. 11 – 22
- J. Božanić (2022). *Insula Ultima. A Guide through the Open Sea Islands of the UNESCO Geopark Vis Archipelago: Palagruža, Jabuka, Saint Andrea, Brusnik, Biševo*. Geopark Viški arhipelag, Komiža
- J. Božanić (2020). *The Sea as the Way, Interpretation of the Concept of the Sea in the Mediterranean cultural context*. U knjizi J. Knezović (2020) *A Sensibl guide to Split and its islands*. Berlin

Miro Cvitković*

E-mail: mirocvitkovic@gmail.com

Udruga Palagruza, Komiža

Radionice za očuvanje tradicionalnih alata, zanata i običaja „Barake Palagruzone“

Sažetak

U vremenu u kojem danas živimo, brzim ritmom uz veliku primjenu suvremenih tehničkih pomagala i dostignuća, svaki dan potiskujemo i zaboravljamo naše tradicionalne vrijednosti - naše najveće bogatstvo. Među njima prvo mjesto zauzima čovjek, zatim njegovo znanje, a sve to uobičajeno u ono što nazivamo običaji ili kulturna baština.

Komiža je oduvijek bila poznata po bogatoj maritimnoj tradiciji, posebice po ribarstvu i preradi ribe. Komiški ribari su pučinski ribari, bogati iskustvom i znanjem vezanim uz maritimnu kulturu na Jadranu. Za navedeno maritimno bogatstvo bile su ključne tri činjenice: bogato ribolovno područje Palagruže, Biševa, Sveca i Jabuke, brod ili ofalkono gajeta iz koje je nastao brend *falkuša*, i ljudski potencijal - znanje koje se učilo na ofalkono gajeti te prenosilo generacijama.

Dolaskom suvremenih tehnologija bogata maritimna baština lagano izumire, drvenu gajetu smjenjuju plastični brodovi, jedra i vesla smjenjuju brodske motori, a bogato iskustvo postepeno gubimo. S ciljem očuvanja bogate baštine, Udruga *Palagruza* pokrenula je edukacijski program „Barake Palagruzone“, kroz koji mladi upoznaju segmente te baštine i u konačnici ih povezuju u jedinstveno iskustvo ofalkono gajete.

Ključne riječi: ofalkono gajeta, barake Palagruzone, Komiža, Palagruža

1. Uvod

Udruga *Palagruza* osnovana je s ciljem *njegovanja tradicionalnih alata, zanata i običaja* te je u tu svrhu pokrenula niz manjih radionica za edukaciju mladih kroz poznavanje tradicionalnih vještina, koje sve zajedno čine jednu cjelinu i jedinstveno iskustvo. Udruga *Palagruza* je tijekom 2010. godine okupila zaljubljenike u tradicionalno jedrenje i kulturnu baštinu povodom obnove regate tradicionalnih drvenih brodova pod nazivom *Rota Palagruzona*. Tom prilikom obnovljena je jedna od najstarijih regata u Europi, u suradnji s partnerima Gradom Komižom i kulturnom ustanovom *Ars halieutica* iz Komiže. Regata *Rota Palagruzona* bila je stoljetna tradicija komiških ribara, koji su jedrili i veslali do 42 NM udaljene Palagruže, kako bi se utrkom gajeta izborili za najbolju poziciju za pripremu ribolova i soljenje

* Predsjednik Udruge Palagruza, Komiža

ribe na malom žalu Palagruže. Udruga djeluje na području Komiže i Hrvatske, s internacionalnim sudjelovanjem na festivalima mora te provedbom radionica za mlade u školama i u sličnim udrugama.

Udruga *Palagruza* okuplja širok spektar članova - od ribara i težaka, do inženjera brodogradnje, stručnjaka za promociju, glazbenika, učitelja, profesora, kuhara, fotografa, pravnih stručnjaka i znanstvenika.

2. Aktivnosti Udruge Palagruza

Jedna od najvažnijih aktivnosti Udruge *Palagruza* je očuvanje maritimne baštine i tradicije Komiže i komiških ribara te aktivnosti vezanih uz more i priobalje.

Udruga već 15 godina sudjeluje u organizaciji *Rote Palagruzone* i *Papine večere*, koja se priprema na žalu Palagruže u mjesecu lipnju. To je jedinstvena prilika da se podsjetimo na „zlatno doba“ komiškog ribarstva. Cilj je uključiti što brojnije lokalno stanovništvo, ribare, u realizaciju i podršku ovoj manifestaciji te pripremiti mlade naraštaje za aktivno uključivanje u očuvanje maritimne i kulturne baštine.

3. Posebni projekti

3.1. Projekt radionice za mlade „Barake Palagruzone“ od 2012. godine

U 15 godina svoga rada, Udruga *Palagruza* realizirala je mnoge aktivnosti i projekte, a posebni i jedinstveni su oni vezani uz očuvanje maritimne baštine. Prvi značajni projekt bio je pokretanje radionica za mlade, s ciljem objedinjavanja ogromnog znanja i iskustva komiških ribara u jedinstveno iskustvo - *iskustvo komiške gajete*. Barake su bile objekti na žalu u kojima se solila riba, krpilo ribarske mreže, popravljalo ribarske alate i znanje prenosilo sa starih ribara na mlade naraštaje - mjesto gdje se pričom i promatranjem uzora odmah primjenjivalo naučene vještine i stjecalo znanje.

Udruga *Palagruza* radionice provodi u okviru nacionalnih i internacionalnih festivala mora, kroz koje se njeguje i čuva maritimna baština. Cilj je radionice učiniti dostupnima svim zainteresiranima, s naglaskom na djecu i mlade. Kako bi se radionice približile mladima, osmišljen je zanimljiv i inovativan program edukacije i razvijen niz učila za svladavanje tradicionalnih vještina i očuvanje alata, zanata i običaja.

Udruga *Palagruza* svoje radionice organizira u suradnji sa školama na otocima i na kopnu. Sastavni su dio i turističke ponude u Komiži, a posjetiteljima se omogućava sudjelovati u nekoj od radionica. Među prvim radionicama, kojima je djecu trebalo potaknuti na izučavanje i održavanje baštine, bile su radionica *rokel* te radionice *uzlova* i *pjumbavanja*.

Rokel je drveni valjak za konac, na kojemu djeca izrađuju pamučni/vuneni pojas s četiri niti konca/vune. Na drvenom valjku se preko četiri čavlića nit vune/konca pomoću igle provlači oko čavlića kroz središnju rupu *rokela* i upliće u „traku“.

Ovo iskustvo prenosilo se s komiških *nona* na mlade, koji su se natjecali u brzini i spretnosti izrade pojasa od *rokela*. Cilj radionice je uvježbavanje motoričkih vještina i zainteresirati mlade za očuvanje baštine kroz zanimljivu igru i natjecanje. Od ispletenih niti dobile bi se npr. *špigete* (vezice za cipele) ili tanki pojas, a njihovim uplitanjem mogla se izraditi i slika predmeta, kao i čvrsti konop.

Slika 1. Radionice uzlova i pjumbavanja

Uzlovi su sastavni dio svake gajete, ribarskog alata i svakodnevnog života komiških ribara i težaka. Radionica započinje izradom jednostavnih čvorova. Cilj radionice je svladati čvorove koji se koriste u svakodnevnom životu komiških ribara i težaka. Svaki sudionik započne edukaciju s jednim metrom konopa, i aktivno sudjeluje u izradi različitih čvorova. Tijekom radionice sudionici uče o mogućoj primjeni čvorova u svakodnevnom životu.

Pjumbavanje je tradicija upletanja konopa, nezaobilazno iskustvo komiških ribara. Radionica započinje uvezivanjem dva konopa, a nakon toga se priprema dio jedrilja gajete kroz izradu i *pjumbavanje bocela*, odnosno sustava konopa za jedra na gajeti.

Održane su i sljedeće radionice:

Ribar - započinje jednostavnom izradom parangala i vezivanja udica, da bi u konačnici mladi savladali vještine izrade i krpljenja ribarskih mreža. Kroz radionicu mladi se educiraju o izradi i drugih tradicionalnih ribarskih alata i njihovoj primjeni, učeći od iskusnih ribara.

Kalanko je autohtona komiška igračka, proizašla iz dječje mašte, koju su djeca i očevi gradili po konobama. To je metalni brodić koji se izrađuje od lima ili od *važ*a (limenke konzerve). Ova dječja igračka ime je dobila po grčkom brodu *Kalanko*, koji je u Komižu dovezao lim za konzerve sardine prije više od sto godina.

Komiški je radionica kojoj je cilj očuvati autohtoni komiški izričaj te mlade, kroz natjecanje u poznavanju komiškog dijalekta, motivira za njegovo korištenje i učenje.

Škova je igra koja se igra „talijanskim“ kartama i koju igraju Komižani, a radi se o modificiranoj verziji talijanske *Skupe*. Ova „igra na karte“ u Komiži se čuva stoljećima. U namjeri da i stariju populaciju uključi u očuvanje i promociju baštine, udruga organizira Svjetsko prvenstvo u *Škovi*, koje se svake godine provodi u Komiži, i u kojemu sudjeluju komiški iseljenici diljem svijeta. Natjecanje obuhvaća sve dobne skupine.

Kuhinja - tradicionalna kuhinja dio je svakodnevice komiških ribara. Svaki ribarski brod ima člana posade koji je zadužen za kuhanje. Zahvaljujući tome, svaki komiški ribar je dobar poznavatelj tradicionalne kuhinje. Udruga *Palagruza* njeguje i čuva tradicionalnu kuhinju te tijekom godine provodi kulinarske radionice na svim manifestacijama u okviru edukacijskog programa „Barake Palagružone“. U suradnji s UNESCO Geoparkom *Viški arhipelag*, lokalnim OPG-ovima i ribarima, od 2022. godine provodi se program UNESCO Geofood.

Tradicionalno jedrenje - cilj je nakon svih provedenih radionica mlade educirati za tradicionalno jedrenje na komiškoj gajeti (ofalkono gajeti, danas brendu - *falkuši*). Radionice započinju osnovama jedrenja i završavaju jedrenjem na nekom od tradicionalnih brodova. Škola započinje teoretskim dijelom i nastavlja se kroz praktično jedrenje na jedrilici tipa *Optimist*, da bi se u konačnici savladalo tradicionalno jedrenje na *komiškoj sanduli* i *gajeti*. Za potrebe škole jedrenja izradila se *komiška sandula*. Izrađen je i sustav za učenje „Ofalkono gajeta - falkuša od kolumbe do jidra“ te je u pripremi izrada replike *komiške loje*.

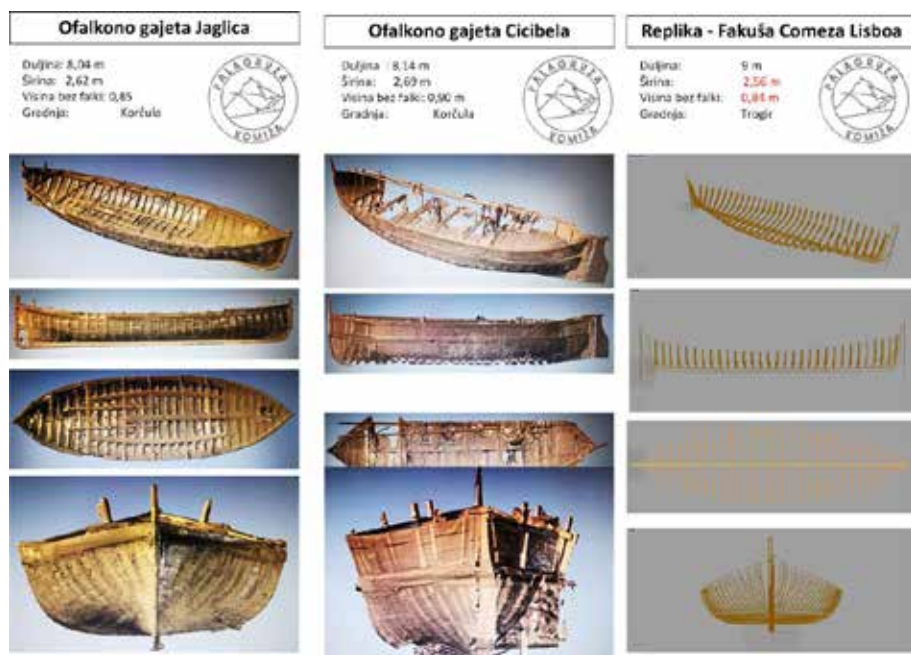
3.2. Projekt dokumentiranja tradicionalnih brodova od 2013. godine

Pored izvorne ofalkono gajete *Cicibele* koja se, oštećena u brodolomu na Biševu, nalazi u *Ribarskom muzeju* u Komiži, postoji još nekoliko originalnih gajeta iz „zlatnog doba“ komiškog ribarstva, koje su na žalost plastificirane. Jedan od članova i osnivača Udruge *Palagruza* pronašao je u Komiži jednu od očuvanih, izvornih ofalkono gajeta - *Jaglicu*, koja nije plastificirana, već je sačuvana u autohtonoj formi.

Nacrte prema kojima je građena replika autohtone komiške ofalkono gajete izradio je prof. Velimir Salomon. Gajeta *Cicibela* u velikoj je mjeri bila oštećena te nije mogla poslužiti za snimanje formi gajete, ali je poslužila za snimanje detalja gradnje. Kako bi izradio nacрте za gradnju replike gajete *Comeza Lisboa*, prof. Salomon koristio je druge dostupne brodove i maketu gajete koja se nalazila u privatnoj zbirci. U svom istraživanju došao je do zaključka da istraživanje forme nije završeno, jer se uvijek pojavljuju novi detalji, primjerice pronalazak izvornog kormila u Komiži.

S obzirom na to da se u Komiži stoljećima njeguje tradicija spaljivanja drvenih brodova na dan sv. Nikole, Udruga *Palagruza* pokrenula je projekt kojim želi sačuvati izvorne forme komiških brodova.

Prvo skeniranje obavljeno je na gajetama *Jaglici* i *Cicibeli* primjenom različitih metoda s ciljem istraživanja. Tako su te dvije gajete skenirane metodom uz primjenu „češlja“, kojim se svako rebro snimalo u više točaka te se forma kasnije prenosila na nacrt.

Slika 2. Usporedba formi skeniranih gajeta

Druga metoda bila je nešto brža, uz primjenu laserskog metra koji se nalazio na konstrukciji te se vertikalno očitavalo više točaka i upisivalo u tablicu, iz koje se izvlačila forma rebra.

Kako bi se posao dokumentiranja ubrzao, Udruga *Palagruza* razvila je vlastiti 2D skener, koji je potpuno automatski snimao formu rebra te prenosio podatke u računalu. Nakon toga bi se podaci učitali u Autocad i dobio bi se 3D model linija broda.

Kod gradnje prve replike, pojavila se potreba za čestim mjerenjem i provjeravanjem nekih detalja na brodu, pa je pokrenut projekt 3D skeniranja broda pomoću lasera, čime je postignuta velika preciznost i dobiven 3D snimak, koji je bilo moguće bilo kada izmjeriti i pogledati u radionici.

Cilj je da se edukacija dokumentiranja provodi i u školama, kako bi se nakon procesa educiranja mladi uključili u projekt Udruge, koji uključuje dokumentiranje svakog drvenog broda starijeg od pedeset godina, koji se u sklopu obilježavanja sv. Nikole tradicionalno spaljuje u Komiži. Na ovaj način stvorit će se baza, koja će pored sačuvane forme broda, sadržavati i podatke o vlasniku, namjeni broda, osobama koje su radile i plovile na tim brodovima te anegdotama i zgodama koje su pratile brod kroz njegov životni vijek.

Slika 3. Skeniranje gajete Jaglice

3.3. Projekt „Komiška gundula“ od 2014. godine

Radionice brodogradnje započele su izgradnjom male i jednostavne brodice, koja Komižane povezuje s lijepim uspomenama i koja je na Jadranu poznata kao „barka ljubavi“. Članovi Udruge *Palagruza* u Komiži su pronašli izvornu *gundulu*, staru više od 120 godina, koju je dao izraditi prvi vlasnik tvornice za preradu ribe Mardešić. Potomci obitelji sačuvali su je do danas te je Udruga *Palagruza* brodicu dokumentirala i pripremila niz jednostavnih radionica tradicionalne brodogradnje vezanih uz *komišku gundulu*. *Gundula* koju je Mardešić dao izraditi napravljena je primjenom tradicionalnih kalafatskih metoda i sastavljena od elemenata kao što su *ašte*, *capuli*, *pjoni*, *madiri* itd. *Gundulu* je bilo jednostavno izraditi, pa su ih mnogi mladići gradili, kako bi s djevojkama mogli odlaziti na obližnja komiška žala.

S obzirom na to da *gundula* koja je pronađena u Komiži ima sve odlike i sastavne dijelove kao i svaki drugi tradicionalni brod na Jadranu, članovi Udruge *Palagruza* osmislili su novi dizajn pogodan za radionice i izradili prototip konstrukcije. Primjenom računalne tehnologije, autori *Projekta gundula* sačuvali su dio pomorske baštine Komiže i Hrvatske, kao i izvornu formu za buduće generacije te osmislili program edukacije vezan uz *gundulu* kroz tri razine radionice za mlade:

Radionica mali brodomodelar - koncipirana je za mladi uzrast, ciljana dob je od 8 do 12 godina, a ciljane skupine su do 8 djece. U radionici djeca sastavljaju pripremljene dijelove kit sistema dimenzija 1:10 te s predavačima upoznaju priču o *gunduli*, glavnim dijelovima broda i nazivima dijelova broda. Radionice su organizirane na način da svako dijete dobije svoj brod u kit sistemu, u tri dana trajanja radionica izrade kompletan brod te ga u konačnici dobiju kao uspomenu.

Radionica gundula Dinosaur - temelji se na izradi kostura *komiške gundule* u mjerilu 1:1 pripremljene u kit sistemu. Ciljana dob je iznad 12 godina, a ciljana grupa je do 4 polaznika. Prednost ove radionice je da se ne koriste opasni alati, već se vijcima spajaju pripremljeni dijelovi kostura *gundule*. Uči se kako nastaje tradicionalni brod i koji su nazivi svakog pojedinog dijela broda.

Radionica mladi brodograditelj - temelji se na izradi replike *komiške gundule* u mjerilu 1:1 primjenom nacрта i šablona (*šogoma*). Radionica je predviđena za grupe iznad 12 godina, a ciljana grupa je do 4 polaznika. Mladi se upoznaju sa sigurnim radom i korištenjem alata za obradu drva, načinom gradnje broda i sastavnim dijelovima broda. Prilikom gradnje broda, koriste se alati uz nadzor instruktora. Konstrukcija broda izrađuje se od borovog drva, a oplata od vodootporne šperploče te se sve lijepi vodootpornim ljepilom. Mladi se upoznaju i s primjenom modernih tehnologija kod izrade drvenog broda, kao što je laminacija i korištenje epoksidnih smola.

Slika 4. Radionice *komiške gundule*

3.4. Projekt „Komiška sandula“ pokrenut 2016. godine

Iako su komiški ribari od davnina poznati kao vrsni moreplovci i ribari, ponajviše zahvaljujući bogatom i velikom ribolovnom području komiškog arhipelaga u kojemu su ribarili ofalkono gajetama, nisu svi oni bili financijski sposobni graditi i održavati ofalkono gajete, jer je gajeta bila velik i zahtjevan brod, koji je trebao i peteročlanu posadu, a ulov se solio i dijelio prema posebnim pravilima.

Za potrebe svakodnevnog ribolova komiški ribari morali su imati mali brod, na kojemu mogu raditi jedan do dva ribara, i koristiti sve ribarske alate koji su im bili dostupni za ribolov u *komiškom dvorištu*, odnosno u bliskim uvalama i na *poštama*.

Brod je svakako morao biti jednostavan za izradu. Pored jednostavnosti izrade, trebao je imati i dobra maritimna svojstva za ribolovno područje oko komiške vale. S obzirom na to da je Komiža izložena jugozapadnom razornom vjetru i moru koje se naziva *garbin*, brod se za vrijeme nevera i *garbinadi* morao izvlačiti na žalo. Stoga je potreba komiških ribara bila lagani, mali brod, koji dva ribara mogu jednostavno navući na žalo.

Takav brod sačuvao se do danas i naziva se *komiška sandula*. To je brod ravnoga dna, blago nagnutih bočnih stranica i veoma jednostavne izrade. Gradio se od smreke i jele, odnosno od drva koje je komiškim ribarima bilo lako dostupno.

Komiški ribari koristili su *sandulu* za odlazak na obližnje *pošte*, po valama uz obalu otoka. Brod je bio idealan za svakodnevni odlazak na more i ribolov za osobne potrebe kako bi se osigurala riba za obitelj, i može se reći da je *sandula* bila „radnički brod“, koji je mogao vrlo jednostavno izraditi svaki ribar, uz minimalnu pomoć brodograditelja.

Dijelovi *sandule* spajali su se pocinčanim *brokvama*, a duljine *sandule* najčešće su bile između 4 i 5 metara. Duljina je uglavnom bila određena prema dostupnoj drvenoj građi, a po potrebi daske su se spajale u dulje. *Sandula* za pogon koristi vesla i ponekad jedro, koje je bilo malo zastupljeno, uglavnom kao pomoć pri plovidbi. Vesla su položena bočno te se također moglo veslati na više načina: sjedeći, stojeći, ili pak s krme jednim veslom - *po gondolijerski*. Veslanje s krme koristilo se tijekom ribolova, jer je jedna ruka bila slobodna za ribolov, dok se drugom upravljalo *sandulom*. Najčešće se *sandulom* ribarilo po viškim *valama* Okjucina, Zukamice, Borjoška, Komiža itd., uglavnom u blizini otoka, a *sandula* je bila član obitelji koji je donosio hranu.

Na Jadranu postoje slični tradicionalni brodovi, a jedan od najpoznatijih je *rovinjska batana*, zatim *batelina*, koje koriste način gradnje s *korbama* (rebrima) koja su se polagala na *kolombu* (kobilicu), dok je *komiška sandula* po svom načinu gradnje bila bez klasičnih *korbi* i jedinstvena je takva brodice na Jadranu. Umjesto *pjona*, rebra je zamijenila oplata dna, koja se radila okomito na kobilicu.

Također, *komiška sandula* nema klasične *madire* između kojih se postavlja pamučni ili laneni konop ili se kalafataju, već ima daske koje su se povezivale u bočne stranice. S obzirom na to da su rebra okomita, bez zaobljenja, sve daske oplata moraju biti međusobno idealno povezane. *Komiška sandula* ima poprečne daske, za razliku od *batana*, *batelina* i sličnih brodice, koje imaju uzdužne *madire* na dnu brodice. Upravo ovakav način gradnje bila je najveća prednost *komiške sandule*, jer je nije bilo potrebno kalafatati. Ovakav dizajn i način gradnje u Komiži se razvio i održao iz više razloga, a jedan od najvažnijih je ogromno bogatstvo ribom u komiškom akvatoriju, koja je bila doslovce „u dvorištu“.

Ribari su mogli sami izraditi jednostavan brod s dostupnim alatima, bez potrebe angažmana kalafata, kojih u Komiži nije bilo dovoljno, dok su gajetu mogle izraditi samo bogate obitelji. Komiške gajete su se gradile uglavnom na Korčuli. Održavanje takvog broda bilo je mnogo kompleksnije i zahtjevnije od održavanja *sandula*.

U Komiži su *sandule* gradili ribari ili drvodjelci te je bio veoma mali broj brodograditelja koji su gradili *komiške sandule*. Neki od posljednjih su Pepe Kalofot, Pela i Meštar Mike, a od drvodjelaca koji su gradili *sandule*, komiški ribari se sjećaju Mire, Šoda, Bađalija, Berija itd.

Na žalost, dolaskom plastičnih brodova u Komiži je izgrađena tvornica plastičnih pasara, koje su u potpunosti istisnule *komišku sandulu*. Ipak, način gradnje se sačuvao zahvaljujući živućim *meštrima*, koji su radili i održavali postojeće *sandule*. Trenutno u Komiži ima desetak izvornih *sandula*, koje se još uvijek koriste za ribolov i rekreaciju te uvijek plijene pažnju svojim izgledom i elegancijom.

Prema sjećanju komiškog ribara i vrsnog jedriličara Mladena Mardešića - Foke, u Komiži se na *sanduli* koristilo *treva* jedno, jedno s dvije lantine, a jedrenje *sandulama* nije bilo učestalo, pa se uglavnom koristilo vesla.

Jedna o ljepših *sandula* u Komiži je ona Mladena Mardešića - Funcija, komiškog ribara koji je *sandulu* koristio svakodnevno i bio vrlo dobar veslač *po gondolijerski*, odnosno s jednim veslom.

Udruga *Palagruza* 2017. godine izgradila je i porinula *komišku sandulu*. Bila je to nakon 35 godina prva novoizgrađena *sandula* primjenom tradicionalne metode gradnje. Cilj gradnje bio je sačuvati i dokumentirati način gradnje te pripremiti materijale za buduću radionicu brodogradnje, u kojoj bi mladi sami gradili *sandulu* primjenom suvremenih metoda brodogradnje u drvu.

Novoizgrađena *sandula* dobila je naziv *Molo Palagruža*, i u Registru brodova upisana je kao *sandula*, čime je trajno sačuvan još jedan tradicionalni brod bogate hrvatske maritimne baštine.

Slika 5. Gradnja komiške sandule

3.5. Projekt „Ofalkono gajeta - falkuša, od kolumbe do jidra“ pokrenut 2019. godine

Jedan od važnijih projekata je očuvanje izvorne forme komiške ofalkone gajete, ribarskog broda korištenog za pučinsko ribarenje, specifičnog po *falkama* - drvenom nadgrađu bokova iznad palube. Kako bi se sačuvao izvorni oblik, bilo je potrebno pronaći što više izvornih gajeta i kvalitetno ih dokumentirati.

Udruga *Palagruza* je, s ciljem očuvanja forme tradicionalnih brodova, u svojim radionicama pokrenula projekt dokumentiranja tradicijskih brodova tradicionalnim metodama - 3D i 2D laserskom tehnologijom te CAD alatima. Nakon skeniranja izvornih gajeta *Jaglice* i *Cicibele*, izrađeni su 2D i 3D modeli i nacrti, na temelju kojih je osmišljen i dizajniran jedinstven sistem za učenje „Ofalkono gajeta - falkuša, od kolumbe do jidra“.

Sustav za učenje izradili su mladi u radionicama brodogradnje tijekom tri godine te su primjenom šablona izradili sve konstruktivne dijelove gajete. Povezivanjem pripremljenih konstrukcijskih dijelova segmenata s vijcima uče se nazivi svakog dijela konstrukcije gajete. Kroz radionicu se uči način gradnje tradicionalnog broda, način povezivanja konstrukcijskih dijelova u jedinstvenu cjelinu, koja se u Komiži naziva *korbon* ili kostur broda.

Cilj je kroz više radionica savladati vještine, nazive konstrukcijskih dijelova gajete, način obrade i gradnje gajete, pripremu i postavljanje jarbola, lantina, *baštuna* i jedra, primjene čvorova na gajeti, načina jedrenja i veslanja gajetom te primjene i korištenja ribarskih alata za lov i soljenje srdele.

Namjena učila je očuvanje i prezentacija nematerijalne kulturne baštine vezane uz *iskustvo ofalkono gajete*, tradicionalne brodogradnje i iskustvo jedrenja tradicijskim jedrima, a zbog njezinih malih dimenzija (4 m), moguća je provedba radionica u mobilnim radionicama za očuvanje maritimne baštine Hrvatske.

Slika 6. Radionica „Ofalkono gajeta - falkuša, od kolumbe do jidra“

4. Financiranje projekta

Većina projekata financira se iz javnih natječaja i iz proračuna grada Komije. Od početka svoga djelovanja, Udruga *Palagruza* aplicira na natječaje u nekoliko područja: očuvanje kulturne baštine i sportsko-rekreativne aktivnosti građana. Većina projekata provodi se tijekom dužeg vremenskog razdoblja, kako bi se prikupila potrebna sredstva za njihovu realizaciju.

Za većinu radionica koje se provode nisu potrebna velika sredstva, jer je kroz prvo ulaganje osigurana potrebna oprema za njihovu provedbu. Radionice koje se danas provode na festivalima ili u školama financiraju se iz programa financiranja pojedinih festivala, a ako se radi o školama, tada troškove financiranja projekta preuzimaju grad, turistička zajednica, ili institucije u kojima se radionice provode.

5. Poteškoće, izazovi i rješenja

Najveći problemi prilikom realizacije programa su financiranje i nemogućnost osiguravanja sredstava za realizaciju programa u kratkom vremenu, jer su sredstva koja se dobiju na natječajima iz proračuna gradova ograničena, a i vremensko trajanje projekta koji se mora završiti također je najčešće ograničeno, pa je za izvršavanje rokova potrebno tražiti dodatne izvore financiranja.

6. Uloga lokalne zajednice

U sve radionice uključuje se lokalno stanovništvo, koje sudjeluje u transferu znanja i iskustva na mlađu generaciju. Edukacija se često provodi na javnim površinama te se tako prezentira bogata kulturna baština i stvaraju preduvjeti za sudjelovanje više subjekata: grada, turističke zajednice, turističke agencije, udruga građana, poslovnih partnera i donatora, gostiju i posjetitelja itd.

Udruga *Palagruza* upravo je na primjeru organizacije „Dona svetega Mikule“ i tradicionalne regate *Rota Palagruzona* u Komiji primijenila koncept suradnje više subjekata radi postizanja jedinstvenog cilja, tj. organizacije radionica za mlade, na kojima se njeguje i prenosi kulturna baština.

7. Prepreke i problemi u sadašnjem i budućem radu

Osnovni problem je nedostatak odgovarajućeg prostora za provedbu radionica, u kojemu bi polaznici mogli provoditi više vremena. Sada se za provedbu radionica često koriste neki od gradskih prostora, koji nisu prilagođeni potrebama udruge.

Glavni rizik projekta je mogućnost da nema dovoljno prikupljenih sredstava za realizaciju kompletnog edukacijskog ciklusa. Kako bi se taj rizik smanjio, potrebno je osigurati dobru marketinšku podršku i animirati što veći broj različitih subjekata za logističku podršku projektu.

Pored nedostatka prostora, sve je teže uskladiti obaveze mladih i slobodno vrijeme, jer se radi o malom mjestu i svi su angažirani na raznim poslovima, a ponekad na više njih istovremeno. Upravo bi postojanje odgovarajućeg prostora omogućilo provedbu programa izvan sezone te uključivanje više mladih u prijenos znanja i očuvanje baštine.

8. Plan djelovanja udruge na očuvanju i revitalizaciji pomorske baštine

Na radionicama koje se planiraju organizirati u budućnosti, namjera je povezivanje sa školskim i edukativnim ustanovama te sličnim udrugama i ustanovama na području Republike Hrvatske i Europske unije.

Prva generacija mladih koja prođe kroz radionice „Barake Palagruzone“ činit će jezgro edukacije, koja će se kasnije provoditi u okviru zimskih i ljetnih radionica za sve zainteresirane iz RH i iz EU. Radom u radionicama mladima će se omogućiti sudjelovanje u radnim procesima i motivirat će ih se za nastavak rada i života na otoku. Na ovaj način podiže se kvaliteta života na otoku i obogaćuje njegova turistička ponuda.

U sklopu edukacije mladih dokumentirat će se svaka od faza edukacije i obnove broda sa svim detaljima i opisom svake od radnji, kako bi se na kraju izradio prvi priručnik takve vrste na ovom dijelu Jadrana i pripremili materijali za budući virtualni ribarski muzej.

U proces edukacije bit će uključeni svi školski naraštaji, od nižih do viših razreda, a edukacija će se provoditi i s radnom populacijom-zainteresiranimima te sa srednjoškolskim i sveučilišnim naraštajem, koji bi činio osnovu edukacijskog procesa na način da svoja iskustva življenja i rada na ofalkono gajeti prenosi, u okviru radionica, mlađim naraštajima.

Osnovne ciljane skupine za provedbu projekta su: umirovljenici i radno sposobna populacija Komiže i regije; školske i edukativne ustanove Visa i regije; mlađa populacija učenika i studenata; obrtnici, ribari vlasnici drvenih brodova; ciljana turistička populacija tj. zaljubljenici u tradicionalne brodove; predstavnici upravljačkih struktura Komiže i regije. Plan je svu prikupljenu građu upotrijebiti za virtualni ribarski muzej *Ofalkono gajeta - falkuša, od kolumbe do jidra*. Virtualni ribarski muzej bit će realiziran na način da se može uklopiti u bilo koji prostor te predstaviti u školama i drugim sredinama radi prezentiranja i popularizacije maritimne baštine.

U prvoj fazi svi bi se materijali prezentirali putem web stranica, na način da se omogući uvid u sve detalje edukacije. Prezentacija za svaku od faza provedbe projekta „Barake Palagruzone“ ostvarila bi se na web stranici Udruge *Palagruza*.

U drugoj fazi omogućila bi se interaktivnost muzeja putem dodirnih ekrana velikog formata, i na taj način uvid u svaki dio projekta „Barake Palagruzone“, i upoznavalo s bogatom ribarskom i maritimnom baštinom Komiže.

U zadnjoj fazi virtualni ribarski muzej omogućio bi prezentaciju mnogih sadržaja, kao što su: detaljni opis tradicionalnih ribarskih alata, način izrade i način ribolova s prezentiranim alatima putem multimedijalnih sadržaja i animacija, opis i vrste riba koje su se lovile tim alatima, pregled animacija i 3D skenova itd.

Kroz realizaciju svih faza projekta sudionici projekta, uključujući instruktore i polaznike edukacije, vode svojevrsni dnevnik te će svaki od tih dokumenata biti osnovna građa za realizaciju virtualnog ribarskog muzeja. Pri izradi *Priručnika Barake Palagruzone* također će se koristiti dokumenti istraživanja i radionica, koji će opisivati svaku od radionica i dati osnovne smjernice i upute za edukacije i provedbu programa radionica.

Priručnik će biti izrađen u suradnji s voditeljima edukacije kao prvo kompaktno tiskano izdanje takve vrste u RH. U tu svrhu bit će angažirani mladi pisci i novinari iz lokalne zajednice, čime će se u projekt edukacije uključiti i mladi koji nemaju izravne veze s primarnim područjem istraživanja i edukacije. Virtualni muzej objedinit će sve faze rada projekta, i prezentirati ih na zabavan i suvremen način.

Očekuje se i pokretanje poduzetničkih projekata mlađih naraštaja, kao i sudjelovanje polaznika edukacije u drugim sličnim projektima na otoku i u regiji.

Uz primjenu stečenih znanja, cilj je nove polaznike uključiti u razvijanje i dizajniranje novih radionica koje bi spojile tradiciju i modernu tehnologiju, čime bi se potaknulo kreativno razmišljanje polaznika i voditelja radionica.

9. Zaključak

Radionice za mlade „Barake Palagruzone“ predstavljaju jedinstven program edukacije mladih za očuvanje maritimne baštine i kulture. Modularni način edukacije svakom polazniku daje mogućnost da se opredijeli za neko područje i istraži svoje interese.

Projekt *Ofalkono gajeta - falkuša od kolumbe do jidra* predstavlja jako dobar primjer integracije više segmenata radionice u jedno jedinstveno iskustvo poznavanja tradicionalnih alata, zanata i običaja vezanih uz kulturna dobra Republike Hrvatske.

S obzirom na to da se radi o jedinstvenom projektu u Europi, cilj je staviti naglasak na ovaj projekt te kroz njega razviti mnoge druge kreativne projekte i rješenja, poput npr. primjene računalnih i 3D tehnologija modeliranja.

Literatura

Salamon, Velimir: „Obo gajeti falkuši“ - Brodogradnja, 2010.

Salamon, Velimir: „Hrvatski tradicijski brodovi“, u „More - hrvatsko blago“, Zagreb, 2016., str. 673 - 710

Markovina, Roko: „Analiza i usporedba formi gajeta korčulanke, betinke i lovranke“

Markovina, Roko, Ukalović, Tonči: „Tradicionalna tehnologija gradnje korčulanske barke brodice (ribarice - gajete), FESB, Split, 2011.

pomorski zbornik

Journal of Maritime & Transportation Sciences

SPECIAL EDITION

RIJEKA, 2025.

Foto: Marko Valjak

POMORSKI ZBORNIK
Journal of Maritime & Transportation Sciences

Special edition

Pages 1 - 435

Rijeka, 2025.

CONTENTS

Editor's Foreword	339
Foreword – guest editors	341
From theory to practice in the preservation and interpretation of maritime heritage ..	345
Robert MOHOVIĆ	
From the vision of preserving and revitalizing the maritime, fishing and shipbuilding heritage to its implementation in Kvarner and Istria	347
Tamara NIKOLIĆ ĐERIĆ	
How to preserve the maritime heritage on the Croatian Adriatic? Ecomuseums and interpretation centers as 21st century heritage practice	379
Tea PERINČIĆ	
Recognizing and preserving intangible maritime heritage	391
Kvarner Tourist Board	
Maritime heritage as tourism potential – Kvarner Maritime Heritage	399
Examples of good practice in the interpretation of maritime heritage	407
Zvezdana KLOBUČAR FILČIĆ	
House of the Lovran Guc – Lovran	409
Robert MOHOVIĆ	
Ecomuseum Mošćenička Draga – Story of the Sea – House of the Sea – Mošćenička Draga	410
Nedjeljko DUNATO	
Krak Sails – Krak	411
Toni KRALJIĆ	
DUBoak – Interpretation Center of Maritime Heritage – Malinska	412
Marija MARINKOVIĆ	
Interpretation Center “Man and the Sea” – preservation and promotion of fishing and maritime heritage in Lopar – Lopar	413
Valentina PRENI	
Interpretation Center Fisherman’s House Klenovica	414

Jelena DUNATO	
Creski Kaić – manifestation and interpretation center – Cres	415
Ozana URSIĆ, Vedran KASAP	
Five Dollar House – Interpretation Center Mario J. Puratić – Sumartin, island of Brač	416
Maritime museums and museums with maritime collections	417
Silvija HULJINA	
Town of Crikvenica Museum – contribution to the preservation of maritime heritage – Crikvenica	419
Kate ŠIKIĆ ČUBRIĆ	
Betina Museum of Wooden Shipbuilding: a model of preservation and interpretation of maritime heritage – Betina	420
Marijana DLAČIĆ	
Maritime Collection of the Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zadar – Zadar	421
Biljana BOJIĆ, Barbara CRNOBORI	
Preservation and interpretation of maritime heritage in the work of the Umag City Museum – Umag	422
Marija PLENKOVIĆ, Duje DOROTKA	
The Fisherman's Museum in Vrboska – a pioneering venture in protecting the Adriatic fishing heritage – Vrboska, island of Hvar	423
Draženko SAMARDŽIĆ	
A hundred years of museum activities in Biograd na Moru – Biograd na Moru	424
Festivals and other good practices in the preservation and revitalization of maritime heritage	425
Jakov KARMELIĆ	
Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition FIUMARE – model of organizing a maritime heritage festival – Rijeka	427
Vladimir SKRAČIĆ	
A note on the Latinsko idro – Murter	428
Marinka FRŽOP	
Betina gajeta – tradition living within the community – Shipbuilding through history – Betina, island of Murter	429
Joško BOŽANIĆ	
Falkuša Comeza-Lisboa – a ship from the UNESCO geopark Vis archipelago Thirty years of worldwide promotion of the Croatian maritime heritage	430
Miro CVITKOVIĆ	
Workshops for the preservation of traditional tools, crafts and traditions “Barake Palagruzone” – Association Palagruza – Komiza	431
Map of the Croatian Adriatic coast with institutions and centers presenting maritime heritage	433

Editor's foreword – chief editor of the *Journal of maritime and transportation sciences*

Dear readers, associates, and friends of maritime affairs and transport,
This special edition of the *Journal of Maritime and Transportation Sciences*, containing papers from the first Croatian conference on the preservation and revitalization of maritime heritage, contributes to the sixty-three-year tradition and reputation of this scientific and professional publication.

The Association of Societies for the Study and Advancement of Maritime Affairs was founded on 9 September 1962 in Split, with the mission of studying and improving maritime affairs. Its first headquarters was in Zadar, but it soon moved to Rijeka, where it remains to this day.

The Presidency was composed of distinguished scientists and – following the custom of the time – politicians and admirals. Presidents of the Association and editors of the *Journal of Maritime and Transportation Sciences* included the academician Grga Novak, Professor Vjekoslav Maštrović, academician Vladislav Brajković, and others.

The Association was supported by a significant administrative infrastructure and, in addition to its main secretariat in Rijeka, had branches in Piran, Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik, Kotor, and Zagreb. It organized thematic professional and scientific conferences, publishing the presented papers, as well as scientific and professional articles, in the *Journal of Maritime and Transportation Sciences*. Over the decades, it has actively promoted maritime affairs and kept alive the idea of Croatia's "Adriatic orientation".

Since April 2015, the Association has operated under the name *Association for the Study and Development of Maritime Affairs*. Its main activity, both in the past and today, is the publication of the *Journal of Maritime and Transportation Sciences*, which has been continuously published for 63 years.

The thousands of pages printed over these six decades, written by eminent contributors, bear witness to the development of Croatian maritime science and confirm the value of the Croatian maritime tradition. Since its inception, the *Journal of Maritime and Transportation Sciences* has published scientific and professional papers covering topics from Croatian illustrious maritime past – from antiquity, through the era of the Dubrovnik Republic, and into more recent times, particularly the expansion of Croatian maritime affairs and shipping in the 1970s. By nurturing Adriatic maritime historical heritage and encouraging the interplay between scientific theory and practice, the Journal has worked toward affirming Croatian maritime orientation and developing Croatia as a maritime nation. With 70 volumes, the *Journal of Maritime and Transportation Sciences*

stands as an indispensable professional and cultural maritime asset and represents one of the core values of Croatian maritime thought and tradition.

I am especially pleased that we have established cooperation with the organizers of the conference on the preservation and revitalization of maritime heritage, and that through this special edition, we have enabled the publication of articles that testify to the importance of these topics for the safeguarding of our maritime tradition and heritage.

Dear collaborators, scientists, and experts, your manuscripts, articles, ideas, and research findings are an investment in the future. Through your intellectual contributions, we collectively promote our maritime domain.

I would like to thank the guest editors and colleagues Tea Perinčić, Jakov Karmelić, and Robert Mohović, and I look forward to further collaboration on future conferences dedicated to the preservation and revitalization of maritime heritage.

Chief Editor of the Maritime Journal
Siniša Vilke

Foreword – Guest editors

On the occasion of the 15th anniversary of the inaugural public presentation on the systematic approach to the preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria, as well as the 10th anniversary of the work and activities of the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria, the first Croatian conference on the topic of the preservation and revitalization of the overall maritime heritage was held in Rijeka on 12 and 13 September 2024. The event took place in the Marble Hall of the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka.

The main organizers were the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria and the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka. They partnered with the Primorje-Gorski Kotar County, the Kvarner Tourist Board, the Tourist Board of the City of Rijeka, the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka, and the Section for Croatian Maritime Heritage of the Scientific Council for Maritime Studies of the Croatian Academy of Sciences and Arts.

Beyond marking these anniversaries, the primary goals of the conference were to present maritime heritage preservation and revitalization projects from across Croatia, exchange experiences on achieved results, foster cooperation in the preservation, revitalization, and communication of maritime heritage, and facilitate a final discussion on the future of maritime heritage preservation and revitalization in Croatia.

The conference participants included employees of maritime museums, maritime heritage interpretation centers, tourist boards, representatives of the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia, Primorje-Gorski Kotar County and the Conservation Institute in Rijeka, and others interested in the topic of maritime heritage preservation and revitalization.

The opening presentations addressed themes such as the vision for maritime heritage preservation and revitalization, the recognition and preservation of intangible maritime heritage, results of EU-funded projects (Mala Barka, Mala Barka 2, Arca Adriatica and AdriProm Tour) and viewing maritime heritage as a tourism resource.

On the first day, the conference featured presentations from maritime heritage interpretation centers from Istria and the Croatian Littoral, including locations in Rovinj, Mošćenička Draga, Lovran, Crikvenica, Jadranovo, Krk, Mali Lošinj, Malinska, Kostrena, Lopar, Rab, Kraljevica, Bakar, Selce, Klenovica and Cres.

The second day focused on maritime museums and museums with maritime collections (Betina, Split, Zadar, Veli Lošinj, Umag, Vrbovska), as well as maritime heritage

interpretation centers from Milna, Sumartin, Novigrad and Biograd. The final segment highlighted maritime festivals and best practices in the preservation and revitalization of maritime heritage through the activities of associations (from Murter, Betina, Komiža and Split).

All conference participants presented their visions and project outcomes, discussing how artifacts are presented, their unique features and challenges, ways in which they are trying to solve them, relationships with founders, staff sizes, funding sources, and cooperation with local communities.

All the presentations were very interesting, indicating that all participants were united by a great passion, love and enthusiasm for this part of our heritage. Life by and from the sea has profoundly shaped the identity of coastal and island communities, which has been passed down through generations. The conference showed the diverse ways in which maritime heritage is interpreted and valued. Examples of numerous interpretation centers included the House of the Sea interpretation center in Mošćenička Draga, established as a pilot project of maritime heritage interpretation centers in Kvarner as part of the *Mala barka* project, and the interpretation center in Krk which presented the collection of Željko Skomeršić, a ship modeler with a workshop in the town center, where his skills in making models can be directly observed. Unique examples also featured a navigational interpretation center of maritime heritage of the island of Lošinj on the Lošinj lugger Nerezinac and the virtual museum of fishing, maritime affairs and shipbuilding of the town of Rab called Juxta Mare. This virtual museum spans 13 information boards along the promenade from Banjole to Barbat. These boards incorporate QR codes, which enable a bird's-eye view of the entire path with all points on a smartphone and access to each point separately, exploring the content. It also features an AR button on the screen that connects the mobile device with three-dimensional objects in digital format, which appear in a live image on the screen and are seemingly projected into the space in front of the device, creating augmented reality. The Rovinj Ecomuseum – Casa della batana – centers its program on the promoting batana building and all the related cultural elements associated with it, including traditional fishing, the unique musical style bitinada, the Istriot language, gastronomy, maritime customs and ceremonies, sailing with mainsails, and many more. Due to all its activities and results, this ecomuseum has been included in the UNESCO Register of Best Practices for the Preservation of Intangible Cultural Heritage. Other notable centers include the Lovran Guc Interpretation Center in Lovran, focusing on the traditional Lovran guc and local traditional shipbuilding, and the Five Dollar Interpretation Center in Sumartin, dedicated to the inventor Mario Puratić. In Betina, a floating collection of traditional boats was presented in the open air, while the Crikvenica City Museum is dedicated to maritime heritage through its exhibitions. The Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka coordinated the creation of an online database of maritime heritage, used to create the virtual sea museum Mala Barka and Arca Adriatica, which covers a wide area from the Slovenian Littoral, through Istria to

Kvarner. The valuable role of interpretation centers in small island and coastal towns, often established in previously dilapidated and unused areas, and how these centers become hubs of research, preservation of other heritage values, and a driving force of cultural tourism, was duly noted.

The discussion aimed to address the future of maritime heritage preservation and revitalization, highlighting the challenges in financing and establishing a legal framework for the commercialization of activities after the completion of EU projects (e.g. charging for tickets and souvenirs, tourist transport in traditional boats). The discussion also underlined the issue related to inadequate planning, where exhibition content is adapted to a predefined space, and emphasized the importance of collaboration between architects, designers and curators, as their partnership significantly influences the quality of the exhibition. The relationship between museological activities and the promotion of maritime heritage through a tourism product was also explored. The need for authentic restoration of traditional boats and their equipment was emphasized, along with the importance of continuously transferring knowledge and skills in boat restoration and the art of navigation and sailing to younger generations. Incentives like preferential conditions for communal mooring and small port fees could serve as strong motivators for restoring traditional boats.

Although some of the invited speakers were unable to participate in the conference, and some contributions could not be included in this edition of the Proceedings, the conference demonstrated that recent projects for the preservation and valorization of maritime heritage have impacted numerous coastal and island towns. Moreover, the Conference provided a valuable platform for fostering connections, encouraging the exchange of experiences, strengthening networks, and creating a forum for joint action involving the public, local governments, tourist boards and state administration bodies, who can provide support for realizing future visions and goals in the preservation and revitalization of maritime, fishing and traditional shipbuilding heritage.

All submitted papers were edited and peer-reviewed as conference papers and included in the conference proceedings, organized into thematic sections: From theory to practice in the preservation and interpretation of maritime heritage, Examples of good practice in the interpretation of maritime heritage, Maritime museums and museums with maritime collections, and Festivals and other good practices in the preservation and revitalization of maritime heritage.

It was agreed that the host of the next, second conference dedicated to the preservation and revitalization of maritime heritage will be the Betina Museum of Wooden Shipbuilding located in Betina on the island of Murter. We look forward to the next meeting wishing for favorable winds on our journey in maritime heritage.

Guest editors – Tea Perinčić, Jakov Karmelić, Robert Mohović

Foto: Marko Valjak

**From theory to practice in the preservation and
interpretation of maritime heritage**

Selected papers

Robert Mohović*

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

University of Rijeka Faculty of Maritime Studies

From the vision of preserving and revitalizing the maritime, fishing and shipbuilding heritage to its implementation in Kvarner and Istria

15 years of systematic preservation and revitalization of the maritime heritage in Kvarner and Istria and 10 years of work and activity of the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria

Abstract

This introductory article provides an overview of systematical efforts in the preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria. It also highlights the important role played by the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria. While a group of enthusiasts began working in this field in the early 2000s, we consider the round table titled Preservation and Revitalization of Maritime Heritage, held at the Rijeka Boat Fair at the end of September 2009, as the symbolic beginning of a more structured approach to this topic. The ideas and visions shared at this event laid the foundation for initiatives that followed. The first major milestones included the organization of the event Let's Revive the Dead Canal (2011), the launch of the Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE, held annually in Rijeka since 2012, and participation in the Brest International Maritime Festival, France in 2012, which was later expanded to other international locations and along the Croatian coast. A major breakthrough in this area came with the international project *Mala Barka* (2014), followed by further EU-funded initiatives such as *Mala Barka 2*, *Arca Adriatica*, and *AdriPromTour*, with Primorje-Gorski Kotar County as the lead partner. These projects led to the successful organization of maritime heritage events, the restoration of traditional boats, including the Lošinj lugger Nerezinac, and the establishment of interpretation centers, among other activities. Collectively, these efforts have significantly contributed to the preservation and revitalization of maritime heritage and have fostered synergistic links with the tourism sector. A notable outcome is the

* Full professor tenured at the Department of Nautical Sciences of the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka, president of the Ecomuseum Mošćenička Draga, president of the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – Traditional Sails of Kvarner and Istria, vice-president of the Chair of the Chakavian Parliament of the Mošćenička Draga Municipality and head of the Section for Croatian Maritime Heritage of the Scientific Council for Maritime Affairs of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU).

establishment of the Kvarner Tourist Board's brand Kvarner Maritime Heritage. The key stakeholders in these initiatives have also launched numerous supporting activities, including thematic lectures, round tables, and exhibitions. The positive outcomes achieved across Kvarner and Istria have inspired increased engagement from local communities, who are now more inclined to pursue similar projects and activities. It is therefore with satisfaction that we can conclude that the systematic approach to preserving and revitalizing maritime, fishing and shipbuilding heritage has been highly successful. One of the crowning achievements is the inclusion of the Art of Building and Sailing Traditional Boats of Kvarner and the Art of Sailing with Lateen and Lug Sails along the Croatian Coast on the List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Croatia.

Keywords: 15 years of systematic preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria, Coordination, preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage

1. Introduction

Fifteen years have passed since the systematic efforts to preserve and revitalize maritime heritage in Kvarner and Istria began, along with 10 years of work and activities by the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria. This provides an opportunity to reflect on the results achieved, recognize what has been done well, and identify areas where further progress is needed to achieve even better outcomes.

From the outset, it should be emphasized that none of these initiatives originated solely from this group of enthusiasts, nor will it end with it. Therefore, great recognition should be given to all those historians, museologists, ship modelers, shipbuilders and maritime heritage enthusiasts, who have contributed significantly to research, presentation and preservation of maritime heritage throughout history. Considering the state of preservation, presentation and revitalization of maritime heritage, which is an ongoing effort since 2000 led by a group of enthusiasts from the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka, under Professor Dinko Zorović (restoration of the ship *Uragan*, creation of a replica of the brigantine mast, exhibition of the Rijeka torpedo, installation of maritime artifacts in space, etc.), it has become clear that sporadic approaches are insufficient and that without a systematic approach to this area, it will be impossible to make any progress.

Simultaneously with the development of this knowledge, the first traditional sailing boat festival and regatta (today known as *Mala Barka – Story of the Sea*) was organized in Mošćenička Draga in 2009. Although this was not the first traditional boat festival in Kvarner (the first was held in Krk in 1998 – Krk Sails) and in Istria (the first was held in Rovinj in 2006), this event resonated strongly with the public and the media, which covered it enthusiastically. Following this, an invitation was extended to participate in the Rijeka Boat Fair, held at the end of September 2009. Along with crew participation on traditional boats and a review regatta, a roundtable discussion on the Preservation and Revitalization of Maritime Heritage was organized. This roundtable was attended by speakers from Kvarner and Istria, including both enthusiasts and experts from relevant institutions.

Later, based on the vision and ideas set out at this round table, concrete activities began to be implemented, yielding positive results. Therefore, we consider this round table to mark the symbolic beginning of the systematic preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria.

An important contribution to this effort was the establishment of the Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria (*Traditional Sails of Kvarner and Istria*). This organization has operated informally since 2011 and has been officially registered under the Associations Act since 2014.

The first significant steps in preserving and revitalizing maritime heritage included the organization of the event *Let's Revive the Dead Canal* in 2011, followed by the *Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE*, which has been held annually in Rijeka since 2012. At the same time, traditional boats were organized to participate in the *Brest International Maritime Festival*, France, in 2012, and later in other locations across France, Italy and Slovenia.

Shortly after that (2014), the international project *Mala Barka* was approved, followed by other EU projects (*Mala Barka 2*, *Arca Adriatica*, *AdriPromTour*), led by the Primorje-Gorski Kotar County as the main partner. These projects provided funding and enabled the implementation of concrete activities aimed at preserving and revitalizing maritime heritage. They also fostered intensive cooperation with the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka and the Faculty of Maritime Studies at the University of Rijeka, which further contributed to the quality of project implementation.

These projects enabled the organization of highly successful events based on maritime heritage, the restoration of traditional boats, including the Lošinj lugger Nerezinac, the establishment of interpretation centers and a wide range of activities that contributed to the preservation and revitalization of maritime heritage. Additionally, they helped create strong synergies with the tourism sector. One key outcome of these projects is the creation of the *Kvarner Maritime Heritage* brand, established by the Kvarner Tourist Board.

In the meantime, the main stakeholders involved in these projects have launched numerous initiatives and participated in the implementation of activities relevant to the preservation and revitalization of maritime heritage. Throughout this period, they have also supported numerous local government units that have initiated their own projects in this field, organizing a wide range of thematic lectures, round tables, and occasional exhibitions. Representatives of the “movement” from Kvarner and Istria, in addition to hosting their own events, actively support and participate in events related to maritime heritage preservation across Croatia, and often abroad.

In addition to the results achieved by stakeholders involved in the aforementioned projects, it is important to emphasize that these accomplishments have sparked increased interest among local communities throughout Kvarner and Istria in initiating similar projects and activities. This growing engagement confirms that the systematic

approach to the preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage has been a resounding success.

The crowning achievement of all these efforts is the inclusion of *The Art of Building and Sailing Traditional Boats of Kvarner* and *The Art of Sailing with Lateen and Lug Sails Along the Croatian Coast* on the List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Croatia.

2. Conclusions of the round table discussion "Preservation and revitalization of maritime heritage"

Given the importance of the results of the round table on the Preservation and Revitalization of Maritime Heritage, held in September 2009 at the Rijeka Boat Show, with panelists Robert Mohović, Tea Perinčić, Ferdinando Zorović, Dario Vasičić, Silvano Raffaelli and Ricardo Bosazzi, along with other enthusiasts, experts and institutional representatives, it is essential to highlight the conclusions reached at this meeting. The round table played a crucial role in shaping subsequent concrete activities in the preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage.

Figure 1. Round table on the "Preservation and Revitalization of Maritime Heritage" held in September 2009 at the Rijeka Boat Fair

Following a thorough discussion, all participants agreed that the desired results could not be achieved without a systematic approach. Sporadic efforts were not even remotely sufficient. Guided by this shared understanding, a vision

was established, and key ideas were presented at this round table, leading to the following conclusions.

Croatian Adriatic culture and its broader recognition are inconceivable without the valorization and revitalization of maritime heritage. Sporadic approaches are inadequate. Only a systematic strategy, supported by long-term financial planning, without which these projects are not possible, can produce meaningful results.

To this end, it was concluded that systematic activities must be undertaken to create synergistic effects, including:

- the preservation of existing ships and boats, their restoration, and the construction of replicas of historical vessels;
- the organization of events related to the valorization of maritime heritage;
- ongoing research, presentation and education efforts,
- the development of methods to present, popularize and highlight the significance of preserving and revitalizing maritime heritage as part of Croatian identity.

Due to the fact that traditional boats are in great danger of disappearing completely, one of the most important goals was to:

- preserve existing boats that still hold indigenous value through restoration and construct replicas of historical vessels;
- develop such projects within maritime museums/collections and other institutions and associations dedicated to the preservation of maritime heritage;
- identify ways to encourage individuals or owners of traditional vessels to preserve and restore them.

In support of these goals, a series of initiatives were proposed:

- allocation of dedicated berths in ports for traditional vessels;
- exemption from, or reduction of, mooring fees,
- provision of expert assistance in the reconstruction and renovation of traditional boats;
- provision of financial resources to support restoration and equipping of vessels (including grants, non-repayable funds, the possibility of favourable lending options, etc.).

A significant advancement in this field would be the formal recognition of traditional vessels as part of the cultural heritage of the Republic of Croatia.

It is also essential to launch projects such as:

- reviews and regattas of historical boats (and eventually ships), organization of festivals promoting maritime heritage;
- presentation of both tangible and intangible heritage through lectures, exhibitions, demonstrations and workshops of traditional skills, etc.;
- integration of such events into the tourism offer as part of cultural tourism and destination branding,
- connecting these events with other cultural and artistic programs (music, visual arts, theatre, etc.).

As previously mentioned, this vision and these ideas led to the implementation of specific activities that have produced positive results and brought us to the current state of progress in Kvarner and Istria in the field of preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage.

3. Review of the results during the past 15 years

On the wings of enthusiasm and the conclusions drawn from the 2009 round table, systematic activities were initiated in the preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage in Kvarner and Istria. Numerous regattas of traditional sailing boats were launched and festivals promoting maritime heritage were organized. A wide range of lectures, round tables, exhibitions, workshops on traditional maritime, fishing and shipbuilding skills were held. Many international and other projects related to the preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage were approved and implemented, alongside various initiatives and many other important activities that contributed not only to visibility but also to the realization of specific content. The following section briefly presents the most important achievements.

3.1. Regattas of traditional sailing boats and events promoting maritime heritage

The first regatta of traditional boats in Kvarner, *Krk Sails*, was held in Krk in August 1998 (this was a revival of the original regatta, first held in Krk in 1925 and later continued intermittently). In Istria, the Rovinj Regatta of Traditional Boats with Lug and Lateen Sails (*Regata rovinjese di barche tradizionali con vela al terzo e latina*) took place in Rovinj in June 2006. This was followed by the Review and Regatta of Traditional Boats with Sails (today known as *Mala Barka – Story of the Sea*) organized in Mošćenička Draga in July 2009.

Since 2009, numerous traditional boat shows and regattas have been regularly organized – today there are around fifteen such events held annually in Kvarner and Istria. Some of these have evolved into full-fledged events promoting maritime heritage, featuring workshops and demonstrations of traditional maritime crafts and skills, as well as lectures, exhibitions, rowing and sailing activities for children, parents and visitors. Although regattas, which are competitive by nature, have occasionally led to the use of inauthentically equipped boats in pursuit of better results, they have undeniably raised public awareness of the events and the traditional boats, and have further motivated many to preserve and restore these boats.

The Nino Gasparinic Traditional Sailing Boat Regatta in Lovran was launched in 2010. The Nerezine Traditional Sailing Boat Regatta, which had a long but interrupted tradition (the first one was organized in 1920), was revived in 2011. In the same year, the then-informal Coordination, in cooperation with the ProTorpedo Association,

co-organized the event *Let's Revive the Dead Canal*, which was a forerunner to the *Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE*. Since 2012, FIUMARE has been held continuously in Rijeka and has grown into one of the largest events of this kind in the Republic of Croatia. The Fažana Traditional Sailing Boat Regatta was launched in 2012. The same year in Rab, the Rab Sailing Days were introduced, featuring a regatta of cruisers and traditional boats. Although this event later faded out, it was relaunched in 2021 as the Regatta of Traditional Rowing and Sailing Boats. In 2014, the Ivo Sipa Traditional Boat Festival was launched in Ika. Traditional boat festivals were also organized as part of other events, such as the Wine and Hot Springs and 300 Years of the Ika Shipyard. Also in 2014, the St. Martin's Regatta of Traditional Boats was launched in Martinšćica on the island of Cres. The Wooden Barracks Regatta was initiated in Selce in 2015. In Crikvenica, a regatta of traditional sailing boats was added to the traditional Fisherman's Week event, which has been held for over 50 years. In 2018, Malinska launched a regatta that grew into a festival *Homo na jidra – Nikola Jurić Memorial*. In 2019, the town of Cres introduced the Days of Cres Maritime and Fishing Heritage festival *Creski kaić*. In 2024, the traditional *Porcijunkula* event in Malinska and Glavotok was expanded to include a Review and Blessing of Traditional Boats. A Regatta of Traditionally Built Vessels is also held as part of the large *Fiumanka* sailing regatta in Rijeka, while in Medveja, a review of traditional boats takes place during the *RetroRibarska* event. In the meantime, other regattas of traditional sailing boats were launched, including the *Barkajol Melkior Paraguay Regatta* in Ičići and *Burtižanje* – a show regatta of traditional boats held in Puntarska draga in Punat on the island of Krk. However, these events did not continue for long. This year, the launch of a new event is planned in Pula – Traditional Sails under the Arena.

Figure 2. Regatta of traditional sailing boats in the port of Rijeka – "Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE"

3.2. Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE

The then-informal Coordination, in cooperation with the ProTorpedo Association, co-organized the event *Let's Revive the Dead Canal* in 2011. This event served as the forerunner to the *Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE*, which has been held continuously in Rijeka since 2012.

The *Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE* creates events centered on maritime heritage and attracts tourists to Rijeka and Kvarner region for extended stays. The festival promotes Rijeka and Kvarner by presenting and valorizing maritime, fishing and traditional shipbuilding heritage through a wide array of attractive events. It also highlights various Kvarner destinations and their specific eco-ethnic products. A key objective of the festival is to educate all destination stakeholders about the historical and cultural heritage of Rijeka and Kvarner, with special emphasis on educating the youngest citizens about maritime heritage. Beyond preserving and revitalizing maritime heritage, the festival also aims to enhance the cultural tourism potential in Rijeka/Kvarner. The *Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE* is the bearer of the Kvarner Tourist Board's tourism brand *Kvarner Maritime Heritage*.

The FIUMARE festival features approximately thirty different programs held at around twenty locations, and it has been consistently recognized as a prominent maritime event with cultural, educational and touristic value.

FIUMARE's diverse programming includes: an exhibition of traditional boats on the Korzo and in the Dead Canal, workshops on traditional crafts and maritime skills, popular science lectures, thematic exhibitions (in the fish market, in museums, on the Korzo), open deck days on ships in the Rijeka port, a "ball of sails and lights", regattas of traditional sailing boats, sailing activities for children and parents on traditional boats, fishing tournaments, art colonies, expert-guided tours through Rijeka's maritime heritage, open days of the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka and the Maritime School Bakar, open days of the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral, the City Museum of Rijeka and the Natural History Museum in Rijeka, as well as an eco-ethnic fair of indigenous products, an all-evening program at the Rijeka Astronomical Center, an exhibition of maritime-themed books in second-hand bookstores, reenactments of historical events (e.g. Karolina Riječka saves Rijeka) and a performance by members of the Little Book Lovers reading club from the Rijeka City Library.

Through the program of this event, in addition to the presentation of tangible maritime heritage, various programs are also held that significantly contribute to the preservation and revitalization of intangible heritage, which is both highly important and indispensable in a modern museological approach. The great importance of the Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE is also reflected in its role in connecting Rijeka, as the natural and historical center of Kvarner, with other destinations, thereby further enhancing the value of the region's heritage potential. The success of the Kvarner Festival of the Sea is further evident in the unification of

numerous events across different locations in Kvarner under the common theme of the Review and Regatta of Traditional Sailing Boats in Rijeka, Lovran, Ika, Mošćenička Draga, Krk, Malinska, Cres, Martinšćica, Crikvenica, Selce and Nerezine. The central and largest event is FIUMARE in Rijeka. Through this event, the Kvarner Sea Festival expands its mission to encompass the entire Primorje-Gorski Kotar County, running from spring to autumn, and offering numerous opportunities for both locals and tourists to take part in one or more events. FIUMARE in Rijeka lasts for eight days and brings together all elements of the region's rich maritime history, emphasizing Rijeka as the center of Primorje-Gorski Kotar County.

Figure 3. "Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE" (Korzo, Rijeka)

The organizer of the Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE is the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria (Traditional Sails of Kvarner and Istria). The co-organizers include the City of Rijeka, Primorje-Gorski Kotar County, Rijeka Tourist Board, Kvarner Tourist Board and the Port of Rijeka Authority.

The value of this festival lies in its ability to bring together a wide range of institutions, associations, companies and individuals. Many participants contribute to the implementation of the festival's program and activities, including: the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral, Rijeka, the Pro Torpedo Association, ŠRD Luben, MO Luka, the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka, the Bakar Maritime School and the training ship *Vila Velebita dva*, the Rijeka Technical School, the Rijeka City Museum, the Natural History Museum in Rijeka,

the Northern Adriatic Captains' Association, the Marina boat hostel, the Center for Industrial Heritage of the University of Rijeka, the Sušaćani Club, the PGŽ Photo Union, the Rijeka University Library, the Rijeka City Library, Rijeka Sport d.o.o., the Rijeka Astronomical Center, the Rijeka Academic and Astronomical Society, the *Mali Neboder* and *Ex libris* antique bookstores, the Mošćenička Draga Ecomuseum and members of the coordination of Traditional Sails of Kvarner and Istria: the Kuća o batani Association – Casa della batana Rovinj/Rovigno, JK Brioni Fažana, the Mošćenička Draga Ecomuseum (Interpretation Center for Fishing and Maritime Heritage House of the Sea) and the Department of the Chakavian Parliament of the Municipality of Mošćenička Draga – Section for Traditional Boats Draške Barki Mošćenička Draga, the Association Our Lovran – Lovrana Nostra, the Lovranska Lantina section Lovran, JK Plav Krk and ŠD Škarpina Nerezine.

3.3. Participation in festivals, traditional sailing boat regattas and fairs in the country and abroad

In addition to organizing and participating in festivals and regattas of traditional sailing boats in Kvarner and Istria, maritime heritage and skills are also presented at numerous festivals, regattas and fairs throughout Croatia, but also abroad.

Figure 4. Representatives of Kvarner at the "Brest Maritime Festival" 2012.

At the initiative of the Coordination, with the Primorje-Gorski Kotar County as the lead organization, along with the support of local tourist boards, cities and municipalities, a project was launched in 2012 to enable the participation of traditional boats in the Brest Maritime Festival in France. The appearance in Brest attracted significant attention and great interest from the public and the media in Croatia and in France. This project played a key role in enhancing the visibility of the “movement” for the preservation and revitalization of maritime heritage.

Representatives of the “movement” from Kvarner and Istria not only take part in the events they organize, but also actively support and participate in other initiatives related to the maritime heritage preservation: *Lateen Sail* in Murter, *Regatta for Soul and Body* in Betina, *Days in the Bay* in Stari Grad on Hvar, *Hvar – the Metropolis of the Sea* in the town of Hvar, *Rota Palagružona* in Komiža and *Zadarska Koka* in Zadar. Croatian maritime heritage is also promoted internationally at sea festivals in Brest, Morbihan and Sète in France, as well as at traditional boat regattas in Venice (*Regatta Storica* and *Vela al Terzo – Coppa del Presidente*), Piran and Izola. Among notable activities are multiple appearances at boat fairs in Rijeka and Zagreb. At these and other events, Croatian maritime heritage is presented through thematic lectures, round tables and occasional maritime exhibitions, workshops on traditional maritime, fishing and shipbuilding skills, as well as cultural, artistic and gastronomic programs.

3.4. Participation in the preparation and implementation of international projects

A major step forward in the implementation of the plan was the initiation of international projects, which provided funding and enabled the realization of concrete activities. Of particular note are the *Mala Barka* and *Mala Barka 2* projects, after which MALA BARKA became a recognized symbol of the preservation and revitalization of traditional maritime heritage, especially in Kvarner and Istria. These projects were followed by the *Arca Adriatica* and *AdriPromTour* projects. The lead partner in all these initiatives was Primorje-Gorski Kotar County, with key partners including the Kvarner Tourist Board and the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, with whom we have developed excellent cooperation. These projects enabled the implementation of specific activities, increased public visibility, and encouraged others to apply for similar projects. In addition to the aforementioned projects, numerous coastal local government units have implemented their own maritime heritage projects in their areas through funds from LAGUR or other funding sources.

Thanks to these initiatives, substantial funding was secured for the establishment of maritime heritage interpretation centers, the restoration of boats and the Lošinj lugger Nerezinac, and the organization of a wide range of maritime heritage events. The implementation of these projects also created a synergistic effect with the tourism sector. In addition to the above, heritage sites were marked with interpretive signage, and ten common cross-border tourist itineraries were developed, which will be further

refined and adapted to user needs and preferences. Furthermore, educational materials such as picture books, brochures, postcards, leaflets and a mobile application were created. The projects also led to the development of maritime heritage databases and virtual museums accessible at: <http://www.malabarka.eu/hr/naslovnica/> and <https://arcaadriatica.eu/>. Through collaborative work on these projects, the Kvarner Tourist Board established the Kvarner Maritime Heritage brand.

3.4.1. Mala Barka

The MALA BARKA project – Tourist valorisation of the maritime, fishing and shipbuilding heritage of the northern Adriatic through the creation of new tourist products aimed to enhance the tourist valorisation of the maritime, fishing and shipbuilding heritage of the northern Adriatic by developing new tourism products. The project was implemented from 1 February 2015 to 29 April 2016, with the following partners: Primorje-Gorski Kotar County (lead partner), the Kvarner Tourist Board, the Municipality of Izola and the Izola Tourist Board. The total project budget was €678,016.66, of which €576,314.15 was co-financed through grants from the European Regional Development Fund (Operational Programme Slovenia – Croatia 2007 – 2013).

The project objectives were: to develop and promote a recognizable tourism product based on maritime, fishing and shipbuilding heritage, to establish clear product recognition and branding, to develop a cross-border network of experts in destination management and establish a center of excellence, to develop a joint center of excellence and ensure its sustainability and facilitate the expansion of the model to other cross-border areas, to upgrade and enhance existing tourism events, to ensure the long-term protection of both tangible and intangible cultural and historical maritime, fishing and shipbuilding heritage by equipping interpretation centers, to promote the tangible and intangible heritage of the border region on maritime, fishing and shipbuilding (vessels, traditional crafts, customs, traditional dishes and drinks, etc.), and to strengthen human resources for the development of new tourism products based on maritime, fishing and shipbuilding heritage.

The project achieved several results, including the implementation of entertainment and educational events in Rijeka, Mošćenička Draga and Izola; the establishment of museum spaces (interpretation centers) dedicated to traditional

seafaring, fishing and shipbuilding in Mošćenička Draga (Interpretation Center of Fishing and Maritime Heritage *House of the Sea* Ecomuseum Mošćenička Draga) and Izola, and the development of a new tourist product, MALA BARKA. The project also promoted the attractions of the cross-border area through monographs, brochures, television videos and participation in fairs.

3.4.2. Mala Barka 2

The project MALA BARKA 2 – Preservation of the Maritime Heritage of the Northern Adriatic aimed to preserve, protect, develop and promote the maritime heritage of the northern Adriatic through tourism valorization based on the principles of sustainable tourism. The project ran from 1 October 2016 to 31 March 2019. The project partners were Primorje-Gorski Kotar County (lead partner), the Kvarner Tourist Board, the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, the Association and Ecomuseum *Kuća o batana Rovinj – Associazione Ecomuseo Casa della batana Rovigno*, the Municipality of Izola – *Comune di Isola*, the Tourist Association of Izola – *Ente per il turismo Isola*, the Municipality of Piran – *Comune di Pirano* and the Maritime Museum – *Museo del mare Sergej Mašera Piran – Pirano*. The total project budget was €2,164,455.00, of which €1,839,786.75 was co-financed by the European Regional Development Fund (Interreg V-A Slovenia-Croatia Cooperation Programme). For more information, visit: www.malabarka.eu

The goals of the project were to preserve, protect, develop and promote maritime heritage of the cross-border area through valorization based on the principles of sustainable tourism. Specific objectives included cataloguing, preservation and interpretation of maritime heritage, the creation of a tourist offer positioning the northern Adriatic as a maritime heritage destination and the development of cross-border cultural and tourism products.

The primary aim was to ensure maximum protection of the existing tangible and intangible maritime heritage across the entire coastal border area and to systematically integrate it into tourism through a series of measures (establishment of interpretation centers, organization of educational and demonstration events, a virtual museum, etc.) to develop and activate a shared tourist product.

The key results of the project included an increase in the number of permanently protected intangible and tangible maritime heritage assets (through interpretation centers, a virtual museum, a maritime heritage database, descriptions of technical

characteristics of vessels), promotion of the coastal border area as a single tourist destination through an intensive promotional campaign, development of attractive tourism offerings, such as events and workshops organized by the Academy of Traditional Maritime Skills, an increase in the number of visitors to the border area, improvement of maritime heritage tourist infrastructure, including interpretation centers in Mali Lošinj (Nerezine), Krk, Izola and Piran, as well as the restoration of traditional vessels to serve as authentic examples and exhibits in harbors and at regattas, and increased education and engagement of children, youth and visitors in traditional maritime crafts and skills, through programs delivered by the Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills.

3.4.3. Arca Adriatica

The ARCA ADRIATICA project – Protection, promotion and tourist valorisation of the Adriatic maritime heritage was implemented under the third priority axis *Environment and Cultural Heritage* of the INTERREG Italy – Croatia programme. This project continued the efforts of previous successful EU-funded initiatives, Mala Barka and Mala Barka 2, by focusing on the joint protection, promotion and tourist valorisation of the Adriatic maritime heritage. Running from 1 January 2019 to 30 June 2021, the project brought together the following partners: Primorje-Gorski Kotar County (HR) – lead partner, the Municipality of Malinska – Dubašnica (HR), the Kvarner Tourist Board (HR), the Ecomuseum *Kuća o batana – Casa della batana* (HR), the Municipality of Cervia (IT), the Municipality of Cesenatico (IT), the Mediterranean Agricultural Institute of Bari (IT) 3, the Municipality of San Benedetto del Tronto (IT), the Ca' Foscari University of Venice (IT) and the Municipality of Tkon (HR). The total project budget amounted to €3,168,790.00 (HRK 23,544,109.70), with 85% co-financed from the European Regional Development Fund, and 15% contributed by project partners. More information available at: <https://www.italy-croatia.eu/>

The main objectives of the project were to develop a joint tourism product based on the principles of social and environmental sustainability, while simultaneously valorizing, preserving, protecting and promoting the rich maritime heritage of the cross-border area. Through a range of measures and project activities, efforts were made to protect the existing tangible and intangible maritime heritage to the greatest extent possible, and to contribute to the creation of a new tourism product and a unique and recognizable cross-border destination.

The results achieved through the project included both the continuation of existing initiatives and the establishment of new ones. Networks of centers

of excellence were further developed and expanded, and an Action Plan for the Development of Sustainable Tourism was created for the Municipality of Malinska-Dubašnica. Markings were designed and installed for 54 maritime heritage attractions (48 in Kvarner and 6 in Rovinj), 23 traditional boats were restored, 8 of which in Kvarner, the Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills was established, and both existing and new promotion centers continued their work or were newly-founded. During 2019 and 2021, 10 interpretive events dedicated to maritime heritage were held across Kvarner, in Rijeka, in Mošćenička Draga, Krk, Crikvenica and Mali Lošinj/Nerezine. New cross-border tourist itineraries under the ARCA ADRIATICA brand were developed, resulting in a total of 24 itineraries. Promotional videos were produced and broadcast on TV and radio stations, accompanied by the publication of various promotional materials. The maritime heritage database was enriched with an additional 250 entries, and a proposal for inclusion into the Register of Cultural Assets was prepared. Furthermore, a Virtual Maritime Heritage Museum was created and the DUBoak Interpretation Center in Malinska was renovated and reopened.

3.4.4. AdriPromTour

The AdriPromTour project – Valorization of the Adriatic Cultural and Natural Heritage through Strengthening Visibility and Tourism Promotion was implemented under the Interreg V-A Italy – Croatia Cross-border Cooperation Programme 2014 – 2020, within the initiative Joint Development of Thematic Cultural Routes. The project ran from 1 June 2022 to 30 June 2023. Project partners included Primorje-Gorski Kotar County (CRO) as the lead partner, the Municipality of Cervia (ITA), the Municipality of Cesenatico (ITA), the City of Kaštela (CRO), the Europe Point of Teramo Consortium (ITA), Šibenik-Knin County (CRO), the Polytechnic University of Marche (ITA) and the Juraj Dobrila University of Pula (CRO). The total project budget was €609,504.46, of which 85% was co-financed by the European Regional Development Fund, and 15% was financed by the project partners. The budget of the Croatian partners amounted to €308,312.98, with the Primorje-Gorski Kotar County contributing €118,930.16.

The main objective of the project was to promote maritime and cultural heritage, with a particular focus on maritime heritage valorized through the *Arca Adriatica* and *Cultural and Tourist Routes along the Frankopan Trails* projects.

The key results of the project, particularly those related to maritime heritage, included the education of stakeholders on maritime heritage, a two-day study trip with visits to the maritime heritage interpretation centers on the island of Krk (Krk and Malinska), organization of the thematic event *Večer od mora* (Evening of the Sea) in

Mošćenička Draga, a comprehensive media campaign, participation in the Place2GO tourism fair in Zagreb, development of promotional materials, presentation of the project to Slovenian journalists during a study trip in Mošćenička Draga organized within the project *Preservation, Protection and Promotion of Maritime and Fishing Heritage and Identity of the Municipality of Mošćenička Draga – Story of the Sea*, production of three videos, including a promotional video, a video documenting the study trip and a final video of the project, and recording six locations for the VR platform.

3.5. The most important results in the field of preservation and revitalization of maritime heritage

The most significant achievements in the preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria include the restoration of traditional boats, notably the Lošinj lugger Nerezinac, the establishment of the Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills, the development of maritime heritage interpretation centers, various other accomplishments and initiatives, the inclusion of the Art of Building and Sailing Traditional Boats of Kvarner and The Art of Sailing with Lateen and Lug Sails Along the Croatian Coast on the List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Croatia, as well as the organization and hosting of the Conference on the Preservation and Interpretation of the Maritime Heritage of Croatia.

3.5.1. Restoration of traditional boats

The restoration of traditional boats, essential for their preservation and protection from decay, was a challenging task. One of the main difficulties was finding skilled shipbuilders capable of performing the necessary work. In addition to the restoration efforts, the Faculty of Maritime Studies and the Faculty of Engineering of the University of Rijeka prepared detailed technical descriptions, conducted technical surveys, and created drafts to ensure that replicas of these traditional boats could be built in the future if necessary. All the restoration activities were also documented.

As part of the *Mala Barka 2* project, a total of eight traditional boats were restored in Kvarner. The restored vessels and their details are as follows: *guc* from 1953, applicant: Športsko društvo Škarpina, Nerezine, restorer: Brodograđevni obrt Brodograditelj, Dobrinj, shipbuilder Zdravko Škrabonja; *guc* from Opatija from 1895, applicant: Udruuga Ikarski barkajoli, Ika, restorer: Kika marine service d.o.o., Ičići, shipbuilder Feručo Brubnjak; *leut* from 1934, applicant: Ecomuseum Mošćenička Draga, Mošćenička Draga, restorer: Stolarski servis Loris, Mošćenice, shipbuilder Loris Rubinić; *gajeta* from 1932, applicant: Igor Felker from Susak, restorer: Veliko plavetnilo d.o.o., Rijeka, shipbuilder Ivan Kalčić; *guc* from 1990, applicant: Yacht Club Jadro, Selce, restorer: Vekasa – Commerce d.o.o., Krk, shipbuilders Stanislav Žic and Josip Mršić; *pasara* from 1954, applicant: Our Lovran Association – Lovrana

nostra, Lovran, restorer: Inter Diesel d.o.o., Lovran, shipbuilder Ivan Kalčić; Lovran *guc* from 1968, applicant: Arsen Dobrijević from Čavli, restorer: ASPAR craft for production, trade and services, Matulji, shipbuilder Ivan Pavelić and *bragoc* from 1960, applicant: City of Krk, restorer: Malinska Shipbuilding Craft, Malinska, shipbuilder Franko Kraljić.

Figure 5. Restoration of traditional boats

Within the framework of the *Arca Adriatica* project, a total of eight traditional boats were restored in Kvarner. The restored vessels and their details are as follows: *guc* from 1933, applicant: Ecomuseum Mošćenička Draga – Mošćenička Draga, restorer: Stolarski servis LORIS – Mošćenička Draga, shipbuilder Loris Rubinić, place of restoration: Mošćenička Draga; *guc* from 1970, applicant and restorer: Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – Rijeka, shipbuilder Loris Rubinić, place of restoration: Mošćenička Draga; *pasara* from 1931, applicants: Sports Society Škarpina Nerezine and JK Reful Cres, restorers: ODIN wooden boat repairs – Cres, shipbuilder: Marino Toić and Alvis Benussi – Rovinj, secondary occupation shipbuilder and sailmaker, place of restoration: Cres, Bale and Rovinj; *guc* from 1945, applicant: Association Our Lovran – Lovrana nostra, Section Lovranska lantina – Lovran, restorer: Navis Nautika 2 – Lovran, shipbuilder Željko Petričić, place of restoration: Veprinac/Perinići and Tošina/Opatija; *gajeta* from 1958, applicant: JK Plav Krk, restorer: Brodograđevni obrt Malinska – Malinska, shipbuilder: Franko Kraljić, place of restoration: Malinska; *pasara* from 1976, applicant: Ikarski barkajoli Association – Ika, restorer EPO – Opatija, shipbuilder Feručo Brubnjak, place of restoration: Liganj (Lovran); *pasara* MK 34 from 1989, owner: Toni Kraljić, restorer: Malinska Shipbuilding Workshop – Malinska, shipbuilder: Franko Kraljić, place of restoration: Malinska and *pasara* MK 73 from 1985, owner: Klaudija Koči, restorer:

Malinska Shipbuilding Workshop – Malinska, shipbuilder: Franko Kraljić, place of restoration: Malinska.

The restoration model followed a structured approach. Applicants were associations dedicated to the preservation and revitalization of maritime heritage. These associations submitted either their own boats or privately owned boats for restoration, with prior agreements made with the owners outlining their post-restoration responsibilities (independent ongoing maintenance of the boats, keeping the boats moored within Primorje-Gorski Kotar County, displaying a flag with the project logo, participating in traditional events and regattas). As part of the application process, applicants were required to provide basic information about each boat, document its condition and submit a cost estimate for restoration. Once the boats were selected, a public tender was issued for their restoration. Local shipbuilders from the Kvarner region applied, and contracts were signed with the selected builder for each boat. In the *Mala Barka 2* project, the available renovation budget was determined for each boat based on the cost estimate. In contrast, the Arca Adriatica project allocated a fixed amount of €10,000 for each boat. If the funds were insufficient, in both projects the applicants were responsible for securing additional financing to complete the restoration and return the boat to operation. Restoration work had to be performed to preserve each boat's authentic appearance, which meant using appropriate materials and reconstructing original elements such as rudders, masts and traditional sails. Throughout the restoration process, experts from the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka provided supervision. Each restoration was accompanied by the creation of technical descriptions (Robert Mohović, Đani Mohović and Renato Ivčec from the Faculty of Maritime Studies, University of Rijeka), technical filming and documentation, the production of blueprints (Roko Dejhalla from the Faculty of Engineering, University of Rijeka), and documentary filming of the entire process (Tomislav Budiselić, Studio Insomnia). Upon completion, the boats were ceremonially launched into the sea at local traditional events.

It is important to note that, in addition to the restoration of traditional boats through the aforementioned projects, a significant number of restorations have also been carried out through private initiatives and institutional projects funded by public sources. Notable examples include the restoration of several traditional boats through the *Drvo je prvo* project (led by: Mali Lošinj Tourist Board), the construction of a replica of the Brseč *batana* (*patana*), implemented by the Municipality of Mošćenička Draga through the *Story of the Sea 2* project, funded by LAGUR Vela Vrata, and various restorations of traditional boats financed by the Municipality of Malinska-Dubašnica.

3.5.2. Restoration of the Lošinj lugger *Nerezinac*

One of the most complex activities undertaken within these projects was the restoration of the Lošinj lugger *Nerezinac*, which has been transformed into a unique example of a floating museum. In addition to restoring the ship's hull and onboard

systems, a major challenge involved reconstructing the lugger's authentic rigging. This was particularly demanding, as no traditional sailing ship in Croatia had been equipped with authentic rigging for over a century.

The wooden motor vessel *Dražica* (renamed *Nerezinac* following its renovation) is a valuable example of traditional shipbuilding. Recognizing its cultural significance, the Ministry of Culture of the Republic of Croatia listed it as protected cultural asset in 2010. The renovation was carried out based on historical models of the Lošinj luggers from the late 19th century. Through this comprehensive restoration, the ship's lower deck was converted into an attractive Interpretation Center of the Maritime Heritage of the Island of Lošinj. This innovative museum represents a unique addition to the region's tourism infrastructure, contributing to the authentic maritime character of island towns in the northern Adriatic. Moored on the Lošinj Captains' Coast, directly in front of the Museum of Apoxyomenos, the ship presents and interprets the long and rich maritime tradition of its region in a modern, attractive and interactive way. The ship also participates in maritime tourism events, including regattas of traditional vessels. As a "floating" interpretation center of maritime heritage, both docked and sailing, it can be encountered in various northern Adriatic ports, as part of the *Mala Barka* project itinerary, or unexpectedly while sailing along the coast.

Figure 6. The restored Lošinj lugger "Nerezinac"

The museological concept of this unique interpretation center was developed by curator Katarina Mažuran, prof., while the exhibition design was created by Sanjin Kunić, dipl. designer, and Luka Jelušić, MFA designer.

The exhibition, located on the lower deck of the ship, presents life on board through five thematic sections: crew, food, cargo, maritime routes, and ship

construction and maintenance (all enhanced with sound). These thematic sections are interpreted in a way that goes beyond presenting facts, they also invite visitors to imagine possible stories and to engage creatively, filling in historical gaps with their own interpretation. In addition to photographs and authentic objects, the exhibition includes illustrations and textual narratives that suggest possible aspects of the ship's past. The incomplete, fragmentary and imaginary approach to storytelling encourages visitors to reflect on the nature of historical authenticity, challenging the assumption that history and tradition are fixed and unquestionable.

The display on the quay and on deck contains an information board featuring key facts about the ship and an interactive "workshop" section, modeled after a traditional carpenter's bench. Here, visitors can try their hand at various traditional maritime skills and ship maintenance techniques. On deck, they are also invited to engage with practical seafaring skills or ship management. Possible activities include caulking, mending sails, planning and sanding wood, hammering nails, bending wood (with steam), tying sailor's knots, scrubbing the deck, blowing the horn, being hoisted using a block and tackle, raising the sail, etc.

In this final phase of the renovation, the ship underwent restoration at the Mali Lošinj shipyard, which provided extensive support for the project (director Antony Saganić, Dragan Balija in commercial and procurement, and facility manager Dragomir Fatuta). Special recognition is due to Zdravko Škrabonja, the shipbuilder who, as a subcontractor of the shipyard, carried out nearly all the woodwork. Additional contributions came from Loris Rubinić, who crafted the console and cleats, and Siniša Mikelić from Rab, who hand-wove the traditional braided fenders.

The renovation project was developed by Jasmin Perić and Mišel Margan of Ri Naval d.o.o., who were responsible for designing the restoration and ensuring compliance with the standards and regulations of the Croatian Register of Shipping. Professors Robert Mohović, Đani Mohović and Renato Ivče from the Faculty of Maritime Studies served as consultants for both the design and supervision of the restoration, with a particular focus on maintaining authenticity and preserving the traditional appearance of the ship.

The ship's renovation involved extensive work, including restoring the hull and constructing a completely new deck, installing the main and auxiliary engines, tanks, and the engine room and integrating all other ship systems. One of the most technically demanding tasks was the reconstruction of the mast and rigging. To achieve an authentic replica consistent with the traditional Lošinj lugger, experts from the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka conducted in-depth research and precisely defined the components of the mast and rigging system. Additionally, the renovation had to meet all the requirements by the Croatian Register of Shipping, a complex task overseen by the design team. Alongside the structural restoration, a fully equipped interpretation center was installed below deck.

In addition to the shipyard workers, several key individuals contributed to the final outfitting of the ship: Ferdinando Zorović, Robert, Đani and Josip Mohović Jr., Renato

Ivče, captain Gilberto Fazlić and Ivan Bižaca, tugboat captain at the Lošinj shipyard.

The ship is owned by Loger d.o.o., a company founded by the late Kresencio Lekić, Karl Heinz Putz and Ferdinando Zorović. A tripartite agreement was signed between Loger d.o.o., the City of Mali Lošinj and the Primorje-Gorski Kotar County for the use of the ship within the project. Under this agreement, the ship was placed in service for a period of five years free of charge for project-related services and maintained for 20 years without the right to charge for services. Partial funding (approximately HRK 1,000,000.00) was secured through the *Mala Barka 2* project. The remaining amount was covered by the Ministry of Tourism, the City of Mali Lošinj, the Mali Lošinj Tourist Board and other sponsors. The total value of the ship's restoration and the establishment of the Interpretation Center for the Maritime Heritage of the Island of Lošinj amounted to approximately HRK 4,000,000.00.

3.5.3. Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills

In cooperation with the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka and the Coordination of Associations for the Preservation of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria and its members, and the Rijeka Technical School, the Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills was launched in 2017. As part of Academy's activities, traditional shipbuilding workshops were organized with local shipbuilders in Malinska, Mošćenička Draga/Mošćenice and Selce, and at the Rijeka Technical School. Some components of the program were also conducted during cultural and tourist events (maritime festivals, exhibitions and regattas of traditional sailing boats, etc.), serving both as educational and demonstration activities that promoted maritime heritage. In addition to the practical workshops, theoretical lectures on traditional shipbuilding were held in Rijeka. These lectures were offered as public sessions, open to anyone interested in learning more about maritime craftsmanship.

The Academy was founded with the goal of passing down the art of building and restoring traditional vessels (barges) to younger generations, ensuring survival of this endangered cultural skill. The establishment of traditional shipbuilding workshops aimed to achieve several key objectives: restoring traditional vessels, transferring knowledge and preserving the craft of building and repair, encouraging small-scale shipbuilders and woodworkers to specialize in traditional shipbuilding, educating children and young people about the types and characteristics of traditional vessels unique to the northern Adriatic, integrating traditional shipbuilding into school curricula and formal education programs, and preserving traditional shipbuilding through documentation (photographs and/or videos of restoration of traditional vessels conducted during workshops).

Participants of the Traditional Shipbuilding Workshops were primarily students from the Rijeka Technical School, Department of Shipbuilding, with occasional participation of students of Maritime School, students from the Faculty of Maritime

Studies, students from the Naval Architecture Department, and interested members of associations dedicated to the preservation and revitalization of maritime heritage. The workshops also welcomed interested individuals, including tourists. In addition, special demonstration workshops were organized specifically for primary school children. While the content of the workshops was consistent across all target groups, the level of complexity was tailored to suit each target group.

As part of the *Mala Barka 2* project, 20 works workshops were held for students of the Technical School Rijeka, specializing in shipbuilding technology. Each workshop lasted 8 school hours. The Coordination of Associations for the Preservation of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria was responsible for organizing and managing the workshops. The workshop leaders included Robert Mohović, Đani Mohović, Nedeljko Dunato, Silvano Raffaelli and Davor Lončarić. Marija Marač and Ljiljana Domazet, teachers of the Technical School Rijeka, acted as mediators between the students and traditional shipbuilding masters. For each traditional shipbuilding workshop, these mediators prepared a detailed implementation plan in coordination with the shipbuilder and the workshop leader and briefed the participants on the schedule and objectives before the practical work began. The restoration of the vessels during these workshops was photographed and filmed, creating valuable educational and promotional materials that contribute significantly to the preservation of intangible heritage.

The traditional shipbuilding masters who led the workshops were Franko Kraljić in Malinska, Loris Rubinić in Mošćenička Draga/Mošćenice and Josip Mršić in Selce. Transportation to and from the workshop locations was provided for all students and teachers participating in the program.

Traditional shipbuilding workshops in Malinska were conducted during the restoration of a *bragoc* built in 1960, measuring 9.50 m, originally constructed in Chioggia, as well as a 5.96-meter long *guc* from Krk. In Mošćenice, workshops took place during the renovation of the 7.95-meter long *leut* (trawler) of St. Andrew, built in Cres in 1934, as well as during the restoration of several Kvarner *guc* vessels. In Selce, workshops were held during the renovation of the 6-meter long *pasara*, built in 1974 at the Krk shipyard.

Theoretical lectures related to traditional shipbuilding were delivered at the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka, the Technical School in Rijeka, the Faculty of Maritime Studies, and the Faculty of Engineering at the University of Rijeka. The lectures were led by renowned experts in shipbuilding and maritime studies, including teachers of professional subjects, shipbuilders, and other specialists in the field of traditional boat building and restoration.

Theoretical lectures followed a clearly defined content and included the following topics: Introduction to traditional shipbuilding workshops: The current state and perspectives of traditional vessels preservation and revitalization (Robert Mohović), The importance of developing the Academy of Traditional Crafts and Skills (Tea Perinčić), Types of traditional boats and ships (Luciano Keber), Materials used in

building traditional boats and ships (Marija Marač), Boat and ship design: line drawing, structural elements and other components (Dunja Legović), Construction of wooden boats (Luciano Keber), Construction of wooden ships (Ljiljana Domazet), Techniques for building and restoring traditional boats (Roko Dejhalla), and Maritime customs and contemporary presentation of traditional boats and ships (Jakov Karmelić).

Traditional shipbuilding workshops for elementary school students were organized in Mošćenička Draga, Malinska and Selce. Additional workshops targeting students and visitors were held during major maritime heritage events in Krk (*Krk Sails* 2018), Nerezine (*Nerezine Traditional Boat Regatta* 2018), Lovran (*Nino Gasparinic Traditional Boat Regatta* 2018) and Mošćenička Draga (*10th Traditional Boat Review and Regatta – MALA BARKA*, 2018). Multiple workshops took place at each of these events.

As part of the Arca Adriatica project, traditional shipbuilding workshops were conducted for students of the Rijeka Technical School, specializing in shipbuilding technology. These workshops were held both at the school, where a workshop had been equipped with the necessary machinery and tools through the project, and at the Mošćenice shipbuilding workshop of shipbuilder Loris Rubinić. During the workshops, a replica of a traditional *pasara* was constructed jointly by students and shipbuilders Loris and Josip Rubinić. Complementing practical training, theoretical lectures were integrated into the regular curriculum and were held both prior to and concurrently with the practical part of the workshops. These lectures were delivered by teachers Marija Marač and Ljiljana Domazet, who also served as mediators between the students and the master shipbuilders. Each workshop lasted five working days with six school hours per day during the 2020/2021 school year. The Coordination of Associations for the Preservation of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria oversaw the organization and management of the workshops, and Robert Mohović served as the workshop leader. The entire workshop process was carefully photographed and recorded, generating valuable material for future educational and promotional purposes.

A traditional 4.35-meter long *pasara*, originally built in Lovran in 1939, was selected as the model for the replica. The reconstruction followed a lines plan developed by shipbuilder Gianfranco Sirotnjak in 1989. Based on this design, Roko Dejhalla from the Faculty of Engineering, University of Rijeka, prepared the technical documentation, including the General Plan, Construction Plan with Sections, the Main Rib Design, and the Accommodation Plan for Equipment and Personnel. The Description of the Boat/Boat Construction was developed by Robert Mohović in collaboration with the shipbuilders.

This project was implemented in such a way that the shipbuilders were compensated for the time dedicated to preparing and constructing the boat through traditional shipbuilding workshops, while they independently procured the materials necessary for construction and equipment. Upon completion, ownership of the boat remained with the shipbuilders.

Figure 7. Making a replica of a traditional pasara at the Rijeka Technical School

In addition to the previously mentioned workshops, further sessions were held during the Nino Gasparinic Traditional Sailing Boat Regatta 2021 in Lovran, as well as the 12th Traditional Sailing Boat Review and Regatta – MALA BARKA / ARCA ADRIATICA, held in Mošćenička Draga in 2021.

It is encouraging to note that the work of the Academy of Traditional Maritime Crafts and Skills has continued beyond the scope of the original projects. The Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka has successfully secured funding on an annual basis to continue organizing traditional shipbuilding workshops for students of the Rijeka Technical School. These workshops are conducted by shipbuilder Feručo Brubnjak, with Robin Matulja serving as the responsible teacher.

3.5.4. Interpretation centers

One of the most significant outcomes of the project has been the establishment of interpretation centers dedicated to maritime, fishing and shipbuilding heritage. The value of these centers lies not only in their role in preserving and presenting of heritage, but also in their synergy with tourism, as they have become attractive tourist facilities that have elevated cultural tourism to a higher level.

As part of the aforementioned EU-funded projects, four interpretation centers were developed: Interpretation Center of Fishing and Maritime Heritage House of the Sea – Ecomuseum Mošćenička Draga in Mošćenička Draga, which served as a pilot project and a model for subsequent interpretation centers across Kvarner, The

Interpretation Center of Maritime Heritage of the Island of Krk, located in Krk, The Navigational Interpretation Center of Lošinj Maritime Heritage – Lošinj Lugger *Nerezinac*, The Interpretation Center of Maritime Heritage DUBoak in Malinska, and the Batana Interpretation Center in Rovinj, also renovated and revitalized.

Figure 8. The Interpretation Center of Maritime Heritage of the Island of Krk

As previously mentioned, numerous interpretation centers related to maritime heritage have been established throughout the Kvarner region outside of these projects, including in Lovran the Lovran Guc House, in Jadranovo the Fishermen's House, in Baška the Buymer Fishing Museum, in Kostrena the Kostrena Seamen's House, in Lopar *Čovik i More* (Man and the Sea) Fisheries and Maritime Interpretation Center, in Rab Juxta Mare Virtual Museum of Fisheries, Maritime Affairs and Shipbuilding of the town of Rab, in Kraljevica the Small Museum of Fisheries and Shipbuilding, in Bakar the *O Ribi* Fisheries and Maritime Heritage Interpretation Center, in Selce the Fishermen's House and in Klenovica, the Klenovica Fishermen's House Interpretation Center. In Cres, preparations are underway for the museological concept of the *Creski Kaić* Interpretation Center. The oldest part of the port (*mandrač*) is now designated exclusively for traditional boats, creating a kind of open-air "floating museum". A similar initiative has been realized in Krk, where a part of the Fishermen's Pier serves a comparable purpose. In Malinska, in addition to the interpretation center, there is a traditional shipyard of the Kraljić family, which has also been arranged for visitor access, and a section of the coastline in front of the DUBoak center is also reserved for traditional boats. In Mali Lošinj, alongside the Floating Interpretation Center of

Lošinj Maritime Heritage at the Lošinj lugger *Nerezinac*, the Lošinj Captains' Coast features interpretive elements highlighting the maritime history of the island. There are also plans to convert the former Nautica building into an interpretation center.

In addition to the interpretation centers mentioned above, museums play a vital role in the presentation and interpretation of maritime heritage. Particularly significant is the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka, which serves as a central institution for the research, preservation and promotion of maritime heritage. Other important contributors include the Rijeka City Museum, the Natural History Museum in Rijeka, the Museum of Apoxyomenos in Mali Lošinj and the Tower in Veli Lošinj, the Crikvenica City Museum in Crikvenica, the Maritime and History Museum of Istria in Pula and the Umag City Museum in Umag. The monasteries on Košljun and in Porto on the island of Krk also contain valuable exhibits of maritime and fishing heritage.

3.5.5. Other achievements and initiatives

In addition to the above, it is important to highlight that over the past 15 years, significant initiatives have been launched to catalogue traditional vessels, and, equally importantly, to develop formal Rules for the Restoration, Construction and Equipping of Traditional Vessels.

Significant progress has also been made in the research of maritime heritage in Kvarner and Istria, serving as a foundation for the creation of a virtual maritime museum platform (<http://www.malabarka.eu/hr/naslovnica/> and <https://arcaadriatica.eu/>). Between 2014 and 2021, experts from the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, in collaboration with experts from the Faculty of Maritime Studies, University of Rijeka, conducted extensive field research. The findings were systematically recorded in an online database, developed within the framework of the aforementioned projects. Prior to initiating the field research, 17 categories of maritime heritage, both tangible and intangible, were defined.

Several important initiatives have also been introduced to support traditional vessels, such as allocating berths specifically for traditional vessels and exempting mooring fees. As a result, all wooden boats located in the jurisdiction of port authorities in Primorje-Gorski Kotar County now benefit from a 50% reduction in mooring fees, while vessels that are traditionally equipped and participate in events pay 10% of the fee. Further support is offered through expert assistance in the reconstruction and renovation of vessels, and guidance in securing funding through projects. It is encouraging to note that these initiatives have begun to yield tangible results.

A strong commitment to institutional engagement has led to ongoing participation in numerous initiatives related to the preservation and revitalization of maritime heritage. Over the years, a wide range of public lectures and exhibitions on maritime themes have been organized, aiming to raise awareness of the public and institutions about the preservation and revitalization of maritime heritage.

There has also been regular participation in the development of cultural development strategies for various local and regional self-government units, as well as in the formulation of cultural tourism development strategies. In addition, active support has been provided for numerous initiatives, most notably the establishment of a Museum of the Sea in Rijeka. The team also contributed to the preparation and implementation of the opening ceremony of the Rijeka – European Capital of Culture 2020 event.

In recent years, numerous events centered on maritime heritage have been organized, generating a strong synergistic effect with the tourism sector. These activities were complemented by the installation of heritage signage with interpretation panels, the development of ten joint cross-border tourist itineraries, which will continue to be refined and adapted based on user needs and references, and a comprehensive destination promotion campaign. This included the production of a monograph and thematic brochures, picture books, postcards, leaflets and a mobile application. Additionally, television videos were produced, participation in fairs was ensured, and centers of excellence and promotion were established. Collectively, these efforts have resulted in the formation of the Kvarner Maritime Heritage brand.

Equally significant is the establishment of the Section for Croatian Maritime Heritage of the Scientific Council for Maritime Affairs of the Croatian Academy of Sciences and Arts, founded in 2016. This section was initiated by individuals who played key roles in the projects and achievements relating to maritime heritage in Kvarner and Istria: Robert Mohović, head of the section, and members: Jakov Karmelić, Tea Perinčić, Đani Mohović, Dinko Zorović and the unfortunately late Roko Dejhalla.

3.5.6. Inclusion on the list of intangible cultural heritage of the Republic of Croatia

Over the past decade, significant progress has been made in the preservation and revitalization of maritime heritage. Beyond the many tangible results, one of the most meaningful achievements has been the growing awareness within society of the importance of maritime, fishing and shipbuilding heritage as integral components of coastal identity. In many ways, the crowning achievement of these efforts, which include the establishment of interpretation centers, the organization of numerous events focused on maritime heritage, the implementation of educational workshops, and the hosting of thematic lectures and exhibitions, is the successful inclusion of The Art of Building and Navigating Traditional Kvarner Boats and The Art of Navigating with Lateen and Lug Sails Along the Croatian Coast on the List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Croatia. This recognition not only honors these traditions but also carries with it the responsibility to ensure their continued preservation. Efforts are currently underway to prepare the nomination of the latter tradition for inclusion on the UNESCO Intangible Cultural Heritage List.

3.5.7. Conference on the preservation and interpretation of Croatian maritime heritage

The results of the 15 years of continuous work in the preservation of Croatian maritime heritage were presented at the first national conference dedicated to the preservation and interpretation of maritime heritage, held as part of the Festival of the Sea and Maritime Tradition FIUMARE 2024. This two-day conference, held on 12 and 13 September 2024, was entitled *15 Years of Systematic Preservation and Revitalization of Maritime Heritage in Kvarner and Istria and 10 Years of Activity of the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria*, at the Governor's Palace, hosted by the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka. The conference was organized by the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria, in cooperation with the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka. The Organizing Committee included Robert Mohović, Tea Perinčić, Jakov Karmelić and Iris Bruketa. Although the event was focused on marking milestones in Kvarner and Istria, numerous participants from Dalmatia also joined the conference, presenting both completed projects and upcoming initiatives from their regions. All presentations and examples of best practices will be published in a dedicated section of the Journal of Maritime and Transportation Sciences. On the occasion of these anniversaries, in addition to the FIUMARE Festival and the Conference, a public exhibition titled *On the Routes of Maritime Heritage* was mounted on boards along the Korzo in Rijeka.

Figure 9. Conference on the preservation and interpretation of Croatian maritime heritage

4. Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria - Traditional Sails of Kvarner and Istria

A significant contribution to the achievements outlined above has undoubtedly been made by the Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria (Traditional Sails of Kvarner and Istria). This year marks the 10th anniversary of the Coordination's formal establishment, although it began operating informally in 2011. In 2014, it was officially registered under the Associations Act. The founding members of the Coordination include the Chair of the Chakavian Parliament of the Municipality of Mošćenička Draga – Section for Traditional Boats *Draške Barki* – Mošćenička Draga, the Association Our Lovran – *Lovrana nostra*, the Section *Lovranska lantina* – Lovran, the Sailing Club Plav – Krk, the Sports Society *Škarpina* – Nerezine, the Association *Kuća o Batana* – *Casa della Batana* – Rovinj/Rovigno and the Sailing Club Brioni – Fažana. The associated members of the Coordination are the Association *Ikarski barcajoli* from Ika, JK Jadro from Selce and JK Gratisan from Pula.

Figure 10. Establishment of the "Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria (Traditional Sails of Kvarner and Istria)" in Mošćenička Draga in 2014

Over the years, the Coordination has become an indispensable actor in planning and implementation of projects aimed at preserving and revitalizing Croatian maritime heritage, a role that has been recognized by numerous institutions. The Coordination cooperates closely with the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, the Association of Maritime Museums of the Mediterranean, relevant authorities in Primorje-Gorski Kotar County, the City of Rijeka, and various municipalities and cities in Kvarner and Istria. The representatives of the Coordination are also among the initiators and active members of the Section for Croatian Maritime Heritage, the Scientific Council for Maritime Affairs at the Croatian Academy of Sciences and Arts. In addition to its efforts in the northern Adriatic, the Coordination maintains strong cooperation with all major associations engaged in the preservation and revitalization of maritime heritage in the Republic of Croatia.

In recognition of its work, the Coordination has received several awards. In 2017, it was honored by the Ministry of the Sea, Transport and Infrastructure of the Republic of Croatia for its “contribution to the promotion of maritime culture”. It was recognized by the Kvarner Tourist Board for its role in the preservation and promotion of maritime heritage in Kvarner and for the organization of the FIUMARE festival. Most recently, at the Kvarner Tourism Day 2024, the Coordination received another award marking 15 years of systematic efforts in preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner and Istria and 10 years of its own activity. The award acknowledged its contribution to the development of the Kvarner Maritime Heritage brand and the organization of the First Conference on the Preservation and Interpretation of Croatian Maritime Heritage.

5. Awards and recognitions

We are proud that the results of our efforts work have been widely recognized, as demonstrated by a series of notable awards and recognitions. Among the most significant achievements are: project *Mala Barka* received 3rd place in the Community and Government category for sustainable tourism; project *Mala Barka 2* was proclaimed the Best EU Project of Croatian Counties in the category of Cross-Border Cooperation in 2020, underlining its success in fostering international cooperation; the Kvarner Maritime Heritage brand, developed by the Kvarner Tourist Board, was awarded 1st place as the Best Thematic Product of Sustainable Cultural Tourism in Europe in 2022, recognizing its excellence in cultural tourism innovation; in 2023, the project earned a prestigious international award, BIG SEE Award in the category Creative Stories and Destination Identity, celebrating it as a unique heritage experience.

6. Conclusion

In the past, the transfer of knowledge, skills and good practices as part of maritime tradition occurred naturally, passed down from generation to generation without

deliberate effort or awareness of its vital role in preserving community identity. However, the rapid changes in lifestyle, especially in the 20th century, disrupted this centuries-old process. As a result, our first task was to identify these key elements of our tradition as valuable heritage, something to preserve with pride and share with others, while ensuring it is meaningfully lived within the contemporary context of the 21st century.

All of the initiatives outlined above represent significant progress in the valorization and interpretation of the maritime heritage of Kvarner and Istria. They are essential not only to the local communities, where maritime heritage remains a core component of regional identity, but also to visitors, contributing to synergistic connections with the tourism industry. Most importantly, these efforts have raised awareness and fostered a deeper sensitivity within local communities regarding the importance of preserving and revitalizing maritime heritage. They have played a critical role in preserving not only tangible assets, but also intangible maritime heritage, which is especially vulnerable to disappearance. Recognizing that heritage cannot survive without the people who carry its knowledge and skills, particular attention was devoted to developing diverse models for engaging all generations, especially young people. They are the future custodians of this heritage.

Everything accomplished in the preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage of this region stands as a powerful testament to the commitment of the local community and the broader region of Kvarner and Istria to sustainable development, preservation of cultural identity, and the importance of tourism valorization of maritime heritage.

Texts and materials used for the preparation of the paper

In the preparation of this paper, working materials and informal texts created during the implementation of the aforementioned projects and activities were used.

Tamara Nikolić Đerić*

E-mail: tnikolicdjeric@gmail.com

Ecomuseum *House of Batana – Casa della Batana*

How to preserve the maritime heritage on the Croatian Adriatic? Ecomuseums and interpretation centers as 21st century heritage practice

Abstract

The year 2003 was crucial for the development of global and local discourse on intangible cultural heritage. The adoption of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage launched numerous heritage processes around the world, including a local initiative to preserve the Rovinj *batana* boat. In response to the decreasing presence of traditional wooden vessels in the Rovinj port, the local community founded the first Croatian ecomuseum, the *House of Batana – Casa della Batana*, in 2004. The ecomuseum, developed through a participatory approach of the community and experts, has become an example of good practice in the valorization of both tangible and intangible cultural heritage. The ecomuseum does not view the *batana* exclusively as a vessel, but as a carrier of knowledge, skills, customs, language, music and gastronomy, thereby realizing the fundamental idea of the 2003 UNESCO Convention – the preservation of living cultural practices. The paper also addresses the broader theoretical framework of the development of museums and ecomuseums, highlighting their transformation from elitist institutions to tools for democratic management of cultural heritage. The importance of *ecomuseums* and interpretive centers as spaces for inclusive heritage discourse, where the community actively participates in the preservation and interpretation of its own heritage, is particularly emphasized. Ecomuseums are not seen as a replacement for museums, but as flexible models adapted to local contexts.

Keywords: heritage practice, ecomuseums, interpretation centers, intangible cultural heritage, maritime heritage

1. Introduction

The year 2003 marked a turning point both for the global discourse on heritage, primarily UNESCO, and for the local efforts to preserve maritime heritage in Rovinj. That year, the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was adopted. Coincidentally, and independently of this global development, the idea of preserving the Rovinj *batana* boat emerged within the Rovinj community. Prompted by the realization that traditional wooden boats, once a key source of

* PhD, senior curator – cultural anthropologist

livelihood for the fishing community until the mid-20th century, the community recognized the *batana* not only as an economic asset but also as a cultural symbol. Although its use in commercial fishing had declined, the *batana* remained an active part of daily life for family fishing and leisure. In 2004, just a year after this idea took shape, it was brought to life through the establishment of the first ecomuseum in Croatia. The ecomuseum *Casa della Batana* was realized through a participatory process involving research, documentation and interpretation of Rovinj's maritime heritage. It was led by historian Marino Budicin, a member of the local community and bearer of traditional knowledge and skills related to *batana*, and heritage expert Dragana Lucija Ratković Aydemir, with the financial support of the City of Rovinj-Rovigno. The core principle guiding the ecomuseum reflects the very essence of the 2003 UNESCO Convention – behind every cultural object lies a set of knowledge, skills and values that are transmitted from generation to generation. While these traditions may evolve under social, political and environmental pressures, they continue to hold deep meaning for the local community. Recognizing that the revitalization of *batana* construction would only be sustainable if it found relevance in modern society, the Rovinj Ecomuseum structured its presentation and programmatic approach around the valorization of the construction of the *batana* and all the accompanying cultural elements associated with it: traditional fishing, *bitinada* as a unique local musical expression, the Istrian language, local gastronomy, maritime customs and rituals, sailing with lugsails and more. Many of these cultural elements have been passed down through generations and are now officially recognized in the Register of Cultural Property of the Republic of Croatia¹. Others, such as Mediterranean cuisine, are part of broader global heritage frameworks, and have been listed on UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.²

Both of these developments, each within its own geographical and social context, were highly significant. The 2003 UNESCO Convention has been ratified by 184 countries to date³. Despite criticism from the heritage profession questioning the real effects of protection (cf. Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.) 2013:8–10), it has enabled the recognition, revitalization and preservation of cultural practices not only of representative communities, which often serve to reinforce national identities, but also of minority groups. Its implementation has contributed to varying degrees across member states to the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue. Meanwhile, the Ecomuseum *House of Batana – Casa della Batana* has inspired, and in some cases even encouraged, a range of initiatives for the preservation of maritime heritage along the Croatian Adriatic coast. These include the establishment

¹ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>

² Although Istrian cuisine was not included among the “emblematic” communities formally involved in the nomination, as the professional manager of the Ecomuseum *Casa della Batana – House of Batana*, I have been promoting the local gastronomic tradition for years as part of the broader heritage concept of the Mediterranean diet, including the respect for seasonality, customs, and practices related to the cultivation, preparation, and consumption of food.

³ *State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2

of ecomuseums, interpretation centres or visitor centres. We also believe that the *Casa della Batana* played a role in the inclusion of the term “ecomuseum” in the Museums Act (Official Gazette 61/18), following letters we submitted to the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia in 2015 and 2017. Unfortunately, our broader proposal, which called for the development of a dedicated rulebook for ecomuseums (and potentially interpretation centers) that would recognize them as heritage practices based on participatory management models, without equating them entirely with traditional museums due to their different focus and methods, has not found fertile ground so far. While the Ecomuseum has served as a source of inspiration for many communities to initiate similar projects, the notable increase in interpretation centers (and to a lesser extent ecomuseums!) in Croatia over the past decade has been largely driven by development policies and funding mechanisms aimed at diversifying the tourist offering. In this context, cultural heritage was recognized as a development asset, i.e. a competitive advantage within Croatian tourism. However, reducing cultural heritage to a tourist product and making its financing dependent on tourism-related criteria, has had, and will likely continue to have, far-reaching consequences. This trend affects not only traditional culture, which has almost always adapted to social trends, except in the case of rituals practices, but also broader forms of cultural production. Acknowledging this is the first step towards critically examining and resisting tourism influence on culture, with the goal of empowering local communities and supporting their cultural expression. There are numerous examples of projects that began as a tourism product but through their programmatic activities in and with the local community, they have proven themselves to be more than a tourist product. Their success and sustainability stem from continuous, year-round engagement with the local community, with tourism being the secondary rather than primary focus.

2. Towards heritage practices of the 21st century

In this paper, heritage practices are understood as all activities undertaken with the aim of *heritagising* culture or as outcome of such processes. According to Harrison (2013), *heritagisation* is a broad term that describes the transformation of objects, places or practices into heritage. This process turns ordinary functional elements into something with meaning and/or cultural significance (Sjöholm 2016:87). In this sense, heritage represents a contemporary reflection of our relationship with the past and embodies a set of values intricately tied to processes of economic and cultural commodification. Heritage is ubiquitous, embedded within the power dynamics of every society and intimately linked to the construction of identity, both collective and individual (Harvey in Graham, Howard (ed.), 2008:19–20).

Shortly after the adoption of the 2003 Convention, Kirchenblatt-Gimblett put forward the thesis that *heritage is created through metacultural processes that apply museological values and methods (collection, documentation, preservation, presentation, evaluation and interpretation) to living people, their knowledge,*

practices, artefacts, social environment and everyday spaces. Heritage professionals employ concepts, standards and regulations to classify cultural phenomena and their practitioners within the domain of heritage. In doing so, they transform these cultural elements into metacultural artefacts such as “national living treasures” or “masterpieces of the oral and intangible heritage of humanity”. Through this transformation, performers, ritual specialists and artisans experience a new relationship to their cultural expressions, a metacultural relationship towards something that was previously just a habitus (Kirchenblatt-Gimblett in Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013:65). The author uses museological values and methods to explain how these processes reshape habitus, or systems of enduring and transmittable dispositions that serve as generative principles of behavior and thought within a society (cf. Bourdieu, 2013:72), into intangible cultural heritage.

2.1. Museology and heritagisation

However, similar impulses and processes led to the development of museology, as the first of many heritage practices. When a particular object, place or practice is perceived as holding a special place in society but is losing its primary function, a new pattern specific to the heritage community emerges. This pattern involves placing these objects (e.g., through the establishment of museums), places (via the UNESCO World Heritage List and/or the concept of the cultural landscape) and practices (through the formation of folklore societies or the establishment of the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage) into a new context. This *heritage habitus*⁴, a new social pattern characteristic of the European cultural and intellectual milieu, originated in the Renaissance, when the heritage valorization of ancient culture first began. It is, therefore, nothing new. What changes over time are the objects of interest and the methods of *heritagisation*. As Gibson and Pendlebury point out, heritage values are “culturally and historically constructed”, meaning that *a fabric, object, or environment gains significance through externally imposed meanings that reflect the dominant cultural and historical values of a given time and place* (Sjöholm 2016:16). Given the authority that heritage institutions and practices build over time, the processes of inheritance have become so widespread that even those who, consciously or unconsciously, seek to reframe elements of everyday culture by assigning them new context and value, decide to inherit their cultural practices. As a result, museums

⁴ I use the phrase *heritage habitus* to denote a *system of lasting and transferable dispositions that function as principles for generating and shaping behavior and thought within a group*, in this case, a heritage community, which represents what Bourdieu refers to as “objective” social structures (cf. Meissner, 2021:51–57). Bortolotto makes a similar distinction in her research on the symbolic ownership of clay whistles, noting that the function of the whistles has changed, and that we no longer deal with them as cultural expressions perceived as *habitus*, but rather as objects and practices that local actors themselves already consider “heritage” with a “metacultural dimension” (Bortolotto in Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013).

or stages now feature not only endangered, centuries-old or rare elements, but also interpretation of everyday culture within a heritage context. No matter how critically we may view these processes, the fact remains that without (eco)museums, cultural and folkloric societies, folklore and folklorism (cf. Ceribašić u Muraj, Vitez (ed.), 2008:259–270), and UNESCO conventions and instruments of protection, to name just a few, we would hardly be discussing today about constructing a *guc*, singing *bitinada* or sailing with Lateen and lugsails as living practices in the northern Adriatic. These terms would most likely be found only in rare historical sources, if any existed, and without the documentation of construction processes or singing techniques, historians might have overlooked their value, and folklorists might not have emerged as a discipline at all, had this heritage habitus not been awakened in the Renaissance man (or perhaps even earlier). Indeed, all these elements have continued to live precisely due to the idea of heritage and the processes of inheritance, some through the activities of cultural-artistic societies, others through efforts of heritage associations or (eco)museums. The same applies to archaeological, cultural-historical, artistic and other heritage. Thus, heritage is a discourse that has been evolving since the Renaissance, gaining particular momentum during the Enlightenment of the 18th century and the Romanticism of the 19th century, periods also shaped by a colonialist⁵ spirit, and has continued to transform up to the present day in response to socio-political, ecological, technological and economic forces. In this evolving context, the emergence of ecomuseums and interpretation centers represents a relatively new heritage practice, aligned with contemporary post-colonial heritage discourse, aimed to democratize access to, and interpretation and management of one's own heritage.⁶ Although the word *museum* (Greek *mouseion* – seat of the Muses) has existed since the 3rd century BC, it did not originally carry the same meaning it does today. The Museum of Alexandria actually represented a place for philosophical discussion and a library and was more akin to a university, rather than an institution devoted to preservation and interpretation of material culture. The word *museum* was revived in 15th-century Europe, where it was used to describe the collection of ancient sculptures organized by Lorenzo de' Medici in a sculpture park. His son, Cosimo I, continued

⁵ We (also) trace the development of museums through the lens of colonialism. As Brulon Soares emphasizes, *museums defined collections as their core component, while remaining deeply rooted in colonial structures. As descendants of the cabinet of wonders, where the objectification of the "Other" in representations of societies was a central practice, museums became integral to the colonial system, serving as tools of cultural domination through the accumulation of collections taken from people* (Brulon Soares, 2021:7).

⁶ Although ecomuseology has faced certain criticisms of (cf. Brulon Soares, 2021), these same arguments can also be reframed as counterpoints. Specifically, while the author situates ecomuseology within the context of new colonialism and calls for situated knowledge, one could argue that from the perspective of Southeastern or Central Europe, ecomuseology has in fact proven to be an effective tool or step toward democratizing access to heritage and empowering local communities, thereby contributing to the sector's multivocal character.

to develop the concept, installing a collection of paintings in the Uffizi Palace, which was already open to the public by 1581 (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>).

In addition to the unique Florentine example as a precursor to the public museum, the 16th and 17th centuries saw the emergence of the *cabinet of wonders*, collections of unusual, often exotic objects that inspired admiration and fascination. These cabinets were the earliest forms of museums, though they were not open to the public; access was limited to selected individuals. The first museums available to the broader public began to appear in the 17th and 18th centuries. One of the earliest private collections referred to as a museum was that of John Tradescanto in Lambeth, England. In 1656, a catalogue of this collection was published under the title *Musaeum Tradescantianum*. In 1675, the collection became the property of Elias Ashmole and was moved to the University of Oxford. There, a dedicated building was constructed, and in 1683 it opened as the *Ashmolean Museum*, the first museum in the world to be permanently open to the public (<https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>). Museums as formal institutions began to develop in the 18th century, often evolving from private art collections, e.g., the British Museum in London, founded in 1753 based on the private collection of H. Sloane, was the first state museum institution.

A large number of public museums (the Glyptothek in Munich in 1816, the Archaeological Museum in Split in 1820) emerged after the French Revolution. These were often formed from donated private collections, the confiscated property of the Church or the aristocracy and opponents of the current political government, or even as war booty (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>). This brief history of museums reveals the dynamic and often problematic evolution of museums as institutions and heritage practices. They developed from elitist spaces and practices meant to entertain and astonish the few, to the repositories of confiscated private property and instruments of imperialist policies. To this day, museology, as the study of museums, has not resolved how to fully disentangle museums from colonialist and other problematic discourses that have shaped them for centuries. As Brulon Soares argues, “*decolonization cannot be based only on restitution or giving the right to some oppressed populations to enter the museum and access their confiscated goods; it is about inviting these groups and individuals to change our way of thinking, to reshape our own understanding of cultural heritage and to condemn violence which museums sometimes produce, and which is sometimes beyond the reach of us as scientists and museum professionals belonging to certain classes and ethnic groups*” (Brulon Soares, 2021:244). Although museology has yet to find concrete solutions for the decolonization of museums, current practice demonstrates that heritage is not only shaped solely through authorized heritage discourse (cf. Smith, 2006), as the dominant professional framework that regulates professional heritage practices, but also through what Kisić calls inclusive heritage discourse. This discourse encompasses various *critical, democratic, pluralistic and emancipatory efforts in the conceptualization, research and practice of heritage* (Kisić, 2021:22).

2.2. Ecomuseums

Ecomuseums are perhaps the most well-known example of new heritage practices that emerged as a response to the social and environmental challenges of the mid-20th century. These included political unrest, environmental disasters, and growing concerns over industrial pollution and nuclear testing. By the late 1960s, traditional museums were struggling to address the new questions being raised, particularly regarding their role in society, their responsibility in preserving natural heritage and their role in disappearing rural communities. In response, museum professionals, primarily in France, developed a concept of the ecomuseum, a new type of museum grounded in the principle of sustainability, a holistic approach to heritage, and the active involvement of the local community in preservation efforts. As Babić emphasizes, although many ecomuseums were inspired by the principles of open-air museums and, in some cases, resembled German *Heimat* (homeland) museums, which unfortunately like many other museums, were often used as instruments of political propaganda, the crucial distinction lay in how ecomuseums approached heritage and the environment. While the term itself often raised doubts about the institutions' true purpose, and the prefix "eco" was at times used strategically to attract funding in the second half of the 20th century when ecological terminology had become fashionable, ecomuseums represented a space for redefining the relationship between people, their environment and cultural heritage, and emphasized community engagement as a central part of the preservation process.

The new approach to museology reflects a shift towards the social responsibility of museums, redefining their role in contemporary society and emphasizing the importance of community participation in identifying issues and developing methods of preserving both cultural and natural heritage for future generations (Babić, 2009:51–52). Within this framework, museums are viewed as instruments for the development of local communities, in direct opposition to the colonialist understanding, in which museum collections were often assembled from oppressed groups. However, Brulon Soares argues that the concept of the *ecomuseum* – a museum without walls, or traditional collections, focused on a specific territory and its population – was not an adequate response. According to Soares, the issue lies not in presence of collections themselves, but in the violent methods by which many of them were acquired (Brulon Soares, 2021:251). While this conclusion is likely valid for a many (eco)museological contexts and ecomuseology cannot fully resolve the burden of the colonialist legacy embedded in numerous collection and presentation policies, Darko Babić PhD, citing Prof. Tomislav Šola, points out that ecomuseology should not be seen as a one-size-fits-all model. Rather, it is best understood as a philosophy and a way of listening (Babić, 2009:50). Thanks to this flexibility, some ecomuseums, such as the *House of Batana – Casa della batana*, have emerged as internationally recognized examples of best practice in preserving intangible cultural heritage. At the same time, they contribute to preserving tangible heritage and highlighting the importance of preserving the natural environment in which, and with which, culture is realized.

2.3. Interpretation centers and visitors centers

In addition to ecomuseums, other heritage practices have also been developed on similar value principles. In Croatia, over the past fifteen years, interpretation centers and visitor centers have been developed, often initiated “from the top” as part of efforts to expand tourism infrastructure. Interpretation centers, as a heritage model, have their roots in the USA and its national parks. They have proven effective in making material heritage, such as monuments and archaeological complexes, closer to the wider public. In the Croatian context, interpretation centers have taken a distinctive form, frequently drawing on the principles of ecomuseology. This hybrid model has proven to be a highly promising heritage practice. Compared to museums, interpretation centers are administratively and legally easier to set up. Also, thanks to growing local awareness of the importance of preserving local heritage, a serious and innovative heritage movement has emerged around interpretation centers that empowers communities and fosters new approaches to preserving cultural and natural heritage.

The thematic and geographical diversity of interpretation centers, along with their multidisciplinary and participatory approaches to conceptualizing an exhibition, have enabled the effective identification and subsequent valorization of heritage, particularly maritime heritage. These efforts have stimulated a wide range of activities dedicated to its preservation. Both intangible and tangible heritage have benefited from well-designed preservation strategies. Examples include documentation initiatives under the *Mala Barka 2* and *Arca Adriatica* projects, and events such as traditional sailing regattas. In the latter case, this form of intangible heritage has been fully revitalized through coordinated regatta calendars and strong cooperation among the communities of the northern Adriatic. Additionally, nearly every interpretation center or ecomuseum holds a collection of objects donated by local residents. These collections carry an added layer of protection and meaning due to the emotional connection between objects and donors. From a museological standpoint, the often clearly documented provenance of such items adds further value. Interpretation centers have thus become home for artifacts that, until recently, were rotting in attics and storerooms. In some cases, they have even preserved exceptionally rare items, such as the *ladva*, now kept in DUBoak in Malinska. Given that most interpretation center buildings have been recently renovated and maintain stable microclimatic conditions, it can be argued that, in some cases, the artifacts are better preserved than those in traditional museums. However, as dr. Perinčić rightly points out (Perinčić, 2022:46–53), the future of these objects is uncertain, though arguably no more so than the future of objects held in museums.⁷ What serves as a mitigating factor for

⁷ According to the MDC report from 2021, 93% of Croatian museums do not have sufficient space for the proper storage of objects, and in ten years, an additional 44,786 m² will be needed. It is telling that 69% of museums do not deaccession a single object annually, even though deaccessioning is cited in the same report as one of the measures of effective collection management (Conference “Museum Storage Facilities – From Collection Care to Collecting Policy,” May 18–19, 2021. “The State and Challenges of Croatian Museum Storage Facilities,” Ivona Marić and Dunja Vranešević.).

interpretation centers is that they are not museums, and their core mission is not to collect, preserve, and display objects, but rather to interpret the cultural reality of a region and to facilitate active community involvement in these processes. It can, therefore, be assumed that they will not prioritize expanding collections, or acquiring new objects. Moreover, because the provenance of most objects is well documented, items can be returned to their original owners, with relative ease, which is an extremely complex, in the vast majority of cases impossible process in museums.

Even these few lines are enough to highlight the significant challenges facing the heritage sector. However, these challenges should be addressed individually, as each heritage practice operated withing specific modes of action. What is clear for now is that ecomuseums and interpretation centers have provided opportunities for self-representation, strengthened the community pride and contributed to the empowerment of local populations in advocating for and enjoying the right to culture, recognized as a fundamental human right. As a heritage consultant who, in recent years, has worked with numerous communities on the development of interpretation centers and ecomuseums, I have consistently emphasized that these initiatives should not be viewed merely as tourism projects, nor as substitutes for traditional museums. Instead, each cultural context and its associated heritage practice should be considered individually. By actively listening to the community and understanding the broader social context, it becomes possible to design year-round programming that addresses specific challenges and demands. To ensure relevance and longevity of heritage practices, continuous staff training and collaboration with a range of stakeholders, including local communities and heritage institutions, are essential. Innovation and adaptability must be embedded into the core of these practices. Finally, experience has shown that heritage practices, such as ecomuseums and interpretation centers, cannot be self-sustainable as tourism products, i.e. that they cannot survive solely on ticket sales. For these models to be sustainable, they require staff capable of securing diverse funding sources at the local, regional and national levels. This includes the development of innovative tourism offers and international cooperation, i.e. European projects. Equally important is the support of local governments, which must provide the basic financial foundation.

3. Ecomuseum *House of Batana* - *Casa della Batana* as good practice in maritime heritage preservation

The Ecomuseum *Casa della Batana*, with over twenty years of experience, stands as a genuine example of ongoing innovation. Over time, the Ecomuseum has become a key institution for the promotion and preservation of the intangible cultural heritage of Rovinj – Rovigno, particularly its maritime heritage. At the heart of this heritage is the *batana*, a traditional wooden boat that, thanks to the ecomuseological approach, has evolved into a symbol of this Istrian city. Founded in 2004 at the initiative of the local community, the Ecomuseum *Casa della batana*

initially operated within the legal framework of the Local History Museum of the City of Rovinj – Rovigno. This arrangement was a response to the growing need to protect the unique tradition associated with the *batana*. At the time, there was no clear legal framework for innovative heritage practices, so the ecomuseum's activities were carried out under the museum's institutional umbrella. However, the museological professional framework soon proved too limiting. By 2007 the Ecomuseum became an independent citizens' association, with the mission to preserve maritime heritage and foster the development of cultural tourism.

From the outset, *Casa della Batana* was focused on the development of sustainable tourism, offering visitors an immersive experience into the history and culture of Rovinj, particularly focusing on the everyday life of the local community through the use of *batana*. The association's decision to operate and sail the boats initially appeared to conflict with established conservation principles, which regarded such items as static artifacts. Yet, in valuing the *batana* as a living manifestation of intangible cultural heritage, the community not only justified their continued use but also reactivated a host of associated practices and traditions. The revitalization of the *batana* heritage is carried out through a range of physical and programmatic components, developed over the years. The central place for the valorization of the *batana* is certainly the *House of Batana – Casa della Batana*, locally called *muòstra*. As a central interpretation and documentation center with a permanent exhibition, it serves as a departure point for visitors, including school groups and retirees, interested in exploring Rovinj's maritime heritage. A year after its founding, the ecomuseum expanded with the establishment of *Spàcio Matika*, a unique venue for tasting, smelling, listening to and singing local heritage. Housed in a traditional tavern, or cellar, where fishermen and farmers once gathered over a glass of wine, *Batana* revived the vibrant spirit of these gatherings, emphasized in the basic function of the *spàcio* – socializing and valorizing the gastronomic and musical tradition of Rovinj – Rovigno. Boat construction and repairs take place at the Small Shipyard, locally known as *peìcio squèro*. The facility will soon be succeeded by the historic shipyard, the oldest and only remaining one of its kind, which has been entrusted to the ecomuseum. Preparations are currently underway to transform it into a workshop and exhibition space dedicated to large-scale shipbuilding.

The Rovinj Regatta of Traditional Boats with Lateen and Lugsails, commonly referred to as the Regatta, is the city's festival of boats, the sea and seafarers. Held annually since 2005, the Regatta is one of the key programs of the Ecomuseum. Through this event, the Ecomuseum has not only reinforced regional cooperation across the northern Adriatic, particularly with Italy, but has also reaffirmed its role as professional support for various communities engaged in heritage valorization. This is particularly evident in its ongoing work, since 2019, alongside partners from Rijeka and Betina on the nomination for inscription on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Several key programs have been added to the Batana Rowing Regatta, including the *Batanina* Walk mobile application offering a free virtual guide through Rovinj's maritime heritage, on both IOS and

Android platforms, and the *futalateina* Souvenir Shop. In recognition of the impact and the scope of these activities, the *Ecomuseum House of Batana – Casa della batana* was included in 2016 in the UNESCO Register of Good Safeguarding Practices for Intangible Cultural Heritage. In its decision (11.COM 10.C.4), the UNESCO Intergovernmental Committee stated: “The Committee selects the Community Project for the Safeguarding of the Living Heritage of Rovinj/Rovigno – Ecomuseum Batana – as the program, project or activity that best reflects the principles and objectives of the Convention and commends the applicant State for highlighting the successful link between the revitalization of an element of intangible cultural heritage and sustainable development, with an impact on the entire community.” Despite this recognition, the Ecomuseum has continued to pursue new models of management. In 2022, it completed the renovation of its permanent exhibition, reinforcing its commitment to innovation and continued relevance.

Beginning in 2017, the Ecomuseum entered a phase of implementing financially demanding projects, which proved challenging under the organizational structure of a citizens’ association, especially given the uncertainty of funding, often not confirmed until April, and a lack of resources for basic operation. To ensure more stable financing and support the increasing scope of activities, inspired by Pogon – the Zagreb Center for Culture and Youth, as the then president and professional manager, I proposed establishing a hybrid institution, co-founded by the City of Rovinj – Rovigno and the Association *House of Batana – Casa della Batana*. Unfortunately, although the proposal was approved by the City and the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia, it was rejected by the Ministry of Finance, which did not approve the entry of the proposed institution into the Register of Budget Users. According to Article 4 of the Ordinance on Determining Budgetary and Extra-Budgetary Users of the State Budget and Budgetary and Extra-Budgetary Users of the Budget of Local Self-Government Units, the Ministry of Finance cannot approve the registration of any entity whose co-founder lies outside the general budget system, as was the case with the Association. Nevertheless, in 2021, the Institution *Casa della Batana* was formally established as a municipal institution. Shortly thereafter, an Agreement was signed stipulating that the Association would remain the program authority, responsible for shaping and implementing program activities in partnership with the new institution.

We continue to disseminate our good practice as an accredited advisory association to the UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, through membership in the UNESCO ICH NGO Forum and active participation in the Association of Maritime Museums of the Mediterranean. The association is currently implementing the Creative Europe *Living Heritage Journeys* project in collaboration with five other UNESCO elements and best practices from Italy, Poland, Belgium and Sweden. The project’s aim is to develop meaningful and community-rooted tourist experiences. Constant work on international and national projects enables sustainable business and maintaining the relevance of heritage practice not only at the local, but also at the international level.

4. Conclusion

The Ecomuseum *Casa della Batana* stands as an example of successful heritage practice, highlighting the power of joint action by the local community in preserving and reinterpreting cultural heritage. Through an integrated approach, which embraces both tangible and intangible aspects, the Ecomuseum has emerged as a model of sustainable development and cultural participation. Despite facing challenges related to funding and institutional recognition, its impact on heritage policy and practice in Croatia has been significant, especially as it underscores the value of an inclusive approach in preserving identity and promoting cultural diversity. Ecomuseology has certainly had a strong positive impact on preserving the maritime heritage of Istria and the northern Adriatic, while *Casa della Batana*, following ecomuseological principles, has demonstrated how communities can take charge of the future of their heritage.

References

- Babić, Darko. *O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini*. In: Vujić, Žarka ; Špikić, Marko (eds.). Ivi Maroeviću baštini u spomen. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009., pp. 43-60.
- Bortolotto, Chiara. *Golema cola-cola u Gravini: nematerijalna kulturna baština, kulturno dobro i teritorij između UNESCO-ova diskursa i lokalne baštinske prakse*. In: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (eds.). *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini*. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., pp.179-202.
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. [1977], 2013.
- Brulon Soares, Bruno. *The myths of museology: On deconstructing, reconstructing, and redistributing*. In: *The Decolonisation of Museology: Museums, Mixing, and Myths of Origin Synthesis*. ICOFOM Study series 49-2, 2021., pp. 243-260.
- Ceribašić, Naila. *Folklor i folklorizam*. In: Muraj, Aleksandra; Vitez, Zorica (eds.) *Predstavljjanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*. Hrvatsko etnološko društvo i Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2008., pp. 259-270.
- Hameršak, Marijana and Pleše, Iva. *Uvod u proizvodnju baštine*. In: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva, Ana-Marija Vukušić (eds.). *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini*. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., pp. 7-28.
- Harvey, David C. *The History of Heritage*. In: Graham, Brian i Howard, Peter (eds.). *The Ashgate research companion to heritage and identity*. Routledge, 2008., pp. 19-36.
- Jennie, Sjöholm. 2016. *Heritagisation, Re-Heritagisation and De-Heritagisation of Built Environments The Urban Transformation of Kiruna, Sweden*, PhD thesis.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *Svjetska baština i kulturna ekonomija*. In: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (eds.). *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini*. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., pp. 65-120.
- Kisić, Višnja. *Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development*. In: *A research agenda for heritage planning*. 2021., pp. 21-38.
- Marić, Ivona and Dunja Vranešević, 2021. *Konferencija Muzejske čuvaonice – od brige o zbirkama do politike sabiranja*, 18 and 19 May 2021. *Stanje i izazovi hrvatskih muzejskih čuvaonica*.
- Meissner, Marlene. 2021. *Intangible cultural heritage and sustainable development: The valorisation of heritage practices*. Heritage Studies. Springer.
- museum - cultural institution. Geoffrey D. Lewis. <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>
- muzej. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2025. Viewed 29/03/2025 <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>>.
- Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>
- State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2

Tea Perinčić*

E-mail: tea@ppmhp.hr

Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka

Recognizing and preserving intangible maritime heritage

Abstract

The paper presents the understanding of intangible maritime heritage and raising awareness of its value in the Kvarner region. The author refers to activities that began in 2009 through the cooperation of several associations, individual enthusiasts and professionals from the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka. In the fifteen-year period, not only has the intangible part of maritime traditional heritage been recognized, but activities have also been initiated to protect and maintain it through maritime heritage festivals, lectures and public presentations, demonstration workshops, training of young people and legal protection.

Keywords: intangible heritage, maritime heritage, tradition, knowledge transfer, sustainability

1. Acknowledging intangible heritage

Heritage is closely linked to the identity of a particular community. While its material aspects are immediately noticeable, and we often judge the “height” of a community’s culture based on them, the intangible elements are recognized only over time. We perceive them through language, expressions, creations, and everyday practices. Given this, intangible culture is constantly exposed to influences and change. It is a “living” asset that cannot be fixed or static, as it emerges precisely as the community’s internal response to external stimuli. Through its interactions with others, the community shapes its identity and culture. Intangible heritage is always a space for exchange and development. When it comes to maritime heritage, however, it should, by its very nature, be more open and receptive to external influences, since the sea is a space for new communications and connections with the wider world. The dynamics of change affecting a community also influence its intangible culture. In today’s globalized world, there are no truly isolated communities, i.e., no community

* PhD, assistant professor, museum advisor at the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka

that exists without global influence. In such circumstances, it becomes essential to preserve the heritage of previous generations, their uniqueness, identity, and their roots. This is where intangible heritage takes on particular importance.

That is why, in 2003, UNESCO adopted the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. According to this convention, intangible heritage includes practices, performances, expressions, knowledge, skills, as well as instruments, objects, artifacts and associated spaces that communities, groups and, in some cases, individuals, recognize as their cultural heritage. This intangible cultural heritage is transmitted from generation to generation and is a community or group response to its environment, nature and historical heritage. It provides a sense of identity and continuity, fostering respect for cultural diversity and human creativity. The convention applies only to those intangible heritages that align with existing international human rights standards and emphasizes mutual respect among communities, groups and individuals, as well as the sustainable development of human society.¹

The Republic of Croatia ratified this convention in 2005. The Act on the Protection and Preservation of Cultural Property also recognizes intangible heritage, including language, dialect, speech, toponymy, and oral literature of all kinds; folklore related to music, dance, traditions, games, rituals, customs and other traditional folk values; as well as traditional arts and crafts.² In addition to adopting the Convention, UNESCO has established a Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity and a List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding. The Republic of Croatia boasts 17 intangible cultural properties listed on UNESCO's register, along with a national list of its own.

Due to its complexity, maritime heritage was not considered as a cohesive whole until about fifteen years ago. Instead, fragments of the tradition and cultural creativity of individual communities were isolated. While maritime heritage is indeed a part of cultural heritage, it possesses its own distinctiveness, primarily shaped by the interaction between humans and the coastal-marine environment, and therefore deserves a separate category.

In September 2009, in Rovinj, organized by the Eco-museum *The House of Batana / Eco-museo Casa della batana*, a forum of the Association of Mediterranean Maritime Museums was held to discuss intangible maritime heritage. At that time, the concept of intangible heritage was still relatively new within museological and conservation circles. Members of the Eco-museum *House of Batana*, under the expert guidance of Dragana Lucija Ratković Aydemir, were among the first to actively engage in preserving intangible maritime heritage, specifically, their own identity

¹ Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132540> (viewed 10/03/2025)

² Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (viewed 10/03/2025)

through the conservation of the art of building the Rovinj *batana*. The forum also featured examples of good practice from other parts of the European Mediterranean.

Thanks to the invitation of the forum organizers, I had the opportunity, together with Professor Robert Mohović, to participate and present aspects of maritime heritage that are particularly relevant to my profession as a historian. Specifically, I focused on historical records related to maritime skills used in navigation during the early modern period. Documents are very often regarded as material remnants of the past or as historical sources, however, depending on the content, they can also be the sole transmitters of traditional knowledge, skills, expressions, language, customs, beliefs and overall way of life. When studying the cultural history and the history of everyday life of earlier historical periods, written documents are scarce and insufficient. As a result, research must expand to include oral tradition, stories, songs and visual art.³ Material remains of the past can hold significant cultural value, but even those without material worth can be extremely important as symbols of intangible heritage. Just like the *batana*, a small wooden vessel that embodies the identity of the Italian community of Rovinj, many aspects of intangible heritage are closely associated with its construction and use, effectively “carrying” the community’s cultural identity.

2. Uncovering the maritime heritage of Kvarner

After the AMMM Forum in Rovinj, we began raising awareness about the need to protect and promote intangible maritime heritage in the Kvarner region. While there was, on one hand, good will, and even knowledge and efforts, to preserve the remnants of tangible maritime heritage in Kvarner outside formal museum institutions, a significant contribution to traditional maritime heritage came from associations founded by maritime heritage enthusiasts. Although their primary focus was the restoration and preservation of traditional boats and the organization of regattas as opportunities for gathering and socializing, they were also involved in preserving intangible heritage, even if they were not fully aware of it.

Our task was to collaborate with them to raise awareness about the importance of protecting intangible heritage. In short, to help recognize the value of the craftsmanship, skills and knowledge of old masters – shipbuilders, and then gradually realize that traditional maritime heritage encompasses much more than that. In addition to shipbuilding and the production of equipment for vessels (sails, oars, ropes, fenders, pulleys, etc.), the core of this heritage lies in the art of navigation. This involves understanding conditions at sea, relying on experience passed down through generations. Inseparably linked to this is the richness of maritime language, including the specific terms for parts of vessel, equipment, tools, production methods and navigation techniques. We are increasingly recognizing the importance of other

³ Burke, Peter: Što je kulturna povijest?, Antibarbarus, Zagreb, 2006.

related professions, such as fishing, preparing fish and seafood dishes, managing salt pans, harvesting sea sand and more. Various customs and beliefs are also associated with these practices. All of this represents the fragile knowledge preserved within a community, without being synthetically sealed off, but very much alive and open to exchange with other communities, constantly evolving through the transmission and adaptation of practices that have stood the test of time.

In addition to identifying elements of traditional intangible maritime heritage and collaborating with its bearers, whether individuals, groups or communities, it was also important to begin cataloguing this heritage in the Kvarner region. Thanks to the financial support from European funds, provided through cross-border cooperation projects Slovenia – Croatia and Italy – Croatia, the curators of the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka conducted a series of field research in the period from 2014 to 2021. The fieldwork was preceded by the definition of key categories of maritime heritage. As a result, we established an online database of maritime heritage, organized into the following categories of tangible and intangible culture:

1. Maritime-related architecture, including shipping companies, port authorities, maritime schools, shipyards, fish markets, fish processing factories, ship equipment factories, fishermen's huts, churches, chapels and shrines dedicated to the patron saints of seafarers, lazarettos and maritime quarantines, port infrastructure, warehouses, sea captains' houses, monuments to seafarers and cemeteries.
2. Maritime signaling facilities, such as lighthouses and beacons.
3. Museum institutions, interpretation centers, collections and visitor centers.
4. Monuments and memorial plaques with maritime themes and motifs.
5. Cultural and historical heritage in the coastal and underwater areas, including ports, docks, slipways, archaeological remains on the coast and in the underwater area, shipwrecks.
6. Cultural landscapes, such as landscaped bays, gulfs, channels, inlets, beaches, bathing areas.
7. Vessels.
8. Equipment related to maritime activities, including anchors, ship propellers, shipbuilding machinery and similar items, especially those displaced from their original context.
9. Exhibitions featuring maritime themes.
10. Audio-visual, literary and archival records.
11. Toponyms related to maritime locations and activities.
12. Maritime linguistic heritage.
13. Traditional activities, crafts and skills related to maritime practices.
14. Public administration, companies, services and institutions associated with maritime affairs.
15. Maritime associations.

16. Events.

17. Sea sports.

The data collected and entered into the online database served as the foundation for the creation of the virtual maritime museum *Mala Barka*, which covers a broad area from the Slovenian Littoral, through Istria to Kvarner⁴. As part of the Italy-Croatia cross-border cooperation project *Arca Adriatica*, this initiative was expanded to include data provided by partners from the Maritime Museum in Cesenatico (*Museo della Marineria di Cesenatico*) and San Benedetto del Tronto.

3. Possibilities for preserving traditional intangible maritime heritage

Through the aforementioned projects, we also renovated around twenty traditional boats from the Kvarner region. This process greatly benefited from the collaboration with experts from the Faculty of Engineering of the University of Rijeka, led by Prof. Roko Dejhalla. Since traditional boats such as the *guc*, *batana* and *pasara* were historically built without standardized technical drawings, it was necessary for experts to take precise measurements and technical drawings for each vessel undergoing restoration. In addition, experts from the Faculty of Maritime Studies of the University of Rijeka – Prof. Robert Mohović, Prof. Đani Mohović and Prof. Renato Ivče – prepared detailed technical descriptions. Each restoration was also documented with a video footage, capturing the process at the shipbuilder's workshop. Thanks to these materials, it will be possible in the future to create faithful replicas of the *guc*, *batana* or *pasara*, just as they were built by traditional craftsmen a century ago. In this way, we have preserved the skills and knowledge of traditional small-scale shipbuilding in Kvarner.

The next step was to ensure at least a partial transfer of this knowledge to younger generations. In cooperation with professors Marija Marač and Ljiljana Domazet from the Technical School in Rijeka, we enabled students of the shipbuilding department to participate in various phases of restoring traditional boats. This hands-on experience took place under the mentorship of master shipbuilders Franko Kraljić in Malinska, Loris and Josip Rubinić in Mošćenice, and Josip Mršić in Selce.

These workshops have since become an integral part of the practical training for students of the shipbuilding department. Furthermore, through the *Arca Adriatica* project, a dedicated workshop was equipped at the Technical School, where students, under the expert guidance of teachers Marija Marač, Ljiljana Domazet, Robin Matulja and Rajko Rubeša, successfully built a traditional *pasara*-type vessel.

In addition to the practical component of the workshops, public lectures covering the theoretical aspects of traditional shipbuilding were also organized. These were held in Rijeka and made available to the wider interested public. Special demonstration workshops were also arranged specifically for primary school children.

⁴ <https://muzejmalabarka.com/> (viewed 10/03/2025)

At the same time, demonstration workshops of maritime crafts and skills have been held during sea festivals and events across the Kvarner region throughout the summer months. These workshops feature demonstrations of fish salting, various fishing techniques, sailing with traditional sails, culinary skills, knot tying, rope making and other nautical practices.

A key role in organizing and implementing these workshops was played by the Coordination of Associations for the Preservation of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria, which was entrusted with their coordination and management.

Thanks to the financial support of the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia, we were able to continue offering practical education for students through a program we named the *Academy of Maritime Crafts and Skills*.

4. Legal protection of intangible traditional heritage

As previously mentioned, the Republic of Croatia has been remarkably successful in recognizing the value of its intangible heritage, even in a global context. The National Register of Cultural Heritage currently includes 234 intangible assets. Among them, only six are directly related to traditional maritime heritage: The experience of the *falkuša gajeta* – folk traditions associated with the Komiža *gajeta falkuša* (building skills, navigation, sailing, fishing, language), Traditional fishing skills, customs and beliefs along the Adriatic coast, The art of building the Betina *gajeta*, The art of building and sailing traditional Kvarner boats, The art of building the Rovinj *batana*, The art of sailing with lateen and lugsails along the Croatian coast and Knowledge and skills in making boat cranes (*grue, pai, stupovi*).⁵

All the activities we undertook through the cross-border cooperation projects *Mala Barka*, *Mala Barka 2* and *Arca Adriatica*, in collaboration with the associations united under the Coordination of Associations for the Preservation and Revitalization of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – *Traditional Sails of Kvarner and Istria*, served as groundwork for submitting a proposal to register *The Art of Building and Navigating Traditional Boats of Kvarner* as an intangible cultural asset of the Republic of Croatia. The accompanying explanation describes this heritage as a synthesis of various traditional maritime crafts, skills and knowledge that together form an inseparable whole. It encompasses wooden boatbuilding techniques, including the making of sails, pulleys, oars and ropes. Sailing itself requires the ability to manoeuvre a boat using the power of the wind, oars or an engine, along with knowledge of local geography of the sea and winds. Thus, within the community, the practices of building and navigating in the Kvarner region are recognized as a unique skill set.⁶

⁵ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details> (viewed 10/03/2025)

⁶ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7587> (viewed 10/03/2025)

A key element in the registration of intangible cultural heritage is the existence of active bearers of the tradition. In this case, they include shipbuilders who still practice traditional boatbuilding, associations and individuals engaged in sailing with traditional sails, and institutions such as the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka, which actively promotes these traditional values and fosters connections among the tradition bearers.

The next step was to establish a national network of associations and institutions involved in maritime heritage and strengthen our collaboration in order to exchange experiences, particularly in the preservation and promotion of intangible traditional maritime heritage. In addition to our museum and the Coordination of Traditional Sails of Kvarner and Istria, several key partners actively participated in this effort: the Eco-museum House of Batana Rovinj / *Eco-museo Casa della batana Rovigno*, the Museum of Wooden Shipbuilding in Betina and the Croatian Maritime Museum in Split. The cooperation led to the successful registration of *The Art of Sailing with Lateen and Lugsails Along the Croatian Coast* as an intangible cultural property of the Republic of Croatia.

All these efforts have been further strengthened through international cooperation, initiated by the Association of Maritime Museums of the Mediterranean (AMMM). A team was formed with representatives from Croatia, Spain, France, Switzerland, Italy and Greece to prepare the nomination of *The Art of Navigation with Lateen and Lugsails in the Mediterranean* for inclusion on the UNESCO Intangible Cultural Heritage List. At each stage of this process, as well as in the ongoing preservation of intangible heritage, the presence of active bearers and the transmission of knowledge and skills to younger generations are essential. This is what ultimately ensures the survival of the cultural asset.

This also highlights the inherent fragility of intangible heritage: it is difficult to recognize while still part of everyday life, yet it can be lost in an instant with the passing of the last bearer, someone who was unable to pass on their knowledge and skills to those who come after them.

5. Conclusion

In the field of maritime heritage preservation, we have only just begun to scratch the surface. Our efforts so far have focused on a small segment of traditional heritage, specifically small wooden shipbuilding and sailing with lug and lateen sails. Meanwhile, a significant portion of what can be considered industrial heritage, including the skills, knowledge and expertise related to industrial shipbuilding and maritime affairs, has been largely neglected. Shipyards and maritime companies have long since abandoned the practices of the previous century, and the individuals who once worked within those systems have retired without having had the opportunity to share their knowledge and experience. Why should we even bother recording this previous knowledge, when, in today's rapidly evolving world, innovations become

outdated almost as soon as they appear? The answer lies in the values that endure. These are good practices that not only serve as a foundation for improvement but also act as a starting point for innovation. Moreover, there is also the question of community identity, which is based on culture and tradition, reflected in simple questions: “Who are we? What are we? Where do we come from?” It is also about what positive legacy we are leaving behind and whether we are contributing to a better human society. The concept of sustainability, which is inseparable from traditional values, cannot be ignored. Traditional wooden shipbuilding, for example, embodies sustainability and does not leave a deep carbon footprint on the planet. Vessels were constructed from carefully selected timber, sometimes cultivated over years to get the desired shape. Trees were harvested thoughtfully, making sure that their young shoots remained for future ship parts. With the exception of screws, all materials used in boatbuilding were organic. Sails were sewn from canvas, ropes were made from hemp. Such boats were more susceptible to wear and tear, requiring regular and laborious maintenance. This presents one of the biggest challenges today, because of lack of time, resources, and sometimes even skilled individuals who can maintain a boat using traditional methods. In contrast to a future dominated by rapid, cheap and low-quality solutions that leave behind waste in which we suffocate, the alternative is a path of sustainability, which consists in improving traditional heritage.

Kvarner Tourist Board
E-mail: kvarner@kvarner.hr

Maritime heritage as tourism potential – Kvarner Maritime Heritage

Abstract

Kvarner has a long-standing and profound connection with the sea, which has shaped its identity, culture, and economy. To preserve and promote its maritime heritage, the Kvarner Tourist Board launched the *Kvarner Maritime Heritage* brand in 2019. This branding initiative enabled the systematic promotion of maritime heritage through cultural and tourism-related products, strengthening Kvarner's position as a cultural tourism destination. Significant contributions to the development of the brand came from EU-funded projects such as *Mala Barka*, *Mala Barka 2*, and *Arca Adriatica*.

Notably, the successful collaboration between the Kvarner Tourist Board and the Primorje-Gorski Kotar County, lead partner in the aforementioned projects, as well as with the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka, played a key role. Additionally, the Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – *Traditional Sails of Kvarner and Istria*, has significantly contributed to a systematic approach to the preservation and revitalization of Kvarner's maritime heritage.

The brand encompasses a network of 90 interpretive signs, 24 thematic itineraries, 16 restored traditional boats, 5 major maritime events, and 4 interpretation centers. These activities promote maritime heritage through education, workshops, entertainment, and interactive content, tailored to a broad audience, including younger generations.

The brand has also gained international recognition and today serves as a successful model of integrating tradition, tourism, and the local community in the creation of an authentic and sustainable cultural product.

Keywords: Kvarner Maritime Heritage, Kvarner, Kvarner Tourist Board, maritime heritage, cultural tourism, destination branding

1. Introduction

Kvarner has always been strongly connected to the sea, which has shaped the life, identity and culture of the local population. Its rich maritime heritage, based on the tradition of shipbuilding, fishing and seafaring, today represents one of the key characteristics of the region. This autochthonous maritime tradition holds immense cultural value and represents exceptional tourism potential.

Recognizing the need for systematic valorization and promotion of this exceptional heritage, the Kvarner Tourist Board, in cooperation with partners, including Primorje-Gorski Kotar County, the Maritime and History Museum of the

Croatian Littoral in Rijeka, the Coordination of Associations for the Preservation of the Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – Traditional Sails of Kvarner and Istria, as well as numerous individuals and associations that have implemented projects dedicated to the preservation and revitalization of maritime heritage, developed the Kvarner Maritime Heritage brand in 2019. This unique brand unites and interprets the attractions of Kvarner's maritime heritage.

2. Branding as a tool for preserving and promoting maritime heritage

Branding is the process of creating a distinct and recognizable identity for a product, service or destination. In tourism, branding plays a key role in emphasizing the unique characteristics of a destination, enhancing its visibility and attracting target audience.

The Kvarner Maritime Heritage brand supports the systematic promotion of maritime heritage, while also fostering the development of cultural and tourism products based on local traditions. By highlighting the distinctive features of Kvarner's maritime heritage, the brand makes this resource accessible to both domestic and international visitors. At the same time, it contributes to the long-term positioning of Kvarner as a significant destination for cultural tourism.

3. Brand development and the role of EU projects

The systematic approach to the tourist valorization and promotion of maritime heritage was intensified through the EU projects *Mala Barka*, *Mala Barka 2* and *Arca Adriatica*. These projects provided essential knowledge, fostered collaboration with partners from both Croatia and abroad, and offered financial support for the protection, restoration and interpretation of maritime heritage. Particular recognition should be given to the successful cooperation with Primorje-Gorski Kotar County, the lead partner in these projects, and the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral Rijeka, which played a key role as a project partner. Equally important was the contribution of the Coordination of Associations for the Preservation of Maritime, Fishing and Shipbuilding Heritage of Kvarner and Istria – Traditional Sails of Kvarner and Istria, which significantly advanced the systematic approach to the preservation and revitalization of maritime heritage in Kvarner. In addition, the dedication and work of numerous individuals and associations to various maritime heritage projects over the years deserve sincere appreciation.

A major step forward in branding was made as part of the EU-funded project *Arca Adriatica*, when the Kvarner Tourist Board, in cooperation with the aforementioned partners, developed the Kvarner Maritime Heritage brand, an extension of the existing Kvarner Culture brand. This new brand enabled the systematic identification, promotion and interpretation of Kvarner's maritime heritage, with the goal of creating a distinctive tourism product based on tradition, local identity and sustainability.

As a result of years of dedicated work and investment, the Kvarner Maritime Heritage brand today encompasses a wide range of contents and activities, contributing in an engaging and effective way to the preservation and promotion of the Kvarner maritime heritage.

The logo design of the Kvarner Maritime Heritage brand was intentionally developed to align with the existing visual identity of the Kvarner Tourist Board, ensuring visual consistency and recognisability within the broader Kvarner Culture brand.

The logo is not only a symbol of recognition, but serves also as a communication tool, reflecting the core values of the brand: authenticity, cultural uniqueness, strong connection to the sea and a deep sense of belonging to the region. Its clean and simple design allows for easy application in a variety of contexts – from interpretive boards and promotional materials, to digital platforms.

Logo:

4. Key elements of Kvarner Maritime Heritage brand

The Kvarner Maritime Heritage brand encompasses a variety of segments and attractions that together form a rich and diverse network of cultural and tourism attractions. The most prominent elements marked with the Kvarner Maritime Heritage brand include:

- 90 interpretive boards and signs located across the county's coastal destinations,
- 24 maritime heritage itineraries,
- 16 restored traditional Kvarner boats,
- 5 major maritime events in Rijeka, Mošćenička Draga, Krk, Crikvenica and Nerezine/Mali Lošinj,
- 4 maritime heritage interpretation centers situated in Mošćenička Draga, Krk, Malinska and Mali Lošinj (lugger *Nerezinac*).

5. Unique markings of maritime heritage

Informative and educational signs (markings) have been installed at 90 locations across Kvarner, grouped into three types and eight thematic categories. Each sign contains a QR code linking to the Virtual Museum of Maritime Heritage, which presents the region's heritage in a modern and interactive format, available in five languages (Croatian, English, Italian, German and Slovenian). These signs also served as the foundation for the creation of 24 maritime heritage itineraries.

6. Maritime heritage itineraries

Based on the established markings, 24 thematic itineraries have been created. The itineraries vary in duration (ranging from one day to one week) and thematic focus (cultural routes, event-based routes, educational routes, etc.), catering to different interests and visitor profiles. By following these itineraries, visitors can explore authentic coastal towns, historic ports, shipyards, museums and interpretation centers, while also encountering people who continue to preserve the tradition of life by the sea. Beyond their touristic appeal, the itineraries are also educational, offering guests the opportunity to engage directly with the maritime identity of the region and to discover the traditional maritime skills and customs that have shaped the history of Kvarner.

7. Restored traditional boats

Restored traditional boats are undoubtedly among the most captivating elements of the Kvarner Maritime Heritage brand. As part of EU-funded projects, sixteen traditional boats, including *pasara*, *guc*, *gajeta*, and *leut*, have been restored in Kvarner. These boats now serve as a kind of open-air museum, while remaining actively involved in various events, such as regattas, thematic festivals, and educational workshops for children and youth. Through the restored traditional boats, the Kvarner Maritime Heritage brand fulfils one of its key missions: not only to preserve, but to revitalize maritime heritage. By integrating tradition into modern cultural and tourist experiences, the brand ensures this legacy is passed on to new generations and recognized as a valuable and engaging tourist attraction.

8. Maritime manifestations

Alongside the restored traditional boats, maritime events are among the most striking attractions of the Kvarner Maritime Heritage brand. These events represent a combination of tradition, local identity, cultural heritage and an authentic tourist experience. Their importance is paramount, as their programs actively promote and preserve traditional wooden boat sailing, shipbuilding, maritime and fishing skills, as well as the stories and customs that have shaped the identity of Kvarner.

The brand highlights five key maritime events, held annually in various parts of Kvarner. Each event, in its own unique way, has become a symbol of how the local community and visitors are brought together through a shared connection to Kvarner's maritime heritage.

8.1. Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE

The Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – FIUMARE takes place in Rijeka at the end of May and the beginning of June. It serves as a kind of time machine, transporting the city back to an era when the sea was central to daily life.

Visitors can admire traditional wooden sailing boats displayed along the Korzo, participate in workshops on seafaring and fishing skills, attend educational lectures, experience historical reenactments, taste traditional dishes and enjoy a variety of entertainment programs.

Today, the FIUMARE Festival is more than just an event – it has become a cultural hub that brings together stakeholders from the fields of culture, tourism, education and art.

8.2. Festival and regatta of traditional sailing boats *Mala Barka – Story of the Sea*

In July, MALA BARKA – Story of the Sea (Small Boat Festival and Regatta of Traditional Sailing Boats) festival takes place in Mošćenička Draga. This three-day event combines the past and the present, displaying traditional boats, maritime culture and contemporary approaches to heritage interpretation.

The highlight of the event is the traditional boat regatta, typically featuring around thirty boats. In addition to the regatta, the festival offers a range of activities, including workshops on traditional shipbuilding, fishing and seafaring skills, exhibitions with maritime motifs, musical and stage performances and children's workshops. Through educational and entertaining content, the event brings the values of maritime culture closer to the wider public and strengthens awareness of the value of local identity.

8.3. Krk Sails

In August, the town of Krk becomes the focal point of maritime festivities during the *Krk Sails* event. This multi-day celebration of maritime culture features a rich program that includes regattas, exhibitions, lectures, workshops, as well as culinary and musical events. A highlight of the festival is the traditional sailing boat regatta, held annually on August 15, beginning precisely at noon, marked by the final chime of the bells of Krk Cathedral. *Krk Sails* holds special significance as the first and oldest regatta of traditional vessels in this part of the Adriatic.

8.4. Fisherman's week

For over 50 years, the transition from August to September in Crikvenica has been reserved for a special event – Fisherman's Week. The event brings together sea lovers, fishing enthusiasts and tradition admirers through a variety of events – from cultural and entertainment programs, regattas, themed workshops, to unmissable culinary experiences. A special emphasis is placed on the eno-gastronomic offer, where visitors can enjoy a variety of seafood delicacies, prepared according to traditional local recipes.

8.5. LOSINAVA – Lošinj sails around the world

In September, the island of Lošinj hosts *Losinava*, a festival dedicated to the island's rich maritime and shipbuilding heritage.

The festival features traditional boat regattas, shipbuilding and maritime workshops, exhibitions and educational activities. Through a series of themed events, the island's glorious past is brought to life, while also delivering a powerful message to younger generations about the importance of preserving its maritime heritage.

All five events are connected by the collaboration and engagement of local communities, associations, tourism professionals and heritage experts. Moreover, visitors are not just spectators, they are active participants in workshops, regattas and exhibitions, which creates a genuine experience, based on authenticity and tradition. Thanks to such activities, the Kvarner Maritime Heritage brand is more than just a tourism product – it is a living symbol of identity and an innovative approach to interpreting the rich maritime heritage.

9. Interpretation centers

Four interpretation centers play an important role in preserving and presenting the maritime heritage of Kvarner, located in Krk, Malinska, Mošćenička Draga and the Lošinj lugger Nerezinac.

Each of them provides a unique insight into the maritime past of the local area, using modern interpretation tools that make the heritage interesting to a wider audience. The interpretation centers differ in concept and content, but they have a common goal – to preserve and interpret Kvarner's maritime heritage in an educational and authentic way.

As part of the Kvarner Maritime Heritage brand, they offer a space for dialogue, learning and recognition of maritime heritage as an important cultural heritage and way of life.

10. International recognition

The quality and innovation of the Kvarner Maritime Heritage brand have been recognized at the international level. In 2022, the European Cultural Tourism Network (ECTN) named the brand the best thematic product of sustainable cultural tourism in Europe. The following year, it received the prestigious international BIG SEE Award in the category “Creative stories and destination identity as a unique experience”. These international awards confirm Kvarner’s position as the leader in innovative approaches to promoting cultural tourism, based on authentic identity and sustainability.

11. Conclusion

The Kvarner Maritime Heritage brand is a compelling example of how cultural heritage can be successfully transformed into a modern, engaging and sustainable tourism product. At the same time, the brand contributes to the preservation of valuable maritime heritage and the strengthening the identity of the destination, promoting development, education and visibility.

Through the synergy of the local community, especially individuals and associations involved in maritime heritage preservation projects, alongside the tourism sector and partner institutions, this brand inspires, educates and connects the past with the future, the sea with its people and tradition with innovation.

Foto: Marko Valjak

Examples of good practice in the interpretation of maritime heritage

Abstracts

Zvijezdana Klobučar Filčić*

E-mail: info@visitlovran.com

Lovran Tourist Board

House of the Lovran Guc

Abstract

The *House of the Lovran Guc* is an interpretation center in Lovran, established in 2015, dedicated to preserving and promoting traditional shipbuilding, with a special focus on the Lovran *guc* boat. The project was initiated in 2007 based on an idea by Silvano Raffaelli, a member of the *Naš Lovran* association, and took eight years to complete. The Lovran *guc*, a boat built by shipbuilder Giovanni Gasparini, has become a symbol of the town's maritime heritage. Originally used for fishing, the boat also served as a tourist vessel, connecting Lovran with Opatija.

The project received support from experts at the Faculty of Maritime Studies in Rijeka, the Maritime and History Museum of the Croatian Littoral in Rijeka, as well as local enthusiasts and craftsmen. Its implementation involved local businesses and artisans, adding significant value to the community. The House of the Lovran Guc is located beside the town tower in a medieval loggia. Its mission is to preserve tradition and educate visitors about the historical and cultural significance of the Lovran *guc*. The center features exhibitions of ship models and tools and offers space for workshops and lectures.

The initiative was supported by the Municipality of Lovran, the local Tourist Board, the Ministry of Tourism, and private donors. Although the center currently offers free admission, its contribution to both tourism and cultural heritage preservation is substantial. Future plans include stronger collaboration with heritage associations and increased community involvement in the center's activities. The center aspires to become a key component of the cultural and tourism offer in Lovran and the wider Kvarner region.

Keywords: House of the Lovran Guc, Lovran *guc*, traditional shipbuilding, interpretation center, maritime heritage, *Naš Lovran* Association

* Director of the Lovran Tourist Board

Robert Mohović*

E-mail: robert.mohovic@pfri.uniri.hr

Ecomuseum Mošćenička Draga

Ecomuseum Mošćenička Draga – Story of the Sea – House of the Sea

Abstract

The Mošćenička Draga Ecomuseum was established in 2012 following a series of workshops aimed at mapping the heritage potential of the Municipality of Mošćenička Draga. This process also resulted in the development of a Strategic and Action Plan and the creation of a visual identity for the Ecomuseum. The institution comprises five distinct components, one of which is *The Story of the Sea*, featuring the *House of the Sea* interpretation center in Mošćenička Draga. Opened in 2016 as part of the *Mala Barka* project, this center was enthusiastically embraced by the local community, which played a significant role in its realization. *The Story of the Sea* component is dedicated to preserving and interpreting the fishing and maritime heritage of the entire municipality. In addition to the interpretation center, it encompasses research activities and the organization of various events, thematic workshops, exhibitions, lectures, and spatial interventions that explore maritime and fishing traditions. The center itself is located within the protected historic core of Mošćenička Draga, situated above the waterfront. The permanent exhibition at the *House of the Sea* includes several thematic units: fishing, the sea and the underwater world, traditional shipbuilding, seafaring, and maritime skills. These are presented through both conventional museum displays and multimedia formats. A catalogue of the permanent exhibition has also been produced. Furthermore, the interpretation center extends to the waterfront area, where the living environment of the port is integrated into the exhibit, an essential feature of the ecomuseum concept. Through *The Story of the Sea* component, the Mošćenička Draga Ecomuseum plays a central role in preserving and revitalizing the municipality's maritime and fishing heritage. This is achieved through events that showcase traditional fishing, maritime, and shipbuilding practices; workshops on skills such as fish salting, preparing fishing tools, fishing, restoring wooden boats, making and repairing nets, making traps and longlines, sail-making and rigging, sailing and rowing in traditional vessels. The Ecomuseum collaborates with numerous associations, organizations, and institutions and has actively participated in all international projects conducted in the Primorje-Gorski Kotar County (e.g., *Mala Barka*, *Mala Barka 2*, *Arca Adriatica*, and *AdriPromTour*). It has also led several regional projects, including *Story of the Sea*, *Story of the Sea 2*, and *Adriatic PorTLand*, under the auspices of the Municipality of Mošćenička Draga.

Keywords: Ecomuseum Mošćenička Draga, Story of the Sea, House of the Sea, preservation and revitalization of maritime, fishing and shipbuilding heritage

* Full professor with tenure, president of the Ecomuseum Mošćenička Draga

Nedeljko Dunato*

E-mail: nedeljko.dunato@gmail.com

Sailing Club Plav Krk

Krk Sails

Abstract

The article *Krk Sails* offers a concise overview and timeline of activities related to the sailing of traditional wooden boats and efforts to preserve, restore, and publicly present them. Founded on May 29, 1876, the *Plav* Sailing Club from Krk is the oldest sailing club on both coasts of the Adriatic, a legacy deserving of recognition. In early 1998, the club's Board of Directors initiated the organization of a traditional boat regatta named *Krk Sails*, with the inaugural event held on August 16 of that year. The race began precisely at noon, marked by the final chime of the cathedral bell tower in the port of Krk. In the years that followed, combined regattas featuring both traditional boats and cutters were held annually on the Feast of the Assumption, always beginning at noon. In 2012, the regattas were divided into separate events for traditional boats and cutters. Collaboration with Liburnian associations of traditional boats began in 2009, culminating in the founding of the Coordination of Associations for the Protection and Revitalization of Maritime, Shipbuilding and Fishing Heritage of Kvarner and Istria in Mošćenička Draga on August 23, 2014. Meanwhile, Krk successfully restored two boats: the pasara *Bodulka* and the guc *Bodul*. In 2012, the Port Authority introduced preferential conditions for the mooring of traditional boats, designating the western shore of the Fisherman's Wharf for this purpose. That same year, Krk was represented at the Brest Maritime Festival. In 2015, the event expanded into a three-day maritime festival with the introduction of the Night Dance of Boats, alongside various workshops and performances. The *Bodulka* also took part in Venice's *Regata Storica* and the *Coppa del Presidente*, a traditional boat regatta.

The club celebrated its 140th anniversary in 2016. A year later, *Krk Sails* joined three other Adriatic maritime heritage events in Stari Grad on Hvar to mark their 20th anniversaries. In 2018, several major projects were completed: the creation of the Island of Krk Maritime Heritage Interpretation Center, the restoration of the traditional fishing boat bragoc *Paolina*, and the renovation and outfitting of the city's guc *Plav* 1876. The renovation of the *Lastavica* gajeta, part of the *Arca Adriatica* project, followed in 2020. The 25th anniversary of the Krk Sails event was celebrated in 2022, and in 2024, the *Krk Sails* exhibition will be presented in Kotor.

Keywords: Plav, sails, pasara, bragoc, boat, regatta

* Member of the Sailing Club "Plav" management

Toni Kraljić*

E-mail: toni.kraljic@malinska.hr

Cultural Association Dubašnica d.o.o., Malinska-Dubašnica

DUBoak – Maritime Heritage Interpretation Center

Abstract

The municipality of Malinska – Dubašnica has historically been shaped by two exceptionally valuable resources that have complemented one another for millennia, fostering the development of culture and civilization in this part of the island of Krk: the Adriatic Sea and the region's abundant oak forests and fertile fields. In recent decades, shifts in lifestyle have led to the sea becoming the dominant resource, not as a source of sustenance or transportation, but as a provider of services through seasonal tourism. This transition has brought about significant changes, including the concreting and landfilling of coastal areas, the expansion of construction zones into once-valuable agricultural and forested lands, and the rapid, often unregulated development of residential apartments. At the same time, traditional knowledge and practices related to both maritime and rural heritage, as well as broader elements of cultural heritage, are being increasingly neglected, resulting in the erosion of a community identity forged over centuries.

In the mid-2010s, a vision of the urban and architectural revitalization of the Malinska waterfront emerged. Within this framework, the idea of establishing an interpretation center was conceived, aimed at presenting, valorizing and revitalizing the rich maritime, cultural, and natural heritage of the Municipality of Malinska – Dubašnica. The vision was realized in June 2022 with the opening of the DUBoak Interpretation Center for Maritime Heritage. The Center serves as a unique venue that, in addition to its interpretive display, hosts associations connected to the Municipality's maritime traditions. Through multimedia presentations and interpretive content, the Center highlights the municipality's two most valuable resources and their interrelationship, showcasing the maritime and natural heritage of Malinska – Dubašnica.

Keywords: Dubašnica, maritime heritage, Interpretation Center, Malinska, DUBoak

* Director of the Utility Company Dubašnica d.o.o., Municipality Malinska – Dubašnica

Marija Marinković*
E-mail: marija@lopar.com
Lopar Tourist Board

Interpretation Center *Man and the Sea* – preservation and promotion of fishing and maritime heritage of Lopar

Abstract

This paper examines the establishment and operation of the *Man and the Sea* Interpretation Center in Lopar, opened with the aim of preserving and interpreting the region's maritime and fishing heritage. It details the various phases of the center's development, including planning, community initiatives, project implementation, selection of thematic units, and the challenges encountered during the process. Particular emphasis is placed on the contributions of the local community and the center's activities since its opening. The *Man and the Sea* Interpretation Center opened on December 18, 2023 in Lopar with the aim of preserving and interpreting the maritime and fishing heritage of this region. The initiative to create the center stemmed from the recognized need for a dedicated space to safeguard, exhibit, and interpret both tangible and intangible elements of maritime heritage. It also aimed to foster education and awareness among the local population and visitors regarding the rich maritime traditions of Lopar and the wider island of Rab. By analyzing the center's initial challenges and outlining strategic directions for future development, this paper highlights the crucial role of heritage interpretation in preserving community identity and promoting the sustainable development of tourism and the local community.

Keywords: interpretation center, *Man and the Sea*, Lopar, fishing heritage, maritime tradition

* Head of marketing in the Lopar Tourist Board

Valentina Preni*

E-mail: lagur.tunera@gmail.com

Fisheries Local Action Group Tunera

The Klenovica Fishermen's House Interpretation Center

Abstract

The *Klenovica Fishermen's House* Interpretation Center is located in the coastal settlement of Klenovica, one of twenty settlements within the City of Novi Vinodolski. Klenovica is the second most populous settlement in the municipality, following the city of Novi Vinodolski itself. The Fishermen's House has been in existence since at least 1966, and likely earlier, and was historically used by local fishermen, members of the first *Udarnik* fishing cooperative. In 2023, the building was fully renovated and outfitted to house a small interpretation center featuring a permanent exhibition composed of objects donated by fishing families from Klenovica. The center was established at the initiative of the City of Novi Vinodolski, with the support of the *Tunera* Local Action Group for Fisheries (*Lokalna akcijska grupa u ribarstvu* – LAGUR Tunera). The idea emerged from a recognized need to preserve and interpret the unique fishing traditions deeply embedded in the local community. The project was co-financed by the European Union through the European Maritime and Fisheries Fund, via the Tunera LAGUR grant. The Klenovica *Fishermen's House* Interpretation Centre holds exceptional significance for this small but historically rich community. It is open to the public free of charge, ensuring that all visitors, regardless of social or economic status, have the opportunity to engage with and learn about the fishing heritage that helped shape Klenovica. The center serves as a living space where cultural heritage is preserved, interpreted, and passed on to future generations. While Klenovica was once almost entirely dependent on fishing, the center now enables the community to safeguard and celebrate this legacy.

Keywords: Interpretation Center, fishing heritage, Klenovica, Tunera LAGUR, European Maritime and Fisheries Fund

* Professional associate in the Fisheries Local Action Group Tunera

Jelena Dunato*

E-mail: jelena.dunato@cres.hr

Cres Museum, Cres

***Creski kaić* – manifestation and interpretation center**

Abstract

The *Cres kaić* is a wooden boat of the *pasara* type, characteristic of traditional small-scale shipbuilding on the island of Cres. To preserve and revitalize this maritime heritage, in 2019 the JK *Reful* association and its partners launched the event *Creski kaić – Days of Cres maritime heritage and traditions*, held in late May and early June. The event combines traditional practices, educational activities, and entertainment. Through its involvement in the event, the Cres Museum collected and documented materials and testimonies related to the *Cres kaić*, ultimately initiating the establishment of a permanent exhibition space dedicated to this iconic vessel. In 2023, the Town of Cres and its partners began developing the *Creski kaić* Interpretation Center, located in the town gallery on the main square, adjacent to the historic port *Mali Mandrač*, where traditional wooden boats are still moored. The conceptual design of the center has been completed, space adaptation is currently underway, and the official opening is scheduled for June 2025.

Keywords: Cres, *Cres kaić*, interpretation center, traditional wooden boatbuilding

* Director at the Cres Museum, senior curator

Ozana Ursić*

E-mail: ozana@clinica.hr

Vedran Kasap**

E-mail: vedran@clinica.hr

Clinica Studio

University of Zagreb Faculty of Architecture, School of Design

5 Dollar House Interpretation Center Mario J. Puratić

Abstract

This text explores the creation process of the *5 Dollar House* interpretation center, from content development to implementation, through the lens of design, not solely in terms of visual aesthetics, but as a holistic approach centered on the overall user experience. Using the development of the *5 Dollar House* as a case study, the article outlines the key stages of the process and offers practical guidelines and recommendations for future initiators of similar projects.

Keywords: design, experience design, interpretation center, Mario Puratić, Puratić Power Block, Brač

* Graduate designer, Clinica studio

** Art professor, assistant professor at the University of Zagreb Faculty of Architecture – Design Study

**Maritime museums and museums
with maritime collections**

Abstracts

Silvija Huljina*
E-mail: silvija@mgc.hr
Crikvenica Town Museum

The Crikvenica Town Museum – contribution to the preservation of maritime heritage

Abstract

The article provides a brief overview of the establishment and operations of the Crikvenica Town Museum, as well as various activities related to the preservation of maritime heritage in the region where the museum is located. These activities are closely aligned with the museum's core mission and span over the past fifteen years.

Keywords: museum, Crikvenica, maritime heritage

* Professor, director of the Town of Crikvenica Museum

Kate Šikić Čubrić*

E-mail: kate@mbdb.hr

Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Betina Museum of Wooden Shipbuilding: a model of preservation and interpretation of maritime heritage

Abstract

The Betina Museum of Wooden Shipbuilding was founded in 2014, with its museum space and permanent exhibition opening to the public in 2015. Its foundation was the result of extensive preparation, including the collection of artifacts and the documentation of oral histories, supported by the active involvement of numerous volunteers from the local community. The museum's initial collection, comprising approximately 450 objects related to shipbuilding, agriculture, and fisheries, along with documented testimonies from shipbuilders, ethnographers and local practitioners, offers a comprehensive insight into the traditional way of life on the island of Murter.

Operating as a public institution under the jurisdiction of the Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia, the museum is primarily funded by the Municipality of Tisno, with additional financial support obtained through public tenders and FLAG initiatives. Its organizational structure, which includes a director as well as professional and technical staff, ensures the effective management and execution of annual programs. The museum's mission focuses on the preservation, education, and promotion of traditional wooden shipbuilding, with a particular emphasis on engaging children and young people through interactive workshops, lectures, and hands-on demonstrations. A strong digital presence, featuring virtual content and video material, further supports the global dissemination of knowledge about the region's maritime heritage.

Notable projects include the creation of an open-air museum, that spans 1381m² and houses 43 traditional vessels, as well as the restoration of the *gajeta Marija*, built in 1922 and fully restored in 2021. Today, this vessel serves as an educational platform within the *Sailing in the gajeta* program, which aims to preserve the art of lateen sail navigation through a combination of theoretical instruction and practical experience. Despite challenges such as the limited storage and exhibition space, the museum continues to advance its mission through close collaboration with the local community and relevant institutions, ensuring the ongoing development and preservation of maritime heritage.

Keywords: traditional shipbuilding, maritime heritage, open-air museum, wooden ships, intangible heritage

* MA in ethnology, director of the Betina Museum of Wooden Shipbuilding

Marijana Dlačić*

E-mail: mdlacic@hazu.hr

Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zadar

Maritime Collection of the Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zadar

Abstract

The Maritime Collection, part of the Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) in Zadar, was first opened to the public in 1966. In late 1972, its most valuable items were officially entered into the Register of Movable Cultural Monuments by the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments in Split. The establishment of the collection was significantly supported by the Society for the Study and Advancement of Maritime Studies of Yugoslavia, while additional contributions came from maritime-related economic entities, other cultural and scientific institutions in Zadar, and numerous individuals who played a key role in item acquisition. Particularly fruitful was the inter-museum cooperation with other maritime museums and collections across Yugoslavia. Today, the collection comprises approximately 400 artifacts, covering a historical range from antiquity to the modern era. In 2019, HAZU, the University of Zadar, the City of Zadar, and Zadar County signed a letter of intent, and in 2024, they finalized an agreement to establish the Museum of Croatian Maritime Culture in Zadar. The Maritime Collection will be an integral part of this newly established institution.

Keywords: Maritime Collection, maritime, Zadar

* Head of the Maritime Collection of the Institute for Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zadar

Biljana Bojić*, Barbara Crnobori**

E-mail: muzej.grada.umaga@pu.t-com.hr

Umag City Museum - Museo civico di Umago

Preservation and interpretation of maritime heritage in the work of the Umag City Museum

Abstract

Since its founding in 2000, the Umag City Museum has been actively involved in the preservation, documentation, and interpretation of cultural heritage in northwestern Istria. Between 2021 and 2023, the Museum carried out three significant projects: *Grue – Preservation and Promotion of Traditional Wooden Boat Cranes*, *Miracle of the Sea – Explorations*, and *With a Taste of the Sea – Sapore di Mare*. These initiatives were supported by the Ministry of Agriculture of the Republic of Croatia and the European Union through the European Maritime and Fisheries Fund, under the Fisheries Local Action Group (FLAG) *Pinna nobilis*. Through these projects, local maritime and fishing heritage was valorized via scientific research, educational programs, exhibitions, multimedia content, and publishing activities. This paper examines key aspects of maritime heritage preservation at the Umag City Museum, discusses the challenges of project implementation, highlights collaboration with the local community, and outlines future plans for the interpretation of maritime heritage.

Keywords: maritime heritage, Umag City Museum, fishing, wooden boat cranes, the sewn ship *Zambratija*, gastronomic heritage

* Acting director of the Umag City Museum – Museo civico di Umago

** Senior curator educator

Marija Plenković*

E-mail: mplenkovi@gmail.com

Duje Dorotka**

E-mail: duje.dorotka@gmail.com

Jelsa Municipal Museum

The Fisherman's Museum in Vrboska – a pioneering venture in protecting the Adriatic fishing heritage

Abstract

The Fisherman's Museum in Vrboska, founded in 1972, is the oldest institution of its kind on the Adriatic coast. Established within the former Center for the Protection of Cultural Heritage of the Island of Hvar and supported by the strong enthusiasm of the local community, the museum has endured various institutional and management changes throughout its history. Today, it functions as a collection within the Jelsa Municipal Museum. For the first 49 years of its existence, the museum operated in rented premises. In 2023, with funding from the European Union and the Municipality of Jelsa, construction began on a new building to house the museum permanently. The project, a collaboration between the Jelsa Municipality and the Jelsa Municipal Museum, included not only the construction of the new facility but also the publication of a collection catalogue and the development of a museum application. All project activities have been completed, and the museum is set to open its doors to visitors in the summer of 2025 with a temporary exhibition, while awaiting funding for the implementation of the Permanent Exhibition Project, developed in 2024.

The new premises will offer improved conditions for the museum's continued growth and foster stronger ties with the local community, enhancing educational opportunities related to the significance of fishing and its associated traditions. While the temporary exhibition will launch in 2025, the long-term objective remains the realization of a permanent exhibition that will comprehensively present the rich history and traditions of this historic fishing region.

Keywords: Fisherman's Museum, Vrboska, Jelsa Municipal Museum, fishing, central Dalmatia, island of Hvar

* Director of the Jelsa Municipal Museum, curator

** Head of the Fisherman's Collection, curator

Draženko Samardžić*

E-mail: drazenko@muzej-biograd.com

Biograd na Moru Heritage Museum

A hundred years of museum activities in Biograd na Moru

Abstract

This paper, drawing on preserved documentation at the Biograd na Moru Heritage Museum, explores the early efforts in the systematic collection and preservation of material remains from the former residences of Croatian kings. These efforts ultimately led to the founding of the Museum of Croatian Antiquities in Biograd na Moru in 1925. The present-day museum can rightfully be considered as the successor to that original institution, which was established as part of the celebration marking the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom.

Keywords: museum, heritage, collections, maritime

* Director of the Biograd na Moru Homeland Museum

Festivals and other good practices of preserving and revitalizing maritime heritage

Abstracts

Jakov Karmelić*

E-mail: jakov.karmelic@gmail.com

Pro Torpedo, Rijeka

Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition FIUMARE – a model of organizing a festival of maritime tradition

Abstract

At many traditional sailing boat festivals and regattas, the central focus remains on the regatta itself, while other accompanying events, intended to explore and promote the local tangible and intangible maritime, fishing, and shipbuilding heritage, are often secondary in scope and impact. This narrow focus represents a missed opportunity to preserve, present, and transmit traditional values, customs, crafts, and skills to younger generations of the local population, as well as to the many tourists who visit coastal and island communities during the summer season.

A well-rounded event program, with socio-cultural, educational, entertainment-competitive, and economic dimensions, has the potential to foster synergistic collaboration among a wide range of stakeholders, including civil society organizations, small businesses, cultural and museum institutions, educational institutions, and local and regional government bodies.

This paper presents examples of best practices in the organization of the Kvarner Festival of the Sea and Maritime Tradition – *FIUMARE*. Over the years, the festival's program has been expanded and refined, evolving into a potential general model for similar events along the Adriatic coast. The model emphasizes the promotion of indigenous values, the valorization of traditional maritime heritage, and the advancement of cultural tourism.

Keywords: FIUMARE, traditional boats, maritime festival

* PhD, assistant professor, Association Pro Torpedo, Rijeka

Vladimir Skračić*

E-mail: vladimir.skracic@gmail.com

Association Latinsko Idro, Murter

A note on the Latinsko idro

Abstract

This paper outlines the informal chronology of the *Latinsko Idro* Association from Murter. It begins by examining the maritime and cultural context in which the Lateen sail regatta was initiated, followed by the founding of the *Latinsko Idro* Association. Central to this story is the historical fact that the town of Murter once owned a vast archipelago, including the Kornati and neighboring islands, whose economy depended heavily on maritime activity. As a result, Murter entered the motorized era with the largest fleet of traditional boats on the Adriatic. The idea of launching a regatta and forming an association based on these traditional vessels was therefore met with strong local support. The paper then traces the development of the Association and its program dedicated to preserving traditional rowing and sailing practices. It describes the mobilization of rowers from Murter and the surrounding region, the construction of a training vessel, and the evolution of the *Latinsko Idro Days* event – from a single-day regatta into a month-long celebration. Today, the event includes multiple sailing and rowing regattas, sailing along the aquatorium, educational activities, culinary experiences, lectures and exhibitions, as well as performances of *klapa* and traditional folk singing. Special attention is given to the widespread enthusiasm for traditional sailing, which initially spread among neighboring communities and soon extended across the Adriatic. This growing interest sparked a revival in the restoration and construction of new wooden boats, sails, masts, booms, oars, and traditional maritime equipment.

In addition to maintaining its own vessel, the Association now has a dedicated facility to meet its most pressing needs and has adopted a new visual identity. It actively supports youth education and participates in religious pilgrimages to Murter's patron saints in the surrounding archipelago. The Association has also established its own award, the Register of Guardians of Croatian Maritime Heritage, in memory of its most prominent member, Željko Jerat (Cuma). Today, the *Latinsko Idro* Association is an associate member of the Association of Mediterranean Maritime Museums (AMMM), and, together with other cultural organizations, has been included in the Register of Croatian Intangible Cultural Heritage. It is currently engaged in a joint initiative with sister associations from neighboring Mediterranean countries to apply for inclusion on the UNESCO World Heritage List.

Keywords: association, *Latinsko Idro*, regatta, traditional ship, maritime heritage, sailing, rowing

* PhD, retired full professor with tenure, member of the Management Board of the Association *Latinsko Idro* Murter

Marinka Fržop*

E-mail: marinka.frzop@gmail.com

Association Betinska Gajeta 1740, Betina

Betina gajeta – tradition within the community

Shipbuilding through history

Abstract

Over the centuries, Betina has developed into one of the most important centers of traditional shipbuilding on the Adriatic. The arrival of the Filipi and Uroda families marked a turning point, as shipbuilding became a key economic activity that profoundly shaped the town's identity. The location of the shipyards was adapted to natural conditions, with their eventual relocation to the western side of Zdrače Bay enabling further development. Following World War II, nationalization brought significant changes to Betina's shipbuilding industry, requiring shipbuilders to adapt to new circumstances. The introduction of engines into vessels almost led to the disappearance of traditional sailing. However, the dedication of the local community and maritime enthusiasts led to a renewed interest in preserving these skills and traditions. The launch of the *Za dušu i tilo* regatta and the founding of the Betina Museum of Wooden Shipbuilding created a lasting platform for the promotion and preservation of this important aspect of Betina's maritime heritage. The regattas evolved into more than just sporting and cultural events, they became vibrant gatherings that reinforced community ties. The story of the Betina *gajeta* and the community's commitment to its preservation illustrate how cultural identity can be safeguarded and passed down. Thanks to the continued work of master caulkers and the dedication of wooden boat owners, Betina's shipbuilding tradition remains a living link between past and present. The Association for the Preservation and Revitalization of Maritime Heritage plays a crucial role in maintaining the community's identity, culture, and traditions. By protecting both tangible and intangible maritime heritage, the Association not only preserves historical knowledge but also integrates it into contemporary social development. It serves as a key bridge between the past and the future, ensuring that valuable skills are passed on to new generations.

Keywords: shipbuilding, tradition, lateen sail, regatta, gajeta, sailing, association

* President of the Association *Betinska Gajeta* 1740, Betina

Joško Božanić*

E-mail: josko.bozanic@gmail.com

Association Ars Halieutica, Komiža

UNESCO Geopark Vis Archipelago, Komiža

Falkuša Comeza-Lisboa – a ship from the UNESCO geopark Vis archipelago Thirty years of worldwide promotion of the Croatian maritime heritage

Abstract

The Maritime Heritage Association *Ars Halieutica* was founded in 1986 in Komiža, on the island of Vis. Its establishment was prompted by the sinking of a unique type of vessel, the *gajeta falkuša*, on 26 August 1986 in Komiža. In response, a maritime heritage research team was formed, focusing on the *gajeta falkuša*, with the goal of reconstructing it. From the outset, our research extended to other types of traditional Croatian vessels – from Rovinj in Istria to Dubrovnik. These included the Rovinj *batana* and the Kvarner *guc*, the Murter *gajeta*, the Neretva *lađa* and *tropa*, the Mljet *gajeta* to the Dubrovnik galleon. In 1987, we reconstructed a historical type of *gajeta falkuša* and embarked on a 43,000-kilometer journey with a replica named Comeza-Lisboa with the mission of promoting Croatian maritime heritage across Europe (Expo 1998, Lisbon; Palamós 1998; Brest's Fête internationale de la mer et de marins 2000, 2004, 2008, 2012; Regata Storica, Venice 2005, 2006; the Bicentenary of the Norwegian Constitution, Oslo 2014; XII Encontro de embarcações tradicionais de Galicia, Cabo de Crus 2015; The Boats Festival on the Vltava river in Prague 2017; Terra Marique – Heritage in Support of European Recovery, International Conference, Strasbourg, EU Parliament, 6 July sailing on the *gajeta falkuša* to Strasbourg, Strasbourg 2022). Historically, the eastern Adriatic region was known as *Terra Nauta* (Land of Navigation), as navigation along the Adriatic during the age of sail was safer along the eastern coast thanks to the many islands, sea channels and sheltered bays that offered protection from storms. This thousand-year-old tradition of seafaring has been preserved through our ongoing project to safeguard the cultural and maritime heritage from Istria to Dubrovnik.

Keywords: *Ars Halieutica*, *falkuša*, maritime heritage, Vis archipelago, Adriatic Sea, traditional fishing

* Professor emeritus, scientific advisor, president of the Association *Ars Halieutica*, Komiža

Miro Cvitković*

E-mail: mirocvitkovic@gmail.com

Association Palagruža, Komiža

Workshop for the preservation of traditional tools, crafts and traditions “Barake Palagružone”

Abstract

In today's fast-paced world, marked by the widespread use of modern technologies, we increasingly suppress and forget traditional values – our greatest wealth. At the heart of these values is the human being, followed by knowledge, both of which are embodied in customs and cultural heritage.

Komiža has long been recognized for its rich maritime tradition, particularly in fishing and fish processing. Komiža fishermen, known for their offshore expeditions, possess deep knowledge and experience of Adriatic maritime culture. Three key elements underpin this maritime wealth: the abundant fishing grounds around Palagruža, Biševo, Svetac and Jabuka; the traditional fishing boat, the *ofalkono gajeta*, from which the renowned *falkuša* emerged, and the invaluable human knowledge passed down through generations aboard these vessels.

However, with the rise of modern technologies, this rich maritime heritage is fading. Wooden *gajetas* are being replaced by plastic boats, sails and oars by engines, and with them, the collective knowledge and experience of generations are being lost. To counter this decline, the Palagruža Association launched the educational program *Barake Palagružone*, which introduces young people to various aspects of this heritage, ultimately offering them a unique, hands-on experience with the *ofalkono gajeta*.

Keywords: *ofalkono gajeta*, *Barake Palagružone*, Komiža, Palagruža

* President of the Association *Palagruža*, Komiža

Foto: Marko Valjak

**Karta hrvatske obale Jadrana s ustanovama i
centrima prezentacije pomorske baštine**

**Map of the Croatian Adriatic coast with
institutions and centers
presenting maritime heritage**

1. Muzej grada Umaga, Umag/Umago
2. Centar za posjetitelje Novigrad – ribarska zbirka, Novigrad/Cittanova
3. Interpretacijski centar Ribarska kuća Santa Marina, Vabriga/Abrega
4. Multimedijalni interpretacijski centar MoreMore, Vrsar/Orsera
5. Eko muzej Kuća o batani / Eco-museo Casa della batana, Rovinj/Rovigno
6. Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula/Pola
Pomorska zbirka Gallerion, Pula/Pola
7. Eko-muzej Mošćenička Draga – Štorija od mora – Kuća od mora, Mošćenička Draga
8. Kuća lovranskoga guca, Lovran
9. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka
Muzej grada Rijeke, Rijeka
Prirodoslovni muzej Rijeke, Rijeka
10. Kuća kostrenskih pomoraca, Kostrena
11. Interpretacijski centar ribarstvene i pomorske baštine O ribi, Bakar
12. Mali muzej ribarstva i brodogradnje, Kraljevica
13. Kućica od ribari, Jadranovo

14. Muzej grada Crikvenice, Crikvenica
15. Ribarska kućica, Selce
16. Interpretacijski centar Ribarska kuća, Klenovica
17. Interpretacijski centar maritimne baštine DUBOAK, Malinska
18. Interpretacijski centar pomorske baštine otoka Krka, Krk
19. Creski muzej, Cres
Interpretacijski centar Creski kaić, Cres
20. Interpretacijski centar ribarske i pomorske baštine Lopara Čovik i more, Lopar
21. Juxta Mare – virtualni muzej ribarstva, pomorstva i brodograditeljstva grada Raba, Rab
22. Interpretacijski centar maritimne baštine otoka Lošinja – lošinjki loger Nerezinac, Mali Lošinj
Lošinjki muzej - Muzej Apoksiomena, Mali Lošinj
23. Lošinjki muzej, Veli Lošinj
24. Kuća Dežderatovica – prezentacijski centar pomorstva i ribarstva Novigradskog akvatorija, Novigrad
25. Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU, Zadar
26. Interpretacijski centar ribarstva Ždrelac, Ždrelac
27. Zavičajni muzej, Biograd na Moru
28. Interpretacijski centar pomorske baštine, Tkon
29. Muzej betinske drvene brodogradnje, Betina
30. Hrvatski centar koralja, Zlarin
31. Muzej grada Trogira, Trogir
32. Hrvatski pomorski muzej Split, Split
33. Malakološki muzej, Makarska
34. Interpretacijski centar maritimne povijesti Milne, Milna
35. Interpretacijski centar ribarstva Mario Puratić – Kuća od 5 bolori, Sumartin
36. Muzej hvarske baštine – Zbirka podmorske arheološke građe, Hvar
37. Muzej Općine Jelsa – Ribarski muzej, Vrboska
38. Interpretacijski centar ribarske baštine Sućuraj, Sućuraj
39. Ribarski muzej Komiža, Komiža
40. Pomorski muzej Orebić, Orebić
41. Gradski muzej, Korčula
42. Pomorski muzej Dubrovnik, Dubrovnik
43. Tehnički muzej Zagreb – pomorska zbirka, Zagreb
Hrvatski prirodoslovni muzej – Zbirka foraminifera Jadranskog mora, Zbirka fosilnih riba, Zagreb

